

INSTITUTT FOR ADMINISTRASJON
OG ORGANISASJONSVITENSKAP

UNIVERSITETET I BERGEN

... 11 25. OKTOBER 21

R A P P O R T

UNIVERSITETET I BERGEN - DOKTORAVHANDLING

TOM SKAUGE

DEN TENKENDE SOLDAT?

VERNEPLIKT I NORGE SOM DEMOKRATISK
INSTITUSJON

Denne avhandling er funnet verdig til å
forsvares for DOCTOR RERUM POLITICARUM-
graden ved Universitetet i Bergen.
Den offentlige disputas er med vanlig
forbehold fastlagt til 25. oktober 2002.

DEN TENKENDE SOLDAT?

VERNEPLIKT I

NORGE SOM

DEMOKRATISK

INSTITUSJON

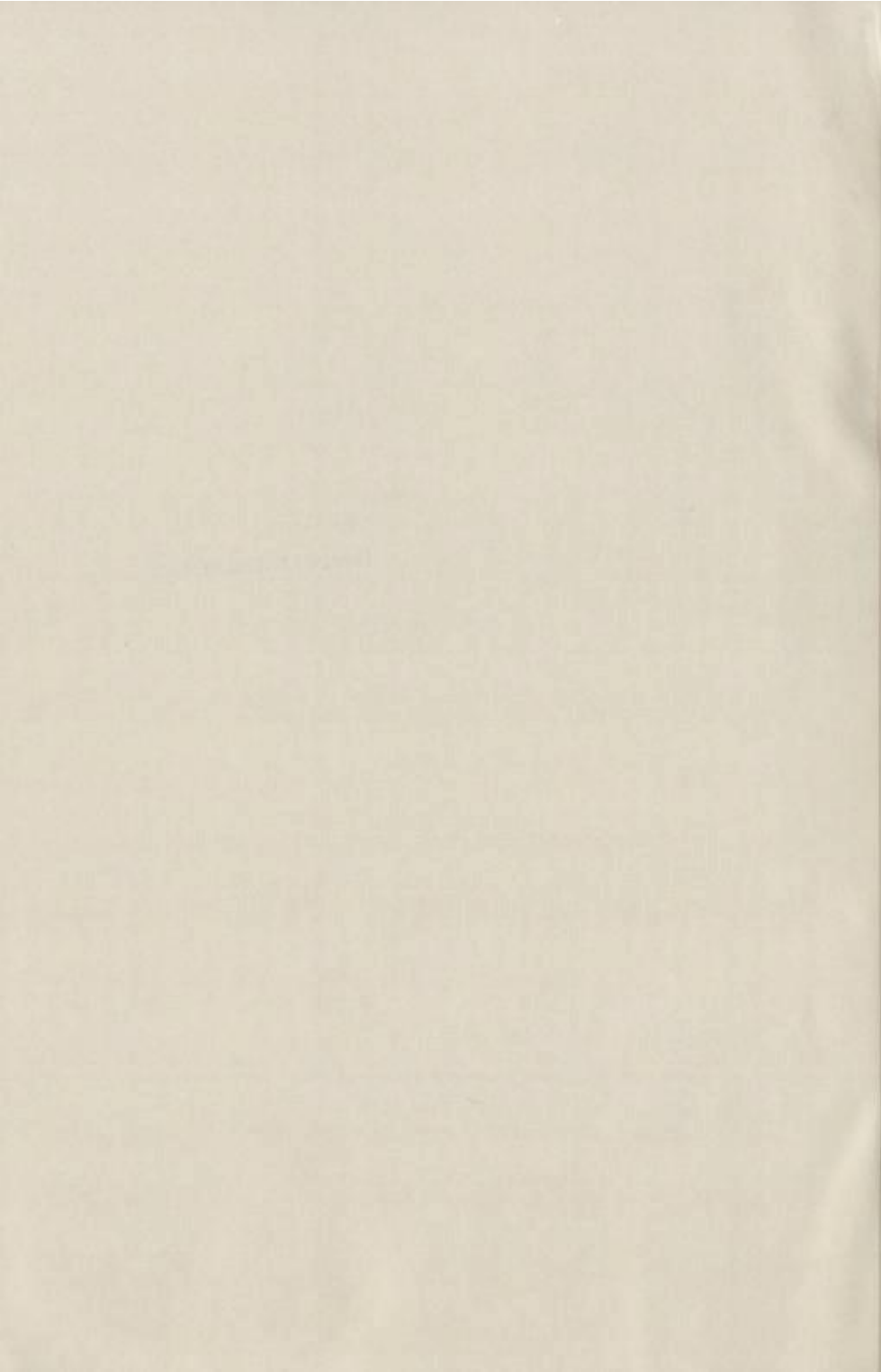
NB Rana

Depotbiblioteket

Tom Skauge

**DEN TENKENDE SOLDAT?
- Verneplikt i Norge som
demokratisk institusjon**

Rapport nr. 78 (2002)

DEN TENKENDE SOLDAT?

VERNEPLIKT I NORGE SOM DEMOKRATISK INSTITUSJON

Avhandling
til
Dr.polit.-graden

Tom Skauge
Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap
Mars 2002

Til
Liva og Åse,
mor og far

Til ungdommen

*Kringsatt av fiender,
gå inn i din tid!
Under en blodig storm-
vi deg til strid!*

*Kanskje du spør i angst,
udekket, åpen:
hva skal jeg kjempe med,
hva er mitt våpen?*

*Her er ditt vern mot vold,
her er ditt sverd,
troen på livet vårt,
menneskets verd.*

*For all vår fremtids skyld
søk det og dyrk det,
dø om du – men:
øk det og styrk det!*

*Stilt går granatenes
glidende bånd.
Stans deres drift mot død,
stans dem med ånd!*

*Krig er forakt for liv.
Fred er å skape.
Kast dine krefter inn:
døden skal tape!*

*Edelt er mennesket,
jorden er rik!
Finnes her nød og sult,
skyldes det svik.*

*Knus det! I livets navn
skal urett falle.
Solskinn og brød og ånd
eies av alle.*

*Da synker våpnene
maktesløs ned!
Skaper vi menneskeverd,
skaper vi fred.*

*Dette er løftet vårt
fra bror til bror:
vi vil bli gode mot
menneskenes jord.*

*Vi vil ta vare på
skjønnheten, varmen –
som om vi bar et barn
varsomt på armen.*

Nordahl Grieg (1902-1943)

Interessen for forholdet mellom det sivile og det militære ble vakt da jeg tjenestegjorde som soldat ved Garnisonen i Porsanger (GP) i 1976. Hadde jeg verdi ut over det å være kanonføde dersom russerne veltet inn over Finnmark? Undringen over min tids sivil-militære relasjoner fikk ny næring da USA og Sovjet startet det nye atomkappløpet med mellomdistanseraketter i Europa på slutten av 70-tallet. Hvilke premissleverandører hadde tilgang til beslutningene når utplassering ble foretatt til tross for bred folkelig motstand i Europa? Hvordan var det mulig å bruke slike enorme ressurser på atomopprustning av militærapparat som alt hadde slagkraft nok til å utslette hverandre flere ganger?

Vi var flere studenter som ivret etter å finne svar på slike spørsmål. En stund håpet vi at det nye instituttet i fredsforskning som var foreslått (Hovedkomiteen for norsk forskning, Utvalget for sikkerhets- og fredsforskning, 1982:12, 144) ville gi rom for slike undersøkelser. Vi ble skuffet. Det skulle ta 20 år før et slikt initiativ fikk fotfeste ved noe norsk universitet – i 2002 ved Universitetet i Tromsø.

Alternativet var å gå løs på problemstillingen selv. Ved Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap (dengang Institutt for offentlig administrasjon) var det i begynnelsen betydelig skepsis til at det var mulig å studere militær organisasjon, offisersprofesjon, sivil-militære relasjoner og premissleveranser til forsvarspolitikken med vitenskapelige metoder. Det var bl.a. frykt for at utstrakt hemmelighold skulle svekke tilgang til kilder og dermed troverdighet til undersøkelsene.

Med god støtte fra Professor Knut Dahl Jacobsen, Audun Offerdal og Alf-Inge Jansen fikk vi etablert et seminar med 4 hovedfagsstudenter. Seminaret har vært i drift med bare korte opphold helt fram til i dag. I et nært samarbeid med Jan O. Jacobsen skrev jeg i 1986 en hovedfagsoppgave om sivil-militære relasjoner i Norge i perioden 1952 til 1982. Jan skrev om de formative årene fra 1945 – 1952. Samarbeidet og vennskapet med Jan i alle disse år, -hans støtte, entusiasme og analytiske kraft har vært av uvurderlig

betydning for meg. Svært viktig var også diskusjon og samvær med de to andre pionerstudentene i seminaret, Siri Jensen og Gurn-Marit Strisland.

Denne avhandlingen ble påbegynt 1989. Den gang ble en Dr. avhandling betraktet som et livsverk og ikke som et mesterbrev. Det er blitt et langt svangerskap og det tok lang tid å justere arbeidsplanene til det nye mastergradsformatet.

Institutt for administrasjon var min arbeidsplass i vel 10 år. Instituttet har vært et spennende akademisk veksthus. Jeg vil særlig takke mine to veiledere Knut Dahl Jacobsen (f) og Audun Offerdal. Knut hadde en utrolig evne til å gi sine studenter inspirasjon og selvtillit. Audun har vært Militærprosjektets forankring i staben i alle år. Han var alltid klar til diskusjon om teoretisk konsistens, operasjonalisering og godt språk. Han har vært en uvurderlig samtalepartner og støtte.

Den store gruppen av akademiske løsarbeidere i gruppe B på instituttet utgjorde et spennende fagfelleskap gjennom en lang rekke seminarer. Weber-seminaret og Alexander-seminaret ble doktorgradsstudentenes egenproduserte doktorgradsseminarer før slike utdanningsstrukturer ble formalisert. Med så få stillinger og så mange dyktige studenter er det utrolig å tenke tilbake på det gode samholdet i miljøet. Jeg vil særlig fremheve Tor Halvorsen og Svein Michelsen som alltid har hatt tid til å lese manus og gi oppmuntring. Takk også til Einar Braathen som raust delte nye ideer og observasjoner og til min alltid hjelpsomme kontornabo Thor Ø. Jensen.

Uten mine hovedfagsstudenter hadde jeg sannsynligvis mistet inspirasjon og lyst til å fortsette. Takk for spennende samarbeid og ny kunnskap.

Instituttet som arbeidsplass var god særlig takket være omsorg og dyktighet fra instituttets gode administrasjon Gudrun Totland, Turid Nordhus, Arne Salbu og Eva Svensson. I arbeidet med koding og kildeinnsamling har jeg fått uvurderlig hjelp av

Aina Merete Kristensen ved SEFOS. Jeg vil takke NAVF for studentstipend til hovedfagsoppgaven og NORAS for stipend til avhandlingsarbeidet.

Mitt viktigste studiefelt var Forsvaret. Gradvis fikk vi svært gode arbeidsforhold og god støtte der. Dette til tross for at vi holdt fast ved prinsippet om at verken vi som forskere eller vår forskning skulle sikkerhetsklareres. På intervjuer og på deltagende studier på feltøvelser ble vi alltid godt mottatt.

De siste 3 år har jeg jobbet ved Senter for internasjonalt universitetssamarbeid (SIU). Takk til Ulf Lie for at du har lagt forholdene til rette slik at jeg kunne levere.

Noen ganger må man velge mellom livet og verket. Takk til deg Liva som har gitt meg kraft i alle disse år og til Åse som har gitt støtte, oppmuntring og kjærlighet. Mor Liv og far Helge: Takk for at dere alltid stiller opp.

INNHOLD

1. Verneplikt, demokrati og sivil kontroll

2. Teoretisk ramme, demokrati og sivil kontroll

2.1 Vernepliktskanalen

2.1.1 Borger i uniform: Verneplikten som sivil kontroll av militærapparatet

2.1.2 Sosialiseringmodellen: Verneplikten som opplæring og forming av unge menn

2.2 Sosialiseringbegrepet

2.2.1 Orden versus handling, integrering versus refleksjon

2.2.2 Sosialisering og livsfaser

2.3 Militære tenkemåter – divergenshypotesen

2.3.1 Militære tenkemåter og soldatenes tenkemåter

2.4 Representativitet og borger

2.4.1 Representativitet: Forsvar AV versus forsvar FOR folket

2.4.2 Verneplikt og borger

2.5 Undersøkelsesopplegg

2.5.1 Avhandlingens videre disposisjon

2.6 Data og metode

2.6.1 Kvalitative og kvantitative data som metodetriangulering

2.6.2 Datagrunnlag

3. Vernepliktens funksjon

3.1 Vernepliktens militære fortrinn – Bondesoldaten som militær ressurs

3.2 Vernepliktens omfang

3.3 Byråkratisering og disiplin

3.4 Verneplikt og normativ orden – vernepliktens legitimering

3.5 Demokratisering av soldattilværelsen

4. Soldatenes tenkemåter

4.1 Plikten til å tjenestegjøre som soldat

4.1.1 Hvorfor ungdom gjør militærtjeneste: Pragmatisme eller patriotisme?

4.1.2 Siviltjenesten og verneplikts grenser

4.2 Autoritet, lydighet og føyelighet

4.2.1 Viktige normsendere for soldatene

4.2.2 Lydighet og ordrenektpotensiale

4.2.3 Tillitsmannsordning og interessekamp

4.3 Militært trusselbilde og militære løsninger

4.3.1 Alarmisme, risiko- og trusselvurdering

4.3.2 Forsvarsvilje om atomvåpenmotstand

4.4 Samfunn og politikk

4.4.1 Utvidet trusselbilde

4.4.2 Partipolitikk og oppfatning om EU-medlemskap

4.5 Oppsummert: Soldatenes tenkemåte

5. Soldatenes rom, livsløp og orienteringer

5.1 Der soldatene er

5.1.1 Eksponeringstid

5.1.2 Hierarki

5.1.3 Undersøkellesperiode

5.2 Hvem han er – der han kommer fra

5.3 Der soldatene orienterer seg

5.3.1 Plikten

5.3.2 Exit-soldatene: De motvillige

5.3.3 Soldater med og uten yrkesplaner i militærorganisasjonen

5.4 Vernepliktssoldaten

6. Vernepliktskanalens karakter

6.1 Verneplikten

6.1.1 Verneplikts begrunnelser

6.1.2 Motiver for tjeneste

6.1.3 Verneplikts grenser

6.2 Autoritet, lydighet og tillit

6.2.1 Mindre lydhør for befalet

6.2.2 Opplæring til lydighet?

6.2.3 Tillit til befalet avtar

6.2.4 Tillitsmannsordningen mister oppslutning

6.3 Trusselbilder og militære løsninger

6.3.1 Alarmismen

6.3.2 Forsvarspolitik

6.4 Utvidet trusselbilde og partipolitikk

6.4.1 Tenkemåter om et utvidet trusselbilde

6.4.2 Tenkemåter om EU og partipolitikk

6.5 Organisasjon og samfunn. Sosialisering vs. borger i uniform

6.5.1 Sosialiseringmodellen

6.5.2 Modellen for borger i uniform

6.5.3 Soldatorienteringer og det militære felt

6.5.4 Borger i uniform

7. Det militære feltets variasjon med soldatkoblinger

7.1 Soldater med sivil kobling

7.2 Rom for påvirkning av soldatgruppene

7.3 Soldater med soldatkobling

7.4 Hvordan varierer soldatenes tenkemåter med deres koblinger mot befalet?

8. Oppsummering og konklusjon

8.1 Integrasjonsperspektiv I: Borger i uniform for ekstern integrering

8.2 Integrasjonsperspektiv II: Sosialiseringmodell for intern integrering

8.3 Refleksjonsperspektiv III og IV: Den tenkende soldat

8.4 Umoderne å lyde ordre: Verneplikten som usikker relasjon for føyelighet

8.5 Vernepliktskanalen for sosial og politisk kontroll: Kjølssystem mot militære eventyrere

8.6 Tillitsmannsordningen som sikkerhetsventil

8.7 Divergenshypotesen og det militære felt ved slutten av den kalde krigen.

8.8 Vernepliktskanalen som sivil-militær relasjon

8.9 Verneplikt og offisersprofesjonen

8.10 Generaliserbarhet

8.11 Mulige utenrikspolitiske konsekvenser av at verneplikten blir
avviklet.

8.12 Forskningsoppgaver

Appendiks

A1) Spørreskjema

A2) Undersøkte tropper

A3) Intervjuguide

A4) Tabeller

A5) Sekundærkilder

A6) Hovedoppgaver fra Militærprosjektet

A7) Litteratur

MELDING TIL UFORDELTE ETTER SESJON

DU ER FORELØPIG IKKE FORDEL TIL FØRSTEGANGSTJENESTE

Forsvaret er inne i en omstillingsprosess og behovet for vernepliktige vil derfor bli mindre enn før.

DU ER DERFOR IKKE PLANLAGT INNKALT FØR TIDLIGST Januar 2002

Dersom Forsvarets behov blir endret, eller det oppstår ledige plasser, kan du imidlertid bli innkalt før det som er angitt ovenfor.

Planlegger du videre utdanning anbefaler vi at du gjør dette. En senere innkalling til førstegangstjeneste vil ta hensyn til din utdannings situasjon.

Alle tjenestesaker skal du henvende deg til:

VERNEPLIKTSVERKET AVDELING BERGEN
POSTBOKS 4038 - DREGGEN 5835 BERGEN

Om du likevel vil avtjene førstegangstjenesten i nærmeste fremtid, kan du søke din avdeling i Vernepliktsverket om tidligere innkalling. Tidligere innkalling er lettest å få for månedene januar, mars og april. Da må du være forberedt på å kunne møte på kort varsel.

HUSK ALLTID Å OPPGI 11-SIFRET FØDSELSNUMMER VED ALLE HENVENDELSER TIL OSS.

Endrer du adresse, må du straks gi oss beskjed om det. Vi viser forøvrig til veiledningen i vernepliktsboka.

Ved telefonhenvendelser ring: 55546268

Du kan også få vite mer om verneplikten ved å ringe Forsv. responsenter 810 00 222 eller besøke oss på : www.vpv.mil.no

28/03-2001 EILERTSEN PER-BJØRN (SIGN).

KOMKAPT
SJEF VPVBRG

---

1. Verneplikt, demokrati og sivil kontroll

"We read either that a draft makes an unjust war impossible (by reason of its reliance on citizen soldiers), or that a draft makes an unjust war inevitable (by militarizing society and providing the armed forces with unstinted supplies of cannon fodder)."

(Cohen 1985:17)

Verneplikten er en sivil-militær relasjon. Det har vært hevdet at ingen sak er viktigere for sivil-militære relasjoner enn rekrutteringen til militæret (Jacobs & McNamara 1984:361). Vernepliktige soldater utgjør en viktig kontaktflate mellom det sivile samfunn og militærapparatet. Hvilken karakter har denne relasjonen i Norge ved slutten av den kalde krigen? Er verneplikten en demokratisk institusjon som bidrar til sivil kontroll? Er det rimelig å hevde at verneplikten utgjør en direkte kanal for politisk innflytelse fra folk til militærapparat – en institusjon som leverer tenkemåter fra det sivile samfunn til det militære? Eller er det motsatt – at verneplikten gir militærprofesjonen en unik mulighet til å påvirke ungdomskull etter ungdomskull med egne tenkemåter?

Den almene verneplikt for massearmeene på slutten av 1800-tallet ble betraktet som en av demokratiets bærende søyler (Shaw 1991:114). Motsatt mente Volker Berghahn at almen verneplikt førte til militarisering av den sivile sfære (Berghahn 1981:16). Han hevder i sin bok om militarismens historie at det som av mange var tenkt som 'sivilisering' av militærorganisasjonen, endte opp som det motsatte.

Militær verneplikt har i vel 200 år hatt en rekke ulike begrunnelser og betydelige samfunnsmessige virkninger. Militært gav massearmeer en overlegen slagstyrke ved introduksjonen av skytevåpen. Infanteri kunne effektivt bekjempe kavaleri på slagmarken. Krigshistorien i Europa fra Napoleon er historien om hvordan

mobilisering til krig ble mer og mer total og altomfattende. Statsfinansene gjorde det umulig å holde vervede armeer til masseoppbud. Vernepliktige soldater var billige (McNiell 1967:119). Blant de mange som har skrevet om vernepliktens opphav er det uenighet om den primært har vært militært begrunnet eller om den også har hatt politisk/ideologiske røtter. Det er likevel bred enighet om at verneplikten har hatt betydelige politiske effekter (Cohen 1985:59).

Vernepliktige soldater bidrar til militær slagkraft. I et instrumentelt perspektiv inngår soldatene som små tannhjul i en stor militærmaskin. Men militæret er et tveetydig og usikkert instrument. Soldatene kan la være å bruke sine våpen, eller de kan bruke dem til andre formål enn de var tiltenkt. Dersom instrumentet skal bli effektivt for ledelsen, må soldatene ha et mål som sammenfaller med organisasjonens mål, eller utvise et minimum av lojalitet mot de ordre som blir gitt.

Krigen kan ramme sivilbefolkningen på ulikt vis. De kan bli såret eller drept av krigshandlinger. Samfunnsinstitusjoner og samfunnsøkonomi kan bli ødelagt. Introduksjon av verneplikt gjorde at det sivile samfunn fikk nye byrder ved krigshandlinger. Krig med unge menn som er tvunget til å delta, ryster hele samfunnet når mange kommer hjem i kiste. Det er ingen tilfeldighet at man i Frankrike snakket om at denne siden ved borgerplikten var en 'blodskatt' (Mann II 1993:427).

En væpnet befolkning gir usikkerhet for en statsledelse. Våpen til befolkningen er lett å dele ut, men kan være vanskeligere å samle inn. En militærutdannet befolkning med våpen kan ha kapasitet til væpnet opprør. Men kapasitet er ikke nok. I tillegg trengs motiv. Kampen om soldatenes sjeler – deres motiv og tenkemåter – har pågått siden verneplikten ble innført. I samfunnet var pliktbegrepet sentralt for å sikre nye lojale rekrutter. Innad i militæret var også disiplin et avgjørende begrep for å sikre soldatenes bidrag til måloppnåelse.

Den direkte handlingskanalen mellom folk og militæret, der vernepliktssoldaten er bærer av kunnskap, normer og verdier, skal jeg i arbeidet videre kalle vernepliktskanalen. Jeg er åpen for at påvirkningen kan gå i begge retninger (Figur 1). Gjennom verneplikten kan samfunnet forme militæret. Alternativt kan militæret forme samfunnet. John D. Blair har foreslått to begrep som dekker disse mulighetene. *Ekstern integrering* betyr påvirkninger fra det sivile samfunn. *Intern integrering* vektlegger militærapparatets påvirkning på samfunnslivet (Blair 1980:228). Jeg ønsker å studere

disse to integreringsmulighetene for den norske verneplikten i et sivil-kontrollperspektiv.

To modeller for vernepliktens funksjon i sivil-militære relasjoner skal fange inn de to hovedalternativene: *Vernepliktskanalen* som demokratisk institusjon eller kanal for lekmannsinnflytelse gjennom ekstern integrering er karakterisert ved at soldatene primært er leverandører av sivile tenkemåter i sitt møte med militærorganisasjonen. Modellen er ofte basert på et argument om representativitet. Verneplikten skal gi soldater som er bærere av folkeviljen. Denne posisjonen har jeg valgt å benevne *borger i uniform*. Vernepliktsoldatene trenger ikke være representative for alle aspekter ved folkeviljen, for at de skal være mer representative enn soldater som har krigføring som yrke. Maktgrunnlaget for soldatene i borger-i-uniform-modellen ligger i deres evne og vilje til uttrykke sine tenkemåter og til å velge om de vil utøve lojalitet. Maktgrunnlaget som ligger i nekting av militærtjeneste ('exit') faller i min modell utenfor vernepliktskanalen. 'Exitmakt' (Hirschman 1970) må således bli formidlet via andre handlingskanaler.

Vernepliktskanalen som instrument for sosialisering og dannelse gjennom intern integrering er karakterisert ved at soldatene primært er mottakere av tenkemåter som formidles gjennom militærorganisasjonen. Til denne posisjonen inngår historisk to ulike begrunnelser. De er mulig å holde analytisk adskilt, men løp ofte sammen i praktisk politikk: Dannelsesretningen la vekt på verneplikten som institusjon for politisk skolering eller for utvikling av individuell karakter for unge menn. Hovedmålet med soldatutdannelsen var å utdanne samfunnsborgere, "*agency of civic education*" (Janowitz 1983:17). På det europeiske kontinent ved århundreskiftet hadde verneplikten som funksjon å gi sosial disiplin (Shaw 1991:114). Massearméretningen derimot vektla vernepliktens militære fortrinn og behovet for militærutdanning og trening av soldatene. Hovedmålet for soldatutdannelsen her var å omforme unge menn til krigere. I denne tradisjonen inngår en rekke effektivitets- og økonomiargumenter. I min undersøkelse er både dannelsesaspektet og det militære argument relevant i den grad de åpner for bestemte tenkemåter eller sosialiseringer.

Offiserene er den yrkesgruppen som i den samfunnsmessige arbeidsdelingen står for utdannelsen av vernepliktige soldater. Sigmund Grønmo argumenterte for at offiserene hadde en sosialisierende funksjon og at de også i fredstid syntes å ha "relativt store muligheter til innflytelse på deler av sine sosiale omgivelser" (Grønmo 1975:11).

Vernepliktskanalen som sosialisering og dannelse vil jeg i min avhandling benevne *sosialiseringsmodellen*.

Figur 1: Vernepliktskanalen som direktekobling mellom folket og militæret. Innflytelsesretning i sosialiseringsmodellen og borger-i-uniform-modellen.

Når jeg velger to *analytisk* avgrensede modeller for vernepliktskanalens funksjon er det ikke et uttrykk for forventninger om at jeg i denne avhandlingen er på leting etter polariteter. Verneplikten som usikker relasjon kan både i begrunnelse, fortolkning og effekt romme begge versjonene av vernepliktskanalen. Det er imidlertid rimelig å tenke seg at både hensynet til sosialisering og hensynet til sivil kontroll på *begrunnelsessiden* kan bli vektlagt ulikt i ulike historiske epoker og i ulike land. I fransk debatt om verneplikten var den politiske høyresiden positiv til verneplikten fordi den gav de sosialiserte soldatene respekt for autoriteter og nasjonalistiske verdier. Den politiske venstresiden støttet verneplikten fordi den begrenset borgerklassens politiske makt, gav en viss beskyttelse av arbeiderklassens interesser og gjorde det mulig å unngå eller kontrollere militære eventyr (Martin 1981:139). Historisk er Frankrike et land som har hatt sterke tradisjoner for at verneplikt skulle styrke sivil politisk kontroll over militæret (Janowitz 1991:227). Jeg skal i denne avhandlingen vise at denne tanken også har stått sterkt i Norge.

Sosialisering av nye medlemmer i en organisasjon er en vanskelig oppgave. Den er særlig vanskelig dersom den dominerende kulturen har vært sterkt påvirket av unike historiske erfaringer i den generasjoner som står for oppdragelse av den nye generasjon. En mulig fortolkning av at den kalde krigen ebbet ut på slutten av 1990-tallet, er at krigsgenerasjonen i Europa og USA hadde mistet sin evne til å bringe videre sine krigserfaringer og fiendebilder til nye generasjoner. De som var 20 år i 1940 gikk

over i pensjon omtrent samtidig med at Gorbatsjov startet sin Perestrojka og parallelt med at jernteppet mellom øst og vest ble revet ned.

Verneplikten er en institusjon som skal ivareta en rekke verdier. Den skal blant annet sikre en bestemt samfunnsmessig arbeidsdeling for byrdene ved-, og retten til å delta i forberedelser til og utøvelse av statlig organisert vold. Vernepliktsinstitusjonen har regulative, normative og kognitive element (Scott 1995:34-). De regulative elementer rommer organisasjoner og ordninger som forvalter utskrivingsplikten, utskilling av rekrutter, soldatutdanning og beredskap. Den har lover og regler for å sikre at den enkelte gjennomfører verneplikten. Verneplikten inngår i en normativ orden som gir en moralsk begrunnelse for ordningen. Viktigst her er oppfatningen om *plikten* til å delta. Dernest har ordningen i lang tid tatt kognitive vurderinger for gitt. En slik virkelighetsoppfatning er at militær avskrekking, kuppforsvar, økonomi og sivil-militære relasjoner er best tjent med et vernepliktsbasert militærapparat.

For unge menn er verneplikten underbygget med straffereaksjoner for dem som unndrar seg tjeneste. Lovfestet rett til å nekte militærtjeneste ble først gjort gjeldende fra 1. januar 1938 (jf. lov av 17. juni 1937). Unntak fra plikten ved slutten av den kalde krigen fikk i hovedsak bare dem som erklærte seg som pasifister eller dem som ikke var fysisk eller psykisk skikket til tjeneste. Mange unge menn opplever en forventning om å avtjene verneplikt gjennom familie, venner, skole og massemedier. Ideen om *plikten* til å stille sin arbeidskraft og sitt liv til disposisjon har i perioder også vært underbygget med en ide om *retten* til å bære våpen i landets militære forsvar. I Hærens soldathåndbok for 1966 var soldatenes rett og plikt sidestilt (Soldathåndboken UD-17-i 1966:24). I den politiske retorikken har verneplikten som rettighet vært vektlagt. Etter Gulfkrigen avviste forsvarsminister Johan Jørgen Holst at moderne krigføring hadde gjort masseoppbudet basert på verneplikt avlegs:

“– Det er min faste overbevisning at verneplikten må opprettholdes. Den er nedfelt i Grunnen som en del av det norske demokrati. Det dreier seg ikke bare om plikt, men også om en rettighet.” (Aftenposten, 14.8.91)

Landssvikloven åpnet for å fradømme personer retten til å tjenestegjøre i Forsvaret.¹ Lovgrunnlaget ved slutten av den kalde krig gir imidlertid nesten utelukkende plass

¹ Denne bestemmelsen ble fjernet i 1950 for personer som hadde fått frihetsstraff på mindre enn 1 år (Nåvik 1996:240).

for pliktbegrepet. Det inngår med varierende meningsinnhold mer enn 130 ganger i vernepliktsloven.²

Vernepliktskanalen er *ett* aspekt ved verneplikten som institusjon. Her er soldatene i førstegangstjenesten de sentrale bærere av tenkemåter fra det sivile samfunn til militærtjenesten og/eller militære tenkemåter tilbake til det sivile samfunn. Mine hovedproblemstillinger i denne avhandlingen er:

- Var det ved slutten av den kalde krigen rom for at offiserene skulle delta i dannelsesprosessen av unge menn i Norge? I såfall i hvilket omfang?
- Er det mulig å hevde at verneplikten etter den kalde krigen har betydning som institusjon for sivil kontroll over militæret?

Spørsmålet om vernepliktskanalens karakter er relevant i Norge og i en rekke andre europeiske land, fordi verneplikten er under press for avvikling eller nedbygging. I Norge gjennomførte to av tre menn verneplikten i 1997 (Forsvarets Forum nr. 13 1997). Tidligere statsminister og formann i forsvarskommisjonen Kåre Willoch sa til Aftenposten våren 1994 (Aftenposten 26.5.94) at han ikke hadde motforestillinger mot profesjonelle norske soldater, dersom vernepliktstiden blir satt ned. Daværende forsvarssjef Solli annonserte på vernepliktskonferansen sommeren 1997 at han ønsket flere vervede soldater, samtidig som han ville beholde verneplikten (Aftenposten 7.6.97). St.prp. nr. 45 (2000-2001) varsler en omfattende omlegging av det norske forsvaret. Verneplikten

”skal beholdes som en viktig pilar i forsvarskonseptet. Verneplikten er vesentlig for kontakten mellom Forsvaret og befolkningen, og for å sikre Forsvaret tilgang til egnet personell.” (sm.st. internettutgaven kap. 2.3, Odin/FD³).

Samtidig er personelbehovet dramatisk redusert. Forsvarets samlede mobiliseringsstyrke skal komme ned på 125 000 mann, en reduksjon fra 225 000 personell i dag (Foredrag av forsvarsminister Bjørn Tore Godal, 4 mai 2001, internettutgave Odin/FD⁴).

Belgia avvirket tvungen verneplikt i 1992, Holland i 1993, Frankrike og Spania i 1996. Italia gikk samme vei i 1999 og Portugal nærmer seg en avvikling. Tyskland og

² Lov om verneplikt av 17. juli 1953 nr. 29, med endringer, sist ved lov av 22. januar 1993. Rettighets siden har fått liten plass i loven. Begrepet 'rett' er nevnt en gang i § 45: Utskrevne mannskaper har rett til å kreve seg avmønstret når det er nødvendig av hensyn til oppfylling av verneplikten.

³ <http://odin.dep.no/fd/norsk/publ/stprp/010001-030009/index-dok000-b-n-a.html>

⁴ <http://odin.dep.no/fd/norsk/aktuelt/taler/p10001326/010011-090042/index-dok000-b-n-a.html>

Østerrike kan bli de neste landene som avviker verneplikten Av de femten land som deltar i EU hadde 12 land tvungen verneplikt for 10 år siden. I dag er tallet 8 (Ajangiz, 2002:307-308).

I Russland varslet president Jeltsin at verneplikten skulle avvikles innen årtusenskiftet (Aftenposten 18.5.96). I Tyskland har verneplikten vært under press i flere år. Antallet militærnekttere ble fordoblet fra 1990 til over 150 000 i 1991 i samband med Gulfkrigen (Bredow 1992:297). Wilfred von Bredow mener en eventuell avvikling av verneplikten i Tyskland ikke bare vil ha betydning for de militære institusjonene i Tyskland – en avvikling kan også komme til å påvirke den tyske politiske kultur (Sm.st. 289).

Sentrale argumenter i en pågående norsk debatt om verneplikten gjelder *økonomi*: Det er behov for å frigjøre midler til en mer kapitalintensiv militærstyrke. Et *effektivitetsargument* vektlegger kompetanse: Verneplikten gir ikke tilstrekkelige ferdigheter og erfaring til å betjene nye høyteknologiske våpen og til å delta i skarpe oppdrag i utlandet (Diesen 1995:18, Neumann og Ulriksen,1997:44-45). Et *moralsk* argument har også inngått: Er det forsvarlig å sende vernepliktige soldater, selv om de er frivillige, i tjeneste

„... når vi vet at om de skulle komme i kamp så må vi regne med langt større tap enn om vi hadde sendt soldater med et høyere treningsnivå?” (Hovland 1997: 29)

Foreliggende studie skal ikke vurdere verneplikten i sin totalitet. Den er avgrenset til å studere forholdet mellom soldat, militærorganisasjon og militær profesjon med vekt på verneplikten som sivil kontrollform. Det norske case kan være særlig interessant. Ifølge Henning Sørensen er den norske modellen for bruk av verneplikt sammenlignet med Sverige og Danmark, den mest demokratiske:

„Denmark and Sweden prefer professionalism at the cost of minor democratic control of the armed forces by conscript, while Norway prefers the opposite” (Sørensen, 2000: 318)

I det videre skal jeg utdype og kvalifisere mine hovedmodeller historisk og med bidrag fra profesjons- og organisasjonsteorien. Jeg skal gjøre rede for sentrale begrep og problemstillinger primært med det mål for øye å knytte rollen som normsender og normmottaker til profesjons- og soldatrollen. Bourdieu har formulert sosiologiens oppgave som å avdekke de strukturene som er dypest nedgravet i de ulike sosiale

verdener (Bourdieu 1993:26). Når jeg velger en relativt omfattende historisk tilnærming er det for å synliggjøre noen historiske linjer for verneplikten som sosial relasjon som i dag er vanskelig å få øye på.

---

2. Teoretisk ramme, begrep og analyseopplegg

Formålet med teorikapittelet er tredelt: Jeg ønsker å gi oversikt over sentrale begrep som jeg anvender for å ordne og fortolke mine data. Kapittelet skal vise mitt forskningsdesign – hvilke hovedvalg jeg gjør for å undersøke vernepliktskanalens karakter. Målet er også å begrunne modellenes og undersøkelsens relevans.

2.1 Vernepliktskanalen

I det videre skal jeg benytte 'militæret' som begrep der jeg ikke differensierer mellom militærorganisasjonen og militærprofesjonen. Det har vært vanlig å se offiserskorpset som *"an unique example of the integration of profession and organization"* (Doorn 1965). Offiserskorpset er både en byråkratisk organisasjon og en byråkratisk profesjon (Huntington 1964:16). Profesjonsbegrepet vil jeg bruke der det er mulig å rendyrke offisersorganisasjonene som aktører, der jeg fokuserer på offiserene som yrkesutøvere eller der jeg refererer til litteratur med profesjonsinntak. Begrepet 'fag-militært' blir brukt i drøftinger der det er viktig å trekke grensen mot politiske institusjoner.

2.1.1 *Borger i uniform: Vernepliktskanalen som sivil-kontroll av militærapparatet*

Ideen om verneplikten som militærapparatets demokratiske forankring eller forsikring, har hatt mange talspersoner. Statsviteren og president Woodrow Wilson sa i en tale til Kongressen 31. januar 1916:

"The spirit of every profession is different from the spirit of the country. (...) We want men whose occupation is peace, because they are the only men who can carry into the field the spirit of America as contrasted with the spirit of the professional soldier." (Cohen 1985:125)

En heroisk versjon av dette synet er at verneplikt utgjør en vei til sivilisasjon (*conduit for civilization*) (Doorn gjengitt i Shaw 1991:75). En fundamentalistisk versjon av borger-i-uniform-modellen er at vernepliktige soldater er et vern mot tyranni:

“.. it is impossible to rule for long against the will of the nation in a country where universal military service is established.” (Cohen 1985:124)

I en mer forsiktig utlegning hevder Morris Janowitz at soldatene utgjør en kobling mellom det sivile og det militære samfunn. De er viktigste kilde til informasjon for vanlige folk om hva som foregår i det militære (Janowitz 1961:401). Når soldatene er under våpen bare en kort tid av sitt liv, er det ikke mulig å opprettholde en mur mellom dem og folket (Chorley 1943:164).

På 1800-tallet var det en utbredt oppfatning at demokrati og verneplikt hørte sammen. I den grad koblingen mellom verneplikt og demokrati ble spesifisert nærmere, ble argumentet om *representativitet* ofte tillagt vekt. Konstitusjonshistorikeren Otto Hintze sa i en forelesning i 1906:

“It can be said that in a certain sense universal service was intimately connected with the idea of a representative constitution.” (Hintze 1975:208)

Representativitetsargumentet ble også vektlagt av den norske forsvarskommisjonen av 1920. Men i sin hyllest til verneplikten valgte komisjonen samtidig å understreke *grensene* for den vekt som burde tillegges representativiteten. I en nasjonal og internasjonal kontekst av revolusjonære arbeiderbevegelser mente komisjonen at representativitetsargumentet måtte veies opp mot samfunnets innflytelse slik den ble uttrykt gjennom landets forfatning. Kommisjonen illustrerer således usikkerheten knyttet til lojaliteten i en hær av vernepliktige:

“Den rekrutteres fra alle landsdeler og alle samfunnslag og må forutsettes å avspeile de følelser og de strømninger som rører seg i nasjonen og være et uttrykk for denne flertallsvilje. Den må forutsettes å ville tjene nasjonen i overensstemmelse med sin plikt innen forfatningens ramme, og den må også derfor i et demokratisk land være å foretrekke fremfor den vervede Hær.” (sitert fra NOU 1979:51 s. 51)

Forsvarskommisjonen av 1974 la vekt på betydningen av strømmen av verdier og normer som gikk *fra* folket til militærorganisasjonen:

“Vernepliktssystemet gir Forsvaret en bred kontaktflate til alle deler av folket, og dermed en sterk samfunnsmessig forankring. Det bidrar til å gjøre Forsvaret mer åpent og mottakelig for strømninger og impulser som er med på å utvikle og forme demokratiet i samfunnslivet for øvrig. Etter komisjonens syn har disse forhold sin store egenverdi.” (NOU 1978-9 s.86)

I kommisjonens omfattende gjennomgang av prinsipielle betraktninger av vernepliktsystemet gikk kommisjonen videre langs denne rekken av argument. Verneplikten var relevant som institusjon for å gardere seg mot et egenrådig militærvesen:

"I tråd med denne ideologi ligger også ønsket om å unngå et militærvesen som kan bli en stat i staten. Gjennom alminnelig verneplikt vil forsvarer få en sterk samfunnsmessig forankring og bli preget av de strømninger som er med på å utvikle demokratiet i samfunnslivet for øvrig. Dette idegrunnlag har sterke tradisjoner i f.eks Sveits og i de skandinaviske land, ..." (NOU 1978:9 s.79)

Militærsosiologen Jacques van Doorn var også eksplisitt på innflytelsesretrengen i soldatkanalen. Hans kontekst var 70-tallet, da militærrets svekkede legitimitet i mange vestlige land kom sterkt på dagsorden. Han karakteriserer verneplikten som en spesielt effektiv kanal for ekstern innflytelse til militærapparatet:

"Current civil-military relations in many Western countries are the exact opposite of the militarization of politics and society. The process now taking place is one of social penetration into the armed forces, resulting in a high degree of civilization, isolation and alienation of the military. The new crises of legitimacy is not so much characteristic of the political order, as of the military establishment. (...) The draft is an especially effective channel for outside influence." (Doorn 1976:29)

Synspunktet om verneplikt som demokratisk institusjon må ikke forveksles med synspunktet om verneplikten som *demokratisk garanti*. En demokratisk institusjon kan *bidra* til demokrati. Det er imidlertid liten grunn til å anta at eksistensen av verneplikten alene – selv under gunstige omstendigheter – skal kunne sikre sivil demokratisk kontroll dersom denne skulle være truet. Eliot Cohen illustrere den usikre relasjonen mellom verneplikt og demokrati ved på den ene siden å vise til kuppforsøket i Algerie av franske offiserer som ble stoppet av vernepliktige soldater i 1961. På den andre siden trekker han frem eksempel på at vernepliktige soldater ble brukt til å knekke jernbanestreik i Frankrike i 1910 (Cohen 1985:124). Både Chile og Argentina hadde verneplikt under militærregimene.

Selv om verneplikten som demokratisk institusjon ikke har vært særlig ofte tema i norsk offentlig debatt, virker det som om ideen om borger i uniform ofte inngår som tauskunnskap i politiske miljø. Koblingen mellom verneplikt og sivil kontroll blir gjerne beskrevet i en relativt almen form. LO-sekretær Per Gunnar Olsen presenterte LO sitt syn på verneplikten i LO-aktuelt 11/97:

"LO ser et forsvar bygd på en allmen verneplikt som en svært viktig søyle i demokratiet. Verneplikten gjør Forsvaret til vårt felles eie, som vi alle har en plikt til å delta i. Det er et demokratisk fundament som ikke må skusles bort i et eller annet profesjonelt forsvarsystem."

En slik almen fremstilling av vernepliktens betydning for demokratiet er ikke uviktig selv om den er relativt uspesifisert. Janowitz fokuserer på mytedannelsen og betydningen av

symbolverdien rundt begrepet om 'soldaten i uniform' (Janowitz 1983:16). Janowitz mener det ikke er verneplikten som sådan som er den relevante variabel for sivil kontroll. Det er for mange eksempler på at vernepliktige soldater er blitt brukt som politi og tvangsmakt mot befolkningen på statens vegne. Janowitz mener det avgjørende er utviklingen av og bred samfunnsmessig aksept for begrepet om 'citizen soldier' både som politisk symbol og som militær realitet (Janowitz 1983:16).

Mitt begrep om 'borger i uniform' er ingen direkte oversettelse av begrepet 'citizen soldier' slik det har vært brukt i debatt om sivil militære relasjoner i engelskspråklig litteratur. Wilfried von Bredow viser i en artikkel at begrepet har et omfattende meningsinnhold. På den ene siden viser han hvordan den bitre tyske debatten om opprustning etter 1955 førte til en sterk understreking av at normer og verdier i et demokratisk Tyskland skulle forplikte soldatene så langt som mulig (Bredow 1971:103). Soldatloven av 19 mars 1956 understreket at soldatene skulle ha de samme rettigheter som andre borgere og at de skulle forsvare demokratiet som var nedfelt i den nye tyske konstitusjonen. På den andre siden viser han hvordan ambisjonen om å sikre at militæret var forpliktet mot demokratiske normer, åpnet for institusjoner for politisk utdanning i militæret.

'The 'citizen in uniform' very quickly turned into a reality of a citizen filled with anticommunism.' (Bredow 1971:105)

Jeg skal i det videre reservere begrepet om 'borger i uniform' til tenkemåter som den enkelte soldat bærer med seg fra det sivile samfunn. De versjoner av 'citizen-soldier' som fokuserer på militæret som skole for demokrati faller i mitt analyseskjema i sosialiseringmodellen (avsnitt 2.1.2).

Militærprofesjonen som mottakere av soldatenes tenkemåter – Et profesjons- og organisasjonsteoretisk inntak

Idealtypisk er soldatenes rolle i modellen for borger i uniform å være bærere og leverandører av sivile verdier, normer og delvis også virkelighetsoppfatninger til militæret. De viktigste *mottakerne* i denne modellen er den delen av befalet som står ansikt til ansikt med vernepliktige soldater. Gjennom befalet kan det tenkes at militæret tar opp i seg nye verdier eller vedlikeholder gamle. Hvilke profesjons- og organisasjonsteoretiske argumenter er rimelig å anføre for borger-i-uniform-modellen? Her følger noen.

1) Kunnskap i endring

Kunnskap er et sentralt trekk ved profesjoner (Macdonald 1995:84/157, Abbott 1988:9, Erichsen 1985:164-). Ekspertkunnskap er viktig for at en yrkesgruppe skal få anerkjent en særlig status i samfunnet (Beckman 1990:115). Det er imidlertid ikke grunnlag for å ta offiserenes kjernekunnskap for gitt. Det er vanskelig å empirisk påvise et kunnskapsmessig grunnfjell for yrkesgruppens aktiviteter over tid (Harries-Jenkins i Stephens (ed.) 1989:15). Den militære ekspertise inkluderer bl.a. voldsbruk, fredsbevarende operasjoner, avskrekking, nasjonsbygging, pasifisering av opprør og ulike ikke-militære oppdrag (Cochran 1974:22).

“Det som nå særpreger profesjonen er nettopp omfanget av dens kunnskapsinnhold, som spenner fra en detaljert teknisk viten til en administrativt preget ekspertise, over de noe vage og udefinerbare militære fag. Dette kommer til uttrykk i den utstrakte etterutdannelsen som offiserene gjennomgår.” (Kjellberg 1961:22)

I offiserenes kunnskap inngår både håndverksmessige aspekt og abstrakt kunnskap. Begge kunnskapstypene har vært under press på grunn av omfattende teknologiske endringer. Etter 1830 har militær-teknologisk innovasjon akselerert. Innovasjon er blitt institusjonalisert og gjort permanent (Crevelde 1991:223). Kunnskapen om håndtering av håndvåpen har forandret seg relativt lite. Men tradisjonell kunnskap om dekning og skjul for soldaten har mistet noe troverdighet etter innføring av kjernevåpen med presise leveringsmidler. Den datamaskinbaserte krigen har gitt nytt kommunikasjonsutstyr, nye elektroniske siktemidler og nye radarsystemer. Betjening er i mange våpensystemer blitt enklere. Hver av rakettkasterne i Hærens nye rakettartilleri (MLRS) skal betjenes av tre mann, men de kan avfyres av en mann (NMT 4/97:43). Ildkraften til det nye divisjonsartilleriet er like stort som seks av de tradisjonelle artilleribataljonene. Fire-fem hundre mann kan utføre oppgaver som tidligere krevde rundt fem tusen mann (NMT 12/97:45). De teknologiske endringene har løftet installasjons- og vedlikeholdsoppgaver vekk fra offisersyrket. Abbott mener endringer i teknologi og organisasjon er de viktigste faktorene som forklarer at en profesjon får svekket jurisdiksjon (Abbott 1988:149). I det norske militæret har det også vært betydelig splittelse om kognitive og normative spørsmål etter 2. verdenskrig (Jacobsen 1986, Skauge 1986). Dette har i perioder svekket offiserenes motstandskraft mot eksternt intervensjon fra f.eks. Forsvarsdepartementet.

Jamous & Peloille skiller mellom bestemt og ubestemt kunnskap (Jamous & Peloille 1970). Den bestemte kunnskapen er kjennetegnet ved at den er kodifiserbar. Dermed er den tilgjengelig også utenfor de esoteriske sirkler. Militærprofesjonen selv har hatt liten

interesse for teori (Creveld 1991:141). Martin van Creveld skriver i sin bok *'The Training of officers. From Military Professionalism to Irrelevance'* at høyere militær utdanning er blitt et smørgåsbord av forskjellige enkeltfag (Creveld 1990:102). Økende vekt på teknologisk krigføring gjør det rimelig å anta at militærkunnskap er blitt mer bestemt og dermed lettere å intervensere fra andre profesjoner. Sivile eksperter har fått viktige funksjoner i militærapparatene. Sørensen betegner denne utviklingen som avprofesjonalisering (Sørensen 1988a:13). Ifølge Creveld var utnevningen av McNamara til forsvarsminister i Kennedys administrasjon i 1961 en indikator på at teknikere og administratorer hadde gjort viktige inntog i militæret (Creveld 1991:224).

Et aspekt ved den ubestemte kunnskapen i militærorganisasjonen gjelder kamperfaring. På rekruttskolen fikk jeg en kompanisjef med oppnavnet 'Kaptein Satan'. Hans liv og vesen var omspunnet med myter. Det som gav ham autoritet til at soldatene aksepterte dobbel dose geværgymnastikk sammenlignet med nabokompaniene som vi hadde utsikt til under oppstilling, var sannsynligvis ryktet om at han hadde deltatt i invasjonen i Normandie. Han hadde vært i krigen. Når han fortalte om hvor viktig det var for soldaten å ikke bli oppdaget under fremrykning (det var viktig med god deknning, men enda bedre var det når fienden ikke hadde oppdaget oss) var det som om vi så allierte soldater som lydøst nærmet seg tyske stillinger. Denne ubestemte kunnskapen som krigserfaring gav er ofte omtalt som del av 'krigens krav'. Jo færre offiserer som har erfaring fra krig, dess mindre kyndighetsbasert autoritet kan profesjonen påberope seg. Erfaringer fra norske offiserer i FN-tjeneste kan nok modifisere denne påstanden, men for de fleste befalingsmenn blir 'krigens krav' et teoretisk spørsmål. Sannsynligvis gjelder det for norske offiserer som for offiserer i flere andre vestlige land at yrkesrollen er omdefinert fra kriger til administrator (Martin 1981, Sørensen 1988a).

Eksistensen av en vernepliktsarme utgjør i seg selv en særlig utfordring for kunnskapsutvikling (Creveld 1991:147). Etter Napoleonskrigene var det klart at massearmeene basert på amatørisme var militært overlegne andre militære format (Harries-Jenkins & Moskos 1981:26). Under 1. verdenskrig fikk dette grufulle og absurde utslag ved at f.eks de britiske offiserenes ethos og kunnskap vektla evnen til å få vernepliktige soldater til å storme inn i fiendens maskingeværild uten å nøle (Travers 1990).

Offiserene er en yrkesgruppe som har vektlagt menneskelig karakter heller en teknikk (Abbott 1988:192). Clausewitz var bl.a. opptatt av soldatens personlige egenskaper, som

---

¹ Se bl.a. Jacobsen, 1996:65

'energi, fasthet, standhaftighet eller sinns- og karakterstyrke' (Clausewitz 1972:38–43). Når slike eller tilsvarende legitimerende verdier mister oppslutning i samfunnet er en mulighet at en profesjon som forvalter slike verdier isolerer seg. Men det er også tenkelig at den åpner seg mot nye dannelsesidealer. Offiserene er i sin yrkesutøvelse stort sett avhengig av ressurstilførsel fra staten. Eksistensen av en vernepliktshær i Norge har sannsynligvis gjort det mulig og nødvendig for offiserene å holde en åpning mot endringer i soldatmassens holdninger. En slik følsomhet har gjort det lettere å få aksept for at krigsskolene utdanner befal med særlig kompetanse i 'ledelse'. En åpning mot soldatholdninger har også vært nødvendig for å få befalsskolenes ledelseskompetanse akseptert som kunnskap som går ut over 'krigens krav'. Den har fått aksept som gyldig for det sivile arbeidsmarked.

Det er rimelig å hevde at militær kyndighet ved slutten av den kalde krig bør betraktes som usikker, varierende og utsatt for ekstern intervensjon. Begrenset kunnskapsmonopol gjør det lettere å tenke seg militærprofesjonen som en formbar yrkesgruppe – også med premisser fra folket med soldatene som bærere. Det er imidlertid et empirisk spørsmål om premissmottak fra andre profesjoner gjennom avprofesjonalisering også impliserer åpenhet mot soldatenes tenkemåter.

2) Etatsorientert vs. klientorientert

Offiserene blir tradisjonelt oppfattet som en statsnær profesjon (Gilbert 1975:181, Macdonald 1995:171). I Norge ved begynnelsen av 1800-tallet tilhørte offiserene embetsmannseliten sammen med teologene og juristene (Benum 1979:45). Knut Dahl Jacobsen mener at en ekspertgruppe i sin yrkesutøvelse kan være orientert mot sin etat eller mot sine klienter. Agronomene var en ekspertgruppe som fra slutten av 1800-tallet har vært klientorientert – åpen for bøndernes problemdefinisjoner (Jacobsen 1965). Sigmund Grønmos undersøkelse av militære tidsskrifter viste at det gikk et skille mellom krigsskoleutdannede (k-befal) og befalsskoleutdannede offiserer (b-befal) i hæren når det gjaldt orientering. B-befalet la mer vekt på kontakt med befolkningen. K-befalet syntes å identifisere seg mer med høystatusgrupper og eliter i sentrale institusjoner. De viste også større lojalitet til staten enn b-befalet (Grønmo 1975:104). Ettersom verneplikten gir norske offiserer et sentralt legitimeringsgrunnlag, er det ikke urimelig å anta at de deler av befalskorpset som har kontakt med soldatene er mer åpne for soldatens tenkemåter. Det er også mulig å tenke at høyere offiserer hvis oppgave bl.a. er å sikre militæret oppslutning og ressurser fra bevilgende myndigheter, vil være opptatte av at militære meninger ikke atskiller seg dramatisk fra

soldatmeninger. Dessuten har de selv måttet gå alle gradene ettersom Norge ikke har et underoffiserskorps.

3) Offiserskorpset som mobilitetsstruktur

Sosial lukking er en sentral strategi i et profesjonelt prosjekt (Macdonald 1995:29/55). Aristokratiske ridderhærer er et tidlig eksempel på monopolisering av krigføringen (Collins i Burrage & Torstendahl 1990:27). Aristokratiet klarte også i mange land å sikre monopol på offisersstillinger til langt inn i vårt hundreår. I Sverige hadde regimentssjefene full autonomi i 1870 (Bernstrøm 1988:36) og fortsatt ansvar for å peke ut sine offiserer så seint som rundt 1900 (sm.st.:57). Først ved utbruddet av 1. verdenskrig var offisersyrket åpnet for alle som var kvalifisert for offisersskolene (sm.st.:59). I Norge gav bruddet med embetsmannsstaten i 1884 rom for nyrekruttering til forvaltningsstaben (Jacobsen 1960:235-). Det nye regimet gav også en mer demokratisk sammensetning av offiserskorpset og svekket offiserskorpsets elitestatus. Tabell 1 (kap. 3) viser at stadig flere offiserer ble rekruttert fra bondeklassen. Tilsvarende gav det nye sosialdemokratiske regimet nyrekruttering til offiserskorpset fra arbeiderklassen. Opphevelse av systemet med underoffiserer og innføring av betalt utdanning har sannsynligvis bidratt til at offisersyrket ble en mobilitetsstruktur åpen for flere samfunnsklasser. Denne åpning i organisasjonens bunn styrker etter mitt syn betingelsene for at borger i uniform-modellen skal være virksom. Demokratisert rekruttering har gitt norske offiserer som i sosial bakgrunn i liten grad atskilte seg fra den sosiale sammensetningen av de vernepliktige soldatene.

4) Offentlighet

Hemmelighold har vært et forvaltningsprinsipp for forsvars- og sikkerhetspolitikk i Norge etter krigen. På 1950- og 1960-tallet utfordret norske massemedier i liten grad hemmeligholdet. Motsatt har verneplikten vært en øy av offentlighet i strukturen av taushet. Forholdene for de vernepliktige har stort sett hatt god tilgang til den offentlige dagsorden. Konflikter der vernepliktige soldater deltok hadde muligheter for å trekke inn eksterne aktører. Hemmelighold som forvaltningsprinsipp var ikke til avgjørende hinder for sosialisering av konflikt i Schattschneider-versjonen av sosialiseringbegrepet (Schattschneider 1975) mellom soldater og militæret. Soldatenes forhold var relativt hyppig tema i Stortingets spørretime selv i perioder da interessen for andre forsvarsspørsmål avtok (Skauge 1986:33). Soldatenes kår og tjenestens innhold var også stadig tilbakevendende tema i aviser og militære tidsskrift. Vernepliktssoldatenes alder gjorde at de fleste hadde foreldrehjemmet som viktigste tilknytningspunkt i tjenesten. Bekymrede mødre har i

mange kriger vært viktige for å sette soldatenes kår på den offentlige dagsorden. Etter 2. verdenskrig har det sivile samfunn institusjonalisert to ordninger for å sikre at vernepliktsspørsmål hadde aksess til den politiske dagsorden. Stortinget opprettet en ombudsmann for Forsvaret i 1953. I tillegg ble en tillitsmannsordning som lenge hadde eksistert på lokalt nivå, bygget ut som en landsomfattende organisasjon med ledelsesorganer tidlig på 1970-tallet.

Ny teknologi har også sikret offentlighet inn i militæret. Professor framsatte under en veiledning en hypotese om at det etter transistorradioens gjennombrudd har vært vanskeligere å holde soldatavdelinger uvitende om hendelser utenfor leirporten. Soldatene ble ved hjelp av radio, dersom de selv ønsket det, informerte borgere i uniform.

2.1.2 Sosialiseringmodellen: Verneplikten som opplæring og forming av unge menn

*"Vi fikk ti ukers militærutdanning og ble i løpet av det tidsrom mer avgjørende omformet enn av ti års skolegang. Vi lærte et en blankpusset knapp er viktigere enn fire bind Schopenhauer, Til å begynne med forbauset, senere forbitret og endelig likegyldig, merket vi at ånden ikke er utslagsgivende, men pussesakene, ikke tanken, men systemet, ikke friheten, men eksersisen
Hensført og frivillig var vi blitt soldater,
men våre overordnede gjorde alt for å drive følelsene ut av oss.
Etter tre uker var det ikke lenger ufattelig for oss at et postbud med en uniformslye hadde større makt over oss enn våre foreldre tidligere,"*
(Remarque: Intet nytt fra Vestfronten, 1993:17)²

Er sosialiseringmodellen relevant i dag? Mitt svar er ja. Jeg har valgt to sett argumenter for å underbygge og presisere mitt standpunkt. Ett sett henter jeg fra organisasjons- og profesjonsteori. Ett annet sett argumenter henter jeg fra historiske argument som har vært brukt for sosialisering av soldatene: Hvilke historiske prosjekt har verneplikten inngått i?

Det historiske inntaket først: Jeg har valgt å ordne argumentene i en firefeltstabell. De to dimensjonen i tabellen som skiller mellom to hovedbegrunnelser for sosialisering av soldatene tar utgangspunkt i skillet som ble presentert i kapittel 1: En massearméretning og en dannelsesretning. Den første vektlegger militærutdannelsen (1). Den andre vektlegger hensyn til soldatens karakterdannelse for sitt sivile liv (2). Den andre dimensjonen i mitt skjema for begrepsavklaring skal vise at verneplikten kan være begrunnet både med argumenter som gjelder enkelte individ og med argumenter som gjelder samfunnet. Verneplikten kan bidra til at samfunnet som kollektiv er mer organisert for og forberedt på

² Originalutgaven er fra 1928

krig (3). Verneplikten kan også tenkes å bidra som en skole for nye generasjoner av unge menn, der de skal bidra til å endre det sivile samfunn uten at krigsformål er det viktigste (4).

Denne historiske presisering er brukt i utvalg av indikatorer som jeg videre i avhandlingen skal bruke for å undersøke virkefeltet for soldatsosialiseringen

Begrunnelse for sosialisering av soldatene	Militært	Viktigste fokus for endring	
		Individ	Samfunn
		1	3
	Sivilt	2	4

1) Teoretisk er det mulig å tenke seg at normene i militæret bare tar sikte på å påvirke den enkelte soldat. Dannelse, sosialisering eller indoktrinering av soldaten kan være begrunnet med rene militære hensyn. Utvalget for å effektivisere militærtjenesten av 1994 formulerte seg innenfor en slik posisjon:

“Målet for tenesta skal bli nådd ved å utvikle kunnskapen, dugleiken og haldningane til soldatane, slik at stridsdyktige avdelingar kan setjast saman. Kjernen i vernepliktsforsvaret er å tilføre sivile ein militær kompetanse. Med kompetanse meiner ein den evna som soldatane – åleine eller i fellesskap – har til å løyse oppgåver som dei har fått. Forsvaret gjev dei vernepliktige ei utdanning som skal gje denne kompetansen.”
(Effektiviseringsutvalget 1994:7)

Innholdet i den militære kompetanse som militæret til enhver tid mener er nødvendig for å utdanne en stridsklar soldat, varierer over tid. Vilje til å slåss og risikere sitt liv i kamp forutsetter et motiv. De snevre militære svar på soldatenes spørsmål kommer imidlertid fort til kort. Det er f.eks. vanskelig (men ikke umulig) å gi et tilfredsstillende svar på spørsmålet ‘hva kjemper vi for?’ (Bredow 1971:99), uten å hente svar fra samfunnet utenfor den militære sfære. Det kan derfor være vanskelig å utdanne en krigsmann uten å påvirke grunnleggende verdier hos soldaten. Han skal ikke bare vite hvordan han slåss, men også *hvorfor* han slåss. I så fall er det vanskelig å begrunne sosialisering innenfor kategori 1 alene. Dersom det skal være mulig å redusere militærets oppgave i den samfunnsmessige arbeidsdeling til bare å gi rekruttene kompetent våpenopplæring og innlæring av nødvendige stridsteknikker, forutsetter dette at hensikten med militære forberedelser og militær opplæring er klar for soldatene før de går inn i militæret. Forsvarsviljen må være etablert i det sivile samfunn. Men selv i et samfunn med et bredt verdifellesskap, kan det tenkes at krigerhåndverket er så spesielt at det krever betydelig endring av soldatens sivile

identitet. Nils Butenschøn publiserte en beretning om egne soldaterfaringer i 1974. Han hevdet at verneplikten innebar at sivilisten brytes ned, og soldaten bygges opp med holdninger som understreker lydighet, disiplin, maskulinitet og konkurransementalitet (Butenschøn 1974: 31-). Nedbryting av soldatens sivile identitet i stor skala er ikke programfestet for utdanning av norske soldater i dag. Men nedbryting av soldatens sivile identitet er ikke gått av moten i demokratiske stater selv etter den kalde krig. I elitekorps for vervede soldater blir tradisjoner for indoktrinering holdt i hevd. Bergens Tidende rapporterte fra Marinekorpsets treningsleir på Parris Island at 20 000 unge amerikanere der hvert år "brytes ned og stripes for sin sivile identitet" (Bergens Tidende 6.6.98).

2) Forming av den enkelte soldat som individ er også blitt betraktet som et viktig prosjekt for militærtjenesten, uten hensyn til den militære nytteverdi av karakterdannelsen. Under gjenoppbyggingen av den tyske hær i 1956 (Forbundsrepublikken) viste en meningsmåling at et flertall av de spurte mente at "*forming of the young men*" burde være viktigste målsetting for militærapparatet – viktigere enn mål om forsvar av landet (Freideburg 1968:175). I en surveyundersøkelse i Sveits i 1970 svarte 77% av de spurte at militærtjenesten hadde positiv innvirkning på den enkeltes karakter (Haltiner & Mayer 1979:67). Mye kan tyde på at mange så på individuell karakterdanning som et selvstendig mål, ettersom det i den samme undersøkelsen var 60% som svarte at "*In a modern war, our army would have no chance*".

Heftet "Soldatens lille Røde" bidro til en omfattende debatt i og utenfor militæret om hvilken karakter sosialiseringen av vernepliktige soldater hadde tidlig på 1970-tallet. Boken hadde et kort kapittel om indoktrinering, der det ble hevdet at Forsvaret stod for "konservativ indoktrinering":

"I Forsvaret er indoktrineringen skremmende effektiv, bl. a. fordi den går på *hele* (forf. uth.) holdningsmønsteret. Ofte er den upolitisk i formen, men svært politisk i sin konsekvens." (Efskind 1970:56)

I Norge ble begrepet 'indoktrinering' under den kalde krigen helst brukt om påvirkningsformer i totalitære stater på andre siden av jernteppet. Begrepet er således sterkt ideologisk infisert. Begrepet har imidlertid vært relativt vanlig i amerikansk militær sosiologi. Janowitz drøftet i en artikkel fra 1957 utviklingstrender for indoktrinering (*Trends in Indoctrination*) i det amerikanske militæret (Janowitz 1991:109). I sitt hovedarbeid publisert i 1961 konkluderte han at indoktrineringssystemet, heller enn den enkelte offisers sosial bakgrunn, vil bestemme militærprofesjonens politiske orientering (Janowitz 1961:428). For militærprofesjonens videre utvikling var derfor indoktrineringssystemet viktig å drøfte. Dette gjaldt særlig utdanning i politiske spørsmål (sm.st). Indoktrineringssystemet er i

nyere amerikanske bidrag forlatt til fordel for sosialiseringbegrepet. Men innholdsmessig er begrepsinnholdet relativt likt. Under overskriften 'rekruttering' heter det i en amerikansk militær utredning fra 1984:

"The military should attempt to recruit people with values congruent with those of the military and should strengthen that congruence with a systematic socialization process. If recruits with incongruent values must be accepted, they should be susceptible to resocialization to make their values congruent." (Defence Management Study Group 1984: 35)

3) Dersom det er slik at den enkelte soldat gjennomgår en eller annen form for resosialisering i løpet av vernepliktstiden, kan dette også ha konsekvenser for samfunnet. Virkningen kan tenkes å gå ut over individnivået, -samlet effekt kan være andre enn summen av de endringer den enkelte soldat går gjennom. Således kan Harold D. Lasswells spådom om garnisonsstaten (*The Garrison State*) kan stå som en ytterposisjon i diskusjonen om militæret sin evne til å forme samfunnet (Lasswell 1941). Hans artikkel fra 2. verdenskrig var pessimistisk med hensyn til det sivile samfunnets evne til å motstå militære premissleverandører som søkte å påvirke samfunnsutviklingen, men Lasswell knyttet ikke utviklingen mot garnisonsstaten eksplisitt til eksistensen av verneplikt.

I dagens Norge kan vi vanskelig tenke oss at verneplikten skal gi en militærstat. Det er også vanskelig å tenke seg at det eksisterer intensjoner om dette i militære kretser. Derimot kan vi tenke oss begrunnelser knyttet til en annen posisjon, vel kjent fra organisasjonsteorien: Verneplikten bidrar til å gi militærapparatet legitimitet og oppslutning. Fra referatet til et orienteringsmøte om informasjonstjenesten i Forsvaret 17.11.65 heter det:

"Den beste måten å virke utad på er gjennom arbeid innad i Forsvaret. Den oppfatning de 20 000 vernepliktige som hvert år går ut fra Forsvaret har fått, er avgjørende for opinionens holdning." (referert i Strisland 1989:15)

Denne sosialpedagogiske posisjonen får støtte i rapporten fra Forsvarskommissjonen av 1990. I den grad kommisjonen anga hvilken retning normsendingen skulle ta i soldatkanalen, la den vekt på at verneplikten primært skulle være en kanal fra militæret til folket (NOU 1992:12 s. 22).

"Ordningen gir en bred kontaktflate mellom Forsvaret og samfunnet for øvrig, og bidrar således til at store deler av befolkningen får kjennskap til forsvarsspørsmål."

Betoning av at normsendingen i vernepliktskanalen bør ha retning fra militæret til samfunnet, er et klart brudd med synspunktene fra Forsvarskommissjonen av 1974. 90-kommisjonens holdninger gir et godt eksempel på en instrumentell oppfatning av vernepliktskanalen der organisasjonens overlevelse er viktig.

4) Utdanning av soldater har også hatt begrunnelser som ikke primært knytter seg til krigføring. Militærtjenesten har vært en del av et nasjonsbyggingsprosjekt. Den tyske *bildung*-tradisjonen har elementer av dette, der militærapparatet oppfattes som "die Schule der Nation" (Cohen 1985:32).³ Norske soldater fikk et tilsvarende budskap i soldat-håndboken tidlig i forrige hundreår:

"Hæren blir herigjennom en national skole, som holder legemlig kraft i hæder og hævd, holder samhørighetsfølelsen oppe og sindet aapent for pligt og ære." (Soldatens bok 1915:20)

Almen verneplikt kunne være en måte å oppdra arbeiderklassen på. Konservative krefter i Frankrike mente nasjonalisme kunne undergrave internasjonalistiske tendenser. Militærtjenesten kunne også gi respekt for autoriteter (Martin 1981:137).

"...for the Left, universal conscription was an element of the guarantee by which the political and social domination of the bourgeois ruling class could be limited, and the rights and interests of the working class protected. It was also interpreted as an institution through which military adventurism could be controlled, if not avoided. (...)

As far as the Right was concerned, (...), its basic reason for continuing to support the draft lay in the fact that the draft performed a useful function of socialization." (Martin 1981:139, 137)

Etter freden i 1871 ble forholdene i det franske militærapparatet demokratisert. Hæren ble ikke bare oppfattet som en kampstyrke, men som en skole der fransk ungdom fikk basiskunnskap om borgerrollen (Challener 1955:47). Lengden på tjenesten ble av mange oppfattet som en sentral variabel for soldatsosialisering (Cohen 1985:56). Den franske venstresiden mente både før og etter 1870 at borgeren i uniform var bedre enn profesjonelle soldater, men tjenestetiden burde være kort slik at de vernepliktige ikke ble militarisert (Challener 1955:52). Reservene burde dessuten spille en størst mulig rolle i forhold til de stående styrkene.

Janowitz fokuserer på verneplikten som institusjon for oppdragelse av borgere som skal sikre et demokratisk samfunn. I motsetning til min modell for 'borger-i-uniform', er Janowitz opptatt av at borgerutdannelsen foregår i militærorganisasjonen, heller enn i samfunnet utenfor.

"Military experience during the American revolution operated as a form of civic education in support of democratic polity. (...) It is to prepare the basis for assessing the overall civilian control and citizen soldier format in comparison with other forms of military service." (Janowitz 1983:17)

³ Jf. Peter Paret's Clausewitz-biografi, kapittelet "Garrison Life and The Perfectibility of Man" (Paret 1985:36-).

Det er mulig i kategori 4 å innplassere tyske Bundeswehr som etter 1955 ble en viktig institusjon for politisk utdanning av soldatene. Argumentet for en slik kategorisering er at politisk utdanning av soldatene skal gjøre dem til samfunnsborgere som bidrar til å sikre det tyske demokratiet og for å motvirke tendenser til at militære tenkemåter fikk forrang (Bredow 1971: 115). Von Bredow viser imidlertid at politiseringen av det tyske Bundeswehr var tvetydig. I den grad den politiske utdannelsen ble redusert til opplæring i antikommunisme bare for å øke forsvarsviljen, er det mulig å plassere sosialiseringssprosessen i skjemaets kategori 1.

Min sosialiseringmodell begrenser seg i denne avhandlingen til vernepliktskanalens bidrag til forming av soldatene som individ. Soldatene er her primært mottakere av normer fra sine militære omgivelser. De endrer sine sivilt innlærte tenkemåter og sin adferd. De skal ikke selv bidra til å forme militæret. Jeg skal begrunne og presisere min modell ved å introdusere en bredere fortolkningsramme:

Soldaten som mottaker av militære tenkemåter

Sentralt i sosialiseringmodellen står soldaten som mottaker av normer produsert av eller formidlet gjennom offisersprofesjonen. Også denne modellen ønsker jeg å underbygge med bidrag fra profesjons- og organisasjonsteorien:

1) Organisert hukommelse

Andrew Abbott beskriver det profesjonelle arbeidet som en bestemt kobling mellom diagnose, slutning og behandling. Diagnosen skal jeg i det videre benevne problemdefinisjon. Den henter informasjon inn til det profesjonelle kunnskapssystemet. Behandlingen velger jeg å begrepsfeste som løsningsdefinisjon. Den bringer kunnskap ut fra kunnskapssystemet (Abbot 1988:40-). Forskjellige yrkesgrupper har ulike klassifikasjonssystemer for å bringe inn relevant kunnskap. Tilsvarende er anbefalte løsninger som regel organisert rundt et klassifikasjonssystem. I militærprofesjonens problemdefinisjon inngår tradisjonelt spørsmål om hvilke styrker og hvilke motiver en potensiell fiende har, dvs. trusselbilder. I profesjonens løsningsdefinisjon inngår ofte vurderinger av hvilke egne styrker som er nødvendig for å avskrekke, slå tilbake og/eller avvæpne en motstander. Samuel Finer bruker 'militært format' som samlebegrep for de organisatoriske elementene som inngår (Finer 1975:93).

Slutningsystemene baserer seg ofte på en rekke teorier om forholdet mellom problem og løsning. Militærfaglig slutning skjer gjerne på basis av konstruksjonsprinsippet (Abbot 1988:49). Militære planleggere må prøve å forutse motstanderens trekk, gitt ulike forutsetninger. Når slaget først er kommet i gang er mulighetene for endrede planer ofte små. I motsetning til medisinerens slutningsprinsipp med vekt på eksklusjon, får de militære sjeldnere en ny sjanse når de først er kommet i kamp. Det er selvsagt mulig å sende bombe-flyene på et nytt raid dersom det første ikke var vellykket, men i mellomtiden kan motstanderen ha fått forberedt nye forsvarstiltak etter at de ble kjent med hva som var prioriterte bombemål. Clausewitz mente at krig er tilfældighetens domene (Clausewitz 1972:37). Det eneste som er sikkert i krig er at det meste er usikkert. Clausewitz oppfattet krig mer som kunst enn som vitenskap. Dømmekraften som tilhører kunsten begyner der kunnskap ikke lenger kan reduseres til logiske slutninger fra premisser (sm.st: 51-52). Historiske eksempler var viktig som kunnskapsgrunnlag for krigskunsten. Historiske eksempler inngikk som 'erfaringsvitenskap' (sm.st.62-). Vektlegging av historiefaget i offisersprofesjonen har variert over tid,⁴ men historisk kunnskap har inngått i kunnskapsgrunnlaget til vår tid. Slag og strids-situasjoner i ulike deler av verden gav for offiserene en mulighet til å evaluere nye våpen, taktikk, organisasjon og soldatmoral. I et avskjedsintervju uttalte sjefen for Krigshistorisk avdeling Oberst Schiøtz, at krigshistorien var en sentral kilde til krigsvitenskapen: "All krigsvitenskap bygger på krigshistorien, læren og erfaringene fra krigen." (Militær Orientering nr 1-2, 1950). E-staben hentet for eksempel i all hemmelighet 5 tyske offiserer til Norge i 1949 for å få råd om forsvaret av Nord-Norge (Aftenposten 20.11.97). Dette var sannsynligvis ut fra en ide om det eksisterende historiske erfaringer som kunne gjelde for norske styrker så vel som for tyske avdelinger, historiske erfaringer som også i tid hadde et gyldighetsrom ut over 2. Verdenskrig. Samuel Huntington vektla erfaringer som blir overført gjennom historieskriving slik:

"The military vocation is a profession because it has accumulated experiences which make up a body of professional knowledge. In the military view, man learns only from experience. If he has little opportunity to learn from his own experience, he must learn from the experience of others. Hence the military officer studies history. For history is, in Liddel Hart's phrase, 'universal experience' and military history, as Moltke said, is the 'most effective means of teaching war during peace'." (Huntington 1957:61)

⁴ I den Militære Høiskolens undervisningsplan av 21 mars 1826 ble krigshistorie sløffet som undervisningsfag (Schiøtz 1921:56). Det ble tatt inn igjen i 1839, da skolen fikk flere militære fag og fikk mindre spesialiseringsgrad for artilleri- og ingeniøroffiserer (sm.st:83). Krigshistorie hadde på krigskolens plan i 1964 162 av 4040 timer totalt. Til taktikkundervisning var avsatt 1104 av 4040 timer. (Kilde: Plan for Krigsskolen, justert per 1.9.1964; Brev fra Tønne Huitfeldt 24.11.1964). I "Krigskolens skoleplan 1980" var Krigshistorie tatt ut som eget fag, men kunnskaper om 1. og 2. Verdenskrig, Den kalde krigen, Korea-krigen og konfliktene i Midt-Østen inngikk i faget "Strategi og operasjoner" som i to kurs hadde 250+166 av 3200 timer. Norsk Militærhistorisk Bibliografi hadde 5600 innførsler (Johnsen & Wasberg 1969).

I debatten om trusselbilder for Norge har metaforen "aldri mer 9. april" vært en viktig referanse til og tematisering av historiske erfaringer.⁵ Marianne Svege og Torstein Medhus har vist hvordan historiske argumenter i årene 1990 og 1991 i økende grad ble brukt for å begrunne behovet for militære styrke i Norge etter at militær trussel fra øst ble mindre synlig (Svege 1992:141, Medhus 1992:167). Denne tendensen var sterkere i Norge enn i offisersdebattene i Tyskland på samme tid.

Historisk kunnskap var et element i militærfaglige slutninger innen strategi og taktikk, men også allment til spørsmålet om trusselbilder og krigsfare. I den grad offiserene har klart å holde fast ved krigshistoriens bidrag til kunnskapsproduksjonen, er det vanskelig å tenke seg at vernepliktige soldater med særlig styrke skulle kunne bidra med konkurrerende kunnskap innen samme felt. Dette ikke fordi ungdom ikke kjenner sin historie, men fordi krigshistorien har en særskilt esoterisk karakter. Argumentet om offisersprofesjonen som organisert hukommelse for militære aktiviteter er også et argument for at det eksisterer særlige militære tenkemåter på enkelte felt.

Det norske militæret er organisert med en kombinasjon av profesjonelle offiserskadre og vernepliktige amatører som soldater. Om det nærliggende preussiske systemet for å kombinere offiserskadre og vernepliktige skriver Cohen at de vernepliktige soldatene gir hæren dens rå styrke, men ikke dets 'guiding intelligence' (Cohen 1985:124). Det liberale alternativ til å sikre borgeren i uniform er et desentralisert militssystem som bruker både landets hjerne så vel som dets fysiske styrke.

Det er imidlertid liten tvil om at offisersprofesjonen selv oppfatter seg som bærer av en særlig militær ekspertise og at det eksisterer en samfunnsmessig aksept for at elementer i denne ekspertisen skal tilføres soldatene.

2) Institusjonell og geografisk isolasjon

Trekk ved organisasjoner kan påvirke handlingen til organisasjonens medlemmer. Jeg skal her peke på to ideer fra organisasjonsteorien. For det første de formelle (Selznick 1992:235) og uformelle regler og prosedyrer for adferd (Steinmo et al. 1992:2). For det andre verdier og normer i og omkring organisasjonene (Scott 1995:37, Selznick 1992:233). Institusjon kan defineres som organisasjon gjennomsyret med verdier som har betydning ut over de tekniske virkemidler som trengs for å løse organisasjonens oppgaver (Selznick 1992:233). Slik er det rimelig å anta at de fleste administrative systemer har et verdigrunnlag som

⁵ Kunnskap om andre verdenskrig er en forutsetning for norskhet (KK 19.8.95). Jf. folklorist Anne Eriksen.

inngår i en moralsk orden i samfunnet. Institusjonene bidrar selv til disse normene. De har en normsettende funksjon. De påvirker ikke bare aktørenes syn på hva som er deres preferanser ut fra egeninteresse (Scott og Meyer 1994:63). Institusjoner bidrar også til å definere hva som er moralsk akseptert handling i samfunnet (Rothstein 1994:169). I forhold til sine medlemmer produserer institusjoner mening og identitet. Institusjoner bidrar til å definere og avgrense rommet for handling. De er dels bærere av premisser som aktørene tar for gitt (Powell & Dimaggio 1991:14), dels gir institusjonene sine medlemmer "passende regler" (*rule of appropriateness*) som de oftest vil velge blant når de handler (March og Olsen 1989:23). Institusjoner er også selv viktige aktører i det politiske liv, ifølge organisasjonsteorien. De har autonomi i forhold til enkeltaktørers handlinger og motiver, og i forhold til institusjonens omgivelser (March og Olsen 1989:17-18, 166). Institusjoner blir regnet som stabile og vanskelige å endre (Steinmo et al. 1992:18).

Det er rimelig å anta at institusjonelle trekk ved militæret åpner for at det kan virke sosialiserende på vernepliktige soldater. En beskrivelse av de mekanismene som kan virke til å gi soldatene nye holdninger er gitt i begrepet den "totale institusjon" (Goffman 1961:xiii).⁶ Det er

"a place of residence and work where a large number of like-situated individuals, cut off from the wider society for an appreciable period of time, together lead an enclosed and formally administered life."

Goffmans begrep er i streng fortolkning neppe rimelig å gjøre gjeldende for militæret i Norge anno 1991. Det bør reserveres for fengsler og mentale sykehus. Men dersom militærtjenesten innebærer en isolasjon for de vernepliktige mot de sivile omgivelsene kan dette styrke militæret som sosialiserende institusjon. Jo mer isolert en kultur eller struktur er, dess mer sannsynlig er det at den vil kunne påvirke medlemmene (Therborn 1992:108). Soldattilværelsen er for mange menn den mest rigide tilværelsen de i sitt liv kommer i berøring med. Militæret er regel- og tradisjonsbundet. Arbeidsgruppen som vurderte Krigsskoleordningen i 1990 vurderte tradisjonsbindingen som så sterk at det var behov for reform (Innstilling 1990:73).

For å sikre særegne militære organisasjonsformer har militærorganisasjonen rasjonalisert sitt forhold til omgivelsene.⁷ Noen av disse relasjonene til omgivelsene er preget av avstand: Militære skoler i Norge har i liten grad vært koblet opp mot sivile høyskoler. Selv om

---

Det var noe annet under krigen (Eriksen 1995).

⁷ Konferer Meyer i Scott og Meyer 1994:24-).

kadettopptak har vært underlagt normer om demokratisk rekruttering, har undervisningen vært lokalisert til egne skoler med begrenset mulighet for å innpasse sivil studiekompetanse (sm.st.67-84). Den norske tradisjonen atskiller seg på dette felt noe fra den amerikanske (Konferer Creveld 1990:101).

Offiserene har også i stor grad vært underlagt et beordringssystem. Dette systemet har betydning at offiserer som ønsket å gjøre karriere har måttet skifte tjenestested etter 3-4 år. Offisersundersøkelsen fra 1989 viste at offiserene i gjennomsnitt hadde tjenestegjort ved sin "nåværende" avdeling i vel 4 år. Store deler av de stående norske hærstyrker har også vært forlagt i områder der militære styrker har vært dominerende, eller der det har vært avstand til større sivile befolkningssentra. Dette gjelder flere av bataljonene i Brigaden i Nord-Norge. Det gjelder også Garnisonen i Porsanger. Skolesystemets relative isolasjon, beordringssystemet og geografisk isolasjon ved viktige avdelinger kan være bidrag til å vedlikeholde en særlig militær tenkemåte og kan tenkes å opprettholde en organisasjon som gir rom for sosialisering av soldatmedlemmer. En av fire offiserer oppgav i Offisersundersøkelsen i 1989 at de ville deltatt mer i sivile organisasjoner dersom tilbudet hadde vært bedre. På den andre siden er det ikke grunnlag for å trekke isolasjonstesen for langt⁴.

Jeg har nå begrunnet og presisert mine to hovedmodeller. Figur 2.1 gir en foreløpig oppsummering av modellenes sentrale relasjoner.

Figur 2.1: To modeller for soldatkanalens karakter i de sivil-militære relasjoner

Verneplikstens begrunnelse:	Kilde for normer og virkelighetsoppfatninger	Profesjonsrolle	Soldatrolle
Borger i uniform	Folket	Normmottaker	Normformidler
Sosialiseringmodellen	Profesjon Politiske institusjoner	Normprodusent Normformidler	Normmottaker

⁴ Offisersundersøkelsen 1989 viste at 54 % av offiserene ikke deltok på møter i sivile organisasjoner i løpet av en måned. Men en av tre offiserer deltok på 1-3 møter pr. måned, vel en av ti oppgav at de deltok på 4 eller flere sivile møter pr. mnd.

2.2 Sosialiseringbegrepet

Sosialiseringbegrepet har i sosiologien vært ett av flere svar på de store spørsmål fra Hobbes: "Hva er kildene til sosialt samhold? Hvordan er samfunn mulig? Hvorfor har vi ikke alles krig mot alle?" (Wrong 1961:184-185).

Sosialiseringbegrepet er også et sentralt begrep i min undersøkelse, selv om mitt spørsmål har vært mindre ambisiøst enn det Hobbes stilte opp. Jeg har undret meg over om norske vernepliktige soldater endrer sine tenkemåter når de avtjener sin førstegangstjeneste og jeg har spekulert over bakgrunnen for slike eventuelle holdningsendringer.

I det følgende skal jeg opparbeide teoretisk det begrep for sosialisering som jeg vil benytte i soldatundersøkelsen. Drøftingen går langs to hovedakser: Jeg ønsker å plassere mitt sosialiseringbegrep i debatten om struktur versus handling og i forhold til teorier om når i livsløpet sosialisering er viktigst.

2.2.1 Orden versus handling, integrering versus refleksjon

En sentralt spørsmål for forskere av sosialiseringprosesser de siste 30 år har vært hvilket handlingsrom individet har. Bli samfunnets normer mekanisk internalisert i individet som innlæring, styring og uavvendelig preging? Eller kan individet stå imot samfunnets forventninger og velge roller, verdier og fortolkningsrammer for eget liv?

Dennis H. Wrong tok i 1961 til motmæle mot tendensen til å gi integrasjonsperspektivet for stor forklaringskraft og dermed gi en *"..Oversozialized Conception of Man in Sociology"* (Wrong 1961). Wrong mener at Parsons sosialiseringbegrep om *"internaliserte normer"* i særlig grad representerer denne determinismen. Mens Durkheim i sine seinere arbeider åpnet opp for individuell handling, endret Parsons oppfatning av sitt eget begrep om internalisering av verdier i retning av 'læring' og 'vanedannelse' (Wrong 1961:187). Etzioni mener det sentrale trekk ved internalisering av verdier eller moral er at beskrankninger endres til preferanser (Etzioni 1988:46). Wrong mener det andre hovedbegrepet for sosialisering – *'akseptøkingsperspektivet'* – var trukket for langt ved innløpet til 1960-tallet. Det finnes andre motiv for menneskelig handling enn det å streve etter at andre skal ha et godt bilde av en selv. Mange sosiologer undervurderte individenes motstandskraft mot sosialisering, i følge Wrong – mennesket er ikke sosialiserte dyr. I stedet argumenterer han for et sosialiseringbegrep som legger større vekt på voluntarisme. Et menneske kan være sosialt uten å være sosialisert (Wrong 1961:191).

En nyere versjon av dette synet ligger til grunn for Klaus Hurrelmanns gjennomgang av sosialiseringdebatten (Hurrelmann 1988⁶). Hans hovedhypotese er at individet er en produktiv omformer (processor) av intern og ekstern realitet. Han avgrensner seg fra 'Stimuli-Respons'-modeller der individets personlighet bare er et produkt av trekk ved omgivelsene. Hurrelmann mener både Durkheim og Parsons legger for liten vekt på individets autonomi (Hurrelmann 1988:26): Durkheim fordi han oppfatter et individs personlighet som et spill av samfunnet, og Parsons fordi han definerer sosialisering som tilegnelse av roller. Hurrelmanns oppsummering av forskningsfronten anno 1988 var at alle teorier fra sosialiseringstradisjonen hadde beveget seg vekk fra den ensidige vekten på sosial struktur og åpnet for voluntarisme og individ (sm.st. :35). Hurrelmanns egen definisjon av sosialisering var at dette er en prosess av

"...emergence, formation and development of the human personality in dependence on and in interaction with the human organism, on the one hand, and the social and ecological living conditions that exist at a given time within the historical development of a society on the other. Socialization designates the process in the course of which a human being, with his or her specific biological and psychological disposition, becomes a socially competent person, endowed with the abilities and capacities for effective action within the larger society and the various segments of society, and dynamically maintains this status throughout the course of his or her life." (Hurrelmann 1988:2)

Hans analyseskjema for sosialisering inneholder en vekselvirkning mellom tre hovedelement:

- a) Økonomisk, teknologisk, politisk og kulturell struktur i samfunnet.
- b) Ulike organiserte sammenhenger som individet inngår i og som formidler mellom individ og samfunn.
- c) Personlig utvikling (sm.st.:73).

En viktig faktor som avgjør om individet kan intervensere i utvikling av egen personlighet er grad av handlingskompetanse som individet utvikler (sm.st.:49-50, 105-116). Slik kompetanse er en forutsetning for at en person skal være i stand til å møte de krav og behov han/hun må mestre i hverdagen.

For min bruk av Parsons og Durkheim er det ikke avgjørende om de som forskere bør få et ettermæle som strukturalister eller voluntarister. For mitt formål er det tilstrekkelig at dimensjonene handling - struktur står sentralt i debatten om sosialiseringsbegrepet. Jeffrey Alexander argumenterer for at 'handling - orden'-dikotomien representerer et grunnleggende skille i sosiologisk debatt.

---

⁶ Se også Philip Abrahams kapittel: "The historical sociology of individuals: identity and the problem of generations" i Abrahams 1982:227-266

Alternativt gir et multidimensjonalt inntak plass for både handlings- og orden/strukturdimensjonen (Alexander I,1982:65-66). I denne avhandlingen har jeg som mål å gjennomføre det jeg vil benevne et flerdimensjonalt undersøkelsesopplegg (Figur 2.2).

2.2.2 Sosialisering og livsfaser

Hvilken fase i et individs liv er viktigst for sosialiseringprosesser? En hovedposisjon er den at individet blir avgjørende preget i barndommen. Freud, Parsons og Bales er viktige eksponenter for den første posisjonen.¹⁰ Parsons formulerer det eksplisitt i "The Social System" (Parsons 1952:208):

"There is reason to believe that, among the stablest and most enduring are the major value-orientation patterns and there is much evidence that these are 'laid down' in childhood and are not on large scale subject to drastic alternation during adult life."

Med basis i denne posisjonen blir familien naturlig nok sentral for et individs sosialisering. Dette gjelder ikke bare for personlighetsutvikling i snever forstand. Dawson og Prewitt mener å kunne identifisere primærrelasjonene som bidrar mest til politisk sosialisering i familien og i grupper av jevnaldrende (Dawson & Prewitt 1969:105).

Motsatt mener livsløpsteoretikere at sosialisering er en livslang prosess og at sosialisering i barndommen ikke preger individet en gang for alle (Geulen 1991:50). Alle faser i livet er like viktige (Hurrelmann 1988:102). Teorier om formalisert læring og organisasjoners evne til å sosialisere individ forutsetter et livsløpsperspektiv på sosialisering.

Livsløpsteoretikerne introduserer begreper om kontinuitet og diskontinuitet – om livsløpsendringer som knytter individet til ulike roller avhengig av alder, lov eller tradisjon. Viktige endringer kan gjelde endring fra barn til ungdom, fra ungdom til voksen, fra yrkesaktiv til pensjonist mv. (Hurrelmann 1988:100).

Utdannings sosiologene benytter differensierte sosialiseringbegrep for å kunne gripe ulike former for sosialisering i ulike livsfaser, bl.a. begreper om "forsterket sosialisering", "desosialisering" og "resosialisering" (Hoëm 1978:72).

Hurrelmann plasserer seg også i denne debatten som en brobygger mellom de to tradisjonene: Han gir familien en nøkkelrolle i sosialisering samtidig som han gir plass for utdannings- og foretaksorganisasjonenes betydning for sosialiseringprosessen (Hurrelmann 1988:63). Ingen fase i livet kan med sikkerhet gis dominans i sosialisering (Hurrelmann 1988:103):

¹⁰ Freud 1949, Parsons og Bales 1955.

"How great weight of early socialization is, and to what extent personality can still change in adulthood, are interesting and decisive questions that must be answered by future research of adult socialization. We need to clarify, in detail, for which dimension of personality formation and development the earlier phases of the biography are more important than the latter ones."

Drøftingen så langt gir grunnlag for å føre sammen de to aksene som er opparbeidet i følgende firefeltstabell:

Hovedteorier om på hvilke stadier i et menneskes liv at sosialisering skjer:	Sosialiseringsspektiv med vekt på:		
		Struktur	Handling
	Barndom	I Preging	III Lek og lær
Livslang	II Instrumentell	IV Egensosialisering	

Figur 2.2: Begrepsskjema I

Begrepsskjemaets venstre side rommer sosialiseringsteorier med vekt på determinerende strukturer (I og II). I fortsettelsen benevner jeg dette som det *integrerende perspektivet*. Høyresiden gir plass for teorier med vekt på interaktivitet mellom individ og omverden (III og IV). I det videre vil jeg omtale dette som det *refleksive perspektivet*.

Øvre del åpner for teorier med vekt på sosialisering i barndommen. Nedre del åpner for teorier med livsløpsperspektiv. Posisjon III rommer lærdom som barn gjør gjennom lek eller andre former for bearbeiding av erfaringer. Det er ikke vanskelig å tenke seg tilfeller der barn med sin atferd motstår, omformer eller selv produserer normer. Skilsmisssituasjoner kan f.eks. gi barn handlingsrom fordi de må forholde seg til motstridende normsett eller normsett med manglende konsensus på avsendersiden. Et annet eksempel: En mor som har vært ofte på sykehus og i utlandet for behandling for en alvorlig sykdom, blir møtt med utprøving av sin 6-årige datter hver gang hun returnerer hjem. Datteren vil teste om moren er glad i henne ettersom hun stadig forsvinner – ofte uten varsel på grunn av sykdommens akutte karakter. Resultatet er at moren tar barnet med på alle reiser det er mulig.¹¹

Men ulike livsfaser gir utvilsomt ulike betingelser for egensosialisering. Det er mulig å tenke seg at individets evne til å strukturere egen atferd og mestre forventninger fra omgivelsene i noen tilfeller øker med alderen.

Individualiseringshypotesen eller teorier om egensosialisering som i mitt skjema faller i boks IV er fremmet av bl.a. Beck (1992) og Giddens (1984). Beck er særlig opptatt av individets evne til å fortolke og refortolke eget liv og egen biografi (Beck 1992:127–138). Giddens så på forholdet mellom handling og struktur som komplementære størrelser heller

¹¹ Se forøvrig Lafferty og Raaum (1990:24).

enn antagonistiske motpoler (Kaspersen 1995:62). Med sin agent åpner han et stort rom for voluntaristisk handling (Giddens 1984).

Verneplikten blir avtjent i en alder når unge gutter er i en overgang til voksenlivet. Noen vil hevde at den gir overgangen til voksenlivet (Shaw 1991:118), der militærtjenesten fungerer som statuspassasje (*rite de passage*)¹¹. Vernepliktskanalen i min modell ivaretar det teoretiske standpunkt fra sosialiseringforskningen at ingen fase i livet på teoretisk grunnlag kan få forrang i sosialiseringen. Det må undersøkes empirisk.

Sosialiseringbegrepet må åpne for at det organisatoriske læringsområdet (Lafferty & Raaum 1990:32), her forstått som militærorganisasjonens formaliserte del, kan tenkes å ha sterke sosialiseringmekanismer. Tjenesten gir soldaten en særlig strukturert kontekst. Av alle organisasjoner og av alle byråkratiske organisasjoner, er det rimelig å tenke seg at nettopp militærorganisasjonen hadde bestemte mål for hvilke verdier og normer som skulle internaliseres. Den hadde stor grad av formalisert struktur og det var også rimelig å anta at rollestrukturen var rimelig spesifisert. For yrkesoffiserene har militærorganisasjonen vist seg å ha en særlig evne til å kutte båndene til offiserenes egen sosiale bakgrunn (Janowitz 1960, Kjellberg 1961).

Min undersøkelse er således fokusert på II vs. IV i figur 2.2. Begrepet som karakteriserer struktur vs. livslang læring i boks II har jeg valgt å benevne 'instrumentell' fordi jeg forventer at militæret har noen ambisjoner om resosialisering av unge menn som kommer inn til førstegangstjeneste. Mitt begrep i boks IV for å karakterisere sosialiseringsteorier med vekt på handling som også åpner for livslang læring er egensosialisering.

2.3 Militære tenkemåter – divergenshypotesen

Ekstisterte det ved slutten av den kalde krig en særegen militær tenkemåte som kunne tenkes å utfordre tenkemåter som vernepliktige soldater bar med seg fra det sivile liv? Samuel P. Huntington mente det var mulig å identifisere en militær tenkemåte (*Military Mind*) etter 2. verdenskrig. Den omfattet

"values, attitudes and perspectives which inhere in the performance of the professional military function and which is deducible from the nature of the function." (Huntington 1964:61)¹²

¹¹ Svein Michelsen har vist nytten av statuspassasjebegrepet for studier av overgang fra elev til læring (Michelsen 1995:216-)

¹² Jeg baserer meg på Huntington 1964, men originalteksten er fra 1957.

Huntington leverte en omfattende liste over trekk ved den militære tenkemåten. Han argumenterte for at offiserene hadde et pessimistisk menneskesyn. I valget mellom det gode og det onde i mennesket la den militære etikken vekt på det siste (Huntington 1964:63). Militærprofesjonens organisasjonsteori var anti-individualistisk. Den vektla samarbeid, kollektiv handling (sm.st:64) og en særlig ansvarsfølelse. Lydighet var den høyeste av alle militære dyder (sm.st:79). Offiserene var særlig opptatt av forholdet til staten og statlig styring. Militærorganisasjonen ble i stor grad oppfattet som et instrument med regelorientering (sm.st:73).

Alarmisme stod sentralt i offiserenes problemdefinisjon. Denne militære risikoteorien understreket at faren for krig var stor og overhengende (sm.st:65-). Trusselbildedefinisjonen var særlig basert på studier av militær kapasitet. Kunnskap om politisk intensjon hos en mulig aggressor lå ifølge Huntington utenfor den militære ekspertise (sm.st:66).

På løsningsiden vektla profesjonen betydningen av beredskap med stående styrker og et forsvarsbudsjett som tar en stor andel av statens inntekter. Samtidig vektla den militære tenkemåten tilbakeholdenhet og realisme. Staten burde ikke gå inn i væpnede konflikter uten at seieren var sikker. Huntington sammenfattet dette i følgende tese om militær eksperten: 'He always favours preparedness, but he never feels prepared' (sm.st: 69). Huntington benevner denne tilbakeholdenheten som et pasifistisk trekk basert på et klassisk resonnement om målforskyvning: Offiseren er redd for å miste armeen sin (sm.st: 69). Huntington mente det er politikere, opinionen og regjeringer som starter kriger. Militærprofesjonen er ikke krigersk.

Morris Janowitz gav en viss støtte til Huntingtons oppfatning av konservatisme og tradisjonalisme i militærprofesjonen. Offiserene var konservative i valg av mål og middel. De var reserverte mot teknologiske og organisatoriske endringer. Offiserene gav også sterk støtte til politisk status quo og så det slik at vold var umulig å unngå i samhandling mellom stater. Konservatismen i militærorganisasjonen økte med høyere posisjon i militærhierarkiet. Denne trenden var mulig å registrere på tvers av de tre våpengrenene i

USA (Janowitz 1961:239). Janowitz mente offisersprofesjonen var lite opptatt av og lite sensible for de sosiale og politiske konsekvensene av krig (Janowitz 1960:22)¹⁴.

En divergenshypotese for sivil-militære relasjoner hevder at rådende verdier og normer i militærapparatet avviker klart fra dem som gjelder i det sivile samfunn. Er det rimelig å ta dette som et heuristisk utgangspunkt for å studere sivil-militære relasjoner ved slutten av den kalde krigen slik jeg gjør i denne fremstillingen?

Antagelsen om divergens stod sterkt i militærsosiologien som hentet empirisk materiale fra 2. verdenskrig (Harries-Jenkins & Doorn 1974:2).¹⁵ Samuel P. Huntington mente det også med etterkrigsdata var mulig å identifisere en militær tenkemåte (*Military Mind*) som atskilte seg fra en sivil. Vietnam-krigen gav ny næring til divergenshypotesen. Peter Karsten sannsynliggjorde forskjeller i holdninger mellom amerikanske offiserkadetter og vanlige studenter i en studie fra 1970 (Karsten 1971:37-). Han observerte en klar divergens på en rekke spørsmål om moral, ressursbruk og krigføring. De to gruppene var sterkt uenige i påstanden om at krig er en uunngåelig følge av menneskets natur, at militær maktovertagelse (*Military Takeover*) kan være nødvendig og at førsteslag med atomvåpen er akseptabelt. De to gruppene hadde også sterkt avvikende oppfatninger på spørsmål om forsvarsbudsjettene var for små, om USA skulle fortsette krigføringen i Vietnam og om My Lai-massakren var et "ekstremt sjeldent tilfelle".¹⁶

I sitt forord til bokutgivelsen av Bengt Abrahamssons doktorgrad *Military Professionalization and Political Power* gav Janowitz støtte til Huntingtons normative posisjon om at det sivile samfunn burde utøve objektiv sivil kontroll med lovgivende og administrative institusjoner. Men han tok også til orde for at det sivile samfunn bør utøve subjektiv sivil kontroll som Huntington advarte mot. Dette for å sikre en tilstrekkelig konvergens mellom verdier og normer i militærorganisasjonen og det sivile samfunn. Janowitz definerte subjektiv sivil kontroll som

"...professional norms and values which reflect the education and career system of the military profession and impact of contact with civilian society." (Janowitz i Abrahamsson 1971:10).

¹⁴ Konferer Larson, *Journal of Political and Military Sociology* (JPMS) 1974, vol 2:62

¹⁵ Peter Karstens artikkel var et forsvar for reserveoffiserkorpene ved amerikanske universiteter (*Reserve Officers Training Corps - R.O.T.C.*). Han viste at disse studentene på de fleste variablene lå mellom kadettene fra offiserskolen (Annapolis) og sivile studenter uten tilknytning til ROTC. Karsten mente at motstanderne av Vietnamkrigen gjorde en feil da de bekjempet og fikk stoppet ROTC-kursene ved en rekke amerikanske universitet, fordi disse reserveoffiserene utgjorde et modifierende element i offiserskorpets holdninger.

Bengt Abrahamsson fant i sin undersøkelse at en rådende militær tenkemåte avvek fra oppfatninger i det øvrige samfunn. Offiserene var mer nasjonalistiske, mer alarmistiske og la mere vekt på mistro mot andre land enn andre samfunnsborgere (Abrahamsson 1971:153). Denne særskilte tenkemåten ble forsterket ved profesjonalisering. Profesjonaliseringsprosessen har produsert en yrkesgruppe

“working for the propagation of nationalistic and alarmistic values, and has provided it with the skills and resources required for such tasks.” (Abrahamsson 1971:156)

Abrahamsson var ikke primært uenig med Huntington i hans beskrivelse av innholdet i den militære tenkemåten, selv om han valgte å vektlegge noen færre elementer enn Huntington. Derimot var han som Janowitz uenig i hvilke normative konklusjoner en burde trekke på grunnlag av kunnskapen om at det eksisterte en militær tenkemåte som atskilte seg fra en sivil. Fagmilitær autonomi måtte brytes ned, ifølge Abrahamsson, ikke beskyttes, slik Huntington argumenterte for. Den sivile kontrollen kunne ikke baseres på en utvidet autonomi. Janowitz oppsummerte Abrahamssons normative posisjon slik:

“Civilian control must operate to develop subjective control, namely, a set of values and norms which are compatible with the social and political decision-process of the larger society. Professionalism is not merely concerned with procedures but with societal goals and priorities.” (Janowitz i Abrahamsson 1971:10).

Huntington hadde en relativt statisk oppfatning av militær ekspertise. Selv om han opparbeidet sine konklusjoner på et historisk materiale, mente han at den militære tenkemåten er relativt uavhengig av tid og rom. Den er “non-dated and non-localized” (Huntington 1964:62).¹⁷ I divergensdebatten var han opptatt av å understreke det særegne – trekke grenser mot det sivile samfunn, heller enn å drøfte historiske variasjoner i et lengdesnittsperspektiv. Huntington mente således at sivil-militære relasjoner over tid primært utviklet seg i parallellitet heller enn som konvergens- eller divergensprosesser.

Morris Janowitz hadde endring i divergensrelasjonen som ett av sine hovedtema i *The Professional Soldier*. Janowitz kan neppe tas til inntekt for et synspunkt om at militær og samfunn har nærmet seg hverandre som en enkelt lineær konvergensprosess¹⁸. Han viser imidlertid til konvergensprosesser på viktige enkeltområder. Særlig kjent er hans funn om at de militære autoritetsformene har endret seg fra autoritet basert på dominans til autoritet basert på manipulering og gruppekonsensus (Janowitz 1961:422). Den profesjonelle offiser har endret sin rolle fra å være kriger og heroisk leder til å bli en administrator.¹⁹ Janowitz’

¹⁷ Bernhard Boëne har vist at Huntington i seinere skrifter har modifisert sin statiske teori (Boëne 1989:13).

¹⁸ Jf. Janowitz 1961:422-423

oppfatning av den militære profesjonen var at den som helhet over tid var blitt mer lik store byråkratiske ikke-militære institusjoner (Larson 1974:62).

Janowitz' pragmatiske profesjonalisme og Huntingtons radikale profesjonalisme (Larson 1974) hadde til felles at de begge ble brukt både som deskriptive og som normative begrep. Huntington mente divergens var mulig å registrere empirisk og argumenterte sterkt for at sivil kontroll med militæret ble mest effektiv dersom militæret fikk beholde sin 'autonomi' og være 'nøytral'. Janowitz fant en utvikling mot større konvergens, og han argumenterte for at en slik utvikling imot konvergens i sivil og militær tenkemåte var ønskelig og viktig for sivil kontroll (Larson 1974). Tolkningen av Janowitz som integrator må imidlertid nyanseres noe. Han tok klart til orde mot å redusere forskjellene mellom det militære og det sivile samfunn for mye (Janowitz 1991:111, Janowitz 1961:440).

Ideen om at militærorganisasjonen historisk i økende grad kan sammenlignes med andre byråkratiske organisasjoner har vært et søkemotiv i en rekke sivil-militære studier (Moskos 1971:271). Moskos mente utviklingstrenden ved slutten av Vietnam-krigen ikke var entydig. Vernepliktshæren som ble sendt til Vietnam var langt fra sosialt representativ. Sammen med et college-utdannet offiserskorps ville dette gi et kastelignende skille mellom soldat og offiser i militærorganisasjonen på 1970-tallet (Moskos 1971:278). Han mente det vil bli et økende skille mellom den interne sosiale organisering av militæret og den institusjonelle utvikling som kommer i det sivile samfunn (Moskos 1971:291). Moskos forventet at Post-Vietnam-militærorganisasjonen ville utvikle seg konvensjonelt som en autoritær organisasjon i kontrast til det sivile samfunn som ble mer demokratisk og med større vekt på deltagelse (Moskos 1971:292). Men i samme artikkelsamling som Moskos forventet divergens, argumenterte Laurence Radways for at det var mulig å identifisere en utvikling mot konvergens mellom militærakademiene og sivile høyskoler i USA (Radway i Moskos 1971:26).

To 'state-of-the art'-oppsummeringer på slutten av 70-tallet gir motstridende svar på hvilken utvikling det har vært mulig å registrere med hensyn til konvergens vs. divergens. George Kourvetaris og Betty Dobratz argumenterte for at en rekke endringer etter 2. verdenskrig over lengre tid bidro til at de militære organisasjonene konvergente mot de sivile. Men forfatterne mente samtidig at siviliseringsprosessen hadde nådd sin grense (Kourvetaris & Dobratz 1977:59). De argumenterte også kraftig mot Moskos' anbefalte institusjonsdesign. Moskos var åpen for at presset mot konvergens burde møtes med en pluralistisk militærorganisasjon der noen organisasjonsledd – administrasjon, utdanning, logistikk, teknikk mv. – ville utvikle seg videre mot konvergens. Divergens burde i følge Moskos bli

oppretholdt i kampenhetene, kommandoled og visse forsyningsenheter (Kourvetaris & Dobratz :sm.st).

I et temanummer av *Current Sociology* om "Armed Forces and Society" skriver redaktørene at en litteraturgjennomgang ikke gjør det mulig å etterspore en entydig lineær trend mot større konvergens.

"...the issue of the convergence with or divergence from civilian professions of the military (...) is far from settled." (Harries-Jenkins & Moskos 1981:16)

Henning Sørensen mener den historiske utviklingstrenden i forholdet mellom det militære og det sivile samfunn har gått fra isolasjon til integrasjon. Avstanden mellom forsvar og samfunn er blitt mindre. Sivile og militære må i større grad enn før dele krigens redsler. Offiserene blir også oftere dratt inn i den politiske beslutningsprosess enn tidligere (Sørensen 1988a:30). Han gir imidlertid intet klart svar på om det fortsatt gir mening å beholde et begrep om 'militær tenkemåte'.

Cristopher Dandeker drøfter den effekten som avslutningen av den kalde krigen har hatt for den sosiale strukturen i militæret i 'advanced societies'. Han finner at oppgaveaspektet er utvidet, de militære står overfor større risikokompleksitet og globalisering av virksomheten. De militære har også måttet tilpasse seg nye former for koordinering med politiske myndigheter. Dandeker mener det var vanskeligere å legitimere militære styrker og militære institusjoner i 1993 enn det var under den kalde krigen. Han ser imidlertid ikke for seg en entydig prosess mot konvergens. De nye vanskelighetene med å legitimere militæret

"(...) means that tensions between traditional military culture and contemporary social values, particularly the passion for equality, will increase in all advanced society including France and the UK where, historically, traditionally military values have had strong roots." (Dandeker 1994:652)

Martin Shaw bruker begrep om militarisme heller enn militær tenkemåte. Han argumenterer for at i et post-militært samfunn tar militarismen en mer ideologisk form enn en sosialstrukturell form (Shaw 1991:126) med soldater i gatene, store militærbudsjetter og der militær organisasjonsform blir brukt som forbilder for annen samfunnsaktivitet. Det som i Storbritannia har overlevd fra det Shaw benevner "demokratisk militarisme" etter 2. verdenskrig er "den nasjonale myten - Ideen om at militær styrke er fundamentalt for sikkerhet" (Shaw 1991:119). De kulturelle ytringsformene er bl.a. våpenkulturen fra USA, filmindustriens militærnostalg og patriotisk TV-dekning (Shaw 1991:126-). I et historisk sveip over endret statlig kontroll over og pasifisering av voldsmaktaen velger også Anthony Giddens et begrep om militarisme for å karakterisere sentrale element i militærorganisasjonens

verdigrunnlag (Giddens 1994:228-). Giddens legger også til begrep om maskulinitet. Med militarisme forstår han

"(...)the widespread support for military principles and ideas in the larger society – and the preparedness of civilian populations to support war *en masse* if need be –. (sm.st: 233)

Industrialiseringen av krigen med mekanisert krigføring og masseproduksjon av våpen ødela militarismen i en forstand. Den brøt ned aristokratiske krigerideal (*warrior values*). Krigen var ikke lenger en anledning for utfoldelse og ritualer. Men den styrket militarismen i samfunnet på den måten at den styrket verdiene for tapperhet, korpsånd og militær disiplin. Militarismen overlevde i en endret form (sm.st). Giddens mener militarismen gradvis ble svekket etter at atomvåpen ble lagt til militærorganisasjonenes våpenarsenal. Militarismen har avtatt som følge av en rekke forhold: redusert autonomi for nasjonalstatene, fraværet av klare eksterne fiender, redusert innflytelse fra klassisk nasjonalistiske ideologier og det faktum at storskalakriger er foreldet (sm.st.).

Giddens gir intet klart svar på om militarismen fortsatt har politisk kraft og dermed forklaringskraft i samfunnsvitenskapelig analyse. Men han mener sivile samfunn etter den kalde krigen er mer motstandsdyktige mot massemobilisering for militære formål enn tidligere. Fredsbevegelsen har vært viktig for å produsere dette skiftet fra verdier knyttet til krigen til et mer pasifistisk verdigrunnlag (sm.st: 234).

La meg summere opp og konkludere om min heuristiske plattform for videre arbeid: Det er etter mitt syn ikke grunnlag for å se bort fra den mulighet at det også i et samfunn uten krig, trussel om krig eller synlige fiender, eksisterer en militær tenkemåte i militærprofesjonen. Denne kan på visse områder avvike fra en '*sivil tenkemåte*'.

2.3.1 Militære tenkemåter og soldatenes tenkemåter

"I operativ teneste har Forsvaret tradisjon for at soldatar og befal tenkjer sjølvstendig."
(Effektiviseringsutvalet 1994)

Denne avhandlingen tar som utgangspunkt at norske vernepliktige soldater utgjør en eller flere kunnskapsbærende grupper²⁹ i militærorganisasjonen. Som kunnskap regner jeg både normative standpunkt ('bør') og virkelighetsoppfatninger ('er'). Mitt samlebegrep for denne kunnskapen er '*soldatenes tenkemåter*'.

En sentral utfordring i arbeidet med avhandlingen har vært å velge ut hvilke dimensjoner jeg skulle undersøke for med rimelighet å kunne gi empirisk dekning for et begrep om

²⁹ Jf. Skocpol & Rueschemeyer, 1996:3.

soldatenes tenkemåte. Det har vært nødvendig å gjøre et utvalg. Jeg skal i det videre redegjøre for de viktigste kriteriene for dette utvalget:

1) I utvalget av dimensjoner har jeg valgt å vektlegge tema der jeg finner det rimelig at soldatene har hatt oppfatninger også før de gikk inn i militæret. Dersom det skal være mulig å prøve modellen for borger i uniform mot sosialiseringmodellen, er dette et nødvendig krav til utvalget. Jeg har tidligere i dette kapittelet argumentert for at det kan eksistere *sivile tenkemåter* som på noen områder skiller seg fra *militære tenkemåter*. Sivile tenkemåter som soldatene bærer med seg inn leirporten har jeg ikke data om. Jeg har data fra soldater i militærorganisasjonen. Det er prinsipielt mulig å skille mellom forkunnskap og forforståelser som ungdommene hadde med seg inn i militærorganisasjonen på den ene siden, og den kunnskap soldatene har mottatt fra innsiden av militærorganisasjonen. Men mitt prosjekt er å undersøke i hvilken grad vernepliktige vedlikeholder eller endrer sine tenkemåter under militærtjenesten.

2) For hver av dimensjonene for soldatenes tenkemåter har jeg en rekke indikatorer som skal gi et selvstendig bidrag til et portrett av den norske vernepliktige soldat ved slutten av den kalde krig. De skal kunne bidra til begrepsproduksjon, ikke bare til å drøfte årsaks-sammenhenger. Således skal utvalget bidra til kunnskap til spørsmålet: Hvordan tenker den norske vernepliktssoldaten?

3) Indikatorene inngår som avhengige variabler i en drøfting av militærets muligheter til å omforme unge menn. De skal dekke holdninger der jeg mener det er tenkelig at det eksisterer særegne tenkemåter i militæret ved slutten av den kalde krig. Jeg har valgt å organisere indikatorene etter en firedelt logikk:

- a) Den første dimensjonen er knyttet til vernepliktens rekrutteringsbasis: Avgjørende for denne er at det eksisterer en *pliktfølelse* til å være soldat. Rekrutteringen av norske soldater er basert på plikt. Loven om verneplikt slår fast at alle norske menn mellom 19 og 44 år etter utskrivning er vernepliktige til det norske militæret.²¹ Verneplikten er sentral i den norske militærinstitusjonen. Norske offiserer og frivillige organisasjoner knyttet til militæret har vært blant de ivrigste forsvarerne av verneplikten. Dette aspektet er ikke nødvendigvis et trekk ved en almen militær tenkemåte ettersom formene for rekruttering varierer i ulike militærsystem. Vektlegging av verneplikten kan tenkes å være et trekk ved en norsk militær tenkemåte.
- b) Den andre dimensjonen gjelder offiserenes autoritet: I hvilken grad blir offiserene oppfattet som normsendere for soldatene? Ulike typer opphav for autoriteten: Militæret har tradisjonelt vektlagt en autoritær ledelsesform der lydighetsplikten står sentralt. Jan O. Jacobsen har studert oppfatninger om lydighetens opphav hos norske offiserer. Han

²¹ Lov om verneplikt av 17 juli 1953, § 3.

skiller mellom lydighet tenkt ut fra en hierarkisk posisjon og lydighet tenkt ut fra grupperelasjoner med vekt på samhold og personlig tillit (Jacobsen 1996:214). Minst en av disse to formene for lydighet er nødvendig for en militær organisasjon. Jeg har valgt å undersøke soldatenes forhold til dem begge: I hvilken grad er soldatene villige til å underlegge seg et posisjonsbestemt lydighetskrav? I hvilken grad har soldatene tillit til sine offiserer?

- c) Den tredje dimensjonen fokuserer på militære problem- og løsningsdefinisjoner. Den kalde krigens fiendebilde har vært et hovedtema i norsk sikkerhetspolitikk etter krigen. I hvilken grad er soldatenes tenke måte alarmistisk. I hvilken grad gir soldatene støtte til sentrale element i norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk?
- d) Den fjerde dimensjonen skal gi kunnskap om soldatenes tenkemåte om almenpolitiske spørsmål og om partipolitikk. Påstander om at konservatisme inngikk i den militære tenkemåte var viktig i den delen av ungdomsopprøret som slo inn i det norske militæret. I hvilken grad er det dekning for et slikt standpunkt i data om soldatenes tenkemåter?

4) Men ettersom jeg ikke empirisk kjenner grenseoppgangen – hvor det faktisk var divergens mellom holdninger i militærprofesjonen og i det sivile samfunn – skal indikatorene også fungere slik at de kan avgrense det tematiske omfanget av de militære tenkemåtene som soldatene eventuelt tar inn over seg i løpet av tjenesten. Dette er virkefeltet for soldat-sosialisering. Jeg har valgt å begrepsfeste dette som *det militære felt*. Prosjektet er inspirert av Bourdieus feltbegrep:

“Eit felt er, på same viset som eit magnetfelt, eit strukturert system av objektive krefter, ein relasjonell konfigurasjon med si eiga særskilde vekt som maktar å tvinge seg på alle objekt og agentar som trengjer inn i den.” (Bourdieu 1995:34)

Et sosialt felt består av gjensidige over- og underordningsrelasjoner der mennesker kommuniserer og samhandler med hverandre (Sirnes 1997:21–22). Dersom det eksisterer en militær tenkemåte som soldatene blir sosialisert inn i, er jeg opptatt av å finne yttergrensene av feltet, slik den lar seg registrere på brukersiden. Slik er det mulig å antyde virkefeltet for soldat-sosialisering, - den delen av de militære tenkemåter som soldatene blir sosialisert inn i. Virkefeltet har også en praksisside som jeg bare i begrenset grad studerer.

Bourdies feltbegrep ligger nær opp til begrepene om *relevant vs. ikke-relevant kunnskap* som Marianne Svege og Torstein Medhus valgte i sine hovedfagsoppgaver. Begrepsparet ble i deres behandling av det empiriske materialet brukt til å skille ut hvilke typer kunnskap offisersprofesjonen i Norge og Tyskland valgte å fokusere på i sine profesjonelle diskurser om endringer i fiendebildet (problemdefinisjon) og ulike løsningsoppfatninger for militær maktbruk og militær organisering på 1980-tallet (Medhus 1992:37, Svege 1992:31).

I avsnitt 2.6 og kapittel 4 skal jeg gjøre nærmere rede for utvalg og operasjonalisering av militære tenkemåter som jeg undersøker videre.

2.4 Representativitet og borger

2.4.1 Representativitet: Forsvar AV – versus forsvar FOR folket

Vernepliktskanalen hviler på et argument om representativitet (kap 1). I hvilken grad gir det mening å drøfte verneplikten i lys av teorier om representativitet? Ideen om representative forvaltningsapparat har vært drøftet av samfunnsvitere siden 2. verdenskrig (Kingsley 1944, Meier 1975, Ståhlberg 1986, Læg Reid og Olsen 1978). Ideen er at beslutningstakere tar avgjørelser som er i rimelig overensstemmelse med befolkningens ønsker dersom beslutningstakerne representerer et gjennomsnitt av befolkningen langs en rekke kriterier. Et representativt byråkrati kunne tenkes å være et supplement til et byråkrati som er ansvarlig overfor politiske system basert på ulike former for representasjon. Men det kan også tenkes å utfordre det ansvarlige byråkrati (Læg Reid & Olsen 1978).

Jeg har opparbeidet to begreper for representativitet i et annet arbeid (Skauge 1994). Det ene er *substansiell representativitet*. Dette gir soldater for folket. Overført på soldatene skal vi med dette begrepet forvente at de holdninger og normer de har innholdsmessig samsvarer med befolkningens og at de er mulig å etterspore i de beslutninger soldatene måtte ta. Denne type representativitet ligger nært opp til det Hanna Fenichel Pitkins klassifiserer som 'acting for' (Pitkin 1967:112). Soldatene representerer folket ved det de mener og det de gjør. Et representativitetsbegrep i en svakere form kan vi kalle *kjennetegnrepresentativitet*. Med dette begrepet er soldatene representative ut fra hvem de er eller hvem de blir oppfattet å være. De kan tenkes å representere befolkningen dersom de har kjennetegn som oppfattes som representative. Begrepet er beslektet med Pitkins begrep om 'standing for', soldater av folket.

Det er flere nærliggende innvendinger å reise mot bruk av begreper om representativitet i drøftingen av verneplikten. En innvending gjelder soldatenes betydning som beslutningstakere. Gir det mening å bruke teorier på norske soldater som er utviklet på byråkratier der tjenestemennene har til dels betydelige fullmakter til å ta avgjørelser? Innvendingen er så viktig at det er nødvendig å beholde tvilen gjennom hele analysen. Når jeg likevel velger å presentere begrepet, så er det fordi jeg nettopp undersøker soldatenes handlingsrom i

militærorganisasjonen. Hvilke beslutninger tar soldatene faktisk? Hvilke typer beslutninger tar befalet under påvirkning av soldatene? Hvilke beslutninger tar befalet som antesiperte tilpasninger til soldatene? Dette er spørsmål som jeg ikke har ambisjoner om å gi uttømmende svar på, men det betyr ikke at det er grunn til å ta en hypotese om soldatenes begrensede handlingsrom for gitt. En viktig beslutning tar soldatene. Bak mange våpen er det nettopp soldatene som trekker av. Selv om tendensen går mot at en rekke høyteknologiske våpen betjenes av offiserer, er det både i hæren og i marinen vanlig at soldaten er den som utfører ordren om å skyte.

En annen innvending gjelder *hvem* det er rimelig å tenke seg at soldatene skal kunne representere dersom vi f.eks. skal ta kriteriene for kjennetegnrepresentativiteten på alvor. En første avgrensning gjelder *generasjon*. Vernepliktige soldater er stort sett 19-21 år gamle. De kan neppe sies å være representative for andre generasjoner enn ungdomsgenerasjonen. På den andre siden har denne plikten rullert gjennom mange generasjoner. I den grad verneplikten er en rettighet, har alle alderskohorter hatt sin tid. I tillegg er det slik at mobiliseringshæren som vil bli utkalt ved krig eller fare for krig, består av langt flere årsklasser.

En andre avgrensning gjelder *kjønn*. Unge jenter avtjener i liten grad førstegangstjenesten. De har ingen verneplikt. Kjennetegnrepresentativiteten gjelder åpenbart ikke. Deler av freds- og kvinnebevegelsen har hatt den oppfatning at den som føder liv har større motforestillinger mot å ta liv enn den halvdel av befolkningen som ikke kan gi liv. Med bakgrunn i et slikt standpunkt går altså vernepliktshæren glipp av de soldater som har størst vegring mot krig.

Det at vernepliktige soldater ikke oppfyller kriteriene til kjennetegnrepresentativitet langs alle variable, er imidlertid ikke ensbetydende med at de ikke gjør det på noen. Det er fortsatt mulig å tenke seg at soldatene som avtjener verneplikt er representative mht. oppvekstkommune, sosial bakgrunn, utdanning mv. Representativitetsbegrepet gir ikke mening bare når representativitet langs alle tenkelige dimensjoner er oppfylt. Begrepet gir mening i lys av det som vanligvis betraktes som alternativet til verneplikt – en vervet hær. Det kan tenkes at vernepliktige soldater er representative for *noen* viktige verdier og normer som står sterkt i det sivile samfunn, om ikke alle. Det kan tenkes at verneplikten gir militærapparatet en *bredere* samfunnsmessig forankring enn det ville ha hatt uten verneplikt. Dette er et argument om *relativ representativitet*. Kriteriet om representativitet er på ingen måte en utdatert norm for viktige posisjoner. Normen om kjønnskvotering har for eksempel gitt føringer ved ansettelse. Personalreglementet ved Universitetet i Bergen har krav om

moderat kjønnskvoltering både i vitenskapelige og teknisk/administrative stillinger. Nylig er det også etablert professorstillinger ved norske universitet som bare kvinner kunne søke på. Juryordningen er en annen ordning for representativitet som har lang tradisjon i norsk rettspleie. Da justisminister Grete Faremo avviste Riksadvokatens forslag om å avvikle juryordningen i 1993 begrunnet hun det med at hun ønsket å beholde lekmannelementet i strafferettspleien.

"Juryen har lange tradisjoner i norsk rettsvesen. I over hundre år har den vært en viktig del av vårt straffesystem og vårt folkestyre." (Aftenposten 30.4.1993)

Kravet om geografisk og sosial representativitet ble også fremmet ved utnevnelse av tre nye dommere til høyesterett i 1997. Justisminister Valla sa ved utnevnelsen at hun ønsket å få en bredere sammensetning i Høyesterett. Hun var positiv til at en ny dommer kom fra Bergen og at en ny dommer var kvinne (Aftenposten 9.5.97). Ved tilsetting av fylkesmenn er en rimelig fordeling mellom partiene en stadig tilbakevendende debatt.

Jeg har i dette arbeidet ikke ambisjoner om å teste en hypotese om substansiell representativitet eller kjennetegnrepresentativitet mellom vernepliktige soldater og befolkningen forøvrig. Jeg tar imidlertid det som heuristisk utgangspunkt at det gir mening å opprettholde representativitetsaspektet ved verneplikten som en del av min fortolkningsramme.

2.4.2 Verneplikt og borger

Det norske språk mangler nyansene i borgerbegrepet som vi finner i det engelske språket. Det norske begrepet 'borger' dekker både 'citizen' og 'burgher'/'bourgeois'. Begrepet om borgerskap er blitt avmilitarisert i vår tid (Elhstain 1992:262). To nyere artikkelsamlinger om borgerrettigheter og borgerforpliktelser er nesten fri for referanser til verneplikt (Steenbergen 1994, Meehan 1993). Det er ulike oppfatninger om når borgerbegrepet ble avmilitarisert. Peter Riesenberg skiller mellom to former for borgerskap. Det første tidfester han til perioden fra de greske bystater til den franske revolusjon. Dette var en ansikt-til-ansikt-relasjon uten plass for den passive borger. Den militære delen av borgerforpliktelsene var viktig i form av militærtjeneste og død på slagmarken. Fase to går frem til vår tid. Personlig heroisme er ikke lenger forventet eller nødvendig fra alle. Finansiell støtte fra borgere og fra arbeidere er viktigere. Full involvering fra noen få ble erstattet av uforpliktende koblinger til de mange. Ved fremveksten av industrialiserte nasjonalstater ble krigføring erstattet av arbeid som sentral borgerforpliktelse (Riesenberg 1992:xviii-xx).

Morris Janowitz viser at det er viktige historiske variasjoner nasjonene imellom i karakteren av borger – soldat-relasjonen (Janowitz 1975:76). 2. verdenskrigs slutt utgjorde et brudd hva angikk koblingen mellom borgerstatus og verneplikt. Med introduksjonen av små armeer basert på vervede mannskaper mistet verneplikten sin funksjon som statuspassasje for å bli fullt ut akseptert som borger i nasjonen (Burk 1991:37). Janowitz kritiserte også T.H. Marshalls analyse om 'Citizenship and social class' (Marshall 1949) der han argumenterer for at sivile og politiske borgerrettigheter (*citizenship*) i vårt århundre er blitt utvidet med en tredje: sosiale borgerrettigheter. Janowitz mente Marshall la for mye vekt på rettighetssiden og for lite vekt på borgernes forpliktelser i et samfunn. Militærtjeneste var for Janowitz "a hallmark of citizenship" (Janowitz 1991:197-, Janowitz 1983:30). I motsetning til Riesenberg mente Janowitz at vernepliktsaspektet ved borgerrettighetene og -pliktene ble institusjonalisert ved den franske og amerikanske revolusjon (Janowitz 1991:212). Janowitz viser til Richard Bendix som i *Nation-Building and Citizenship* argumenterer for at utvidet stemmerett er en sentral indikator for å forstå nasjonsbygging i Europa på 1800-tallet. Janowitz gav en alternativ hypotese:

"I would argue that, starting with the French and American revolutions, participation in armed conflict has been an integral aspect of the normative definition of citizenship." (sm.st.: 226)

Janowitz viser at utvidede politiske rettigheter var knyttet til verneplikt både i USA, Frankrike, Tyskland, selv om koblingene hadde ulike historiske forløp. I Storbritannia ble utvidelsen av stemmerett etter 1. Verdenskrig begrunnet med nødvendigheten av å gi politiske rettigheter til dem som hadde vært innkalt til militærtjeneste under krigen. Frankrike var den nasjonen der de mannlige borgernes verneplikt mest entydig ble koblet til et prosjekt om å gi sivil kontroll over militæret (sm.st: 227-228).

To amerikanske forskere mener at registrering av vernepliktige (*draft*) selv uten tjenesteplikt gir en sterk kobling mellom sivilt samfunn og militæret. Selve handlingen forsterker forestillingen om borgerens plikt til å tjenestegjøre i landets militære styrker og delta i felles forsvar. Registreringsprosessen gjør at unge menn blir tvunget til å tenke igjennom deres forhold til sitt land så vel som rettighetene og pliktene som er assosiert med det å være borger (Jacobs & McNamara 1984:375).

2.5 Undersøkelsesopplegg

Jeg har argumentert for at modellen for borger i uniform og sosialiseringmodellen begge er relevant å undersøke ved slutten av den kalde krig. Jeg skal i dette avsnittet videre skissere et forskningsdesign og introdusere noen hovedvalg for operasjonalisering slik at jeg kan prøve de to modellene.

I Figur 2.3 er forventede funn ut fra et integrerende perspektiv presentert i firefeltstabellens venstre side. Posisjon I og II representerer to ulike strukturelle føringer for soldatenes tenkemåter. Hovedideen for operasjonalisering er at modellen for *borger i uniform* er virksom dersom vernepliktige soldater primært er eksternt integrert og fremstår som representative soldater. Soldatene i denne modellen har folket som normkilde. Soldatrollen er å være normformidler (Figur 2.1). Dersom modellen for borger i uniform skal få støtte i materialet forventer jeg at soldatenes holdninger samvarierer med variable for soldatenes livsløp (I). Motsatt får *soialiseringmodellen* støtte i materialet dersom soldatenes tenkemåter varierer med eksponeringstid i militærorganisasjonen og med andre rom- og organisasjonsvariable (II). Soldatene er internt integrert. I denne modellen er soldatens rolle å være mottaker av normer produsert i eller formidlet av militæret (Figur 2.1).

Skjemaets høyre side gir plass for teorier med vekt på refleksjon og samhandling mellom individ og omgivelsene. Felles for de to versjonene av vernepliktskanalen som vektlegger et refleksivt perspektiv er at de gir plass for soldatenes egne orienteringer bl.a. i forhold til fremtidig medlemskap i organisasjonen og i valg av sentrale normsendere som de lytter til i tjenesten. Jeg forventer at soldatenes orienteringer eller selvvalgte koblinger til normsendere har betydning for soldatenes tenkemåter. Jeg velger å tolke det som støtte til modellen for *borger i uniform* (III) dersom soldatene holder god kontakt med hjemmemiljøet og dersom de selv oppgir sitt sivile hjemmemiljø som viktig normsender for egen tjeneste som soldat. I tillegg forventer jeg at soldatenes orienteringer mot sivilt hjemmemiljø samvarierer med deres tenkemåter.

Tilsvarende vil sosialiseringmodellen forstått som egensosialisering (IV) få støtte i materialet dersom jeg finner at soldatene velger befalsorientering, dersom de velger militære normsendere og angir et høyt potensial for lydighet. Jeg forventer også at soldatenes tenkemåter samvarierer med orienteringer i retning av befal.

SOSIALISERINGSPERSPEKTIV MED VEKT PÅ:

		Integrasjon		Refleksjon	
		I	II	III	IV
VERNEPLIKTS- KANALEN	Borger i uniform- modellen	- Soldatenes tenkemåter varierer med livsløpsvariable.		- Soldatenes tenkemåter varierer med orienteringer og selvvalgte koblinger mot hjemmemiljø.	
	Sosialiserings- modellen	- Soldatenes tenkemåter varierer med organisasjons- variable. - Soldatenes tenkemåter varierer med eksponeringstid		- Soldatenes tenkemåter varierer med orienteringer og selvvalgte koblinger mot befal.	

Figur 2.3: Hovedvalg for operasjonalisering av modellen for borger i uniform og sosialiseringsmodellen.

Så langt har mitt undersøkelsesdesign ikke overskredet Blairs skille mellom ekstern og intern integrering som jeg introduserte i kapittel 1. Etter mitt syn er det behov for å gå videre i undersøkelsen for å kunne svare på hvilken karakter vernepliktskanalen har i de sivil-militære relasjonene. Behovet for å skille mellom oppfattede normer og normenes kilder springer ut av den strukturelle differensiering av sosiale fellesskap i militærorganisasjonen. Soldatene må forholde seg til befalet som normsendere både formelt og uformelt, men de må sannsynligvis også forholde seg til normsendere blant sine medsoldater. Det er rimelig å anta at det eksisterer flere normsendere i militæret, og at disse normsenderne kan stå i motsetning til hverandre. Analysen må også åpne for den muligheten at soldatene oppfatter forventninger om å overta visse normer, holdninger og standpunkt som ingen vil vedkjenne seg som avsender. Eller viktigere: At soldatene inngår i ulike sosiale relasjoner der normproduksjonen i soldatfellesskapet avviker eller står i motstrid til normer som blir formidlet av befal. Dette er et forhold Blair ikke tar høyde for i sitt skille mellom intern og ekstern integrering.

For at fremstillingen skal gi ta høyde for den usikre forbindelsen mellom normsender og normmottaker, har jeg valgt å gå fram i to steg. Jeg vil først undersøke om soldatenes tenkemåter samvarierer med indikatorene for hhv. sosialiseringsmodellen og modellen for borger i uniform. Disse indikatorene har jeg samlet som rom- og organisasjonsvariablene og som livsløpsvariable (kap 6).

Figur 2.4: Fremrykningsplan for drøfting i avhandlingen av hhv. et integrasjons- og et refleksivt perspektiv

Med kapittel 7 har jeg to mål. a) Etterspore eventuelle normkilder til soldatenes tenkemåter i militærorganisasjonen. Dersom jeg finner støtte for sosialiseringmodellen i kapittel 6, er det åpent spørsmål om det er befal eller medsoldater som er viktigste normsender i militærorganisasjonen. b) I kapittel 7 velger jeg å fokusere på det refleksive perspektivet i mitt analyseskjema (figur 2.3). Jeg undersøker soldatenes egne valg av koblinger mot ulike normsendere for å etterspore mønstre i materialet som ikke lar seg avdekke ved strukturdata. Dersom jeg ikke finner støtte for sosialiseringmodellen med et integrasjonsperspektiv i kapittel 6, kan et slikt funn bli moderert ved å trekke inn data om soldatenes selvvalgte koblinger. Kan det tenkes at soldatenes valg av normsender for egen tjeneste er en viktig variabel for soldatenes tenkemåter, - at soldater som orienterer seg mot eget befal inngår i et annet fagmilitært felt enn de øvrige soldatene?

2.5.1 Avhandlingens videre disposisjon:

Avhandlingen neste kapitler er organisert slik: Kapittel 3 gir en historisk skisse av vernepliktens utvikling. I kapittelet argumenterer jeg for at de vernepliktige soldatene har hatt en relativt sterk samfunnsmessig posisjon i Norge på grunn statsmaktens avhengighetsforhold til vernepliktsoldaten. Kapittelet skisserer opp noen diskurser som verneplikten og vernepliktsoldaten har inngått i etter andre verdenskrig. Kapittel 3 gir et historisk lengdesnitt som skal bidra til fortolkning av min tverrsnittsundersøkelse.

Kapittel 4 gir en skisse av mine funn om soldatenes tenkemåte ved slutten av den kalde krigen. Hva tenker han om verneplikt, autoritet, trusselbilder, forsvarspolitik og om mer allment om utfordringer som samfunnet står overfor. I dette kapittelet opparbeider jeg

mine avhengige variable, som jeg i kapittel 6 og 7 undersøker i forhold til mine hovedmodeller.

Kapittel 5 skal bidra med kunnskap til 3 spørsmål: Hvor er han? Hvor kommer han fra og hvor orienterer han seg? Jeg gjør i kapitlet rede for mine uavhengige variable som skal operasjonalisere undersøkelsens to hovedmodeller. Disse faller i to hovedklasser: Eksponeringsvariabelen, lengden på avtjent tjenestetid, og andre variable for soldatenes rom- og organisasjonskontekst er sentrale i operasjonaliseringen av sosialiseringsmodellen, – der soldatene er. Trekk ved soldatenes utdanning, sosial- og geografisk bakgrunn er sentrale livsløpsvariable for drøftingen av hvor soldatene kommer fra. De utgjør operasjonalisering av min modell for 'borger i uniform'.

For å undersøke handlingsdimensjonen skal jeg i kapittel 5 også begrunne mitt utvalg av orienteringsvariable i forhold til verneplikten og til deltagelse i militæret: Soldatens vektlegging av plikten til å avtjene militærtjeneste, orienteringer mot å slippe unna tjenesten og/eller eventuell orientering mot fremtidig deltagelse i militæret som FN-soldater eller befal.

I kapittel 6 prøver jeg ut modellen for borger i uniform mot sosialiseringsmodellen innenfor et integrasjonsperspektiv. Kapitlet drøfter om variasjoner i soldatenes tenkemåter kan ha sammenheng med trekk ved militærtjenesten eller om soldatenes tenkemåter er upåvirket av møtet med militæret. Modellen for borger i uniform blir prøvd ut ved å undersøke om livsløpsvariable for soldatene samvarierer med tenkemåtene. Kapitlet introduserer også et refleksivt perspektiv ved å undersøke hvordan soldatenes tenkemåter varierer med soldatenes orienteringer.

Kapittel 7 gir et videre utprøving av et refleksivt perspektiv med vekt på handling. Jeg drøfter variasjoner i soldatenes tenkemåter i forhold til soldatenes selvvalgte koblinger mot normsendere i hjemmemiljø, mot normsendere blant medsoldater og blant befal. Er det nødvendig å moderere konklusjonene som er trukket i kapittel 6? I hvilken grad har soldatenes valg av koblinger mot utvalgte normsendere betydning for hvor langt det militære handlingsfeltet rekker?

Kapittel 8 oppsummerer og konkluderer.

2.6 Data og metode

Metode er grunnleggende sett å gjøre rede for hvordan en er kommet frem til sine konklusjoner. Metode innebærer å gjøre valg (Kjelstadli 1992:40). I dette kapitlet skal jeg redegjøre for mine valg og refleksjoner i datainnsamlingen.

I mitt arbeid har jeg prøvd ut alle Hammersley og Atkinsons tre vitenskapsteoretiske posisjoner: positivisme, naturalisme og refleksivitet (Hammersley og Atkinson 1996). Det er vanskelig å arbeide med kvantitativt materiale uten å bli fristet av tanken på at dette er et nøytralt observasjonsspråk. Statistikkprogrammet SPSS gir frekvenser, krystabeller og sannsynligheter for feil for mine spørredata. Jeg har som de fleste andre samfunnsvitere forkastet det positivistiske vitenskapsidealet i teorien. Det faller likevel lettere å bruke begrepet 'funn' om tabellresultater enn om intervjumateriale. Dersom kjernen i positivismen er 'testing av teorier' (Hammersley og Atkinson 1996:35), er foreliggende arbeid klart innenfor en positivistisk *praksis*. Kontrollprosedyrer for validitet og reliabilitet har vært viktige.

Arbeidet med å lage spørreskjemaet åpnet imidlertid tidlig for en uro som knyttet seg til kontekst. Denne uro ble forsterket ved lesing og tolking av spørreskjemaene. Hva er soldatens fortolkningsramme for svarene? Hva legger svargiverne i sine svar? Hvilke diskusjon har vært på brakka forut for eller under utfyllingen av spørreskjemaene? Hvilke kollektiv av fortolkning og virkelighetsoppfatning inngår svargiver i? Datamaterialet var for meg som leser i for stor grad 'strippet for kontekst' (Holter 1996:22)

Uroen over kontekstens innvirkning på mine fakta gjorde at jeg valgte å hente inn supplerende kunnskap. Det ene valget gikk i Hammersleys *naturalistiske* retning. Jeg gjennomførte to feltobservasjoner. En gjennomførte der jeg på en repetisjonsøvelse jeg selv deltok på som lagfører. Den andre gjennomførte jeg med to gode forskerkollegaer. Vi dro vi til Øvelse kald Vinter i Troms. Feltdeltagelsen gav følelsen av å være tilstede i 'virkeligheten'. Den gav en opplevelse av vi var med på noe som var autentisk. I de situasjonene jeg observerte var soldatenes kontekst observerbar på en langt mer helhetlig måte, enn gjennom spørreskjemaene. Erfaringsmaterialet fra feltobservasjon har i hovedsak inngått som taus kunnskap i mitt arbeid og jeg har i mindre grad enn det jeg opprinnelig planla valgt å bruke dette som primærdata.

Et annet sett av supplerende kunnskap valgte jeg å hente inn gjennom intervjuer. Ved personlig intervju fikk jeg anledning til å se den som snakket, jeg kunne presisere mine spørsmål når de ikke ble forstått og jeg kunne legge inn tillegsspørsmål der det falt naturlig. Jeg var overrasket over hvor lett samtalen med ukjente soldater og offiserer gikk. Jeg var overrasket over at ingen av slo mitt ønske om å ta samtalen opp på bånd.

Hammersley og Atkinsons avviser både den positivistiske og naturalistiske posisjonen. En kritikk som rammer begge posisjonene er at de har et felles ønske om å eliminere forskers innflytelse på datamaterialet. Begge hevder verdinøytralitet- de har begge som mål å dokumentere egenskaper og forklare deres eksistens (H & A:41-46). De kvantitative statistiske teknikkene sikrer dette gjennom sine overlegne og etterprøvbare prosedyrer. Feltstudier skal sikre dette gjennom nærhet til undersøkelsesobjektet. Realismekritikken hevder imidlertid at forskeren vanskelig kan observere at andre mennesker bygger en sosial verden, uten selv å påvirke dette byggeprosjektet gjennom sin tolkning av den. Forskningen representerer ikke verden uavhengig av verden selv.

Arbeidet med intervjuene gjorde det lett å akseptere Hammersley og Atkinsons tredje vitenskapsteoretiske posisjon, den *refleksive*. Selv om samtalen er dokumentert ned til pustepausene og opphold med latter, er det for en forsker lett å akseptere den påstanden at han eller hun bidrar til å konstruere den sosiale verden som blir studert. Forskeren er en selv en del av forskningsinstrumentet (H & A 1990:49). Det som er mindre sikkert er hvordan forskeren skal kunne kombinere realisme og refleksivitet. Ib Andersen spør retorisk 'Hvor virkelig er virkeligheten?' (Andersen 1990:17). Han foreslår en både-og posisjon: Den virkeligheten vi observerer avspeiler så vel en materiell som en sosialt konstruert virkelighet. Hvilken forskningspraksis er det mulig å utlede av et slikt vitenskapsteoretisk ståsted inspirert av Ole Brumms holdning 'ja-takk-begge-deler'?

For min egen del har jeg prøvd å praktisere følgende arbeidsregler:

- 1) Utvise ydmykhet og gi rom for tvetydighet i tolkning av mine data.
- 2) Eksplisere noen av mine egne erfaringer som vernepliktig soldat og dermed anerkjenne at jeg som forsker deltar i konstruksjonen av foreliggende data.

I avhandlingen valgt å eksplisere noen egne erfaringer fra vernepliktstjenesten fordi jeg antar disse bidrar til noen av mine forforståelser. Min førstegangstjeneste ble avtjent på rekruttskole på Evjemoen og seinere i Garnisonen i Porsanger. Jeg ble utnevnt til lagfører i

et kanonlag. Av soldatene fikk jeg tillit som kompanitillitsmann. Sommeren 1976 ble jeg innvalgt i Landsutvalget for tillitsmenn i Forsvaret (LTF). Under hele militærtjenesten var jeg medlem av Sosialistisk Ungdom og deltok i diskusjoner med Militærpolitisk utvalg i organisasjonen.

Noen steder i drøftingen har jeg funnet det rimelig å tolke datamateriale med direkte henvisninger til egne erfaringer. De inngår som deler av mitt erfaringsmateriale i mitt møte med andre soldaters erfaringer.

3) Håndheve vitenskapelige normer for god gjennomføring av de forskningsmetoder jeg har tatt i bruk. I det videre skal legge frem mine data, drøfte sterke og svake sider ved dem.

2.6.1 Kvalitative og kvantitative data som metodetriangulering

Parallelt med at kvalitativ metode har fått større aksept i samfunnsfagene er det blitt en økende interesse for å kombinere kvalitative og kvantitative metoder. Hellevik har i sin klassiske metodebok gradvis gitt økt oppmerksomhet til kombinasjon av kvalitative og kvantitative undersøkelsesopplegg. Etter kritikken mot 1984-utgaven av boka (Holter, 1996:11) har nyere utgaver til en viss grad tematisert kombinasjon av analysestrategiene (Hellevik 1993 og 1999).

Sigmund Grønmo har foreslått fire ulike kombinasjonsstrategier for kvalitative og kvantitative data. 1) Kvalitative undersøkelser som forberedelser til kvantitative undersøkelser. 2) Kvalitative undersøkelser som oppfølging av kvantitative undersøkelser. 3) Parallell utnyttelse av kvalitative og kvantitative tilnærminger under både datainnsamling og dataanalyse og 4) Innsamling av kvalitative data som kvantifiseres under analysen (Grønmo, 1996:98-107).

I arbeidet med denne avhandlingen har jeg valgt strategi 2 og delvis 3. Strategi 2: De kvalitative undersøkelsene er i tid gjort etter at spørreundersøkelsen var ferdig. Rådata var ferdige. Analysen var påbegynt. Funn fra undersøkelsen inngikk som erfaringsmateriale ved konstruksjon av intervjuguide for intervju med soldater og befal. Behovet for strategi 1 var i mindre grad til stede ettersom et bredt forskningsmiljø ved Institutt for administrasjon hadde opparbeidet kunnskap om forskningsfeltet fra tidlig på 1980-tallet. Valget av temporal orden i forskningsprosessen har imidlertid hatt som konsekvens at avhandlingens fremstilling har hypotesetesting som organiserende prinsipp.

Strategi 3: I den videre bearbeiding og analyse av materialet ble de to sett av data vurdert i sammenheng. Jeg hadde to hovedmål med min parallelle utnytting i analysen. Som jeg gjorde rede for i innledningen til avsnitt 2.6: Intervjuene ønsket jeg å bruke til hjelp for tolkning av funn fra det kvantitative materialet. Hva mente soldatene med de svar de hadde avgitt? Hva er en rimelig tolkning av deres meningsinnhold? For det andre jeg ønsket å bruke intervjudataene til en ekstra test av mine funn. Slik hadde jeg som mål at kombinasjonen både skulle bidra til økt validitet. Grønmo gjør rede for fem sterke sider ved metodetriangulering (Grønmo,1996: 98-99). Han viser bla. a. til at kombinasjon av kvalitative og kvantitative data gjør at metodenes validitet kan testes og at høyt samsvar mellom data oppnådd ved ulike metoder kan gi økt tillit til analyseresultatene.

En viktig forutsetning for min kombinasjonsstrategi var at problemstillingen var den samme for de to inntakene. I forhold til Grønmos skjema her gjengitt som figur 2.5 (Grønmo, 1984) er dermed min forskningsaktivitet konsentrert om øverste rekke i hans begrepskjema.

Figur 2.5: Kombinasjon av kvalitative og kvantitative data når de to datatypene belyser samme eller forskjellige problemstillinger, og når de gir like eller ulike analyseresultater.

Problemstillinger:	Analyseresultater:	
	Like	Ulike
Samme	Høy validitet, tillit til analyseresultatene	Utgangspunkt for nye problemstillinger eller nye tilnærminger
Forskjellige	Teoretisk integrasjon, syntesedannelse	Strategiske tester eller utvikling av konkurrerende teorier

I tillegg til mine primærdataba fra spørreundersøkelse og intervju, har jeg i denne avhandlingen brukt arkivmateriale fra Landsutvalget for tillitsmenn i Forsvaret og fra Riksarkivet. Jeg har også brukt NTBs elektroniske database over telegrammer og avisartikler som kilder til å forstå handlingskonteksten for mine respondenter.

Forskningsresultater fra en lang rekke hovedoppgaver fra Militærprosjektet har også vært av uvurderlig betydning.

2.6.2 Datagrunnlag

Spørreundersøkelsen

Innholdet i spørreundersøkelsen ble forberedt i 1989. Jeg fikk adgang til å gjennomføre en forundersøkelse på landskonferansen for tillitsmenn i Forsvaret på KNM Harald Haarfagre 3-7 september 1990²². I brev av 15 oktober 1990 fikk jeg tillatelse fra Forsvarets Overkommando til å gjennomføre en spørreundersøkelse i januar-februar 1991 og i august-september 1990²³.

I 1990 tjenestegjorde vel 21 300 vernepliktige soldater i militæret. Jeg ønsket å dra to tilfeldige utvalg hver på 5 %. Et utvalg på 1075 skulle motta skjema i januar-februar og et tilsvarende utvalg skulle motta skjema i august-september.

Jeg valgte å ikke dra et tilfeldig utvalg fra soldatmassen samlet. For det første fantes ingen samlet oversikt over de vernepliktige som det er mulig å dra et utvalg fra. Av hensyn til svarprosenten vurderte jeg det også slik at det var lite gunstig å sende spørreskjema til enkeltsoldater. Av egen erfaring fryktet at produksjonsbetingelsene var dårlige for at en enkeltsoldat på brakken om kvelden skulle sette seg ned å svare på mitt skjema. For å bedre disse betingelsene valgte jeg å trekke *tropper*. Det er rimelig å betrakte dette som en form for klyngeutvalg (Hellevik 1993:329). Jeg valgte å dra et tilfeldig utvalg av troppene stratifisert etter soldatandelen i våpengrenene (Hellevik 1993:86).

Styrketall fra september 1990 viste 21 345 vernepliktige soldater. Med et beregnet snitt på 30 soldater i hver tropp skulle dette gi 71 som burde trekkes ut dersom jeg skulle ha 10 prosent av troppene. Fra Forsvarets Overkommando fikk jeg tilsendt en liste over alle troppet eller soldatavdelinger med mer enn 20 mann²⁴. Da jeg mottok listen over tropper var imidlertid

---

²² Tillatelse datert 3.9.1990 / T.N Mauritzen, Sjef for personellstaben / T Tandberg, Sjef for Organisasjons- og planavdelingen.

²³ FD: Brev av 11.9.1990 Even Enge/Morten Larsen. FO: Brev av 15.10.1990 T.N Mauritzen, Sjef for personellstaben / T Tandberg, Sjef for Organisasjons- og planavdelingen.

²⁴ Brev undertegnet lt. Alterskjær 2.1.91. For å motta listene som var gradert 'begrenset' måtte jeg undertegne en taushetserklæring for dette materialet 19.12.1990.

antall soldater noe lavere enn i de opprinnelige styrketall fordi soldatavdelinger med mindre enn 20 soldater var utelatt. Ettersom denne listen skulle ligge til grunn for mitt arbeid, valgte jeg å legge de justerte styrketall til grunn. Disse summerte seg opp til 19 548 personer som gir 65 tropper for å tilfredsstille kravet om 10 %. Fordelt på våpengren:

Tabell 2.1: Populasjon, antall tropper og beregnet uttrekk på de ulike Forsvarsgrener

Forsvarsgren	Populasjon: Mannskapsstyrke som undersøkelsens univers	Antall tropper beregnet (30 soldater pr. tropp)	Beregnet uttrekk av tropper fordelt på våpengren ved uttrekk av 10%
Hær	12 371	412	41
Luft	3 695	123	12
Sjø	3 482	116	11
Sum	19 548	561	64

I forhold til disse tallene har jeg gjort en skjønsmessig vurdering av uttrekket for Hæren. Ettersom jeg for Hæren fikk oppgitt virkelige tropper antok jeg av egen erfaring at en del av disse ikke var fylt opp med 30 personer. For derfor å sikre forholdstallet mellom våpengrenene i utvalget, valgte jeg å legge på 4 tropper i hæren slik at uttrekket der ble 45. Mitt uttrekk ble dermed: Hær: 45, Luftforsvar: 12, Sjø: 11 fordelt på februar 1991 og september 1991. Totalt i vår og høstundersøkelsen ble det således sendt ut skjema til 136 tropper eller tilsvarende.

Jeg vurderte klyngeutvalg som en nødvendig forutsetning for tilstrekkelig svarprosent. Prisen for dette valget er at feilmarginene blir større. Statistisk sentralbyrå har beregnet at det vanligvis er rimelig å multiplisere feilmarginene ved klyngeutvalg med faktoren 1.2 (Hellevik 1993:329).

Istedenfor å trekke 5 % av troppene i hver forsvarsgren, valgte jeg å trekke 10 %, for så å spørre annenhver soldat i troppen. Etter mitt beste skjønn skulle dette gi økt tillit til generaliseringsmulighetene. Dette fordi jeg fryktet at subkulturer i noen få tropper kunne gi betydelig utslag. Sterke subkulturer i en tropp ville få mindre utslag i mitt materiale dersom bare halvparten av soldatene ble spurt samtidig som dobbelt så mange tropper ble trukket ut for undersøkelsen.

Jeg trakk i to omganger uten å legge troppene fra første uttrekk tilbake i hatten. Troppene som ble trukket ut i listet i appendiks 2. For uttrekk fra Luftforsvar og Sjøforsvar var det nødvendig å gjøre visse konstruksjoner ettersom tropp ikke er en vanlig avdelingsenhet. Følgelig var det ikke mulig å skaffe en liste der alle soldater hadde tilhørighet i 'tropper'. I stedet fikk jeg oppgitt soldatavdelinger og antall soldater. Jeg valgte å lage kunstige tropper slik at jeg tilordnet ett nummer for hver 30 soldat. Forsvarets Overkommando (FO) som var oppgitt med 156 soldater fikk således tilordnet 5 nummer til uttrekk. Dersom Haakonvern eksempelvis har 10% av de vernepliktige soldatene i Sjøforsvaret, utgjør dette 440 soldater eller 15 tropper. Vi la følgelig 15 lapper med Haakonvern i hatten for Sjøforsvaret.

Der troppene kunne spesifiseres med tropper/kurs el. lign fra tilsendt liste gjorde jeg det. Alternativt ber vi om at et tilfeldig utvalg av soldater på Haakonvern trekkes ut, for eksempel etter alfabetet eller etter fødselsdato. I praksis skjedde dette for 16 avdelinger i februar-undersøkelsen.

Tiltak for rimelig svarprosent i spørreundersøkelsen

For å sikre en rimelig svarprosent i spørreundersøkelsen gjorde jeg følgende tiltak

- a) Troppsjef eller tilsvarende for avdelingen som var trukket ut ble valgt som adressat for spørreskjemaene.
- b) Jeg foreslo for avdelingene at skjemaene ble besvart i troppens time.
- c) Jeg foreslo at tillitsmann/kvinne hadde ansvar for å returnere ferdige utfylte skjema.
- d) Svargiverne ble også invitert til å delta i en liten utlodning av skrapelodd. For å sikre anonymitet ble navn og adresse til soldatene sendt separat til LTF- sekretariatet som sa seg villige til å stå for trekningen.

Bortfallsproblemet

120 av de 136 avdelingene som fikk tilsendt skjema returnerte til sammen 1436 svarskjema. Dette gir en svarprosent på mellom 62 og 70 prosent. Usikkerheten i respondentbortfallet skyldes at jeg valgte å sende frem 17 skjema til hver tropp. To av skjemaene var ment som informasjonsmateriale til troppssjef og tillitsmann som deltok i organisering av

undersøkelsen. Da skjemaene kom i retur oppdaget jeg at noen avdelinger hadde delt ut også de to siste skjemaene til respondenter. Jeg registrerte dette i 14 svarsendinger.

Svarprosent fremkommer slik:

	Svarprosent:
68*15*2= 2040	70
68*17*2= 2312	62

Presisjon i utvalget er en forutsetning for tolkning av resultatene. Uten frafall og med 95 % sikkerhet for utvalgsverdien har Holme og Solvang (Holme og Solvang, 1996:181) beregnet at trekning av et tilfeldig utvalg på 5% fra en populasjon med 1000 personer i utvalget gir en feilmargen på +/- 1 prosent.

En slik usikkerhet vil bli svekket dersom det er systematisk skjevhet i frafallet. En systematisk frafallsanalyse forutsetter kunnskap om populasjonen sammensetning. Et trekk jeg har kunnskap om er soldatpopulasjonen slik den fordeler seg mellom forsvarsgrenene (tabell 2.1). Forholdet mellom populasjonen og mitt utvalg viser at det er liten systematiske skjevfordeling i frafallet langs denne dimensjonen (figur 2.2). I forhold til populasjonen har jeg en prosents avvik blant soldatene som har returnert sitt svarskjema fra Hæren og Sjøforsvaret.

Tabell 2.2: Frafallsanalyse mht. forsvarsgren i soldatpopulasjon og svar som er mottatt²⁵

F.gren	Populasjon		Antall enheter	
	N	%	N	%
Hær	12371	63	914	64
Sjø	3695	19	254	18
Luft	3482	18	246	18
SUM	19548	100	1432	100

Hellevik drøfter feilmarginer ved en ren tilfeldig utvelgning slik den varierer med antall enheter og resultatet i utvalget. Han viser at et datamateriale med 1000 enheter og med et sikkerhetsnivå på 95% har en feilmargen på +/- 1,9 % når resultatet i utvalget er 10/90.

²⁵ 4 soldater har ikke oppgitt Forsvarsgren.

Feilmarginen øker til +/- 3,2 % ved et heterogent utvalg der materialet er delt med 50% svar på hver (av 2) verdier (Hellevik, 1999:367). Hellevik advarer samme sted mot overfortolkning av signifikante funn i undersøkelser som opererer med mange ulike tester. I en undersøkelse med 60 sammenlikninger fant en forsker 3 signifikante funn. Etter Helleviks vurdering ligger dette innenfor feilmarginen ($60 \cdot 0.05 = 3$) og burde ikke gi grunnlag for videre vitenskapelig drøfting (sm.st: 368). Ettersom jeg i mitt materiale opererer med en lang rekke sammenlikninger er dette en innvending som jeg vil ta høyde for i tolkningen av mine funn.

Statistiske mål

Hypotesetestingen i spørreundersøkelsen er gjennomført som bivariat analyse ved hjelp av krysskjøringer i SPSS. De fleste variable i analysen er på et ordinalt nivå, -de er mulig å rangordne. For å få flest mulig variable på dette målnivå er svarkategorien "vet-ikke" tatt vekk. I noen tilfeller kan imidlertid funn knyttet til "vet-ikke" være viktig i analysen, -slike valg i drøftingen er begrunnet særskilt. En del variable er dikotomisert. Selv om disse også kunne vært analysert på et forholdstallsnivå er det statistisk mål holdt på et ordinalt nivå for at det skal være lettere å sammenligne funnene på tvers av variable.

For krysskjøringer på ordinalnivå har jeg valgt å Gamma som statistisk mål²⁶. Hellevik anbefaler Gamma som et særlig egnet mål for samvariasjon i situasjoner der en har mange enheter og få verdier på variablene (Hellevik 1999:255). For å angi grad av samvariasjon på nominalnivå har jeg valgt å bruke Cramers'V. Cramers'V er basert på utregning av Kjikvadrat.²⁷

$$^{26} \quad \frac{P - Q}{P + Q}$$

Gamma = $\frac{P - Q}{P + Q}$ P=par som er ordnet likt. Q=par som er ordnet ulikt

Gamma varierer mellom -1 og +1. En høy positiv eller negativ gamma indikerer sterk samvariasjon. Gamma = 0 indikerer at det ikke er samvariasjon mellom de to variablene som blir undersøkt. Gamma forteller hvor mye større sannsynligheten for å få likt par enn ulikt ordnet par av enheter for de to variablene når to uavhengige enheter er valgt ut tilfeldig alle enhetene. Et par av enhetene er ordnet likt dersom den ene enheten har høyere verdi enn den andre på begge variablene. Motsatt er paret av enheter ordnet ulikt dersom de skifter om å ha høyest verdi på de to variablene (Holme og Solvang, 1996:227).

$$^{27} \quad X^2$$

Cramers' V = $\sqrt{\frac{X^2}{n}}$

Jeg bruker signifikansmålet fra Cramers' V og Gamma til å avgjøre om mine funn er statistisk pålitelige. Når jeg finner en statistisk pålitelig samvariasjon på .000 innebærer dette at sannsynligheten av at funnet er tilfeldig er mindre enn 1 av 1000.

I noen tilfeller finner jeg at Cramers V viser et statistisk pålitelig funn men at Gamma ikke er statistisk pålitelig. En rimelig tolkning av dette er at jeg har funnet en statistisk pålitelig sammenheng, men den er ikke lineær.

Jeg bruker en rekke indikatorer for hver av mine hovedmodeller. For å kontrollere for interaksjon mellom variablene har jeg valgt å bruke en MCA-analyse (Multiple Classification Analysis) i slutten av kapittel 6. Denne analysen skal drøfte om det eksisterer skinnssammenhenger i materialet – om funnene som fremkommer i krysstabellene har selvstendig betydning, eller om de er utslag av andre sammenhenger (Jacobsen 1996:35-36). MCA-analysen tillater nominalnivå for den uavhengige variable. De avhengige variable må være på intervallnivå eller på 'tilnærmet intervallnivå' (Martinussen 1973:294)²⁸.

Intervjudata

Intervjuene ble gjennomført for alle tre forsvarsgrenene slik:

Juli 1992: KpB, 2 BN, Skibotn

Juli 1992: LVA BT, Bardufoss

Mars 1993: 22 MTB skvadron, Olavsværn

Jeg ba om å få intervju 5 soldater og 5 befal på hvert sted. Hver samtale var på vel 30 minutter. Samtalen ble tatt opp på bånd. Intervjuet ble skrevet ut i sin helhet for min analyse. Utvelgelsen til intervju ble foretatt av avdelingen selv, men jeg fikk ikke inntrykk av at det hadde foregått noen form for siling som kunne svekke troverdigheten av mine data. Intervjuguiden er vedlagt i appendiks 3.

$N(k-1)$

X er Fi. k er det minste antall rader eller kolonner i krysskjøringen. I tabeller med en 2×2 tabell er Fi og Cramers' V identisk lik (SPSS-manual, 1992:193). Cramers' V er mindre følsom for endringer i krysstabeloppsettet, - dvs. antall kolonner og rader enn Fi. Utfallet varierer mellom 0 og 1

²⁸ Koeffisienten $\hat{\epsilon}$ viser variabelens styrke før kontroll med andre variable, den ukontrollerte sammenheng. Koeffisienten $\hat{\beta}$ viser variabelens styrke etter at det er kontrollert for effekten av de øvrige variable. $\hat{\beta}$ antyder hvor mye den enkelte faktor betyr (Martinussen 1973:66).

Utfordring knyttet til tidsfeilslutning

I undersøkelsen har jeg stått overfor to utfordringer knyttet til fare for tidsfeilslutning. En dataintern kilde til slik feilslutning er mine tolkninger som baserer seg på eksponeringsvariabelen. Jeg bruker tjenestetid som en viktig uavhengig variabel, bl.a. for å undersøke sosialiseringspotensialet i militærorganisasjonen. Eksponeringsvariabelen angir lengde på avtjent militærtjeneste (kapittel 5). Diakrone data er brukt synkront. Helt sikre slutninger om eksponeringsvariabelens betydning er det bare mulig å trekke dersom jeg hadde brukt en panelstudie det jeg intervjuet samme soldat f.eks. ved innrykk og etter 3, 9 og 12 måneders tjeneste. Et slikt undersøkelsesdesign ville imidlertid bli for arbeidskrevende og kostbart. Det ville dessuten åpne for en annen feilkilde. Muligens kunne en Hawthorne-effekt bli en feilkilde. Soldater som blir intervjuet 4 ganger i løpet av en 12 måneders tjenestetid ville sannsynligvis gradvis ble kjent med undersøkelsens problemstillinger og muligens tilpasset seg disse i retning av det som de trodde ble forventet av dem. Etter min vurdering er feilkilden i mitt materiale langt mindre enn det eksempelet Hellevik henter fra Lazarfelds livsfasehypotese (Hellevik 1999:417).

Figur 2.6: Diakrone data og synkron slutning

	E1	E2	E3	E4	E5	E=Enhet
	----- ----- ----- -----					
Avtjent militær- tjeneste i måneder	0	3	6	9	12	
Undersøk. tidspunkt	T1	T1	T1	T1	T1	T= Tidspunkt
Tolkning	T1	T2	T3	T4	T5	

En feilkilde som det er mulig å tenke seg teoretisk er at de ulike inntak er vesensforskjellig mht. tenkemåter. Selv var jeg i aprilinntaket. Det var sammen med januarinntaket regnet som et arbeider/bondeinntak. Tendensielt hadde soldatene i dette inntaket bl.a. noe lavere allmenutdannelse enn soldatene i juni- og oktoberinntaket som ofte kom rett fra skolebenken.

Denne innvendingen forutså jeg imidlertid i designet av undersøkelsen. Derfor valgte jeg å gjennomføre to uavhengige undersøkelser. Dvs. at i mitt materiale er det soldater med knapt 3 måneders tjeneste både fra januar-inntaket og fra juniinntaket. I mitt materiale er denne innvendingen systematisk undersøkt ved variabelen som er benevnt

undersøkelsesperiode (tabell 5.6). I tillegg har jeg systematisk undersøkt variabelen for soldatinntak (inntak). Imidlertid, der konteksten mellom februar- og septemberundersøkelsen er avgjørende forskjellig og har betydning for min tolkning vil jeg være varsom i mine slutninger.

En annen relevant innvending gjelder feilslutning i rom. Vi vet at en del soldater blir dimettert underveis i tjenesten. Dersom jeg finner viktige endringer i soldatenes tenkemåter som en funksjon av avtjent tjenestetid, -kan det tenkes at dette ikke reflekterer sosialisering men det forhold at soldatpopulasjonen ved T4 er annerledes etter 9 måneder i militæret. Noen soldater som tendensielt var bærere av visse tenkemåter var ute av militærorganisasjonen. I følge tall om vernepliktsmassen utgjorde dette frafallet i 1989-90 1745 soldater eller 5% av soldatene som hadde passert leirporten ved innrykk (Grøgård og Ugland 2000:33). Dersom denne innvendingen er riktig kan det være alvorlig for sosialiseringmodellen, men mine funn er likevel ikke irrelevant i forhold til min hovedproblemstilling. Dersom soldatene som faller fra, systematisk er bærere av bestemte tenkemåter kan det kan bety at militærorganisasjonen ikke primært endrer tenkemåtene over tid for soldatene som er inne til tjeneste gjennom sosialisering. Det foregår isteden en utsiling og homogenisering av soldatenes tenkemåter gjennom exit. På et kollektiv nivå har soldatene endret sine tankemåter, men ikke primært ved at den enkelte soldat har fått nye verdier og holdninger.

Den dataeksterne, eller ytre utfordring til tidsfeilslutning ligger i det forhold at en historisk kontekst ved en tverrsnittsundersøkelse er unik. Det er mulig at mine funn om for eksempel mine to hovedmodeller bare var gyldig vår og høst 1991 da spørreundersøkelsen ble gjennomført og i 1993 ved intervjuundersøkelsen. Som i mange andre samfunnsvitenskapelige undersøkelser og i tråd med et post-modernistisk perspektiv kan det tenkes at mine funn er så sterkt tidsavhengig at de ikke gir ny kunnskap som er relevant i år 2001.

Fungerer sosialiseringmekanismene annerledes når omgivelsene synes mer usikre eller truende? Det er vanskelig å gi et sikkert svar uten fare for tidsfeilslutning. Golfkrigs-konteksten var tidsavgrenset. Slutten på den Kalde krigen likeså. I undersøkelsesdesignet har jeg imidlertid tatt høyde for en slik innvending. Undersøkelsen ble gjennomført på to ulike tidspunkt. Dermed svekkes kontekstavhengigheten noe. En innvending av dette slaget gjelder i sin natur spørsmålet om generaliseringsmulighet i tid og rom. Jeg reiser problemstillingen i dette avsnittet, men vil først gi et svar i kapittel 8

etter at jeg har gitt min fremstilling av datamaterialet og tolket mine funn mot en bredere kontekst.

---

3. Vernepliktens funksjon – historisk introduksjon

3.1 Vernepliktens militære fortrinn - Bondesoldaten som militær ressurs

Tungt pansrede ryttere dominerte fortsatt europeisk krigføring på 1300-tallet. Sjøkk-kavaleriet med de tunge rytterne var lenge uslåelig. Det kostet like mye å utstyre en slik kavalerist, som å kjøpe et lite gårdsbruk. Rytteren var også dyr i drift. Han trengte en eller to hjelpere for å bli klargjort til strid. To viktige teknologiske endringer gjorde imidlertid fotsoldater og infanteritaktikk mer og mer overlegent. I Sentral-Europa utviklet sveitserne lange spyd for fotsoldater og en taktikk der kavaleri ble stoppet av en tett formasjon av menn med spyd. Den sveitsiske falang var billig. Soldatene var vanlige bønder. De sveitsiske styrkene baserte seg på en egalitær sosial struktur – soldatene valgte til og med sine militære ledere (Finer 1975:91–93). I England ble det utviklet langbuer som kunne skyte raskt og på lang avstand. Langbuene gjorde store skader på rytter og hest. Rytternes forsøk på å kompensere med tyngre rustning gjorde ridderhærene mindre fleksible. Mellom 1300 og 1453 mistet det føydale kavaleriet sin militære funksjon. Infanteriet basert på fotsoldater ble ytterligere styrket ved introduksjon av skytevåpen. Mellom 1450 og 1550 var infanteriets tidsalder. De påfølgende 100 år er kalt den militære revolusjon. Krigføringen ble gradvis dominert av effektivt artilleri og fortifikasjon (Finer 1975:103–106).

Overgang fra naturallushold til pengehushold gjorde det mulig for fyrstene i Europa å bruke andre embetsmenn til sivil administrasjon og til militære formål enn dem som tilhørte føydaladelen (Rosén 1971:148). Perioden mellom 1400 og 1700 var leiehærenes tid i Europa. Krigsfyrstene finansierte leiesoldatene med lån, egen økonomisk virksomhet og skatte-

inntekter (Tilly 1992:29). Da Christian 4 i 1625 gikk inn i den tyske krig spurte han ikke etter adelige ryttere, men etter penger for å verve krigsvante soldater (Mykland 1973:13).

Det finnes sterke funksjonelle militære argument for fremveksten av verneplikt i Norge. I de mange militære konfrontasjonene mellom Sverige og Danmark fra 1500-tallet, var det mulig å falle Sverige i ryggen fra Norge. Dette gav Norge geopolitisk betydning. Denne strategiske styrken var mulig å utnytte dersom Norge kunne stille soldater eller gi skattegrunnlag for å leie soldater. Mangel på et utbygget maktapparat i Norge gjorde det imidlertid risikabelt både å drive inn skatter og å mobilisere soldater. Det var vanskelig å hevde statens autoritet i et vidstrakt, ufremkommelig og tynt befolket land (Bagge og Mykland 1987:100–101). Skatten som ble utliknet i samband med leidangplikten gav så små inntekter for kongen at han ikke kunne holde en vervet hær av betydning. Norske stormenn hadde også i liten grad råd til å holde pansrede ryttere som i andre europeiske land (Nåvik 1996:26). Norge var en ressurs i det dansk-norske riket, men det var en usikker ressurs.

Vernepliktens historie i Norge er blitt datert tilbake til rundt år 950 (Nåvik 1996). Den første verneordning ble etablert ved Gulatingsloven på 900-tallet og Håkon den Gode. Det viktigste lovbudet var at hver våpenfør mann var pliktig til å møte til vern av landet ved et fiendtlig angrep. Kystfylkene var delt inn i 300 skipreider. Leidangshæren var i hovedsak et sjømilitært oppbud. Det kunne stille over 300 skip og 30 000 mann. Leidangstiden var 2 måneder. Gradvis ble lenstropper og leiesoldater brukt mer, særlig etter Magnus Lagabøters tid. Leidangplikten for bøndene ble etter hvert gjort om til skatt av jordegods (Nåvik 1996:14–19). Da en leidang på 100 skip ble budt ut i Bergensdistriktet mot et angrep fra 7 tyske Hansakogger i 1429, klarte den ikke å forhindre at angriperne påførte byen store ødeleggelser. På 1400-tallet hadde Norge ingen egen verneordning som fungerte. "Oppbud av leidangen som personlig krigstjeneste var nærmest blitt en fremmed tanke" (Nåvik 1996:24). Etter en lang periode uten reell leidangsplikt (Bagge og Mykland 1987:28) ble det sendt påbud om våpenmønstring under den nordiske 7-årskrig (1563–1570). Hver fjerde mann av allmuen skulle høsten 1565 rustes ut for et 2 måneders felttog inn i Sverige. Krigen ble imidlertid i hovedsak ført med tyske leietropper syd for Norge (Nåvik 1996:30). Mobiliseringen av soldater i Trøndelag ble møtt med stor motstand. Den danske adelsmannen Erik Rosenkrantz som var lensmann på Bergenhus len hadde store vansker med å få bondsoldater fra Nordhordland og Sunnhordland med for å drive tilbake svenskene fra Trøndelag (Bagge og Mykland 1987:109). Bøndene ble disiplinert med vold og trussel om vold. Da den samme lensherre ville samle bønder på Vestlandet for å befri

Østlandet fra svenskene, henrettet han flere bondeledere før han fikk tvunget bøndene med seg (sm.st:112). Året etter søkte han avskjed etter klagemål fra bøndene og etter at kongen hadde befalt at lensherren skulle fare varsomt fram mot bøndene (sm.st:112-113). Da en stor norsk bondehær for første gang i den dansk-norske foreningstiden ble skrevet ut for angrepskrig mot Sverige under Kalmarmkrigen i 1611 og 1612, endte det med mytteri og sammenbrudd. "Offiserene hadde ikke tvangsmidler til å tvinge norske bondesoldater til å rykke inn i Sverige", konkluderte Mykland og Bagge (sm.st.135-136). Samtidig hadde kongen store vansker med udisciplinerte leietropper (Nåvik 1996:33). Rettsoppgjøret mot soldatene som deserterte var preget av mildhet. Kongen trengte bønder i Norge også for fremtidig krigføring (Bagge og Mykland 1987: 137).

Christian 4's forsøk på å utnytte Norges militære ressurser hadde vært totalt mislykket, men behovet for soldater fra allmuen var stort. I 1628 ble det lagt frem planer for ny organisering av bondesoldatene. I denne legdshæren skulle fire fullgårder eller tilsvarende stille og utruste en soldat (Mykland og Bagge 1987:139). Nyorganiseringen åpnet for at landets militære ressurser for fremtiden kunne bli utnyttet bedre. Arbeidet med å organisere hæren kom imidlertid ikke for alvor i gang før Hannibal Sehested kom til Christiania som stattholder i 1648 (Bagge og Mykland 1987:147). I krigen med Sverige (1658-1660) deltok norske bondesoldater i en fast organisert legdshær med erfarne offiserer. Den svenske erobringen av Trøndelag ble slått tilbake. For første gang hadde norske soldater ytt et viktig bidrag til dobbeltmonarkiets forsvar (Bagge og Mykland 1987:153-155). Til tross for store mangler med den norske hæren var det fra midten på 1600-tallet rimelig å anta at norske soldater kunne binde betydelige svenske styrker dersom den ble større, fikk bedre utdanning og bedre organisasjon (Nåvik 1996:39). Knut Mykland konkluderer i sitt bind 7 "Gjennom nødsår og krig, 1648-1720" med at bøndene og allmuen fikk en sterkere maktstilling på grunn av etterspørselen etter bondesoldater:

"Helt fra Hannibal Sehesteds tid hadde den norske bondehæren vært en hovedbrikke i rikenes militærvesen ved siden av flåten og den vervede hæren i Danmark. Men den norske hærens store betydning gav den norske bonde en maktstilling som den danske bonden ikke hadde, en maktstilling som han kunne bruke overfor urimelige embetsmenn, mektige borgere og ikke minst overfor nye store skattekrav." (Mykland 1988:440)

Dateringen av den norske verneplikten tilbake til Gulatingsloven er kritisert i en nyere analyse av verneplikten i Norge. Karsten Friis mener begrepet 'verneplikt' blir utvannet om det blir tillagt Leidangen. Leidangen ble praktisert i en periode i norsk historie uten særlig sterk stat og nasjonal identitet (Friis 1998:36). Utvalget som på 1970-tallet utredet verneplikten i Norge, valgte å datere den norske vernepliktsordning tilbake til 1628. Det er

samme år som er brukt for den norske hærens grunnleggelse. Uansett valg av datering for den norske verneplikts røtter, går det en linje fra de tidlige utbud av norske bondesoldater frem til nyere tid: *Den militære begrunnelsen for verneplikt har vært sentral*. Den vernepliktige soldat ble betraktet som en viktig militær ressurs. Forsvarskommisjonen av 1990 skrev (innstilling avgitt i 1992):

“Allmen verneplikt har vært begrunnet ut fra rent militære behov. Den lave befolkningstettheten har gjort det nødvendig for Norge å basere seg på et mobiliseringsforsvar, og det har vært mulig å etablere en betydelig større styrke enn hva som kunne vært oppnådd gjennom oppsetninger bestående av kun vervet personell.” (Forsvarskommisjonen av 1990, kap 2 s. 6)

Eliot Cohen er en av flere forskere som mener verneplikten i første rekke hadde en militær begrunnelse (Cohen 1985:59).¹ Det er imidlertid ulike syn på hvilket element som er mest sentralt i den militære begrunnelsen. Ett argument gjelder armeens størrelse. Almen verneplikt gjorde det mulig for de kontinentale europeiske stater å holde langt større hær enn tidligere. Verneplikten gav mange soldater. Det var lett å erstatte soldatene. Til 1813 hadde Napoleon innrullert 2,5 millioner soldater (Cohen 1985:52). Samuel Finer mener kostnadshensyn var viktig når verneplikt ble valgt (Finer 1975:95). Fordelen med et utskrivningssystem, var at det stilte mannskap til disposisjon når verving ikke lyktes, eller ble for dyr (Holm 1951:19). Verneplikten gav billige soldater. Dersom lojalitet var hovedmålet eller viktigste begrunnelse, var verving mest vanlig, ifølge Finer. Når effektivitet ble vektlagt var leiesoldater viktigste rekrutteringsform (Finer 1975:95). Dette i motsetning til Otto Hintze som la vekt på at vernepliktshæren var militært overlegen fordi den åpnet for en ny type kampglød. I Napoleons revolusjonære folkehær (*Nations-in-arms*) hadde den nasjonale ideen forrang fremfor militær disiplin (Hintze 1975:208).² Dette kom særlig til uttrykk i patriotismen:

“With these new methods of warfare Napoleon overwhelmed the states of old Europe and forced them to appeal to the same spirit that had made this military system possible in the first place – the spirit of voluntary effort, of patriotism, of spontaneous interest in the defence of the country – in short, the military and civilian public-spiritedness of a nation.” (Hintze 1975:206)

Et tilsvarende argument ble fremført av David C. Pugh da han drøftet norske sivil-militære relasjoner i lys av planene om å bruke militære styrker mot elveredderne i Alta:

¹ Verneplikten er et av flere prinsipp for soldatrekruttering. Eliot Cohen (Cohen 1985:23) identifiserer 8 ulike system for militærtjeneste som varierer langs tre variable: militær hensikt, lengden på tjenesten og rekrutteringsmetoden.

² Hintzes ideer er hentet fra en forelesning han holdt i 1906 med tittel: “Military organization and the Organization of the State”.

"All nation-in-arms systems are martially formidable thanks to total and egalitarian mobilisation and the superior morale that this produces." (Pugh 1982:154)

Verneplikssystemet løste for en tid et av de mest akutte problemene slik det ble oppsummert etter 1700-tallets kriger. Fredrik den stores slagorden var satt opp slik at soldatmassen var ringet inn av elitetropper (Holm 1951:24). Den samme Fredrik fortalte sine offiserer at den vanlige soldat måtte frykte sine egne offiserer mer enn fienden (Cohen 1985:47). Med verneplikssystemet ble penger (leiesoldater) som motivasjonsfaktor forsøkt erstattet med moral.

Utbredelsen av verneplikten i Europa hadde i begrenset grad ideologiske eller politiske røtter, men den hadde betydelige politiske effekter (Cohen 1985:59). For å forstå disse effektene skal jeg gi en skisse av noen virkemidler som ble tatt i bruk for å sikre at vernepliktsoldaten ble en effektiv soldat.

Når jeg til nå har vektlagt at verneplikten i Norge er blitt oppfattet som en militær ressurs, er dette ikke for å redusere rekruttering av soldater til spørsmål om funksjonalitet, men for å vise at staten historisk har stått i et visst avhengighetsforhold til soldatene og til det sivile samfunn de er rekruttert fra.

3.2 Verneplikstens omfang

De første forsøkene på verneplikt under danskekongen ble illegitime bl.a. fordi statsmakten fremstod som vilkårlig. Nyorganiseringen fra 1600-tallet gav gradvis større forutsigbarhet for befolkningen gjennom nye lover, regler og rutiner (Friis 1998:37-40). Staten på sin side fikk større sikkerhet for at norske soldater kunne bli brukt til krig eller avskrekking.

I 1705 fikk Norge et organisert utskrivingsvesen og den første egentlige vernepliktslov (Nåvik 1996:55). To fullgårder skulle utgjøre en legd og stille en soldat. I 1718 måtte hver fullgård stille en soldat (sm.st.:67). Norm for tjenestetiden i linjen var ti år. Linjen ble vanligvis betraktet som det første oppbud av soldater "færdig til kamp nårsomhelst og hvorsomhelst" (Vogt 1902:29). Da rekrutteringen til Hæren fikk problemer ut på 1700-tallet ble det innført stavnsbånd i 1733. Det stod ved lag helt til 1788. Ingen bonde eller bondesønn mellom 14 og 36 år fikk flytte fra sin gård. Midt på 1700-tallet var verneplikten derfor en tung byrde for bondesamfunnet. Så mange som 13 000 norske soldater ble forflyttet til Holstein under syvårskrigen (1756-1763) (Nåvik 1996:83-88).

Personlig verneplikt ble innført i Norge 1799. I forordningen het det at verneplikt bør

"..baade efter Retferdigheds og Stats Klogskabs Grundsætninger være personlig og almindelig for enhver, uden hensigt til, om han er født paa et privilegeret Gods, eller ikke;" (Nåvik 1996:89).

Endringen må sees på bakgrunn av ideene fra den franske revolusjon og ufred i Europa. I august 1793 vedtok nasjonalkonventet å skrive ut masseoppbud av ugifte og våpenføre menn mellom 18 og 25 år. På et halvt år gav dette den franske revolusjonen en millionhær (Holm 1951:28). Men den almene verneplikten ble raskt uthulet, med adgang for frikjøp. Napoleon lot til og med desertører i noen tilfeller kjøpe seg fri (Holm 1951:83). Også i Norge gav stillingsretten de rikeste mulighet for å stille vikar. Etter 1854 var det sønner av embetsmenn, borgere og de rikste bøndene som gjorde bruk av stillingsretten (Langholm 1966:18). Først i 1876 ble retten til å kjøpe seg fri opphevet og almen verneplikt innført. De bedrestilte fikk et privilegium mindre.

Fordi verneplikt ble knyttet til demokrati, ble likhetsargumentet ofte brukt i debatten om verneplikt. For Samuel Finer var likhet ingen konsekvens av verneplikten, men en forutsetning, et premiss som inngikk i begrunnelsesaspektet: "*Equalities of sacrifice, equality of benefits. In the Swedish expression, one soldier, one rifle, one vote.*" (Finer 1975:155)³

Kravet om likhet var viktig da Frankrike fikk almen verneplikt i 1889 (Finer 1975:158). Likhetsargumentene var også viktige i den offentlige debatt i Norge på 1800-tallet. Grunnlovens §109 fikk høsten 1814 ordlyden:

"Enhver Statens Borger er i Almindelighed lige forpligtet, i en vis Tid at værne om sit Fædreland, uden Hensyn til Fødsel eller Formue."

Det stod strid om hvordan likhetsprinsippene skulle forstås i 1814. Kammerherre Løvenskiold ønsket å avskaffe den alminnelige verneplikten da Riksforsamlingen på Eidsvoll diskuterte verneplikten plass i Grunnloven. Han mente at verneplikten stred mot frihetens ide. Den innebar en innskrenking av borgerfriheten (Andenæs 1979:321). Frihetsargumentet ble også brukt av stillingsrettens forsvarene seinere på 1800-tallet (Langholm 1966:32). Gjennomføringen av vernepliktsordningen ble utsatt til tinget i 1816. Heller ikke på dette tinget fikk den almene verneplikten kvalifisert flertall. Sorenskriver Weidemann var en av dem som argumenterte mot almen verneplikt. Han mente at det ikke kunne ha vært Riksforsamlingens mening at verneplikten skulle gjelde i *fredstid*. Dessuten mente Weidemann at likhetskravet i Grunnloven var oppfylt, ettersom borger- og embetsstand leverte offiserene til hæren (Steen 1953:52). Grunnlovsarbeidet var sterkt påvirket av den amerikanske uavhengighetserklæring i 1776 og den franske menneskerettighetserklæring av 1789.

³ Konferer også Finer s. 146, 151.

Vernepliktsaken var en prøve på hvor dypt likhetsideene stakk (Andenæs 1979:320). Det tok imidlertid 60 år før almen verneplikt ble innført i Norge. Johs. Andenæs mener diskusjonen på Eidsvoll primært var valg mellom leiehær og vernepliktskår, der alternativet vernepliktskår ble valgt (sm.st:323).

Til tross for at kravet om likhet ble brukt mot at bønderne måtte bære vernepliktsbyrden alene utover 1800-tallet, ble militære, og ikke ideologiske argumenter avgjørende for at Stortinget gjorde et enstemmig vedtak om å oppheve stillingsretten i 1876. Erfaringene fra Preussens seier mot østerrikerne i Køniggratz i 1866 og mot Frankrike i 1870-72, ble i Norge oppsummert som at soldatene trengte 'dannelse' og 'intelligens' (Langholm 1966:103). Dette dyktighetskravet gjorde at det ikke lenger var fornuftig å la de dannede klasser kjøpe seg fri fra verneplikten. Med grunnlag i den norske vernepliktsdebatten mellom 1850 og 1870 kan en "verken påvise eller sannsynliggjøre noen merkbar vekst i den demokratiske tankegang" (Langholm 1966:111).

I 1876 var den personlige verneplikten gjort *almen* i Sør-Norge. I 1897 ble almen verneplikt utvidet til å gjelde de nordligste landsdeler (Nåvik 1996:233). Et system med loddtrekning ble avskaffet i 1910.

Etter 1. verdenskrig ble den norske hæren bygget ned. Det var stor tiltro til Folkeforbundet, internasjonale voldgiftsordninger og egen nøytralitetspolitikk. Soldatene fikk en tjenestetid på 48 dager. Det var bare en tredel av det hærordningen fra 1909 hadde fastsatt (Furre 1976:182). Legeundersøkelsene ble gjort strengere. 1/3 av dem som ved legeundersøkelse var godkjent for tjeneste ble trukket fri fra 1926. Ordningen stod ved lag til 1936 (tabell 1). Verneplikten har etter 2. verdenskrig stilt helt nye krav til unge menns tjenesteplikt i fredstid. Førstegangs-tjenesten har i størstedelen av etterkrigstiden variert mellom 12 og 15 måneder.

Tabell 1: Viktigste endringer i tjenestetid for vernepliktige soldater i Norge etter 1920

1920	48 dagers rekruttskole
1926	Fritrekk for 1/3 av mannskapene
1934	60 dagers tjeneste
1935	72 dagers tjeneste
1937	Fritrekkssystemet opphevet
1938	84 dagers tjeneste
1945	1 års ordinær tjeneste for årsklassene
1954	Inntil 18 måneders tjeneste for vernepliktige i marinen og flyvåpenet Inntil 16 måneders tjeneste for vernepliktige i hæren
1964	12 måneders tjeneste i hæren, kystartilleriet og luftvernartilleriet 15 måneders tjeneste i sjøforsvaret og luftforsvaret
1967	19 måneder som øvre grense på samlet ordinær tjeneste forsvarsgren + heimevern
1994	12 måneders tjeneste for hæren, størstedelen av luftforsvaret og sjøforsvaret 9 måneders tjeneste for enkelte kategorier i kystartilleriet og luftvernartilleriet 6 måneders tjeneste for heimevernet

---

Kilder: Nåvik 1996:236–246; Ørvik II 1961:61,70,125. Se også Breidlid 1990 og Eriksen og Pharo 1997:82.⁴

Vernepliktshæren var en viktig militær ressurs for dansk kongen. Den var også viktig i 1814 da offiserer og soldater ble sterkt representert i Eidsvollsforsamlingen (Steen 1951:116, Seip 1974 I:37, Jacobsen & Skauge 1998:289). Vernepliktshæren var ikke mindre viktig for militærkonfrontasjonen med Sovjet under den kalde krigen. Fra 1950 og frem til 1954 var forslag om forlenget tjenestetid for vernepliktige mannskaper en viktig sak i regjeringen. Påtrykk om utvidet tjenestetid kom både fra NATO og USA. Utenriksminister Lange orienterte Stortingets utvidede utenriks- og konstitusjonskomite om at den amerikanske presidenten personlig var opptatt av tjenestetiden for norske soldater:

“Særlig presidenten, som jo fra sin tid som øverstkommanderende i Europa, har førstehåndskjennskap til våre problemer, spurte om hvorledes det gikk, og det som han var sterkest interessert i, var hvordan det gikk med utvidelsen av tjenestetiden og med organiseringen og opplæringen av de norske landstridskreftene først og fremst.” (Stortingets utvidede utenriks- og konstitusjonskomite 17.mars 1953, s. 48)

Statsminister Torp gikk med stor kraft inn i arbeidet for å forlenge førstegangstjenesten i hæren til 18 måneder. Da saken ble behandlet i stor bredde i Regjeringens sikkerhetsutvalg 4. desember 1953 ble beredskapshensyn brukt som begrunnelse, men utenriksministeren mente økt førstegangstjeneste også kunne gi lettere tilgang til militært materiell. Både i Stortingets utvidede og i regjeringens sikkerhetsutvalg ble det reist innvendinger mot utvidet førstegangstjeneste. Kampen om førstegangstjenesten inngikk som en viktig del av forsvarsstriden innad i Arbeiderpartiet tidlig på 1950-tallet. Saken gav regjeringen Torp et

---

⁴ Mine kilder er ikke helt samstemte på alle detaljer omkring endringene i vernepliktstiden.

større politisk nederlag i 1954. Gerhardsen som var partiformann, motarbeidet aktivt 18 måneders tjenestetid. Han tvang regjeringen til å akseptere et kompromiss på 16 måneder (Eriksen og Pharo 1997:82). Soldatenes tjenestetid tidlig på 1950-tallet var en av de sakene der opposisjonen mot opprustning kom klarest til syne i offentligheten. Saken viste også at mange aktører, både i og utenfor Norge, betraktet norske vernepliktige soldater som en viktig militær ressurs også etter 2. verdenskrig.

3.3 Byråkratisering og disiplin

Hannibal Sehested var ikke trygg på lojaliteten til bondesoldaten i den nye norske hæren (Bagge og Mykland 1987:147). Usikkerhet om soldatenes lojalitet har vært bakgrunn for organiserte tiltak så lenge militære avdelinger har eksistert. Vernepliktsloven av 1705 var streng. Den gav dødsstraff eller livstidsstraff for desertering. Men den gav også beskyttelse mot vilkårlige handlinger fra offiserenes side. Saker som gjaldt liv, ære, lønn og våpen skulle pådømmes i krigsrett. Det var en rekke punkter i forordningen som gjaldt maktmisbruk fra offiserenes side. Pryl som en del av soldatutdannelsen ble forbudt, likeledes å bruke soldater til egen virksomhet. Loven hadde en klar brodd mot vilkårlig behandling av soldatene (Nåvik 1996:63). Vernepliktsloven er preget av et evig dilemma for en krigsledelse: Straff og sanksjoner skal sikre disiplin, men må ikke i seg selv bidra til opprør eller til at soldatene blir mindre pålitelige.

Ingeniøroffiseren Carnot var en av de fremste tenkerne og organisatorene bak den revolusjonære massearméen basert på almen utskrivning i Frankrike i 1793 (Holm 1951:29). Han var smertelig klar over lydighetens dilemma. Den kongelige hæren hadde gått i oppløsning. Det var bra for revolusjonen. Hvordan skulle revolusjonen skape en hær som adlød revolusjonen, men som nektet å adlyde ordre dersom hæren ble brukt mot revolusjonen? For Carnot var det viktig å gardere seg mot at folkevæpningen gav soldater som var et blindt redskap i hendene på sine offiserer, slik leiehærene i mange tilfeller hadde vært. Carnot vurderte å skille mellom to former for disiplin: Ubetinget lydighet nær fienden (*'obéissance passive'*) og lydighet etter egen vurdering (*'obéissance raisonnée'*) for øvrig. Patriotismen skulle bli den disiplinære drivkraften (Holm 1951:34–35). Illusjonen om patriotisme som erstatning for disiplin falt imidlertid tidlig i revolusjonen. Torstein Holm oppsummerer Carnots prosjekt med at også *verneplikt* ble omdefinert til *krigsplikt* (Holm 1951:37/65).

Napoleonskrigene gav store tap. Så tidlig som i 1806 var 1,6 millioner menn drept (Abrahamsson 1971:28). Preussen innførte verneplikt som rekrutteringsprinsipp under Napoleonskrigene. Prinsippet om folkevæpning ble imidlertid forlatt i 1815 i de fleste land, dels på grunn av at krigen hadde skapt stor uvilje mot verneplikten. I Preussen var det også stor skepsis i overklassen mot å gi vanlige folk våpen (Mann 1993 II:427).

Michel Foucault beskriver disiplineringen av samfunnet som fra 1700-tallet ble utøvet i en helt ny skala. Militæret, skolen, fengslene og kirken var blant de fremste institusjonene for dette formål. Soldaten ble betraktet som et fabrikat, en formløs deig som skulle omformes til en maskin (Foucault 1977:125). Sentralt stod eksercis. Gjentatte og graderte øvelser skulle tjene til å økonomisere med soldatenes liv og til å gi herredømme over soldatene. Den gode dressurs midler var hierarkisk bevoktning, normaliserende sanksjoner, samt eksamen og eksaminasjon (Foucault 1977:149/155–175). Synlig tvang ble erstattet med disiplinerende praksiser. Et symbol for den nye disiplinen var introduksjonen av uniform for soldatene (Dandeker 1990:70). Grev Mauritz av Nassau, stattholder i de nederlandske provinsene fra 1584, la et tidlig grunnlag for organisasjonsendringer basert på disiplin og drill. For å øke ildgivningstempoet ble skyting og lading av muskett beskrevet i 42 posisjoner. Marsjering og kampformasjoner ble drillet inn. Ved hjelp av eksakte kommandoer og formasjoner ble rekker av skyteklare soldater sendt frem, mens en rekke trådte tilbake for å lade. Dersom formasjonene holdt, var fienden under kontinuerlig ild (McNiell 1983:126–129).

Introduksjonen av effektive skytevåpen og behovet for desentralisering i militærorganisasjonen gav en ny oppgave for disiplinen. Det var militært fordelaktig å tillate at soldatene spredte seg og søkte skjul under strid. Bengt Abrahamsson beskriver et møte mellom ny og gammel infanteritaktikk i slaget ved New Orleans i 1815. Britiske styrker kom i tette formasjoner. Andrew Jacksons styrker hadde søkt dekning i skyttergraver og bak høyballer. Engelskmennene mistet 2000 mann. Amerikanerne mistet 7 (Abrahamsson 1971:32). Den militære disiplinen hadde ved dette skiftet ikke lenger bare i oppgave å hindre troppenes plyndring, desertering eller ulydighet. Den ble en grunnleggende forutsetning for at armeen skulle kunne eksistere som en enhet (Foucault 1977:187). Et svar på behovet for fleksibilitet og initiativ i lokale utgrupperte enheter har vært oppdragstaktikken (Jacobsen 1996; 72,94)

Ved starten av 1. verdenskrig ble trening av britiske soldater delt i tre hovedkategorier: drill, våpentrening og skyting. Det ble forventet av soldaten at han var elegant og sikker ved oppstilling, god til å skyte og til å marsjere (Kellet 1982:79–80). Men det ble også forventet av infanterisoldaten at han skulle storme inn i fiendens maskingeværid.

Angrepet og den offensive ånd ble fremelsket. Moral og disiplin hos soldatene, sammen med lederskap var avgjørende faktorer for militære suksess (Jacobsen 1996:43). Offiserer som understreket vanskelighetene med å trenge frem mot maskingeværstillinger, ble beskyldt for defeatisme (Jacobsen 1996:48). Etter nedslaktingen ved Somme, der mer enn 400 000 britiske soldater ble drept, oppsummerte generalmajor Montgomery (stabssjef for 4. Arme som ble ødelagt i slaget) at drill for angrepsformasjon og disiplin til å adlyde ordrer instinktivt, uten å tenke, var de viktigste prinsipper for striden. Brigadegeneral Rees beskrivelse fra 94. Infanteribrigade i 31 Divisjon, VIII korps, 4 armé gir et sterkt bilde av soldater hvis kropp og tanke har latt seg hugge til som en del av den militære maskin:

"They advanced in line after line, dressed as if on parade, and not a man shirked going through the extremely heavy barrage, or facing the machine gun and rifle fire that finally wiped them out... [Rees] saw the lines which advanced in such admirable order melting away under fire. Yet not a man wavered, broke the ranks, or attempted to come back. He has never seen, indeed could never have imagined, such magnificent display of gallantry, discipline and determination. The reports that he had from the very few survivors of this marvellous advance bear out what he saw with his own eyes, viz. that hardly a man of ours got to the German front line." (notat fra brigadegeneral Rees juli 1916, funnet i general Robertsons papirer, sitert fra Travers 1987:158).⁹

Storbritannia mistet en generasjon under 1. verdenskrig. En halv million menn under 30 år ble drept (Hobsbawm 1994:26). Storbritannia var i motsetning til Norge en krigsvant nasjon på 1800-tallet. Bare i koloniene var britiske tropper involvert i femti større kriger mellom 1803 og 1901 (Giddens 1985:223).

Eksersis og krav om lydighet var viktig også i soldatutdannelsen i Norge. I C.J Vogts forelesninger ("Indledning til de militære Studier") ved den norske krigsskolen rundt 1860 het det om den militære oppdragelse som soldatene burde få:

"Rekrutten maa opdrages til at kunne behandle og bruke sine Vaapen, til at hjælpe sig selv, til Lydighet og Agtelse mod sine Foresatte; videre maa han vænnes til Orden, Renlighed og andre gode Sæder, hvilket er ufravikelig nødvendigt, da i Soldaterlivet faa mange mennesker sammenhobes på et indskrænket Rum.

Soldatens Opdragelse maa strængt være indskrænket til, hvad han skal udføre i virkelige Tilfælde; Øvelserne maa være hurtige, simple og ensformige; alt Overflødig er endnu mer skadeligt i Taktiken end andetsteds: det tjener kun til at forvirre hans Begreper og lader ham forsømme det Nødvendige og Vesentlige. Opdragelsen (Rekrutskolen) maa særligt omfatte følgende:

Legemsøvelser, -

Eksersis, Øvelser i våpen og evolutioner,-

Fremstilling av de forskjellige Stillinger og Forholde, hvori Soldaten kan komme i Krigen,-

⁹ Jacobsen, 1996: 43-64 har en omfattende drøfting av Travers

Hvad der vistnok ofte har været lidet paaagtet, men som dog er af stor Vigtighed, nemlig Udviklingen af hans Mod, Dømmekraft og Gode Sæder, samt endelig i fredelige Tider ogsaa af hans Kundskaper i borgerlig Retning." (Vogt 1861:8)

Kampen om parlamentarismen gjorde det sannsynligvis vanskelig å renyrke disiplin som dyd i den norske hæren. Kampen mellom Stortingsflertallet og kongen i Sverige gjorde at det stod strid om soldatene og offiserene sin lojalitet ved en rekke anledninger frem mot 1905. I partiet Venstre var det mistro til offiserene (Seip 1981:194). Venstre ønsket et demokratisk forsvar, en nasjonal folkehær der soldatene hadde noe å kjempe for. Officersstaben ønsket en hær med streng disiplin og avstand mellom menige og soldater (Friis 1998:85).

Norske soldater gikk nøytralitetsvakt under 1. verdenskrig. Normene til den norske soldaten om hvilke dyder som ble forventet av ham var formulert i Soldathåndboken, som kom ut i 1915. Under overskriften 'Pliktkrav' listet boken opp 'Soldaterlydighet – disiplin, Mot og tapperhet, Godt kameratskap og Andre egenskaper'. Avsnittet understreket at soldatene i uniform representerte hele nasjonen, "ti soldaten er landets søn" (Soldathåndboken 1915:57–63). Det er lite trolig at den norske vernepliktige soldat på noe tidspunkt ble disiplinert og formet som den britiske. I en utredning til Forsvarsdepartementet gav Dr. Martin L. Reymert uttrykk for bekymring over disiplinproblemer blant norske så vel som andre lands vernepliktige soldater. Disiplinproblemene kan imidlertid ikke primært bli løst i militæret (Reymert 1921:17). Han anbefaler at skoleverket blir innrettet slik at "disciplin i borgerhæren blir væsens- og maalbestemt før de unge mænds indtræden under de militære faner" (sm.st. 73).

Også etter 2. verdenskrig fremkom det klager på soldatdisiplinen. Major Hans Sollie skrev i Militær Orientering i mai 1946 at de disiplinære forhold innen forsvaret er dårligere enn før krigen. Han forklarer problemene med

"...alminnelig moralsk forfall som er en direkte følge av krigen, og enkelte mener at nordmenns individualitet etc. etc. gjør at en vanlig norsk gutt har vanskeligere enn andre nasjoners ungdommer for å underordne seg militær disiplin." (Militær Orientering 1946 nr 8, s.10)

Sjefen for Hæren klaget i et kringkastingsforedrag i januar 1946 på alkoholproblemer blant soldatene. I et direktiv i 1952 krevde han bedre disiplin og ba befalet drive mer drill og pugg (Breidlid m.fl. 1990:59/215). Soldatdisiplin forstått som lydighet synes imidlertid ikke å ha vært et sentralt tema i etterkrigsårene. Forsvarsdepartementets blad Militær Orientering refererer noen befalsinnlegg med krav om økt disiplin, men debatten kom i hovedsak til å

fokusere på stil og omgangsformer, særlig hilseplikten. På lederplass i Militær Orientering het det under overskriften "Ny Tid" at en god befalingsmann skal vite at

"den beste soldaten er den samfunnsinteresserte soldaten – han som lyder ordre fordi han *forstår* hvorfor en ordre må gis, og som ikke lyster fordi han frykter permisjonsnektelse eller kakebu ifall han ikke gjør det." (Militær Orientering nr 2 1945)

Det interessante i denne sammenheng er imidlertid ikke om lydighetsproblemene var små eller store, men at befalskravene om mer disiplin gav så liten gjenklang blant forsvarspolitikere. Forsvarskommisjonen av 1946 (fremlagt oktober 1949) var ikke opptatt av lydighetsproblemer, de vektla i stedet kvaliteten på soldatutdannelsen (Del 4). I sin avvisning av militær opplæring i den sivile skolen som bidrag til soldatutdannelsen advarer kommisjonen i stedet mot faren for militarisering av ungdommen som "...ville være i strid med vårt lands kulturtradisjoner og i strid med våre oppdragelsesidealer" (Forsvarskommisjonen av 1946, del 6:108–109).

Det er to nærliggende tolkninger av at det var et begrenset offentlig ordskifte om manglende disiplin hos norske soldater etter 2. verdenskrig. En er at disiplinen hos soldatene er dårlig, men at det er allment akseptert at det i Norge ikke har vært tradisjoner for å dyrke frem eller vedlikeholde en ubetinget lydighetskultur blant soldatene. En alternativ forklaring er at den kalde krigen gradvis gav tilstrekkelig disiplinering både av soldatene og av samfunnet for øvrig.

3.4 Verneplikt og normativ orden – vernepliktens legitimering

Verneplikten hviler på en materiell orden. Den gir en løsning på militære behov. Både innrulleringen og tjenesten er iverksatt med varierende grad av tvangsmakt. Men verneplikten inngår også i en normativ orden. Karsten Friis er opptatt av vernepliktens legitimitet. Hans hovedpåstand er at verneplikten ble legitim fordi samfunnet ble disiplinert. Han har undersøkt grad av samtykke for verneplikten og samtykkets idemessige forankring – i hvilken grad verneplikten ble betraktet som normalitet og avpolitisert (Friis 1998:40).

Under den tidlige norske statsdannelsen er det ifølge Friis vanskelig å finne høy grad av legitimitet for staten basert på et bestemt grunnlag for konsensus. Imidlertid økte disiplineringen i samfunnet fordi større stat gav nye styringsprinsipper, ny kunnskap og mer forutsigbar bruk av tvangsmakt. På 1800-tallet ble det gradvis etablert et samfunnsmessig samtykke basert på prinsippene om folkesuverenitet og ideer om nasjonal identitet. Innskrenkningen i individets frihet som almen verneplikt gav, kunne begrunnes som

kollektiv frihet (sm.st:55). Da verneplikten ble utvidet til å gjelde Nord-Norge i 1897, hadde militæret fått et nasjonalt fundament. Samtidig bygget patriotismen ved unionsoppløsningen i 1905 også på et fiendebilde, et skille mellom et norsk 'Selv' og 'den Andre' (sm.st:87-88). Den nasjonale identiteten som lå til grunn for verneplikten ble repolitisert i mellomkrigstiden. Arbeiderbevegelsen så ikke på Norge som en enhetlig nasjon. Det stod strid om fiendebildet og om militæret. "Arbeidet for at vinde hæren for den revolusjonære arbeiderklasse er en av partiets væsentligste oppgaver", het det i Arbeiderpartiets program i 1923.⁶ Mange nektet militærtjenesten på politisk grunnlag. Stor grad av konsensus om militærtjenesten kom tilbake under den kalde krigen. Det nasjonale var reformulert til en prosess mot en fremtidsrettet moderne stat på bekostning av den tilbakeskuende nasjonale romantikken på 1800-talet. Svært viktig var også det nye fiendebildet, som ble svært dikotomiserende (Friis 1998:123). I periodene med stor konsensus mener Friis verneplikten ikke primært ble oppfattet som tvang, men som en naturlig og nødvendig tilstand (sm.st.:124). Friis viser at den nye militære straffeloven i 1950 på ett punkt ble *skjerp*et i forhold til loven av 1902. Dødsstraff skulle ikke utelukkende være mulig i krig, som tidligere. Den skulle også være mulig å anvende dersom noen med hjelp fra en fremmed makt satte i verk organiserte voldshandlinger mot offentlige myndigheter eller institusjoner, eller hindret mobilisering av krigsmakten (Fleischer referert i Friis 1998:116).

Kampen mot kommunister ble intens i fagbevegelsen og i Forsvaret. Personkontroll ble drevet i stor utstrekning i Forsvaret fra 1948-49 og "tvilen kom sikkerheten til gode" (Bergh og Eriksen 1998:301-304). Enkelte befal i HV drev omfattende registrering av personer på venstresiden. I 1952 ble det rapportert om 1500-1700 upålitelige i HV (Bergh og Eriksen I, 1998:199). Militæret beholdt omfattende fullmakter for personkontroll til ut på 1980-tallet (Bergh og Eriksen II, 1998:300). Friis mener oppslutningen om Forsvaret var høy i etterkrigstiden. En av hans indikatorer på dette er militærnektingen, som var begrenset. Et sterkt fiendebilde innad og utad gav en konsolidert nasjon. Selv etter at den "ekstreme grunnkonsensusen slo sprekker på 1960- og 1970-tallet" var disiplineringen fortsatt sterk, ifølge Friis (Friis 1998:121).

Friis peker utvilsomt på et viktig grunnlag for at verneplikten har stått sterkt i Norge etter 2. verdenskrig. Han viser også hvordan militærnektingen på 70-tallet gav et nytt press på vernepliktens legitimitet. Etter mitt syn er fiendebildet en nødvendig, men neppe

---

⁶ Det Norske Arbeiderparti, Program og retningslinjer, Kristiania 1923, s. 19

tilstrekkelig forklaring på at en ny og utvidet verneplikt var mulig å legitimere over generasjoner.

I det videre skal jeg vektlegge arbeidet med å endre offisersprofesjonens sosiale basis og institusjonaliseringen av soldatenes yringsfrihet etter 2. verdenskrig – utbyggingen av soldatenes tillitsmannsordning.

3.7 Demokratisering av soldattilværelsen

Ved to regimeskifter i nyere norsk historie har den militære ledelse og offisersprofesjonen fremstått som et problem. Hvert regime hadde sin profesjonskritikk. For Venstre-regimet var det viktig å sikre nasjonal kontroll over militærledelsen. Dette skjedde gjennom en rekke ulike tiltak. Hærordningen fikk et sterkere militspreg og ble forandret slik at det var vanskeligere å bruke norske soldater utenfor landets grenser. Kommanderende general og admiral ble administrativt lagt inn under Forsvarsdepartementet mot slutten av 1800-tallet (Aars 1992). Stortinget valgte å bevilge penger til skytterlagene og gav dem legitimitet til å utfordre et mulig kongelig monopol på voldsmakt. Rekrutteringen til offisersyrket ble også demokratisert, særlig ved hjelp av underoffiserskorpset.

Store deler av arbeiderbevegelsen oppfattet i mellomkrigstiden militæret som et klasseforsvar og hadde begrenset tillit til offiserene og den militære ledelse. Etter krigen hadde Arbeiderpartiet en mer positiv holdning til militæret. Men sosialdemokratiets nye støtte til militæret var ledsaget av krav og ambisjoner om å bygge et demokratisk folkeforsvar. Flere av Arbeiderpartiregjerings midler for å sikre politisk kontroll over militærapparatet hadde paralleller til forrige regimeskifte. Regjeringen omorganiserte den militære ledelsen. Ett tiltak var å fjerne stillingen for en felles fagmilitær leder, forsvarssjefen.

AUF vedtok med stort flertall på sitt landsmøte like etter krigen at den anti-militære linjen skulle legges vekk. I stedet krevde landsmøtet et 'moderne' og 'demokratisk forsvar':

"Militærstellet vil imidlertid bære i seg en viss fare for det demokratiske samfunn hvis ikke hvis ikke folket selv får kontrollen over det. Vi må få et militærstell som bygger helt og fullt på folkestyrets grunn. Rekrutteringen må være ordnet slik at arbeider- og bondeungdommen blir forholdsvis representert i befalskorpset.

Den innkalte må nyte den samme rettsikkerhet som enhver annen samfunnsborger i et demokratisk samfunn (...).

Den gamle forhatte kadaverånd vil ikke kunne praktiseres i det moderne forsvar.

Det moderne forsvar krever ikke bare at soldaten kan kjempe, men i like høy grad bevisstheten om hvorfor han kjemper." (gjengitt i Militær Orientering nr. 3 1946:32)

De tiltakene som særlig skulle demokratisere militæret var av to slag. Det ene var rekrutteringen til befalsyrket. Offiserskorpset skulle bli sosialt representativt. Det andre var en samling tiltak som i sum skulle gi soldatene bedre tjenestevilkår, bedre rettstilling og kanaler som skulle sikre at kritikk mot uheldige sider ved tjenesten skulle få komme frem.

Det nye sosialdemokratiske regimet lyktes å gi en ny sosial basis for officerskorpset. Alt på 1950-tallet var officersprofesjonen mer demokratisk sammensatt enn andre profesjoner med akademisk bakgrunn. Offiserer som hadde far med arbeiderbakgrunn gjorde for alvor sitt inntog i officerskorpset. Mellom 1930 og 1939 hadde 9% av offiserene hatt hovedforsørger med arbeider- eller håndverkeryrke. Mellom 1950 og 1960 hadde 25% av offiserene slik bakgrunn (tabell 2).

Tabell 2: Fars/hovedforsørgers yrke for norske offiserer. Prosentvis fordeling 1880-1989⁷

YRKE	Uteksaminerte offiserer på Krigsskolen					Officersundersøkelsen
	1880-89	1890-1909	1910-29	1930-39	1950-60	1989
Arbeider/håndverker	8	5	5	9	25	33
Funksjonær	14	15	19	22	22	19
Selvstendig/bedriftsleder	16	24	15	17	9	10
Bonde/(fisker)	10	11	23	14	22	11
Profesjon	28	30	23	14	14	15
Offiser	23	15	13	22	7	11
Annet	1	1	3	2	1	2
Sum %	100	101	101	100	100	101
Antall	168	569	528	71	572	1601

Demokratiseringen av officerskorpset fortsatte gjennom den kalde krigen. I 1989 hadde 33 prosent av norske offiserer hatt en hovedforsørger i oppveksten med arbeiderbakgrunn (tabell 2). Militærprofesjonen i Norge har aldri vært sterk nok til å opprettholde en effektiv lukningsstrategi (*closure*) som andre profesjoner. Den interne profesjonsstriden fra krigen ble i flere generasjoner institusjonalisert i en splittelse av befalsorganisasjonene.

AUFs landsmøte umiddelbart etter krigen vedtok en rekke konkrete reformkrav. Det krevde bl.a. en nemnd til å behandle konflikter i Forsvaret og tillitsmannsutvalg i alle avdelinger (Militær Orientering nr. 3 1946:32). Forsvarsdepartementet nedsatte alt i august

⁷ Tabellen er bygget på Kjellberg 1961:41 og data fra officersundersøkelsen 1989.

1946 et utvalg som bl.a. skulle komme med forslag til instruks for tillitsmenn. Utvalget refererte både til den amerikanske Doolittlekomiteen, til den svenske Dyrssenkomiteen og til feltmarskalk Montgomerys nye direktiver for demokratisering av militærtjenesten. Utvalget oppfattet den eksisterende tillitsmannsordning som "et bevisst demokratisk innslag".⁸

Komiteen brukte to hovedkilder i sitt arbeid. Den innhentet litteratur og skriftlige erfaringer fra andre land. Dernest fikk komiteen gjennomført en spørreundersøkelse til befall og menige mannskaper. Komiteen summerte opp problemdefinisjonen slik den stod i en rekke land, bl.a. USA, Storbritannia, Sverige, Nederland, Belgia og Frankrike:

"Et gjennomgående trekk i de overlegninger som har funnet sted, og de resultater som er lagt fram i de land disse spørsmål er reist, synes å være en avgjort tendens i retning av større demokrati: – utvidelse av mannskapenes rettigheter med derav følgende lempninger og tildels opphevelse av en rekke restriksjoner og disiplinære bånd som hittil har vært praktisert – større sosiale, kulturelle og økonomiske fordeler – tiltak i retning av en tilnærming mellom befall og mannskaper med sikte på å eliminere det kunstige motsetningsforhold som kan være tilstede mellom militære og sivile, mellom folk og forsvar."⁹

Komiteen mente denne beskrivelsen også passet på Norge. Problemdefinisjonen var introdusert i "Treårsplanen for Forsvaret" i Stortingsmelding nr. 32 1945/46. Komiteen refererte "Treårsplanen.." på punktet om "Mannskapenes stilling. Forholdet til befalet":

"Når det gjelder alminnelige prinsipper for mannskapenes stilling i vårt forsvar, er det et selvfølgelig utgangspunkt at de er borgere i en demokratisk stat, som gjør sin plikt som nordmenn og utøver sin nasjonale rett. Det kan ikke og skal ikke gjøres andre innskrenkninger i deres alminnelige rettigheter og frihet enn dem som er nødvendig av hensyn til effektiv militærutdannelse og god militær disiplin. Dette syn må ligge til grunn for utformingen av militære reglementer og ved utdannelsen av Forsvarets befall."¹⁰

Komiteen vurderte det slik at selv om den kunne registrere en tilnærming mellom folk og forsvar,

"...er det ennå i det store og hele (...) mye som mangler på at en kan tale om den fulle gjensidige forståelse og tillit. (...) Oppfatningen fra tidligere dager om militærstell og offisersstand henger ennå igjen, men fram for alt er det hos det norske folk en naturlig motvilje mot krigen og alt dens vesen."¹¹

⁸ "Komiteen til utredning av tillitsmannssystemet og visse disiplinære bestemmelser m.v.", side 32; Riksarkivet: Forsvarsdepartementets arkiv 1945-14/6 1963. Forsvarsdepartementet 1949: Forsvarskommissjonen av 1946 // Mappe 5/21 // Ref. 11.

⁹ Sm.st: 5

¹⁰ Sm.st: 6

¹¹ Sm.st: 9

Komiteen trakk særlig veksler på svenske erfaringer. Den valgte å gjengi en lengre passus fra en artikkel i den sosialdemokratiske avisen Tiden i 1942. Her et kort utdrag:

"Den levande kraften i försvaret är folket själv. Är folkets anda demokratisk, blir det en demokratisk anda hos massan av försvarets folk. Sålunda kan försvar och demokrati överhuvud taget ej skiljast i en demokratisk stat med modernt försvar på värnplikens grund."¹²

På bakgrunn av bl.a. disse betraktningene foreslo komiteen å innføre tillitsmannsutvalg ved alle avdelinger med flere enn 50 mann.¹³ Utvalget gikk også inn for å utvide soldatenes organisasjonsfrihet, ytringsfrihet, rett til å delta i møter og demonstrasjoner av politisk karakter.¹⁴

Forslaget til tillitsmannsutvalg ble gjentatt av et offentlig utvalg i 1950. Dette "Utvalget til undersøkelse av spørsmålet om tjenestetiden er rasjonelt utnyttet i forsvarsgrenene" (Tjenestetidsutvalget) var opprettet som en følge av en rekke klager på effektiviteten og utnyttelse av tjenestetiden hos mannskaper som ble kalt inn til mobiliserings- og repetisjonsøvelser i 1948 og 1949 (Breidliid m.fl. 1990:204–205). Utvalget ba også om at det ble utnevnt en øverste tillitsmann for Forsvaret og at det ble innført spørretimer for å bedre samarbeidet mellom befal og menige (Tjenestetidsutvalget 1950:8).

Ordningen med tillitsmannsutvalg i større avdelinger ble innført i 1951, og de utfyllende bestemmelsene fra 1956 lå fast frem til 1972 (Innst. S. nr 124 (1971-72) s. 194). Tjenestetidsutvalgets forslag om å gi soldatene en tillitsmann valgt av Stortinget, ble i 1952 vedtatt som en Ombudsmannsordning for Forsvaret.¹⁵ Ombudsmannen fortolket sin rolle i sin første innberetning til Stortinget til at "Nemnda skulle være en naturlig sluttstein på tillitsmannsordningen" (Dokument 4, 1954 s.6). Militærkomiteen forandret regjeringens forslag til Ombudsmannsordningen på flere punkt. De foreslo at Ombudsmannen skulle velges av Stortinget og ikke utnevnes av Forsvarsdepartementet. Komiteen valgte å snu formålsparagrafen (§1). Departementet ønsket et ombud som skulle være "et hjelpende organ for myndighetene i deres arbeid med å effektivisere Forsvaret". Komiteen la vekt på at nemnda "i første rekke burde være et organ til hjelp og støtte for det enkelte mannskapet" (Dokument 4, s 2).

¹² "Komiteen til utredning av tillitsmannssystemet ...", sm.st: 10

¹³ Sm.st: 36

¹⁴ Sm.st: 53

¹⁵ Dokument 4, 1954: Forsvarets Ombudsmannsnemnds innberetning til Stortinget om virksomheten i tiden 1/7 1952 - 31/21 1953.

Selv om reformene i det norske militærapparatet i tid falt sammen med flere andre i den vestlige verden, kan de neppe reduseres til et spørsmål om *diffusjon*.¹⁶ Reformene hadde også røtter i en særegen norsk utvikling med Arbeiderpartiets ambisjoner om å demokratisere samfunnet generelt og militæret spesielt. Den sterke oppslutningen i folket og flertallet i Stortinget gav god ryggdekning for å gjennomføre reformer. Men kanskje var de særegne sivil-militære relasjoner i Norge vel så viktige. Arbeiderpartiet anført av forsvarsminister Hauge, hadde et sterkt ønske og behov for å konvertere en utbredt og levende forsvarsvilje i folket, til oppslutning om det norske militærapparat og dets befalingsmenn.¹⁷

“Utvalget vil slå fast at det i dag er et klart misforhold mellom den forsvarsvilje som alle bekjenner seg til, og den velvilje som Forvaret møter i praksis.” (Tjenestetidsutvalget av 1950, s. 25)

Utbyggingen av tillitsmannsordningen og opprettelsen av en ombudsmann for forsvaret inngikk utvilsomt i et prosjekt for å skape legitimitet for og oppslutning om militærapparatet. I tillegg er det rimelig å hevde at AUF og Arbeiderpartiets demokratiseringsforslag fikk drahjelp fra en omfattende offentlig kritikk mot urimelige forhold under avtjening av verneplikten. Et eksempel på en slik avisartikkel som ble en tjenestesak i de militære staber finnes i arkivet til Forsvarskommisjonen av 1946. Journalist Ragnar Kvam kom i Dagbladet 8. august 1950 med flengende kritikk av kompanisjefen i Kvams repetisjonskompani. Kompanisjefens stivbente holdning til en permisjonssøknad gjorde at en av soldatene mistet en jobb han var nytilsatt i.

Andre bølge for utbygging av tillitsmannsordningen for soldatene, kom tidlig på 1970-tallet. Tillitsmannsordningen i Forsvaret (TMO) slik den fremsto mot slutten av den kalde krigen, ble vedtatt av Stortinget i juli 1972.¹⁸ Det avgjørende nye ved denne ordningen var at den gav soldatene en representativ struktur på nasjonalt nivå. Den uavhengige talspersonen som var oppnevnt av Stortinget ble ikke lenger oppfattet som en tilstrekkelig struktur for å ivareta soldattytringer. Den første landskonferansen for tillitsmenn i forsvaret ble avholdt høsten 1971 i Stavanger. Konferansen valgte soldatrepresentanter til et Landsutvalg for Forsvaret (LTF). Et par år senere fikk soldatene også tre valgte tillitsmenn på heltid i Forsvarsdepartementet – sekretariatet (LTF/S). For første gang fikk soldatene også regelfestet medbestemmelse. Utbyggingen av tillitsmannsordningen ble begrunnet med

¹⁶ I arkivene til Forsvarskommisjonen av 1946 ligger avisutklipp om feltmarskalk Lord Montgomery med hans planer om reformer i nye omgangsformer mellom befal og menige.

¹⁷ Om dette forholdet se Jacobsen 1986.

¹⁸ St.meld. nr. 73 (1973-74) s.1

behovet for "medinnflytelse og medansvar".¹⁹ Medbestemmelse ble avgrenset til "fordeling av velferdsmidler og opplegg av fritidskurs og friidrett".²⁰ Alle strukturene i tillitsmannsordningen der soldatene deltok, var organisert som 'samarbeidsorganer'. Soldatene var i flertall i alle utvalg. Befalet, og på høyere nivå representanter for FO og FD, hadde også representasjonsrettigheter.

Også reformene i tillitsmannsordningen tidlig på 1970-tallet var tvunget frem av misnøye med den militære praksis. Men det kan synes som om fortolkningen av kritikken skiftet noe fra 1950- til 1970-tallet. Aktiviteten for å demokratisere militærapparatet like etter krigen hadde som mål å sikre befolkningens oppslutning om militærapparatet. "Forsvaret har nå sin besøkestid i selve folket", skrev Tjenestetidsutvalget i sin oppsummering av reformforslagene i 1950. Politikerne stod ikke primært overfor et bredt ungdomsopprør, men et militærapparat som manglet oppslutning etter krigen. Rett nok fikk ofte det sivile samfunn kunnskap om urimeligheter i tjenesten gjennom vernepliktige soldater eller soldater som var på repetisjonsøvelser. Men soldatundersøkelsen som ble gjennomført for å gi datagrunnlag for "Komiteen til å utrede tillitsmannssystemet .." av 1946 gav bilde av en relativ servil soldatmasse. Resultatet, som blant annet viser stor oppslutning om hilsplikten, og et flertall blant soldatene i Luftforsvaret og Sjøforsvaret for å beholde tiltaleformen 'De', overrasket komiteen:

"Rapportens hovedkonklusjon er at 'det alt overveiende flertall av såvel befall som menige inntar en konservativ holdning når det gjelder hovedreglene, - og formene for militær hilsing.' (...)

Det kan synes forbausende og lite i overensstemmelse med den gjengse oppfatning av forskjellen mellom svensk og norsk lynne, at norske vernepliktige legger for dagen en mindre kritisk innstilling til den tradisjonelle militære hilsplikten enn sine granner over grensen."²¹

Presset for demokratisering 20 år seinere kan i større grad lokaliseres til ungdomsgenerasjonen og soldatene selv. Ungdomsopprøret slo inn i militæroleirene på slutten av 60-tallet. Statistikken for refselsler etter ordrenekt gikk i været i 1969. I Hæren ble tallet på refs for ordrenekt i Hæren tredoblet fra 300 i 1968 til vel 900 i 1969 (Skaug 1986:185).

Det politiske presset for å utvide soldatenes rettigheter til organisering og politisk arbeid ble illustrert i en interpellasjonsdebatt i Stortinget høsten 1969. Representanten Einar Førde ba om nye retningslinjer for politisk virksomhet i forsvaret etter at en soldatrapport var blitt

¹⁹ Innst. S. nr. 124 (1971-72) s.1941. Innstilling fra forsvarskomiteen om endringer i bestemmelsene om tillitsmannsordningen i Forsvaret.

²⁰ sm.st s. 195

²¹ Komiteen til utredning av tillitsmannssystemet ..., sm.st: 65

konfiskert på Sessvollmoen. Han viste bl.a. til et forsøk i Sverige med Vernepliktsriksdag. Førde holdt et svært krast innlegg mot militærets evne til å tilpasse seg den nye tid.

“Ingen stad har denne demokratiseringsprosessen så dårlege vekstvilkår som i forsvaret, og ingen stad er motstanden mot fenomenet ‘politikk’ større enn her. Forsvarets effektivitet krev autoritet og disiplin, heiter det. I det militære er drill viktigare enn diskusjon. (...) Overalt i samfunnet burde autoritetsdyrkinga og kadaverdisiplinen vere på retur. Dersom ikkje også Forsvaret tilpassar seg denne utviklinga, er eg redd militærvesenet for alvor kjem i utakt med det sivile samfunnet.” (S.Tid. 13.11.1969, sak 14, s. 469).

Selv om Førde fikk motstand i den omfattende debatten som fulgte, fikk han bred støtte for sitt standpunkt om at tiden var inne for å myke opp reglene for politisk virksomhet i forsvaret. Både Forsvarsminister Grieg Tidemand og Høyre-representanten Paul Thyness sa seg enig i dette.

Det er mulig å hevde at TMO er en tvetydig struktur. Den har på den ene siden institusjonalisert en soldatkanal for samtale og kritikk. Både på lokalt, regionalt og sentralt nivå er den en kanal for soldattytringer som går utenfor tjenestevei. I 1988 var det mulig å reise saker i Lokalutvalg på kompaninivå eller tilsvarende, i Fellesutvalg på bataljonsnivå eller tilsvarende, og i det sentrale Landsutvalget. Det eneste soldatutvalget uten befal var åtte kontaktutvalg på regionalt nivå (FD-faktablad, juni 1988). Det er liten tvil om at utbyggingen av en nasjonal tillitsmannsorganisasjon var trykkventil for å møte et ungdomsopprør som sendte sjokkbølger gjennom militæret og befalskorpset. For å sikre verneplikten legitimitet i ungdomsgenerasjonen – blant dem som skulle avtjene verneplikten – var det nødvendig å åpne for større ytringsfrihet. Den viktigste varige endringen var den som ble institusjonalisert som TMO.

Landsutvalget for tillitsmenn i Forsvaret var sterkt politisert i starten. De vernepliktige medlemmene av sekretariatet for Landsutvalget vedtok i januar 1973 en uttalelse mot USAs krigføring i Vietnam. Uttalelsen tok avstand fra

“...terrorbombingen USA har gjort seg skyldig i overfor den sivile befolkningen i Nord-Vietnam. Som soldater føler vi oss spesielt forpliktet til å gi uttrykk for vår reaksjon – og vil oppfordre våre medsoldater i det amerikanske forsvaret til aktivt å gå inn for å få stoppet den umenneskelige krigføringen.” (Dagbladet 6.1.1973)

Det er betegnende for tidsånden at forsvarsministeren var svært forsiktig med å ta avstand fra soldattillitsmennenes utspill. Ombudsmann Edgar Andreassen mente at tillitsmennene hadde avgitt en uttalelse som lå utenfor rammen for den sekretariatet skulle arbeide innenfor (Rogalands Avis 6.1.1973). Forsvarsminister Johan Kleppe var enig i at saken falt utenfor rammen for tillitsmannsordningen, men var mer opptatt av å understreke det

spesielle i saken enn å kritisere tillitsmennene. Dette fordi bombingene hadde vakt "sterke reaksjoner i alle kretser av vårt folk, ja over hele verden". På den bakgrunn kunne forsvarsministeren "godt forstå at også vernepliktig ungdom har et behov for å gi uttrykk for sine følelser" (Aftenposten 11.1.73). Det tok imidlertid ikke lang tid før bremsene ble satt på. Landskonferansen i 1975 vedtok programposter til Vernepliktsprogrammet som Forsvarsdepartementet mente falt utenfor rammen av Tillitsmannsordningens virkemåte. Kravene var "Ingen tropper mot folket i sosiale konflikter" og "Anerkjenn adgang til ordrenekt på samvittighetsgrunner". Vedtaket om avvisning og teksten som ble avvist ble imidlertid trykket opp i programmets innledning til orientering (Aksjonsprogram for Landskonferansen 1975).

Den andre siden av TMO som tvetydig relasjon er dens funksjon som struktur for dominans og herredømme. Med befalsrepresentanter på lokale nivå og representanter fra departementet på Landskonferanser og i Landsutvalget var dette ingen uavhengig fagforening for soldatene. Tillitsmannsordningens regler gav i 1984-utgaven "bare vedkommende sjef (har) anledning til å kalle inn til møter innen tillitsmannsordningens ramme" (§ 61). En nemnd der de vernepliktige er i mindretall kan også avsette en valgt tillitsmann som bryter "tillitsmannsordningens grunnleggende prinsipper", dersom menneskene ikke etter henstilling selv avsetter ham (§ 62).

Selv om tillitsmannssystemet gjør at soldatenes fremste talspersoner må forholde seg til og delvis bli disiplinert av et kontinuerlig arbeidende profesjonelt-byråkratisk system, er det vanskelig å kildebelegge det standpunkt at TMO kan reduseres til en dominansstruktur. I forbindelse om overvåkning i Norge offentliggjør forfatterne et oppsiktsvekkende intervju med en av tillitsmannsordningens 'opphavsmenn', byråsjef John Sundhagen. Han hadde vært faglig sekretær i DNA på 1960-tallet. I tillitsmannsordningen "arbeidet han aktivt for å forhindre at ml-erne fikk kontroll over ordningen". Han hadde kontakt med overvåkningstjenesten og formidlet meldinger til aviser når AKP (ml) hadde planer om å sette i gang aksjoner i samband med landskonferanser for tillitsmenn (Bergh og Eriksen II, 1998:382).

Tillitsmannsordningen har nok også vært en struktur for kooperering, men når det neppe er rimelig å redusere tillitsmannsordningen til en struktur for dominans er det fordi et slikt standpunkt ikke gir svar på et avgjørende spørsmål: Hvorfor kom tillitsmannsordningen som en struktur i militæret med klare muligheter for soldattillitsmenn til å koble seg fri fra militær tjenestevei? Selv om strukturen ikke bare var et resultat av en intensjon om å

iverksette demokrati-idealene som ble fremmet etter 2. verdenskrig, er det ikke grunnlag for å mene at utbyggingen av tillitsmannsordningen på 1970-tallet var resultat av en konspirasjon for å røyke ut AKP-m. En utbygget tillitsmannsordning var en nødvendig trykkventil for ungdomsopprøret. Mens demokratiseringen av soldattilværelsen på 1950-tallet primært var rettet mot å skaffe militæret oppslutning i befolkningen, var demokratiseringen på 1970-tallet primært en reform for å sikre nødvendig støtte blant ungdommen som skulle bære våpnene.

---

4. Soldatenes tenkemåter

Dette kapittelet skal gi en presentasjon av soldatenes tenkemåter slik jeg registrerte dem ved slutten av den kalde krigen. Jeg har i kapittel 2.3 gjort rede for mine valg av tematikk for tenkemåtene. Med kapittel 4 har jeg som mål å tegne et portrett av den norske vernepliktige soldat i en periode med avspenning i internasjonal politikk. Hvilke virkelighetsbilder, verdier og normer står han for? Hoveddelen av frekvensfordelingene i kapittelet inngår seinere i avhandlingen som avhengige variable i kapittel 6 og 7, der jeg prøver ut sosialiseringssmodellen mot modellen for borger i uniform.

Kapittelet er organisert i fire hoveddeler: 1) *Verneplikten som rekrutteringsbasis*: Uten rekruttering av soldater blir det ingen militærorganisasjon. Demokratiske land som baserer soldatrekrutteringen på at unge menn har plikt til å risikere sitt liv for landet, er avhengige av at *plikten* har legitimitet i det sivile samfunnet. Særlig avgjørende er det at de unge som er omfattet av pliktkravet, *selv* deler oppfatningen av at samfunnet har krav på vel et år av ungdomstiden og at samfunnet har krav på at unge menn i en gitt situasjon skal risikere sine liv. Avsnitt 4.1 skisserer soldatenes tenkemåter i forhold til vernepliktens begrunnelser, omfang og oppfatninger om motiv som ungdom har for å gjøre militærtjeneste. Et hovedspørsmål jeg stiller til materialet: Begrunner soldatene sin verneplikt med pragmatisme eller patriotisme?

2) *Soldatenes tenkemåter om militær autoritet*: Avsnitt 4.2 har som mål å undersøke i hvilken grad soldatene anser egne offiserer som sentrale normsendere for egen tjeneste. To sentrale militære virkemidler for å sikre soldatene som lojale deltakere i organisasjonen har vært vektlegging av lydighet mot ordre og etablering av

grupperelasjoner bygget på tillit og samhold. I hvilken grad er disse tenkemåtene tatt over av soldatene?

3) *Soldatenes tenkemåter om militære trusselbilder og forsvarspolitik*: Alle organisasjoner har et eller flere sett med problem- og løsningsdefinisjoner for egen virksomhet. I avsnitt 4.3 presenterer jeg soldatenes virkelighetsbilder om trussel og risiko. Jeg har valgt trekk ved løsningsdefinisjoner som har vært viktige i norsk debatt om forsvars- og sikkerhetspolitikk for å studere hvordan disse inngår i soldatenes tenkemåter.

4) *Soldatenes tenkemåter om en bredere politisk dagsorden*: Avsnitt 4.4 presenterer soldatenes syn på et utvidet trusselbilde, oppfatninger om EU og partipolitikk. Denne presentasjonen skal gi materiale for å undersøke om soldatenes tenkemåter om bredere samfunnsspørsmål blir endret under militærtjenesten.

4.1 Plikten til å tjenestegjøre som soldat

–" ... en overgang til et yrkesforvar har betydelige konsekvenser. Skulle et rent yrkesforvar komme på tale, forlater vi blant annet en grunnleggende tanke. Og det er tanken om at det å gripe til våpen i en eksistenskamp for nasjonen, er en forpliktelse som flest mulig våpensføre bør ta på sine skuldre. Denne tanken har ikke minst et etisk-moralsk feste. Verneplikt og kollektiv forsvarsinnsats dreier seg om menneskelige holdninger og om tradisjoner. De lar seg ikke improvisere gjennom en rask beslutning under en krise."

(Tidl. forsvarsminister Bull-Hansen til Klassekampen 18.11.95)

Jan O. Jacobsen mener Hegels pliktbegrep fanger inn enheten mellom friheten og tvangen. Motsetningene mellom frihet og nødvendighet oppheves i plikten. Ifølge Hegel gjør vi det vi må, samtidig som vi gjør det vi vil. Når en organisasjon er basert på plikt er behovet for ytre tvangsmidler begrenset. Makt blir ikke primært utøvet gjennom tvang, men ved herredømme som er legitim makt. Pliktfølelsen kan etablere en viktig ramme for handling. Jacobsen understreker pliktfølelsen fordi den har betydning for tillitsforhold i organisasjonen (Jacobsen 1997:16).

Pliktfølelse kan ha betydning for en rekke handlingsvalg i ulike kontekster. Oppfatningen av verneplikt er blitt benyttet som en mulig fortolkning av hvorfor borgerne lar seg velge til politiske tillitsverv (Aars 1998:29). Likevel er det den militære bruk som ligger til grunn for begrepet og det er vanskelig å tenke seg en verneplikt som stiller større krav til individene enn den militære verneplikten.

Verneplikten i eksisterende form har oppslutning blant knapt halvparten av soldatene. Litt mindre enn en tredel av soldatene mener fremtidens norske forsvar bør bruke vervede mannskaper som soldater (tabell 4.1). Det er imidlertid stor variasjon i soldatenes begrunnelser for verneplikten. I spørreundersøkelsen fikk de presentert en liste over argumenter som er blitt brukt til støtte for verneplikt i Norge. Listen er konstruert på grunnlag av historiske data som er opparbeidet i kapittel 1-3 og på grunnlag av norske offiserers svar på åpne spørsmål i offisersundersøkelsen i 1989.

Tabell 4.1: Fremtidig rekruttering av norske soldater

	%
Hovedsakelig verneplikt	47
Hovedsakelig verving	31
Ca. 50/50 verneplikt	22
N=100%	(1412)
Ikke svar:	(24)

Spørsmål: Hvordan mener du rekrutteringen av soldater til det norske Forsvaret bør foregå i fremtiden?

Tabell 4.2 viser at de argumentene for verneplikten som får svakest oppslutning er effektivitetsargumentet, lydighetsargumentet og manndomsargumentet. Soldatene er i begrenset grad enige i at verneplikten gir gode soldater, at den gir soldater som adlyder ordre og at den gjør gutter til menn (tabell 4.2a,b,c). Men soldatene var på ingen måte massivt avvisende til argumentene som fikk svakest oppslutning. På alle spørsmål var det minst fire av ti soldater oppgav at de var 'enig' eller 'delvis enig'. En rimelig tolkning av utfallet på macho-variabelen med påstand om at militæret gjør gutter til menn, er at Giddens tanker om militærets bidrag for maskulinitet (kapittel 2.3) får begrenset støtte i mitt materiale. Soldatenes egenrapportering gir en av tre soldater som oppgav at de var 'enig' eller 'delvis enig'.

Ett mønster i de argumentene som får lavest oppslutning er at soldatene ikke selv har mye tro på en militærtjeneste der dannelse eller lydighet er viktig (tabell 4.2 b,c,d).

¹ De spørsmål som ikke er gjengitt i tabelloverskriften har jeg normalt gjengitt under tabellen

Tabell 4.2: Argument FOR militær verneplikt

						N=100%	Referanse til tabell 6.1.1
	Enig	Delvis enig	Delvis uendig	Uendig	Vet ikke		
a) Gir gode soldater	12	34	25	26	3	1426	(a:gode)
b) Gir soldater som adlyder ordre	13	33	26	24	4	1422	(b:lydig)
c) Gjør gutter til menn	15	27	16	38	4	1420	(c:men)
d) Gir oppslutning om Forsvaret	18	35	22	15	9	1414	(d:oppst)
e) Avspeiler folkets holdninger	21	31	19	18	11	1416	(e:speil)
f) Gir demokratiforsvarere	25	32	16	13	14	1416	(f:demo)
g) Gir rettferdig byrdefordeling	30	29	14	21	7	1420	(g:rettf)
h) Gir færre arbeidsledige	43	25	12	17	4	1423	*
i) Gir billige soldater	57	19	8	9	6	1425	(i:billig)
j) Plikt å forsvare folk og fedreland	66	22	5	6	2	1415	(j:plikt)
k) Gir mange soldater	70	18	5	3	4	1423	(k:antall)

Spm: II.32. Med jevne mellomrom diskuteres det om norske soldater skal være *vervede* eller *vernepliktige* mannskaper. Nedenfor har vi listet argumenter som er brukt FOR militær verneplikt. Hva mener du om disse argumentene? Sett *ett* kryss ved hvert argument.

* Denne variabelen er ikke drøftet i kapittel 6. Den er utelatt av plassersyn, men gav liten samvariasjon med de uavhengige variable.

Størst oppslutning fikk ressursargumentene og pliktargumentet. Soldatene gav sterk støtte til påstanden om at verneplikten *gir billige soldater*, at verneplikten bør gjennomføres fordi *det er en plikt å forsvare folk og fedreland* og fordi den *gir mange soldater* til det norske forsvaret (tabell 4.2i,j,k). Når ressursargumentet får oppslutning av soldatene som et argument for verneplikt er det rimelig å anta at soldatene er positive til at de kan gi militæret billig soldatmateriell. Dersom de vernepliktige soldatene skulle få full betaling, ville forsvarsbudsjettet ha øket med 10-14% (Gleditsch m.fl. 1994:48). Man trenger ikke være forsker for å forstå at soldater med dagpenger er billigere enn vervede soldater med lønn og risikotillegg.

Pliktargumentet i tabell 4.2j har en sterkere normativ forankring enn de øvrige påstandene som respondentene ble invitert til å ta stilling til. De øvrige argumentene for verneplikt forsøker i hovedsak å undersøke ulike virkelighetsoppfatninger om mulige sterke sider ved verneplikten. Den omfattende støtten til pliktargumentet kan tolkes på flere måter. En mulig tolkning er at pliktargumentet blir oppfattet pragmatisk eller *ritualistisk* – sånn er det bare. 'Plikt' kan også være oppfattet som en rent negativ kategori. Det å gjennomføre plikten oppfattes som en ren formålsrasjonell handling for å unngå negative sanksjoner. En alternativ tolkning er at soldatene med dette svaret gav sterk støtte til en oppfatning av at verneplikten er en borgerdyd i betydningen

samfunnsplikt. Det å gjennomføre verneplikten er for en del ungdom en verdi-rasjonell handling. I Webers definisjon var dette handling som er bestemt av en bevisst tro på verdien for dens egen skyld, uavhengig av utsiktene til suksess (Weber 1968:24–35). Det er mulig at mange soldater oppfatter 'plikt' som synonymt med den gamle formuleringen 'rett og plikt'. Et annet sted i undersøkelsen stilte jeg spørsmål om soldatenes motiv for å tjenestegjøre. Til påstanden om at "de fleste gjør militærtjeneste fordi det er en rett og plikt" (tabell 4.6f), var fordelingen av respondenter som var enige i utsagnet nesten identisk med fordelingen i tabell 4.2j. En viktig forskjell i de to spørsmålene er at 'rett' (til å bære våpen i vernepliktshæren) var lagt til 'plikt'-argumentet. Med andre ord: Det å legge til rettighetsargumentet gav ingen endret fordeling. Enten er det slik at ingen mener verneplikten er en rettighet, eller så ligger forståelsen av militærtjeneste som rettighet innbakt i begrepet 'verneplikt'.

Tabell 4.3: Argument MOT militær verneplikt

	Enig	Delvis enig	Delvis uenig	Uenig	Vet ikke	N= 100%	Referanse til tabell 6.1.2
a) Teknologien i forsvaret er for komplisert for vernepliktige med 12-15 måned tjeneste	7	12	21	51	10	1418	(a:teknologi)
b) Verneplikten gjør at menn blir militarister	8	17	24	43	8	1417	(b:militarist)
c) Vernepliktige soldater er for lite pliktoppfyllende	16	34	25	21	4	1422	(c:svak pliktf)
d) Verneplikten er urettferdig fordi noen slipper unna	33	31	18	17	2	1426	(d:urettferdig)
e) Vernepliktstiden kan brukes til mer nyttige samfunnsoppgaver	40	35	13	9	3	1421	(e:unyttig)
f) Vernepliktige mannskaper er lite motiverte fordi de er tvunget til å avtjene militærtjeneste	50	34	10	4	2	1428	(f:lav motiva)

Spm: IL33 Nedenfor har vi listet argumenter som er brukt MOT militær verneplikt. Hva mener du om disse argumentene? Sett *ett* kryss ved hvert argument.

Tabell 4.4: Indeks for verneplikt som bidrag til effektiv, demokratisk og rettferdig soldatrekruttering¹

Støtte til argument	Effektive soldater	Demokratisk rekruttering	Likhet
	%	%	%
0 støtte	39	23	28
1 gang støtte	30	40	50
2 ganger støtte	31	37	22
N=100%	(1413)	(1349)	(1426)
Ikke svar	(23)	(87)	(10)

Bak enkeltargumentene for og mot verneplikt ligger det flere mulige resonnerment hos den enkelte soldat. Noen av disse ønsket jeg å hente frem ved å ordne noen av variablene sammen i indekser. Indeksen 'demokratisk rekruttering' (tabell 4.4) er et forsøk på å samle to sentrale argument for verneplikten som et forsvar av og for folket: Indeksen er konstruert på basis av soldater som er 'enig' og 'delvis enig' i at verneplikten gir soldater som *avspeiler holdninger i resten av befolkningen*, samt soldater som er 'enig' eller 'delvis enig' i at verneplikten gir soldater som *forsvarer demokratiet* (tabell 4.2e og f). Fire av ti soldater gir støtte til ett av argumentene som inngår i indekser. Knappt fire av ti gir støtte til begge. 23 prosent sier seg uenige både i at vernepliktige soldater speiler befolkningen og at slike soldater forsvarer demokratiet.

¹ Se indeks 1 i appendiks 4

Jeg velger å tolke utfallet som en støtte til at vernepliktige soldater representerer et demokratisk element i militæret.

En annen gruppe argumenter knyttet til verneplikt legger vekt på om verneplikten er funksjonell for militærorganisasjonen. Gir verneplikten en militærorganisasjon med stridsevne? Indeksen 'effektive soldater' er konstruert for å gi et mer samlet bilde av om slike argumenter står sterkt blant soldatene og om de får økt oppslutning blant soldatene som er inne til førstegangstjeneste (tabell 4.4). Indeksen er satt sammen av verdiene 'enig' og 'delvis enig' for påstanden om at verneplikten gir *gode soldater* og *soldater som adlyder ordre* (tabell 4.2a og b). Knappt fire av ti soldater er uenige i at vernepliktige soldater gir effektivitet i militæret. Vel seks av ti gir støtte til minst en av påstandene som inngår i indeksen.

I norsk debatt om verneplikten har likhetsargumentet vært brukt både for og mot verneplikt. En verneplikt som er konsekvent gjennomført gir lik fordeling av byrdene mellom all mannlig ungdom. Grunnlovens § 109 gir en slik almen plikt for alle menn til å delta i landets forsvar. Prinsippet er 'en for alle, alle for en' (Grøgaard & Ugland 1992:29-). Men straks unntakene blir for store og for synlige, blir mangel på likhet et problem for en ordning hvis legitimitet baserer seg på at folket løfter forsvarsbyrder i fellesskap. Flere utredninger har vært opptatt av denne dimensjonen. Alf-Inge Jansen og Audun Offerdal undersøkte om det fantes systematiske mønstre i frafallshyppigheten og om disse mønstrene falt sammen med det vi ellers visste om ulike fordelinger av goder og byrder på forskjellige samfunnsgrupper (Jansen og Offerdal 1976:135). Forfatterne fant at det var større sannsynlighet for frafall dersom rekrutten bodde i en sentrumskommune enn i en utkantkommune. Dette gjaldt spesielt for frafall begrunnet med psykiske problemer eller med ønske om siviltjeneste (sm.st:138). Med utgangspunkt i sosiale forskjeller på individnivå fant Jansen og Offerdal at personer med særlig høy utdanning hadde markert mindre frafall enn andre. Samtidig var det fra samme gruppe relativt mange flere som søkte overføring til siviltjeneste, enn for personer med lavere utdanning. Denne tendensen til å søke siviltjeneste ble ytterligere forsterket i gruppen av rekrutter som både hadde høy utdanning selv, og som var barn av foreldre med høy utdanning (sm.st:143). Blant de vernepliktige hvis foreldre var sysselsatt i bransjene 'maskin/motor/laste- og lossearbeid' var det totale frafallet størst. Lavest var det totale frafallet (uansett begrunnelse) der rekruttenes foreldre var sysselsatt i 'primærnæringer'. En nyere

analyse av fullføringsgrad og frafall fra vernepliktsmassen 1970-90 konkluderer med at sosial bakgrunn ikke påvirker fritak fra militærtjeneste, men at sosial bakgrunn har signifikant effekt på formen for fritak (Grøgaard & Ugland 1992:168).

En samfunnsøkonomisk vurdering i 1992 av to alternative vernepliktsmodeller argumenterte for skattelette for ungdom som gjennomfører verneplikten. Dette var ment som en måte å motvirke ulikheter som følger av fritrekkssordninger (Berg 1992).

Min indeks for likhet i tabell 4.4 er bygget opp av to påstander. Den ene gir et argument for verneplikten. Verneplikten gir en *rettferdig byrdefordeling*. Jeg definerer verdiene 'enig' eller 'delvis enig' som støtte til påstanden (tabell 4.2g). I likhetsindeksen har jeg også valgt å ta inn et negativt argument: For påstanden "*verneplikten er urettferdig fordi noen slipper unna*" (tabell 4.3d) har jeg regnet verdiene 'uenig' og 'delvis uenig' som støtte til likhetsindeksen. Jeg tar det som gitt at alle soldatene som avtjener verneplikten er kjent med at en del unge menn slipper unna verneplikten. Når respondentene ikke ser denne begrensningen i almen verneplikt som et likhetsproblem, tolker jeg dette som støtte til en fortolkning av verneplikten som bærer av en verdi for likhet. Halvparten av soldatene gir støtte til ett av argumentene som inngår i likhetsindeksen (tabell 4.4).

Soldatene ble altså også invitert til å ta stilling til en rekke argument *mot* verneplikten (tabell 4.3). Av disse var det to påstander som et stort flertall sa seg 'uenig' eller 'delvis uenig': "*Teknologien i Forsvaret er for komplisert for vernepliktige med 12-15 mnd. tjeneste*" og argumentet om at "*verneplikten gjør at menn blir militarister*".

Effektiviseringsutvalget for vernepliktstjenesten brukte i sin innstilling utviklingen mot et høyteknologisk forsvar som et argument for økt innslag av vervet personell (Effektiviseringsutvalet 1994:18). Norske soldater mente altså at det ikke var grunnlag for en slik påstand. Soldatenes egenoppfatning ligger nær opp til analysen i Forsvarskommisjonen av 1990. Her heter det at den norske befolkningens høye utdanningsnivå og utstrakte bruk av tekniske hjelpemidler i dagliglivet, danner et godt grunnlag for bruk av teknologi i Forsvaret (Forsvarskommisjonen 1990, 1992 kap 12 s. 24).

Freds- og antikrigsbevegelsen har vært opptatt av den militariserende effekt som verneplikten gir på soldatene og samfunnet. Soldatene selv hadde liten sans for standpunktet. Derimot var et stort flertall 'enig' eller 'delvis enig' i argumentene om at "*verneplikten kan brukes til mer nyttige samfunnsoppgaver*" og at "*vernepliktige mannskaper*

er lite motiverte fordi de er tvunget til å avtjene militærtjeneste" (tabell 4.3e,f). Dette var de to argumentene mot verneplikt som fikk størst tilslutning.

Et viktig skille i materialet fremkommer ved å differensiere mellom soldater som er positive til verneplikt som rekrutteringsform, og soldater som mener fremtidig rekruttering av norske soldater bør skje hovedsakelig ved verving (tabell 4.5). For soldatene som gir støtte ('enig og delvis enig') til argumentene for verneplikt er det ulik oppfatning for nesten alle argumentene. Soldatene som er positiv til militær verneplikt er langt mer enige i FOR-argumentene enn soldatene som foretrekker at soldatene i hovedsak blir rekruttert med verving. Det er rimelig å tolke dette som trekk ved en bredere normativ tenkemåte som soldatene knytter til sitt standpunkt om at verneplikt er å foretrekke som fremtidig rekrutteringsform for militæret i Norge.

Tabell 4.5: Argument FOR militær verneplikt fordelt etter oppfatning om hvordan rekrutteringen av soldater bør foregå i det norske forsvaret i fremtiden

	Hovedsakelig verneplikt	Hovedsakelig verving
	Enig og Delvis enig %	Enig og Delvis enig %
a) Gir gode soldater	60	29
b) Gir soldater som adlyder ordre	54	37
c) Gjør gutter til menn	52	31
d) Gir oppslutning om forsvaret	68	41
e) Avspeiler folks holdninger	66	47
f) Gir demokratiforsvarere	75	51
g) Gir rettferdig byrdefordeling	79	42
h) Gir færre arbeidsledige	72	67
i) Gir billige soldater	83	80
j) Plikt å forsvare folk og fedreland	96	77
k) Gir mange soldater	94	91

(N = 100% som i tabell 4.2)

4.1.1 Hvorfor ungdom gjør militærtjeneste: Pragmatisme eller patriotisme?

Kunnskap om motiv kan gjøre det lettere å forstå en bestemt handling. Vi vet sannsynligvis også mer om en organisasjon når vi kjenner medlemmenes motiver for å delta. Det er et betydelig metodeproblem involvert når en skal forstå handling, både fra innsiden som motiv og fra utsiden som begrunnelse. Det eksisterer ingen sikker metode for å skille mellom motiv og begrunnelse i handlinger der disse ikke faller sammen. Når jeg valgte å spørre soldatene om oppfatning av om "hvorfor ungdom gjør militærtjeneste" spurte jeg altså om soldatenes oppfatning av ungdom i sin

almünnelighet. Jeg antar at de fleste svar vil være preget av de begrunnelser soldatene har hørt fra andre. Men svarene er neppe upåvirket av egne motiv. Dette er en usikkerhet som ethvert forsøk på å operasjonalisere motiv må leve med. Det innebærer at tolkninger må gjøres med stor forsiktighet.

Et motiv skilte seg klart ut fra de andre. 88 prosent sa seg helt eller delvis enige i at *“de fleste gjør militærtjeneste fordi det er en rett og plikt”* (tabell 4.6f). Spørsmålet ble stilt i spørreskjemaet umiddelbart etter spørsmål om hvorfor ungdom velger siviltjeneste og om respondenten selv hadde vurdert å nekte militærtjeneste. Langt de fleste av soldatene som jeg intervjuet personlig etter spørreundersøkelsen var også positive til verneplikten, men begrunnelsen varierte. De fem andre påstandene om motiv for å gjøre militærtjeneste, fikk langt mindre oppslutning. Men de var også mer spesifikke i sine begrunnelser. Svakest oppslutning fikk påstanden om at *“de fleste gjør*

Tabell 4.6: Påstander om hvorfor ungdom gjør militærtjeneste

De fleste gjør militærtjeneste...	Enig	Delvis enig	Delvis uenig	Uenig	Vet ikke	N= 100%	Referanse til tabell 6.1.6
a) ..for å slippe hjemmefra	2	12	17	65	4	1432	(hjemmefra)
b) ..for å lære å forsvare seg og sin familie	10	21	28	37	4	1431	(selvforsvar)
c) ..fordi siviltjenesten er lenger	11	19	22	40	8	1426	(lang siviltj.)
d) ..for å forsvare landet	18	38	23	19	2	1432	(fedrelandet)
e) ..fordi de fleste andre gjør det	24	34	15	24	3	1431	(som andre)
f) ..fordi det er en rett og plikt	64	24	5	6	1	1433	(rett og plikt)

Spm: Hva mener du om følgende påstander om hvorfor ungdom gjør militærtjeneste?

militærtjeneste for å slippe hjemmefra” (tabell 4.6a). Dette var en påstand som skulle gi kunnskap om soldatene oppfattet førstegangstjenesten som en statuspassasje vekk fra barndomshjemmet og inn i en voksenverden. To av soldatene jeg intervjuet brukte denne begrunnelsen:

– Synes du det er viktig å avtjene verneplikten?

20. Ja, jeg vil si det er viktig. Du blir mere voksen etter verneplikten. Det er noen da som ikke blir mere voksen, som liksom bare maser og bråker seg gjennom hele førstegangstjenesten. Men de som prøver å gå inn for det og gjøre noe, de lærer noe. Det er viktig.

– Hvorfor det?

M10. Nei, du lærer mye, du blir mer voksen, mer selvstendig, har ikke mor og far lenger etter deg, og må stå på sjøl for å komme gjennom liksom.

De to andre ikke-heroiske begrunnelsene for å gjøre verneplikt fikk noe større oppslutning. 30 prosent var enig eller delvis enig i påstanden om at *“de fleste gjør*

militærtjeneste fordi siviltjenesten er lenger" (tabell 4.6c). Nesten 60 prosent var enige eller delvis enige i påstanden om at *"de fleste gjør militærtjeneste fordi de fleste andre gjør det"* (tabell 4.6e). Dette er et svaralternativ som skal ta høyde for at mange unge menn ikke opplever militærtjenesten som en valgmulighet overhodet.

De heroiske motivene om selvforsvar og forsvar av fedrelandet fikk ulik oppslutning. Vel 30 prosent av soldatene var enige eller delvis enige i motivet om at *"de fleste gjør militærtjeneste for å lære å forsvare seg og sin familie"* (4.6b). Motivet om å gjøre *"militærtjeneste for å forsvare landet"* fikk nesten 50 prosent i samlet støtte (4.6d).

I mine analyser har jeg brukt dette spørsmålet til å bygge to indekser – en for grad av patriotisme og en for grad av pragmatisme. Konstruksjon av indeksene er presentert i appendiks 4, indeks 2.

Tabell 4.7: Patriotiske og pragmatiske begrunnelser for å gjøre militær verneplikt⁹

	Patriotiske motiv	Pragmatiske motiv
	%	%
Støtte til 0 påstander	39	33
Støtte til 1 påstand	34	45
Støtte til 2 påstander	27	23
N=100%	(1412)	(1410)
Ikke svar	(24)	(26)
Referanse til tabell 6.1.6	Patriot	Pragmat

Omtrent like mange soldater, vel en av fire, støtter begge påstandene som inngår i indeksen og faller i gruppen som mest entydig vektlegger patriotiske og pragmatiske motiv. Sentraltendensen er sterkest i indeksen for pragmatiske motiv (tabell 4.7). Knappt fire av ti soldater gir ikke støtte til noen av de to påstandene som inngår i indeksen for patriotiske motiv. Soldatene som svarer har således noe mer tro på pragmatiske enn på patriotiske motiv. Mer påfallende er tvetydigheten i materialet. I begge gruppene er det over 60 prosent som gir støtte til henholdsvis minst ett patriotisk og minst ett pragmatisk motiv.

I intervjuundersøkelsen som jeg gjennomførte etter spørreundersøkelsen spurte jeg soldatene om egne begrunnelser. Flere oppgav det jeg vil kategorisere som patriotiske motiv da de skulle begrunne hvorfor de mente verneplikten var viktig:

- Mener du det er viktig å avtjene verneplikten?

4. *Ja, hvis det blir krig, så er det klart det er viktig at alle kan sitt.*

- Mener du det er viktig å avtjene verneplikten?

6. *Ja, et forsvar må vi ha, ikke sant?*

19. *Ja. Det er jo bare et år av ditt liv, og et år er jo ikke så mye.*

- Hvorfor synes du det er viktig?

19. *Norge trenger et forsvar. Og så er det et interessant år, du treffer mye folk og kommer bort fra det vanlige du gjør ellers, det du gjør heime.*

- Synes du det er viktig å avtjene verneplikten?

M6. *Ja.*

- Hvorfor det?

M6. *Det er jo hvis vi blir angrepet å ha et forsvar sånn at vi kan slå tilbake igjen.*

Tre andre soldater svarte at de var positive til verneplikten, men gav andre begrunnelser.

- Mener du det er viktig å avtjene verneplikten?

15. *Ja, jeg mener det er viktig å avtjene verneplikten i den grad du er dyktig nok til å gjøre det.*

M5. *Ja, jeg må si at det er viktig det er likt for alle vel, du tenker ikke på de som overhodet ikke vil og absolutt ...det er forskjellige meninger.*

- Er det viktig å avtjene verneplikten? Synes du?

M9. *Ja, det tror jeg. Det synes jeg.*

-Hva gleder du deg mest til ved dimming? Altså hva gleder du deg mest til i det sivile liv?

M9. *Nei, ingenting. egentlig. Jeg vet ikke hva jeg skal gjøre når jeg er ferdig. Jeg har tenkt på å søke om engasjement.*

Jeg møtte også pragmatiske soldater som var usikre og hadde tvisyn i forhold til verneplikten:

- Mener du det er viktig å avtjene verneplikten?

4. *Både ja og nei. Det blir litt mye bortkasta tid, synes i hvert fall de fleste, det kunne ha vært mer effektivt, synes jeg. Samt når du ser at andre har det kanskje lettere enn det du har det, så... Det er fort gjort at du får en negativ holdning til det, for å si det på den måten. Så jeg vet ikke hva jeg skal svare på det.*

18. *Ja, viktig, ja på en måte er det jo det. Men hadde det vært valgfritt, så hadde jeg ikke gjort det sånn sett. Men du lærer jo litt, du gjør jo det.*

- Er det viktig å avtjene verneplikten?

---

³ Indekskonstruksjon i appendiks 4

M8. Ja, det er jo et stort spørsmål. Det er jo sånn typisk diskutert i mange sammenhenger da, diskuterer sånn fram og tilbake. Jeg synes sjøl at det er viktig å ha en verneplikt, men - ja, jeg vet ikke sånn helt sikkert. Jeg kunne godt tenkt meg kanskje - la oss ta disse båtene da, de kunne kanskje vært profesjonelt styrte, at du kunne sluppet, at du hadde pliktjeneste ombord og de tok et profesjonelt befal og hadde det, som var drillen og skikkelig up to date, altså. På den måten ville vi slippe så mye øvelser og den økonomien som følger med det, og du ville jo stille mye bedre da hvis det skulle bli krig, for tross alt nok et halvdr å studere, altså krigsinnstilte altså, mye et halvt år før du er gjort kjent med systemet og hvordan ting fungerer, så jeg kunne godt tenkt meg og sett for meg - at befalet ombord at det var folk som ønsket sjøl å delta i militæret som var ombord.

- Hva er det du gleder deg mest til når du skal dimittere, når du skal tilbake til det sivile liv?

M8. Ja, det er å få friheten tilbake igjen uten tvil, det er ikke snakk om noe annet. Det å komme tilbake til gamle trakter igjen og få litt frihet.

- Synes du det er viktig å avtjene militær verneplikt?

14. Nei. Blir det krig, så tror jeg ikke det har så mye å si. Det er ei bombe eller to så... Altså det skulle vært frivillig. Der er folk som liker det også.

- Hva gleder du deg mest til ved å dimme?

14. Å komme heim. Altså nå hadde jeg først tenkt - jeg hadde søkt skole nå, hadde tenkt å gå tre år gymnas og bli sykepleier etterpå, så søkte jeg om å få utsette tjenesten i seks år, men det fikk jeg jo ikke. Så jeg hadde tenkt en stund å bare gi faen og reise heim, for folk som bare gir faen, de får som regel dømme til slutt, men hvis de kommer med en grunn, så får de ikke. Så det jeg gleder meg til, det er alle kameratene og sånn heime, og familien da. Du får jo mange kamerater her også, men det blir ikke det samme.

Samlet er det grunn til å trekke frem at pliktargumentet kommer så sterkt ut i undersøkelsen. Selv om tvisynet også kom frem i intervjudelen av undersøkelsen, svekket den ikke avgjørende funnene fra spørreundersøkelsen. Plikten fremstår som et handlingsimperativ, men den kan også tolkes som en mer grunnleggende identifikasjon i tråd med Jan O. Jacobsens forståelse av pliktbegrepet: Sterk støtte til militær verneplikt kan fortolkes som en verdiorientering som gir en almen støtte til militært forsvar av Norge. Hvilke konkrete handlingsvalg for den enkelte soldat som støtte til verneplikt gir rom for, er imidlertid et empirisk spørsmål. Jeg skal i den videre drøftingen prøve pliktvariabelen også som en orienteringsvariabel (kapittel 5), for å undersøke om plikten er meningsbærende utover en rituell fortolkning av svaret.

4.1.2 Siviltjenesten og vernepliktens grenser

Så lenge verneplikten har eksistert har det stått strid om fritaksordninger. Bred politisk konsensus om verneplikten under den kalde krig, forhindret ikke harde debatter om siviltjenestens innhold og om kriterier for retten til å nekte militærtjenesten. Intensiteten i den offentlige debatt, særlig på 1970-tallet, kan tyde på at mange deltagere oppfattet det slik at vernepliktens legitimitet var truet dersom fritaksordningene ble for omfattende. I spørreundersøkelsen presenterte jeg soldatene for to påstander om

militærnekternes motiv, to om mulige konsekvenser av militærnekting og to normative påstander om vernepliktens grenser (tabell 4.8).

Tabell 4.8: Påstander om militærnekting og vernepliktens grenser

	Enig	Delvis enig	Delvis uenig	Uenig	Vet ikke	N= 100%	Referanse til tabell 6.1.8
a) De fleste som velger siviltjeneste gjør det av overbevisningsgrunner	20	30	21	20	9	1425	(overbevisn.)
b) Militærnekting undergraver forsvar og forsvarsviljen	22	28	16	20	14	1418	(undergraver)
c) Det er negativt om mange unge velger siviltjeneste. Resultatet kan bli et forsvar med bare vervede soldater	24	26	18	24	8	1423	(verving)
d) Det bør bli lettere å velge siviltjeneste	26	21	16	32	5	1428	(bør bli lett)
e) De fleste sivilarbeidere har nektet militæret for å få lettere tjeneste	30	30	17	13	11	1428	(lettere tj.)
f) Det er en viktig demokratisk rettighet å kunne nekte militæret	38	25	14	17	6	1421	(demokratisk)

Spm: Hva mener du om følgende påstander om militærnekting, og om ungdom som velger siviltjeneste?

Halvparten av soldatene i undersøkelsen tok nekternes begrunnelser på alvor. 50 prosent oppgav at de var enige eller delvis enige i at "de fleste som velger siviltjeneste gjør det av overbevisningsgrunner". Samtidig oppgav 60 prosent at de var enige eller delvis enige i påstanden om at de "fleste sivilarbeiderne har nektet militæret for å få lettere tjeneste" (tabell 4.8a og 4.8e). Svarfordelingen kan virke selvmotsigende. En krysskjøring av de to spørsmålene viser at vel en tredel av soldatene var enige i begge påstandene samtidig. På den andre siden må det være fullt mulig å vektlegge et normativt aspekt i vurderingen av en påstand, for så å fokusere på en mer pragmatisk fortolkning i neste påstand. For øvrig eksisterer det også et militært argument som gjør det konsistent å være enig i begge spørsmålene samtidig: Siviltjenesten utgjør en trykkventil for militærorganisasjonen. Under uroen blant soldatene på 70-tallet var det befal som foretrakk at politisk aktiv ungdom på venstresiden nektet militæret istedenfor å gå inn å drive politisk virksomhet.

50 prosent av soldatene var også enige eller delvis enige i to påstander om mulige negative konsekvenser av militærnekting: "Militærnekting undergraver Forsvaret og

forsvarsviljen” og *“det er negativt om mange unge velger siviltjeneste. Resultatet kan bli et Forsvar med bare vævede soldater”* (tabell 4.8b og 4.8c). Det normative utsagnet om at *“det bør bli lettere å velge siviltjeneste”* (tabell 4.8d) hadde flere motstandere enn tilhengere blant soldatene. 32 prosent valgte en entydig negativ ytterposisjon. Utfra soldatholdningene til disse fem spørsmålene kunne det vært fristende å slutte at vi har en halvpart av soldatene som er negative til sivilarbeidernes motiver, bekymret for nektingens konsekvenser og som er motstandere av lettelser i muligheten for å velge militærnekting. Holdningene til den siste normative påstanden gjør imidlertid at en slik slutning blir problematisk. Retten til militærnekting får nemlig sterk støtte. 63 prosent var enige eller delvis enige i påstanden om at det er en viktig demokratisk rettighet å kunne nekte militæret (tabell 4.8f).

4.2 Autoritet, lydighet og føyelighet

Det er ikke mulig å etterspore autoritet ved å studere ledere isolert. For å finne ut om en ordre har autoritet eller ikke, er det nødvendig å studere dem som ordren er ment å påvirke. Heller enn å være trekk ved individet, er autoritet en sosial relasjon (Merton 1968:393). Jeg skal i dette avsnittet drøfte soldatenes oppfatning av offisersautoritet. Målet er å gi svar på i hvilken grad offiseren av soldatene blir betraktet som en viktig autoritetsperson i egen tjeneste.

Weber var opptatt av ulike former for legitimering i sine studier av autoritetsrelasjonen. Han skiller mellom tradisjonell, karismatisk og legal-rasjonell autoritet (Weber 1971:91–). Parsons mente Weber blandet sammen to typer autoritet som burde holdes analytisk adskilt: Autoritet ut fra posisjon og autoritet ut fra kompetanse (Parsons 1947:55). Knut Dahl Jacobsen har brukt begrepene myndighet og kyndighet i studiet av norsk landbruksadministrasjon på 1800-tallet. Jacobsen mener at myndigheten gjerne vil omgi seg med en aura av kyndighet. Likevel antar han at det er en empirisk sammenheng

“...slik at legitimitetsgrunnlaget for påbuds- og tvangsrelasjoner oftest er myndighet og for anbefalings- og konstateringsrelasjoner oftest kyndighet.” (Jacobsen 1978:78).

Ikke alle maktstrukturer er autoritative, dvs. legitimert. Amitai Etzioni og Edward W. Lehman mener ikke-legitimerte maktrelasjoner også er viktige å fokusere på. De velger begrepet *føyelighet* for å beskrive ulike maktrelasjoner mellom foresatte og undergitte. I et begrepskjema for ulike relasjoner for føyelighet blir legitimering hos undergitte

erstattet av et begrep om *involvering* (Etzioni & Lehman 1980:92). Militæret er et eksempel på en organisasjon som både har vektlagt legitimert og ikke-legitimert maktbruk over sine soldater. Dette har variert i tid og rom.

Jan O. Jacobsen presenterer to ulike *opphav* for autoritet i militærorganisasjonen. Han skiller mellom autoritet basert på en hierarkisk posisjon, og autoritet utviklet ved hjelp av grupperelasjoner med vekt på samhold og personlig tillit (Jacobsen 1996:214). Begge autoritetsformene har som mål å sikre lydighet i militærorganisasjonen, ifølge Jacobsen. Jeg skal ta utgangspunkt i disse to formene, men begrense meg til å benevne dem 'strukturer for føyelighet'. Den ene er en byråkratisk struktur som hos soldatene skal sikre føyelighet primært gjennom sanksjoner eller trussel om sanksjoner. Grupperelasjonen sikrer føyelighet gjennom at militæret får kontroll over normproduksjonen i ulike primærgrupper der soldatene deltar. Flere studier fra 2. verdenskrig viste hvor viktig grupperelasjoner hadde vært for å få soldatene til å kjempe. Amerikanske soldater slåss ikke primært for fedreland eller andre ideologiske størrelser. De fleste kjempet for å beskytte sine nærmeste venner i avdelingen. Charles Moskos oppsummerer fortolkninger i massemedia, skjønnlitteraturen, vitsetegninger og de empiriske data i Stouffer-gruppens studier i *The American Soldier*. De var alle enige på ett punkt:

"...the overriding importance of primary-group relationships within the broader context of the formal military organization." (Moskos 1970:8)

I 2. verdenskrig falt de viktigste normene i soldatgruppene sammen med militærledelsens overordnede mål. Verre var det i Vietnamkrigen. Gabriel og Savage mener USA tapte denne fordi det utviklet seg subkulturer i soldatgruppene og blant befalet som gikk på tvers av USAs militære mål. For soldatene ble det viktigere å overleve enn å føre krig mot Vietcong. For offiserene ble forfremmelse og utmerkelser viktigere enn å risikere livet i kamp (Gabriel og Savage 1978:9,21-).

Hva er så forholdet mellom legitimering og de to strukturene for føyelighet? For det første er det mulig at legitimering ikke inngår. Etzioni og Lehmann mener tvangsmakt er den mest effektive maktbruk når organisasjonsmedlemmenes involvering er preget av fremmedgjøring. Det er mulig å utøve makt over en fange uten å begrunne maktbruken overfor fangen selv. For det andre: Dersom legitimering inngår for å sikre

føyelighet, er det på teoretisk grunnlag neppe mulig å gi en 1:1 kobling mellom strukturene for føyelighet og aktuelle legitimeringer av autoritet. Men i tråd med Knut Dahl Jacobsens antagelse antar jeg det er en tendensiell kobling mellom autoritet legitimert ved myndighet og en byråkratisk basert struktur for føyelighet (Figur 4.1). Men det er mulig å tenke seg at en soldat adlyder ordre – ikke primært fordi offiseren utfra sin posisjon har rett til å gi ordren og har sanksjonsmuligheter, men fordi soldaten vurderer det slik at offiseren har overlegen kunnskap til å gi et bestemt oppdrag. Selv om en byråkratisk struktur gir oppdrag til undergitte i form av ordrer, kan autoritetens kilde *både* være legitimert ved myndighet og kyndighet. Når føyelighet primært er sikret ved grupperelasjoner er det grunn til å tro at autoriteten for en befalingsmann som blir tilført gruppen – en sersjant eller en korporal med lagførerskole – primært blir legitimert ved overlegen kompetanse. Samhold og tillit kan i lengden neppe bli basert på posisjonsbasert autoritet – myndighet.

Figur 4.1 Myndighet og kyndighet som autoritetsrelasjoner

Det er ikke entydig hvordan tillit eller mangel på tillit står i forhold til autoritet. Kommer tillit isteden for eller i tillegg til autoritet og dominans? Tor Halvorsen drøfter i sin avhandling asymmetriske tillitsrelasjoner der profesjoner inngår. Han vektlegger det Luhmannske inntaket til tillit. Profesjonene inngår i en bestemt institusjonalisert arbeidsdeling som gir samfunnet en sosial kunnskap som imøtekommer behovet for sikkerhet (Halvorsen 1993:33). For Halvorsen er tillit avgjørende for å definere profesjon (Halvorsen 1993:611). Funn om begrenset soldattillit til offiserene kan tolkes som lav verdsetting, offiserene har overfor brukergruppen av soldater vanskelig for å vinne aksept som ekspertgruppe. En annen mulig tolkning er at forskerens tematisering av tillit i forholdet mellom soldat og offiserer tildekker de grunnleggende dominansrelasjoner og dermed overser innsiktene som er opparbeidet i den kyniske tradisjonen for profesjonsstudier (Brante 1988). Her er begrep om kollegialitet og tillit lagt vekk til fordel for begrep om dominans og autonomi, monopolisering og kontroll (Halvorsen 1993:81). Hva kommer først i en relasjon mellom en bruker og en profesjonell - tillit eller makt. Jan O. Jacobsen mener makten kommer først. "...tillit oppstår ikke når makten forsvinner, men når maktforhold erkjennes (Jacobsen 1997:18). Mine data er imidlertid begrenset til å gi kunnskap om i hvilken grad føyeligheten er sikret. Ettersom militærets egen organisasjonsteori legger vekt på både lydighet mot ordre og avdelingseffektivitet ved samhold og tillit, skal jeg undersøke om disse elementene i en militær tenkemåte også inngår soldatenes tenkemåte.

Jeg skal reservere lydighetsbegrepet for soldatinvolvering til den klassiske soldatdyd om å følge de ordre som blir gitt av overordnede. En ordre er i min definisjon *primært en enveiskommunikasjon. Det er en måte å gi et oppdrag på som i liten grad åpner for motargumenter eller alternative forslag.*

Min indikator for lydighet er potensiale for *ordrenekt*. Funn om lavt potensiale for ordrenekt tolker jeg som at soldatene aksepterer at føyelighet må sikres med ordregivning. Min indikator for å studere om grupperelasjonen sikrer føyelighet fra soldatenes side er *tillit*. Funn av høy grad av tillit indikerer at grupperelasjoner kan være effektive for å sikre føyelighet i militæret. I drøftingen av tillitsdataene skal jeg skille mellom en *profesjonstolkning* og en *organisasjonstolkning*. I profesjonstolkningen isolerer jeg funn om tillit til befalet. Dette er tillit på tvers av de hierarkiske relasjonene – i vertikalplanet. I organisasjonstolkningen gir jeg plass for at tillit kan være viktig for militæret også om den primært fremkommer ved å studere tillit til medsoldater. Med en organisasjonstolkning vektlegger jeg funn om tillit både vertikalt og horisontalt i organisasjonen.

Med ovennevnte valg av indikatorer kan jeg undersøke to hovedformer for å oppnå føyelighet hos soldatene som teorier om militær ledelse har vært konsentrert om etter 2. verdenskrig: Vekt på ordresystemer og grupperelasjoner.

4.2.1 Viktige normsendere for soldatene

Når vi betrakter soldatene i et sivil-militært perspektiv, er det av særlig interesse å undersøke deres forhold til ulike normsendere eller kilder til normer i samfunnet. Hvem har autoritet over soldatenes handlinger og holdninger?

Jeg har valgt å etablere tre hovedskiller: Ett mellom normsendere i militærorganisasjonen og normsendere fra det sivile samfunn utenfor militærorganisasjonen. Det andre hovedskillet går mellom soldatkollektiv og befalet som normsendere. Det tredje går mellom soldatenes oppfatning av normsender innenfor (samvittighet) eller utenfor egen kropp. Funn av normsendere med autoritet over soldatene fra utsiden av militæret er en nødvendig betingelse for at det skal være mulig å opprettholde antagelsen om soldatkanalen som mulig bidrag til sivil kontroll over militærorganisasjonen. Tilsvarende er funn av autoritetskilder i den byråkratisk-

profesjonelle del av militærorganisasjonen, en forutsetning for å kunne opprettholde antagelsen om vernepliktskanalen som en mekanisme for sosialisering av soldatene med basis i militære tenkemåter.

Hvilke normsendere oppfatter soldatene som særlig relevante for oppgavene de utfører som vernepliktige? Mitt spørsmål for å fange opp mulige normsendere lød: "I vårt arbeid må vi ofte svare for oss overfor grupper og personer som har meninger om hvordan vi utfører arbeidet vårt. Hvem sine meninger tar du vanligvis mest hensyn til i din tjeneste som soldat?" Spørsmålet var i spørreskjemaet gjengitt under hovedoverskrift 5, "Om forholdet mellom Forsvar og samfunn" (appendiks 1).

De fleste andre spørsmålene i mitt spørreskjema hadde som mål å gi data for indirekte slutninger om militærorganisasjonens evne til å sosialisere soldatene. Ovenstående spørsmål var tenkt som en direkte operasjonalisering av normsending, der jeg ønsket å gi soldatene muligheten til å angi hvem de mente hadde autoritet over den tjenesten de selv utførte.

Soldatene kunne velge mellom ni lukkede og en åpen svarkategori (tabell 4.9). Formuleringene i spørsmålet: "I vårt arbeid må vi ofte svare for oss (min utheving)" og "hvem tar du mest hensyn til" (min utheving) dekker både 'er-' og 'bør'-spørsmål. Operasjonaliseringen av den teoretisk definerte variabelen 'normsending' er her tenkt som en bred kategori. Det kunne kanskje vært ønskelig å holde normative og kognitive aspekt adskilt i spørsmålsstillingen. Jeg var imidlertid usikker på om det var mulig å gi en operasjonalisering som ivaretok et slikt skille, samtidig som soldatene forstod normsenderspørsmålet på samme måte som jeg selv. Det er rimelig å anta at svarene dekker oppfatning av autoriteter for en rad kunnskapsfelt, fra rent tekniske og håndverksmessige spørsmål til virkelighetsoppfatninger om f.eks. mulige fiender. Samtidig er det rimelig å anta at en rekke soldater har tanker om hva som er viktige autoriteter for normative sider ved militærtjenesten.

Tabell 4.9 viser at de tre viktigste normsenderne som soldatene oppgav var 'egen samvittighet', 'troppsbefal' og 'andre soldater'. Bare 5 prosent fordelte seg på institusjoner som 'forsvarsjefen', 'våre allierte', 'forsvarsministeren' og 'massemedia'. Jeg ser to mulige tolkninger for at disse normsenderne kom svakt ut. En mulighet er at soldatene faktisk oppfatter disse som lite viktige for egen tjeneste. En annen mulighet er at soldatene oppfattet spørsmålet slik at det primært inviterte til oppfatning av

normsendere som de hadde et personlig forhold til. Særlig kan formuleringen 'svare for oss' i spørsmålet invitere til fokus på personlige relasjoner.

Tabell 4.9 Normsendere for soldatene

	%
Andre soldater	24
Troppsbeval	29
Forsvarssjefen	2
Våre allierte	2
Forsvarsministeren	0
Stortinget	1
Mitt sivile miljø (familie, venner)	11
Min egen samvittighet	30
Massemedia	1
Andre	1
N=100%	(1370)
Ikke svar	(66)

Spørsmål: I vårt arbeid må vi ofte svare for oss overfor grupper og personer som har meninger om hvordan vi utfører arbeidet vårt. Hvem sine meninger tar du vanligvis mest hensyn til i din tjeneste som soldat? Tabellreferanse kapittel 6: Tabell 6.2.1

Over 40 prosent av soldatene holdt på egen samvittighet eller sivile normsendere som viktigst for egen tjeneste (tabell 4.9). Nesten hver fjerde soldat oppgav at de tok mest hensyn til andre soldater. I denne avhandlingen er det et empirisk spørsmål om medsoldater er rimelig å regne som militære eller sivile premissleverandører. Jeg skal derfor her begrense de rent militære normsendere til troppsbeval, forsvarssjef eller de allierte. En tredel av soldatene valgte en av disse. Troppsbevalet dominerte i denne kategorien med 29 prosent. Er det rimelig å fortolke dette som en høy eller lav andel soldater som trekker frem troppsbeval som premissleverandør for egen tjeneste?

Den store militærsosiologiske undersøkelsen av soldater i 2. verdenskrig, *The American Soldier*, viste at det var kraftig asymmetri mellom soldatenes vektlegging av medsoldatenes meninger i forhold til den vekt de tilla befalets meninger. 89 prosent av soldatene og 78 prosent av offiserene gav støtte til påstanden: "An enlisted man is usually more concerned with what other enlisted men think of him than with what his officers think." Motsatt gav 20 prosent av soldatene og 22 prosent av offiserene støtte til påstanden om at soldatene var mest opptatt av hva offiserene mente (Stouffer et al 1949, vol.1:418). Sammenholdt med de amerikanske resultatene fra 2. verdenskrig er det mulig å hevde at norske soldater i fredstid i et land fattig på militære tradisjoner, i overraskende høy grad gir rom for eget beval som normsender. Når de amerikanske dataene bare i begrenset grad kan sammenlignes med de norske er det fordi de amerikanske

respondentene ble spurt om hva de trodde soldatene generelt sett mente. Respondentene ble altså ikke bedt om å angi normkilde for seg selv. Spørremåten fra *The American Soldier* gir sannsynligvis en polarisering i svarene. De amerikanske dataene en rimelig pekepinne på hva offiserer og soldater oppfattet som en hovedtendens når det gjaldt normsendernes plassering.

Hvordan kan det ha seg at flest soldater viste til 'egen samvittighet' på spørsmål om hvem sine meninger de tok mest hensyn til? Sannsynligvis er ingen en-faktorforklaring uttømmende. En kjendis som ble avisportrettert for noen år siden, sa at hun alltid hadde ment at Gud talte til henne gjennom samvittigheten. Dette trodde hun helt til hun var vel voksen. Da forstod hun at det var moren sin stemme hun hørte da hun lyttet til sin samvittighet. Så enkelt er det neppe. Den religiøse dimensjon bør tillegges vekt. Vår protestantiske tradisjon skiller seg fra den katolske ved at mennesket har et direkte ansvar overfor Gud. Kirkens rolle som frelser er eliminert (Albrow 1990:18). Et menneske i den protestantiske kirke kan ikke få syndsforlatelse av kirken. En protestant må be til Gud uten mellomkomst ved kirken. Denne demokratiseringen av individuell tenkning gav større rom for den enkeltes selvstendige mening. (Kelman & Hamilton 1988:69). En spørreundersøkelse fra 1971 der respondentene ble spurt om Lt. Calley hadde noe (*some*) ansvar for My Lai-massakren, viste store forskjeller når religion ble koblet til utdanning. For respondentene med katolsk bakgrunn mente 54% med høyere utdanning at Calley hadde del i ansvaret. For respondenter med høyere utdanning og annen religiøs bakgrunn var andelen 76% (Kelman & Hamilton 1989:69). Et slikt religionssosiologisk inntak gir en mulig forklaring på hvorfor mange vernepliktige soldater i den protestantiske kulturkrets oppgir at de lytter til sin indre stemme når de skal utføre sin militærtjeneste. Det er imidlertid vesentlig om organisasjonen gir rom for at organisasjonsmedlemmene kan handle etter sin indre stemme. Dersom organisasjonsmedlemmene oppfatter autoritet som legitim kan individets handlingsrom for egen samvittighet synes lite. Miligram-eksperimentene er blitt fortolket som støtte for et slikt syn. Forsøkene skulle teste ut lydighet i forhold til profesjonell autoritet. Prosjektet skulle teste ut hvor langt tilfeldig valgte personer var villige til å gå for å gi et ukjent menneske elektrisk støt under faglig veiledning. 65 % av deltakerne var villige til å gi sterkest mulig strømladning til forsøkspersonene som satt bundet fast til en stol. Mange av dem som protesterte underveis lot seg overtale til å fullføre eksperimentet (Jacobsen & Thorsvik 1997:135-137). Situasjonen ble totalt

forandret når personene i eksperimentet som forvaltet den faglige autoritet viste at de var uenige overfor personen som gav strøm. Da sank testpersonenes villighet til å bruke strøm som straff, dramatisk (Scott 1992:329).

I nyere tid er det tegn til at samvittigheten er blitt sekularisert. Charles Moskos og John Whiteclay Chambers viser i sin bok *The New Conscientious Objection* hvordan militærnekternes begrunnelse i en rekke europeiske land har endret karakter. I noen nordeuropeiske land har religiøse begrunnelser for militærnekting avtatt 'dramatisk', ifølge Moskos og Chambers (Moskos & Chambers 1993:196). På 1970-tallet i Norge kom en klar økningen i militærnekting med ikke-religiøst begrunnelse uten at lovgrunnlaget for militærnekting var liberalisert (Gleditsch & Agøy 1993: 121-123).

En alternativ historisk forklaring på at samvittighet blir vektlagt av soldatene i min undersøkelse, er betydningen av den frie norske bondestand for handlingsrommet til den enkelte soldat. Som jeg skisserte i kapittel 3, har bøndene i Norge i motsetning til bønder i en rekke andre europeiske land i liten grad vært knuget av godseiere og adelskap. Norges strategiske beliggenhet i forhold til Sverige gjorde at bondesoldaten var en viktig ressurs fordi landet ikke var rikt nok til å fø en vervet hær. Selv om mange norske soldater på 1700-tallet ble sendt utenlands som kanonføde, så er det mulig at betingelsene for å tenke selv, var noe større enn for soldater fra andre land. Soldatenes betydning som maktressurs har variert etter 1814-grunnloven, men ikke i en slik grad at vernepliktige soldater har vært uten betydning som maktressurs.⁴ Militærvesenets andel av statsbudsjettet var 38% mellom 1821 og 1824, 41% mellom 1851 og 1854 og så mye som 30% ved innløpet til 1900-tallet (Aubert 1989:180). Selv om deler av disse utgiftene gikk til samfunnsoppgaver som i dag blir betraktet som sivil infrastruktur, kunne militærapparatet ikke bli brukt hverken til avskrekking eller krigføring uten at vernepliktige soldater hadde en sentral plass. Avhengigheten av de vernepliktige var så stor at de ikke kunne bli behandlet som kanonføde alene. Som tidligere vist gav også den omfattende vernepliktsloven av 1705 en rekke begrensninger på offiserenes muligheter til å utnytte og straffe soldatene (Nåvik 1996:55).

Likevel er det sannsynlig at den nære historien fra Nürnberg- prosessen er den som gir best forklaring på hvorfor så mange soldater vektlegger egen samvittighet. For første gang i historien ble et lands suverenitet ikke oppfattet som absolutt. Nasjonale lover ble

---

⁴ Dette blir utdypet i Jacobsen og Skauge, 2001

underordnet internasjonal rett. Ordre fra overordnede var ikke tilstrekkelig for å forsvare handlinger som ble definert som krigsforbrytelser, forbrytelser mot freden og brudd på menneskerettighetene (Kelman & Hamilton 1989:73). Soldatenes lydighetsplikt etter Nürnberg er ikke absolutt. De har plikt til å adlyde en militær ordre. Samtidig er det ordrer de har plikt til ikke å adlyde (Kelman og Hamilton 1989:53). Noen ordrer kan være illegale. Nürnberg-prosessen har vært en viktig del av den historiske lærdommen som vår foreldregenerasjon har overlevert fra andre verdenskrig, bl.a. gjennom historiebøkene i skolen. Nürnberg-prinsippene fikk i Europa og USA ny aktualitet i debatten knyttet til My-Lai-massakren (Kelman & Hamilton 1989).

Vår foreldregenerasjons fortolkning av Nürnberg-dommens rekkevidde for vernepliktige soldaters tjeneste har neppe vært mulig å oppfatte som entydig. Jacobsen (1996:209-213) viser at rommet for selvstendig ansvar har ikke vært klart definert. Men han viser til en vurdering fra generaladvokat Blomberg som hevder at denne uklarheten nettopp styrker lydighetsplikten.⁵

I min egen tjeneste som ble avtjent før Vassdalen-ulykken, het det at soldatene bare hadde rett til å nekte ordre når disse var lovstridige, men også denne grenseoppgangen gjorde det nødvendig med egne vurderinger. Spørsmålet om "hvem sine meninger tar du vanligvis mest hensyn til i din tjeneste" er ikke avgrenset til ordrenektsituasjoner. Likevel er det rimelig å anta at Nürnberg-dommen som en del av nyere norsk krigshistorie bidrar til at mange soldater viser til 'egen samvittighet'. I en verden av multipel-lojalitet (Toulmin i Elishtain 1992:295) kan henvisning til egen samvittighet være et uttrykk for at det er behov for egen og selvstendig avveining mellom ulike normsendere. Med en slik velvillig tolkning fremstår soldatene som personer som fokuserer på egen samvittighet som tenkende og ansvarlige personer – personer som

---

⁵ "Selv om en ordre går ut på at man skal utføre noe som objektivt sett er straffbart, er det ikke sikkert at dette er ulovlig i den situasjonen som ordren gis i. Man kan tenke seg en foresatt som gir befaling om at man skal bryte seg inn i en hytte i en nødrettssituasjon. En slik befaling ville være rettsmessig og den undergitte kan ikke straffefritt nekte å utføre befalingen. Nettopp fordi man har denne straffrihetsgrunnen for den undergitte, må man derfor også forlange at han i betydelig utstrekning adlyder enhver befaling – selv om den tilsynelatende kunne fremstille seg som en ulovlig handling rettet mot materielle verdier" (Blomdal 1988:10-11)

avviser at de er roboter i et militært system. En mulig og mindre heroisk tolkning er at spørreskjemaet med kategorien 'samvittighet' har gitt soldaten en restkategori. Jeg har gitt ham en mulighet til å unndra seg valget mellom normsendere utenfor seg selv.

I forhold til indikatorene for mine hovedmodeller slik de er presentert i figur 2.5 kommer militære normsendere klart sterkere ut enn sivile, også om den militære normsender blir begrenset til troppsbefal. Egensosialisering i retring militære normkilder får tilsynelatende best støtte i materialet. Den store andelen soldater som viste til 'egen samvittighet' gjør imidlertid en slik tolkning problematisk. Selv om det er usikkert hvilken stemme soldatene lytter til når de oppgir egen samvittighet, velger jeg å tolke dette som et funn om at den norske vernepliktige soldat er en tenkende soldat som ikke uten videre lar seg plassere entydig i en av mine to hovedmodeller.

4.2.2 *Lydighet og ordrenektpotensiale*

Et sentralt spørsmål for soldatkanalens betydning for levering av sivile tenkemåter til militæret, er om soldaten er innstilt på å underlegge seg lydighetsplikten i militærapparatet. Omfanget av denne lydighetsplikten har alltid vært et sentralt militær-rettslig spørsmål fordi lydighet blant soldat og befal har vært betraktet som en viktig faktor for den militære slagkraft. I 1915 het det i Soldatens Bok:

"Den første og største av alle soldaterplikter er (...) lydighet – disiplin. Naar faren er der, da maa landets vilje være enhver god borgers vilje, men hæren arbeider altid med saadan fare som forutsætning, derfor maa soldaterlydigheten være noget mere end den blottede efterkommenhet av given ordre; den maa tillike indeholde den gode borgers vilje til at lyde, vilje til at opnaa, hvad befalingen tilsigter." (Soldatens bok 1915:57)

Lydighetsplikten har også vært et viktig politisk spørsmål i demokratiske land som rekrutterer sine væpnede styrker ved hjelp av verneplikt. I vårt århundre har militærorganisasjonens vektlegging av lydighetsplikten variert.

I 1923-utgaven av Soldatens bok var lydighetsplikten tonet kraftig ned i forhold til 1915-utgaven (Norsk soldatbok 1923:186). En mulig forklaring er at smertefulle erfaringer med blind lydighet under 1. verdenskrig fortsatt ikke var glemt (Travers 1987; Jacobsen 1996:38–101). Pliktformuleringene var derimot kraftig styrket i 1952-utgaven av 'Håndok for soldaten'. Her ble det slått fast at:

"Soldatens første plikt er *full lydighet* mot foresatte (...). Å nekte å utføre eller sabotere en ordre kan medføre streng straff, i krigstid endog dødsstraff." (Håndbok for soldaten 1952:87).

I 1987-utgaven av 'Håndbok for soldaten' var lydighetsplikten knapt nevnt. I 1991, da jeg gjennomførte min spørreundersøkelse, var lydighetsplikten også tvetydig. Forsvarssjefens grunnsyn åpnet under avsnittet om disiplin for en betinget lydighet:

"Det grunnleggende prinsipp er at en ordre skal følges, men den skal ikke følges blindt. Det forutsettes at den som har mottatt en ordre vurderer den slik at ordrens hensikt kan oppnås i den situasjon vedkommende står i. Finner ordremottakeren at situasjonen avviker fra det den forutsettes å bygge på, og at utførelsen kan lede til alvorlige og utilsiktede konsekvenser, plikter ordremottakeren å si fra om det. Bliir ordren etter dette opprettholdt, plikter ordremottakeren å utføre ordren på best mulig måte." (Forsvarssjefens grunnsyn, 1988:10).

Min indikator på ordrenektpotensiale hos norske soldater tar utgangspunkt i ovennevnte betingede lydighetskrav som forsvarssjefen formulerte i 1988, etter Vassdalen-ulykken. Mitt spørsmål er inspirert av Offisersundersøkelsen 1989, der et tilsvarende spørsmål ble brukt: "*Vil du adlyde en ordre du selv frykter kan få svært uheldige konsekvenser, dersom du etter å ha sagt fra om det, likevel får beskjed om å utføre ordren?*" (tabell 4.10) Spørsmålet forutsetter her at soldaten har oppfylt de prosedyrekrav forsvarssjefen har satt for å få en uheldig ordre omgjort. Spørsmålsstillingen er i samsvar med gjeldende prosedyre for ordregivning og ordremottaking:

'Det er når alle tilbakemeldinger er gitt - ikke når man av ulike grunner ikke får tilbakemelding - og ordren fortsatt står ved makt, man bli bedt om å vurdere om man vil adlyde ordren eller ikke (NOU 1991:19, s. 92).

Tabell 4.10a viser at bare 3 prosent av soldatene i min undersøkelse oppgav at de 'helt sikkert' vil følge en ordre selv om den kunne få svært uheldige konsekvenser. 26 prosent oppgav at de 'mest sannsynlig' vil velge lydighet. Mer enn halvparten av soldatene som er spurt oppgav at de var i tvil om, eller var negative til å følge en ordre som kunne gi svært uheldige konsekvenser. Gruppen av 'vet-ikke' er umulig å plassere entydig i dette spørsmålet. 'Vet-ikke'-gruppen gir ingen oppslutning om lydighet. Motsatt kan gruppen heller ikke entydig legges til gruppen der jeg antar det ligger et ordrenektpotensiale. Når jeg videre i avhandlingen bruker denne variabelen, rendyrker jeg 'ja-' og 'nei-' svarene og holder gruppen av soldater som svarer 'vet-ikke' utenfor (tabell 4.10b).

Tabell 4.10: Ordrenektpotensiale: Soldater som vil adlyde en ordre selv om den kan få uheldige konsekvenser

	Ja, helt sikkert	Ja, mest sannsynlig	Nei, neppe	Nei, helt sikkert ikke	Vet ikke	N=100%	Ikke svar
A)%	3	26	38	14	20	1412	24
B) %	4	32	47	17		1130	306

Spm: Vil du adlyde en ordre du selv frykter kan få svært uheldige konsekvenser, dersom du etter å ha sagt fra om det, likevel får beskjed om å utføre ordren? (Tabellreferanse i kapittel 6: Tabell 6.2.3)

En undersøkelse med relativt likt spørsmål ble stilt norske offiserer i 1989. Av offiserene gav 10% uttrykk for at de 'helt sikkert' ville adlyde ordre og 52 % at de 'mest sannsynlig' ville følge en ordre.

Flere forhold kan bidra til å forklare den relativt høye andel av soldater som oppgir at de kan komme til å nekte ordre i en gitt situasjon. Vassdalenulykken 5 mars 1986 kan ha lagt føringer på holdninger og normer i militærapparatet. Særlig fordi de utredningene som skulle oppsummere erfaringene fra ulykken forelå i juni 1991 (NOU 1991:19). Disse åpnet nettopp for en forsiktig utvidelse av retten til ordrenekt (Sm.st. s. 117-118). Men Vassdalenulykken forklarer neppe hvorfor soldatene er langt mer åpne for ordrenekt enn befalet i 1989. Selv om erfaringene fra Vassdalen ikke var offisielt oppsummert i 1991, så illustrerte ulykken for de fleste før 1991 at ordrenekt var nødvendig i noen situasjoner. Når befalet viser mindre potensiale for ordrenekt, er det fristende å anta at dette er et uttrykk for en militær tenkemåte om at ordrenekt er svært vanskelig å forene med militære aktiviteter. Dette er imidlertid nødvendig å nyansere. Jan O. Jacobsen viser at ideologien om 'auftragstaktik' stod sterkt blant offiserene. To trekk ved denne ordreformen var innarbeidet,- mange offiserer opplever diskusjon av ordren før den blir utformet og mer enn 2/3 av offiserene forstår stort sett ordrens hensikt (Jacobsen 1996:454). I denne oppdragstaktikken lå også et visst rom for ordrenekt. De undergitte hadde rett og plikt til å vurdere om en ordre var fornuftig, og ikke rette seg etter den hvis den ikke ble vurdert som fornuftig (Jacobsen 1996:348). Likevel, selv om ideologien om oppdragstaktikk hadde støtte blant offiserene, var oppdragstaktikken ikke en vanlig å velge som form for å gi oppdrag. 'Befehlstaktik' –en detaljstyring av de undergitte uansett gradsnivå, - var viktigere (Jacobsen 1996:358).

Ordrenektspørsmålet tar utgangspunkt i det jeg antar er en tenkt situasjon for mange soldater. De færreste har selv stått i den situasjonen som spørsmålet konstruerer opp. For soldatenes svar er det selvsagt viktig hvilken type situasjon de tenker på når de svarer. Hva legger soldatene i 'uheldige konsekvenser'? Men hvordan resonnerer soldatene om en slik mulig situasjon og hvilke erfaringsreferanser knytter de sine vurderinger opp til? Jeg brukte intervjuundersøkelsen til å få mer nyansert kunnskap om dette. De fleste soldatene jeg intervjuet så ikke for seg en ordrenektsituasjon da jeg spurte dem:

- Finnes det situasjoner der du ville vurdere å nekte en ordre?

Soldat 1: *Har ikke hatt noe sånt til nå. Jeg har ikke tenkt noe på det.*

15: *Jeg har ikke kommet opp i det ennå. Nei.*

- Finnes det situasjoner du har tenkt på eller hvert oppe i, der du ville vurdert å nekte ordre?

18: *Så langt så har det ikke det, altså.*

- Finnes det situasjoner der du ville vurdert å nekte ordre?

M5: *Nei, jeg har ikke opplevd noe sånt noe.*

M8: *Jeg har ikke opplevd noen ennå da, men jeg kan ikke tenke noen situasjon det skulle være.*

- Finnes det situasjoner der du ville vurdert å nekte ordre?

M9: *Hvordan situasjon da?*

- Det er om du har tenkt på noen sårne situasjoner, at du ville..

M9: *Nei, det har jeg ikke tenkt på.*

De fleste som hadde tanker om en slik situasjon, trakk fram hensynet til personlig sikkerhet:

- Finnes det situasjoner der du ville vurdere å nekte en ordre?

6: *Vi har ikke hatt noen spesielle situasjoner ennå, men at de kommer, det skal man ikke se bort fra. Hvis jeg føler at det er fare for mitt eget liv og sånn, så nekter jeg jo.*

4: *Tja, kanskje. Jeg vet ikke, jeg har ikke vært borti noe ennå. Eneste er kanskje med den der bilkjøringa, du kan ha ganske mye bagasje baki der, og om noe skulle skje, så er jo ingenting baki der sikra på noen som helst slags måte. Det kan jo få uheldige konsekvenser*

17: *Ingen - jeg har aldri vært i en situasjon hvor jeg har vurdert å nekte en ordre, det har aldri vært fare for mitt liv eller min helse, så ...*

- Finnes det situasjoner der du ville vurdere å nekte en ordre? Har du tenkt på det?

19: *Ja, det har jeg sikkert gjort. Hvis det går på helse løs, eller noe sånt som ikke er forsvarlig. Men det er jo som regel gjennomtenkt før en får en ordre, da.*

M10: *Det er det. Det kan være som å for eksempel det står det skal være lavere enn 70 mil 11 knop i orkan eller stor sjø og sånn, det ville jeg ha nektet, sånn som går på sikkerheten.*

En soldat hadde vurdert å nekte fordi han ble presset hardt på lagførerskolen:

– Finnes det situasjoner eller har det vært situasjoner der du ville vurdere å nekte en ordre?

20: *Ja, det har det jo vært. Sånn som da vi hadde den såkalte helvetesuka på lagførerskolen. Da var det mye sånt, da var du utslitt, hadde vært uten noe særlig med søvn i flere dager, du frøs og sånn, og så ber de deg om noe håpløst, gjør ditt og datt, sånn helt uten mål og mening, og da har man mest lyst til ikke å gidde og gjøre det. Men man tør ikke, for man er redd for å bli kasta ut. Her har jeg ikke hatt noen sånne tanker, men på aspiranten og lagførerskolen, da var det ofte. F.eks. hvis man var ute på patrulje eller noe sånt om natta, var drilsliiten og bare hadde lyst til å legge seg ned eller knekke en fot eller noe sånt, man prøvde jo også av og til: Nei, nå gidder jeg ikke mer, nå faller jeg – det gikk jo aldri, da. Man ble helt håpløst lei til slutt.*

En soldat refererte til unødvendige oppgaver, en annen til oppgaver som lå utenfor eget ansvarsområde. De trakk ulike konklusjoner av hvordan de ville forholde seg til slike ordre:

– Finnes det noen situasjoner som du har tenkt på der du ville vurdert å nekte ordre?

5: *Ja. Det kan jo føles unødvendig, mye av det du gjør, så... Men man må vel gjøre det.*

14: *Ja, ja. Nei altså, de finner på noe løye då. Hvis du stopper den litt... (Brudd) Så du kan si, hvis jeg får oppgaver da som ikke hører til mitt område da, så hadde jeg nektet. Så kunne de heller ta vinklens, det hadde ikke gjort meg noe*

De fleste av soldatene som ble intervjuet tolker det slik at de ikke selv har erfaringer der de mener ordrenekt har vært en aktuell problemstilling. Noen av soldatene har gjort seg opp meninger om hvilke typer ordrer de ville vurdert å nekte. De fleste av disse kategoriene handler om sikkerhet for liv og helse. Noen av soldatene gir uttrykk for at de ikke har reflektert over ordrenektproblematikken. Selv om intervjudataene ikke bekrefter det sterke ordrenektpotensialet fra spørredataene, gir de gir fortsatt støtte til en hypotese om at et stort antall norske vernepliktige soldater har tenkt seg at lydighetsplikten har klare grenser for egen del.

Med mitt funn om ordrenektpotensiale for norske vernepliktige soldater, er det rimelig å konkludere at lydighet med basis i byråkratiske relasjoner (figur 1) ikke står særlig sterkt i den norske militærorganisasjonen. Kan det tenkes at føyelighet alternativt er ivare tatt gjennom grupperelasjoner i militæret? Eksistens av personlig tillit er avgjørende for om denne strukturen for føyelighet eksisterer.

4.2.3 Tillit

Anthony Giddens skiller mellom tillit til mennesker og tillit til abstrakte system (Giddens 1990:34). Mine data om tillit gjelder primært personlig tillit – ansikt-til-ansikt relasjoner (Misztal 1996:12–16).

Tillit mellom organisasjonsmedlemmene har i liten grad vært direkte tematisert i militærsosiologien. Indirekte har imidlertid tillit vært berørt i flere studier. Stouffer et al.s omfattende studie av soldater under 2. verdenskrig åpnet en bred horisont for drøfting av sosialpsykologiske forhold i militærorganisasjonen. Nye ikke-autoritære ledelsesformer og smågruppens betydning for soldatenes moral ble vektlagt. Flere av spørsmålene i survey-undersøkelsene til Stouffer-gruppen berører aspekter som kan sies å inngå i et tillitsbegrep, men tillit var ikke behandlet særskilt. I studien inngikk imidlertid spørsmål om ledelse som er mulig å drøfte sammen med et tillitsbegrep (Stouffer 1949 I:387) Begrepet som kom nærmest 'tillit' var 'lojalitet'⁶. Shils og Janowitz oppsummerte forskningsfronten slik noen år etter krigen:

"Modern social research has shown that the primary group is not merely the chief source of affection and accordingly the major factor in personality formation in infancy and childhood. The primary group continues to be the major source of social and psychological sustenance through adulthood. His spontaneous loyalties are to its immediate members whom he sees daily and with whom he develops a high degree of intimacy. (...) Army units with a high degree of primary-group integrity suffered little from desertions or from individually contrived surrenders." (Janowitz & Shils 1948:284)

Betydningen av lojalitet i militærorganisasjonens primærgrupper er også vektlagt i nyere amerikanske studier. *Defence Management Study Group On Military Cohesion* (1984) drøftet betingelser for økt samhold i avdelingene. Tillit er i studien nevnt i to bisetninger, men ikke tematisert som en del av drøftingen av hvilke faktorer som gir økt samhold i avdelingene (sm.st: 35,47).

Jan O. Jacobsen tillegger tillit betydelig vekt i sin studie *Militærorganisasjonen – utfordringer og dilemmaer* (Jacobsen 1996). Han undersøker offiserenes tillit til sine undergitte og til sine foresatte. Studien viser at tillit er den sentrale forklaringsvariabel for offiserenes opplevelse av organisasjonen (Jacobsen 1996:455). Den er viktigere enn strukturelle variabler som 'grad' og 'forsvarsgren'. Jacobsen tenker personlig tillit som

⁶ Det kan også tenkes andre tolkninger av 'lojalitet' enn at det ligger nært opp til et begrep om 'tillit'. En slik tolkning er at 'lojalitet' er en kategori for grunnleggende identifikasjoner. Lojalitet kan også være knyttet til regler og byråkrati.

et sentralt element i en lydighet som har grupperelasjoner som opphav for autoritet (Jacobsen 1996:214)

I dette avsnittet skal jeg berøre to aspekter ved tillit i militærorganisasjonen: For det første spør jeg *hvem* soldatene har størst tillit til i sine militære omgivelser. Jeg er særlig interessert i forholdet mellom den tillit som soldaten har til sitt befal og den tilliten de har til sine medsoldater. Derneft drøfter jeg om soldatene har tillit til sine militære omgivelser overhodet. Jeg har tidligere introdusert et skille mellom en profesjons- og en organisasjonstolkning av mine funn. Med en profesjonstolkning vektlegger jeg om offiserene har lykket i å bygge opp personlige tillitsrelasjoner til seg selv. Med en organisasjonstolkning vektlegger jeg personlige tillitsforhold uavhengig av om de går vertikalt til befalet eller horisontalt til medsoldater.

Mitt første spørsmål til soldatene for å få kunnskap om hvem de hadde størst tillit til i sin daglige tjeneste var: *"Dersom du har problemer i tjenesten, hvem går du først til?"*. 'Problemer i tjenesten' var valgt som en bred kategori. Den skulle omfatte problemer soldatene hadde med å utføre den jobben de var satt til å utføre. Men kategorien var fra min side også tenkt å gi rom for problemer av personlig art som soldatene hadde i tjenesten. En slik indikator for tillit tar utgangspunkt i en ide om at initiativ til samhandling av dette slag ofte rommer valgalternativ. Tabell 4.11a viser valgmulighetene som jeg listet opp i spørreskjema til soldatene. Jeg legger til grunn at valg av samtalepartner for egne problemer i tjenesten forutsetter at du har en eller annen form for tillit til den du henvender deg til. Svarene i tabell 4.11a viser at soldatene i langt større grad gikk til sine medsoldater med problemer i tjenesten enn til sitt befal. 42 prosent av soldatene oppgav at de først gikk til en av sine medsoldater. Mer enn halvparten av dem som har svart, oppgav at de gikk til en medsoldat eller en tillitsmann med sine tjenstlige problem. Litt mer enn hver fjerde soldat valgte å gå først til sitt troppsbeal.

Tabell 4.11a & b: tillit i tjenesten

a) Hvem går du først til dersom du har problemer i tjenesten?		b) Hvor ofte soldatene går til nærmeste overordnet med problemer i tjenesten	
	%		%
Medsoldater	42	Svært ofte	5
Lagføreren	3	Ofte	18
Din valgte tillitsmann	9	Av og til	31
Troppsbefalet	27	Sjelden	31
Andre offiserer	3	Aldri	16
Presten	6		
Legen	4		
Andre, hvem da?	6		
N=100%	(1358)	N=100%	(1403)
Ikke svar	(78)	Ikke svar	(33)

Spørsmål A) Dersom du har problemer i tjenesten, hvem går du først til?

Spørsmål B) Når du har problemer i tjenesten, hvor ofte går du da og snakker med din nærmeste overordnede?

Det kan være en enkel funksjonell forklaring på at medsoldater ble foretrukket fremfor eget befall. Det er flere medsoldater enn befall å snakke med. Den militære organisasjonspyramiden er bred i bunn. Soldatene er av denne grunn lettere tilgjengelig. Medsoldatene er dessuten lettere å ta kontakt med også i fritiden fordi soldatene ofte bor flere på samme rom. Avdelingen er ofte samlokalisert i samme brakke eller på samme båt. Motsatt er befalet i de fleste avdelinger i Hæren og i Luftforsvaret som regel bare tilgjengelige i arbeidstiden. En antagelse om tilgjengelighetsproblem mellom soldat og befall får imidlertid ikke særlig støtte i mitt intervjumateriale. Jeg spurte soldatene i LVA-bataljonen på Bardufoss og KPB/BN2 som var forlagt i Skibotn:

- Hvor ofte snakker du med troppssjefen?

Soldat 4: *Det er stort sett hver dag.*

5: *Når det trengs. Ikke hver dag, ikke sånn personlig, men...*

6: *Veldig ofte.*

14: *Hver dag, for jeg er i staben.*

15: *Ja, det blir jo regelmessig hver dag at du kommer i kontakt med ham.*

18: *Han snakker jeg som regel med hver dag, nå er han jo på ferie, men det pleier å være hver dag.*

En annen tolkningsmulighet for at befalet ikke fremstår som soldatenes førstevalg ved problemer i tjenesten, er at soldaten føler at det å ta initiativ til kontakt med befalet om egne problem innebærer terskelproblemer. I en byråkratisk organisasjon vil

underordnede som regel føle begrensninger i hvor ofte han eller hun skal ta kontakt med overordnede.

Jan O. Jacobsen synliggjør to aspekter ved tillit som kan forklare mulige terskelproblem for soldatenes henvendelser til befalet. Han differensierer sitt tillitsbegrep ved hjelp av to dikotomier: Symmetriske vs. asymmetriske maktforhold og personlige relasjoner vs. upersonlige relasjoner (Jacobsen 1997:19). På bakgrunn av firefeltstabellen som er mulig å konstruere på basis av de to dimensjonene, argumenterer han for at tillit i ulik betydning er mulig å tenke seg i flere sosiale sammenhenger. Han skiller mellom a) tillit som vennskap, b) tillit som horisontale nettverk/perfekt marked, c) tillit i relasjoner mellom profesjon og klient og i patron-klientforhold og d) tillit i byråkratiet og i den militære organisasjonen. Soldatenes henvendelser til befalet vil være rimelig å drøfte i kategori d), eller i kategori c) dersom soldat – befalsrelasjonen blir oppfattet som personlig. Motsatt er samtale med medsoldater rimelig å klassifisere som et symmetrisk maktforhold der det inngår personlige relasjoner av det slag Jacobsen åpner for i kategori a).

Resultatene fra tabell 4.11a kan neppe reduseres til et tilgjengelighetsproblem. Det er mer sannsynlig at det reflekterer asymmetrien i relasjonen mellom soldat og befal. Jeg skal forfølge den siste tolkningen. For å undersøke forholdet til befalet mer i detalj spurte jeg soldatene: *“Når du har problemer i tjenesten, hvor ofte går du da og snakker med din nærmeste overordnede?”* Svarfordelingen på spørsmålet er vist i tabell 4.11b. 23 prosent svarte ‘svært ofte’ eller ‘ofte’. Soldatene var mer tilbakeholdne med å gå til nærmeste foresatte enn det offiserene oppgav i offisersundersøkelsen fra 1989: Jacobsen viser at 53 prosent av offiserene svarte ‘svært ofte’ eller ‘ofte’ på et tilsvarende spørsmål (Jacobsen 1996:160). Avstanden mellom soldat og befal, ser ut til å være langt større enn mellom undergitte og foresatte innad i offiserskorpset. Forskjellen mellom soldater og befal kan ha å gjøre med arten av tjenesten. Soldatenes tjeneste kan ha vært mer rutinepreget og mindre kompleks enn offiserenes tjeneste. Dermed hadde soldatene mindre behov for å gå til sin sjef med strengt tjenstlige spørsmål. På den andre siden er soldatene inne i kort tid. Selv enkle rutineoppgaver er nye. Sannsynligvis reflekterer derfor forskjellen mellom offiserer og soldater at konsultasjonskulturen er mer utbredt blant offiserene enn mellom soldat og befal. Dessuten tilhører offiserene samme profesjon. Selv om de inngår i et asymmetrisk maktforhold, har de sannsynligvis personlige relasjoner til sin nærmeste overordnet. Soldatene derimot er på bunnen av et

byråkratisk dominansforhold. Det er byråkratiske barrierer mot kommunikasjon oppover. *The American Soldier* (Stouffer, 1949 1:391-) summerte opp tre hovedgrunner til at amerikanske soldater som ønsket det, likevel ikke tok kontakt andre militære myndigheter enn egne foresatte⁷. Soldatenes begrunnelser for å ikke ta kontakt var: a) Det var vanskelig å oppnå kontakt, b) Det var ingen vits i å ta saker opp med andre militære myndigheter og c) De fryktet represalier.

Tilsynelatende har vi i det norske soldatmaterialet truffet på en soldatgruppe på mellom en firedel og en halvdel av soldatmassen som er befalsorienterte i betydningen at de velger å gå til sitt befall med problemer i tjenesten. Men denne soldatgruppen krymper ved krysskjøring. Tabell 4.12 viser at to av ti soldater oppgav både at de gikk først til befalet med sine problemer i tjenesten og også at de 'svært ofte/ofte/av-og-til' gikk til sin nærmeste overordnede med problemer i tjenesten. Det er her neppe rimelig å ta vekk midtkategorien 'av-og-til'. Ved å rendyrke gruppen av soldater som går 'ofte/svært ofte' til sin nærmeste overordnede risikerer vi å miste dem som går til befalet når de har problemer i tjenesten, men som ikke ofte mener de har problem de trenger å ta opp med andre.

Tabell 4.12: Hvem går du først til dersom du har problemer i tjenesten vs. hvor ofte går du til nærmeste overordnet med problemer i tjenesten. Prosentuering med basis i grandtotalen.

	Svært ofte/ofte/av og til	Sjelden/aldri	Sum
Troppsbefal/andre	20	10	30
Andre	34	35	69
Sum	54	45	(1343)
N=100%			(93)
Ikke svar			

En mulig feilkilde her er at noen soldater oppfatter 'nærmeste overordnede' som sin vernepliktige lagfører. Dette er en mulighet, men konteksten for spørsmålet gjør denne tolkningen mindre sannsynlig fordi spørsmålet kom sammen med flere 'befalsrelaterte' spørsmål. I min egen førstegangstjeneste og på repetisjonsøvelser var det ikke vanlig å benevne lagfører som 'nærmeste overordnet'. Dette hadde ikke endret seg da jeg sammen med to andre forskere deltok som observatører under øvelse 'Kald vinter' (12-19. mars 1990) i Troms. En slik feilkilde skulle eventuelt gi høyere kontaktfrekvens

⁷ Undersøkelsen gjalt 'the Inspector General system' (IG), - et tilsynsapparat for det amerikanske militærapparatet der alle soldater i prinsippet hadde rett til å henvende seg.

enn det var grunnlag for. Intervjuene tyder ikke på at kontakthyppheten har fått for høy skår i spørreskjemamaterialet, det er heller motsatt. Befalet som samtalepartner kom nemlig noe sterkere ut i intervjumaterialet enn i spørreundersøkelsen:

- Hvis du har problemer i tjenesten, hvem føler du at du kan gå til og snakke med da, er det medsoldatene dine, de andre ub'ene, befalet eller...

Soldat 1: *Troppssjefen.*

- Hvis du har problemer sjøl i tjenesten, hvem er det du på en måte stoler mest på eller går til, er det medsoldat eller troppsbefalet, presten eller andre?

6: *Jeg ville gå til troppssjefen. Vi har en ganske grei troppssjef, kvinnelig sådan forresten, og hun forstår så og si alt når vi forklarer ting.*

M8: *Ja, altså da pleier jeg å gå til nestkommanderende som regel, eller enkelte ganger går jeg rett til sjefen altså. Det er enkleste måten da.*

M9: *Nei, jeg vet ikke egentlig jeg. Det har jeg ikke tenkt noe på, men jeg vil tro at å prate med sjefen vil være helt okay, hvis jeg vil prate.*

14: *Sånne problemer har jeg egentlig ikke hatt noe av, så... Men det hadde blitt han jeg er blitt god kamerat med da først. Så hadde jeg gått videre til en lege eller...*

M6: *Nei, enten det er presten eller tillitsmannen.*

Fire av soldatene nevner befalet som aktuell samtalepartner. Men medsoldat, tillitsmann og prest blir også nevnt i intervjuene. Intervjuene kan tyde på at befalet er noe undervurdert som samtalepartner i tabell 4.11a

Ideen med operasjonaliseringene i tabell 4.11a var at den du først henvender deg til for å få løst problemer i tjenesten, er den du har størst tillit til. Mot dette valget av indikator kan en selvsagt innvende at folk primært velger å gå til den person som de tror kan løse de problemene en sliter med, uavhengig av tillit. Dernest er det rimelig å hevde at tillitsdimensjonen i tabell 4.11a blir snevert definert. Dette tillitsbegrepet åpner bare for negative utfall. Tillit blir primært definert negativt som problemer. Men sannsynligvis uttrykker en person tillit til en annen person også ved at en velger å gå til vedkommende med positive henvendelser.

Begge disse innvendingene er relevante. Selv om jeg i det minste fanger ett sentralt aspekt ved tillit i soldatens daglige gjøremål med mine to spørsmål om samhandling, er det rimelig å trekke inn flere aspekt. Dette har jeg forsøkt ved å stille et spørsmål som går mer direkte på tillit. Utfordringen ved valg av operasjonalisering hadde flere aspekt: For det første var målet å finne et spørsmål der jeg klarte å invitere soldatene til

å vurdere tillit til offiserene med utgangspunkt i en bred rolledefinisjon. Jeg ønsket soldatenes oppfatning av offiseren både som leder og som støtte-/omsorgsperson. Samtidig ønsket jeg et tillitsspørsmål der det var mulig å sammenligne den tillit soldatene hadde til offiserene med den tillit soldatene hadde til sine medsoldater.

Tillitsspørsmålet som ble valgt var knyttet opp mot en av de viktigste funksjonene soldaten trener til, nemlig *strid*. Begrepet 'strid' er vanlig i soldatutdanningen. Håndbok for soldaten (1987:145-) har ett kort kapittel om 'krigen'. Her blir krig på individnivå omtalt som 'strid':

"Fienden du møter er godt utrustet, med stridsvogner og annet tungt materiell. Fienden skaper et inferno av ild rundt deg. Men det kjempes på en slagmark hvor det er vanskelig for fienden å komme frem, i ukjent terreng og under uvante forhold. Du, derimot, slåss i et lende, og på dine egne vilkår. Som forsvarer har du valgt hvor striden skal stå, og din avdeling er utrustet for det lende den skal slåss i.

HVORDAN OPPLEVES STRIDEN?

I striden opplever du livsfare. De fysiske og psykiske strabaser reduserer din motstandskraft. Du blir trett. Noen blir søve. Striden krever raske avgjørelser. Døgnet snus opp og ned, du må være klar til å slåss til alle døgnets tider."

Strid er et begrep som skal dekke krigshandlinger og voldsanvendelse slik det blir opplevd av den enkelte soldat. Spørsmålene i mitt spørreskjema lød: "*Hvor stor tillit har du til at dine medsoldater vil gi deg den hjelp og støtte du trenger, om du noen gang skulle komme i strid?*" Et tilsvarende spørsmål ble brukt for å få kunnskap om tillit til nærmeste befal: "*Hvor stor tillit har du til at ditt overordnede befal vil gi deg den hjelp og støtte du trenger, om du noen gang skulle komme i strid?*"

Begrepene 'hjelp og støtte' kan bety omsorg og kameratskap både i forhold til medsoldater og offiserer. Således lar spørsmålene seg lett sammenligne. Men det er ikke utenkelig at begrepene for noen soldater også rommer et ledelsesaspekt og et aspekt av kunnskap i offisersrollen. Dette kan være et argument for at selv om spørsmålene nesten er språklig identiske, er de funksjonelt forskjellige. 'Hjelp og støtte' kan bety hjelp til å overleve. En slik tolkning ville kanskje vært rimelig for amerikanske soldater i Vietnamkrigen. I 2. Verdenskrig ville fortolkningen kanskje vært 'hjelp og støtte' til å vinne krigen. Med 'hjelp til å overleve' - fortolkningen kan være mer rimelig å sammenligne resultatene for soldat og befal, enn for 'hjelp til å vinne krigen'.

Når disse mulige tolkningene ikke er en avgjørende innvending mot å sammenligne soldater og befal på bakgrunn av overstående operasjonalisering, er det fordi jeg antar

at soldatenes avstand til krigen gjør at de fleste ikke vil ha en klar preferanse mellom de to fortolkningene.

En stridssituasjon var relativt teoretisk for de fleste norske soldater for tidspunktet for undersøkelsen. Selv om soldatundersøkelsen falt sammen med Golfkrigen (undersøkelsens del 1: vinter - vår 1991) og kuppforsøket i Moskva (undersøkelsens del 2: høst 1991), gav spørreundersøkelsen selvsagt ingen muligheter for å teste ut samhandling, kommunikasjon og tillitsrelasjoner i krig. Derfor gir dette spørsmålet ingen vesentlig kunnskap om tillit i en virkelig stridssituasjon. Det er selvsagt mulig at soldatene tenkte inn et skille mellom krig og fred når de svarte. Offiserene gjorde det i stor grad, bl.a. da de i *Officersundersøkelsen* svarte på behovet for autoritære ledelsesformer (Jacobsen 1996:231). Soldatene kan kanskje ha lav tillit til et befal slik han fungerer som leder, lærer eller omsorgsperson i tjenesten i fred. Men når de i sitt hode skal konstruere en stridssituasjon for å svare på spørsmålet, er de kanskje villige til å legge vekt på befalets karismatiske evner eller det de antar er hans evner som profesjonell voldsutøver. Motsatt er det mulig å hevde at spørsmålet primært gir kunnskap om hvordan soldatene i fredskontekst forestiller seg sine medsoldater og sitt befal som støttespillere og som hjelpere i organisasjonen. For befalet inngår støtte og hjelp som to viktige aspekt ved deres lederskap. Sannsynligvis er begge tolkningene rimelige. Min tidligere nevnte kompanisjef med oppnavnet 'kaptein Satan' hadde rykte som en tøff kriger. Til støtte for dette gikk det historier om heltedåder han hadde utført og om øvelser der han ikke hadde avpasset kravene til fredsdrift. Dersom jeg hadde fått et slikt spørsmål i 1976, hadde jeg sannsynligvis tenkt at hans krigserfaring ville være viktig for meg for valg av verdi på tillitsspørsmålet knyttet til en tenkt stridssituasjon. Men jeg tviler på om svaret ville blitt avgitt uavhengig av våre egne erfaringer med kapteinen. Mytene om hans kvaliteter som kriger ble opprettholdt primært gjennom det *vi selv erfarte* av ham. Geværekserisisen var tyngre enn i nabokompaniet. Kravene på utmarsj var høye. Samtidig klarte han å etablere og vedlikeholde en ide blant soldatene om at han var 'tøff, men rettferdig'. Vi fikk inntrykk av at han som leder ikke sparte seg. Slik er det rimelig å anta at konteksten som er angitt i spørsmålet "...om du noen gang skulle komme i strid" kan vri oppfatningen av tillit noe i forhold til soldatenes egne erfaringer i fredstidskontekst. På den andre siden er det lite sannsynlig at soldatenes svar avviker mye fra den tillit de har til befalet i den daglige tjenesten.

To spørsmål jeg stilte soldater i intervju kan gi et bilde av noen trekk ved soldatenes fortolkningsramme for begrepet 'krig'. Her har jeg valgt en form for selvtematisering.⁸

- Til slutt har jeg noen spørsmål, - jeg vil kalle det assosiasjonsmetoden. Si hva du tenker på når jeg nevner opp ulike ord. (...) Krig:

Soldat 1: Det er folk som kriger mot hverandre.

- Ser du for deg noen spesiell konflikt oppe i hodet ditt når jeg sier krig, eller...

1: Ja, det er jo Jugoslavia...

5: Det er vanskelig å forestille seg egentlig, har aldri vært borti det. Men jeg har hørt en del, for jeg har en nabo som er i krigen der nede nå, i Sarajevo. Og han har ringt heim og fortalt at han ikke kunne fatte hvordan det var, han hadde ikke trodd at det ville være så jækli. Der lå det strødd folk rundt overalt. Nei, uten at du har opplevd det sjøl, så tror jeg ikke du kan ha noen formening om det, egentlig.

6: Elendighet.

4: Krig - for Norges del nå anser jeg det som uinteressant, men det burde kunne gå an å hjelpe til i land hvor det er krig.

- Er det noe DU forbinder med krig?

4: Å ja, sånn sett. Død, sult, kulde - her oppe da.

14: Død.

15: Krig - det er to motparter som går i mot hverandre.

17: Da tenker jeg på det vi ser på Dagsrevyen, fra - ja hvor det måtte være, f.eks. Jugoslavia.

18: Eksplosjoner og ødeleggelser?

19: Mye vold og skyting - to parter som er i mot hverandre.

20: Krig - da tenker jeg mer på å ligge i skogen og skyte på hverandre, mer sånn nærstrid, ikke sånn at du sitter 200 mil unna hverandre. Mer sånn at du omtrent ser fienden, vet hva du har å holde deg til. Det er ikke krig å drive og skyte på hverandre fra flere hundre mil, det er bare bombing.

M6: Vold.

M8: Krig? Ja, det må vel være kamp.

- Ja, ja, hva tenker du på når jeg sier krig?

M9: Da tenker jeg på eventuell NATO ... norske...

- Hva forbinder du med krig?

M10: Bomber og, bomber og granater.

Intervjuene kan tolkes som at de fleste har tenkt på hva en krig innebærer. Samtidig gir de fleste intervjuene inntrykk av at soldatenes distanse til krigens redsler er svært stor.

⁸ Konferer Michelsen 1995:218.

Marginalfordelingene på tillitsspørsmålet i tabell 4.13a viser at 34% av soldatene hadde tillit til ('svært stor'/'stor') at de ville få den hjelp og støtte de trengte fra sitt befall om de noen gang skulle komme i strid. I dette spørsmålet er 'middels'-verdien vanskelig å oppfatte som en positiv svarkategori for tillit. Når man har 'middels' tillit, er tilliten forholdsvis lav. Tilsvarende har jeg valgt å rubrisere 'vet-ikke' som en negativ tillitskategori for både befall og medsoldater. En slik tolkning gir som funn at nesten to av tre soldater ikke hadde tillit til sitt befall da de ble spurt i 1991. Tilliten til hjelp og støtte fra medsoldatene i en stridssituasjon, var betydelig større enn tilliten til befallet (tabell 4.13b). 53 prosent av soldatene oppgav at de hadde 'svært stor' eller 'stor' tillit til at de ville få hjelp og støtte fra sine medsoldater.

Tabell 4.13a & b Tillit – stridssituasjon: Dersom du noen gang skulle komme i strid – Tillit til at du får hjelp fra:

	a) Overordnet befall	b) Medsoldater
	%	%
Svært stor	8	15
Stor	26	38
Middels	32	30
Liten	11	5
Svært liten	12	3
Vet ikke	12	10
N=100%	(1421)	(1428)
Referanse til tabell 6.2.5	'tillit befall strid'	'tillit soldat strid'

Spørsmål (A): Hvor stor tillit har du til at ditt overordnede befall vil gi deg den hjelp og støtte du trenger, om du noen gang skulle komme i strid?

Spørsmål (B): Hvor stor tillit har du til at dine medsoldater vil gi deg den hjelp og støtte du trenger, om du noen gang skulle komme i strid?

Det er vanskelig å finne sammenlignbart materiale som kan bidra til en tolkning av om soldattilliten til befallet er 'høy' eller 'lav'. Jan O. Jacobsen har i sin avhandling andre indikatorer på tillit oppover i organisasjonen enn det som er brukt i foreliggende studie. Hver fjerde offiser angir hos ham tillit på sju eller åtte av tillitsspørsmålene. I motsatt ende: Hver tiende offiser anga at de ikke hadde tillit på noen av spørsmålene eller bare på ett. Dette funnet plasserer Jacobsen 'klart' som "i kategorien for offiserer med lav tillit" (Jacobsen 1996:202).

Tolkningen av resultatet i tabell 4.13a og b avhenger av tolkningsmodell. Med en *organisasjonstolkning* er det rimelig å understreke komplementaritet. Det vesentlige er ikke i hvilken retning tilliten går innad i organisasjonen. Om den er horisontal eller vertikal er av mindre betydning, så lenge soldatene har tillit til medlemmer av

organisasjonen. Det er mulig å hevde at ulike tillitsrelasjoner er tiltenkt å virke i ulike situasjoner og for ulike funksjoner som soldatene har. Når soldatene opererer i lagsforband vil det primært være andre soldater en må stole på fordi befalet ofte er fraværende. Dette kan være i samsvar med funn om betydningen av vennerelasjoner fra Stouffer-undersøkelsene som jeg tidligere har berørt. Solidaritet med gruppen var en av de viktigste motivene amerikanske soldater oppgav på spørsmål om hvorfor de slåss. Bare målet om 'ending the task' kom sterkere ut i noen av avdelingene som var spurt (Stouffer 1949 II:109-). Primærgruppene i studiene fra *American Soldier*

"served two principal functions in combat motivation: it set and emphasised group standards of behaviour and it supported and sustained the individual in stresses he would otherwise not have been able to withstand." (Shils 1950:25).

Ulik styrke på tillitsrelasjonene til hhv. medsoldater og befalet er neppe ensbetydende med krisesignal for organisasjonen. Tillit mellom soldatene gir samhold i organisasjonens grunneheter. Ut fra en slik posisjon er det mer avgjørende om det mellom organisasjonsmedlemmene eksisterer tillit overhodet. Et mål på organisasjonstillit kan således være summen av soldater som *enten* angir tillit til sitt befalet eller som angir tillit til medsoldater. Indeks for tillit i organisasjonen i tabell 4.14a viser at 32 prosent av soldatene hverken hadde tillit ('middels/liten/svært liten') til et medsoldater eller eget befalet ville gi den hjelp og støtte soldaten trengte om han skulle komme i strid. For militærapparatet som organisasjon kan det virke betryggende at to tredeler oppgir at de *har* tillit til at de får hjelp enten fra eget befalet eller medsoldater i en tenkt kritisk situasjon. På den andre siden har organisasjonen en tredel som ikke har tillit til andre sentrale organisasjonsmedlemmer – hverken til eget befalet eller til egne medsoldater. En tredel er en stor andel i en organisasjon der alle ledd i organisasjonen sannsynligvis kommer under sterkt press i en krise- eller krigssituasjon.

Med en alternativ *profesjonstolkning* vektlegger jeg den enkelte offiser som leder og betydningen av vertikale tillitsrelasjoner for at organisasjonen skal fungere. Offiserskorpset som kollektiv og offiserene som individer har behov for tillit. Det er fullt mulig å tenke seg at en almen tillit til Forsvaret ikke er ensbetydende med tillit til dominerende yrkesgrupper i organisasjonen. Etter 2. verdenskrig i Norge var forsvarsviljen høy. Oppslutningen om et forsvar var stor. Tilliten til offiserskorpset var imidlertid ikke like entydig. Befalsorganisasjonene strevde for å konvertere den sterke forsvarsviljen til tillit og verdsetting av befalet (Skauge 1986:158). Det er rimelig å anta

at lav soldattillit til offiserene er et problem for militærapparatets viktigste yrkesgruppe. Sannsynligvis er lav tillit til offiserene også et problem for militærapparatet som forsvarspolitisk instrument og militærapparatet som folkeforsvar. Hele 67 prosent av soldatene oppgir at de ikke vet, eller at de har 'middels/liten/svært liten' tillit til sitt befall. Dette er neppe et godt resultat for en profesjon som i svært mange år har fremholdt 'ledelse' som et prioritert kunnskapsfelt.

Hvordan varierer så de to tillitsspørsmålene sammen? Er det sammenfall mellom tillit i horisontalplanet og vertikalplanet, eller impliserer høy tillit til medsoldater tilsvarende lav tillit til eget befall? Tabell 4.14 viser at nesten halvparten av soldatene med soldattillit også oppgir befallstillit. Soldatene med horisontal tillit deler seg altså i to like store grupper på spørsmål om de også har tillit til sitt befall. For soldatene som oppgir tillit vertikalt – til sitt befall, er det nær tre av fire soldater som også oppgir tillit horisontalt – til sine medsoldater. Basert på mine spørredata er altså sannsynligheten stor for at en soldat med tillit oppover også har tillit sideveis til sine medsoldater. Motsatt er det mer usikkert om en soldat har tillit til sitt befall dersom vi bare vet at soldaten har tillit til medsoldater. Et annet trekk ved resultatet er at gruppen av soldater som oppgir dobbel tillit er nesten like stor til gruppen som oppgir dobbel mistillit. Soldatene med dobbel mistillit er dem som oppgir at de har 'middels', 'liten' eller 'svært liten' tillit til de får hjelp og støtte i en stridssituasjon fra både medsoldater og befall. Samvariasjonen mellom tillit til medsoldater og tillit til befall på dette tillitsspørsmålet er blant de sterkeste i mitt materiale (Gamma: .53***).

Tabell 4.14 Soldater som oppgir tillit til at de får hjelp og støtte fra sitt overordnede befall dersom de skulle komme i strid vs. soldater som oppgir tilsvarende tillit til sine medsoldater. Prosent fra grandtotalen

		Tillit til overordnet befall		Sum	N=100%
		Svært stor/stor	Middels/liten/ svært liten/vet ikke		
Tillit til medsoldater	Svært stor/stor	24	29	53	
	Middels/liten/ svært liten/vet ikke	10	38	48	
	Sum	34	67		
	N=100%				(1415)
	Ikke svar				(21)

Fordeling basert på grandtotalen viser at en knapp fjerdedel av soldatene oppgir tillit til *både* medsoldater og befall. 29% oppgir tillit til medsoldater, men lav tillit til befall. 38

prosent oppgir at de har lav tillit til at de vil få hjelp og støtte *blide* fra sitt overordnede befal og fra sine medsoldater. I det fjerde utfallsrommet finner jeg bare oppslutning fra en av ti soldater: Liten tillit til medsoldater og høy tillit til befalet.

De to aspektene ved tillit som så langt er presentert (tabell 4.11 og tabell 4.13), kan sammen utgjøre indekser over soldatenes tillit til hhv. andre soldater og til sitt befal. Konstruksjonen av indeksene er presentert nærmere i appendiks 4 (indeks 3). Fordelingen på indeksene er presentert i tabell 4.15. Tabell 4.15 viser at 26 prosent av soldatene oppgav at de ikke hadde tillit til andre soldater på noen av de to tillitsspørsmålene. Tilsvarende svarte 50 prosent at de ikke hadde tillit til befalet på noen av de to tillitsdimensjonene. Asymmetrien mellom tillit til befal og tillit til medsoldater er betydelig. Profesjonstolkningen gir her lav tillit til befalet. På den andre siden oppgir halvparten av soldatene tillit til befalet på minst en variabel. Tillitsindeksen 'tillit i organisasjonen' åpner for en organisasjonstolkning. Denne er konstruert ved å summere variablene som inngår i tabell 4.14⁹ og viser at mer enn hver tredje soldat hverken har tillit til at de skulle få hjelp fra medsoldater eller fra eget befal dersom de skulle komme i strid.

Tabell 4.15 Indeks for tillit. (Prosentuering basert på grandtotal)

	a) Til andre soldater	b) Til befalet	c) Tillit til organisasjonen	
	%	%	%	%
Soldater som ikke oppgir tillit langs noen variabel	26	50		38
Soldater som oppgir tillit langs en variabel	47	39		38
Soldater som oppgir tillit langs to variabler	27	12		23
N=100%	(1435)	(1435)		(1434)
Ikke svar	(1)	(1)		(2)
Referanse i tabell 6.2.5	Indeks tillit soldat	Indeks tillit befal	Indeks tillit organisasjon	

Det er mulig å oppfatte Norge som et land der befolkningen jevnt over har høy tillit til personer i sine omgivelser. Sammenlignet med EU-landene, USA, Canada, Japan, Australia, Sør-Afrika, Argentina og Ungarn skåret Norge høyest på en tillitsskala. Vel 60% av respondentene første halvdel av 1980-tallet i det norske materialet svarte at 'most people can be trusted' (Inglehart 1990:37). Dette spørsmålet er av svært almen

⁹ Et lite avvik i N skyldes at formelen for additiv indeks også tar med utfall som har "missing" på en variabel. I tabell 4.14 faller slike enheter helt ut. Konstruksjon av indeksen er vist i appendiks 4.

karakter og kan ikke umiddelbart bli sammenlignet med tillitsspørsmålene om norske offiserer. Likevel inngår det som et aspekt ved tolkningskonteksten og det kan gi grunnlag for refleksjon at vel to tredeler av norske soldater oppgir at de har begrenset tillit til sitt befal i et land der flertallet av innbyggerne regner med at de kan stole på folk flest.

Hvordan ble tillitsforholdet mellom soldater og offiserer oppfattet av offiserene selv? I intervjuundersøkelsen spurte jeg offiserene:

– Hvordan opplever du at tillitsforholdet mellom befal og menige er?

Offiser 3: Foreløpig veldig bra. Vi har ikke snakka så veldig mye med dem foreløpig, men etter tre uker så virker det veldig greit. Vi har jo fått litt tilbakemeldinger, og de synes det er veldig greie forhold da. Du må holde en viss avstand, men – etter hvert så blir det til at du møter dem ute og i helgene og tjo og hei, men, joda, det ser bra ut.

7: Det er veldig avgjørende, og den som lager tillitsforholdet er etter min mening befalet. Hvis befalet har fornuftige argumenter og er en fornuftig person ut i fra de arbeidsoppgaver han er satt til, så blir tillitsforholdet bra. Hvis befalet ikke klarer å skille mellom hva som er rett og galt i sin jobb, så taper man det tillitsforholdet kjapt.

– Hvordan opplever du tilliten mellom befal og menige?

8: Den tror jeg er bra.

– Føler du at det er et tillitsforhold mellom soldater og befal i din tropp?

10: Ja, jeg synes vi har bra forhold. Det går skikkelig bra. Dette er den andre kontingenten min, det var verre i den første. Men jeg merker framgang, jeg synes vi har bra forhold i troppen min.

– Vil du si at det er et godt tillitsforhold mellom befal og menige?

M1: Ja, der varierer det kanskje fra båt til båt og personene fra båt til båt – ja, det vil jeg si at det er et tillitsforhold, og vi er jo menige og prater om ting både om tjenesten og ...

– Opplever du det sånn at det er tillit mellom befal og menige på den båten du jobber?

M2: Absolutt. Det kommer litt an på om du gir de ansvar under frihet for å si det sånn, så hos oss fungerer det veldig bra. De vet hvor grensen går og de får lov å operere opp til den grensen og hvis du da går over grensen så blir det slått ned på. Kanskje litt hardere vanligvis når vi vet at okay, de har ansvaret under frihet.

– Opplever du at det er tillit mellom befal og menige?

M3: Det kan jo selvsagt variere litt, men det ...

– Opplever du at det er et tillitsforhold mellom befal og menige?

M4: Ja, det vil jeg si.

– Føler du at det er et tillitsforhold mellom befal og menige?

M7: Ja, absolutt, i hvert fall ombord.

Intervjuene indikerer at tillitsbrist i liten grad var registrert på befalshold. Dette kan svekke antagelsen om at et betydelig antall soldater har begrenset tillit til sitt befal.

Alternativt kan det tenkes at befalet ikke har vært i stand til å registrere tillitsproblemene. Manglende kunnskap om tillitsbrist er i såfall et organisasjonsproblem som muligens er større enn tillitsbristen alene. Men en slik tolkning forutsetter et bestemt ledelsessyn – at tillit oppover blir oppfattet som viktig. Dersom befalets egen organisasjonsteori i militærorganisasjonen fokuserer på lydighet i en byråkratisk relasjon, er manglende kunnskap om tillitsbrist av mindre interesse. Men dersom offiserene i sin teori for organisasjon og ledelse legger vekt på grupperelasjoner, da er manglende kunnskap om tillitsbrist et problem. Innledningsvis i dette avsnittet viste jeg til Gabriel og Savage's (Gabriel & Savage 1978) forklaring på de amerikanske styrkenes nederlag i Vietnamkrigen. Dersom man som dem frykter at grupperelasjoner blant soldatene kan gi mål som i betydelig grad avviker fra de mål militæret er satt til å nå, bør offiserenes manglende kunnskap om tillitsbrist oppfattes som et problem både for militære og sivile ledere.

4.2.4 Tillitsmannsordning og interessekamp

Det kan diskuteres om tillitsmannsordning og alternative tilgangsstrukturer for soldatene hører inn under en drøfting av autoritet, lydighet og føyelighet. Etter min mening er soldatenes oppfatning av denne organisasjonen, som til dels går utenfor kommandoorganisasjonen, et ikke uviktig aspekt ved soldatenes tenkemåte. Jeg har vist i kapittel 3 hvordan utbygging av tillitsmannsystemet historisk er blitt fortolket som en demokratisering av soldattilværelsen.

Soldatenes tillitsmannsordning (TMO) er i dag en omfattende organisasjon med lokalt, regionalt og sentralt nivå. TMO har vel 50 fellesutvalg ved større avdelinger og 45 selvstendige lokalutvalg. Hvert kompani eller tilsvarende har sitt eget lokalutvalg som skal ha møte ca. hver 14. dag. Hvert år blir det avholdt landskonferanser der vel 100 soldater møter. I alle utvalg er befal representert. Tillitsmannsordningen har eget sekretariat med tre soldater på heltid som er knyttet til Forsvarsdepartementet. I flere større leire er det tillitsmann på heltid. Tillitsmannsordningen blir gitt bred plass i presentasjonen av den norske militærorganisasjonen. I Forsvarsdepartementets 'Fakta om Forsvaret' fikk TMO like mye spalteplass som Forsvarets sikkerhetspolitiske mål, Forsvarets hovedoppgaver og presentasjonen av totalforsvaret til sammen (Fakta om Forsvaret 1996). Sekretariatet i TMO hadde også i en rekke år hatt fast spalteplass i Forsvarets Forum. TMO er således en omfattende og vel institusjonalisert ordning.

Tabell 4.16 viser at godt over halvparten av soldatene var 'svært fornøyd' eller 'fornøyd' med tillitsmannsordningen. Under 10% var 'misfornøyd' eller 'svært misfornøyd'. Nesten hver femte soldat som var spurt mente soldatene burde ha streikerett (tabell 4.17). Mer enn 1 av 2 soldater mente at soldatene burde ha streikerett 'i en begrenset form'. Hva den enkelte la i dette er selvsagt vanskelig å mene noe sikkert om. Begrepet 'streik' har vanligvis et meningsinnhold der arbeidsstans som protestform står sentralt. Det er neppe noen mener soldatene i dag har rett til aksjonsformer som faller inn under begrepet 'streikerett i begrenset form'. Derfor er det rimelig å tolke resultatet som et soldatenske om utvidet rett til å aksjonere for egne krav.

Tabell 4.16: Hvordan er du fornøyd med Tillitsmannsordningen?

	%
Svært fornøyd	9
Fornøyd	48
Middels fornøyd	36
Misfornøyd	5
Svært misfornøyd	3
N=100%	1395
Ikke svart	41

Tabell 4.17: Bør soldatene ha streikerett?

	%
Ja	19
Ja, i en begrenset form	57
Nei	23
Vet ikke	0
N=100%	1419
Ikke svart	17

Intervjumaterialet mitt åpner ikke for en avgjørende annen tolkning av tillitsmannsordningens oppslutning blant soldatene. Men det overrasket at relativt få av de soldatene jeg intervjuet hadde hatt kontakt med egen tillitsmann.

- Tillitsmannen, er det en du ofte snakker med?

1. *Nei.*

5. *Han er jo en god kompis, så...*

14. *Aldri. Det er ikke så mye å ta opp, og jeg gidder bare ikke å ta det opp heller, det blir ingenting.*

- Har du fått brakkesjuken kanskje?

14. *Ja, den tror jeg stort sett 90% har.*

- (Hvor ofte snakker du med) Tillitsmannen i troppen?

18. Han prater jeg med hver dag.

- I kompaniet?

18. Han prater jeg også med hver dag. Han bor rett over gangen.

- Hvor ofte snakker du med tillitsmannen?

19. Om tillitsmannssaker? Det har jeg ikke gjort noen gang.

- Har du noen gang kontaktet eller snakket med tillitsmannen eller befal for å endre forhold i tjenesten?

M5. Nei

- Hender det at du kontakter befal for å få endret på tjenesten?

M6. Nei

- Eller tillitsmannen?

M6. Nei, hvis det er noen problemer går jeg til tillitsmannen for å ta det opp, så går han til befalet.

- Har du, hvem - hender det du kontakter befalet for å få endret ting i tjenesten?

M9. Nei

- Tillitsmannen?

M9. Nei

Den eneste tillitsmannen jeg intervjuet var negativ til de resultatene han hadde oppnådd.

- Hvordan synes du arbeidet som tillitsmann har gått?

4. Jeg synes det går tregt. Hvis vi nå eventuelt skal klage på noe, så tar det utrolig lang tid før noe blir gjort. Sånn som vaktbua der borte. Der sitter du fire timer på og så har du åtte timer av da, og det tok et halvt år for dem som var før oss å få tillatelse til å kjøpe en kassettpiller inn dit, slik at du kan høre på musikk, for det er utrolig kjedelig å sitte der. Slikt burde jo egentlig gå fortere, for den lille kassettpilleren kostet jo kanskje en syv-åttehundre kroner, og velferden har i stedet kjøpt inn ett kamera til 16000 kroner som ingen skjønner hvordan du skal bruke. Så som tillitsmann så synes jeg - det går stort sett der som befalet vil at det skal gå, for å si det på den måten. Det er som å stange hodet i veggen.

4.3 Militært trusselbilde og militære løsninger

Trussel- og fiendebilder inngår som et sentralt element i militærorganisasjonens problemdefinisjon. Trusselen må bli oppfattet og den trenger fortolkning. Aktører utvikler handlingsmodeller der problemstrukturer og løsningsstrukturer inngår (Jacobsen 1965:173). I et rasjonelt perspektiv er militær trussel i norsk debatt ofte redusert til tre faktorer: militær kapasitet, politisk intensjon og geografi.

General Alf Midthun, sjef for Distriktskommando Vestlandet (DKV) la etter murens fall vekt på militær kapasitet da han skulle kommentere krigsfarene fra Gorbatsjovs Sovjet:

"Begrepet trussel er et produkt av kapasitet og intensjoner. Intensjonene vet vi lite om, men generelt sett må jeg dessverre fastslå at Sovjetunionens kapasitet for et eventuelt anslag ikke er blitt mindre i Gorbatsjovs tid." (BT 23.11 1989)

Usikkerhet om trussel er her primært oppfattet som et spørsmål om kunnskap. Et slikt kunnskapsperspektiv er viktig for å legitimere ekspertstyre. Kunnskap om trussel- og fiendebilder er mulig å opparbeide i spesialiserte organisasjonsledd og med bestemt fagkunnskap. Iruenfor den norske militærorganisasjonen kan dette være Forsvarets etterretningstjeneste og offisersprofesjonen. I land med demokratiske tradisjoner er begrunnelsen for militærorganisasjonen ikke uten betydning for å skaffe tilstrekkelig politisk oppslutning for å betale militærutgiftene. Trusselbildet skal som enhver annen problemdefinisjon eller diagnose tjene som ytre legitimering. Men trussel- og fiendebilde har også en funksjon innad i militærorganisasjonen. Den skal styrke soldatenes motivasjon til å dyktiggjøre seg som soldater. Den vesttyske forsvarsminister Gerhard Stoltenberg skrev i *Süddeutsche Zeitung* 1/2 juli 1989 (s. 10) om legitimasjonskrisen for Bundeswehr: "Die Aufgabe der Armee müß immer wieder neu begründet werden." Ny begrunnelse var nødvendig, både for soldatene og for folket.

4.3.1 Alarmisme, risiko- og trusselvurdering

Bengt Abrahamsson drøftet i 1971 om det var empirisk belegg for å hevde at yrkesmilitære var bærere av militær risikoteori. Han benyttet begrepet 'alarmisme' for holdninger som systematisk understreket faren for krig (Abrahamsson 1971:92-93, 106-114). Abrahamsson fant i sin studie av svenske offiserer under Cubakrisen i 1962 at alarmisme øker med stigende militær grad. I offisersundersøkelsen 1989 tok vi inn et alarmismespørsmål som lå tett opp til Abrahamssons. I tillegg brukte vi et spørsmål som kunne fange inn en lavere-ordens alarmisme. For mange land med grense til Sovjet har frykt for politisk press med militær styrke som maktbase, vært et element i trusselbildet. Alarmismespørsmålene om fare for krig og fare for politisk utpressing er også brukt i denne soldatundersøkelsen. Resultatene er presentert i tabell 4.18. Den viser at norske soldater så få eller ingen militære fiender for Norge da de ble spurt i 1991. Med Abrahamssons begrep var soldatene svært lite alarmistiske. Mer enn 90 prosent mente at det var svært liten eller ganske liten risiko "for at Norge ville komme med i en stor krig de neste 5 år" (tabell 4.18a). Tilsvarende mente 86 prosent at det var svært liten eller ganske liten risiko for at "militær styrke blir brukt som politisk pressmiddel mot

Norge de neste 5 år" (tabell 4.18b). Soldatvurderingene av militær trussel varierte imidlertid betydelig mellom mine to undersøkelsesgrupper. Under Gulfkrigen, da første del av dataene ble samlet inn, oppgav 50 prosent av soldatene at risikoen var 'svært liten'. Høsten 1991, etter at Gulf-krigen var avsluttet, oppgav 71 prosent at risikoen for krig innen fem år var 'svært liten' (jf. tabell 4.3 appendiks).

Oppfatningen av personlig risiko varierte tilsvarende mellom soldatene som ble spurt om våren og dem som ble spurt om høsten. På spørsmål om "...risikoen for at du som soldat noen gang kommer til å delta i krig". Tabell 4.20 viser at 42 prosent mente at denne risikoen var svært liten. Mest overraskende er det kanskje at 16 prosent mente den personlige risiko var 'middels', 'ganske stor' eller 'svært stor'. Soldater med planer om FN-tjeneste og soldater med karriereplaner i militærorganisasjonen var imidlertid overrepresentert her. De var sannsynligvis risikosøkere som hadde planer om å oppsøke risikosituasjoner (jf. tabell 6.3.1).

Tabell 4.18: Militært trusselbilde hos norske vernepliktige soldater i 1991

	Svært Liten	Ganske liten	Ganske stor/ svært stor	Vet ikke	N= 100%	Referanse til tabell 6.3.1
a) Hvor stor mener du risikoen er for at Norge vil komme med i en storkrig de neste fem år?	60	31	3	5	1427	(krigsfare)
b) Hvor stor mener du risikoen er for at militær styrke blir brukt som politisk pressmiddel mot Norge de neste fem år?	56	30	3	10	1428	(politisk press)

Tabell 4.19: Risikooppfatning hos norske vernepliktige soldater i 1991

	Ja	Nei	Vet ikke	N=100%	Referanse til tabell 6.3.1
Har du noen gang tenkt på om du som soldat kommer til å delta i krig?	64	29	7	1433	(tenkt krig)

Tabell 4.20: Risikooppfatning hos norske vernepliktige soldater i 1991

	Svært liten	Ganske Liten	Middels/ ganske stor/ Svært stor	Vet ikke	N= 100%	Referanse til tabell 6.3.1
Hvor stor er risikoen for at du som soldat noen gang kommer til å delta i krig? (1.23)	42	36	16	6	1432	(personlig risiko)

Etter at Berlinmuren falt i 1989 ble trusselbildet i Vesten gradvis endret. Warszawapakten ble oppløst og de russiske styrkene startet tilbaketrekking fra Øst-Tyskland og andre Warzawapaktland der de hadde hatt baser.

Den foreliggende survey-undersøkelsen i 1991 viste at norske soldater vurderte den militære trussel mot Norge som liten. Tilsvarende var de lite bekymret for politisk utpressing basert på militær overlegenhet fra andre stater. Så de ingen fiende overhodet? Under intervjurunden i 1993 valgte jeg å gå nærmere inn på soldatenes fiendebilder. Noen trakk fram Russland:

- Hvem er fienden, slik du tenker deg det?

Soldat 1: *Det er vel russerne, det er i hvert fall det vi snakker om. De har aldri snakket med oss om hvem som...*

17: *Slik jeg tenker det, så vet jeg ikke hvem fienden er. Men det er vel akkurat det som er det skumle, at du vet aldri hvem som plutselig skulle være fienden. Men det er ikke noe å legge skjul på, vi får jo stadig hint om at den store stygge ulven, det er Russland eller tidligere Sovjetunionen.*

19: *Av utenlandske land? Nei, har ikke tenkt noe over det, men det er jo Sovjet de snakker om, da. Ellers ser jeg ikke noen store fiender, ikke nå.*

20: *Fienden - jeg vet da ikke om noen fiende, men vi blir nå lært opp til at enten er det russerne, eller så er det finlenderne, siden vi går her på finskegrensa og passer på dem. Ikke noen reell fiende sånn sett, men det kan jo være russerne da. Så har man lest en del bøker her, f.eks. Tom Clancy, og der er det veldig godt beskrevet hvordan russerne er. Så jeg vet jo at hvis russerne skulle angrepet her, så ville vi ikke hatt store sjansene. Men vi kunne nå kanskje ha holdt dem i ett par dager.*

5: *Nei, det blir lite nå, med... Nei, jeg vet ikke. Det var jo russeran før, men nå. Nei, jeg vet ikke.*

Tre av soldatene henviste til at de ble opplært til at russerne fortsatt er fienden. To soldater definerte et utvidet trusselbilde:

Soldat 4: *Hm. Slik jeg ser det. Nei, jeg vet ikke. Arbeidsledigheten, kanskje naden i utlandet, ikke utlandet i seg selv. For politisk sett så har vi ikke noen fiender. Det eneste er at det kan oppstå kaos på grunn av matmangel eller eventuelle andre mangler.*

M8: *Ja, koss mener du fienden?*

- *For det norske forsvaret?*

M8: *For det norske forsvaret? Så i dag ja det må jo gjerne være ja uroligheter i Østen, hvis det skulle klikke der borte, at du fikk store folkemengder som skulle bli satt i bevegelse og du må stoppe det en plass at det ikke blir overflod ... ellers så ser jeg ingen annen fiende, altså.*

Men langt de fleste soldatene jeg intervjuet så ingen fiender i 1993:

6: *Nei, jeg vet ikke. Det blir litt vanskelig å svare på, spør hva du mener med fiende. Hvor og på hvilken måte, nei, jeg vet ikke hvordan jeg skal svare på det.*

- *Nei, det er greit nok det, det er mange som ikke ser noen fiende i dag.*

6: *Nei, jeg vil si det på samme måte, tror jeg.*

- Hvem er fienden, slik du tenker det?

15: *Det har jeg spurt om mange ganger jeg også, jeg har sjøl vært i tvil om det. Men jeg har ikke egentlig noen konklusjoner om hvem fienden er.*

18: *Jeg tenker i grunnen ikke på at vi har noen fiende. Det virker litt langt vekke det der med fiende.*

M5: *Fienden for oss det er på jobben bergensbåtene da.... Vi har ingen fiender.*

M6: *Hvem fienden er? Nei, det vet jeg ikke.*

M9: *Nei, fienden jeg ser det er de båtene vi øver sammen med, jeg ser ikke på noen andre som noen stor trussel egentlig.*

M10: *Hæ, nei jeg tror ikke vi har noen fiender, så at vi skal komme i krig, det tror jeg er minimal sjanse for.*

Russland var altså ikke fraværende som fiende i 1993. Noen soldater fant det rimelig å trekke fram den tidligere hovedfienden. Sett på bakgrunn av disse soldatutsagnene er det likevel vanskelig å tenke seg at det norske militærapparatet anno 1993 blant soldatene ble begrunnet med et klart og entydig fiendebilde.

På den andre siden: Når jeg sammenligner soldatenes alarmisme med tilsvarende spørsmål til norske offiserer i 1989, er det vanskelig å avvise en alarmisme-hypotese. Tabell 4.3 appendiks viser at soldatene som ble spurt høsten 1991 var omtrent like alarmistiske som offiserene to år før. Det er selvsagt viktige forskjeller i politisk kontekst, men høsten 1991 var Gulfkrigen over. Det fremgår av tabellen at frykten for krig blant soldatene avtok klart mellom vårundersøkelsen og høstundersøkelsen. Vår 1991 mente 50 % at det var svært liten risiko for at Norge ville komme med i en storkrig de neste 5 år. Høst 1991 svarte 71 prosent av soldatene at det var svært liten risiko for at Norge ville komme med i en storkrig. 74 prosent av offiserene svarte i 1989 på et tilsvarende spørsmål de mente risikoen var svært liten. 1989 var året da muren falt, - men den var ikke falt da offiserene mottok sine spørreskjema. Derfor er det et tankekors at soldatene var like alarmistisk etter at den kalde krigen var over, som offiserene var det før muren var falt. Her er det mulig å hevde at den kalde krigens retorikk var over i 1989 og at kuppet i Sovjet høsten 1991 kan ha bekymret en del soldater. Imidlertid, når jeg trekker inn offisersdataene finner jeg grunnlag for å fortsatt forfølge alarmisme-hypotesen for soldatene. Ufordringen i kap 6 og 7 blir om jeg kan identifisere noen kilde for en viss alarmisme blant soldatene.

Hva skjer i en hær der fienden er vekk eller vanskelig å få øye på? Hvordan motiverte offiserene sine soldater ved slutten av den kalde krigen? Noen gav den klassiske forklaringen., -at verneplikten bidrar til militær beredskap:

-Hva er ditt viktigste argument for å motivere soldatene, eller for å stille spørsmålet på en annen måte, hvordan svarer du på spørsmålet om hvorfor de er her?

3: Nei, det er jo fordi at vi skal ha en fredsbevarende styrke i landet, og ved mobilisering hvis den noen gang kommer, så må vi jo ha noen til å tre inn. Det er jo det der da, nasjonalfølelse og sånne ting. Tror ikke den er så sterk som den var før, idealista har begynt å dette vekk, men det er jo det at det står i Norges lover da at du har lov og rett til å ha en førstegangstjeneste.

7: Det viktigste argumentet er det at vi har den oppgaven med å forsvare landet, hvis det skulle være nødvendig, og at det er en avgjørelse som kanskje kan være feilaktig tolket av mange, at det er noe vi selv har valgt fordi vi ønsker å ha en verneplikt som skal gjøre den jobben hvis det er nødvendig.

8: Det er jo å forsvare landet den dagen det skulle skje ett eller annet, som det trengs våpen til for å stanse.

-Og det argumentet, det holder?

8: Ja, de fleste er innforstått med at vi er nødt til å ha et forsvar.

-Hvis du blir stilt spørsmålet om hva det er vi slåss for, hva vil du svare da?

8: Ja, slåss og slåss. Den dagen det blir aktuelt, da slåss vi for friheten, eller for å bevare friheten.

En offiser valgte å vektlegge nye trusselbilder og nye oppgaver som gav mening:

-Hva er ditt viktigste argument når du skal motivere soldatene for hvorfor de skal være her, altså når de spør hvorfor tjenestegjør dere? Hva argumenterer du med da?

M1: Da argumenterer jeg med at det er viktig. I Sjøforsvaret for en 7-8 år siden var det ganske greit. Da hadde vi en klar militær trussel å argumentere med. Det er jo vanskeligere å argumentere med det i dag, men så trussel er jo bygd opp av to ting at du har kapasitet og du har vilje til å bruke denne kapasiteten til å true andre ikke sant. Og kapasiteten fins jo fortsatt på den russiske nordflåten, og selv om ikke viljen er tilstede der i dag så er det vanskelig å si hvem som sitter der om 2 år og styrer. Så trusselen som sådan er ikke forsvunnet selv om den ikke er overhengende og vi har også måtte denne daglige trusselen så har vi begynt å se oss om etter andre oppgaver også det har vi jo gjort delvis etter å ha assistert tollere og politi oppi Finnmark hvor der er voldsomt innrykk av russiske fiskebåter. Der er nokså sånne Texastilstander vi har vært med på der oppe med politi og vi har vært med å inspisert fartøy og sjekka... Det er ikke noe problem om for gutta. Det synes de er helt topp. De er helt vill altså.

Flere offiserer valgte å appellere til soldatene egenverd når de skole motivere soldatene for vernepliktstjeneste. Noen la vekt på hvordan soldatene kunne utnytte tjenesten til eget beste:

9: Jeg bruker jo forskjellige, etter som, men - sant, de fleste i Norge mener at vi skal ha et forsvar, og det gjør også de fleste av soldatene. Så i utgangspunktet når de begynner, så er de enige i at vi skal ha et forsvar, men de synes at det er litt tungt at akkurat de må opp hit. Det er jo egentlig det du har å spille på da. Så er det vanskelig, fordi verneplikten den uthules egentlig. For det første er det få som gjennomfører, og av de som gjennomfører, er det enda færre som kommer opp hit. Og av de som kommer opp hit, er det enda færre som er her i ni måneder. Det sa jeg til dem, at det er det jo egentlig ikke rettferdighet i, men sånn er det nå. Prøver liksom å appellere til sjølfølelsen og stoltheten, at hvis du gjennomfører ni måneder, så mener jeg at det står litt respekt av det, uansett. Og jeg tror at kanskje den sjølfølelsen og stoltheten er det som får folk til å holde på.

10: Det jeg mener er den viktigste motivasjonsfaktoren, det går egentlig på dem sjøl, altså at de er nå en gang her, de må prøve å gjøre det beste ut av det. Det å begynne å argumentere for eller i mot regjerings- og stortingsbeslutninger og alt det der, det har lite for seg. Man er her, man får gjøre det beste ut av det, og være positiv, da blir det ikke så ille. Det mener jeg, og det prøver jeg å få dem med på.

- Ja, hvilket argument vil du bruke? Før eller siden vil noen spørre deg.

12: Nei, det er at samtlige er pålagt verneplikt, og det er bare å gjøre det beste ut av det, når de først er her. Kanskje ikke vits i å hate livet av seg når du kanskje kan ha det bedre enn hva du gjør det til. Gjøre det best mulig altså.

13: Hvorfor de er her? Egentlig så tror jeg faktisk jeg aldri har fått det spørsmålet. Men, det er jo det med verneplikta da, at fedrelandet for å si det på en litt flåsete måte trenger folk som er utdanna til å kunne forsvare landet i en eventuell krisesituasjon, og det at sjøl om det er ganske lite spennende, så tar det så pass lang tid å få utdanninga at en må nesten få gjort unna det før noe skjer, ellers så tar det for lang tid.

16: Det viktigste? Jeg mener at førstegangstjenesten er ett år som alle bør få med seg for å høste egenerfaring, og egenutvikling, og på en måte liksom definere at nå er de ferdige med hjemmet sitt, og nå står de klar for nye oppgaver. Det tror jeg kanskje er det viktigste.

Apell til pliktfølelsen inngikk i motivering fra flere offiserer:

- Hva er ditt viktigste argument til soldatene for å motivere dem når de spør om hvorfor de er her?

11: Jeg har ikke vært oppe i den situasjonen at jeg har måttet svare på det, men det ville i så fall være at det er en plikt å være her, det er noe alle må igjennom, og hvis man ser positivt på det, og - jeg ser ikke det negative i å være inne i Forsvaret, jeg for min del,

man må bare prøve å finne motivasjon i det. Tross alt har tusen på tusen vært gjennom dette før.

12: Motivere ja, du kan jo bruke kunstig motivasjon, men det er kanskje ikke det som er det beste, at du gir premier og sånt. Hvorfor de er her?

Noen offiserer valgte et historisk perspektiv for å begrunne behovet for langsiktig planlegging.

- Hvis de hvis du får spørsmålet eller hvis du får spørsmålet Hva slåss vi for? Hva ville du ha svart da?

M1: Nei altså å vi.... Vi slåss... Vi slåss jo ikke i den forstand i den daglige Vi må jo se det sånn.. militært forsvar det er jo en oppgave som det tar veldig lang tid å bygge opp, vi kan jo ikke helt legge ned fordi at no er det ikke noen militær trussel. Det var jo det man prøvde seg på i tredveårene hvis en skal ha det er jo et velbrukt argument akkurat det om tredveårene. Det er jo faktisk relevant, spør du meg. Det er så lenge vi skal ha, altså, hvis vi legg ned Forsvaret nå, så tar det minst tyve år å bygge det opp et nytt ett, og ingen som kan si hvordan situasjonen vil være om tyve år og sånn som vi har Forsvaret i dag er et minimum forsvar og det mener jeg vi bør ha.

- Og hvis de spør: Hva slåss vi for, hva vil du si da?

M4: Da vil jeg si at vi hadde en episode for førti år siden som viste godt at det er nødvendig å ha et forsvar, så vi aldri kan være sikre på å ikke ha bruk for Forsvaret.

En marineoffiser valgte en organisasjonsintern begrunnelse:

- Hva er ditt viktigste argument for å motivere soldatene hvis de for eksempel vil ha svar på spørsmålet hvorfor de er her?

M2: Det spørsmålet har jeg fått en del ganger og da den eneste muligheten, i hvert fall den muligheten jeg pleier det må være å forklare de hvorfor vi har båten, hvorfor vi har fartøyet og hva fartøyets oppgave er og få de til å innse det at deres oppgave ombord den er stort sett like viktig for alle siden det er såpass lite samfunn og hvis et av de ledda ikke er her så ville det bryte ned hele fartøyet.

- Og hvis de spør: Hva slåss vi for? Hva svarer du da?

M2: Hvis de spør hva vi slåss for så må jeg nesten ty til det eldgamle trikset med at vi har et land og hvis vi vil bevare samfunnet vårt og drive med samfunnet vårt som de gjorde fra eldgamle tider så må vi ha et eller annet å forsvare oss med. Det er deres oppgave og plikt å gjøre det.

Flere av offiserene jeg spurte hadde ikke fått spørsmål fra soldatene om hvorfor de skulle sloss. En marineoffiser mente at de fleste ikke trengte begrunnelse, de andre var vanskelig å snu.

- *Hva er ditt viktigste argument for å motivere soldatene til å være her, hvis de spør hvorfor er vi her - gå i Forsvaret. Hva svarer du da?*

M4: - Altså det vil jeg egentlig ikke argumentere med dem om de mener vi må ha et forsvar eller ikke. Det er veldig vanskelig å motivere folk som er generelt imot Forsvaret, og hvorfor vi ikke skal ha et forsvar. Men det er min erfaring at det er veldig få som mener det.

4.3.2 Forsvarsvilje og atomvåpenmotstand

Forsvarsvilje, motstand og patriotisme er alle honnørord det er rimelig å tenke inngår i en militær tenkemåte. Mine data viser at de også inngår meget klart i soldatenes tenkemåter. Tabell 4.21a viser at bare 1 av 20 svarte 'nei' på spørsmålet om "Norge bør gjøre militær motstand (...) dersom Norge skulle bli angrepet militært". Mer enn 4 av 5 svarte 'ja'. Funnet svarer godt til opinionsundersøkelser som Folk og Forsvar gjorde samme år (Fakta om Forsvaret 1992:40). Ronald Inglehart mener Norge er et av de land i Europa der befolkningen gir størst støtte til forsvar av status quo. Også foreliggende materiale gir støtte til en påstand om at forsvarens vilje blant norske soldater var rimelig høy, også etter at muren var falt.

Mer overraskende var funnet om at offisiell norsk atomvåpenpolitikk ikke hadde oppslutning. Bare 29 prosent av soldatene var positive. Annenhver soldat svarte 'nei' på spørsmålet om han "støtter militært forsvar av Norge selv om dette skulle medføre bruk av atomvåpen" (tabell 4.21b). NATO-medlemskapet fikk sterk støtte (tabell 4.22a), men støtten til norsk utenrikspolitikk i forbindelse med Gulf-krigen var mer nølende. En tredel av soldatene svarte 'vet ikke' eller de var 'mot' å sende kystvaktskipet KV Andenes til Gulfen for å delta i den FN-sanksjonerte krigen mot Irak (tabell 4.22b). Soldatstøtte til de enkelte militære virkemidlene i forsvars- og sikkerhetspolitikken er således mindre selvsagt enn støtte til et mål om et land fritt for okkupert makt og fritt for politisk press fra andre stater.

Tabell 4.21: Soldatholdninger til norsk forsvarspolitikk

	Ja	Nei	Vet ikke	N=100%	Referanse tabell 6.3.5
a) Dersom Norge skulle bli angrepet militært, mener du at Norge bør gjøre militær motstand?	83	5	13	1421	(militær motstand)
b) Støtter du militært forsvar av Norge selv om dette skulle medføre bruk av atomvåpen?	29	50	21	1422	(motstand a-våpen)

Tabell 4.22: Soldatholdninger til norsk forsvarspolitikk

	For	Mot	Vet ikke	N=100%	Referanse tabell 6.3.5
a) Er du for eller imot at Norge er med i NATO?	83	5	13	1410	(NATO)
b) Er du for eller imot at Norge har sendt KV Andenes til den Persiske Gulf?	66	11	23	1410	(Gulf)

I kapittel 2.3 refererte jeg til Denekers antagelse om at det er vanskeligere å legitimere militære styrker og militære institusjoner i 1993 enn under den kalde krigen. Mitt materiale gir i hovedsak støtte til denne påstanden. Min presisering vil være at norske soldater ved slutten av den kalde krig fortsatt gir sterk støtte til sentrale mål for norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk, men støtten til de ulike virkemidlene er noe mindre og varierer mye.

4.4 Samfunn og politikk

4.4.1 Utvidet trusselbilde

Jeg valgte å presentere soldatene for et bredere trusselbilde enn det rent militære. Spørreundersøkelsen listet opp en rekke politiske utfordringer for årene fram mot år 2000 som soldatene ble invitert til å ta stilling til. Hensikten var dels å se hvordan respondentene så på ulike trusselbilder innbyrdes og dels for å undersøke om politiske holdninger til samfunnsforhold utenfor den militære sfære ble endret i løpet av militærtjenesten. Spørreskjemaet gir her som i de fleste andre forsøk på å hente ut data, en sosial konstruksjon for respondenten. I dette tilfellet blir respondentene presentert for en liste samfunnsproblemer som jeg velger å definere som et utvidet trusselbilde. Dersom soldatene mente at begrepet 'trussel' burde reserveres til et mer avgrenset saksfelt, lå det utenfor mulighetene i mitt skjema.

Den utvidede trusseldefinisjonen som er brukt i undersøkelsen er inspirert av Becks risikobegrep. Risiko er definert som en systematisk måte å forholde seg til 'hazards and insecurity'. Han hevder at det moderne samfunn er preget av en ny utviklingslogikk som bryter med tidligere prosesser:

"While in classical industrial society the 'logic' of wealth production dominates the 'logic' of risk production, in the risk society the relationship is reversed." (Beck 1992:12)

Tabell 4.23 viser at militær trussel av soldatene ble oppfattet som den minst viktige, sammen med politisk ekstremisme og overbefolkning i den tredje verden. 21 prosent mente at militær trussel var 'svært viktig' eller 'viktig' i 1991. En liste over prioriterte politiske saker for et representativt utvalg i en rekke EU-land viste en tilsvarende lav prioritet av militære spørsmål. Både i 1973 og i 1988 kom målet om 'strong defence forces' lavest på listen over 12 politiske mål der respondentene skulle angi det mål som var viktigst eller nest viktigst (Inglehart 1990:98).

Den trusselen som ble betraktet som den avgjort viktigste var faren for gradvise miljøødeleggelser (luftforurensning m.v.). 86 prosent mente dette var en 'svært viktig' eller 'viktig' trussel. Soldatenes miljøbevissthet faller sammen med en bredere miljøbølge blant befolkningen og særlig ungdom i store deler av Europa. De siste 25 år har miljøvernverdier vunnet oppslutning blant norske velgere (Jansen & Osland 1996:185).

Siste del av 1980-tallet representerte et gjennombrudd for natur- og miljøvernet (Aardal 1993:27). Miljøvern ble rangert som nest viktigste sak i valgkampen i 1989 (Valen 1994). Handlingskonteksten for dette er mangfoldig og kompleks, noen trekk ved denne: Tsjernobyl-reaktoren eksploderte 26 april 1986. Brundtland-kommisjonens rapport kom i 1987 (Verdenskommisjonen 1987). Samlaget valgte å starte utgivelsen av en miljøårbok i 1987 (Miljøårboka 1992). Stortinget vedtok i 1989 et nasjonalt mål for stabilisering av CO₂-utslipp innen år 2000.

En tidligere bølge av interesse for miljøvern på 1960-tallet reproduiserte og bekreftet Vekst med vern-ideologiene, bl.a. i et eget departement (Jansen 1989:39, 273). Bølgen av miljøverninteresse på 60- og tidlig 70-tall utgjorde en del av handlingskonteksten for foreldregenerasjonen til soldatene som ble undersøkt i 1991.

Miljøbevissthet ble gradvis oppsummert som et sentralt element i Ronald Ingleharts verdirevolusjon med økende innslag av postmaterialistiske verdier. Han fant at forholdet mellom materialister og postmaterialister hadde en ratio på 3:1 i materialet fra 1973. I 1988 var tilsvarende ratio 2:1 (Inglehart 1990:98).¹⁰

Det var rett nok liten endring i opinionens prioritering av Ingleharts miljøspørsmål; *"Try to make our cities and countryside more beautiful"*. 7 prosent anga dette som viktigste eller nest viktigste mål både i 1973 og i 1988. På basis av nye indikatorer på 1980-tallet konkluderer imidlertid Inglehart med at økologisk orienterte partier har et stort potensiale i europeiske elektorater. De representerer

"(..) one symptom of a broad underlying process of political change that has given rise to the environmentalist movement and a variety of other new social movements." (Inglehart 1990:378)

To andre trusler som ble vektlagt var problemer på grunn av flyktninger og asylsøkere som kommer til Norge, og farer knyttet til aidsbølgen.

---

¹⁰ Land som inngikk i Euro-barometer-undersøkelsen for september 1973 og april 1988: Frankrike, Vest-Tyskland, Storbritannia, Italia, Nederland, Belgia, Luxembourg, Irland og Danmark.

Tabell 4.23: Utvidet trusselbilde

	Svært viktig	Viktig	Middels betydning	Lite viktig	Uten betydning	N= 100%	Referanse tabell 6.4.1
a) Militær trussel	5	16	31	39	10	1416	(militær trussel)
b) Politisk ekstremisme	6	18	30	32	14	1398	(politisk ekstrem.)
c) Overbefolkning i den tredje verden	13	27	31	21	8	1418	(overbefolkn)
d) Økonomiske kriser	20	45	25	9	2	1415	(økonom. kriser)
e) Alvorlige uhell i kjernefysiske anlegg, kjemiske fabrikker el. lignende	22	37	23	15	3	1423	(atom uhell)
f) Aids	26	33	25	14	2	1421	(aids)
g) Problemer på grunn av flyktninger og asylsøkere som kommer til Norge	29	26	26	15	4	1421	(flyktning asylsøker)
h) Gradvise miljøødeleggelser (luftforurensning m.v.)	47	39	11	4	1	1422	(gradvise miljøød)

Spørsmål: Hvor sannsynlig tror du det er at sakene som er listet nedenfor kommer til å utgjøre en trussel mot folk som bor i Norge frem mot år 2000?

Jeg har i min undersøkelse ikke et materiale som gjør det mulig å direkte teste ut om Martin Shaws antagelse om eksistensen av en demokratisk militarisme også er gyldig for Norge. Jeg refererte i kapittel 2.3 at Shaw definerte demokratisk militarisme som eksistensen av en nasjonal myte som baserte seg på ideen om at militær styrke er fundamentalt for sikkerhet. Basert på mine funn om soldatenes trusselbilde mener jeg det er rimelig å fremsette den hypotese at dersom det eksisterte en demokratisk militarisme i det norske samfunn ved slutten av den kalde krigen, så var den i ferd med å miste kraft blant norske soldater. Selv om soldatene gir relativt sterk støtte til for eksempel norsk medlemskap i NATO, så gir de svak støtte til sentrale virkemidler i NATOs strategi. Soldatene så også i stor grad bort fra militær trussel som problem, - til tross for at datainnsamlingen var gjennomført under Gulfkrigen og i rimelig sammenfall med kuppforsøket i Moskva. I lengden vil det være vanskelig å opprettholde en myte om at militær styrke er fundamentalt for nasjonal sikkerhet dersom problemdefinisjonen mangler.

4.4.2 Partipolitikk og oppfatning om EU-medlemskap

Tre år før den norske EU-avstemningen høsten 1994 hadde EU-tilhengerne en liten overvekt blant soldatene; 34 prosent var 'for', 31 prosent var 'mot'. Størst var imidlertid 'vet-ikke'-gruppen, med hele 35 prosent (tabell 4.24). Undersøkelsen ble gjort før det ble fart i den norske omkampen om EU-medlemskap.

Tabell 4.24 EU-medlemskap

	%
For	34
Mot	31
Vet ikke	35
N=100%	1406
Ikke svart	30

Spm: Er du for eller mot norsk medlemskap i EF?

Tabell 4.25: Partiopplutning

	%
Frp	23
H	26
KrF	3
Sp	8
DNA	26
SV	9
Annet	5
N=100%	890
Ikke svart	546

Spm: Dersom det var Stortingsvalg i morgen, hvilket parti ville du ha stemt på

Svarprosenten på mitt spørsmål om partivalg var lavt. Mer enn tredjeparten av svargiverne unnlot å svare på spørsmålet: *“Dersom det var Stortingsvalg i morgen, hvilket parti ville du ha stemt på?”* Tabell 4.25 viser at de tre største partiene var Høyre og DNA, med 26 prosent opplutning, og Frp, med støtte fra 23 prosent av svargiverne. Sammenlignet med befolkningen for øvrig står særlig Fremskrittspartiet sterkt blant soldatene, mens DNA og KrF er underrepresentert. Frp står så sterkt i mine data at funnet etter mitt syn er oppsiktsvekkende.

Ved å studere opplutningen på troppsnivå er det mulig å observere om Frp-soldatene var enslige svaler, eller om de fremstod i større grupper. I seks av troppene som ble spurt var det grupper på fire eller flere soldater som støttet Frp. Vel halvparten av de 69 soldatene kom fra disse troppene. I en av troppene var det valgskred for Frp. Hele tre firedeler av avgitte svar gav sin stemme dit. I denne avdelingen er det grunn til å tro at en eller annen form for gruppedynamikk har gjort seg gjeldende. Det kan ha vært en morsom spøk, eller det kan ha vært en genuin opplutning om Frp.

Oppslutningen om Frp i denne spesielle troppen har imidlertid ikke kritisk betydning for de konklusjonene som er mulig å trekke om soldatenes tenkemåter om stemmegivning til Frp. Jeg drøfter dette nærmere i kapittel 6 og 7.

4.5 Oppsummert: Soldatenes tenkemåte

I dette kapittelet har jeg tegnet et portrett av noen tenkemåter hos norske soldater ved slutten av den kalde krigen. Jeg valgte å beskrive disse tenkemåtene på fire hovedområder. Avsnitt 4.1 viste at vernepliktsforsvaret fikk større støtte enn andre rekrutteringsformer for soldater. Argumentet om plikten til å forvare folk og fedreland stod sterkt som et *pro*-argument for verneplikten. Soldatene hadde noe større tro på at patriotiske motiv heller enn pragmatiske motiv lå til grunn når unge menn valgte militærtjeneste. Soldatene gav liten støtte til argumenter om at verneplikten formet unge menn til gode soldater eller til soldater som adlyder ordre. Giddens maskulinitetshypotese fikk heller ikke stor støtte i soldatenes egenoppfatning. Selv om mange soldater var skeptisk til sivilarbeid og sivilarbeidernes motiver, gav vernepliktssoldatene relativt klar støtte til at militærnekting var en demokratisk rettighet.

Avsnitt 4.2 om autoritet, lydighet og føyelighet viste at egen samvittighet og befal kom likt ut i soldatenes egenrapportering av normsender for egen tjeneste. Mange soldater trakk også frem medsoldater som viktigste normsender. Ordrenektpotensialet for 'uheldige ordre' var betydelig og tilliten til befal var klart mindre enn tilliten til medsoldater. Et klart flertall av soldatene gav støtte til at soldatene burde ha streikerett eller streikerett i en begrenset form.

Avsnitt 4.3 om militært trusselbilde og forsvarspolitikkk viste frykten for krig var liten. Motstandslinjen stod sterkt blant soldatene, men soldatene oppgav klare begrensninger i hvilke virkemidler de mente forsvaret skulle inkludere. Det var liten støtte at militært forsvar av Norge burde medføre bruk av atomvåpen. Norsk NATO - medlemskap fikk stor oppslutning. Et klart flertall gav også støtte til at Norge deltok med et kystvaktskip i Gulfkrigen.

Mitt forsøk på å sidestille militære trusler med andre trusler mot folk som bor i Norge frem mot år 2000 i avsnitt 4.4 viste at militære trusler kom lengst ned på soldatenes liste. Mest bekymret var de for gradvise miljødeleggelses og problemer på grunn av flyktninger og asylsøkere som kommer til Norge. Fremskrittspartiet stod sterkere blant soldatene enn i befolkningen for øvrig. DNA og Krf var klart underrepresentert.

---

5. Soldatenes rom, livsløp og orientering

I dette kapittelet skal jeg analysere data som kan gi kunnskap om soldatenes ståsted i militærorganisasjonen, -deres biografi og deres orienteringer i forhold til medlemskap i organisasjonen. Kapittelet har to hovedmål. Det skal gi et selvstendig bidrag til portrettet av den norske vernepliktige soldat ved slutten av den kalde krig: Hvem er han? Gjennomgangen skal også etablere mine uavhengige variable for videre analyse.

I kapittel 2 presenterte jeg et skjema for sosialiseringsteorier (Figur 2.2). Innenfor det integrerende perspektivet valgte jeg å skille mellom sosialisering i barndommen og sosialisering som livslang prosess. Innenfor det refleksive perspektivet har jeg valgt å føre videre en teori om egensosialisering. Valg av sosialiseringsteori har konsekvenser for hvilke konklusjoner det er mulig å trekke om soldatkanalens karakter – om innflytelsesretningen primært er fra folk til militærapparat eller om hovedtendensen er omvendt.

Min modell om vernepliktskanalen som institusjon for sosialisering forutsetter at sosialisering i barndommen lar seg reversere seinere i livsløpet. I denne avhandlingen undersøker jeg om militærorganisasjonen fungerer som en slik kilde for sosialisering eller resosialisering.¹ Min modell om vernepliktskanalen som *borger i uniform* lar seg begrunne med alternative forutsetninger om sosialisering. En versjon som kan være konsistent med Parsons og Freud, er at soldatene i avgjørende grad er preget av barndom og oppvekst og dermed det samfunnet de kommer fra. Men borger-i-uniform-modellen lar seg også begrunne i et moderert livsløpsperspektiv. Det er mulig å tenke

---

¹ Konferer Giddens 1993:80.

seg at 18-19 års innlæring, preging og/eller erfaringer fra barndom og ungdomstid veier tyngre eller har gitt soldatene mentale sperrer mot forsøk på sosialisering eller indoktrinering fra befalets side. Førstegangstjenesten varte i 1991 tross alt bare 12-15 måneder. Den tredje posisjonen for sosialisering – egensosialisering – lar seg umiddelbart hverken ta til inntekt for modellen for borger i uniform eller for den instrumentelle versjon av vernepliktskanalen. Egensosialisering gir usikkerhet for om soldatene representerer trekk ved det sivile samfunn i militærorganisasjonen. Den gir også usikkerhet for om soldatene vil inngå som lojale og forutsigbare deltakere i militærorganisasjonen.

Skillet mellom avsnitt 5.1 "Der soldatene er" og 5.2 "Der soldatene kommer fra" ligner et skille Olav Korsnes presenterer fra Claude Dubar. Dubar har valgt å skille mellom en weberiansk inspirert romdimensjon og en Durkheim-tradisjon med vekt på tidsdimensjonen (Korsnes 1994). Durkheim mente menneskets sosiale identitet primært var et resultat av sosialisering som barn og unge. Posisjonen er i hovedsak strukturalistisk. Den sosiale identiteten "skriver seg inn" i oss (Korsnes 1994:2). Vår sosiale identitet er ikke et uttrykk for vår personlige identitet, men for gruppen eller gruppene vi tilhører (sm.st). Avsnitt 5.2 vektlegger soldatenes sosiale biografi som en undersøkelse av den Durkheimske tidsdimensjonen. Med Webers alternative vektlegging av det romlige blir

".. de sosiale aktørers identitet (...) dermed langt mer provisorisk og ustabil, avhengig av f.eks. ens posisjon og deltagelse i det spillet som foregår på et bestemt område – som f.eks. i arbeidsliv/yrkeslivet/økonomien." (Korsnes 1994:4)

Den romlige aksens utgjør i større grad enn sosial biografi et samhandlingssystem, der identiteten kan bli forandret når samhandlingsmønsteret blir restrukturert (sm.st:3). Romdimensjonen og tidsdimensjonen kan selvsagt betraktes som innbyrdes utelukkende kategorier der brudd mellom tidlig og sen sosialisering blir fremhevet. Med et strukturelt inntak blir dette en "systemintegrerende prosess preget av innpassing" (Michelsen 1995:13).

Ved å åpne for frivillig handling og refleksjon kan sosialisering drøftes som 'tilegnelsesprosesser' (sm.st). Heller enn enten Weber eller Durkheim er det mulig å betrakte sosialisering med vekt på artikuleringen av forholdet mellom sosial biografi og organisasjon (sm.st:15). Det er ikke vanskelig å argumentere for at rommet for individuell handling er mindre for en ungdom som er innkalt til førstegangstjeneste

enn for en ungdom som søker jobb eller skoleplass. Jeg velger likevel å ta som et utgangspunkt at rommet for handling og refleksjon eksisterer også for denne ungdomsgruppen. Denne avhandlingen tar således sikte på å studere relasjonen mellom biografi, organisasjon og orientering for norske vernepliktige soldater.

5.1 Der soldatene er

I dette avsnittet presenterer jeg mine rom- og organisasjonsvariable. Disse utgjør viktige sider ved det sosiale rommet som soldatene lever og handler innenfor. Organisasjonsmessige rammer kan tenkes å påvirke soldatenes handlingsvalg og deres tenkemåter. For Weber var organisasjon en viktig autoritetsstruktur. Den fordelte myndighet til å befale og plikten til å adlyde (Weber 1971:75). Organisasjon er også viktig fordi den bidrar til å rettferdiggjøre befalingsmyndigheten (Weber 1971:86-). Weber så på byråkratiet som det mest rendyrkede legal-rasjonelle herredømme (sm.st.:87). Byråkratiet var overlegent andre organisasjonsformer. Det var teknisk sett det mest utviklede maktmiddel i hendene på dem som rådet over det. Denne makt ble vedlikeholdt og styrket ved at embetsverket praktiserte en stor grad av hemmelighold – særlig i de militære byråkratier (Weber 1971:145-146). For Weber var byråkratiet en forutsetning for å samle de driftsmidlene som var nødvendige for å reise en hær. Men krigsorganisasjonen var også særmerket ved at den gjennom byråkrati kunne utvikle militær disiplin og dressur til et høyt nivå (Weber 1971:134). Militærorganisasjonen var opphavet til all disiplin, ifølge Weber (Weber 1978 II:1155). Innholdet i disiplinen er

“...consistently rationalized, methodically prepared and exact execution of the received order, in which all personal criticism is unconditionally suspended and the actor is unwaveringly and exclusively set for carrying out the command.” (Weber 1978 II:1149).

Selv om Weber la vekt på byråkratiet som upersonlig og giver av instrumentell makt til dem som kontrollerte apparatet, gav han også plass for mennesket som bærer av normer og reglementer. Byråkratiets permanente karakter hviler ikke på dokumentfestede regler alene. I en polemikk mot Bakunin hevder Weber at herredømme og ervervede rettigheter ikke fordamper fordi om de skriftlige kildene blir ødelagt.

“De glemmer at menneskene fortsetter å være innstilt på å overholde de vante normer og reglementer, uavhengig av dokumentene. Enhver nyordning av beseirete og oppløste troppeformasjoner, og likeledes enhver gjenopprettelse av en administrativ ordning som er blitt

ødelagt (...), foregår ved appell til menneskers innstilthet som er inntuktet i både embetsmennene og de styrte." (Weber 1971:142).

Men selv om disiplin ofte vil være basert på mekanisert drill, gir Weber plass for begrunnelsen. Han viser til at militære ledere tar i bruk en rekke emosjonelle virkemidler knyttet til bl.a. religion og ære for å styrke entusiasmen til soldatene. Disiplin må gi plass for et begrep om soldatmoral (Weber 1978 II:1150).

En slik utlegning gjør at moderne institusjonsteori neppe utgjør et stort brudd med Weber. Men den tydeliggjør mer enn hva Weber gjør, uformelle beslutningskanaler og betydningen av normer og mentale prosesser. Vurdert som institusjon kan helheten eller deler av militærorganisasjonen således omfatte regulative, normative og kognitive element som skissert i kapittel 2. Den regulative pilar vektlegger organisasjonens regler, lover og sanksjoner. Den normative vektlegger organisasjonens normer og verdigrunnlag. Begge disse legger føringer på individuell handling. Den kognitive pilar er det som etter Scotts oppfatning skiller ny-institusjonalisme fra tradisjonell institusjonell sosiologi (Scott 1995:40, 59). Den kognitive pilaren vektlegger individets respons og fortolkning av den eksterne verden. Meningsdannelse – vedlikehold og endring – foregår i møte mellom individet og strømmen av hendelser og situasjoner som individet opplever eller inngår i (sm.st). Individuer er bærere av normer og verdier fra institusjonelle omgivelser. Men de er også endringsagenter ut over det handlingsbegrep som March og Olsen har gitt i sin nyoppdagelse av institusjoner 'Passende handling' (March & Olsen 1989:161). Handling hos March og Olsen er intensjonal, men ikke egensindig (Skauge 1992:284). Jeg tolker handlingsbegrepet slik at individenes handlingsrepertoarer i hovedsak er utenfor individets kontroll. Det er institusjonelt forankret. Jeg vil argumentere for et handlingsbegrep som åpner for reflektert handling som noe mer enn tilpasning til gitte realiteter. Individene konstruerer og inngår i kontinuerlig forhandling om sosiale realiteter i hverdagslivet. Bourdieu skiller mellom objektive strukturer i posisjonsrom og handlingsdisposisjoner. Posisjonsrommet er

".. fordelinga av sosialt verkande ressursar som definerer kva for ytre tvang som kviler på samhandling og framstillingsformer." (Bourdieu 1993: 29)

Meningsdannelse og refleksjon hos den enkelte er knyttet til individets handlinger. Individuell handling og refleksjon er basis for kollektiv handling og kollektiv meningsdannelse. Jeg har her ingen presis teori om hvordan individuell fortolkning blir omgjort

til kollektive meningsdannelser. Men jeg vil avvise det syn at kollektiv meningsdannelse kan reduseres til summen av individuelle fortolkninger.

Når jeg i det videre presenterer bakgrunnsvariable, organisasjonsvariable og variable for orienteringer hver for seg er det ikke fordi jeg oppfatter dette som enten – eller forklaringer. Men jeg velger å gjennomgå de ulike inntakene hver for seg. I den videre analysen skal dette danne basis for å drøfte deres innbyrdes koblinger.

5.1.1 Eksponeringstid

For min undersøkelse er *eksponeringstid* i organisasjonen sentralt. Dette er min sentrale sosialiseringsvariabel. Teorien bak er at militærorganisasjonen står for organisert innlæring av et repertoar av handling og holdninger. Førstegangstjenesten er ment som soldatutdannelse. Det er relativt uproblematisk å tenke at soldatenes meninger på enkelte felt blir påvirket i løpet av tjenestetiden. Det empiriske spørsmål er på hvilke felt dette skjer. Hva er sosialiseringens virkefelt? Bruk av eksponeringstid som variabel for sosialisering forutsetter ikke nødvendigvis en teori om kontinuitet i innlæringen, men den prøver ut et standpunkt om at noen former for innlæring foregår kumulativt over tid. Lengden på vernepliktstiden har vært betraktet som en indikator for innlæringspotensiale. Weber viser til begrunnelsen som ble gitt for å utvide vernepliktstiden til tre år i 1913. Dette skulle gi en 'profesjonell armé' (Weber 1978 II:1155). Tabell 5.1a appendiks viser fordeling på avtjent tjenestetid for soldatene som har svart i min undersøkelse. Jeg har i den videre analyse valgt å gruppere eksponeringstiden i 3 måneders intervaller. Resultatet er vist i tabell 5.1. Der fremgår det at det er en svak overvekt i mitt materiale av soldater som har avtjent 3 og 6 måneders tjeneste. Behovet for enkelhet i denne viktige og ofte opplistede indikator går foran nytten av detaljkunnskapen som er mulig å få frem ved å beholde detaljrikdommen i tabell 5.1a appendiks i den videre analysen.

"Behovet for enkelhet og oversikt må derfor i hvert konkrete tilfelle vurderes i forhold til behovet for detaljinformasjon" Ottar Hellevik 1993:181).

Det er mulig å tenke seg at det foregår sosialisering i militærorganisasjonen, men den ikke foregår lineært etter den tiden soldatene er inne. Soldatene går tvert imot gjennom ulike passasjer i tjenesten som gir en forklaring som heller må forstås som 'sprang'. Slike sprang kan være inntaket med rekruttskolen, overføring til ny avdeling og til sist veteranperioden. Denne perioden er de tre siste månedene, da soldatene er eldst og

mest erfarne og står for tur til å dimittere. Selv med en slik moderert sosialiseringsteori skulle det være tilstrekkelig med en eksponeringsvariabel som grupperer soldatene i fire hovedkategorier (tabell 5.1).

Tabell 5.1: Eksponeringstid for soldatene i undersøkelsen fordelt på 3 måneders perioder

	%
0-3 måneder	27
4-6 måneder	28
7-9 måneder	23
10-12 måneder	22
N=100%	1429
Ikke svar	7

Spm: Når startet du å avtjene din verneplikt? År: _____ Måned: _____

Variabelbenevnelse for bruk i krystabeller i kap 6: 'Tjenestetid avtjent'

5.1.2 Hierarki

Eksponeringstiden skal gi et samleinntrykk for om militærorganisasjonen er en viktig normsender for soldatene. Jeg velger imidlertid også å gå inn på andre sider ved det organisatoriske rommet som soldaten inngår i. En slik organisasjonsvariabel gjelder soldatenes plass i organisasjonshierarkiet. For Weber var embetshierarki et sentralt kjennetegn for byråkratiet. Det utgjør

".. et fast ordnet system av over- og underordnede stillinger hvor de med større myndighet har oppsyn med dem med mindre. Et system som på samme tid gir dem det herskes over, muligheten for å anke en lavere embetsmanns avgjørelse ved å appellere til en høyere instans." (Weber 1971:108).

Soldatene utgjør bunnen i organisasjonen om vi tenker hierarki og vertikal jobbspesialisering. Men også for de vernepliktige er det utviklet et formelt over- og underordningsforhold. I Hæren kan soldater i førstegangstjenesten bli korporaler eller visekorporaler. Tilsvarende grader i Sjøforsvaret er menig i særklasse og utskrevet menig, og i Luftforsvaret korporal og vingsoldat (Håndbok for soldaten 1987:199-). Grunnlaget for beordring til utskrevet ledende menig i Sjøforsvaret blir beskrevet slik:

"Ledende grad gis automatisk til visse spesialister og kan dessuten gis til andre, uansett om de er spesialister, når vedkommende har en stilling som medfører ledelse av andre mannskaper, for eksempel at han er leder for en vaktstyrke, utøvelse av myndighet i sin alminnelighet, eller særlig betrodd og ansvarsfullt arbeide." (uthevet i kilden) (Håndbok for menige i Sjøforsvaret 1973:258)

Maskinbyråkratiet som militærorganisasjonen ligner på, er en struktur med særlig vekt på kontroll (Mintzberg 1993:167). To ulike byråkratiske strategier for kontroll er regler

eller direkte overoppsyn. De fleste militærorganisasjoner i industrialiserte land har en blandingsform mellom disse to kontrollformene. Soldatene er i liten grad deltakere i produksjon av regler i militærorganisasjonen. Noen av dem er imidlertid tildelt en rolle i direkte ledelse av andre soldater. Ved å gi soldater en (begrenset) rolle i det militære hierarkiet kan organisasjonen redusere problemet med at hver befalingsmann har for mange undergitte (Perrow 1986:30).

Har hierarki betydning for holdninger til de soldatene som blir forfremmet i førstegangstjenesten? Hierarki blir ofte betraktet som et system som er overlegent hva angår informasjonsflyt. Richard Scott mener det er en kurvilineær sammenheng mellom behovet for informasjonsflyt og nytten av hierarki (Scott 1992:161). Ved små mengder av informasjon gir hierarki små fordeler, men flere ulemper. Ved informasjonsmengder opp til et visst punkt kan hierarki gi reduserte omkostninger for kommunikasjon. På begynnelsen av 1990-tallet inngikk noen soldater som viktige aktører på de laveste nivåene i det militære hierarkiet. Som lagførere er de ofte viktigste informanter til 5-7 andre soldater, særlig i hæren. De er viktige formidlere av informasjon fra andre deler av organisasjonen. Det er rimelig å tenke seg at en lagførerposisjon eller tilsvarende gir noen soldater mer kunnskap om militære aktiviteter. Men det er også mulig å tenke seg at de overtar militære tenkemåter mer enn andre soldater fordi de har mer kontakt med yrkesbefal enn andre soldater. Ettersom noen av soldatene med korporals grad gir ordre til sine medsoldater kan det tenkes at de har fått særlig kunnskap om ordrens begrunnelse. Hvis ikke, kan det likevel tenkes at de har behov for å forsvare en ordre de er med på formidle, fordi de er kooptert inn i organisasjonen på de nederste beslutningsnivå. De kommer dermed i en stilling der de kan komme til å måtte stå til ansvar for noen av oppdragene de formidler fra foresatte.

Karriere er en effektiv mekanisme i byråkratiske organisasjoner for å sikre at individuell handlingsmodell og/eller individuelle beslutninger er i tråd med de mål og forventninger organisasjonen har (Lægread og Olsen 1978:36). Men det er ikke gitt at en midlertidig forfremmelse i førstegangstjenesten gir en slik effekt. En antitese til denne forventningen kan være at soldatene som har fått tildelt et særlig ansvar, utvikler en særlig motstand mot militære tenkemåter. Fordi hierarkiske organisasjoner ofte har store problemer med å kommunisere kritikk og negative meldinger oppover i

organisasjonen, kan f.eks. lagførerene oppleve at de som har mest kunnskap om soldatene i bunnen av organisasjonen, i liten grad blir hørt.

Maktutredningen konkluderte med at byråkratisk karriere i departementene hatt betydning for tanke-, kontakt- og kontrollmønstre (Lægreid og Olsen 1978:284). Men departementstilhørighet og hovedfunksjoner er viktigere enn stillingsnivå (sm.st:181). Jan O. Jacobsen finner i sin avhandling relativt liten støtte for at noen strukturelle variable har betydning for offiserenes opplevelse av militærorganisasjonen. Den er i begrenset grad preget av hvor i hierarkiet og i hvilke organisasjonsmessige rammer offiserene befinner seg (Jacobsen 1996:453).

Tabell 5.2: Soldatenes militære grad

	%
Menig	78
Visekorporal/vingsoldat/utskrevet menig	7
Korporal/ledende menig	14
Høyere	0
N=100%	1432
Ikke svar	4

Spm: Hvilken militær grad har du?

Variabelbenevnelse for bruk i krysstabeller i kap 6: 'Grad'

Tabell 5.2 viser at vel 3 av 4 soldater i mitt materiale var menige. De øvrige er blitt midlertidig forfremmet. Brukt som uavhengig variabel ønsker jeg å undersøke om noen av soldatenes holdninger samvarierer med dette soldathierarkiet.

Spesialisering etter forsvarsgren, våpengren og brigade

Økende differensiering i samfunnet har gitt økt arbeidsdeling og spesialisering. Byråkratiets spesialisering angir hvilket saksavgrenset kompetanseområde som foresatte i en organisasjon har fått befalingsmyndighet over (Weber 1971: 92,107). Spesialisering var en av de viktigste faktorene som *Scientific-movement* retningen mente kunne gi økt produktivitet i industrielle organisasjoner (Presthus 1962:28). Militærorganisasjonen har flere prinsipper for deling av kompetanseområder. Et skille i vertikal jobbspesialisering er tradisjonelt begrunnet i teknologi og går mellom forsvarsgrener og mellom våpengrener. Denne arbeidsdelingen faller til dels sammen med en prinsipielt sett annen vertikal jobbspesialisering mellom militærorganisasjonens operative kjerne, som skal stå for ildkraften, og organisasjonens støttefunksjoner av ulike slag. Et tredje skille

går mellom kommandomyndighet og dem som er satt til å gi kommandomyndigheten råd – linje og stab.

Jeg skal her konsentrere oppmerksomheten om arbeidsdelingen som ligger i skillet mellom forsvarsgrener og våpengrener. Når jeg i det videre bruker disse fordelingene som uavhengige variable er det fordi disse kan tenkes å utgjøre ulike institusjonelle system med forskjellige kulturer som rommer ulike forventninger til organisasjonsdeltakerne. Forskjellene mellom kulturene i ulike forsvars- og våpengrener blir ofte understreket av offiserene selv. Tabell 5.3a viser soldatfordeling på forsvarsgren i mitt materiale. Tabell 5.3b viser fordeling på våpengren. De største våpengrenene hadde i 1991 egne rekruttskoler. Med noen unntak varte rekruttutdannelsen i 3 måneder.² For 1998 skal de fleste soldatene i hæren ha gjennomgående tjeneste. Det innebærer at rekruttskolen foregår på samme sted som resten av førstegangstjenesten blir avtjent. Rekruttskolene skal gi soldatene en første opplæring på våpen, organisasjon, og arbeidsformer som er sentrale for våpengrenen. Dersom det eksisterer forskjeller i kulturer mellom våpengrenene, er det sannsynlig at disse blir understreket på rekruttskolene. Rekruttskolebakgrunn for soldater i min undersøkelse er presentert i tabell 5.3c.

Tabell 5.3a: Forsvarsgren

	%
Hæren	64
Sjøforsvaret	18
Luftforsvaret	18
N=100%	1432
Ikke svar	4

Spm: Hvilken forsvarsgren tjenestegjør du i?

Variabelbenevnelse for bruk i krysstabeller i kap 6: 'Forsvarsgren'

² Unntakene var spesialistutdanning for ingeniørsoldater, militærpoliti og samband.

Tabell 5.3b: Våpengren

	%
Infanteriet	33
Feltartilleriet	6
Kavaleriet	7
Ingeniørvåpenet	5
Hærens samband	7
Hærens transportkorps	1
Hærens intendantur	1
Hærens våpentekniske	2
Forsvarets sanitet	0
Marinen	7
Kystartilleriet	10
Flyvåpenet	12
Luftvernartilleriet	8
Kystvakten	1
N=100%	1434
Ikke svar	2

Spm: Hvilken våpengren?

Variabelbenevnelse for bruk i krystabeller i kap 6: 'Våpengrad'

Tabell 5.3c: Rekruttskolebakgrunn

	%
Fredrikstad AR1	4
Haslemoen	4
Gardermoen, Flyvåpenet	11
Sessvollmoen	14
Trandum/SDR	7
Evjemoen	10
Hysnes fort	5
Odderøya	5
Steinkjersannan	7
Værnes	3
Eggemoen/Hvalsmoen	3
KNM Harald Hårfagre	8
Jørstadmoen	7
Heistadmoen	2
Bodø Hovedflystasjon	3
Helgelandsmoen	3
Andre	4
N=100%	1429
Ikke svar	7

Jeg har ikke intervjudata som kan sannsynliggjøre at rekruttskolene var forskjellige eller at våpengrenvise kulturer var virksomme. Men det er rimelig å tolke disse intervjuene slik at rekruttskolen for noen soldater var et sterkt møte med militærorganisasjonen:

– Hvordan opplevde du ditt første møte med rekruttskolen?

Soldat M6: *Nei, det gikk jo for såvidt bra det, jeg var jo, jeg hadde litt hjemlengsel i begynnelsen da, å komme inn i de ordrene, det var strengt.*

– Hvordan opplevde du ditt første møte med Rekruttskolen?

M8: *Ja, si det. Ganske hardt tror jeg, stor forandring.*

– Og på hvilket område?

M8: *Nei, det gjelder på systemet, mot deg som person, kan du si.*

– Følte du at du så og si ble formet av Rekruttskolen, forandret av Rekruttskolen?

M8: *Ja, så forandret, du ble i hvert fall påvirket ganske sterkt.*

– På hva områder da?

M8: *Nei, det gjelder koss du skal opptre i det militære systemet.*

– Hva var den viktigste lærdommen du fikk med deg fra Rekruttskolen?

M8: *Ja, det - si det. Innføy deg og ta ordrer, og samme og hva du har gjort før og hvem du er så...*

– Hvordan opplevde du ditt første møte med Rekruttskolen?

M9: *(litt latter) Ja, det var ganske sånn strikt.*

– På hva måte?

M9: *Nei, det å hilse på alle mulige folk, alt skal være punktlig og rett.*

– Hva var den viktigste lærdommen du fikk med deg fra Rekruttskolen?

M9: *Lærdommen, jeg tror ikke jeg fikk med meg noen viktig lærdom fra rekruttskolen.*

– Hvordan opplevde du ditt første møte med rekruttskolen?

M10: *Masete, mye kø, befal som skulle hevde seg og -*

– Hva følte du var den viktigste lærdommen du fikk med deg derifra?

M10: *Disiplinen, tenker jeg.*

I opposisjonen mot Jan O. Jacobsens avhandling om norske offiserer (Jacobsen 1996) etterlyste Bengt Abrahamsson variable som kunne skille ut ulike regimentskulturer i den norske militærorganisasjonen. For å undersøke dette aspektet har jeg valgt å skille ut soldatene som tjenestegjør ved Brigaden i Nord-Norge (heretter benevnt Brig. N). Med vel 5000 mann utgjør denne i størrelse vel en halv divisjon og skulle i 1991 kunne operere som en selvstendig kampstyrke. Brig N. var en stående utdanningsavdeling som også hadde kupperedskap (Kontakt med Hæren 2/96:4). Fra 20 juni 1996 opphørte Brigaden å være en selvstendig operativ enhet og gikk over til å være en taktisk brigade som skal operere sammen med 6. divisjon som operativ enhet. Brig N. var i 1991 den eneste stående avdeling i hæren som hadde en avdelingsidentitet som kunne sammenlignes med en regimentsidentitet. Brig N. ble bygget opp fra 1953 og var i hovedsak på plass i Indre Troms fra 1955. Mot slutten av den kalde krig var infanteribataljon nr.1 forlagt på Setermoen, bataljon nr. 2 var på Skjold og infanteribataljon nr. 3 på Åsegarden ved Harstad. I tillegg hadde Brig N. en artilleribataljon, en panserbataljon og andre støtteenheter og ledelsesledd (sm.st.). Fra 1958 har brigaden avholdt en brigadens dag:

“Arrangementet har siden starten hatt flere målsettinger, blant annet er denne dagen en anledning for lokalbefolkningen i indre Troms å ta de militære i nærmere øyesyn. Paraden på flystripa på Bardufoss har også til hensikt å demonstrere for omverden hvor omfattende den oppsatte delen av Brig N virkelig har vært, samtidig som den har virket samlende og motiverende for brigadens personell.” (sm.st:6)

Tabell 5.4 viser at en av fem soldater i mitt materiale tjenestegjorde ved brigaden i Nord-Norge. Utvalget skulle gi en god mulighet til å teste ut antagelsen om en særskilt regiment- eller brigadekultur i Norge.

Tabell 5.4: Soldater ved Brigaden i Nord-Norge

	%
Brigaden i Nord-Norge	21
Andre avdelinger	79
N=100%	1432
Ikke svar	4

Spm: Hvilken avdeling tjenestegjør du ved nå?

Variabelbenevnelse for bruk i krysstabeller i kap 6: 'Brig N'

Spesialisering etter funksjon – stridende

En variabel knyttet til soldatens funksjon er om de tilhører den gruppe av soldater som skal trykke på avtrekkeren – om de har oppgaver som stridende. Det er mulig å tenke seg at soldater som blir opplært til å drepe får en annen opplæring fra befalets side, enn soldater som inngår i støttefunksjoner. Voldsbruk av dette slaget bryter for de fleste mennesker med grunnleggende moralnormer. Fra organisasjonens side kan det tenkes at avlæring av verdier fra barndommen blir oppfattet som nødvendig og viktig. Budet om at du ikke skal drepe blir gjort betinget. Det finnes rettfærdige kriger (Elstain 1992). Soldatene som skal stå for voldsutøvelsen kan således oppleve en annen type normformidling fra befallet enn andre soldater. Slike normsendinger kan tenkes å påvirke soldatens verdier og normer, men den kan også tenkes å frembringe motforestillinger og ny refleksjon hos soldatene. Eventuelle forsøk på å justere stridende soldaters holdninger til voldsbruk var imidlertid i liten grad ledsaget av opplæring i nærstrid i 1991. Hæren manglet både utstyr og befal med kompetanse. Ifølge effektiviseringsutvalgets innstilling etterlyste en rekke soldater “grunnleggende soldatopplæring i til dømes våpenbruk og stridsteknikk” (Effektiviseringsutvalget 1994:10).³ Når variabelen stridende blir brukt seinere i analysen er ‘vet ikke-gruppen’

³ Et nytt utdanningsprogram for nærkamp ble imidlertid innført i 1996. I en tid preget av nedrustning og fred går programmet langt i å detaljere ulike volds teknikker for soldatene.

slått sammen med 'nei'-gruppen. Dette fordi begrepet 'stridende' sannsynligvis er mest kjent i de avdelingene som betrakter sine soldater som stridende. 'Vet ikke'-svar er sannsynligvis ensbetydende med 'nei' eller at stridende funksjonen er lite vektlagt i organisasjonen.

Tabell 5.5: Fordeling av funksjon som stridende

	%
Ja	57
Nei	21
Vet ikke	22
N=100%	1371
Ikke svar	65

Spm: Har du tjenestestilling som stridende?

Variabelbenevnelse for bruk i krysstabeller i kap 6: 'Stridende'

5.1.3 Undersøkellesperiode

Som jeg har redegjort for i avsnitt 2.6 Metode og data ble den delen av soldatundersøkelsen som baserte seg på spørreskjema ble gjennomført som to uavhengige målinger i februar - april 1991 og i september - november 1991. Hensikten var å øke muligheten for å generalisere fra resultatene. Ved å gjennomføre to undersøkelser var det i større grad mulig å kontrollere for historisk kontekst. Da undersøkelsen ble forberedt høsten 1990 økte spenningen i Midtøsten etter Iraks invasjon i Kuwait. Jeg fryktet at resultatene kunne bli påvirket av den internasjonale situasjonen uten at jeg var i stand til å redegjøre nærmere for hvilke funn som var historisk betinget. Nye tropper ble trukket ut og undersøkelsen ble gjentatt høsten 1991. Også denne undersøkelsen fikk en relativt dramatisk kontekst med kuppforsøket i Moskva. Men kuppforsøket ble relativt raskt slått ned.

Gulfkrigen skapte til dels panikkstemning i Europa. Terrorfrykt gav betydelig passasjer- nedgang i sivil luftfart. Fredsbevegelsen fikk økt oppslutning. Wilfred von Bredow beskriver krigsukene i januar og februar som kollektivt hysteri (Bredow 1992:296). Det er umulig å si sikkert hvordan denne konteksten fikk betydning for handlinger, meninger og fortolkninger hos norske soldater. Men når datamaterialet er organisert i to utvalg som vist i tabell 5.6, er det mulig å empirisk vurdere effekter ved den historisk kontekst.

Tabell 5.6: Respondentfordeling på undersøkelsesperiode

	%
Høst 1991	48
Vår 1991	52
N=100%	1436

Variabelbenevnelse for bruk i krysstabeller i kap 6: 'Undersøk. Periode'

Som et samlebegrep for indikatorene som inngår i min modell for sosialisering bruker jeg 'rom- og organisasjonsvariable'. Alle variablene for 'der soldatene er' er variabler som skal gi informasjon om det sosiale rommet som soldatene virker i. Variabelen for undersøkelsesperiode er imidlertid den eneste som ikke med rimelighet kan defineres som organisasjonsvariabel, men primært angir trekk ved en videre kontekst som soldatene står i.

5.2 Hvem han er – der han kommer fra

Soldatenes sosiale biografi har betydning i et pregingsperspektiv. Men biografi kan også inngå som data i et livsløpsperspektiv der verdier og erfaringer fra barndom og ungdom er ett av flere bidrag til identitet og normer for individet. Giddens regner opp fem viktige grupper eller sosiale kontekster som vanligvis er viktige for sosialisering. Viktigst er familien. I tillegg kommer ulike vennerelasjoner, skoler, massemedia og arbeidsplassen. Svein Michelsen viser i sin avhandling om fagopplæringen i norsk industri en klar sammenheng mellom sosial biografi og fagopplæring. 'Korrespondansen' fremstår som 'sterk', i følge Michelsen (Michelsen 1995:379). Han viser også til tre andre kvantitative analyser som viser tilsvarende sammenheng mellom lærlingestatus og sosial bakgrunn. Det er mulig å forstå den enkelte lærling slik at han har konstruert sin egen yrkesbane slik at den gir kontinuitet og sammenheng mellom sosial biografi og framtidige ønsker (sm.st).

Med statistisk analyse og med mitt datamateriale er det ikke mulig å gi en grundig analyse av soldatenes forhold til alle disse sosialiseringstekstene. Det er også mulig å tenke seg at mange soldater vil ha mindre behov for å plassere førstegangstjenesten inn slik at den gir meningsbærende kontinuitet med egen sosial biografi. Dette avsnittet begrenser seg til å presentere noen trekk ved soldaten og noen aspekt ved den sosioøkonomiske kontekst han hadde i sin oppvekst.

Gjennomsnittsalderen for norske vernepliktige soldater i 1991 var 20 år (appendiks 4, tabell 5.1). Når gjennomsnittsalderen for soldaten i førstegangstjenesten i 1991 var 20 år og ikke 19, har dette sammenheng med vernepliktskøen. Den ble i 1990 beregnet til ca. 50 000 mann, eller mellom 180 og 220% av et 90-tallsårskull (Grøgård 1990a:21). Bare hver femte soldat i mitt materiale var 19 år, slik målsettingen var.

Vernepliktsalderen ble satt ned til 22 år i 1911. I 1915 ble den ytterligere senket med ett år (Nåvik 1996:177). Mellom 1945 og 1949 ble vernepliktsalderen satt ned med ett år til (Nåvik 1996:240).

Frazerutvalget (1971:13) gikk sommeren 1971 inn for å sette vernepliktsalderen ned fra 20 til 19 år. Dette forslaget ble gjentatt i Tjenestetidutvalget (NOU 1972:32). I 1976 ble forslaget gjennomført og vernepliktsalderen redusert til 19 år (Grøgård 1990a:7). Frazerutvalget gav i 1971 tre hovedbegrunnelser for lavere vernepliktsalder (Frazerutvalget, sm.st):

- A) Økonomiske og sosiale forhold, primært sannsynligheten for at færre 19 åringer enn 20-åringer hadde inngått ekteskap.
- B) Forholdet til skoleverket og den enkeltes utdanning. Førstegangstjeneste fra 19-årsalder var lettere å gjennomføre i forlengelse av endt 'grunnutdanning i det nye skolesystem'.
- C) Forholdet til arbeidslivet. Førstegangstjenesten kunne inngå som en naturlig overgang mellom grunnutdanning og arbeidslivet.

I den første begrunnelsen la komiteen ensidig vekt på den belastningen Forsvaret fikk med sosiale problemer og økonomiske utlegg til soldatenes familier. De to siste la vekt på den enkeltes behov og interesser. Komiteen berørte ikke argumentet om at yngre rekrutter kan være lettere å forme med indoktrinering, sosialisering eller motivering. Dette til tross for – eller kanskje på grunn av – at komiteen ble oppnevnt samtidig med at det var betydelig politisk gjæring i ungdomskullene, og til tross for at komiteen hadde som hovedoppgave å utrede *opplæringsformer* (min uth.) og *omgangsformer* i førstegangstjenesten. Arbeidsgruppen fikk navnet "Arbeidsgruppen for vurdering av opplæringsformer, omgangsformer og bestemmelser for tjenesten under førstegangstjenesten i Forsvaret" (Frazerutvalget 1971).

Tabell 5.7b viser at vernepliktshæren hadde høy sivil allmennkompetanse. Ni av ti soldater hadde videregående opplæring. En av ti hadde universitetsfag. Videregående skole var i 1991 fortsatt underlagt lov om videregående opplæring fra 1976. Den skilte mellom allmennfag som før 1976 hadde betegnelsen gymnas og ulike yrkesrettede studieretningsfag. For å få et skille mellom soldater med i hovedsak teoretisk fagbakgrunn og soldater som hadde valgt mer yrkesrettet videregående utdanning valgte jeg i operasjonaliseringen å skille mellom 'Yrkesskole/videregående yrkesrettet utdanning' og 'Gymnas/videregående almenutd.'

Tabell 5.7 Variable for soldatenes livsløp

A) Er du oppvokst i en bykommune eller landkommune?	
Variabelbenevnelse for bruk i seinere krysstabeller: 'Sivil utdanning'	%
Bykommune	42
Landkommune	58
N=100%	1426
Ikke svar	10
B) Hvilken sivil utdanning har du?	
Variabelbenevnelse for bruk i seinere krysstabeller: 'By-land'	%
9-årig grunnskole	7
Yrkesskole/videregående yrkesfaglig	51
Gymnas/videregående allmennfaglig	30
Universitet/høyskole	9
Annen utdanning	3
N=100%	1427
Ikke svar	9
C) Hva gjorde du før du kom inn i militæret?	
Variabelbenevnelse for bruk i seinere krysstabeller: 'Arb/skole før mil.'	%
Gikk på skole	32
Var i arbeid	51
Arbeidsledig	13
Annet	5
N=100%	1425
Ikke svar	11
D) Hvilken brutto årsinntekt hadde du i fjor?	
Variabelbenevnelse for bruk i seinere krysstabeller: 'Inntekt 1990'	%
0 - 29 999	27
30 000 - 59 999	18
60 000 - 124 999	27
125 000 - 380 000	28
N=100%	1116
Ikke svar	320

⁴ I kapittel 6 er tabell 5.8 dikotomisert ved at 9-årig grunnskole og Yrkesskole/videregående yrkesfaglig utdanning er slått sammen i en kategori. Gymnas/videregående allmennutdannelse og universitets- og høyskoleutdannelse er slått sammen i den andre kategorien.

⁵ I kapittel 6 er tabell 5.9 dikotomisert til variablene 'gikk på skole' og 'var i arbeid'. 'Arbeidsledige' og 'Annet' er tatt ut.

E) Hvilket yrke har (hadde) din far (eller han som fungerte som din far) da du vokste opp? Variabelbenevnelse for bruk i seinere krysstabeller: 'Sosial bakgrunn'	%
Arbeider	41
Funksjonær	23
Selvstendig næringsdrivende	6
Profesjoner	15
Sjømann	5
Annet	0
N=100%	1371
Ikke svar	65

F) Når startet du å avtjene din verneplikt? Variabelbenevnelse for bruk i seinere krysstabeller: 'Inntak'	%
1990	0
Januar - mars	29
April - juni	31
Juli - september	25
Oktober - desember	14
N=100%	1431
Ikke svar	5

Spm: Når startet du å avtjene din verneplikt? År: _____ Måned: _____

Halvparten av soldatene kom fra arbeidslivet inn i militærtjenesten. Mer enn 13 prosent kom fra arbeidsledighet (tabell 5.7c). Når hver annen soldat kom inn i førstegangstjenesten fra arbeidslivet bryter dette med intensjonene for lavere vernepliktsalder slik det ble formulert av Frazerutvalget. Utvalget mente førstegangstjenesten burde inngå som en naturlig overgang mellom grunnutdanning og arbeidslivet. Bare vel hver tredje soldat i førstegangstjenesten kom fra skolebenken. En mulig feilkilde for disse fordelingene, er at spørreskjemaet ikke spør om hvor lenge soldatene var i arbeid før de gikk inn i militæret. Jeg kan ikke utelukke at soldater som gikk ut fra videregående skole i juni og som startet rekruttskolen i oktober, oppgav at de kom fra arbeid dersom de hadde en lang sommerjobb i mellomperioden. Vel annenhver soldat vurderte det slik at de hadde arbeid eller skole å gå tilbake til etter militærtjenesten (tabell 5.5 appendiks).

I mitt materiale har bare 11 kvinnelige soldater svart (tabell 5.2 appendiks). Til tross for at kvinner kan velge frivillig verneplikt er det derfor ingen problemer med å fortsatt benevne vernepliktssoldaten som hankjønn. Jeg har heller ikke funnet grunn til å produsere krysstabeller med kjønn som en av variablene. Knappt 1 av 10 soldater kom

fra et samboer- eller ekteskapsforhold inn i tjenesten 8 (tabell 5.3 appendiks). Bare 3 prosent hadde barn (tabell 5.4 appendiks). Jeg har tre indikatorer for grad av uavhengighet som soldatene hadde i forhold til sitt foreldrehjem (tabell 5.6 appendiks). Færre enn en av ti soldater eide egen leilighet eller eget hus. Men mer en halvparten hadde egen bil. Vernepliktsoldaten anno 1991 hadde aksjonsradius, men hadde ikke forlatt foreldrehjemmet. Gjennomsnittsrekrutten var relativt lavtlønnet da han gikk inn i militæret. Årsinntekten året før han trakk i uniform, var under 125 000 kr (tabell 5.10). Samlet viser dette at den norske vernepliktige soldat som avtjente førstegangstjenesten i 1991 i liten grad materielt og fysisk hadde revet seg løs fra sitt foreldrehjem. Selv om ungdomstiden normalt er en prosess for uavhengighet, antar jeg at bolig hos foreldre er mer enn et symbol på at løsrivelsen ikke er ferdig, - om den noen gang blir det. Nærmeste foresatte for vernepliktshæren i de stående avdelingene og for soldatene som var under utdanning var derfor primært foreldre i 40-60 års alderen. Dette er viktig, fordi det er rimelig å tenke seg at dette er de aldersgrupper som allment har størst politisk innflytelse.

Over halvparten av soldatene oppgav at de var oppvokst i en landkommune (tabell 5.7a). Fire av ti soldater oppgav at far var arbeider eller håndverker da de vokste opp (tabell 5.7e).

Jeg har også valgt å plassere måned for soldatinntak til førstegangstjeneste som bakgrunnsvariabel (tabell 5.7f). Dette fordi jeg antar innslosingstidspunktet samvarierer sterkt med andre bakgrunnsvariable, særlig utdanning. Teoretisk er det også grunn til å tro at de soldatene som ønsker det, kan påvirke inntakstidspunktet på grunn av skolegang, lærlingetid, arbeidsmuligheter m.v.

Intervju med offiserene viste at de så forskjeller i de ulike soldatinntakene

- Merker du stor forskjell på de ulike soldatinntakene?

Befal3. Ja, etter hvert så merker du stor forskjell. Nå har vi bare sommer og vinterinntak da, og på det inntaket vi har om sommeren, er det flere som har høyere utdanning. Det var jo flere ingeniører og BI-folk og - i det hele tatt, så. Etter hvert så holder motivasjonen seg bedre hos dem som kommer inn om sommeren. Men det er veldig mye flinke - misforstå meg rett - det er veldig mange flinke og arbeidsomme med lite skolebakgrunn som kommer inn, sånne som kanskje ikke er så interesserte i å høre på teorien, men når en er ute og jobber i skogen er de helt med.

- Er det stor forskjell på de ulike soldatinntakene?

7. Ja, det er stor forskjell i hvilken bakgrunn de har, hvilken type utdanning de har og da også fra hvilken type miljø de kommer fra.

- Hvordan arter det seg i forhold til tjenesten?

7. *Det arter seg vel egentlig på den måten at det er forskjellige tilpasnings... De har vanskeligere for å tilpasse seg, de som kommer på januarinntaket i forhold til de som kommer på sommerinntaket.*

– Føler du at det er stor forskjell på de ulike soldatinnentakene som kommer til dere?

8. *Ja, hittil har jeg hatt bare to inntak, og de to har vært forskjellig. Delt mellom skoleinntak kan du si, og det vinterinntaket. Hittil har sommerinntaket vært best, med kanskje best utdanna folk.*

– Hvordan arter dette seg i tjenesten?

8. *Nei, det er klart at det blir lettere å jobbe med de som har utdanning, og som kanskje har evnenivå over gjennomsnittet. Det går litt tungt for enkelte, kanskje fra begge inntak, men kanskje spesielt for de som har litt dårlig utdanning.*

– Hva er den viktigste forskjellen du ser på de ulike soldatinnentakene som kommer til dere?

9. *Ja, det er kjempeforskjell. De vi får inn på sommeren er veldig mye skoleungdom, og de som kommer inn i april da, spesielt, er stort sett folk som er i jobb, håndverkere, fiskere, bønder og alt mulig sånt. Og du ser veldig stor forskjell på dem. Ikke sånn at noen kanskje er bedre enn andre, men det er – ja, det er jævlig lett å generalisere da, men de som har gått på skole, noen av dem er veldig ofte ikke så – hva skal jeg si – så robust og sånn når de kommer ut i felten, ofte litt mer pysete, på en måte. Men samtidig ser du ofte at de som har – julikontingenten da, at de er kanskje vant til å lære nye ting, og tar ting litt fortere. Mens aprilkontingenten – jeg vet ikke om det er statistikk som dekker det, men det virker som det er veldig mange som har bøter og sånn, promillekjøring, innbrudd, tyveri, biltyveri. Jeg vet ikke om det er en trend, men det er i hvert fall noe som har slått meg. Nå har jeg ikke hatt julikontingenten så mye sjøl, har stort sett hatt aprilkontingenten, så det kan være at det er like ille i julikontingenten. Men de er ofte litt mer vant til kroppsarbeid, det å gjøre praktiske ting da, det er kanskje lettere å få dem til å ta et tak uten å måtte si at du må gjøre det. Det er en forskjell, det er det.*

– Vil du si at det er stor forskjell på de ulike soldatinnentakene som kommer til dere?

16. *Ja.*

– Hvordan arter den forskjellen seg i tjenesten?

16. *Den arter seg slik at – det er jo spesielt april som bruker å være den dårligste kontingenten, hvis en skal bruke et sånt uttrykk. Og det arter seg i første rekke ved det at de ikke har – generelt må jeg nesten si da – de har ikke den interessen og den innstilling som kanskje er nødvendig for å komme gjennom 12 måneders førstegangs-tjeneste. Da er det bedre med de som tilhører kanskje spesielt juli og oktoberkontingentene, som har en skolebakgrunn som kanskje gjør at dem kanskje har, hva skal jeg si, litt mer innblikk i samfunnet som helhet, tror jeg.*

Den temporale orden slår altså tilsynelatende inn i rekrutteringen av soldater. Offiserene oppfatter det slik at soldatgruppene som kommer inn har varierer langs flere variable i forhold til de ulike inntak.

Jeg har her presentert mine livsløpsvariable. De skal samlet gi ett inntak til soldatens forankring i det sivile samfunn utenfor militærorganisasjonen. Flere av de ovennevnte inntak vil vanligvis bli oppfattet som strukturvariable, selv om det selvsagt også vil ligge elementer av frivillig handling hva angår for eksempel inntakstidspunkt og utdanning. Om soldaten før tjenesten gikk på skole eller var i arbeid, om han hadde tatt gymnas eller en yrkesfaglig studieretning, hadde i Norge i 1991 utvilsomt også sammenheng med valg soldaten tidligere hadde gjort. De variablene hvis

frekvensfordeling er presentert i tabell her inngår som uavhengige variabler i krystabeller i kapittel 6.

5.3 Der soldatene orienterer seg

I tråd med et multidimensjonalt analyseopplegg ønsker jeg å undersøke soldaten som aktør i ulike handlingsrom. Norske soldater er ikke bare et internalisert produkt av objektivt, forutgående sosiale betingelser, men også uttrykk for subjektive og individuelle forhåpninger (Korsnes 1994:2). Sosialisering er en integrativ og gjensidig prosess. Den lar seg ikke redusere til struktur eller institusjonell orden (Michelsen 1995:379). Flere av mine bakgrunnsvariable (avsnitt 5.2) gir rom for personlige valg, som f.eks. utdanningsvariabelen og tidspunktet for inntak til vernepliktstjenesten. Weber la vekt på byråkratiet og andre strukturers mulighet for å styre menneskelig handling. Hans grunnsyn på menneskelig handling var likevel at

“...action cannot be understood as simply an adjustment to ‘given’ realities, whether daily routine or bureaucratic statutes, as manifest in practical, theoretical and formal rationality’s. Nor can a residual status be assigned to the component of human action that falls outside routine and adaptive behaviour. Instead, according to Weber, action motivated by values and resistant to and counterpoised against environmental moulding by interests has been of the greatest historical consequence.” (Kalberg 1980:1170)

Dette avsnittet vektlegger det refleksive perspektiv, handlingsdimensjonen i min undersøkelse. Jeg presenterer to sett med data. For det første kvantitative data for fire viktige *orienteringer* soldatene har hatt og har i forhold til militærorganisasjonen: a) pliktfølelse b) ønske om befalskarriere c) ønske om verving til FN-tjeneste og d) exit-orienteringer. De utgjør alle tre ulike strategier for hvordan ungdom av hankjønn kan handle i forhold til den militærtjenesten samfunnet har pålagt dem. Derne presentere jeg intervjudata for soldatenes refleksjoner om ambisjoner og strategier for å påvirke den militærtjenesten de skulle gjennomgå.

5.3.1 Plikten

Soldatenes oppfatning om plikten til å stille sitt liv til disposisjon for militæret var i min undersøkelse opprinnelig tenkt som en del av soldatenes tenkemåte, som en av flere avhengige variable. Jeg var opptatt av hvilke faktorer som virket inn på soldatenes vurderinger av *verneplikten*. Kanskje inngikk denne som et element i det militære felt – at verneplikten ble særlig understreket i den norske militære tenkemåten.

Funnene i kapittel 4 tydet imidlertid på at tenkemåten rundt plikt hadde et større teoretisk potensiale enn bare som avhengig variabel. I tabell 4.6 fikk *plikten* avgjørende sterkere støtte enn mine øvrige forslag til motiv for hvorfor ungdom gjør militærtjeneste. Pliktargumentet var også det normative argumentet som fikk mest støtte i min liste over argument for verneplikt (tabell 4.2). Jeg har i tabell 5.8 valgt å ordne pliktutslagene som en dikotomi, slik at en soldat som sa seg enig og delvis enig i påstanden om at det er en "rett og plikt å forsvare folk og fedreland" er gruppert på 'ja'-siden, mens de som svarte 'delvis uenig' og 'uenig' er plassert på 'nei'-siden. Med denne orienteringen ønsker jeg å undersøke en antagelse om at soldatene som ser på militærtjenesten som en plikt også tar inn et batteri med andre holdninger samtidig.

Tabell 5.8: Soldatenes forhold til utsagnet om at det er en "rett og plikt å forsvare folk og fedreland"

	%
Ja: enig/delvis enig	67
Nei: uenig/delvis uenig	33
N=100%	1393
Ikke svar	43

Referanse til tabeller i kapittel 6: 'Plikt'

5.3.2 Exit-soldatene: De motvillige

De fleste organisasjoner har medlemmer som ønsker seg ut av organisasjonen. Dette utgjør som regel et problem for organisasjonen det gjelder fordi det kan true medlemsopplutningen. Albert O. Hirschman mener exit eller trussel om exit er et av flere maktmidler som organisasjonsmedlemmer har overfor den organisasjonen de er medlem av (Hirschman 1970). Men når medlemmer faktisk melder seg ut, kan dette også oppfattes som en fordel i organisasjonen fordi utmarsj av opposisjonelle kan redusere indre strid. I mange organisasjoner trekker flertallet et lettelsens sukk når et stridbart mindretall melder seg ut.

Norske soldater har historisk hatt tre viktige exit-muligheter. Frem til 1876 gjaldt stillingsretten. Den gav velsituerte anledning til å kjøpe seg fri fra verneplikten gjennom å stille vikar (Langholm 1966). Dårlig helse har vært den vanligste og mest aksepterte måten å slippe militærtjeneste. Medisinske kravkataloger med varierende innhold åpnet for fritak for fysiske skavanker eller psykiske lidelser. Det medisinske frafallet fra fordelingsstyrken var på mellom 5 og 7% fra 1970 til 1989 (Grøgård 1990a:26).

Hensyn til utdanning og arbeid har vært viktig for utsatt tjeneste. Forsvarets Forum skrev i juni 1997 at rekruttgruppen på Setermoen bare talte 19 mann to måneder etter inntak. Opprinnelig ble 117 kalt inn. Ifølge Forsvarets Forum skyldes det store frafallet både inntaksfravall på grunn av skole/jobb, dårlig fysisk helse og "den generelle holdningen til førstegangstjenesten" (Forsvarets Forum nr 10, 1997, s.7).

Foreliggende spørreundersøkelse fanger ikke opp ungdom som har fått sesjonskjennelser som gjør at de overføres til Sivilforsvaret eller helt forsvinner ut av de militære ruller. Det er likevel grunn til å tro at en rekke ungdommer gjennomfører militærtjenesten, selv om de har vurdert å be om dimisjon på medisinsk grunnlag. For å fange opp denne gruppen fikk soldatene spørsmål om de "*noen gang i løpet av tjenesten (har) kontaktet eller vurdert å kontakte lege for å be om utsatt tjeneste eller dimisjon*". Tabell 5.9a viser at knapt 15 prosent svarte bekreftende på dette. Det er rimelig å anta at denne gruppen utgjør en hoveddel av exit-potensialet blant de vernepliktige soldatene i førstegangstjenesten.

Den tredje ordningen som skulle gjøre det mulig for norsk ungdom å slippe militærtjeneste, var retten til å gjennomføre siviltjeneste. Rettsgrunnlag for slik militærnekting har variert historisk. Det samme har rettspraksis (Gleditsch & Agøy 1993, St. meld. nr. 27 1988-89, s. 18-21). En lovendring i 1965 åpnet for at vernepliktig ungdom slapp militærtjeneste dersom slik tjeneste kom i konflikt med deres 'alvorlige overbevisning' og dersom vedkommende ikke kunne gjøre 'militærtjeneste av noen art' (sm.st., s. 17). Det har vært vanlig å kreve en 'absolutt pasifistisk innstilling' (sm.st., s.18) for å godta at søkeren ikke kunne gjøre militærtjeneste av noen art. Fra 1991 er lovverket endret slik at det formelt åpner for militærnekting begrunnet med motstand mot atomvåpen - 'atompasifisme' (Gleditsch & Agøy 1993:119).

Ungdom som har fått akseptert sin søknad om få avtjene siviltjeneste, er av naturlige grunner heller ikke med blant de soldatene som her er undersøkt. Men også for soldater som avtjener førstegangstjenesten, antar jeg det er soldater som har hatt eller går med planer om å nekte. Dette er nekterpopulasjonen av exit-potensialet i soldatmassen. I overkant av hver femte soldat svarte ja på spørsmålet om han "*noen gang (selv) hadde vurdert å nekte militærtjeneste/ velge siviltjeneste av samvittighetsgrunner*" (tabell 5.9b). I gruppen av soldater som oppgir at de har vært til lege eller vurdert å gå til lege med tanke på dimisjon eller utsatt tjeneste, er det en stor andel som også oppgir

at de har vurdert å nekte militærtjenesten. Hver tredje soldat som har vurdert å nekte, har også kontaktet lege eller vurdert å kontakte lege (tabell 5.9c). Hva som er viktigste motiv for denne gruppen av soldater som både har vurdert å nekte og å gå til lege for å be seg fritatt, er vanskelig å vurdere. Det kan tenkes at noen av de potensielle nektene frykter at de ikke kommer til å få godkjent det samvittighetsgrunnlaget de har. Derfor har de også oppsøkt eller vurdert å oppsøke lege. På den andre siden, kan vi tenke oss soldater som har prøvd eller vurdert å prøve alle tenkelige muligheter for å dimittere uten at pasifistiske motiver er sterkt tilstede.

Jeg har valgt å konstruere gruppen av soldater med exitpotensiale ved å legge sammen dem som svarte 'Ja' på spørsmålet om de hadde vurdert å gå til lege for å bli dimittert og dem som svarte 'Ja' på spørsmålet om de hadde vurdert å nekte militærtjenesten. Dette gir en gruppe soldater som utgjør knappe 30 prosent av soldatmassen (tabell 5.10d). Exit-soldaten er således en som med ulike motiv ønsker eller har ønsket seg ut av militærtjenesten eller ønsket å slippe å komme inn.

Tabell 5.9: Konstruksjon av gruppen exit-soldater

	Ja (%)	N=100%
a) Har du noen gang i løpet av tjenesten kontaktet lege eller vurdert å kontakte lege for å be om utsatt tjeneste eller dimisjon?	14.4	1394
b) Har du noen gang selv vurdert å nekte militærtjeneste/velge sivilteneste av samvittighetsgrunner	22.9	1403
c) Soldater som svarte ja på <i>både</i> a og b	7.5	1366
d) Soldater som svarte ja på <i>enten</i> a eller b	29.1	1366

I mitt intervjumateriale var det bare en soldat som gav uttrykk for exit-orienteringer:

- Vurderte du noen gang å nekte militæret?

Soldat 15: *Ja, jeg tenkte littegrann på sivilteneste, da, men jeg fant ut at det var like greit å gå inn.*

- Har du kontaktet lege for å bli dimittert eller sårne ting?

15. *Jeg har jo snakka med legen da, for jeg har vært utsatt for en arbeidsulykke, men fant ut at det var like greit å gå inn da, og heller gjøre så godt en kunne.*

- Kunne du tenke deg å fortsette i det militære?

15. *Nei, det kunne jeg ikke.*

5.3.3 Soldater med og uten yrkesplaner i militærorganisasjonen

Den norske militærorganisasjonen har i generasjoner vært en mulig mobilitetsstruktur for mannlig ungdom. Befalsskolene var gratis og gjorde opptak basert på ferdigheter.

Så seint som i 1980 hadde det norske militæret eget gymnas for ungdom som ikke hadde tatt artium. I kapittel 3 viste jeg at offiserskorpset i Norge har hatt et bredt rekrutteringsgrunnlag. Regimeskiftet i 1884 som gav bondebevegelsen politisk makt åpnet offisersyrket for rekruttering fra bondestanden. Tilsvarende er det mulig å registrere økt rekruttering av offiserer med arbeiderbakgrunn noen år etter at arbeiderbevegelsen fikk regjeringsmakt midt på 1930-tallet.

Soldater med karriereplaner i militærorganisasjonene kan tenkes å skille seg fra de øvrige soldatene på flere måter. For det første kan det tenkes at de kommer inn i militærorganisasjonen med forhåndsoppfatninger og forforståelser som atskiller seg fra de øvrige soldatene, som ser soldatlivet som et høyst midlertidig og ikke-frivillig prosjekt. Soldatene med karriereplaner kan tenkes å være pre-sosialisert. Dermed kan det tenkes at soldater med karriereplaner i militærorganisasjonen er mer åpne for problemdefinisjoner og de løsningsoppfatninger som blir forfektet i organisasjonen. De kan være mer mottakelige for sosialisering enn andre soldater. Per Læg Reid viser i sin studie av oljebyråkratiet at tjenestemennenes sluttplaner har stor betydning for hvordan de vurderer ulike sider ved arbeidssituasjonen (Læg Reid 1988:129). Selv om soldater i en tvungen førstegangstjeneste avviker klart fra ansatte i Statoil, er det grunn til å tro at sluttplaner eller det motsatte – karriereplaner, også har betydning for soldatene.

I spørreskjemaet til soldatene valgte jeg å skille mellom tre typer militære karrierer:

- a) *Utskrevet sersjant-kurs (USK)*. Soldatene var 6 eller 9 måneder ved en skoleavdeling og hadde 3-6 måneders tjeneste ved avdeling til slutt, avhengig av våpengren. Soldatene hadde samme førstegangstjeneste som andre soldater, men fikk sersjantgrad ved avsluttet førstegangstjeneste. USK-ordningen skulle gi lavere befal til mobiliseringsforsvaret, men den forutsatte ingen plikttjeneste. Slik gav USK-kursene befalsutdanning uten bindingstid. Det var på den andre siden mulig å søke tjeneste som befal på kontrakt (Forsvarets Forum Skole-spesial 1989).
- b) *Befalsskolene* hadde 24 måneders varighet; 12 måneders utdanning og 12 måneders plikttjeneste. Befalsskolene var hovedveien til Krigsskolen og til fast jobb i militærorganisasjonen (sm.st). På slutten av 1980-tallet gikk vel 250 befal fra Hærens befalsskoler til jobb eller videre utdanning i militærorganisasjonen (Hæren utdanner 1988:3). Soldater som valgte å søke opptak på befalsskolen valgte en tjeneste som

var dobbelt så lang som førstegangstjenesten. Ved å skille ut soldater som har søkt eller vurdert å søke befalsskole fanger jeg opp soldater med en orientering i retning av en befalskarriere eller en plan om å skaffe seg en militær lederopplæring til bruk i det sivile liv. Ingen av soldatene som svarte at de har søkt eller vurdert å søke befalsskole gikk på befalsskole da de ble spurt fordi befalsskolene ikke inngikk i utvalget for spørreundersøkelsen. Det gjorde derimot noen av soldatene som gikk på kurs for utskrevne sersjanter. Ettersom USK-soldatene hadde samme førstegangstjeneste som de øvrige soldatene var disse med i utvalget. For den videre analysen vurderer jeg det slik at det er rimelig å slå sammen gruppen av soldater som har søkt, eller vurdert å søke USK-utdanning (tabell 5.10a) og soldatene som har vurdert å søke eller har søkt befalsutdanning (tabell 5.10b). Samlet er dette 29% av utvalget (tabell 5.10d).

- c) En tredje karrierevei for vernepliktige soldater er verving til FN-tjeneste. Hele 41% av soldatene oppgir at de har søkt eller vurdert å søke tjeneste i FN-styrken (tabell 5.10c). Flere argumenter taler for å holde de ulike yrkesorienteringene fra hverandre i den videre analysen. Soldatene med orientering mot FN-tjeneste skiller seg fra soldatene som har vurdert USK- og/eller befalsutdanning. De har ambisjoner om et militært yrke, men sannsynligvis få ambisjoner om å klatre i karrierestigen. Jeg forventer at denne gruppen står i en annen type dialog eller reflekterer inn normer fra militærorganisasjonen på en annen måte enn soldatene som har vurdert befalsutdannelse. Av fremstillingsøkonomiske hensyn velger jeg imidlertid å legge hovedvekt på variabelen som skiller ut alle vernepliktige som kan tenke seg å fortsette i militærorganisasjonen med et militært yrke i kortere eller lengre tid (tabell 5.10e). Men for de avhengige variable der forskjeller mellom orientering mot FN-tjeneste og orientering mot befalsutdanning slår ulikt ut, blir dette kommentert.

Tabell 5.10: Militære karriereplaner hos soldatene. Andel som svarte 'JA'

	%	N=100%	Ikke svar
a) Har du søkt, eller vurdert å søke USK-utdanning?	22	1406	30
b) Har du søkt, eller vurdert å søke befalsskole?	19	1402	34
c) Har du søkt, eller vurdert å søke tjeneste i FN-styrken?	41	1412	24
d) Militære skoleplaner (a eller b)	29	1390	46
e) Militære karriereplaner (a eller b eller c)	50	1380	56

Det er gjort en rekke forsøk på å klassifisere strategier som aktører tar i bruk i forhold til medlemskap i organisasjoner. I sin studie av store byråkratiske organisasjoner foreslår Robert Presthus et skille mellom karrieristene (*upward-mobiles*), de likegyldige (*indifferents*) og de usikre (*ambivalents*) (Presthus 1962). Presthus definerer karrieristene som ansatte med høy moral, de er optimistiske og godt fornøyd med jobben. De likegyldige karakteriserer majoriteten av de ansatte i følge Presthus. De likegyldige føler seg fremmedgjort, har størst interesse for det som foregår utenfor og er grunnleggende sett 'sikkerhetsøkere'. De usikre pendler mellom de to strategiene for deltagelse og organisasjonsmessig atferd (Presthus 1962:167,208,257).

Inspirert av Presthus' begrep er det mulig å konstruere en firefeltstabell som kombinerer exit-orienteringer og karriereorienteringer hos norske soldater (Figur 1).

Figur 1: Klassifikasjonsskjema for soldatorienteringer vedr. medlemskap i militærorganisasjonen

		Exit-orienteringer	
		Ja	Nei
Planer om militær yrkeskarriere	Ja	Ambivalent	Karriere
	Nei	Exit	Indifferent

Tabellreferanse i kapittel 6: Exit: 'Exitplaner', Karriere: 'Militære karriereplaner'

Soldater som både har en exit-orientering og samtidig oppgir at de har vurdert en eller annen form for militær karriere velger jeg å klassifisere som 'ambivalente' i sine orienteringer mot militærorganisasjonen. Det er mulig å tenke seg en konsistent tankemodell for denne kombinasjonen av orienteringer. For eksempel er det mulig at soldaten kan tenke seg å delta i meningsfylte eller spenningsfylte FN-oppdrag, men tidligere har vært usikker på egen helse eller usikker på om det er meningsfylt å dra til Nord-Norge for å gjennomføre førstegangstjeneste etter den kalde krigens slutt. I mitt intervju materialet fant jeg en soldat som fremsto som ambivalent i sitt møte med militærorganisasjonen:

- Gjorde du noe for å endre på den militære innkallingen du fikk til forsvaret?

Soldat 4: *Nei, jeg var egentlig innkalt i juni, men søkte meg inn i januar, fordi jeg var arbeidsledig akkurat da.*

- Men har du søkt deg til spesielle avdelinger eller skoler, kurs?

4. *Nei.*

- Vurderte du noen gang å nekte militæret?

4. *Ja nei, jeg har ikke hatt lyst til å dra inn, for å si det på den måten. Men vurdert å nekte, nei det har jeg ikke gjort.*

- Den jobben du gjør nå, er det noe du spesielt hadde tenkt deg da du kom inn?

4. *Ja, det er sånn både og, egentlig. Da jeg først kom i robot 70, så var det like greit at jeg ble sjåfør. Men jeg søkte meg egentlig til sjåføravdelinga for NOAH og andre ting da. Så det er jo ikke førstevalget, men det er ikke så ille at det gjør noe.*

- Hvorfor hadde du lyst til å bli sjåfør?

4. *Nei, jeg vet ikke, var usikker på hva alle de andre jobbene gikk ut på. Du får litt dårlig opplysning om det, så jeg regna med at sjåfør, det var da noe som man hadde littegramme peiling på. Det var vel stort sett derfor.*

- Kunne du tenke deg å fortsette i det militære?

4. *Ja, men da må jeg nesten ut av den avdelinga jeg er i nå, og komme meg inn i noe mer retningsorientert til den utdannelsen jeg har, for å si det på den måten, og eventuelt ta en videreutdanning i forsvaret.*

Soldater som har svart 'nei' både på spørsmål om exit-orientering og spørsmål om karriere-orientering velger jeg å benevne som 'indifferente'. De er ikke likegyldige til militærtjenesten, men de har ikke hatt planer om militær yrkeskarriere. De har heller ikke vurdert å slippe unna militærtjenesten. Fem av soldatene jeg intervjuet gav uttrykk for at de hverken hadde hatt karriereorienteringer eller exit-orienteringer. To av dem svarte slik:

- Gjorde du noe for å endre på innkallingen du opprinnelig fikk?

Soldat 18: *Nei.*

- Har du søkt noen militære skoler eller kurs?

18. *Nei.*

- Vurderte du noen gang å velge siviltjeneste?

18. *Nei, det har litt å si når du er ferdig med militæret, da er du bare glad du har vært igjennom det.*

- Vurderte du noengang å kontakte lege for å be om utsatt tjenesten og dimisjon?

M6. *Nei*

- Gjorde du noe for å endre på innkallingen du opprinnelig fikk?

M6. *Nei, jeg søkte meg inn.*

- Har du søkt militære skoler eller kurs?

M6. *Nei.*

- Har du noengang vurdert å nekte eller velge siviltjeneste?

M6. *Nei, aldri.*

- Den jobben du har nå var det en du spesielt hadde tenkt deg?

M6. *Nei, jeg bare søkte på den enkelt så... jeg har alltid vært interessert i våpen.*

- Kunne du tenke deg å gjøre yrkeskarriere i det militære?

M6. *Nei.*

Men fordi om soldatene ikke hadde planer om militær karriere eller orienteringer mot exit, er det ikke ensbetydende med at de ikke handler i forhold til militærorganisasjonen. Det er mulig å være både aktiv og reaktiv i forhold til militærorganisasjonens strukturer for inntak, plassering av avdeling, tjenestested, militær utdanning osv. En av soldatene som forøvrig er rimelig å klassifisere som indifferent, var alt annet enn indifferent i forhold til disse sidene ved militærorganisasjonen:

- Gjorde du noe for å endre på den militære innkallingen du fikk til forsvaret?

Soldat 6: *Egentlig fikk jeg ikke noen militær innkalling. De utlyste etter folk, og - egentlig skulle jeg ikke inn før til sommeren, men så ringte jeg opp og fikk gjort sånn at jeg kom inn i januar.*

- Akkurat, så du tok initiativ sjøl?

6. *Ja.*

- Har du søkt militære skoler el. kurs?

6. *Ja, jeg hadde søkt militære skoler, men av enkelte grunner kom jeg ikke inn på dem.*

- Vurderte du noen gang å nekte militæret?

6. *Nei.*

- Har du kontaktet lege for å bli dimittert eller sårne ting?

6. *Nei.*

- Den jobben du gjør nå, er det noe du spesielt hadde tenkt deg da du kom inn?

6. *Robot 70 var vel egentlig mer enn jeg hadde håpa på. Jeg er meget fornøyd.*

- Kunne du tenke deg å fortsette i det militære?

6. *Ja, men ikke som menig, jeg synes lønna er litt for liten til det.*

- Hvilken jobb kunne du tenkt deg?

6. *Det er litt vanskelig å svare på. Da må man nesten tenke og vurdere litt nærmere. Men jeg kunne godt ha tenkt meg en jobb innen det samme som jeg holder på med nå, det hadde ikke vært helt umulig.*

Soldatene som har hatt eller har planer om kortere eller lengre yrkeskarriere i militærorganisasjonen fremstår i figur 1 som en 'renere' kategori enn i tabell 5.10e. Soldatene som har vurdert exit er trukket ut. Tilsvarende er exit-kategorien fra tabell 5.10d snevret inn slik at soldater som også har hatt eller har planer om yrkeskarriere er holdt utenfor. Fem av soldatene jeg intervjuet kunne tenke seg å fortsette i militæret etter endt førstegangstjeneste. Her er to av dem:

- Gjorde du noe for å endre på den militære innkallingen du fikk til forsvaret?

Soldat 20: *Ja, først fikk jeg innkalling i august eller noe sånt, jeg husker ikke, det var noe reserveregier i august, men da jobba jeg og holdt på med førerkort, så du ringte jeg til (?) som jeg er innrullert på, og spurte om jeg kunne få utsatt det til oktober, og det gikk jo greit.*

- Har du søkt noen militære skoler eller kurs mens du har vært inne?

20. *Nei, jeg søkte ikke, men jeg var forhåndsuttatt på grunn av sesjonspapirene til lagføreraspiranten. Så gikk jeg lagførerskolen på Steinkjer, og så havna jeg oppi her. Hit kom jeg i slutten av mars.*

- Vurderte du noen gang å velge sivilteneste?

20. *Nei, det gjorde jeg ikke.*

- Vurderte du noen gang å kontakte lege for å bli dimittert eller sårne ting?

20. *Nei, det vurderte jeg heller ikke.*

- Den jobben du gjør nå, er det noe du spesielt hadde tenkt deg da du kom inn?

20. *Nei, det er ikke noen ønsketing, men jeg visste ikke noe særlig om forsvaret. Jeg hadde hørt om LISK da, men jeg hadde ikke hørt om lagførerskolen. Så jeg tenkte jeg fikk prøve det. Han der løytnanten vår på aspiranten, han sa det var den hardeste tjenesten innen infanteriet. Jeg hadde lyst til å prøve det, og klarte det, så sann sett er jeg jo fornøyd.*

- Kunne du tenke deg å fortsette i det militære?

20. *Ja, ikke som lagfører da, men som sersjant kanskje, men jeg ville ikke gått noen flere, ikke befalsskolen f.eks., det hadde jeg ikke orka. Jeg har mer lyst til å begynne å studere vanlig sivilt.*

- Gjorde du noe for å endre på innkallingen du opprinnelig fikk?

M9. *Nei*

- Har du søkt militære skoler eller kurs?

M9. *Nei*

- Har du noengang vurdert å velge sivilteneste?

M9. *Nei*

- Den jobben du har nå, hva består den i?

M9. *Den består i kartlesing noen ganger, og plotting av øvelser.*

- Var det en jobb du spesielt hadde tenkt deg eller ønsket deg når du kom inn?

M9. *Nei, det var, jeg bare søkte på noe som så kjekt ut og så var det ganske artig.*

- Kunne du tenke deg å gjøre yrkeskarriere i militæret?

M9. *Ja*

Tabell 5.11: Klassifikasjonsskjema: Prosentuering etter grandtotalen

		Soldater som har vurdert exit:			
		Ja	Nei	Sum	N=100%
Planer om fortsatt tjeneste i militærorg	Ja	10	40	50	
	Nei	19	30	49	
Sum		29	70	99	
N=100%					1320
Ikke svar					116

Tabell 5.11 viser hvordan soldatene fordeler seg etter kategoriene i figur 1. 10% er ambivalente. 30% er indifferente. Knappt hver femte soldat har hatt eller har planer om å legedimme eller å nekte. Hele 40% av soldatene vurderer eller har vurdert FN-tjeneste eller befalsskoler. Av disse soldatene er det 24% som har hatt planer om befalsutdannelse og 33% som har svart at de har vurdert eller vurderer FN-tjeneste.

16% av soldatene orienterte seg mot FN-tjeneste, men ikke mot befalskarriere. Figur 1 og tabell 5.11 viser det exit-begrepet og det karriere-begrepet som jeg benytter videre i kapittel 6.

Kan variabelen som angir karrieresoldater gi kunnskap om grensene for det militære felt som krysskjøring mot rom- og organisasjonsvariablene (5.1) ikke fanger opp? Argumentet for en slik tolkning er at soldater som ønsker å fortsette i militæret sannsynligvis er mer opptatt av å tilpasse seg rådende tenkemåter i organisasjonen enn andre. Når karriereplaner således gir samvariasjon med tenkemåter som soldatene har, kan dette være en indikator på at militære tenkemåter har fått øket oppslutning blant de soldatene jeg normalt vil forvente er mest lydhøre for offisersargumenter.

Et argument mot overstående tolkning er at vi mennesker kan tenkes å persipere militære tenkemåter som ikke eksisterer, normer som ikke er sendt eller tenkemåter som er kontekstbestemt, men der nyansene om kontekst ikke er oppfattet av mottaker. Gjennom egensosialisering før soldatinntak er utvilsomt mulighetene til stede for mytedannelse og rigide oppfatninger av militære tenkemåter. Likevel mener jeg det er urimelig å hevde at soldater med karriereplaner kan være helt frikoblet fra rådende militære meninger. All variasjon i holdninger mellom soldater med og soldater uten karriereplaner kan vanskelig reduseres til et spørsmål om misoppfattede normer.

Med dette som utgangspunkt vil jeg derfor i spørsmål der organisasjonsvariablene ikke gir samvariasjon, mens orienteringsvariabelen for karriere gir samvariasjon drøfte om det er grunnlag for å slutte at det militære felt strekker seg til denne gruppen av karrieresoldater, men ikke lenger.

5.4 Vernepliktsoldaten

Forskningsspørsmålet for kapittel 5 har vært: Hvem var den norske vernepliktige soldat ved slutten av den kalde krig? Avsnitt 5.1 gjør rede for soldatenes rom- og organisasjonskontekst, - der han er. Materialet viser en liten overvekt på soldater med eksponeringstid under 6 måneder. To av tre soldater i mitt materiale tjenestegjorde i hæren. To av ti soldater tjenestegjorde i det som i 1991 var den eneste selvstendige

operative enhet i hæren som hadde stående styrker: brigaden i Nord-Norge. Mer enn halvparten av respondentene oppgav at de hadde tjenestestilling som stridende soldat. Svarene er fordelt på en undersøkelse vinteren og våren 1991 og en undersøkelse som ble tatt opp sensommer og høst 1991.

Avsnitt 5.2 angir trekk ved soldatens bakgrunn og livsløp, der han kommer fra. Knappt seks av ti soldater kom fra landkommuner. Resten oppgav at de var oppvokst i en bykommune. Halvparten av soldatene hadde yrkesfaglig videregående utdanning. Halvparten av soldatene kom også fra arbeidslivet når de startet avtjening av førstegangstjenesten. Fire av ti soldater vokste opp med en far eller han som fungerte som far med arbeideryrke.

I avsnitt 5.3 presenterer jeg data om soldatorienteringer som er relevante i forhold til militærtjenesten soldaten avtjener. Jeg har valgt ut tre, - orienteringer i forhold til plikten, -til exit og til videre militær karriere. Vel to av tre soldater valgte å vektlegge pliktargumentet. Med en hegeliansk fortolkning av plikten har jeg funnet et betydelig flertall i soldatmassen som mener det er mulig å kombinere det en må med det en vil. Knappt en av tre soldater hadde hatt eller hadde planer om å legedimme eller nekte militærtjeneste. Så mange som en av to soldater kunne tenke seg å ta militær utdanning eller fortsette i FN-tjeneste. Når jeg tok vekk ambivalente vernepliktige, - soldater som svarte ja både til exit og militær karriere hadde jeg i materialet fire av ti som karrieresoldater og knapt to av ti som exitsoldater.

De variablene som er opparbeidet i kapittel 5 inngår i drøftingen av kapittel 6 som uavhengige variable. Orienteringsvariablene representerer et inntak til det jeg i kapittel 2 har valgt å benevne som et refleksivt perspektiv.

---

6. Vernepliktskanalens karakter

I kapittel 4 har jeg gjort rede for det virkefelt for soldatsosialisering som jeg undersøker. I kapittel 5 har jeg presentert mine uavhengige variable. De er ordnet i tre kategorier: Trekk som skal gi kunnskap om soldatenes ståsted i organisasjonen, trekk som skal gi kunnskap om soldatenes historie og biografi og trekk ved noen orienteringer som soldatene har i forhold til militæret og militærtjenesten. Den første gruppen av variabler er mine rom- og organisasjonsvariable – der soldatene er. Den andre gruppen er mine livsløpsvariable – der soldatene kommer fra. Den tredje gruppen variable vektlegger holdninger heller enn struktur. Jeg har valgt å benevne dette soldatorienteringer. Jeg har som mål å undersøke om soldatenes tenkemåter endrer seg under verneplikten. Jeg har også som mål å antyde grenser for den militære feltvirkningen, – grensen mot områder der det er vanskelig å hevde at soldatene primært er internt integrert i og i liten grad overtar eventuelle militære tenkemåter.

I samsvar med presentasjonen i kapittel 4 har jeg har valgt å ordne drøftingen av faktorer som samvarierer med soldatenes tenkemåte i fire deler: En tematikk gjelder soldatenes tenkemåter om verneplikten; deres vektlegging av ulike begrunnelser for og mot verneplikt, oppfatninger om motiv for å delta og tenkemåter om vernepliktens grenser, særlig knyttet til sivilarbeid (6.1). En annen tematikk gjelder soldatenes forhold til autoritet, lydighet og tillit (6.2). Jeg skal vise variasjoner i soldatentenkemåter om normsendere for egen tjeneste, om oppfatninger av grenser for lydighet og tillitsrelasjoner til medsoldater og befal. En tredje tematikk skal gi innsikter om tenkemåter soldatene har om rent militære spørsmål, trusselbilder og om forsvarspolitiske løsningsalternativ (6.3). En fjerde tematikk gjelder allmennpolitiske utfordringer drøftet som et utvidet trusselbilde, samt spørsmål om EU-medlemskap og

oppfatninger om norsk partipolitikk (6.4). Holdninger til politiske spørsmål som ikke berører militærtjenesten i snever forstand er tatt med for å undersøke om militærapparatet kan tenkes å påvirke soldatenes tenkemåter til spørsmål som ligger utenfor det som det tilligger offiserene å ha egne oppfatninger om i sin utøvelse av yrkesrollen.

Dette kapittelet skal utgjøre en test på et avgjørende element i mine to alternative teser om vernepliktskanalen fra kapittel 1. Er norske vernepliktige soldater ved slutten av den kalde krig primært eksternt integrert eller internt integrert i militærorganisasjonen? Dersom rom- og organisasjonsvariablene for intern integrering gir statistisk pålitelig samvariasjon, betrakter jeg dette som støtte til modellen for *soldatsosialisering*. Disse variablene er i krysstabellene gitt benevnelsen: A) *Der de er*. Dersom variablene for eksternt integrering gir statistisk pålitelig samvariasjon med mine variabler for soldatenes tenkemåter på ulike felt, betrakter jeg dette som støtte til min modell for *borger i uniform*. I krysstabellene er disse variablene gruppert sammen under overskriften: B) *Der de kommer fra*.

En innvending mot mitt valg av indekser for sosialisering ligger i begrepet om 'øyeblikkssosialisering'. Slik mitt materiale er organisert, har jeg data fra norsk ungdom som har passert inn leirporten. De *er* soldater. Det er mulig å hevde at selve overgangen fra det sivile til det militære er den avgjørende endring av romdimensjonen som omgir soldaten. Et slikt standpunkt vil måtte vektlegge soldatenes antesiperte tilpasning: Soldatene mener det de tror det forventes at de skal mene.¹ De tilpasser seg soldatrollen straks. Derne teorien blir ikke testet hos meg. Den kan følgelig ikke avvises med referanse til empirisk materiale. Jeg antar imidlertid min undersøkelse kan gi grunnlag for begrunnede hypoteser om dette forholdet slik: Det er vanskelig å tenke seg teoretisk at en organisasjon skal kunne vedlikeholde en myte som gjør at soldatene tilpasser sine tenkemåter i betydelig grad *før* de kommer inn, dersom organisasjonen i liten grad påvirker soldatenes holdning når de *er* kommet på innsiden av gjerdet. En av grunnene til dette er at tidligere soldater ofte er sentrale formidlere av erfaringer om militærtjenesten til potensielle rekrutter. Dersom ikke veteranene kan rapportere om forventninger og normkrav, er det lite å tilpasse seg til. Dersom jeg finner liten grad av soldatsosialisering er det etter mitt syn gode grunner for å fremsette en antagelse om at

¹ "And the juries who were 'average men' the day before became different people the minute they entered the court room." G. Simenon: *Maigret hesitates*. Eight omnibus. Penguin 1975: 146.

effekten av øyeblikkssosialisering er lav. Motsatt: Dersom vi står overfor en organisasjon som i stor grad er innrettet på å endre/presse holdningene til sine medlemmer, er det rimelig å tro at en rekke nye medlemmer har forhåndstilpasset seg når de trer inn i organisasjonen. Med et slikt funn vil det være fornuftig å gå videre med en studie av øyeblikkssosialisering.

6.1 Verneplikten

Plikten for menn til å gi deler av sin arbeidskraft og risikere sitt liv for militære aktiviteter, har stått sterkt i norsk historie og norsk kultur. Norge er et land med relativt svake militære tradisjoner (Jacobsen og Skauge, 2001). Men i de militære tradisjonene som har eksistert og eksisterer, har folkets vernekraft vært vektlagt – både i ideologi, politisk retorikk og i den militære organisering. I et Europa der verneplikten etter den kalde krig har vært under nedbygging, er tenkemåter rundt verneplikten spennende fordi er under endring. I kapittel 4.1 gjorde jeg rede for en rekke begrunnelser for verneplikten som jeg i spørreundersøkelsen inviterte soldatene til å ta stilling til. Jeg presenterte der soldatenes tenkemåter til argumenter for- og til argumenter mot verneplikten. I dette avsnittet skal jeg vise hvordan soldatenes tenkemåter om vernepliktens begrunnelser, deltakernes motiver og oppfatninger om vernepliktens grenser varierer med indikatorer for mine hovedmodeller. Rom- og organisasjonsvariabler (Der de er) gir indikatorer for sosialiseringmodellen og dermed intern integrering. Livsløpsvariable (Der de kommer fra) gir indikatorer for borger i uniform-modellen, - ekstern integrering. Jeg har også valgt å ta med soldatorienteringer. Dette er variable som bryter med integrasjonsperspektivet. Dersom orienteringsvariablene samvarierer med soldatenes tenkemåter tolker jeg dette som støtte til et refleksivt perspektiv med rom for en tenkende soldat.

For variablene på ordinalt nivå velger jeg å kommentere utfall som er statistisk pålitelige for Gamma. For variablene på nominalt nivå kommenterer jeg utfall som er statistisk pålitelig for Cramers V. Når jeg teller opp statistisk pålitelige funn legger jeg til grunn et signifikansnivå på .05 (*).

6.1.1 Vernepliktens begrunnelser

Soldatenes tenkemåter om vernepliktens begrunnelse er presentert i tabell 4.1 og 4.2 (kapittel 4). Disse variablene inngår i tabell 6.1.1 og 6.1.2 som avhengige variable på den horisontale aksene.

Der de er – indikatorer for sosialiseringmodellen

Eksponeringstid for soldatene måler jeg med tjenestetidens lengde. Tabell 6.1.1 og 6.1.2 viser at lengre eksponeringstid for de vernepliktige soldatene i militærorganisasjonen i mitt datamateriale har begrenset betydning for soldatenes tenkemåte om verneplikten. Heller ikke blant de øvrige rom- og organisasjonsvariablene var det særlig samvariasjon med de avhengige variablene. I tabell 6.1.1 presenterer jeg argumenter som er blitt brukt for verneplikten. I tabell 6.1.2 presenterer jeg samvariasjon med argumenter som er blitt brukt mot verneplikt og noen samleindekser for begge sett argument. Statistisk pålitelig samvariasjon med tjenestetidens lengde finner jeg for soldatenes oppfatning av lydighetspotensiale hos de vernepliktige og for soldatenes oppfatning om hvor lang tjenestetiden bør være. Veteranene er mer skeptiske til at verneplikten gir soldater som adlyder ordre enn ferske rekrutter (tabell 6.1.1: Tjenestetid avtjent vs. B: Lydig). Veteranene er også i større grad enn nykommerne enige i det standpunktet om at verneplikten gir billige soldater (tabell 6.1.1: Tjenestetid avtjent vs. I: Billig). Soldatene tenderer mot å foretrekke lengre tjenestetid for vernepliktige soldater dess lenger de selv har vært inne (tabell 6.1.2: Tjenestetid avtjent vs. Førsteg.tjen lengde). Soldater med mindre enn tre måneders tjeneste bak seg er i mindre grad enn resten av soldatene enige i at verneplikten er urettferdig fordi noen slipper unna (Tabell 6.1.2: Tjenestetid avtjent vs. D: Urettferdig) og i påstanden om at vernepliktige er lite motiverte fordi de er tvunget til å avtjene militærtjeneste (Tabell 6.1.2: Tjenestetid avtjent vs. D: Urettferdig). Indikatoren for at verneplikten var et bidrag til en rettferdig og likeverdig soldatrekruttering (jf. Tabell 4.4) har større oppslutning blant veteranene enn blant soldatene med kort tjenestetid bak seg (Tabell 6.1.2: Tjenestetid avtjent vs. Likhet).

Tabell 6.1.1: Tenkemåter om rekruttering og verneplikt

a) Der de er (Cramers V og Gamma)

Argumenter FOR

	A: gode	B: lydig	C: menn	D: oppsl	E: speil	F: demo	G: rett	I: billig	J: plikt	K: antall
	Cram. V	Cra. V	Cra. V	Cra. V	Cra. V	Cra. V	Cra. V	Cra. V	Cra. V	Cra. V
	Gamma	Gam	Gam	Gam	Gama	Gam	Gam	Gam	Gam	Gam
Tjenestetid	.04	.07*	.06	.04	.05	.04	.03	.05	.05	.03
avtjent	.01	.11***	.05	.01	-.01	.01	.04	-.07*	-.07	.00
Grad	.04	.05	.05	.03	.08*	.05	.05	.09**	.05	.07
	.02	.04	-.04	-.04	-.08	-.08	-.06	-.19***	-.12	-.20
Forsvars-	.06	.05	.07*	.04	.03	.05	.08*	.05	.03	.05
gren	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Våpen-	.12**	.11	.11	.11	.09	.11	.12*	.11	.11	.10
gren	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Brig N	.03	.05	.06	.02	.04	.02	.03	.05	.08*	.06
	.05	-.07	.08	.02	.04	-.05	-.03	-.01	.16**	-.07
Stridende	.10**	.06	.07	.08	.11**	.05	.05	.05	.11**	.07
	-.15***	-.05	-.11**	-.07	-.15***	-.02	-.06	-.05	-.19***	-.07
Undersek.	.06	.03	.08*	.05	.05	.04	.04	.05	.05	.03
periode	-.03	.01	-.09*	.04	.02	-.01	-.03	.08	.08	-.01

b) Der de kommer fra (Cramers V og Gamma)

Argumenter FOR

	A: gode	B: lydig	C: menn	D: oppsl	E: speil	F: demo	G: rett	I: billig	J: plikt	K: antall
Inntak	.06**	.08**	.04	.07*	.06	.07	.04	.06	.04	.06
	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Sivil	.11***	.16***	.06	.09*	.06	.08	.10***	.09**	.04	.09**
utdanning	.15***	.18***	.06	-.06	-.08	.01	-.14***	-.11*	.04	-.18**
Region	.06	.04	.05	.06	.06	.06	.06	.06	.06	.05
	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
By - land	.07	.05	.06	.02	.06	.03	.03	.03	.02	.05
	-.07	-.07	-.08	-.00	-.05	.04	.02	.04	.03	.10
Inntekt	.07	.08**	.06	.05	.07	.05	.06	.06	.05	.06
1990	-.06	-.10**	.02	.02	.06	.00	.10**	.04	.05	.10
Arb/skole	.10**	.11**	.02	.05	.07	.01	.10*	.04	.03	.07
fer mil.	.16***	.15***	.02	-.02	-.09	-.01	-.14**	-.05	.03	-.11
Sosial	.09*	.06	.09*	.06	.05	.07	.08	.07	.06	.07
bakgrunn	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

c) Der de orienterer seg (Cramers V og Gamma)

Argumenter FOR

	A: gode	B: lydig	C: menn	D: oppsl	E: speil	F: demo	G: rett	I: billig	J: plikt	K: antall
Plikt	.25***	.20***	.26***	.28***	.22***	.31***	.29***	.06	--	.10**
	.36***	.31***	.41***	.44***	.33***	.47***	.44***	.10*	--	.19***
Exit-planer	.20***	.12***	.19***	.16***	.12***	.17***	.18***	.03	.29***	.06
	-.37***	-.15**	-.36***	-.26**	-.19***	-.31***	-.30***	-.02	-.53***	-.11
Militære	.14***	.09**	.19***	.10**	.10**	.17***	.13***	.02	.21***	.04
karriereplaner	.19***	.00	.27***	.14**	.15***	.22***	.19***	.00	.41***	.09

* Statistisk pålitelig på .05-nivå; ** statistisk pålitelig på .01-nivå, *** statistisk pålitelig på .001-nivå.

Tabell 6.1.2: Tenkemåter om rekruttering og verneplikt

a) Der de er (Cramers V og Gamma)

	Argumenter MOT verneplikt								Indekser		
	Rekr. form	Førsteg. tj. lengde	A:teknologi	B:militarist	C:svak plikt.	D:urettferdig	E: unyttig	F:lav motiva.	Demokratisk	Effektiv milorg	Likhet
	Cram V Gamma	Cra. V Gam	Cra. V Gam	Cra. V Gam	Cra. V Gam	Cra. V Gam	Cra. V Gama	Cra. V Gam	Cra. V Gam	Cra. V Gam	Cra. V Gam
Tjenestetid avtjent	.04 -.03	.11*** .06*	.04 .07	.04 .04	.06 -.04	.06 -.09**	.04 -.04	.07 -.10**	.03 .05	.07* -.05	.06 -.08*
Grad	.04 -.02	.08 .14**	.10*** .23***	.07 -.02	.04 -.04	.05 .05	.05 .04	.05 .11	.05 .14**	.06 .00	.01 .07
Forsvarsgren	.05 --	.11*** --	.04 --	.04 --	.03 --	.05 --	.06 --	.04 --	.03 --	.04 --	.06* --
Våpengren	.07 --	.16*** --	.09 --	.10 --	.09 --	.11 --	.10 --	.11 --	.12 --	.12 --	.11 --
Brig N	.01 -.00	.07 .01	.04 .07	.04 .06	.07 .09	.07 .12*	.05 .05	.11*** .18**	.03 -.02	.01 -.01	.07* .13**
Stridende	.04 -.07	.09 .10*	.09* .11*	.05 .06	.05 .08	.05 -.06	.04 .11**	.07 .10*	.09* .10*	.06 .10*	.07 .11*
Undersek. periode	.06 .09*	.08 -.03	.08* -.01	.01 .01	.03 -.04	.05 .04	.03 .00	.06 -.10*	.04 .03	.05 .03	.03 .05

b) Der de kommer fra (Cramers V og Gamma)

	Argumenter MOT verneplikt								Indekser		
	Rekr. form	Førsteg. tj. lengde	A:teknologi	B:militarist	C:svak plikt.	D:urettferdig	E: unyttig	F:lav motiva.	Demokratisk	Effektiv milorg	Likhet
	Cram V Gamma	Cra. V Gam	Cra. V Gam	Cra. V Gam	Cra. V Gam	Cra. V Gam	Cra. V Gama	Cra. V Gam	Cra. V Gam	Cra. V Gam	Cra. V Gam
Inntak	.04 --	.07 --	.07* --	.06 --	.05 --	.03 --	.04 --	.06 --	.03 --	.07* --	.06 --
Sivil utdanning	.05 -.08	.11** .16***	.16*** .23***	.13*** .20***	.07 -.01	.09** .12**	.08* .12**	.16*** .21***	.05 .07	.13*** -.21***	.14*** .20***
Region	.04 --	.07 --	.03 --	.05 --	.06 --	.05 --	.06 --	.06 --	.06 --	.04 --	.06 --
By - land	.04 -.06	.09* -.02	.03 -.04	.03 .01	.05 .05	.05 -.04	.04 .02	.05 -.02	.02 .02	.03 .04	.03 -.04
Inntekt 1990	.06 .10**	.10** -.13***	.09** -.14***	.08** -.10**	.06 .01	.07 -.09**	.09** -.12***	.08** -.14***	.04 -.05	.07 .10**	.08* -.12***
Arb./skole før mil.	.03 -.05	.09 .13**	.16*** .25***	.10** .13**	.09* -.01	.06 .09	.04 .06	.11** .13**	.08* .13**	.11*** -.17***	.11*** .18***
Sosial bakgrunn	.07 --	.07 --	.07 --	.07 --	.07 --	.08 --	.06 --	.05 --	.08 --	.09 --	.07 --

c) Der de orienterer seg (Cramers V og Gamma)

	Argumenter MOT verneplikt								Indekser		
	Rekr. form	Førsteg. tj. lengde	A:teknologi	B:militarist	C:svak plikt.	D:urettferdig	E: unyttig	F:lav motiva.	Demokratisk	Effektiv milorg	Likhet
	Cram V Gamma	Cra. V Gam	Cra. V Gam	Cra. V Gam	Cra. V Gam	Cra. V Gam	Cra. V Gama	Cra. V Gam	Cra. V Gam	Cra. V Gam	Cra. V Gam
Plikt	.32** .52**	.26*** -.41***	.05 -.07	.13*** -.21***	.11** -.12**	.05 .05	.22*** -.36***	.22*** -.40***	.27*** -.46***	.24*** -.40***	.17*** -.29***
Exit-planer	.20*** .39***	.33*** .58***	.12*** .15*	.13*** .24***	.07 .07	.08* .09	.21*** .43***	.23*** .47***	.15*** .31***	.13*** .26***	.12*** .21***
Militære karriereplaner	.12*** .18***	.30*** -.45***	.10** -.15**	.15*** -.24***	.08 -.03	.13*** -.13**	.23*** -.36***	.22*** -.36***	.15*** -.25***	.08* -.12**	.13*** -.17***

* Statistisk pålitelig på .05-nivå; ** statistisk pålitelig på .01-nivå; *** statistisk pålitelig på .001-nivå

Også for de øvrige organisasjonsvariable som jeg har samlet under fellesbetegnelsen 'a) Der de er' er samvariasjonen begrenset. Flest statistisk pålitelige funn finner jeg for variabelen som angir soldatenes status som stridende. Soldatene med slike oppgaver var mer positive til at verneplikten gav gode soldater (tabell 6.1.1: Stridende vs. A:Gode), at verneplikten gjør gutter til menn (Stridende vs. C:Menn) og at at verneplikten gav soldater som avspeiler tenkemåter i resten av befolkningen (Stridende vs. E:Speil). Stridende soldater gav også mer enn de øvrige soldater støtte til en påstand om at det er en plikt å forsvare folk og fedreland (Stridende vs. J:Plikt). Flere argument *mot* verneplikt samvarierer også med soldatenes status som stridende: Stridende soldater var bl.a. mer enn andre soldater tilbøyelige til å være enige om at teknologien er for komplisert (tabell 6.1.2: Strid vs. A:Teknologi). Stridende soldater var mer enn andre soldater enige i at vernepliktige mannskaper er lite motiverte fordi de er tvunget til å avtjene militærtjeneste (Strid vs. F:Lav motiva.).

Soldatenes grad hadde ikke særlig betydning for oppfatning av rekruttering og verneplikt. Men korporalene gav mer enn andre soldater støtte til argumentet for verneplikt om at verneplikten gir billigere soldater (tabell 6.1.1: Grad vs. I:Billig). Teknologiarargumentet *mot* verneplikt samvarierer også med soldatenes grad: De menige soldatene var mer tilbøyelige til å være enige om at teknologien er for komplisert, enn soldatene med en eller to vinkler (tabell 6.1.2: Grad vs. A:Teknologi). De menige gav også mindre støtte enn korporalene til indeksen for at verneplikten gav demokratisk rekruttering (Grad vs. Demokratisk).

Soldatene i Brig N gav noe sterkere enn andre soldater støtte til pliktargumentet for verneplikt (tabell 6.1.1: Brig N vs. J:Plikt). De var også mer pessimistiske for de vernepliktiges motivasjon enn soldater i andre avdelinger (tabell 6.1.2: Brig N vs. F:Lav motiva.). Brig N-soldatene var mindre positive enn andre til likhetsargumentene for verneplikt (Brig N vs. Likhet).

Forøvrig samvarierer soldatenes oppfatning om hvor lang tjenestetiden bør være, med soldatenes forsvarsgren og våpengren. Litt flere soldater i høstundersøkelsen enn i vårundersøkelsen gav støtte til argumentet om at verneplikten gjorde gutter til menn (Tabell 6.1.1: Undersøk. periode vs. C:Menn) og til argumentet om at vernepliktige

mannskaper er lite motiverte på grunn av tvang (tabell 6.1.2: Undersøk. periode vs. F: Lav motiva.).

Der de kommer fra – indikatorer for borger i uniform-modellen

Blant variablene for soldatenes livsløp var det særlig sivil utdanning som samvarierte med holdninger til verneplikten. Men variabel for inntektsnivå og variabel for hovedaktivitet før soldatinntak gav også statistisk pålitelige resultater. Soldater med bare 9-årig skole eller yrkesfaglige studieretningsfag på videregående skole var mer overbevist om at verneplikten gir gode soldater enn de øvrige som ble spurt (tabell 6.1.1. Sivil utdanning vs. A:Gode), at verneplikten gir soldater som adlyder ordre (tabell 6.1.1. Sivil utdanning vs. B:Lydig) og gav mer støtte til påstanden om at verneplikten gir menn som blir militarister (tabell 6.1.2: Sivil Utdanning vs B:Militarist). Motsatt gav soldater med allmennfaglig studieretning på videregående skole eller høyere teoretisk utdanning mer enn de øvrige soldatene støtte til påstanden om at verneplikten var en rettferdig måte å dele byrdene på (Sivil utdanning vs. G:Rettf). De gav også mer støtte til pro-argumentene for at verneplikten gav billige soldater (Sivil utdanning vs. I:Billig) og at den gav mange soldater (Sivil utdanning vs. K:Antall). Soldater med høyere teoretisk utdanning hadde også mer enn andre soldater sans for *mot*-argumentet om at vernepliktstiden kan brukes til mer nyttige samfunnsoppgaver (tabell 6.1.2. Sivil utdanning vs. E:Unyttig). Indeksen for vernepliktens bidrag til en effektiv militærorganisasjon fikk størst oppslutning av soldatene med 9-årig skole og/eller yrkesfaglig studieretning (tabell 6.1.2: Sivil utdanning vs. Effektiv milorg/appendiks 4 tabell 6.1). Soldatene med allmennfag fra videregående skole eller høyere teoretisk utdanning gav på sin side mer støtte til påstandene som inngikk i indeksen for at verneplikten var et bidrag til likhet (tabell 6.1.2: Sivil utdanning vs. Likhet/appendiks 4 tabell 6.2).

Av livsløpsvariablene for øvrig gir både inntektsvariabelen og spørsmålet om hva soldaten gjorde før han kom inn i militæret, statistisk pålitelige utslag på flere av de oppgitte argumentene som i spørreskjemaet ble anført *mot* verneplikt. Sterkest samvariasjonen gir variablene for om soldatene kom fra arbeidslivet eller skolebenken til militærtjenesten på teknologivariabelen (tabell 6.1.2: Arb/skole før mil. vs. A:Teknologi). Blant soldater som kom direkte fra skolen til militæret var 64% uenig i

påstanden om at "teknologien i forsvaret er for komplisert for vernepliktige med 12-15 mnd tjeneste". I gruppen av soldater med bakgrunn fra arbeidslivet var 52% uenig i samme påstand. Soldatene som kom fra arbeidslivet og soldatene med høyest inntekt før inntak gav mer enn øvrige soldater støtte til argumentet om at vernepliktige soldater gav soldater som adlyder ordre (tabell 6.1.1 Inntekt vs. B:Lydig/Arb-skole før mil vs. B:Lydig). Soldatene som kom fra skolebenken var mest enig i likhetsargumentene for verneplikt (tabell 6.1.2: Arb/skole før mil vs. Likhet). Soldatene som kom fra arbeidslivet hadde mest sans for påstandene som la vekt på vernepliktens bidrag til en effektiv militærorganisasjon (Arb/skole før mil vs. Effektiv milorg.).

Soldatorienteringer

De trekk ved soldaten som sterkest samvarierer med soldatholdninger til verneplikten finner jeg i gruppen av variabler som angir soldatenes orienteringer. Soldatene som la vekt på at det er en plikt å forsvare folk og fedreland er sterkere enn soldater uten pliktorienteringen enige i argumentene for verneplikt. Pliktvariabelen er her en dikotomisert utgave av pliktvariabelen som er gjengitt i tabell 4.2j. Den skiller mellom dem som er enig i utsagnet om at det er en rett og plikt å forsvare folk og fedreland på den ene siden og dem som svarer 'delvis enig', 'delvis uenig' og 'uenig'. Soldatene som svarer 'vet ikke' er tatt vekk. Denne sterke tendensen i samvariasjonen med pliktvariabelen må for tabell 6.1.1's vedkommende tolkes med noe forsiktighet, fordi den uavhengige variabelen er hentet fra settet av avhengige variable nettopp i dette spørsmålsettet. En mekanisk avkryssing av samme verdi for utsagnene som gir støtte til verneplikten, kan ha gitt høyere statistisk pålitelighet enn om den uavhengige variabel hadde vært lokalisert i andre deler av spørreskjemaet. Men pliktvariabelen slår imidlertid også sterkt ut for ønsket rekrutteringsform (tabell 6.1.2: Plikt vs. Rekr. form og Plikt vs. Førsteg. tjen. lengde) og for flere av argumentene mot verneplikt. Soldatene som oppgir at de er enig eller delvis enig i pliktargumentet er mer skeptiske enn andre soldater til at verneplikten gjør menn til militarister (tabell 6.1.2: Plikt vs. B:Militarist). Pliktsoldatene gir også mindre enn andre støtte til mot-argumentet om at vernepliktstiden kan brukes til mer nyttige samfunnsoppgaver (tabell 6.1.2: Plikt vs. E:Unyttig) og til mot-argumentet om at vernepliktige er lite motiverte (tabell 6.1.2: Plikt vs. Lav motiva.). Det er også en statistisk pålitelig sammenheng mellom på den ene siden det å vektlegge plikten og på den andre siden indeksene for at vernepliktige soldater

gir et speilbilde av befolkningen, -at de gir effektive soldater og at verneplikten innebærer likhet (tabell 6.1.2 og 6.5: Plikt1 vs. Demokratisk / Effektiv milorg. / Likhet).

Exit-variabelen ble opparbeidet i kapittel 5. Den indikerer om soldater har eller har hatt planer om å nekte militærtjeneste eller gå til lege for å bli dimittert. Variabelen for exit er rendyrket på den måten at ambivalente soldater – soldater som svarer 'ja' på mine exitsspørsmål men også 'ja' på mine spørsmål for militære karriere planer blir regnet til ikke-exit. Exit-orienteringer gir statistisk pålitelig samvariasjon og slår ut på 17 av 21 avhengige variable i tabell 6.1.1 og 6.1.2. Pliktargumentet sto rimeligvis svakere i gruppen av soldater med exit-planer enn for de øvrige (tabell 6.1.1: Exitplaner vs. J:Plikt). Rundt to tredeler av exit-soldatene er 'uenig' eller 'delvis uenig' i argumentet om at verneplikten gir gode soldater. Av de øvrige soldatene var vel 45 prosent 'uenig' eller 'delvis uenig' (tabell 6.1.1: Exitplaner vs. A:Gode). Ikke overraskende støttet nesten 90% av exit-soldatene argumentet MOT verneplikt om at verneplikstiden kan brukes til mer nyttige samfunnsoppgaver (tabell 6.1.2: Exitplaner vs. E:Unyttig). Blant de øvrige soldatene var oppslutningen om dette argumentet litt over 70%. Exit-soldatene gav også klart mindre støtte til argumentene for demokratisk rekruttering enn de øvrige soldatene (tabell 6.1.2: Exitplaner vs. Demokratisk/ appendiks 4 tabell 6.3a).

Planer om militær utdannelse eller militær karriere samvarierer også med en rekke av soldatholdningene til verneplikten. Den rendyrkede kategorien for soldater med militære karriereplaner (tabell 6.1.1 og 6.1.2: Militære karriereplaner) samvarierte også statistisk pålitelig med 17 av 21 variable basert på ulike argumenter for og mot verneplikten. Funnene her er i stor grad *inverse* i forhold til resultatene for exit-soldatene. I gruppen av soldatene med karriereplaner mente vel 52 prosent at den militære verneplikten gjør gutter til menn. Vel 37 prosent av de øvrige soldatene var like optimistiske (tabell 6.1.1: Militære karriereplaner vs. C:Menn). Karrieresoldatene var mer negative enn andre soldater til påstanden om at verneplikten gjør at menn blir militarister (tabell 6.1.1: Militære karriereplaner vs. B:Militarist) og at vernepliktige soldater er lite motiverte (tabell 6.1.1: Militære karriereplaner vs. F:Lav motiva.).

Verneplikten som organisatorisk format² for det norske militæret får sterkere støtte blant karrieresoldatene enn blant de øvrige soldatene. Dette kan tyde på at verneplikten er et

---

² Begrepet om 'Militært format' er utviklet av Samuel F. Finer i artikkelen om 'State- and Nation-Building in Europe: The role of the Military' (Finer, 1975:89-)

saksfelt der det eksisterer militære meninger til fordel for verneplikten og en vernepliktsbasert militærorganisasjon, men der *den militære feltvirkning* ikke går lenger enn til de av verneplikts-soldatene som er mest positive til videre karriere i militæret (jf. drøfting i avsnitt 5.3). Ideen om verneplikten som eneste legitime basis for militære styrker i demokratiske land har stått sterkt tidligere i debatter om sivil-militære relasjoner (Archer 1974:14). Det kan tenkes at denne ideen fortsatt i 1991 hadde en sterk forankring i de militære institusjoner.

6.1.2 Motiver for tjeneste

I tabell 4.6 og 4.7 (kapittel 4) har jeg gjort rede for soldatenes tenkemåter om hvorfor ungdom gjør militærtjeneste. Påstandene som soldatene i spørreskjemaet ble invitert til å ta stilling til gjaldt ungdommens motiver i alminnelighet, ikke egne motiver spesielt. Variablene fra kapittel 4 inngår i tabell 6.1.3 som avhengige variable på den horisontale akse.

Der de er

Tabell 6.1.3 viser at det mellom veteraner og nye rekrutter er liten forskjell i oppfatning av hvilke motiver soldatene hadde for å gjennomføre militær verneplikt. Variablen for soldateksposering, tjenestetidens lengde, gir ingen statistisk pålitelige utslag. Det gir heller ikke variabelen for forsvarsgren. De øvrige rom- og organisasjonsvariablene gir hver bare *en* statistisk pålitelig korrelasjon med tenkemåtene om motiv. Soldatene med vinkler hadde større tro på utbredelsen av rett og plikt-motivet enn de merige soldatene. Påstanden var at "de fleste gjør militærtjeneste fordi det er en rett og plikt" (Tabell 6.1.3: Grad vs. F: Rett og plikt). Soldatene i Brig N var mer enn andre

Tabell 6.1.3: Tenkemåter om soldatmotiv for å gjøre militær verneplikt

a) Der de er (Cramers V og Gamma)

							Indekser	
	A:hjem- mefra	B:selv- forsvar	C:lang sivtj.	D:fedre- landet	Esom andre	F:rett og plikt	Patriot	Pragmat
	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma
Tjenestetid	.06	.04	.04	.05	.05	.05	.06	.04
avtjent	.05	-.01	.02	-.01	.05	.04	.02	-.02
Grad	.03	.04	.05	.06	.06	.08**	.05	.04
	.06	.01	.01	.05	-.08	.12*	-.04	.04
Forsvars- gren	.05	.05	.04	.05	.07	.07	.05	.04
	--	--	--	--	--	--	--	--
Våpen- gren	.10	.10	.12	.10	.11	.09	.12*	.11
	--	--	--	--	--	--	--	--
Brig N	.04	.09*	.06	.03	.04	.03	.07*	.02
	-.02	.15**	.01	.06	-.01	-.02	-.10	-.03
Stridende	.06	.04	.04	.05	.07	.01	.01	.04
	.11*	.01	.05	-.02	.01	.02	-.00	-.00
Undersek. periode	.06	.04	.03	.05	.02	.09**	.06	.03
	.05	-.00	-.00	.08*	.01	.07	-.04	.03

b) Der de kommer fra (Cramers V og Gamma)

							Indekser	
	A:hjem- mefra	B:selv- forsvar	C:lang sivtj.	D:fedre- landet	Esom andre	F:rett og plikt	Patriot	Pragmat
Inntak	.08*	.03	.06	.04	.05	.06	.06	.05
	--	--	--	--	--	--	--	--
Sivil utdanning	.09**	.07	.06	.06	.17***	.03	.06	.13***
	-.11*	.05	.07	.02	-.25***	-.03	-.02	.13**
Region	.07	.05	.06	.05	.06	.07	.07	.06
	--	--	--	--	--	--	--	--
By - land	.07	.08*	.03	.04	.04	.04	.04	.02
	.13*	-.06	-.02	.00	-.04	.06	-.02	.02
Inntekt 1990	.07	.05	.05	.04	.11***	.07	.06	.09**
	.13**	.03	.03	-.01	.17***	-.02	-.02	-.13***
Arb/skole før ml.	.11**	.02	.06	.07	.10**	.06	.04	.07*
	-.14*	-.01	.03	.01	-.15***	.00	.03	.09
Sosial bakgrunn	.06	.08	.10**	.06	.07	.07	.08	.12***
	--	--	--	--	--	--	--	--

c) Der de orienterer seg (Cramers V og Gamma)

							Indekser	
	A:hjem- mefra	B:selv- forsvar	C:lang sivtj.	D:fedre- landet	Esom andre	F:rett og plikt	Patriot	Pragmat
Plikt	.07	.24***	.12***	.30***	.03	.15***	.29***	.09**
	.10	.38***	-.19***	.46***	.04	.24***	-.49***	-.09*
Exit-planer	.04	.08*	.09*	.16***	.08*	.10**	.13**	.05
	-.10	-.14**	.14**	-.29***	-.02	-.17***	.27***	-.11
Militære karriererplaner	.09**	.10**	.10**	.14***	.08*	.10**	.12***	.08*
	.18***	.15***	-.15***	.20***	-.01	.08	-.19***	.10*

* Statistisk pålitelig på .05-nivå; ** Statistisk pålitelig på .01-nivå; *** Statistisk pålitelig på .001-nivå

soldater enige i at "de fleste gjør militærtjeneste for å lære å forsvare seg og sin familie" (Brig N vs. B: Selvforsvar). Stridende soldater var mer uenig enn andre soldater i påstanden om at de fleste "gjør militærtjeneste for å slippe hjemmefra" (Strid vs. A:Hjemmefra). Samlet gir indikatorene for sosialiseringmodellen svært liten forklaringskraft.

Der de kommer fra

Det er flere livsløpsvariable som samvarierer med soldatenes tenkemåter om motiv for å gjøre militærtjeneste enn det er rom- og organisasjonsvariable. Min indeks for pragmatiske motiv samvarierer statistisk pålitelig med tre bakgrunnsvariable (tabell 6.1.3: Sivil utdanning /Inntekt 1991/ Sosial bakgrunn vs. bekvem/ se også appendiks 4 tabell 6.4). Indeksen ble i kapittel 4 bygget ved å slå sammen støtte til soldatmotiv: "De fleste gjør militærtjeneste fordi siviltjenesten er lengre" og "De fleste gjør militærtjeneste fordi de fleste andre gjør det". Soldater med kortere teoretisk utdanning, soldater med høyest inntekt før førstegangstjenesten, soldater som kommer fra arbeidslivet og soldater med hovedforsørger som var selvstendig næringsdrivende eller bedriftsleder var mest negative til at norske soldater hadde pragmatiske motiv for å gjennomføre militærtjenesten. Det fremgår av tabell 6.1.3 at det særlig er argumentet med henvisning til *hva de andre gjør*, som har betydning for utslaget på indeksvariabelen. (Sivil utdanning/Inntekt 1990/Arb-skole før mil. vs. E:Som andre). Blant soldatene med allmennfag fra videregående skole eller høyere teoretisk utdanning er det 68 prosent som er enig eller delvis enig i påstanden. Tilsvarende oppslutning for soldater med 9-årig skole eller yrkesrettede fag i videregående skole er 53 prosent. Tabell 6.4 i appendiks 4 viser hvordan soldatenes oppfatningen av pragmatiske motiv for andre soldaters tjeneste varierer med utdanningsbakgrunn, inntekt og sosial bakgrunn.

Soldater med teoretisk utdanning legger således større vekt på at begrunnelsen for å gjøre militærtjeneste er pragmatisk og relativt lite heroisk enn soldater med annen skolebakgrunn. Tilsvarende tendens fremkommer ved å se på inntekt. Soldater med inntekt på under 60 000 gav større tilslutning til argumentet om at de fleste gjør militærtjeneste fordi de andre gjør det, enn soldater som har hatt inntekt over 60 000 kr året før de ble innkalt til militærtjeneste.

Påstanden om at "de fleste gjør militærtjeneste for å slippe hjemmefra" samvarierte også med flere livsløpsvariable. Soldater fra byene var litt mer enige i utsagnet enn

soldater fra landkommune (tabell 6.1.3: By-land vs. A: hjemmefra). Soldatene med lavest inntekt og soldatene som kom rett fra skolen var også noe mer positive enn de øvrige soldatene til utsagnet som vektlegger oppbrudd fra hjemmet som motiv for å avtjene militærtjeneste (Inntekt 1990/Arb./skole før mil. vs. A:hjemmefra).

Soldatorienteringer

Alle tre orienteringsvariablene presentert under overskriften 'C) Der de orienterer seg' samvarierer statistisk pålitelig med en rekke av påstandene om soldatmotiv for militærtjeneste. De eneste tenkemåtene som variabelen for pliktsoldat ikke samvarierte statistisk pålitelig med, var på påstanden om at de fleste avtjente verneplikten for å slippe hjemmefra og påstanden om at de fleste gjorde militærtjeneste fordi andre gjorde det. For øvrig gav pliktsoldatene langt sterkere støtte til de patriotiske begrunnelsene om at de fleste gjør militærtjeneste for å lære å forsvare seg og sin familie og for å forsvare landet (tabell 6.1.3: Plikt vs. B:Selvforsvar/D:Fedrelandet). Orienteringsvariabelen for pliktsoldat gir sterk samvariasjon på indeksen for patriotisme (Plikt vs. Patriot). Indeksen er i kapittel 4 konstruert ved å slå sammen motivet om selvforsvar og motivet om å forsvare fedrelandet (appendiks 4, indeks 2). Prosentdifferansen var betydelig, 35% av pliktsoldatene støttet patriotpåstandene mot 14% oppslutning blant de øvrige soldatene.

Orienteringsvariabelen som skiller mellom soldater som tenkte eller hadde tenkt på å komme ut av militæret, - exit gav også sterkt samvariasjon med soldatenes tenkemåter om motiv. Exit-soldatener var sammenlignet med andre soldater særlig negative til påstanden om at soldatene hadde fedrelandsforsvar som motiv da de valgte å gjøre militærtjeneste (tabell 6.1.3: Exit-planer vs. D:Fedreland) og forøvrig til at soldatene hadde patriotiske motiv for å gjennomføre militærtjenesten (Exit-planer vs. Patriot). Prosentdifferansen mellom exit-soldatene og de andre for verdien 'ikke enig' i at patriotiske motiv er viktig for at de fleste soldatene velger å avtjene militærtjenesten var 16 prosent. Tabell 6.4b i appendiks 4 viser fordelinger for orienteringsvariablene på mine påstander om patriotiske motiv for soldatene som avtjener verneplikten.

Jeg finner en motsatt tendens i tenkemåtene for soldatene som hadde eller hadde hatt planer om militær utdannelse. De var mer enn andre soldater enige i påstanden om at de vernepliktige hadde patriotiske motiv for å avtjene militærtjenesten (Tabell 6.1.3:

Militære karriereplaner vs. Patriot). Blant dem som gav støtte til begge argumentene som inngikk i patriotisme-indeksen var karrieresoldatene overrepresentert. Prosentdifferansen for oppfatning av at soldatene hadde patriotiske motiv var 10 mellom karrieresoldatene og de øvrige (appendiks 4, tabell 6.4b). Særlig gav karrieresoldatene mer støtte til fedrelandsargumentet enn andre soldater gav (tabell 6.1.3: Militære karriereplaner vs. D:Fedrelandet).

6.1.3 Vernepliktens grenser

I tabell 4.8 (kapittel 4) har jeg gjort rede for soldatenes tenkemåter om siviltjeneste og vernepliktens grenser. Variablene inngår i tabell 6.1.4 som avhengige variable på den horisontale akse.

Der de er

Blir soldatene sosialisert til å endre noen av holdningene til siviltjenesten og vernepliktens grenser i løpet av tjenestetiden? Mitt funn i tabell 6.1.4 er at soldatenes tenkemåter i noen grad varierte sammen med eksponeringstiden – tjenestetidens lengde. Jeg finner statistisk pålitelig samvariasjon i holdningen til militærnektning som demokratisk rettighet, til påstanden om at militærnektning undergraver Forsvaret og forsvarsviljen og til påstanden om at det bør bli lettere å velge siviltjeneste. 45 prosent av rekruttene med mindre enn tre måneders tjenestetid bak seg er enig i at det er en viktig demokratisk rettighet å kunne nekte militæret. Støtten til dette utsagnet ble redusert til 36 prosent blant veteranene som hadde gjennomført 10 måneders tjeneste eller mer (appendiks 4, tabell 6.6a). Veteranene gir sterkere støtte til påstanden at militærnektning undergraver forsvarret enn nye soldater (tabell 6.1.4: Tjenestetid avtjent vs. B. Undergraver), men veteranene gir svakere støtte enn andre soldater til det normative utsagnet om at det bør bli lettere å velge siviltjeneste (Tjenestetid avtjent vs. D: bør bli lett.).

Blant de øvrige rom- og organisasjonsvariablene ('Der de er') gav egenrapportering av status som stridende soldat utslag for 5 av 6 påstander i tabell 6.1.4. Soldater med

stridsoppgaver var mer kritiske enn andre soldater til militærnektelse og til militærnektning. De var mer negative til at det bør bli lettere å velge sivilteneste (tabell 6.1.4: Stridende vs. D: Bør bli lettere). Marginalfordelingen på denne statistisk pålitelige samvariasjonen viste at 57 prosent av soldatene med stridsoppgaver var negative til det normative utsagnet om at det bør bli lettere å velge sivilteneste, mot 43 prosent av de øvrige soldater. Stridende soldater mente i større grad enn andre soldater at militærnektning undergraver Forsvaret og forsvarsviljen (Stridende vs. B: Undergraver) og at de fleste sivilarbeiderne har nektet for å få lettere tjeneste (Stridende vs. E: Lettere tj.). Stridende soldater gav også i mindre grad støtte til påstanden om at det er en viktig demokratisk rettighet å kunne nekte militæret (Stridende vs. F: Demokratisk). Blant indikatorene for sosialiseringmodellen gav status som stridende soldat dermed klart utslag på soldatenes tenkemåter om verneplikten og vernepliktens grenser.

Der de kommer fra

Noen livsløpsvariable gav statistisk pålitelig samvariasjon. Særlig variabelen for utdanningsbakgrunn viser samvariasjon med soldatenes tenkemåter om siviltenesten og vernepliktens grenser. Størst var variasjonen i oppfatning av påstanden om at "de fleste sivilarbeidere har nektet militæret for å få lettere tjeneste". Soldater med bare 9-årig skole eller med yrkesfaglig videregående skole var mer enige enn soldater mer teoretisk utdannelse i denne påstanden om at militærnektning ofte ikke var motivert med samvittighetsgrunner (tabell 6.1.4: Sivil utdanning vs. E: lettere tj.)

Soldatene som kom fra skolebenken var mer 'enig' eller 'delvis enig' i påstanden om at "det er en viktig demokratisk rettighet å kunne nekte militæret" enn de øvrige soldatene (tabell 6.1.4: Arb-skole før mil. vs. F: Demokratisk).

Tabell 6.1.4: Tenkemåter om siviltjenesten og verneplikts grenser

a) Der de er (Cramers V og Gamma)

	A: overbevisn.	B: undergraver	C: verving	D: bør bli lett.	E: lettere tj.	F: demokratisk
	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma
Tjenestetid avtjent	.06 .02	.05 -.07*	.05 -.05	.06 .08**	.05 -.01	.06 .10**
Grad	.05 .09	.03 -.02	.03 -.01	.06 .11**	.05 .08	.04 .06
Forsvarsgren	.06 --	.06 --	.03 --	.07 --	.05 --	.03 --
Våpengren	.11 --	.12 --	.12* --	.11 --	.12 --	.13** --
Brig N	.02 -.00	.05 .10	.07 .09	.06 -.02	.10** .18***	.01 -.01
Stridende	.07 .10**	.10** -.12**	.08 -.06	.14*** .20***	.12*** -.10*	.11*** .16***
Undersek. Periode	.01 .01	.01 -.00	.08* .04	.04 -.04	.02 -.00	.08* -.06

b) Der de kommer fra (Cramers V og Gamma)

	A: overbevisn.	B: undergraver	C: verving	D: bør bli lett	E: lettere tj.	F: demokratisk
Inntak	.07* --	.06 --	.05 --	.05 --	.06 --	.05 --
Sivil utdanning	.03 .02	.04 .03	.06 .08*	.08* .08*	.10** .15***	.07 -.10*
Region	.05 --	.04 --	.06 --	.06 --	.05 --	.07* --
By - land	.10** .03	.03 -.01	.10** -.03	.07 .09*	.03 -.03	.07 .08
Inntekt 1990	.04 -.02	.05 .04	.06 .03	.06 -.09**	.07 -.00	.06 .05
Arb/skole før mil.	.05 -.01	.06 .03	.09* .05	.04 .05	.11** .17***	.13*** -.20***
Sosial bakgrunn	.06 --	.07 --	.07 --	.07 --	.07 --	.08 --

c) Der de orienterer seg (Cramers V og Gamma)

	A: overbevisn.	B: undergraver	C: verving	D: bør bli lett	E: lettere tj.	F: demokratisk
Plikt	.07 -.09*	.31*** .47***	.29*** .44***	.30*** -.46***	.13*** .20***	.25*** -.41***
Exit-planer	.15*** .23***	.24*** -.42***	.18*** -.34***	.36*** .60***	.14*** -.23***	.29*** .54***
Militære karriereplaner	.12*** -.17***	.20*** .31***	.08* .07	.26*** -.36***	.07 .10	.21*** -.28***

* Statistisk pålitelig på .05-nivå; ** Statistisk pålitelig på .01-nivå; *** Statistisk pålitelig på .001-nivå

Soldatorienteringer

Variabler knyttet til soldatenes orienteringer gav sterk samvariasjon med soldatenes tenkemåter om verneplikts grenser. Utfallet på 6 av 6 påstander varierte statistisk pålitelig med variabelen som viste om soldatene gav støtte til pliktargumentet eller

ikke. Blant utsagnene som fikk særlig sterk støtte av pliktsoldatene var argumentet om at "militærnektingen undergraver Forsvaret og forsvarsviljen" (tabell 6.1.4: Plikt vs. B:Undergraver). Prosentdifferensen i støtte til dette utsagnet mellom soldater som var enige i at militærtjenesten var en plikt og de som var uenige var 24% (tabell 5 i appendiks 4). Soldatene med exit-planer gav naturlig nok sterk støtte til utsagnet om at "det er en viktig demokratisk rettighet å kunne nekte militæret" (Exit-planer vs. F: Demokratisk). Prosentdifferansen mellom soldater med og uten exit-planer var hele 35 prosent (appendiks 4, tabell 6b). På samme spørsmål var soldatene som hadde eller hadde hatt planer om militær karriere langt mer negative til denne rettigheten. Prosentdifferansen mellom karrieresoldatene og øvrige soldater var på verdien 'enig' hele 20 prosent (appendiks 4, tabell 6.6c). Jeg fant en tilsvarende polarisering mellom exit-soldater og karrieresoldater også i holdningene til påstanden "det må bli lettere å velge sivilteneste" (appendiks 4, tabell 6.7).

Den sterke samvariasjonen mellom orienteringsvariablene og soldatenes tenkemåter tyder på at verneplikts grenser er et tema som har ideologisk betydning i militærorganisasjonen og blant soldatene. Polarisingen går særlig mellom soldater som orienterte seg mot militær karriere og soldater som hadde eller hadde hatt planer om exit fra militærtjenesten.

Samlet

Tabell 6.1 summerer opp funnene om hvordan soldatenes tenkemåter om verneplikten samvarierer med indikatorene for mine hovedmodeller. Indikatorene for sosialiseringmodellen som i tabellene er samlet under overskriften a) der de er, viser at tenkemåter om verneplikten samvarierer pålitelig på 52 av 245 mulige korrelasjoner. Indikatorene for borger i uniform-modellen som er samlet under overskriften b) der de kommer fra, viser at 63 av 245 mulige korrelasjoner er statistisk pålitelige.

En foreløpig konklusjon for funnene i avsnitt 6.1 er at modellen for borger i uniform gir noe sterkere forklaringskraft enn sosialiseringmodellen. Men verken modellen for intern integrasjon eller modellen for eksternt integrasjon lar seg helt avvise med basis i disse funnene. En annen foreløpig konklusjon er at orienteringsvariablene i det

refleksive perspektiv gir klart større forklaringskraft enn begge mine hovedmodeller. Orienteringsvariablene samvarierer statistisk pålitelig på hele 63 av 85 mulige korrelasjoner.

Tabell 6.1: Funn om statistisk pålitelige samvariasjon med soldatenes tenkemåter i kap 6.1

Tabell:	6.1.1	6.1.2	6.1.3	6.1.4	Sum
<i>a) Der de er:</i>					
Tjenestetid avtjent	2	3	0	3	8
Grad	1	3	1	2	7
Forsvarsgren	2	2	0	0	4
Våpengren	2	2	1	2	7
Brig N.	1	3	1	1	6
Stridende	4	6	1	5	16
Undersøkellesperiode	1	2	1	0	4
Sum statistisk pålitelig samv.	13	21	5	13	52
Antall korrelasjoner totalt	70	77	56	42	245
<i>b) Der de kommer fra:</i>					
Inntak	3	2	1	1	7
Sivil utdanning	5	8	3	4	20
Region	0	0	0	1	1
By - land	0	0	1	0	1
Inntekt 1990	2	9	3	1	15
Arbeid/skole	3	8	2	2	15
Sosial bakgrunn	1	1	2	0	4
Sum statistisk pålitelig samv.	14	28	12	9	63
Antall korrelasjoner totalt	70	77	56	42	245
<i>b) Der de orienterer seg:</i>					
Plikt	9	9	6	6	30
Exit-planer	8	9	5	6	28
Militære karriereplaner	7	10	6	4	27
Sum statistisk pålitelig samv.	24	28	17	16	85
Antall korrelasjoner totalt	30	33	24	18	105

6.2 Autoritet, lydighet og tillit

6.2.1 Mindre lydhør for befalet

Det er rimelig å tenke seg at offiserenes autoritet eller rolle som normsendere er legitimert både ved kyndighet og myndighet. De fungerer i sin *kyndighetsrolle* som lærere overfor soldatene og skal være bærere av en militær kunnskap som soldatene skal bli innviet i. En forutsetning for at offiserene lykkes i sin læringjering er at soldatene betrakter deres faglige innsikt som overbevisende. Ekspertise er et relasjonelt begrep. Omgivelsene må akseptere at en person har spesielt god faglig innsikt for at personen skal få status som ekspert. I militærorganisasjonen vil det være en nødvendig betingelse for utøvelse av kyndighet at offiseren har gjennomgått militære skoler og kurs, men dette er ingen tilstrekkelig betingelse for at kyndigheten skal bli akseptert hverken fra de sivile omgivelser, undergitte eller overordnede. Profesjoner representerer allment sett sosialt sanksjonert ekspertise (Beckman 1990:125). Men selv om samfunnet har akseptert at militærprofesjonen har overbevisende kunnskap om militære spørsmål, er det ikke gitt at soldatene som står ansikt til ansikt med en enkelt offiser, er av samme oppfatning. I kapittel 4 har jeg argumentert for at kyndighet vil være en viktig legitimering av autoritet, når militæret bestreber seg på å sikre føyelighet ved hjelp av grupperelasjoner.

Befalets *myndighet* er forankret i posisjon heller enn i kompetanse. De rettigheter og plikter som en befalingsmann har, er opparbeidet gjennom en rekke rettsregler og institusjonaliserte normer. Den militære straffeloven av 22. mai 1902, Lov om verneplikt av 17. juli 1953 og Lov om militær disiplinær myndighet av 20. mai 1988 gir detaljerte bestemmelser for befalingsmennenes posisjonsbestemte rett til å befale og undergittes plikt til å adlyde. Det vil sannsynligvis normalt være en nødvendig betingelse at en offiser har rett til å befale for at soldatene skal adlyde, selv om også denne autoritetsformen forutsetter en viss aksept av de underordnede. I kapittel 4 har jeg argumentert for at føyelighet sikret ved bruk av byråkratiske relasjoner normalt vil være legitimert med myndighetsbasert autoritet.

Der de er

Tabell 6.2.1 og tabell 8 i appendiks 4 viser at soldater med lang tjenestetid betraktet medsoldatene som viktigere normsendere enn soldater som hadde kortere tjenestetid bak seg (tabell 6.2.1: Tjenestetid avtjent vs. Andre soldater). Motsatt ble befalet sin betydning som normsendere svekket med soldatenes eksponeringstid i militærorganisasjonen (Tjenestetid avtjent vs. Troppsbefal). Blant de ferskeste rekruttene (0-3 mnd) oppgav 15 prosent 'Andre soldater' på spørsmål om hvem sine

Tabell 6.2.1: Soldatenes oppfatning av sentrale normsendere for egen tjeneste
a) Der de er (Cramers V og Gamma)

	Troppsbefal	Andre soldater	Hjemsted	Egen samvittighet
	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma
Tjenestetid avtjent (lengde)	.13*** -.22***	.13*** .22***	.08* -.12	.05 .08
Grad	.06 .11	.00 .01	.04 -.12	.08* .15*
Forsvarsgren	.08* -	.05 -	.05 -	.02 -
Våpengren	.13* -	.08 -	.11 -	.08 -
Brig N	.03 .09	.12*** -.30***	.02 .08	.05 .14
Stridende	.03 .06	.06* .14*	.05 -.16	.03 -.07
Undersek. periode	.06* .14*	.07** .17**	.02 -.07	.00 -.00

b) Der de kommer fra (Cramers V og Gamma)

	Troppsbefal	Andre soldater	Hjemsted	Egen samvittighet
	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma
Inntak	.06 -	.12*** -	.07 -	.08 -
Sivil utdanning	.03 .06	.06* -.14*	.03 -.10	.05 .10
Region	.03 -	.06 -	.09* -	.04 -
By - land	.04 .09	.02 .04	.01 .02	.06* -.13*
Inntekt 1990	.06 -.02	.07 .12*	.05 .07	.09* -.11*
Arb/skole før mil.	.00 -.01	.05 -.13	.04 -.13	.09** .19**
Sosial bakgrunn	.08 -	.06 -	.07 -	.14*** -

c) Der de orienterer seg (Cramers V og Gamma)

	Troppsbe-fal	Andre soldater	Hjemsted	Egen samvittighet
Plikt	.09***	.00	.07**	.06*
	-.22***	.01	.22*	.13*
Exit-planer	.08**	.02	.11***	.02
	.23***	.06	-.36***	-.07
Militære karriereplaner	.05	.03	.09**	.04
	-.10	.07	.29***	-.08

* Statistisk pålitelig på .05-nivå; ** Statistisk pålitelig på .01-nivå; *** Statistisk pålitelig på .001-nivå

meninger de vanligvis tok mest hensyn til. Blant veteranene regnet 31 prosent av respondentene sine medsoldater som viktigste normsendere. En sammenligning av veteraner og nye soldater viser at troppsbe-falet mistet status som viktigste normsender fra 37 prosent hos rekruttene til 21 prosent hos veteranene (appendiks 4, tabell 6.8). Eksponeringsvariabelen samvarierer altså med betydelige endringer i soldatenes vektlegging av normsendere innad i militæret.

Hvilke forklaringer er det rimelig å gi på funnet om at offiserene tilsynelatende mister betydning som normsendere for soldatene dess lenger tid soldatene har hatt i militæret? En tolkning fokuserer på endringer i offiserenes kyndighet i forhold til avtjent verneplikt hos soldatene. Det er mulig at offiserenes svekkede stilling som normsendere gjennom tjenestetiden kan føres tilbake til at kunnskapsasymmetrien mellom soldat og offiser avtar i løpet av tjenestetiden. Flere av mine officersinformanter mente at offiserene faktisk *har* mindre og mindre å lære soldatene etter hvert som soldatene nærmer seg veteranstatus. Det finnes også argumenter for at det *bør* være slik: Soldatene får gjennom tjenestetiden høyere og høyere kunnskapsnivå – gradvis kjenner de sin begrensede arbeidsoppgave bedre enn sin lærer. Tilsvarende er det kanskje også ønskelig i en organisasjon der alle enheter må kunne tenke selvstendig, at offiserenes lærerrolle blir mindre viktig når soldatene nærmer seg den tiden da de er utlært og klar for mobiliseringshæren. Kanskje er det slik at en kunnskapsrik, selvbevisst og kritisk soldat er en god soldat. Med en organisasjonstolkning er kunnskapen ved slutten av utdanningsperioden flyttet – slik den skal – til de laveste ledd i organisasjonen. Det er på dette organisasjonsnivå de fleste organisasjonsmedlemmene er, som skal trykke på avtrekkeren. Denne tolkingene skal jeg gå nærmere inn på i avsnittet om tillit.

Det er mulig å betrakte militære normsendere under tett, dvs. at både befal og medsoldater blir betraktet som militære normsendere. Ved bruk av en slik *organisasjonstolkning* med vekt på militærorganisasjonen som helhet (interne vs. eksterne normsendere) faller betydningen av eksponeringsvariabelen vekk. Utfallene viser *stabilitet* i soldatenes oppfatning av viktige normsendere, -det er så å si ingen forskjell mellom andelen veteraner og andelen ferske soldater som trekker frem normsendere innad i militærorganisasjonen. Litt over halvparten av soldatene viser enten til 'andre soldater' eller 'troppsbefal' som normsendere uansett lengden på avtjent tjenestetid (appendiks 4, tabell 6.8).

Også andre indikatorer for sosialiseringmodellen varierer statistisk pålitelig med de fire normkildene jeg har valgt å fokusere på. Blant organisasjons- og romvariablene har tilhørighet i Brigaden i Nord-Norge betydning. Soldater i Brig N. oppfattet medsoldater som viktigere normsendere enn soldater i andre avdelinger (tabell 6.2.1: Brig N vs. Andre soldater).

Der de kommer fra

Blant livsløpsvariablene hadde tidspunkt for soldatinntak til førstegangstjenesten betydning for om medsoldater ble betraktet som viktige normsendere. Særlig soldatene som kom inn mellom april og juni oppfattet medsoldatene som viktigere normsendere enn soldater fra andre inntak (tabell 6.2.1: Inntak vs. Andre soldater). Tradisjonelt har dette vært et inntak der arbeiderungdom og ungdom som ikke kommer rett fra skolebenken har vært overrepresentert. Soldater som kom fra skole da de startet å avtjene verneplikten la større vekt på egen samvittighet enn soldater med annen bakgrunn (Arb/skole før mil. vs. Egen samvittighet). Egen samvittighet ble også vektlagt av soldatene med hovedforsørger som var lærer, akademiker eller høyere offentlig funksjonær (Sosial bakgrunn vs. Egen samvittighet).

Soldatorienteringer

Pliksoldatene la større vekt på troppsbefal som normsendere enn andre soldater (tabell 6.2.1: Plikt vs. Troppsbefal). Soldater som hadde eller hadde hatt exit-planer var mindre tilbøyelig enn andre soldater til å betrakte troppsbefal som viktige normsendere (Exitplaner vs. Troppsbefal). Planer om exit samvarierte også statistisk pålitelig med vektlagging av sivilt hjemmemiljø som normsender (Exitplaner vs. Hjemsted). Motsatt

vektla soldatene som hadde eller hadde hatt planer om militær karriere sitt sivile hjemmemiljø mindre enn andre soldater (Militære karrierepl. vs. Hjemsted).

6.2.2 Opplæring til lydighet?

Der de er

Opplæringen under førstegangstjenesten gir ikke entydig flere lydige soldater. Min undersøkelse tyder på at dersom lydighet er en funksjon av eksponering for militærorganisasjonen er tendensen motsatt: Soldatenes ordrenektpotensiale samvarierer med lengden på avtjent verneplikt om vi måler med potensiale for ordrenekt (tabell 6.2.2), men tendensen som eksisterer viser at jo lenger tjenestetid soldatene har bak seg, dess flere svarer 'nei' på spørsmålet om de vil "adlyde en ordre du selv frykter kan få svært uheldige konsekvenser, dersom du etter å ha sagt fra om det, likevel får beskjed om å utføre ordren" (tabell 6.2.2: lengde vs. adlyde ordre?). I tabell 6.9 i appendiks 4 har jeg omkodet svarene på adlyd-spørsmålene til verdiene 'ja' og 'nei'. I kategorien for 'ja' presser jeg inn både dem som svarer 'ja, helt sikkert' og dem som svarer 'ja, mest sannsynlig' på spørsmålet om de ville adlyde en uheldig ordre. Jeg har også valgt å ta inn 'vet ikke'-andelen som er utelatt i tabell 6.2.2³. Prosentdifferansen mellom rekruttene (0-3 mnd) og veteranene (10- mnd) som vurderer å ikke adlyde en ordre er 13. Andelen soldater som vurderte ordrenekt for uheldige ordre økte fra 47 prosent for de nyeste rekruttene til 60 prosent for veteranene (appendiks, tabell 6.9a). Tabell 6.9a appendiks 4 viser også at det er færre som svarer 'vet ikke' blant veteransoldatene enn blant soldatene med kort tjenestetid bak seg. Men dette forklarer ikke alene økende motstand mot å lyde uheldige ordre når jeg sammenligner veteraner og rekrutter. Funnet i tabell 6.2.2 samsvarer med respondentenes oppfatning av hvordan soldatene allment forholder seg til det å adlyde en ordre.

³ . Endret koding gjør at gamma avviker mellom tabell 6.2.2 og tabell 6.9 i appendiks 4

Tabell 6.2.2: Ordrenektpotensiale hos soldatene

a) Der de er (Cramers V og Gamma)

	Adlyde ordre?
Tjenestetid avtjent (lengde)	.07 .08*
Grad	.08 .06
Forsvarsgren	.03 -
Våpengren	.11 -
Brig N	.05 .07
Stridende	.06 -.10*
Undersøk. periode	.12*** .18***

b) Der de kommer fra (Cramers V og Gamma)

	Adlyde ordre?
Inntak	.07 -
Sivil utdanning	.06 -.05
Region	.07 -
By - land	.01 .01
Inntekt 1990	.06 .09*
Arb/skole før mil.	.07 -.04
Sosial bakgrunn	.05 -

c) Der de orienterer seg (Cramers V og Gamma)

	Adlyde ordre?
Plikt	.20*** .33***
Exit-planer	.18*** -.37***
Militære karriereplaner	.13*** .22***

* Statistisk pålitelig på .05-nivå; ** Statistisk pålitelig på .01-nivå; *** Statistisk pålitelig på .001-nivå

På spørsmål om å ta stilling til utsagn for verneplikt var soldatene kritisk til om verneplikten produserte soldater som adlød ordre. Andelen som var kritisk til lydighetspotensialet for vernepliktige soldater økte med avtjent tjenestetid (tabell 6.1.1: Tjenestetid avtjent vs. B:Lydig).

To andre rom- og organisasjonsvariabler gav statistisk pålitelig samvariasjon for lydighet: Status som stridende og undersøkelsesperiode. Soldater som rapporterte at de tjenestegjorde i stridende stilling var mer positiv enn andre soldater til å adlyde en uheldig ordre (tabell 6.2.2: Strid vs. Adlyde ordre?).

I vårundersøkelsen finner jeg flere soldater som ville adlyde ordre enn jeg finner i høstundersøkelsen (tabell 6.2.2: Undersøkelsesperiode vs. Adlyde ordre?). I vårundersøkelsen oppgav 45 prosent at de neppe ville adlyde en uheldig ordre. I høstundersøkelsen svarte 58 prosent at de neppe ville adlyde en slik ordre (appendiks 4, tabell 6.9b). Den klare forskjellen mellom de to undersøkelsesperiodene kan tyde på at alvorlige internasjonale konflikter sikrer at vernepliktige soldater kommer inn i rekkene. Golf-krigen kan ha gitt en større andel soldater som var villige til å gå inn som en lydlig del av militærmaskinen. Et forhold som styrker denne tolkningen, er at oppfatningen av trusselbilder blant soldatene også varierte mellom de to undersøkelsesperiodene. Jeg skal lenger bak i dette avsnittet vise at soldatene oppfattet økt trussel allment og mot sitt eget liv under Gulfkrigen (tabell 6.3.1: Undersøk. periode vs. Krigsfare/ Pol.press/ Personl.risiko).

Der de kommer fra

Bare en livsløpsvariabel synes å ha betydning for soldatenes lydighetspotensiale. Målt med Gamma er det en statistisk pålitelig tendens til at soldater som hadde høyest inntekt før innkalling, også var minst klar til å adlyde en uheldig ordre (tabell 6.2.2: Inntekt 1990 vs. ordrenepotensiale).

Soldatorienteringer

Variablene for soldatenes orienteringer gav imidlertid statistisk pålitelig samvariasjon med soldatenes oppfatning av grensene for egen lydighet. Tabell 6.9 i appendiks 4 viser en prosentdifferanse på 14 prosent for dem som ville adlyde ordre, mellom soldatene som understreket plikten til militærtjeneste og de andre (appendiks 4, tabell 6.9c). Blant soldatene som hadde vurdert eller vurderte ulike former for exit, svarte 64% at de ikke vil adlyde en uheldig ordre (appendiks 4, tabell 6.9d). Blant soldatene som ikke hadde vurdert exit var potensialet for ordrenekt 48%. Soldater med ulike karriereplaner i militærorganisasjonen var langt mer tilbakeholdne med å vurdere ordrenekt enn andre

soldater. Prosentdifferansen for dem som vurderte ordrenekt i de to gruppene var 9 (appendiks 4, tabell 9e).

Jeg gjør altså tvetydige funn om militæret som skole for lydighet. Integrering i stillinger som stridende gir noe høyere potensiale for lydighet, men soldateksponering fra militærtjenesten avlest med tjenestetid avtjent øker potensialet for ordrenekt. Et funn om lydighetspotensiale som ikke blir forsterket av militærtjenesten er ikke ukjent i militærsosiologien.

“... the weight of evidence suggests that military socialization has negative effects on the fostering of authoritarianism, although the very idea of service in the military may be most attractive to individuals possessing innate traits of this kind.” (Archer 1974:20)

Stephen Toulmin mener det er viktig å gjenreise et begrep om *multippel-lojalitet* for borgernes forhold til staten i atomalderen (Toulmin 1992:295). I middelalderen stod kirke mot stat og konkurrerte om borgernes lojalitet. Toulmins ærend er primært normativt, å svekke nasjonalstatenes krav om borgernes lojalitet i vår tid. For mitt formål er det tilstrekkelig å bruke begrepet deskriptivt. Drøftingen så langt gir støtte til en antagelse om at soldatene i tjeneste opplever en multippel lojalitet i forhold til sine militære og sivile omgivelser.

6.2.3 Tillit til befalet avtar

Jeg har i kapittel 4 omtalt tillit som et viktig bidrag til å sikre føyelige soldater i grupperelasjoner. Samhold i militæravdelingene har etter militærsosiologiske studier av 2. Verdenskrig vært oppfattet som viktig for å sikre militær slagkraft.

Hvordan blir tillitsrelasjonene påvirket av soldatenes eksponeringstid i militæret? Tabell 6.2.3 viser hvordan tillitsspørsmålene som ble presentert i kapittel 4 varierer med sentrale indikatorer. Variabelen som i tabellen er gitt benevnningen ‘Tillit soldat strid’ er i spørreskjemaet formulert slik: “Hvor stor tillit har du til at *dine medsoldater* vil gi deg den *hjelp og støtte* du trenger, om du noen gang skulle komme i strid?” Variabelen ‘Tillit befal strid’ er basert på et tilsvarende spørsmål: “Hvor stor tillit har du til at *ditt overordnede befal* vil gi deg den *hjelp og støtte* du trenger, om du noen gang skulle komme i strid?” ‘Vet-ikke’ svarene er tatt ut, ettersom jeg er usikker på hvordan jeg skal

Tabell 6.2.3: Soldatenes tillitsrelasjoner

a) Der de er (Cramers V og Gamma)

	Tillit soldat strid	Indeks tillit soldat	Tillit befal strid	Indeks tillit befal	Indeks tillit organisasjon
	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma
Tjenestetid avtjent (lengde)	.09** -.09**	.08** .07**	.10*** .18***	.07* -.09**	.07* -.01
Grad	.09** -.13**	.04 .07	.04 .02	.05 .08	.06 .09
Forsvarsgren	.04 --	.02 --	.05 --	.04 --	-.06* --
Våpengren	.10 --	.10 --	.10 --	.10 --	.13* --
Brig N	.10* .14**	.02 -.05	.05 -.06	.03 -.05	.02 -.06
Stridende	.11** -.15**	.08** .13**	.10* -.14***	.05 .07	.10** .15***
Undersek. periode	.07 -.04	.03 -.01	.04 -.04	.04 .03	.02 .03

b) Der de kommer fra (Cramers V og Gamma)

	Tillit soldat strid	Indeks tillit soldat	Tillit befal strid	Indeks tillit befal	Indeks tillit organisasjon
	Inntak	.08 --	.06 --	.08* --	.07* --
Sivil utdanning	.06 .09	.03 .04	.11** -.14***	.06 .09	.08* .07
Region	.06 --	.06 --	.06 --	.06 --	.04 --
By - land	.09* .06	.03 -.05	.08 .04	.01 -.01	.07* -.12**
Inntekt 1990	.07 -.10**	.04 .04	.06 .06	.05 -.03	.07 .00
Arb./skole før mil.	.09 .14	.04 -.05	.06 -.06	.05 -.00	.06 -.05
Sosial bakgrunn	.08 --	.07 --	.07 --	.07 --	.09 --

c) Der de orienterer seg (Cramers V og Gamma)

	Tillit soldat strid	Indeks tillit soldat	Tillit befal strid	Indeks tillit befal	Indeks tillit organisasjon
	Plikt	.14*** .17***	.04 -.08	.20*** .31***	.12 -.23
Exit-planer	.12*** -.18**	.14** .29***	.19*** -.30***	.12*** .24***	.14*** -.31***
Militære karriereplaner	.12*** .17***	.10** -.16***	.15*** .21***	.09** -.16***	.15*** -.24***

* Statistisk pålitelig på .05-nivå; ** Statistisk pålitelig på .01-nivå; *** Statistisk pålitelig på .001-nivå

tolke disse i forhold til tillit. Indeksen er presentert i kapittel 4 og i appendiks 4. 'Indeks tillit soldat' og 'indeks tillit befal' er begge en kobling av spørsmålet om tillit i strid og et spørsmål om hvem soldatene henvender seg til først dersom de har problemer i

tjenesten. Variabelen 'Indeks tillit organisasjon' er også opparbeidet i kapittel 4 og presentert i appendiks 4. Den skal gi et inntak til en organisasjonstolkning og samler soldatene som har tillit til at de vil få hjelp og støtte i militærorganisasjonen, enten befal eller soldater om de skulle komme i strid.

Der de er

Tabell 6.2.3 viser at tilliten som den enkelte soldat oppgav for sine militære omgivelser blir påvirket av hvor lenge han hadde vært inne til førstegangstjeneste. Det er en statistisk pålitelig negativ sammenheng mellom endringer i tillit til befalet og variasjoner i antall måneder soldatene hadde vært inne til førstegangstjenesten. Denne negative samvariasjonen gjelder både for soldatens tillit til at han vil få den hjelp og støtte han trenger fra sitt overordnede befal (tabell 6.2.3: Tjenestetid avtjent vs. Tillit befal strid) og for indeksen for befallstillit (Tjenestetid avtjent vs. Indeks tillit befal). Tilliten til befalet avtar systematisk med lengden på avtjent verneplikt. Vel 46 prosent av soldatene som hadde vært inne mindre enn tre måneder svarte at de hadde 'svært stor' eller 'stor' tillit til at de ville få slik hjelp fra befalet. I veterangruppen - soldater som hadde vært 10 måneder eller lengre, var det bare vel 28 prosent som hadde 'svært stor' eller 'stor' tillit til befalet. Prosentdifferansen på 18% indikerer en betydelig reduksjon i tilliten til befalet i løpet av førstegangstjenesten, særlig fordi verdien for 'middels tillit' viser et rimelig konstant utfall for varierende eksponeringstid. Reduksjonen i verdien for 'Svært stor/stor' tillit korresponderer med økning i verdiene for 'Liten /Svært liten' tillit (appendiks 4, tabell 6.10). Indeksen for befallstillit gir en noe svakere samvariasjon, men også denne statistisk pålitelig og negativ (tabell 6.2.3: Tjenestetid avtjent vs. Indeks tillit befal).

Motsatt økte tilliten til *medsoldatene* statistisk pålitelig med lengden på tjenestetiden (tabell 6.2.3: Tjenestetid avtjent vs. Tillit soldat strid/Indeks tillit soldat). Samlet økte tilliten til medsoldatene med 10 prosentpoeng fra soldatene med mindre enn 3 mnd. tjenestetid ('svært stor' eller 'stor') til veteranene (appendiks 4, tabell 6.11). Mine data tyder på at tendensen til økt tillit til medsoldatene over tid, til dels er komplementær tendens til redusert tillit til befalet. Det kan se ut som om en rekke soldater endrer *retning* for sine tillitsrelasjoner. Dette er særlig påfallende når jeg sammenligner soldater som har vært inne 7-9 måneder med veteranene med mer enn 10 måneders tjeneste bak seg. To trekk er imidlertid ikke komplementære når jeg sammenligner tillit

til befal med tillit til medsoldater ut fra varierende eksponeringstid for soldatene i militærorganisasjonen. For det første er det slik at endrede tillitsrelasjoner til medsoldatene først lar seg registrere for veteranene. Dernest er det slik at redusert tillit fra gruppen av soldater som har vært inne 7-9 måneder til gruppen av soldater som har vært inne 10 mnd eller lengre, bare gir reduksjon i 'middels-verdien'. De endrede tillitsrelasjonene til medsoldatene er altså mindre enn endring i tilliten til befalet.

Hvordan er det mulig å forklare nedgangen i tillit til befalet fra ferske rekrutter til veteraner? På min intervjurunde spurte jeg befal om deres tolkning av funnene. Flere offiserer gav en *kunnskapsforklaring*. De tolket materialet med vekt på at *asymmetri i kunnskap* avtok i løpet av tjenestetiden.

- Vi spurte også hvor stor tillit du har til at ditt overordnede befal vil gi deg den hjelp og støtte du trenger om du noen gang skulle komme i strid. Svar alternativt: svært stor tillit, stor, middels, liten, svært liten, vet ikke. Og svarene på det fordeler seg - og her har vi satt disse svarene sammen med hvor lenge folk har vært inne, og da ser du at de som har svært stor eller stor tillit til at de vil få hjelp av befalet i en strid, den andelen går ned (...). Altså: jo lenger du har vært inne, jo mindre tillit får du til befalet. Og motsatt for det negative. Kan du hjelpe meg å tolke dette?

Offiser 3: *Jeg tror nok det at det har noe med å gjøre at dess lenger de er inne, så vil de se at vi kanskje ikke er så overnaturlige som det de kanskje trodde i starten, og at de blir sikrere på det de gjør sjøl og at de kanskje ikke tror de vil trenge så mye etter hvert, at de kanskje kan like mye som oss og kanskje like godt som oss.*

7: *Jo, det tror jeg er greitt egentlig, fordi at den første delen av tjenesten, så er det veldig enkle disipliner soldatene gjennomfører. Og da har befalet stor kunnskap og er veldig flinke til å gjennomføre den tjenesten som gjøres, og da føler man seg trygg, for da har man god rettleiding og god undervisning i det som foregår. Jo lenger man kommer ut i førstegangstjenesten, eller i utdanningsperioden for soldatene, så svekkes kunnskapsnivået til befalet også mer og mer, og da får man en mindre tillit. Men det er samtidig også fordi man etter hvert begynner å bli sliten av det som foregår, eller lei av det som foregår, og så ønsker man å kutte av førstegangstjenesten, og da blir det konflikt, det gjør det.*

8: *Nei det - det kan selvfølgelig være ut fra en oppfatning av at, etter en rekruttskole og sånn da. Det er klart at på en rekruttskole så virker befalet mer perfekt, nær sagt. Men det så jo litt skremmende ut akkurat det der da. Jeg vil si det, men hvorfor det er sånn - nei, det er det eneste jeg kan tenke meg, at det kan ha noe med - kanskje sjokket over å komme inn i militæret, og troen og tilliten til befalet sitt da.*

M7: *Først så må jeg si at det burde jo være absolutt motsatt, men det jeg tror kan være resultatet er det at de blir kjent med befalet og de ser at befalet er mennesker, la oss si 'i gåseøyne', det er vanlige folk, de har følelser og kanskje det blir litt sånn kollegial tone, det kan være det. Det burde vært motsatt for du skal også være befal.*

Synspunktene gir støtte til en hypotese om avtagende kunnskapsasymmetri. Endret tillit avspeiler at avstanden mellom den kunnskapsløse rekrutt og det kunnskapsrike befal er blitt redusert. Selv om spørsmålet gjaldt 'hjelp og støtte' er det ikke urimelig å tenke seg at soldatene blir mindre optimistiske til hvilken hjelp og støtte de kan motta, når de bedre kjenner befalets begrensninger i kunnskap og kapasitet. Til dette kommer

at mer erfarne og utlærte soldater rimeligvis blir mer selvbevisste og selvstendige. Gjennom den tilegnelsesprosessen som førstegangstjenesten skal være, kan noen sikkert også bli eksperter på sitt felt, med en fagkyndighet som overgår fagkyndigheten hos overordnet befal.

Noen offiserer som ble intervjuet la vekt på konfliktene som kom mot slutten av tjenestetiden når soldatene vender blikket vekk fra militærorganisasjonen og går inn i veteranperioden. Samlet understreker disse forklaringene betydningen av *sivil-militær konflikt*:

Offiser 10: Det er jo litt betenkelig, men det er gjerne sånn at jo lenger soldatene har vært inne, jo vanskeligere er de å hankses med. Du finner de etter hvert ut at – nei, nå har vi bare så og så lang tid igjen, du trenger vi ikke å være så voldsomt grei og snill og høre etter og alt sånt, og det der... Når du får de siste tre månedene med veteranvirksomhet og full pakke, da oppstår det fort gnisninger mellom soldater og befal. Det er ikke sånn vi vil ha det, men de begynner å bli lei, og det er slik de vil ha det. Jeg tror det kan ha sammenheng med det.

– Så du mener at dette kan først og fremst være et uttrykk for generelle gnisninger mellom soldat og befal mot slutten av tjenesten, ikke først og fremst på dette konkrete at de har mistet tilliten til dem som militære ledere i strid, altså?

10: Nei, jeg tror det har sammenheng med det.

16: På meg virker det som at når du kommer inn til førstegangstjeneste, så er dette nytt for deg og du har en del forventninger og slike ting. Etter hvert som du går igjennom førstegangstjenesta, så tror jeg kanskje forventningene du hadde da du møtte har helt skiftet karakter, og for de fleste så tror jeg nok at uansett hvor motivert en var eller ikke når en måtte, så er en særdeles glad for den dagen førstegangstjenesta er slutt.

– Så du mener dette er mer en funksjon av at folk liksom..

16: ..blir lei, altså.

M3: Ja – det er vanskelig å svare. Men normalt som menig så kommer du inn i Forsvaret så har de vel kanskje dannet seg et annet bilde av hele greia, så det gikk kanskje – jeg er ikke sikker, men...

Ritualene, symbolene og språket som blir brukt av soldatene i veteranperioden henter frem karikaturer av det sivile liv. Men når de i enkelte avdelinger kan få sterke utslag, så er det sannsynligvis også en funksjon av at befalets potensiale for sanksjoner mot soldatene blir oppfattet som svakere mot slutten av førstegangstjenesten. Disiplineringen som ligger i forfremmelser er stort sett brukt opp. Nyten av å være venn med sjefen avtar for hver dag en kule blir klippet av dimmelenken.

Niklas Luhmanns oppfatning av tillit gir en rimelig forklaring dersom vi velger å fokusere på komplementariteten i tillitsdataene fra tabell 6.2.3 og tabellene 10 og 11 i appendiks 4. Luhmanns sentrale tese er at tillit reduserer sosial kompleksitet (Luhmann

1979:93). Alle har behov for å redusere kompleksiteten i samfunnet. Uten tillit ville vi ikke våge å stå opp om morgenen (sm.st:1). Når en del av tillitsmaterialet har karakter av komplementaritet er det i tråd med Luhmann mulig å argumentere med at alle soldatene som er inne til førstegangstjenesten befinner seg i en kompleks og usikker verden. Når de mister tillit til befalet har mange soldater behov for å kompensere tillitsbristen med andre tillitsrelasjoner. Hvis ikke, blir den militære hverdagen for vanskelig å takle.

Argumentet om redusert asymmetri i kunnskap mellom soldat og befal i løpet av tjenestetiden finner støtte også i andre data fra spørreundersøkelsen. 28 prosent av de ferske soldatene svarte ja på følgende spørsmål: "Vi tenker oss at befalet har bedre kunnskap enn soldatene på de fleste felter som er aktuelle i tjenesten. Likevel, er det felter eller saksområder du mener å ha bedre kunnskap om, enn dine overordnede?" Av soldatene som hadde vært inne 10 måneder eller mer mente hele 53 prosent av soldatene at de på noen felt hadde kunnskap som var overlegen den som eget befal hadde (appendiks 4, tabell 6.12).

En mulig feilkilde i dette spørsmålet er at soldatene kan ha tenkt inn kunnskap som er irrelevant for militærtjenesten. Det er mulig at dette kan kanskje forklare at neiprosenten er relativt lav. Selv ville jeg ha satt kryss i 'vet ikke'-kategorien dersom en slik uro kom over meg ved utfylling av skjemaet. Dersom denne tolkningen er rimelig, kan i det minste 'ja'-kategorien ha en viss verdi i materialet. Den viser at soldatenes oppfatning av egen kunnskap samvarierer statistisk pålitelig med lengden på soldatenes tjenestetid.

Det er selvsagt mulig å forstå dette som et helt trivielt funn, men det er ikke trivielt dersom øket kunnskap gir seg utslag i redusert tillit til egne militære ledere.

En tredje posisjon fant jeg bare hos en av mine respondenter. En av befalingsmennene på MTB gikk langt i å avvise at hjelp og støtte var en viktig oppgave for befalet.

Offiser M4: Altså, støtte og hjelpe – det kommer an på egentlig hva hver enkelt legger i det å støtte og hjelpe. Det kan virke egentlig som du får lite støtte og hjelp, som når det gjelder taktiske øvelser og sånt noe, så er det ofte hektisk og da vil jo sjefen, altså befalet ombord vil konsentrere seg om det som er strengt nødvendig oppgave, så ofte det virker som det er lite støtte og hjelp. Men det vil jo ... det som ikke vises er hva vi vil vise hvis det er virkelig krise eller hvis det virkelig trengs, og når vi har en taktisk øvelse for eksempel, så er det lite vits i å gå rundt å prate med guttene når vi heller skal prøve å nå et øvingsmål. Så det vises litt lite egentlig utfra at øvelsen er av kort varighet, og egentlig mer lagt opp på treningen utad enn – så er det veldig mye lagt opp på at du skal trene og ha båten på rett plass og gjøre de riktige tingene, ikke så mye det at du skal gå rundt og motivere og passe på guttene akkurat mens vi har øvelse. Det kan

man hvis man spurte de menige ombord hos oss rett etter for eksempel flåteøvelse, så ville du antakelig fått et annet svar tror jeg etter 14 dager i strekk. Og det merker jeg sjøl og, motivere og få til mer hos gutta.

Dette intervjuet rokker i en viss forstand med forutsetningen for tillitsspørsmålet i tabell 6.10 i appendiks 4, nemlig at 'hjelp og støtte'-funksjonen faktisk ligger inne i offiserens yrkesrolle. Svargiver står i intervjuet for en reduksjonistisk holdning til ledelse. Dette er ingen avgjørende innvending mot verdien av de empiriske resultatene, men det gjør det nødvendig å holde den muligheten åpen at enkelte befal mener at soldatene gjennom førstegangstjenesten skal avlæres, slik at de har mindre behov for hjelp og støtte fra befalet. Behovet for befalets støtte skal bli mindre parallelt med at soldatene blir utlært og/eller støtte og hjelpefunksjonene skal bli ivaretatt av andre i organisasjonen.

Synspunktet til denne befalingsmannen tangerer i så fall en mulig forklaring som kan rubriseres som 'hjelp til selvhjelp' eller 'samhold i soldatgruppen'. Det er mulig å argumentere for at en del av soldatutdannelsen har som mål at soldatene skal lære å stole på seg selv og sine nærmeste samarbeidspartnere når de skal utføre sine oppdrag. Disse samarbeidspartnerne er medsoldater, tillitsrelasjonene blir dermed nettopp styrket der. Når tilliten til medsoldaten øker, så er det naturlig at tilliten til befalet avtar noe. Befalet mister betydning i gruppen.

Uansett forklaring: Kan redusert tillit til befalet som funksjon av økt eksponeringstid i militærorganisasjonen være en intendert utvikling i militærorganisasjonen? Noen problemer som knytter seg til kilder for eventuell sosialisering av soldatene vil bli nærmere behandlet i kapittel 7. Det er likevel rimelig alt på dette stadiet av drøftingen å reise spørsmål om sosialiseringen knyttet til tillit fungerer dysfunksjonelt for militærapparatet? Det har neppe vært offiserenes eller Forsvarsdepartementets intensjon at soldatene gjennom 12-15 måneders trening skulle miste tilliten til sine militære ledere i krig. Samvær og samtrening burde gitt et annet resultat, dersom det skulle ha vært funksjonelt for militærapparatet. Det er ikke urimelig å trekke den slutning at militærorganisasjonen her står overfor et problem. I en rekke artikler i Aftenposten våren 1996 kom det frem kritikk av kunnskapsnivået for lavere befal. En øvelse med Telemark bataljon ble ifølge soldatene 'mislykket' fordi befalet var for dårlig. Befalet manglet erfaring, ifølge soldatene (Aftenposten 29.5.96). I den videre debatt tok avisen opp spørsmålet om Forsvaret skulle gjeninnføre ordningen med et underoffiserskorps. Sjefen for Garden, Sverre Diesen støttet en slik tanke:

“Mangelen på profesjonelle underoffiserer fører i enkelte henseender til manglende kvalitet, og i militær sammenheng kan det i verste fall bli målt i menneskelig.” (Aftenposten, 30.5.96)

Kilden til at soldatene vender seg vekk fra offiserene som normsendere, kan ligge i kyndighetsdimensjonen alene. En alternativ mulighet er at soldatene opplever at både kyndighets- og myndighetsautoriteten hos befalet blir svekket parallelt med at soldatene selv får økt erfaring.

En *organisasjonstolkning* med vekt på komplementariteten i resultatene – at det er likegyldig i hvilken retning tilliten i organisasjonen går bare den finnes i organisasjonen-, er neppe dekkende for militærorganisasjonens eget syn på behovet for tillit. I “Forsvarssjefens grunnsyn på ledelse i Forsvaret” blir tillit vektlagt. Behovet for tillit blir her knyttet til den hierarkiske kommandolinjen, både oppover til sjef og nedover til undergitt personell (Forsvarssjefens grunnsyn 1988:9). Tillit til sjef er imidlertid hovedfokus:

“Det er viktig at alle har tillit til sine sjefer og at sjefer har tillit til sitt undergitte personell. Lederen må derfor arbeide aktivt for å oppnå gjensidig tillit. Faglig dyktighet, omsorg for de undergitte og respekt for dem, er forutsetninger for tillit til lederen. Vilje og evne til å beskytte dem mot unødige påkjenninger og skader samt å hevde deres berettigede interesser, har stor betydning. Alle sjefer må vise omtanke også for de undergitte familier.”

Med utgangspunkt i Forsvarssjefens syn på ledelse er det vanskelig å hevde at Forsvaret innfrir sin egen målsetting om ledelse med foreliggende resultat. Når soldatenes tillit til eget befall avtar jo lenger de har vært inne til førstegangstjeneste, har organisasjonen et stykke på vei mislykkes i å overbevise organisasjonsmedlemmene som står på bunnen av organisasjonen at de har grunn til å ha tillit oppover i organisasjonen.

Av de øvrige rom- og organisasjonsvariablene (tabell 6.2.3a: ‘Der de er’) gav særlig status som stridende, men også soldatenes grad og tilhørighet i Brigaden i Nord-Norge utslag i soldatenes syn på tillit. Soldatene som svarte at de hadde oppgaver som stridende, hadde større tillit enn andre ikke-stridende soldater både til sine medsoldater (tabell 6.2.3: Stridende vs. Tillit soldat strid/indeks tillit soldat) og til sitt befall (tabell 6.2.3: Stridende vs. Tillit befall strid). Høyere tillit både horisontalt og vertikalt i organisasjonen gir også statistisk pålitelige funn for indeksen som jeg har konstruert for å registrere tillit uansett retning i organisasjonen (Strid vs. Indeks tillit organisasjon). Med tanke på organisasjonens sosialiseringskapasitet finner jeg at soldattenkemåten om tillit avviker i gruppen av stridende fra utfallet jeg fant for

eksponeringsvariabelen. Stridende soldater har klart mer tillit både horisontalt og vertikalt i organisasjonen. Både ved å anlegge et en organisasjonstolkning og ved å anlegge en profesjonstolkning er mine funn at denne indikatoren for sosialiseringsmodellen gir utslag.

Høyere soldatgrad samvarierte også med høy tillit til medsoldater (tabell 6.2.3: Grad vs. Soldat strid). Soldatene i Brig N hadde større tillit til sine medsoldater enn soldater fra andre avdelinger (Brig N vs. Soldat strid). Forsvarsgren- og våpengrentilhørighet gav også en viss samvariasjon med indeks for tillit til organisasjonen som helhet (Forsvarsgren/Våpengren vs. Indeks organisasjon).

Der de kommer fra

Livsløpsvariablene (tabell 6.2.3: 'b) Der de kommer fra') gav begrenset samvariasjon for tillitsspørsmålene. Sterkest utslag gav sivil utdanning. Soldatene som oppgav at de hadde gymnas eller høyere utdanning hadde noe mindre tillit til befalet enn de øvrige soldatene (tabell 6.2.3: Sivil utdanning vs. Tillit befal strid). Tidspunkt for soldatinntak samvarierte også noe med befallstillit og organisasjonen som helhet (Inntak vs. Tillit befal strid/Indeks tillit befal/ Indeks tillit organisasjon). Soldater som selv rapporterte at de var oppvokst i en landkommune gav i mindre grad enn soldater fra bykommuner tillit til personell i militærorganisasjonen uansett kategori (By-land vs. Indeks organisasjon).

Soldatorienteringer

Soldatenes orienteringer (C: 'Der de orienterer seg') gav statistisk pålitelige utslag på de fleste tillitsvariablene. Pliktsoldatene hadde større tillit til at de ville få hjelp og støtte om de skulle komme i strid både av sine medsoldater og sitt befal enn soldater som ikke vektla plikten i sin vurdering av militærtjenesten (tabell 6.2.3: Plikt vs. Tillit soldat strid/Tillit befal strid/Indeks organisasjon). Prosentdifferansen mellom pliktsoldatene og de andre på spørsmål om tillit til befalet i strid var 17 (appendiks 4, tabell 6.13a). Særlig sterk var samvariasjonen mellom tillit og soldatenes exit-planer. Soldatene med exit-planer hadde mindre tillit til både offiserene og soldatene (Exit-planer vs. Tillit soldat strid/Indeks tillit soldat/Tillit befal strid/Indeks tillit befal/Indeks tillit organisasjon). 41 prosent av exit-soldatene hadde liten eller svært liten tillit til at de ville få hjelp og støtte fra sitt overordnede befal. Blant de øvrige soldatene var det 23

prosent som valgte disse negative tillitskategoriene (i appendiks 4, tabell 6.13b). Motsatt hadde soldatene som hadde hatt eller hadde planer om utskrevet sersjantkurs, befalsskole eller FN-tjeneste større tillit til sine medsoldater (tabell 6.2.3: Militære karriereplaner vs. Tillit soldat strid/Indeks tillit soldat), til sitt befall (Militære karriereplaner vs. Tillit befall strid/Indeks tillit befall) og til militærorganisasjonen som helhet (Militære karriereplaner vs. Indeks tillit organisasjon). 20 prosent av karrieresoldatene oppgav at de hadde liten eller svært liten tillit til sitt overordnede befall (appendiks 4, tabell 6.13).

6.2.4 Tillitsmannsordningen mister oppslutning

Kapittel 3 gav en skisse av tillitsmannsordningens historie. Tillitsmannsordningen (TMO) er en omfattende institusjonalisering av soldatenes kanal for interessehevding og ytring. Den organisasjonsløsning som lå til grunn da den kalde krigen tok slutt, ble valgt tidlig på 1970-tallet etter uro blant vernepliktige soldater. Ungdomsopprøret endret soldatenes tillitsmannsordning. Tillitsmannsordningen er som mange andre organisasjonsformer en tvetydig struktur. Den har klare korporative trekk som ansvarliggjør deltakerne. Ordningen er tungt forankret i samarbeid og dialog med befalet og Forsvarsdepartementet.

Tabell 6.2.4: Tenkemåter om tillitsmannsordningen og interessekamp

a) Der de er (Cramers V og Gamma)

	Fornøyd m. TMO?	Streikerett?
	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma
Tjenestetid avtjent (lengde)	.11*** .17***	.06 -.04
Grad	.08* .13**	.07** .14**
Forsvarsgren	.07 --	.06* --
Våpengren	.12** --	.14*** --
Brig N	.04 -.06	.10*** .21***
Stridende	.06 .01	.06 .11*
Undersøk. periode	.06 .03	.05 -.08

b) Der de kommer fra (Cramers V og Gamma)

	Fornøyd m. TMO?	Streikerett?
Inntak	.05	.08**
	--	--
Sivil utdanning	.09*	.16***
	.03	.29***
Region	.05	.05
	--	--
By - land	.06	.08**
	.06	.00
Inntekt 1990	.10***	.10***
	-.02	-.14***
Arb./skole før mil.	.08	.12***
	.07	.21***
Sosial bakgrunn	.07	.10**
	--	--

c) Der de orienterer seg (Cramers V og Gamma)

	Fornøyd m. TMO?	Streikerett?
Plikt	.07	.20***
	.10*	-.35***
Exit-planer	.07	.20***
	-.12*	.40***
Militære kariereplaner	.04	.19***
	-.00	-.33***

* Statistisk pålitelig på .05-nivå; ** Statistisk pålitelig på .01-nivå; *** Statistisk pålitelig på .001-nivå

Der de er

Tillitsmannsordningen var imidlertid mer populære blant nye rekrutter enn blant soldater med lengre erfaringsbakgrunn. Tabell 6.2.4 viser at eksponeringsvariabelen gav statistisk pålitelig samvariasjon. Den er den av rom- og organisasjonsvariablene som gir sterkeste samvariasjon (tabell 6.2.4: Tjenestetid avtjent vs. Fornøyd med TMO?) Det er et klart skille mellom de soldatene som har vært inne i inntil 6 måneder og dem som har avtjent mer enn 6 måneder. I tabell 6.14 i appendiks 4 er variabelen for oppfatning av tillitsmannsordningen dikotomisert. Jeg skiller mellom de som er 'svært fornøyd' og 'fornøyd' på den ene siden. Jeg velger å tolke 'middels'-kategorien som en verdi som ikke signaliserer sterk glede over eller tilslutning til TMO. Verdien er derfor lagt sammen med kategoriene for 'misfornøyd' og 'svært misfornøyd'.⁴ Er funnet om

⁴ Dikotomiseringen i tabell 6.14 er årsaken til at gamma avviker svakt mellom tabell 6.2.4 og tabell 6.14 i appendiks 4.

mindre oppslutning hos veteranene enn hos de nye rekruttene uttrykk for negative erfaringer som soldatene selv har gjort med tillitsmannsordningen? I tabell 6.15 i appendiks 4 har jeg presentert en krysstabell med to typer erfaringer som soldatene har gjort. Her er verdiene for oppslutning om TMO dikotomisert. Tabell 6.15a i appendiks 4 viser at det har liten betydning for soldatenes tilfredshet med TMO, om de selv har henvendt seg til egen tillitsmann for å få ham/henne til å ta opp saker. Initiativfordeling ser således ikke ut til å påvirke holdning til tillitsmannssystemet. Egne erfaringer med om tillitsmannsinitiativ har gitt *resultater*, viser imidlertid statistisk pålitelig samvariasjon med oppfatningen av TMO. For gruppen av fornøyde finner jeg en prosentdifferanse på 27 prosent mellom soldatene som har registrert at saker i tillitsmannsapparatet har fått en løsning, sammenlignet med soldater med motsatt erfaring (appendiks 4, tabell 6.15b). Den negative samvariasjon mellom soldatenes tjenestetid og holdninger til TMO, kan neppe oppfattes som funksjonelt for militærorganisasjonen. En innholdsvurdering av denne samvariasjonen gjør at den vanskelig kan tas til inntekt for sosialiseringmodellen. Hva som er veteranenes begrunnelse for deres negative holdning til TMO har jeg ikke data om. Det kan være at soldater med lang tjenestetid bak seg har erfart at TMO ikke fungerer som interessehevdingsorgan. Det kan tenkes de har registrert for sterk befalskontroll eller det kan være erfaringer med den eller de personene som ble valgt som slår ut.

På intervjurunden spurte jeg soldater om tillitsmannen. Jeg avsluttet intervjuet med en del begrep der jeg ba soldatene om å si hva de først tenkte på når jeg presenterte begrepet:

– Hva forbinder du med 'tillitsmann'?

1. *Tillitsmann – det er en i troppen som du kan gå til og som kan gi beskjed til troppssjefen om hva du vil klage på. En hjelpemann(?)*
4. *Åh – vanskelig oppgave. Evnen til å stole på dem du eventuelt skal være tillitsmann for, og ha evnen til å – jeg vet ikke jeg, vi kaller det å klage, sjefen kaller det for å syte. Men du må ha evnen til å påpeke de ting de som stoler på deg sier du skal klage på, for å si det på den måten.*
5. *En du tar opp ting du lurer på, eller vil klage på med.*
6. *En som du går til hvis du har saker som skal taes opp. Spesielle ting som er problemer.*
14. *En du kan snakke med, altså en du i hvert fall skal kunne stole på.*
15. *Bindeledd mellom befal/troppssjef og menige.*
17. *Da tenker jeg på – vi hadde en hovedtillitsmann som jeg ikke syntes fungerte, som ble sparka.*

18. *Det er en som kan si noe – når flere folk er samla, så kan han legge fram ting. Ja, han har jo tillit da, fra folket, hvis det er saker som skal opp, så kan han legge de fram.*

19. *Tillitsmannen – han har med velferden til soldatene å gjøre.*

20. *Tillitsmann? Ja, det er en som skal ta – høre hva gutta i troppen, laget, kompaniet mener, og skrive det opp, og ta opp ting med befalet.*

M5. *En som tar seg av alle som har problemer, som står på.*

M6. *Nei, hvis du har problemer så går du til han, så tar han dei opp.*

M8. *Det, være en for de menige.*

M9. *Du tenker jeg på Øvsthus, på banjer (latter)*

M10. *En som tar opp saker for oss.*

Intervjuene gir ingen entydig tolkning av resultatet som viste at TMO hadde mindre oppslutning blant erfarne enn blant nye soldater. Men en tolkning av intervjuene er at tillitsmannen inngår i mange roller og har mange fortolkninger. Slik sett kan det være summen av mange ulike lokale forhold som forklarer at TMO mister oppslutning.

Oppslutningen om TMO og streikerett avtar med høyere grad for de vernepliktige soldatene (tabell 6.2.4: Grad vs. Fornøyd med TMO?/Streikerett?). Dette funnet gir ikke støtte til en tese om at soldatene oppfatter TMO som et systemintegrerende tiltak.

Der soldatene kommer fra

Sivil utdanning gir sterkt utslag i gruppen av livsløpsvariable (tabell 6.2.4: Sivil utdanning vs. Streikerett?). Soldater med allmennfag fra videregående skole og soldater med høyere utdanning gir mindre støtte til utvidet streikerett for soldatene enn de øvrige. 30 prosent av denne gruppen sier nei til enhver form for streikerett. 19 prosent av gruppen med 9-årig skole/yrkesrettet videregående utdanning er negativ til enhver form for streikerett. Her er det mulig at soldatene med skolebakgrunn har en oppfatning av streik som noe mer dramatisk enn soldater med bakgrunn fra arbeidslivet, der streikerett er mer akseptert og kjent. Variabelen for om soldatene kom fra skole eller arbeidslivet (tabell 6.2.4: Arb-skole før mil. vs. Streikerett?) gir en samvariasjon med streikespørsmålet som støtter en slik antagelse.

En annen livsløpsvariabel som samvarierer statistisk pålitelig med tenkemåter om tillitsmannsordningen, er variabelen for inntekten som den enkelte soldat hadde året før de gikk inn til førstegangstjeneste. Holdningen til tillitsmannsordningen varierer også

med lommebokens tykkelse. I inntektsgruppen 30-60 000 kr. fremkom en polarisering i oppfatningen. Gruppen som oppgav at de var 'middels fornøyd' var lav. Det er flere som er positive til ordningen og flere som er klart negative til ordningen enn i de andre inntektsgruppene. Denne polariseringen og dermed begrenset lineær sammenheng forklarer hvorfor gamma er lav (-.02) samtidig med statistisk pålitelig utslag på Cramers' V (tabell 6.2.4: Inntekt 1990 vs. Fornøyd med TMO?). Soldatene med høyere inntekt er også litt mer streikevillige enn soldater med lav arbeidsinntekt i året før de gikk inn i førstegangstjenesten. Av soldatene med inntekt under 60 000 året før militærtjenesten svarte vel 15 prosent 'ja' på spørsmålet om soldatene bør ha streikerett. Av soldatene med en inntekt på mer enn 125 000 svarte vel 27 prosent et entydig 'ja' på dette spørsmålet. Den større oppslutningen om streikerettskravet skyldes sannsynligvis at den høyeste inntektsgruppen i mitt materiale er den der soldater med mest yrkeserfaring og mest fagforeningserfaring er å finne. For denne gruppen er det sannsynligvis mindre selvsagt at soldatenes rettigheter skal være langt mer avgrenset enn rettighetene i arbeidslivet.

Soldatorienteringer

Også i synet på streikerett er det i variablene for orientering at samvariasjonen med de avhengige variablene er sterkest. Pliktsoldatene og soldatene med planer om militær karriere er mer negative til streik enn andre soldater (tabell 6.2.4: Plikt/Militær karriere vs. Streikerett?). Exit-soldatene støttet streikerett i langt større grad enn de øvrige soldatene (Exitplaner vs. Streikerett?).

Samlet

Mine data om soldatenes tenkemåter om autoritet, lydighet og tillit kan tyde på at sosialiseringmodellen har noe større forklaringskraft enn modellen for borger i uniform. På 31 av 84 mulige korrelasjoner fant jeg statistisk pålitelig samvariasjon mellom indikatorene for sosialiseringmodellen og soldatenes tenkemåter. Tilsvarende fant jeg 20 statistisk pålitelige samvariasjoner av 84 mulige for indikatorene for borger i uniform-modellen. En innholds betraktning viser imidlertid at flere av funnene for samvariasjon med eksponeringsvariabelen kan være sosialisering, men ikke

nødvendigvis med offisersprofesjonen som normkilde. Viktige trekk ved soldatenes valg av normsender, lydighet og tillit til befalet kan fortolkes som *avlæring* heller enn *innlæring*. Jeg skal drøfte nærmere disse tolkninger av materialet i avsnitt 6.5.

Også for soldatenes tenkemåter om autoritet, lydighet og tillit viser orienteringsvariablene flest statistisk pålitelige utfall. Slik gir funnene støtte til en refleksiv fortolkning av soldatenes tenkemåter.

Tabell 6.2: Funn om statistisk pålitelige samvariasjon med soldatenes tenkemåter i kap 6.2

Tabell:	6.2.1	6.2.2	6.2.3	6.2.4	Sum
<i>a) Der de er:</i>					
Tjenestetid avtjent	2	1	4	1	8
Grad	1	0	1	2	4
Forsvarsgren	1	0	1	1	3
Våpengren	1	0	1	2	4
Brig N.	1	0	1	1	3
Stridende	1	1	4	1	7
Undersøkelses-periode	2	1	0	0	3
Sum statistisk pålitelig samv	8	3	12	8	31
Antall korrelasjoner totalt	28	7	35	14	84
<i>b) Der de kommer fra:</i>					
Inntak	1	0	3	1	5
Sivil utdanning	1	0	2	1	4
Region	1	0	0	0	1
By – land	1	0	0	0	1
Inntekt 1990	2	1	1	1	5
Arbeid/skole	1	0	0	1	2
Sosial bakgrunn	1	0	0	1	2
Sum statistisk pålitelig samv	8	1	6	5	20
Antall korrelasjoner totalt	28	7	35	14	84
<i>b) Der de orienterer seg:</i>					
Plikt	3	1	3	2	9
Exit-planer	2	1	5	2	10
Militære karriereplaner	1	1	5	1	8
Sum statistisk pålitelig samv	5	3	13	5	26
Antall korrelasjoner totalt	12	3	15	6	36

6.3 Trusselbilder og militære løsninger

6.3.1 Alarmismen

Fiendebilde og trusseloppfatning inngår som sentral problemdefinisjon i debatten om forsvarspolitik. Selv om ikke forsvarsanstrengelsene målt i kroner lar seg avlede enkelt fra trusselbildet, er det liten tvil om at trusselbilder blir oppfattet som viktig i diskurser der forsvarsbudsjett og andre forsvarspolitiske valg må legitimeres.

Der de er

Funnene fra spørreundersøkelsen indikerer at de vernepliktige soldatene i begrenset grad inngår som bærere av bestemte fiendebilder og risikodefinsjoner fra militærorganisasjonen. Tabell 6.3.1 viser at eksponeringsvariabelen har noe innvirkning på soldatenes oppfatning av trusselbilde og risiko. Materialet viser en statistisk pålitelig tendens til at ferske soldater i større grad enn veteraner understreker at militære trusler mot Norge er svært små. (tabell 6.3.1: Tjenestetid avtjent vs. Krigsfare). På spørsmål om hvor stor risiko soldatene mente det var for at Norge ville komme med i en storkrig de neste fem år, svarte 64 prosent av rekruttene at risikoen var svært liten. Gruppen av optimister var redusert til 58 prosent blant veteranene (appendiks 4, tabell 6.16a). På spørsmål om soldatene mente det var fare for at militær styrke kunne bli brukt som politisk pressmiddel mot Norge de neste 5 år, gav også eksponeringsvariabelen statistisk pålitelig samvariasjon (tabell 6.3.1: Tjenestetid avtjent vs. Politisk press). 62 prosent av de nye rekruttene mente faren for denne type trussel var svært liten. Blant veteranene med mer enn 10 måneders tjeneste bak seg var gruppen som avviste denne risikoen redusert til 54 prosent.

Det er rimelig å understreke at endret oppfatning av trussel særlig er registrerbar mellom kategoriene 'svært liten' og 'ganske liten'. Det er mulig å oppfatte skillet mellom disse to verdiene som hårfine. På den andre siden blir forskjellen mellom de to verdiene neppe oppfattet som uviktig av respondentene, ettersom en tredel av soldatene valgte å bruke kategorien 'ganske liten' for å beskrive egen oppfatning av trusselen. Jeg velger å tolke denne tredelen slik at de ikke torde utelukke at Norge kunne bli involvert i alvorlige militære konflikter innen 5 år.

Tabell 6.3.1: Soldattemkemåter om militært trusselbilde

a) Der de er (Cramers V og Gamma)

	Krigsfare	Politisk press	Tenkt krig	Personlig risiko
	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma
Tjenestetid avtjent (lengde)	.05 .08*	.08** .09*	.04 .02	.06 .06
Gråd	.04 .07	.05 .11	.09** .22***	.03 .04
Forsvarsgren	.03 --	.03 --	.06 --	.03 --
Våpengren	.10 --	.11 --	.15** --	.10 --
Brig N	.04 -.05	.02 -.04	.00 -.00	.04 -.08
Stridende	.03 .02	.04 .07	.13*** .27***	.07* .12*
Undersøk. periode	.23*** -.43***	.16*** -.31***	.02 .03	.14*** -.24***

b) Der de kommer fra (Cramers V og Gamma)

	Krigsfare	Politisk press	Tenkt krig	Personlig risiko
	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma
Inntak	.03 --	.05 --	.11*** --	.07 --
Sivil utdanning	.04 -.04	.05 .03	.17*** .35***	.07 -.10*
Region	.09** --	.06 --	.04 --	.08 --
By - land	.03 .06	.03 .04	.04 -.08	.06 .09
Inntekt 1990	.09* -.15***	.05 -.08	.17*** -.26***	.06 -.06
Arb/skole før mil.	.05 .09	.05 -.11	.15*** .32***	.02 -.01
Sosial bakgrunn	.07 --	.11** --	.12** --	.06 --

c) Der de orienterer seg (Cramers V og Gamma)

	Krigsfare	Politisk press	Tenkt krig	Personlig risiko
	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma
Plikt	.08* -.14**	.04 .00	.09*** -.20***	.11*** -.20***
Exit-planer	.06 .14*	.02 -.02	.10*** .25***	.16*** .32***
Militære karriereplaner	.04 -.07	.06 -.10	.19*** -.39***	.10** -.17***

* Statistisk pålitelig på .05-nivå; ** Statistisk pålitelig på .01-nivå; *** Statistisk pålitelig på .001-nivå

Jeg finner altså en tendens til at norske soldater blir sosialisert til å vektlegge alarmisme i Abrahamssons strenge betydning av begrepet - understrekning av faren for krig. Tendensen er ikke sterk, men den er tilstede. Det kan være rimelig å gi alarmismebegrepet en utvidet definisjon, til også å inkludere faren for politisk press

med basis i militær styrke. Med et slik utvidet alarmismebegrep viser mine data to funn som peker i retning av soldatene i førstegangstjenesten blir sosialisert i retning av å vektlegge risiko for konflikt der militære styrker spiller en rolle.

Av de andre rom- og organisasjonsvariable er det særlig tidspunktet for undersøkelsene som samvarierer sterkt med variablene for militært trusselbilde og risikooppfatning (tabell 6.3.1: Undersøk.periode vs. Krigsfare/Politisk press). Andelen soldater som mente risikoen var 'svært liten' var betydelig lavere blant soldatene som ble spurt høsten 1991 enn blant soldatene som svarte under Gulf-krigen våren 1991. 74% av soldatene som ble spurt høsten 1991 mente risikoen for at Norge ville komme med i en storkrig innen fem år var svært liten. Et halvt år tidligere var det bare 53% som var like optimistiske (appendiks 4, tabell 6.16b). Undersøkelsesperioden samvarierte også statistisk pålitelig med min variabel for oppfatning av personlig risiko (tabell 6.3.1: Undersøk.periode vs. Personlig risiko). Det er ikke urimelig å isolere dette som Gulf-krigeffekten på soldatenes trusselbilde.

Ulikheten i trusseloppfatning mellom soldatene som ble undersøkt våren -91 og høsten -91 var så markert at den åpner for spørsmål om sosialiseringen fungerer ulikt med varierende grad av ytre press. Fungerer sosialiseringsmekanismene annerledes når omgivelsene synes mer usikre eller truende? Det er vanskelig å gi et sikkert svar uten fare for *tidsfeilslutning*. Golfkrigs konteksten var tidsavgrenset og hadde ikke vært stabilt til stede for alle soldatene under hele tjenestetiden i vårundersøkelsen. Forutsetningene for å slutte fra tverrsnittsdata til lengdesnittsdata er her derfor neppe til stede. Tjenestetid kan dermed vanskelig få status som sosialiseringsvariabel dersom vi kontrollerer for undersøkelsesperiode, uten med betydelige forbehold. Det spørsmålet mine data kan antyde svar på, er om Golfkrigs konteksten virker forskjellig på soldatholdningene når soldatene har kort eller lang tjenestetid bak seg. Kontroll for de to periodene med de avhengige variable som her er drøftet, gir ikke andre funn enn hovedfunnet (appendiks 4, tabell 6.16c). Jeg har ikke funn som kan indikere at soldater med lang tjenestetid bak seg under Golfkrigen var mer mottakelige for alarmisme enn nye rekrutter.

Variabelen som skilte ut stridende soldater varierer også statistisk pålitelig sammen med soldatenes tanker og krig og risikooppfatning. Soldater som oppgav at de inngikk i stridende avdelinger hadde i større grad enn de øvrige soldatene 'tenkt på' at de som

soldat kunne komme til å delta i en krig (tabell 6.3.1: Stridende vs. Tenkt krig). I denne variabelen har jeg valgt å slå 'vet ikke'-kategorien sammen med 'nei'-kategorien. Når jeg spør om soldatene har tenkt på noe og de svarer 'vet ikke', ligger svaret så nær 'nei' at jeg valgte å ikke utelukke disse respondentene. På denne måten beholder jeg data på ordinalnivå. 70 prosent av soldatene med stridsoppgaver svarte at de hadde reflektert over dette, mens bare halvparten av soldatene som ikke hadde oppgaver som stridende svarte at de hadde tenkt krig (appendiks 4, tabell 6.17). Om refleksjonen har vært tilstede før rekruttering til stridende avdeling, eller om tanken på mulig krigsdeltagelse kom etterpå, er usikkert. De rapporterte også i større grad enn andre soldater risiko for at de kunne komme til (noen gang) å delta i krig (tabell 6.3.1: Stridende vs. Personlig risiko).

Der de kommer fra

Flere livsløpsvariabler samvarierer statistisk pålitelig med omfanget av soldatenes refleksjon over mulighetene for krigsdeltagelse. Det gjelder sivil utdanning, inntekt, spørsmålet om de gikk på skole eller var i arbeid før de startet med å avtjene verneplikten og sosial bakgrunn (tabell 6.3.1: Sivil utdanning/ Inntekt 1990/ Arb-skole før mil./ Sosial bakgrunn vs. Tenkt krig). Soldater med videregående almenfag og høyere utdanning, soldater med lav inntekt før soldattilværelsen og soldater som gikk på skole før de kom inn, svarte i større grad positivt på spørsmålet om de hadde reflektert over muligheten av at de kunne komme til å måtte delta i en krig, enn andre soldater. I gruppen av soldater med videregående almenfag og høyere teoretisk utdanning svarte 73 prosent 'ja' på refleksjonsspørsmålet, mens 'ja'-prosenten blant soldatene med 9-årig skole og yrkesskole var 57 (appendiks 4, tabell 16.7b). Blant soldatene med årsinntekt over 125 000 kr. før førstegangstjenesten hadde 53 prosent 'tenkt på' risiko for selv å måtte delta i krig. 75 prosent av soldatene med inntekt under 30 000 hadde reflektert tilsvarende (appendiks 4, tabell 6.17d). Nesten ni av ti av soldatene med offisersfar hadde tenkt på at de kunne komme i krig, mot vel 60 prosent blant soldatene med arbeider- og bonde/fiskerbakgrunn (appendiks 4, tabell 6.18).

Alarmismen var imidlertid mindre berørt av trekk ved soldatenes livsløp. På alarmisme-spørsmålet om krigsfare oppgav 69 prosent av soldatene fra Østlandet at den var 'svært liten'. Soldater fra Vestlandet var minst villige til å avskrive all krigsfare. 56 prosent av vestlendingene gav støtte til denne minst alarmistiske kategorien (tabell 6.3.1: Region vs. Krigsfare). Funnet gir noe støtte til myten om at forsvarsviljen er særlig

sterk på Vestlandet. Lommebokens tykkelse hadde betydning. Soldatene som oppgav høyest inntekt for året før de kom inn til førstegangstjeneste var minst bekymret for at Norge kunne komme i krig innen 5 år (tabell 6.3.1: Inntekt 1990 vs. Krigsfare).

Soldatorienteringer

Også for holdningene til militært trusselbilde og oppfatning av risiko, var det variablene for orientering som gav mest entydige utslag. Pliktsoldatene var litt mer enn andre soldater bekymret for militær trussel (tabell 6.3.1: Plikt vs. Krigsfare), de hadde i større grad enn andre soldater 'tenkt på' at de kunne komme i krig (Plikt vs. Tenkt krig), og de så på risikoen for selv å komme til å delta i krig som noe større enn andre soldater (Plikt vs. Personlig risiko). I resultatene for orientering mot exit og fremtidig militær karriere fant jeg et overraskende skille mellom risikoppfatning på kollektivt nivå og på personlig, individuelt nivå. Samvariasjon mellom orienteringer og militær trussel på kollektivnivå var nesten fraværende (tabell 6.3.1: Exit-planer/ Militære karriereplaner vs. Krigsfare / Politisk press). Derimot hadde Exit-soldatene i mindre grad enn andre soldater *tenkt på* at de som soldat kunne komme til å delta i en krig (Exit-planer vs. Tenkt krig). De oppfattet også den personlige risiko for at de som soldat noen gang skulle komme til å delta i krig som mindre enn andre soldater (Exit-planer vs. Personlig risiko). Motsatt hadde soldatene med karriereplaner i militærorganisasjonen i langt større grad enn andre tenkt på at de kunne komme i krig (Militære karriereplaner vs. Tenkt krig). 74 prosent av dem som hadde gått eller gikk med planer om å gjøre militær karriere oppgav at de hadde tenkt på om de som soldat kunne komme til å delta i krig, mot 56 prosent for de øvrige soldatene. Karrieresoldatene anså også den personlige risiko som noe større enn andre soldater (Militære karriereplaner vs. Personlig risiko i appendiks 4, tabell 6.17e). Det er selvsagt mulig at skillet mellom det som ble opplevd som meningsfull og meningsløs tjeneste mellom de ulike gruppene kan ha hatt betydning her.

Bengt Abrahamsson antok i sin studie at behovet for alarmistisk orientering ville avta parallelt med ny våpenteknologi, fordi de moderne våpensystemenes størrelse, kostnader og kompleksitet automatisk garanterer en betydelig kontinuitet i de militære utgiftene (Abrahamsson 1971:155). Selv om det ikke er nødvendig å ta stilling til Abrahamssons relativt reduksjonistiske forklaringsmodell, viser min undersøkelse at

alarmismen ved slutten av den kalde krig inngår som del av det militære felt som er persipert av soldatene og tatt opp i soldatenes tenkemåter, men tendensen er ikke sterk.

6.3.2 Forsvarspolitik

I et funksjonelt perspektiv kan forsvaret forstås som løsning på de problem som trussel- og fiendebildet gir. Men det er også fullt mulig å tenke seg at forsvaret lever sitt eget liv i relativ autonomi fra aktuelle trusler. Med tradisjonsrike institusjoner og sterke byråkratisk-profesjonelle aktørgrupper er det fullt mulig å tenke seg at løsning søker problem, og ikke omvendt (Cohen, March, Olsen 1979:24). Institusjonaliserte forsvarstiltak har en egentyngde som i perioder unndrar seg nærmere etterprøving. For noen år siden fokuserte en admiral på marinebasen Haakonsværn på manglende sammenheng mellom planlagte investeringer i nye fregatter og det aktuelle trusselbildet. Dette forsøket på kritisk kobling mellom problem og løsning ble ikke tatt nådig opp av hans sjef og andre deler av det militære segment (Aftenposten 15.10.98). Om et funksjonelt perspektiv gir mening eller ikke, har imidlertid ikke avgjørende betydning for om soldatene kan tenkes å være bærere av verdier eller kunnskap som knytter seg til forsvaret.

Der de er

I mitt materiale er det en svak tendens til at soldatene med lang tjenestetid bak seg er mer positive til offisiell norsk forsvaret enn soldater med kort tjenestetid. Tabell 6.3.2 viser at eksponeringsvariabelen samvarierer statistisk pålitelig med økende oppslutning om Nato (tabell 6.3.2: lengde vs. Nato). Oppslutningen om NATO var noe høyere blant veteranene enn blant rekruttene (appendiks 4, tabell 6.20a).

Tabell 6.3.2: Tenkemåte om forsvarspolitik

a) Der de er (Cramers V og Gamma)

	Militær motstand	Motstand a-våpen	NATO	Gulf
	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma
Tjenestetid avtjent (lengde)	.05 -.06	.06 -.06	.05 -.13***	.05 -.05
Grad	.09*** -.35***	.04 -.09	.08*** -.40***	.09*** -.24***
Forsvarsgren	.05 --	.02 --	.05 --	.05 --
Våpengren	.12 --	.10 --	.13*** --	.13* --
Brig N	.05 .06	.05 .06	.05 .03	.04 .08
Stridende	.05 -.11	.06 -.10*	.10*** -.25***	.09*** .19***
Undersek. periode	.01 .02	.08** -.17**	.03 -.06	.05 -.05

b) Der de kommer fra (Cramers V og Gamma)

	Militær motstand	Motstand a-våpen	NATO	Gulf
	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma
Inntak	.04 --	.04 --	.11*** --	.08* --
Sivil utdanning	.04 -.11	.07 .04	.12*** -.24***	.15*** -.13***
Region	.06 --	.08 --	.07 --	.08* --
By - land	.05 .08	.02 -.04	.04 .10	.07* .06
Inntekt 1990	.09** .20***	.06 -.03	.08* .07	.07 .08
Arb/skole før mil.	.06 -.13	.04 .06	.10** -.15	.10** -.14*
Sosial bakgrunn	.09* --	.06 --	.06 --	.08 --

c) Der de orienterer seg (Cramers V og Gamma)

	Militær motstand	Motstand a-våpen	NATO	Gulf
	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma
Plikt	.17*** .41***	.21*** .37***	.16*** .34***	.19*** .36***
Exit-planer	.25*** -.58***	.16*** -.35***	.23*** -.54***	.29*** -.56***
Militære karriereplaner	.19*** .53***	.15*** .25***	.19*** .53***	.26*** .51***

* Statistisk pålitelig på .05-nivå; ** Statistisk pålitelig på .01-nivå; *** Statistisk pålitelig på .001-nivå

For spørsmålene om forsvarspolitikken er 'vet ikke' kategorien beholdt i krysstabellen. Dette fordi verdien 'vet ikke' er den som får størst oppslutning av dem som ikke er positiv til Nato. Soldatene som er klart negative representerer også et lite antall. All statistisk pålitelig samvariasjon faller vekk når jeg holder 'vet ikke'-gruppen utenfor analysen av NATO-spørsmålet. I et land hvor støtten til NATO har vært relativt monolitisk, mener jeg utbredelsen av 'vet ikke'-kategorien kan ha interesse.

Flere andre rom- og organisasjonsvariabler gir statistisk pålitelige utslag på forsvarspolitiske holdninger. Soldater som var blitt visekorporal eller tilsvarende og korporal eller tilsvarende var mer positive enn andre soldater til å gjøre militær motstand ved angrep (tabell 6.3.2: Grad vs. militær motstand). Soldatene med en og to vinkler var også mer positive enn andre soldater til NATO (Grad vs. NATO) og til at Norge sendte K/V Andenes til Gulfkrigen (Grad vs. Gulf). Prosentdifferansen mellom menige soldater korporaler/tilsv. lå på 10 i synet på NATO (appendiks 4, tabell 6.20b). Oppslutningen om NATO varierer en del mellom våpengrenene, men antallet soldater i de våpengrenene som avviker mest fra gjennomsnittet er relativt lavt (Våpengren vs. NATO). Stridende soldater var mer positive til bruk av atomvåpen, til NATO og til Norges deltagelse i Gulfkrigen enn andre (Stridende vs. Motstand a-våpen/NATO/Gulf). Motstanden mot bruk av atomvåpen var statistisk pålitelig mindre våren 1991 under Gulfkrigen enn høsten 1991 (Undersøk.periode vs. Motstand A-våpen).

Der de kommer fra

Flere livsløpsvariable samvarierer statistisk pålitelig med holdninger til norsk forsvarspolitikk. Soldater med høyere teoretisk utdannelse gav mer støtte til norsk politikk for deltagelse i Gulfkrigen og til NATO-medlemskapet enn soldater med 9-årig skole og yrkesskole (tabell 6.3.2: Sivil utdanning vs. Gulf/NATO). Slik kan det synes som om det er i den delen av soldatmassen med høyest teoretisk utdannelse at oppslutningen om norsk forsvarspolitikk er sterkest. Oppfatninger om norsk deltagelse i Gulfkrigen samvarierte statistisk pålitelig med flere av livsløpsvariablene (Inntak/Sivil utdanning/ Region/Arb.skole før mil. vs. Ande). Etter min oppfatning er dette et interessant funn. Spørsmålet om soldatene gav støtte til at kystvaktskipet K/V Andenes sluttet seg til styrkene som ble bygget opp for å kaste Irak ut av Kuwait, er det aktuelle sikkerhetspolitiske spørsmålet i mitt spørreskjema. Det er rimelig å anta at dette ble

diskutert i mange stuer og mange lokalmiljø. Når nettopp tenkemåter knyttet til denne saken varierer med flere livsløpsvariable, styrker det etter min oppfatning modellen for 'borger i uniform'.

Soldatorientering

For soldatene tenkemåter knyttet til norsk forsvarspolitik var det variablene for orientering som gav flest statistisk pålitelige utslag. Pliktsoldatene var mer klare for militær motstand, mer positive til bruk av atomvåpen i forsvaret av Norge, mer positive til NATO og til norske soldater i Gulf-krigen (tabell 6.3.2: Plikt vs. Militær motstand/Motstand A-våpen/ Nato/Gulf). Soldater som vurderte eller hadde vurdert ulike former for exit fra militæret var i større grad enn andre soldater negative eller tvilende til om Norge burde gjøre militær motstand dersom Norge ble angrepet militært (Exit vs. Militær motstand). 37 prosent av exit-soldatene svarte 'nei' eller 'vet ikke' på om Norge burde gjøre militær motstand. 12% av de øvrige soldatene var tilsvarende negative eller usikre (appendiks 4, tabell 6.21a). Motstanden mot bruk av atomvåpen i forsvaret av Norge og motstanden mot å sende KV Andenes til Gulven var også betydelig høyere i Exit-gruppen enn i resten av soldatgruppen som ble spurt (Exit vs. Motstand A-våpen, i appendiks 4, tabell 6.22). Soldatene med karriereplaner avviker systematisk fra exit-soldatene i holdninger til forsvarspolitikken. Variasjonene ligner funnene for plikt-soldatene. På alle 4 krysskjøringer mellom militære karriereplaner på den ene siden og forsvarspolitiske holdninger på den andre, fant jeg statistisk pålitelig samvariasjon. Soldatene med karriereplaner var mer positive til å yte militær motstand enn andre soldater (tabell 6.3.2: Militære karriereplaner vs. Motstand) og mer positive til et forsvar av Norge selv om atomvåpen kunne bli brukt (Militære karriereplaner vs. Motstand A-våpen). Soldater med orienteringer for karriere i militærorganisasjonen var også mer positive til NATO (Militære karriereplaner vs. NATO) og norsk militær deltagelse i Gulfkrigen (Militære karriereplaner vs. Gulf). Karriereplaner samvarierer således klart, men ikke særlig overraskende med større oppslutning om offisiell norsk forsvarspolitik.

Samlet vurdering

Sosialiseringsmodellen og modellen for borger i uniform kommer relativt likt ut når jeg summerer sammen statistisk pålitelig samvariasjon. Indikatorene for sosialiseringsmodellen viser 19 av 56 mulige. Borger i uniform-modellen viser 18 av 56 mulige (tabell 6.3). Også her peker mine funn i retning av at et refleksivt perspektiv har betydning. Orienteringsvariablene gir alle sterk samvariasjon.

Tabell 6.3: Funns om statistisk pålitelige samvariasjon med soldatenes tenkemåter i kap 6.3

Tabell:	6.3.1	6.3.2	Sum
<i>a) Der de er:</i>			
Tjenestetid avtjent	2	1	3
Grad	1	3	4
Forsvarsgren	0	0	0
Våpengren	1	2	3
Brig N.	0	0	0
Stridende	2	3	5
Underøkelsesperiode	3	1	4
Sum statistisk pålitelig samv	9	10	19
Antall korrelasjoner totalt	28	28	56
<i>b) Der de kommer fra:</i>			
Inntak	1	2	3
Sivil utdanning	2	2	4
Region	1	1	2
By - land	0	1	1
Inntekt 1990	2	1	3
Arbeid/skole	1	1	2
Sosial bakgrunn	2	1	3
Sum statistisk pålitelig samv	9	9	18
Antall korrelasjoner totalt	28	28	56
<i>b) Der de orienterer seg:</i>			
Plikt	3	4	7
Exit-planer	3	4	7
Militære karriereplaner	2	4	6
Sum statistisk pålitelig samv	8	12	20
Antall korrelasjoner totalt	12	12	24

6.4 Utvidet trusselbilde og partipolitikk

6.4.1 Tenkemåter om et utvidet trusselbilde

I kapittel 4 drøftet jeg noen sentrale politiske utfordringer fram mot år 2000 som soldatene i varierende grad mente var viktige. Av politiske spørsmål som i spørreskjemaet ble listet som mulige trusler mot folk i Norge frem mot år 2000, ble militær trussel og politisk ekstremisme tillagt minst vekt. Problemer på grunn av flyktninger og asylsøkere og gradvise miljødeleggelses ble tillagt størst vekt av soldatene.

Der soldatene er

Det er lite som tyder på at det i 1991 foregikk utstrakt politisk sosialisering av soldatene i militærorganisasjonen. Men tabell 6.4.1 viser at holdninger til politiske hovedutfordringer fram mot år 2000 i liten varierte i noen grad lengden på avtjent tjeneste. Jeg finner fire statistisk pålitelige forskjeller mellom nye rekrutter og veteraner. Soldatene som hadde lengst tjenestetid bak seg var mer bekymret for at flyktninger og asylsøkere ville kunne utgjøre en trussel, enn soldatene som nettopp var kommet inn (tabell 6.4.1: Tjenestetid avtjent vs. Flyktning Asylsøker). 50 prosent av rekruttene med mindre enn 3 måneders tjeneste bak seg mente det var sannsynlig at flyktninger og asylsøkere kunne utgjøre en trussel mot folk i Norge frem mot år 2000. Andelen var økt til 63 prosent i gruppen av soldater med 10 måneders tjeneste eller mer (appendiks 4, tabell 6.23). Veteranene vurderte også den militære trussel som viktigere enn nykommerne (tabell 6.4.1: Tjenestetid avtjent vs. Militær trussel). 17 prosent av nykommerne mente militær trussel var 'svært viktig' eller 'viktig'. Blant veteranene som hadde vært inne i 10 måneder eller mer, var 26 prosent av samme oppfatning (appendiks 4, tabell 6.24). Funnene i tabell 6.16 i appendiks 4 peker i samme retning. Selv om funnene ikke viser sterk samvariasjon er det altså mulig å etterspore tendens til alarmisme som øker med eksponeringstid selv etter at den kalde krig var avsluttet i 1991. Veteranene bekymrer seg noe mer for politisk ekstremisme og noe mindre for overbefolkning i den tredje verden enn rekruttene (tabell 6.4.1: Tjenestetid avtjent vs. Politisk ekstrem./Overbefolkning.).

Der soldatene kommer fra

Sivil utdanning er den av alle de uavhengige variablene som mest entydig gir utslag på soldatenes politiske holdninger. Denne variabelen samvarierte statistisk pålitelig med

Tabell 6.4.1: Soldattenkemåter om samfunn og politikk

a) Der de er (Cramers V og Gamma)

	Militær trussel	Politisk ekstrem	Overbefolkn	Økonom. kriser	Atom uhell	Aids	Flyktning asylsøker	Gradvise miljøødeleggelse
	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma	Cram. V Gamma
Tjenestetid avtjent	.07* -.11***	.07 -.06**	.07 .07**	.05 -.06	.07 -.01	.06 -.01	.08** -.10***	.07 .04
Grad	.06 -.03	.05 -.10**	.04 .07	.05 .03	.06 -.06	.04 .05	.07 .15***	.05 .04
Forsvarsgren	.08 --	.05 --	.05 --	.06 --	.07 --	.05 --	.05 --	.04 --
Våpengren	.11 --	.10 --	.09 --	.11 --	.11 --	.11 --	.11* --	.09 --
Brig N	.04 .05	.04 .03	.06 -.08	.05 -.10	.05 .08	.08* .10*	.12** .20***	.07 -.05
Stridende	.05 -.00	.07 -.03	.04 .02	.03 -.02	.06 .08	.05 .06	.04 -.01	.08 .08
Undersøk. Periode	.06 .06	.08 -.10**	.02 -.02	.06 -.11**	.06 -.06	.08* -.11**	.03 -.02	.06 .07

b) Der de kommer fra (Cramers V og Gamma)

	Militær trussel	Politisk ekstrem	Overbefolkn	Økonom. kriser	Atom uhell	Aids	Flyktning asylsøker	Gradvise miljøødeleggelse
Inntak	.09** --	.06 --	.09*** --	.08* --	.09*** --	.12*** --	.10*** --	.07* --
Sivil utdanning	.16*** .24***	.09* .05	.08* .05	.16*** .23***	.21*** .32***	.22*** .33***	.29*** .41***	.06 .06
Region	.06 --	.05 --	.05 --	.06 --	.07* --	.06 --	.06 --	.04 --
By – land	.09 -.09	.06 -.07	.04 -.02	.03 .02	.09* -.07	.06 .04	.06 .00	.03 .01
Inntekt 1990	.08 -.05	.06 .02	.07 -.01	.06 -.06	.08* -.11***	.10*** -.18***	.12*** -.21***	.06 -.02
Arb/skole før mil.	.09* .12**	.10* .01	.03 -.03	.09* .12**	.15*** .20***	.19*** .29***	.25*** .36***	.07 .01
Sosial bakgrunn	.07 --	.07 --	.09* --	.07 --	.11*** --	.10*** --	.10*** --	.08 --

c) Der de orienterer seg (Cramers V og Gamma)

	Militær trussel	Politisk ekstrem	Overbefolkn	Økonom. kriser	Atomuhell	Aids	Flyktning asylsøker	Gradvise miljøødeleggelse r
Plikt	.08 .12**	.05 .00	.03 .00	.08 .04	.11** .00	.04 .04	.05 .04	.08 .04
Exit-planer	.09* -.13*	.09* -.01	.16*** .00	.08 .09	.08 .14**	.05 .08	.12*** .07	.10* .17**
Militære	.04	.01	.07	.06	.07	.06	.06	.08
Karriereplaner	.00	.01	.00	-.03	-.07	-.04	-.06	-.07

* Statistisk pålitelig på .05-nivå; ** Statistisk pålitelig på .01-nivå; *** Statistisk pålitelig på .001-nivå

fem av indikatorene for utvidet trusselbilde. Soldatene med lavere teoretisk utdanning la større vekt på en rekke trusler enn soldatene med høyere teoretisk utdanning: Det gjaldt militær trussel, økonomiske kriser, uhell i kjernefysiske anlegg, aids og problemer knyttet til flykninger og asylsøkere (tabell 6.4.1: Sivil utdanning vs. Militær trussel/Overbefolkning/Atomuhell/Aids/Flykting Asylsøker). 24 prosent av soldatene med lavere teoretisk utdanning mente det var sannsynlig at militære trusler kunne bli viktig eller svært viktig frem mot år 2000. Dette synspunktet fikk bare oppslutning av 14 prosent blant soldatene med videregående almenfag og høyere teoretisk utdannelse (appendiks 4, tabell 6.24b).

Livsløpsvariabelen 'inntekt 1990' samvarierte med holdninger til aidstrusselen (tabell 6.4.1: Inntekt vs. Aids), flykninger (Inntekt vs. Flykting Asylsøkere) og faren for atomuhell (Inntekt vs. Atomuhell). Frykten for at aids ville kunne komme til å utgjøre et problem i fremtiden økte med inntekt (appendiks 4, tabell 6.25a). Soldater som kom fra arbeidslivet til førstegangstjenesten hadde et mer pessimistisk trusselbilde enn andre soldater. De la større vekt på faren for alvorlige uhell i kjernefysiske anlegg, kjemiske fabrikker o.l. (tabell 6.4.1: Arb/skole før mil vs. Atomuhell), mer vekt på aidstrusselen (Arb-skole før mil vs. Aids) og mer vekt på problemer på grunn av flykninger og asylsøkere som kommer til Norge (Arb-skole før mil vs. Flyktinger Asylsøkere). Tenkemåter om trusler i samband med overbefolkning, fra atomuhell, aids og fra flykninger/asylsøkere varierte også statistisk pålitelig med sosial bakgrunn (tabell 6.4.1: Sosial bakgrunn vs. overbefolkn/Atomuhell/Aids/Flyktinger Asylsøkere).

Soldatorienteringer

Variablene for soldatorientering gav noen statistisk pålitelige samvariasjoner for exit-soldatene. Disse hadde et annet syn på trusselen fra en overbefolket verden. De var overrepresentert i gruppen som mente overbefolkning kunne komme til å bli en svært viktig trussel, og også overrepresentert i gruppen som mente overbefolkning i den tredje verden var en trussel uten betydning. Denne polariseringen gav lav Gamma (.00) selv om Cramers V var statistisk pålitelig (.16**)(tabell 6.4.1: Exit-planer vs. Overbefolkning). Exit-soldatene la mer enn andre soldater vekt på at flyktninger og asylsøkere kunne utgjøre en fremtidig trussel (Exit-planer vs. Flyktning asylsøker), større vekt på gradvise miljødeleggelser (Exit-planer vs. Gradvise miljødeleggelser), men mindre vekt på militær trussel enn andre soldater (Exit-planer vs. Militær trussel).

Min renskårne variabel for soldater med planer om militær karriere som ble presentert i kapittel 5 (figur 1) viser ingen statistisk pålitelig samvariasjon med de oppgitte trusselbilder. I denne variabelen 'militære karriereplaner' er alle soldatene med karriereplaner tatt med, enten de hadde tenkt på FN-tjeneste, befalsskole eller befalsutdanning uten plikttjeneste (USK). Soldaten som var ambivalente - de hadde også svart 'ja' på exit-spørsmål - ble imidlertid holdt utenfor. En dekomponering av variabelen viser imidlertid interessante variasjoner, særlig for trusselbilder knyttet til flyktninger og asylsøkere. Dersom soldatene som hadde eller hadde hatt planer om befalsskole eller utskrevet sersjantkurs (USK) blir betraktet for seg som i tabell 4.10d, har tilhørighet i denne kategorien betydning for trusselbilder. I denne variabelen som skiller ut soldatene med militære skoleplaner er ikke ambivalente soldater tatt ut som i figur 1. Jeg fant at soldatene med befalsskoleplaner var mindre opptatt av trusler fra flyktninger og asylsøkere enn andre soldater. 46 prosent av soldatene som hadde eller hadde hatt befalsskoleambisjoner oppfattet risikoen fra flyktninger og asylsøkere som svært viktig eller viktig. Blant de øvrige soldatene var det 58 prosent som hadde tilsvarende frykt (appendiks 4, tabell 6.23b). Jeg har ingen teori om hva som kan forklare denne klare forskjellen. Men funnet kan åpne for den hypotesen at soldater som vurderte eller hadde vurdert å gå befalsskolen ikke opplevde et forventningspress i retning av rasistiske holdninger fra offisershold. Når det likevel er mulig å registrere sosialisering i militærorganisasjonen (jf. appendiks 4, tabell 6.23a), kan dette tyde på at kilden til trusselbildet med vekt på flyktninger er å finne i soldatgrupper heller enn i offiserskorpset. En annen mulig forklaring er at sammenhengen mellom

befalsskoleinteresse og tenkemåter om flyktninger og asylsøkere er en indirekte effekt av variabelen for sivil utdanning. Den sterke betydningen av variabelen sivil utdanning kan slå ut her. I mitt materiale var ungdom med høyere teoretisk utdanning var klart overrepresentert blant soldatene som hadde søkt eller vurdert å søke befalsskole eller USK-utdanning (gamma -.53***).

Soldatenes tenkemåter om et utvidet trusselbilde er sett under ett lite følsomt for indikatorene knyttet til sosialiseringmodellen. Tabell 6.4 viser at bare 12 av 56 mulige korrelasjoner var statistisk pålitelige for soldatenes tenkemåter. Stabiliteten i holdningene kan tyde på at soldatene tar med de fleste av sine politiske standpunkt fra sitt sivile nærmiljø, uten at disse blir systematisk endret i militærorganisasjonen. Livsløpsvariable gir statistisk pålitelig samvariasjon på flere trusselbilder enn trekk ved rom- og organisasjonsvariablene. 25 av 56 av indikatorene for modellen borger i uniform gir statistisk pålitelig samvariasjon (tabell 6.4).

Ingen uavhengige variable, unntatt exit, samvarierer med det soldatene oppgav som sitt sterkeste trusselbilde – faren for gradvise miljødeleggelse (tabell 6.4.1: Gradvise miljødeleggelse). Denne holdningen synes å gjennomsyre soldatmassen massivt ved den kalde krigens slutt, uten hensyn til kjennetegn ved soldatenes bakgrunn, der de var eller der de hadde tenkt seg.

6.4.2 Tenkemåter om EU og partipolitikk

EU-oppslutningen er mindre hos veteranene enn avtar jo lenger soldatene er inne (appendiks 4, tabell 6.26a). 'Vet-ikke'-gruppen øker for soldatene som har vært inne i mer enn 3 måneder. Men tabell 6.4.2 viser at variasjonene i EU-standpunktet er ikke statistisk pålitelige. Det er derimot statistisk pålitelig samvariasjon mellom forsvars-, våpengrentilknytning og oppfatning av EU-medlemskap. Prosentdifferansen mellom soldatene i Sjøforsvaret og Luftforsvaret var hele 20. I Sjøforsvaret var 59 prosent av soldatene i mot EU, i Luftforsvaret gav 39 prosent tilkjenne en 'nei'-oppfatning (appendiks 4, tabell 26b). Jeg ser ingen avgjørende institusjonelle argumenter for at Luftforsvaret skulle være mer EU-vennlig enn Sjøforsvaret.

Sammenhengen mellom flere livsløpsvariable og EU-oppfatning var sterk i mine data. Særlig samvarierte sivil utdanning (tabell 6.4.2: Sivil utdanning vs. EU) og variabelen for om soldatene kom fra en bykommune eller landkommune (By-land vs. EU). EU-

støtten er blant soldatene sterkest hos dem som har høyere teoretisk utdanning og blant dem som kommer fra byene. Når inntaksperioden også gir statistisk pålitelig utslag, har det sammenheng med at antall år med teoretisk utdanning fordeler seg svært ulikt i de fire inntakene. Mer enn to tredeler av soldatene som ble rekruttert i juni-september hadde gymnas eller høyere utdanning. Mindre enn to tredeler av soldatene i januar-mars-inntaket hadde gymnas eller høyere.

Hverken orientering mot plikt, exit- eller orientering i retnung befalskarriere hadde betydning for EU-oppfatning. Men en dekomponering av karrierevariabelen gir samvariasjon også her. Soldatene som hadde eller hadde hatt planer om å søke befalsskole eller USK-utdanning gav mer støtte til EU-medlemskap enn andre soldater. Blant soldatene med militære skoleplaner (jf. Tabell 4.10d) var 61 prosent 'for' EU-medlemskap, mot 49 prosent tilhengere blant de øvrige soldatene (appendiks 4, tabell 6.26c).

Der soldatene er

Eksponeringsvariabelen slo derimot klart ut for dem som oppgav partivalg (tabell 6.4.2: Tjenestetid avtjent vs. Parti). Partipreferansene endret seg med avtjent tjenestetid. De viktigste endringene gjelder oppslutningen om Frp, H og DNA. Frp og DNA har større oppslutning hos veteranene enn hos nykommerne. Oppslutningen om Høyre derimot er mindre fra veteranene enn fra nye rekrutter (appendiks 4, tabell 6.27).

Tabell 6.4.2: Oppslutning om EU og politiske parti

a) Der de er (Cramers V og Gamma)

	EU	Parti	FrP	Høyre	KrF	Sp	DNA	SV
Tjenestetid avtjent	.06 -.09	.15*** --	.19*** .23***	.13** -.19***	.06 -.22	.06 -.10	.06 .09	.06 -.11
Grad	.02 .01	.07 .01	.03 -.01	.03 -.02	.05 -.40	.04 .12	.04 .06	.02 -.02
Forsvarsgren	.12*** --	.10 --	.04 --	.06 --	.03 --	.03 --	.09* --	.07 --
Våpengren	.20*** --	.14 --	.21** --	.13 --	.13 --	.14 --	.15 --	.12 --
Brig N	.02 .06	.14* --	.12*** -.33***	.02 .06	.05 .51*	.01 .07	.03 .08	.04 .16
Stridende	.04 .08	.07 --	.02 .04	.01 .01	.06 -.31	.02 .05	.01 -.01	.00 -.00
Undersøk. periode	.00 .00	.25*** --	.09** -.21**	.07* .15*	.07* -.39*	.10** .36**	.09** -.20**	.06 .20

b) Der de kommer fra (Cramers V og Gamma)

	EU	Parti	FrP	Høyre	KrF	Sp	DNA	SV
Inntak	.14*** --	.15*** --	.13** --	.18*** --	.07 --	.09 --	.09 --	.08 --
Sivil utdanning	.23*** .43***	.29*** --	.17*** -.39***	.25*** .53***	.00 .02	.07* -.25*	.07* -.17*	.05 .15
Region	.15* --	.12** --	.06 --	.11* --	.12* --	.15** *	.08 --	.06 --
By - land	.21*** -.42***	.22*** --	.03 -.06	.11*** -.25***	.09** -.55***	.16** *	.01 -.02	.00 .01
Inntekt 1990	.11* -.16**	.12 --	.07 .12	.15*** -.24***	.03 -.07	.04 .07	.05 .08	.03 .04
Arb/skole før mil.	.14*** .27***	.19*** --	.12** -.28***	.15*** .33***	.04 .23	.02 -.07	.08* -.18*	.04 .13
Sosial bakgrunn	.28*** --	.19*** --	.11 --	.21*** --	.09 --	.33** *	.23*** --	.04 --

c) Der de orienterer seg (Cramers V og Gamma)

	EU	Parti	FrP	Høyre	KrF	Sp	DNA	SV
Plikt	.01 -.01	.10 .11	.06 -.14	.01 -.03	.00 .00	.02 -.07	.00 -.02	.08 .23
Exit-planer	.07 .17	.14* --	.01 .04	.07* .23*	.08* -.41	.04 .27	.02 -.05	.06 -.23
Militære karriereplaner	.06 -.13	.16** --	.02 -.05	.09** -.21**	.10** .63**	.01 -.05	.01 -.03	.09** .30**

* Statistisk pålitelig på .05-nivå; ** Statistisk pålitelig på .01-nivå; *** Statistisk pålitelig på .001-nivå

Dersom valgoppslutningen for de enkelte partiene blir ordnet som dummy-variabler (eks: 'DNA vs. Ikke-DNA') er det bare oppslutningen om Frp og Høyre som gir statistisk pålitelig resultat for eksponeringsvariabelen (tabell 6.4.2: Tjenestetidens lengde vs. FrP). Fremskrittspartiet fikk støtte fra hele 23 prosent av soldatene som oppgav hva de kunne tenke seg å stemme. Oppslutningen i de tre gruppene med kortest tjenestetid varierte mellom 18 og 22 prosent. For veteranene - soldatene som hadde tjenestegjort mer enn 10 måneder, var oppslutningen hele 39 prosent (tabell 27 i appendiks 4). Prosentdifferansen mellom veterangruppen og de øvrige soldatene er altså betydelig. Dersom vi forutsetter at svarene fra alle som svarte FrP var alvorlig ment, kan resultatene tyde på at oppslutningen om FrP i 1991 ble forsterket med avtjent tjenestetid. Men ettersom den høye oppslutningen om partiet er konsentrert til relativt få tropper er det urimelig å slutte at militærorganisasjonen som helhet var en sosialiseringmaskin for Carl I. Hagen. Betydelig lokal variasjon mellom enkelttropper forklarer også hvorfor variabelen for våpengren samvarierer statistisk pålitelig med Frp-

oppslutning (tabell 6.4.2: Våpengren vs. FrP). På den andre siden: den sterke oppslutningen kan ikke reduseres til en flipp i en tropp. Selv om jeg i materialet tar vekk den ene troppen hvor mer enn $\frac{3}{4}$ av soldatene oppgav at de ville støtte Frp, er det fortsatt statistisk pålitelig samvariasjon både for eksponeringsvariabelen, for tilhørighet til Brigaden og for sivil utdanning. Oppslutningen om Frp blir presentert i større detalj i kapittel 7. I motsetning til FrP mistet Høyre oppslutning hos veteranene sammenlignet med de nye rekruttene. Oppslutningen ble halvert om vi sammenligner gruppen av rekrutter med gruppen av veteraner (tjenestetidens lengde vs. Høyre).

Der soldatene kommer fra

I tabell 6.4.2 er det særlig livsløpsvariablene som samvarierer statistisk pålitelig med oppslutning om enkeltpartier når jeg benytter dummy-variabler for partioppslutning. Sivil utdanning slår ulikt ut for Høyre og FrP. Oppslutningen om Høyre økte sterkt med høyere utdanning. Motsatt var oppslutningen om FrP langt sterkere fra gruppen av soldater med 9-årig skole og yrkesskole enn fra dem med høyere teoretisk utdanning. Oppslutningen om Høyre var betydelig høyere blant soldatene som kom fra skolebenken til førstegangstjenesten enn fra soldater som kom fra arbeidslivet eller fra arbeidsledighet – 34 mot 21 prosent (appendiks 4, tabell 6.27d). Omvent rekrutterte Frp og DNA sterkere støtte fra gruppen av soldater som kom fra arbeidslivet. 25 prosent av dem som kom fra arbeidslivet støttet Frp, mot 16% av dem som kom fra skolebenken. Tilsvarende tall for DNA var 29 mot 22%. Fremskrittspartiet var klart partiet for de arbeidsløse. Hele 37% av soldatene som møtte til førstegangstjeneste fra et sivilt liv i ledighet, kunne tenke seg å stemme FrP dersom det var Stortingsvalg (sm.st.). Sosial bakgrunn samvarierer både for oppslutningen om Høyre, DNA og Sp (appendiks 4, tabell 6.27b). Soldater som kom fra landkommuner gav sterkere støtte til Sp og KrF, men svakere støtte til Høyre enn de øvrige soldatene (tabell 6.4.2: By-land vs. Høyre, KrF, Sp).

Soldatorienteringer

Soldatenes orienteringer mot exit og militær karriere samvarierer med oppslutning om partiet Høyre. Soldater med planer om militær karriere støttet sterkere opp om Høyre enn andre soldater (tabell 6.4.2: Militær karriere vs. Høyre). Oppslutningen om Høyre er enda klarere for soldater som hadde søkt befalsskole eller USK-kurs.

Prosentdifferansen mellom soldater med og soldater uten militære skoleplaner er 12 (appendiks 4, tabell 6.27f). Motsatt er oppslutningen om Høyre svakere i gruppen av soldater som hadde eller hadde hatt exit-planer. SV har dobbelt så stor oppslutning i gruppen av exit-soldater som de har blant de øvrige soldatene (appendiks 4, tabell 6.27g). Kanskje noe overraskende er det nesten like mange soldater som stemmer FrP i gruppen av Exit-soldater som i gruppen av soldater som ikke har tenkt å forsøke å slippe unna militærtjenesten (sm.st).

Samlet

Funnene om variasjoner i soldatenes tenkemåter om samfunn og politikk tyder på at denne tematikken ligger utenfor det militære felt - virkefeltet for sosialiseringen i militæret. I avsnitt 6.1, 6.2 og 6.3 har orienteringsvariablene gitt sterke samvariasjoner med soldatenes tenkemåter, også der rom- og organisasjonsvariablene for de samme saksfelt har gitt begrenset forklaringskraft. I avsnitt 6.4 er samvariasjon med orienteringsvariablene svak. Pliktsoldatene valgte i litt større grad enn andre soldater å vektlegge den militære trussel (tabell 6.4.1: Plikt vs. Militær trussel), for øvrig hadde soldatoppfatning av plikten til militærtjeneste liten betydning for tanker om et utvidet trusselbilde. Orienteringsvariablene gav statistisk pålitelig samvariasjon på 10 av 48 korrelasjoner om soldatenes tenkemåter (tabell 6.4). Derimot får modellen for borger god støtte i materialet. Mer en halvparten av korrelasjonene for soldatenes tenkemåter om samfunn og politikk samvarierte statistisk pålitelig med indikatorene b) Der de kommer fra. Sosialiseringmodellen kommer svakere ut. 28 av 112 korrelasjoner gir statistisk pålitelige samvariasjon.

Tabell 6.4: Funn om statistisk pålitelige samvariasjon med soldatenes tenkemåter i kap 6.4

Tabell:	6.4.1	6.4.2	Sum
<i>a) Der de er:</i>			
Tjenestetid avtjent	4	3	7
Grad	2	0	2
Forsvarsgren	0	2	2
Våpengren	1	2	3
Brig N.	2	3	5
Stridende	0	0	0
Undersøkelses-periode	3	6	9
Sum statistisk pålitelig samv	12	16	28

Antall korrelasjoner totalt	56	56	112
<i>b) Der de kommer fra:</i>			
Inntak	7	4	11
Sivil utdanning	5	6	11
Region	1	5	6
By - land	0	5	5
Inntekt 1990	3	2	5
Arbeid/skole	5	5	10
Sosial bakgrunn	4	5	9
Sum statistisk pålitelig samv	25	32	57
Antall korrelasjoner totalt	56	56	112
<i>b) Der de orienterer seg:</i>			
Plikt	1	0	1
Exit-planer	3	2	5
Militære karriereplaner	0	4	4
Sum statistisk pålitelig samv	3	6	10
Antall korrelasjoner totalt	24	24	48

6.5 Organisasjon og samfunn. Sosialisering vs. borger i uniform

I kapittel 2. skisserte jeg mitt forskningsdesign. Sosialiseringmodellen ville få støtte i materialet dersom soldatenes tenkemåter varierte med eksponeringsvariabelen og med de øvrige rom- og organisasjonsvariable. Jeg gjorde også rede for hvilke empiriske resultater som ville gi modellen for 'borger i uniform' støtte i mine data. Tenkemåtene måtte variere med soldatenes livsløpsvariable.

Sosialiseringmodellen og modellen for borger i uniform går begge inn i mitt begreps-skjema for det integrerende perspektiv i figur 2.2 (kapittel 2). For også å få kunnskap om soldatenes tenkemåter i lys av et refleksivt perspektiv har jeg valgt å trekke inn variable for noen ulike orienteringer som soldatene inntar.

For å gi en samlet oversikt har jeg i kapittel 6 talt opp statistisk pålitelig samvariasjon for de ulike tema jeg har valgt å undersøke i soldatenes tenkemåter. Resultatene er samlet i tabell 6.5.1. Som telleregul har jeg valgt funn der det er statistisk pålitelig samvariasjon for Gamma. For krysskjøringer på nominalnivå teller jeg bare opp statistisk pålitelige funn for Cramers V. Rom- og organisasjonsvariablene er gruppert sammen under betegnelsen 'der soldatene er'.

Tabell 6.5.1 og 6.5.1a viser at sosialiseringmodellen står svakt i mitt materiale. Modellen for 'borger i uniform' får noe sterkere støtte. I forhold til de fleste aspekt ved soldatenes tenkemåter som jeg har valgt å tematisere får imidlertid orienteringsvariablene

overlegent sterkest støtte i materiale. Dette sporet har jeg valgt å forfølge videre i kapittel 7.

Tabell 6.5.1 Oppsummering av samvariasjon i kapittel 6

Uavhengige variable	Avhengige variable			
	<i>Soldatenes tenkemåter om:</i>			
	Verneplikt	Autoritet, lydighet og tillit	Trusselbilde, forsvarspolitik	Utvidet trusselbilde/ partipolitikk
Tabellreferanse:	6.1.1 6.1.2 6.1.3 6.1.4	6.2.1 6.2.2 6.2.3 6.2.4	6.3.1 6.3.2	6.4.1 6.4.2
Der soldatene er	Svak Middels 13/70 21/77 5/56 13/42	Svak Middels Sterk 8/28 3/7 12/35 8/14	Middels 9/28 10/28	Svak Middels 12/56 16/56
Der soldatene kommer fra	Svak Middels 14/70 28/77 12/56 9/42	Svak Middels Sterk 8/28 1/7 6/35 5/14	Middels 9/28 9/28	Middels Sterk 25/56 32/56
Der soldatene orienterer seg	Svak Middels 24/30 28/33 17/24 16/18	Svak Middels Sterk 5/12 3/3 13/15 5/6	Svak Middels Sterk 8/12 12/12	Svak Middels 3/24 6/24

Svak: Ved mindre enn 25% statistisk pålitelige funn

Middels: Ved mer enn 25% statistisk pålitelige funn

Sterk: Ved mer enn 50% statistisk pålitelige funn

Tabell 6.5.1a Oppsummering av samvariasjon i kapittel 6 - summert

Uavhengige variable	Avhengige variable			
	Verneplikt	Autoritet, lydighet og tillit	Trusselbilde, forsvarspolitik	Utvidet trusselbilde/partipolitikk
Kapittelreferanse:	6.1	6.2	6.3	6.4
Der soldatene er	52/245	31/84	19/56	28/112
Der soldatene kommer fra	63/245	20/84	18/56	57/112
Der soldatene orienterer seg	85/105	26/36	20/24	10/48

Sosialiseringsmodellen har imidlertid noe sterkere forklaringskraft enn modellen for borger i uniform når det gjelder autoritet, lydighet og tillit. Borger i uniform-modellen gir noe større forklaringskraft enn sosialiseringsmodellen for variasjoner i soldatentekemåter om verneplikt og utvidet trusselbilde/partipolitikk. For variasjoner i tekemåter om trusselbilde og forsvarspolitik står modellene relativt likt når jeg teller statistisk pålitelig samvariasjon. Jeg skal i det videre gå nærmere inn på tolkninger av funnene i forhold til mine hovedmodeller.

6.5.1 Sosialiseringsmodellen

Mine funn viser at eksponeringsvariabelen har begrenset forklaringskraft for soldatenes tekemåter, men det kan ikke avvises. Innenfor den feilmarginene jeg baserer opptellingen (.05*) viser undersøkelsen 26 statistisk pålitelige samvariasjoner av 71 mulige (tabell 6.5.2). Det er i mitt materiale likevel ikke dekning for å hevde at soldatene *systematisk* endrer tekemåter i møte med militærtjenesten vurdert utfra funn knyttet til eksponeringsvariabelen. Som telleregul har jeg da valgt funn der det er statistisk pålitelig samvariasjon for Gamma ved ordinalt målenivå og for Cramers V for samvariasjon der data er på nominalt målenivå.

Noen av enkeltholdningene som samvarierte sterkest med eksponeringsvariabelen var betydningen av befal og medsoldater som normsendere (tabell 6.2.1) og egenrapportering av tillit til befal og medsoldater (tabell 6.2.3). Tillitsmannsordningen fikk mindre opplutning av veteranene enn av rekruttene (tabell 6.2.4: Tjenestetid avtjent vs. Fornøyd med TMO?). Tilsvarende var erfarnе soldater mindre overbevist

enn soldater med kortere tjenestetid om at verneplikten gav soldater som adlyder ordre (tabell 6.1.1: Tjenestetid avtjent vs. B: Lydig).

Disse statistisk pålitelige samvariasjonene i enkeltspørsmål kan tas til inntekt for sosialisering, men endringene kan ikke uten videre tas til inntekt for at soldatene har tatt over *militære tenkemåter*. Til en slik slutning er det nødvendig å *innholdsbestemme* de endringene jeg har observert: Troppsbefalet fikk bl.a. *svekket* sin posisjon som normsendere ved økt eksponeringstid. Motsatt fikk medsoldater viktigere posisjon som normsendere. Mitt funn er at eksponeringstiden for vernepliktige i militærorganisasjonen bidrar til en *dreining vekk fra et hierarkisk, vertikalt organisert normsystem, til et horisontalt normsystem for de vernepliktige soldatene*. Sammenhengen er komplementær i den forstand at mindre vektlegging av befalet som normsender blir veiet opp av økt vektlegging av medsoldater som normsendere. Slik observerer jeg relativt liten dreining fra *militærinterne til militæreksterne* normsendere når jeg sammenligner nykommere med veteraner. De viktigste endringene for soldatenes rapportering av normsender som varierer med eksponeringsvariabelen gjelder variasjon mellom normsendere innenfor militært område.

Selv om samvariasjonen ikke er særlig sterk, finner jeg også at lydighetspotensialet er svakere for veteranene enn for nye rekrutter (appendiks 4, tabell 6.9). Militæret har gjennom sosialisering ikke styrket soldatenes føyelighet for ordrer. Veteranene har også i mindre grad enn nye soldater tro på at verneplikten gir soldater som adlyder ordre (tabell 6.1.1).

Tilliten til befalet ble svekket med eksponeringstid. Jeg har valgt å tolke dette som at militæret heller ikke har lyktes i sitt mål om å styrke soldatenes føyelighet gjennom bygging av gruppe- og tillitsrelasjoner. Dersom jeg legger en profesjonstolkning til grunn har militær ledelsesekspertise her et problem. Derimot har soldatene utviklet tillitsrelasjonene til sine medsoldater. Med utgangspunkt i en organisasjonstolkning oppveies redusert tillit til befalet i hovedsak med øket tillit til medsoldater.

Tillitsmannsordningen hadde dårligere oppslutning blant soldater med mer enn 6 måneders tjeneste enn blant nye soldater. Dersom tillitsmannssystemet skal være en kommunikasjonskanal som er alternativ til tjenestevei, kan mine data tyde på at soldatenes

egne erfaringer med tillitsmannsordningen gir mindre, og ikke større tro på denne direkte kommunikasjonskanalen mellom soldater og ulike sjefsnivå.

Funnet om at veteranene hadde mindre tro på lydighetspotensialet blant vernepliktige soldater enn soldater med kortere tjenestetid kan bare være akseptabel innenfor en militær tenkemåte dersom jeg forutsetter at offiserene har vektlagt oppdragstaktikk i sin undervisning av og omgang med soldatene. Kjernen i oppdragstaktikken er at ordremottakene skal kjenne målet og hensikten med oppdraget, men at den som skal nå oppsatt mål selv skal velge fremgangsmåte. Om nødvendig må han kunne unnlate å utføre en ordre dersom dette synes å være best (Jacobsen 1996:326-327). Dette kan åpne for større grad av ordrenekt. Oppdragstaktikken har betydelig oppslutning blant norske offiserer (Jacobsen 1996:356). Det er likevel lite sannsynlig at offiserene har inkludert soldatene i denne tenkemåten på en slik måte at det skulle være intendert at erfare soldater var mer negative enn andre soldater til at ett argument for verneplikten var at "den gir soldater som adlyder ordre".

Noen funn om statistisk pålitelig samvariasjon mellom eksponeringsvariabelen og soldatenes tenkemåter er tvetydige. Det gjelder funn om at soldatene mister tro på at verneplikten er en rettferdig måte å rekruttere soldater på (tabell 6.1.2: Likhhet). Dette gjelder også funnet om at trusselbilder knyttet til flyktninger og asylsøkere ble noe forsterket i krysskjøring med eksponeringsvariabelen (tabell 6.4.1) og funnene om partiopplutning. Fremskrittspartiet hadde større opplutning og Høyre hadde svakere opplutning blant veteranene enn blant nye rekrutter (tabell 6.4.2). Svakere opplutning om Høyre stemmer ikke med en ide om at offiserskorpset er politisk konservativt. Enten er ikke befalet særlig konservativt, eller så lytter ikke soldatene til fagmilitære normkilder når de vurderer hvilket parti de skal stemme på. Tilsvarende: Sterkere opplutning om Frp forutsetter en teori om at Frp står sterkt i offiserskorpset, eller at normkildene til dette standpunktet kommer fra medsoldater heller enn fra fagmilitære normsendere. Jeg skal drøfte dette nærmere i kapittel 7. Videre har jeg ikke teoretisk eller empirisk grunnlag for å mene at funnet om at flyktninger og asylsøkere blir oppfattet som trussel mot folk som bor i Norge frem mot år 2000 kan føres tilbake til en bestemt militær tenkemåte.

Når variasjonene i eksponeringsvariablene også er underlagt en *innholdsbestemmelse*, blir sosialiseringmodellen målt med denne indikatoren svekket. Det gjelder særlig

tenkemåtene om autoritet, lydighet og tillit. Tabell 6.5.1a viser at sosialiseringmodellen får sterkere statistisk støtte enn modellen for borger i uniform. Men innholdsbestemmelsen av utfallene tilsier at resultatene neppe kan tas til inntekt for sosialisering fra befalets side.

De variasjoner i soldatenes tenkemåter som gir støtte til sosialiseringmodellen tenkt som innlæring av militære tenkemåter er funnet om at veteranene er noe mer enn nye rekrutter positive til lengre tjenestetid (tabell 6.1.2). Veteranene er mindre positive til militærnekting (tabell 6.1.4 og appendiks 4, tabell 6.6a). Soldatene med lang tjenestetid er også mer bekymret for krigsfare og for at militære styrker kan bli brukt som politisk pressmiddel enn det soldater med kort tjenestetid er (tabell 6.3.1 og tabell 16a i appendiks). Veteranene er også mer positive til NATO (tabell 6.3.2)

Militære trusselbilder ble noe forsterket i krysskjøring med eksponeringsvariabelen (tabell 6.4.1). Eksponering for militærorganisasjonen kan derfor ha gitt noe mer alarmisme blant soldatene.

Av de øvrige organisasjons- eller romvariablene er det heller ingen i tabellene jeg har presentert, som systematisk samvarierer med soldatenes tenkemåter. En optelling av statistisk pålitelig samvariasjon (tabell 6.5.2) viser at status som stridende gir samvariasjon med flere av soldatenes holdninger. De øvrige indikatorene gir tenkemåter liten samvariasjon. Status som stridende soldat gir 28 statistisk pålitelige samvariasjoner med soldatenes tenkemåter av 71 mulige. Jeg finner særlig utslag for forhold som gjelder verneplikt, autoritet og trusselbilde. Stridende var mer positive til at verneplikten gav gode soldater, til at vernepliktige soldater avspeiler tenkemåter i resten av befolkningen og at verneplikten var en plikt og rett (tabell 6.1.1). De var også mer enn andre soldater enige i et *mot*-argument mot verneplikten – at teknologien var for komplisert (tabell 6.1.2). Stridende soldater var mer kritiske til militærnektelse og til siviltjeneste enn andre soldater (tabell 6.1.4). Status som stridende gav også statistisk pålitelig samvariasjon med tillitsvariablene. Denne indikatoren for sosialiseringmodellen avvek fra eksponeringsvariabelen ved at tillit *blide* til medsoldater og til eget befall var sterkere for gruppen av stridende i forhold til andre soldater (tabell 6.2.3). Stridende var mer enn andre opptatt av personlig risiko (tabell

6.3.1) og gav mer enn andre soldater støtte til norsk NATO-medlemskap og norsk deltagelse i Gulf-krigen (tabell 6.3.2).

Verken grad, forsvars- eller våpengrentilknytning gir særlig utslag. Det gjør heller ikke tilhørighet til Brig N. Indikatoren for mine to undersøkelsesperioder gav mest utslag for partivalg (tabell 6.4.2), men denne variasjonen i historisk kontekst gav også samvariasjon på 3 av 4 indikatorer for soldatenes militære trusselbilde (tabell 6.3.1). Samlet fremstår variabelen for egenrapportering av status som stridende i mitt sett av rom- og organisasjonsvariable som viktigere indikator for sosialisering enn de øvrige indikatorene.

Etter å ha underlagt resultatene fra tabell 6.5.1 og 6.5.1a en innholdsbestemmelse står sosialiseringmodellen tilbake med like stor forklaringskraft for tenkemåter om trusselbilder og forsvarspolitik (tabell 6.5.1a). For øvrig står modellen svakere enn modellen for borger i uniform.

I hvilken grad endrer de enkelte rom- og organisasjonsvariablene forklaringskraft ved kontroll for innbyrdes påvirkning mellom variablene? Jeg har valgt å bruke MCA-analyse (Multiple Classification Analysis) for å undersøke slik interaksjon. Denne analysen kan vise om det eksisterer skinnsammenhenger i materialet – om funnene som fremkommer i krystabellene har selvstendig betydning, eller om de er utslag av andre sammenhenger (Jacobsen 1996:35–36). Koeffisienten *Eta* viser variabelens styrke før kontroll med andre variable, den ukontrollerte sammenheng. Koeffisienten *Beta* viser variabelens styrke etter at det er kontrollert for effekten av de øvrige variable. *Beta* antyder hvor mye den enkelte faktor betyr (Martinussen 1973:66). MCA-analysen tillater nominalnivå for den uavhengige variable. De avhengige variable må være på intervallnivå eller på 'tilnærmet intervallnivå' (Martinussen 1973:294).

I tabell 6.5.3 har jeg valgt ut soldatholdninger der samvariasjon med rom- og organisasjonsvariable i kapittel 6 har vist seg å være sterkest. MCA-analysen viser at de krysskjøringene som var statistisk pålitelige i kapittel 6 (uthevet i tabell 6.5.4) i liten grad blir svekket selv om de uavhengige variablene blir kontrollert for effekten av andre uavhengige nærliggende variable. Dette funnet er viktig for min tolkning av funnene i tabell 6.5.3. Jeg har der valgt å gi et bilde av styrken på rom- og organisasjonsvariablene ved å telle opp antallet samvariasjoner som er statistisk pålitelige. Dette ville vært

urimelig dersom de uavhengige variablene var så nært bundet sammen at effekten fordampet i MCA-analysen.

Samlet er det med grunnlag i mine data fra spørreskjema ikke dekning for å hevde at sosialiseringmodellen har systematisk forklaringskraft for soldatenes tenkemåter. Men de effekter som er mulig å registrere blir ikke særlig svekket gjennom MCA-analysen. Alarmismevariablene der soldatene ble spurt om risikoen for at Norge ville komme med i en storkrig de neste 5 år (Tabell 6.5.3: Tjenestetid vs. Krigsfare) og der soldatene ble spurt om risikoen for at militær styrke vil bli brukt som politisk pressmiddel mot Norge de neste 5 år (Tabell 6.5.3: Tjenestetid vs. Pol. press) svekkes noe når jeg sammenligner Eta og Beta, men det er ikke dekning for å hevde at alarmisme effekten forsvinner når jeg kontrollerer for andre variable. Det er imidlertid interessant at variabelen som skal fange inn den historiske kontekst, er den som er minst berørt når jeg har kontrollert for effekten av de øvrige variablene (Tabell 6.5.3: Undersøk. periode vs. Krigsfare/Pol.press).

Tabell 6.5.2: Antall statistisk pålitelige samvariasjoner registrert i kapittel 6

Tabell:	6.1.1	6.1.2	6.1.3	6.1.4	6.2.1	6.2.2	6.2.3	6.2.4	6.3.1	6.3.2	6.4.1	6.4.2	Sum	Mulige Korr.
a) Der de er:														
Tjenestetid														
avtjent	2	3	0	3	2	1	4	1	2	1	4	3	26	71
Grad	1	3	1	2	1	0	1	2	1	3	2	0	17	71
Forsvarsgren	2	2	0	0	1	0	1	1	0	0	0	2	9	71
Våpengren	2	2	1	2	1	0	1	2	1	2	1	2	17	71
Brig N.	1	3	1	1	1	0	1	1	0	0	2	3	14	71
Stridende	4	6	1	5	1	1	4	1	2	3	0	0	28	71
Undersøkelses- periode	1	2	1	0	2	1	0	0	3	1	3	6	20	71
Sum statistisk pålitelig sømv	13	21	5	13	9	3	12	8	9	10	12	16	131	497

Tabell 6.5.3: Utvalgte MCA-analyser fra data fremlagt i kapittel 6. Eta og Beta.

	Blydig	J-plikt	Førsteg- tj.lengde	Likhet	Fdemo- kratisk	Tropps- befal norm	Andre soldater norm	Ordre- Nekt	Tillit Soldat strid	Tillit Befal strid
Tabellref.	6.1.1	6.1.1	6.1.2	6.1.2	6.1.4	6.2.1	6.2.1	6.2.2	6.2.3	6.2.3
Tjenestetid	Eta .10 Beta .11	.07 .06	.07 .05	.06 .07	.09 .10	.14 .14	.15 .13	.10 .10	.08 .06	.17 .21
Grad	Eta .03 Beta .02	.06 .06	.07 .06	.06 .08	.04 .01	.07 .06	.01 .04	.05 .03	.07 .06	.04 .07
Forsvars- gren	Eta .02 Beta .03	.00 .05	.06 .09	.07 .06	.01 .03	.08 .08	.06 .01	.02 .03	.04 .04	.03 .02
Brig N	Eta .04 Beta .00	.07 .06	.00 .00	.06 .04	.00 .05	.03 .03	.13 .07	.03 .04	.07 .07	.03 .03
Stridende	Eta .03 Beta .04	.10 .11	.06 .08	.01 .02	.11 .12	.03 .04	.06 .05	.07 .07	.10 .11	.10 .10
Undersek- periode	Eta .01 Beta .02	.05 .06	.02 .01	.03 .02	.05 .04	.07 .05	.08 .07	.11 .13	.02 .03	.02 .00

Tabell 6.5.3 forts.:

	Streike -rett	Krigs- fare	Pol press	Tenkt krig	Mil. møtstand	NATO	Gulf	Mil. trussel	Flyktng asylsøk	Støtter Frp	Støtter Høyre
Tabellref.	6.2.4	6.3.1	6.3.1	6.3.1	6.3.2	6.3.2	6.3.2	6.4.1	6.4.1	6.4.2	6.4.2
Tjenestetid	Eta .09 Beta .08	.07 .04	.11 .08	.04 .04	.06 .05	.07 .04	.05 .04	.11 .11	.11 .12	.18 .15	.13 .13
Grad	.08 .10	.06 .05	.06 .05	.09 .09	.11 .11	.12 .09	.12 .12	.04 .04	.09 .13	.03 .04	.03 .03
Forsvars- gren	.08 .08	.05 .03	.04 .05	.06 .06	.05 .04	.06 .06	.05 .02	.05 .04	.02 .02	.02 .05	.06 .05
Brig N	.10 .08	.01 .01	.01 .01	.01 .01	.02 .01	.02 .02	.05 .04	.03 .01	.11 .09	.12 .10	.02 .01
Stridende	.06 .08	.10 .10	.04 .04	.13 .14	.04 .04	.10 .10	.09 .08	.01 .00	.01 .00	.02 .01	.00 .00
Undersek- periode	.04 .05	.21 .21	.15 .14	.02 .01	.00 .00	.02 .02	.01 .02	.04 .03	.02 .04	.10 .07	.07 .05

Kan det tenkes at valg av metode ikke har klart å fange opp det reelle omfang av sosialisering som vernepliktige soldater i militæret blir utsatt for? Kan det tenkes at jeg i mine valg av tematikk for soldatenes tenkemåte har oversett viktige trekk ved militær indoktrinering? Kan det tenkes at mine operasjonaliseringer og valg av indikatorer ikke er fruktbare? Jeg skal prøve ut mine konklusjoner så langt, med et kvalitativt materiale:

Prøving mot intervjumateriale

Det er fullt mulig å spørre soldatene direkte om de er blitt indoktrinert i løpet av tjenestetiden. Det er også fullt mulig å spørre om de føler de er blitt forsøkt påvirket til å endre tenkemåter i tjenesten. Prisen for å ha en kort avstand mellom teoretisk definert variabel og operasjonalisert variabel er imidlertid relativt høy. Tolkningen blir usikker. Hvem vil innrømme at de har fått holdningene påvirket av f.eks. befalet? Et slikt svar

kan for mange implisere en innrømmelse av at de ikke har klart å holde fast ved egne meninger. Alternativt kan noen tolke spørsmålet mer som læring, noe som for de fleste vil være helt uproblematisk. I drøftingen så langt har jeg lagt avgjørende vekt på en indirekte studie av sosialisering ved bruk av eksponeringstid og andre organisasjonsvariable. Hovedfunnet er at sosialisering finner sted i begrenset grad. Med noen viktige unntak bibeholder soldatene sine tenkemåter i gjennom tjenestetiden. Men ettersom omfanget av sosialisering er sentralt i denne studien har jeg ønsket å komplettere bildet. Erik Allardt har argumentert for at kvalitative undersøkelser bør følge etter kvantitative (Allardt 1990). De kvantitative kan rydde feltet og de kvalitative undersøkelsene kan gå i dybden.

I min intervjurunde brukte jeg tre ulike spørsmål for å få nyansert kunnskap om eventuell sosialisering i militærorganisasjonen. Også her ønsket jeg å bruke spørsmål som var så direkte som mulig, men tilstrekkelig indirekte til at de gav færrest mulige føringer på svarene. Jeg valgte å holde dem relativt åpne. Slik tenkte jeg at det første soldatene trekker frem, er det de opplever som viktigste sak. Jeg inviterte til *egentematisering*. Et spørsmål handlet om forholdet mellom forventninger og erfaringer: "Har du endret syn på forhold som har med militæret å gjøre mens du har vært inne?" De fleste soldater valgte å vektlegge dagliglivet i tjenesten i sine svar:

Soldat 1: *Ja, før jeg kom inn så hørte jeg at det var veldig slapt og sånn, men jeg synes det er motsatt.*

4: *Nei, syn og syn... Jeg var vel egentlig ganske godt forberedt på hva jeg skulle møte, men det syntet jeg egentlig hadde... Synes det er litt vel mye vasking og venting egentlig i forhold til hva man hadde trodd. Det er liksom – greit nok, det er stort, men det virker ganske uorganisert av og til. Så det er vel stort sett det, og at hvis du bare vil, så kan du vel stort sett slippe unna det meste. Hvis du orker å sykemelde deg, så tror jeg ikke det er noe problem.*

18: *Ja, jeg har jo det. Egentlig, i begynnelsen så tenkte jeg at dette gidder jeg ikke. Men så har jeg funnet ut at det nytter ikke å – du får det bare mye verre hvis du prøver å sette deg i mot, så det er bedre å heller følge med og gjøre det beste ut av det. Tida går mye fortere da.*

19: *Nei, ikke noe sånn... Nei.*

20: *Det har jeg vel. Da jeg kom inn, så visste jeg jo ikke noe særlig om forsvaret. Jeg visste jo en del, siden en kompis av meg er sersjant, men jeg visste ikke så mye om det. Nå vet jeg jo mer – at det er en del venting og kaos og kontraordrer. Men jeg synes det er greit nok, man skal igjennom det. Nå er det jo snart slutt, så nå synes jeg det er bare fint.*

M5: *Ja ikke .. noen som jeg kjenner som har vært inne, sa at det var så kjedelig. Jeg synes ikke det er så ille. Det er bare måten du sjøl tar det på og sjøl hva du vil.*

M9: *Nei, det tror jeg ikke.*

M10: Ja, det har jeg vel, jo. Med en gang jeg kom inn så var det jo det verste som har skjedd, men nå går det bedre og bedre, synes jeg.

Jeg fikk motstridende svar på hvor strengt militærlivet var blitt. Noen mente det var mindre strengt enn forventet:

M6: Eg truddet det skulle være masse strengere på båten, det er ikke så mange hensyn til stripene.

6: Ja, jeg har fått litt bedre oversikt over hvordan det fungerer, og hva vi gjør. Rett og slett hvordan hele forsvaret fungerer.

- Er det noe som er annerledes enn slik du hadde trodd?

6: Ja, jeg trodde det var strengere enn det er, for å si det sånn. Rekruttskolen var jo ganske streng da, men etter at vi ble ferdige på rekruttskolen har det vært utrolig slapt.

- I hvilken retning, hvordan?

17: Ja, jeg vet jo mye mer nå enn jeg gjorde da. Tror jeg i hvert fall, jeg hadde jo hørt veldig mye rart, og det er klart - det var en veldig stor overgang å komme til rekruttskolen og måtte gjøre alt som befalet sa, men du venner deg til det også. Også skjønner du kanskje etter hvert, i hvert fall hvis du vil forstå det, så skjønner du kanskje nødvendigheten av det.

- Men er det noen synspunkt - hadde du noen holdninger til forsvaret som er endret nå? Er du blitt mer positiv/negativ?

17: Nei, jeg har hele tida vært positiv, men jeg er positivt overraska. Jeg hadde jo hørt om de ekstreme tilfellene. Sånne tilfeller har ikke jeg vært borti.

Andre valgte å fokusere på negative erfaringer:

M8: Ja, jeg vet ikke, nå har jo jeg jo hatt mange kamerater som er eldre enn meg, og som har vært i militæret og som har gitt uttrykk for koss det er og - jeg hadde kanskje litt forhindringsspenning da, men jeg vil si det stemmer ganske godt overens med det som er blitt fortalt fra før av, og det er mye negativt altså. Det er et nok så iskaldt system, så du er en ingenting altså når du kommer inn her, du er en dum menig og må bare innrette deg, prøve og innstille deg så godt du kan, så hvis ikke så blir det bare å være for deg sjøl, så det kan være litt tungt dette systemet av og til altså, det kan det og det er det jo for flere.

5: Ja, jeg hadde ikke trodd det skulle være så vanskelig, for eksempel å få fri til å gjøre ting du er nødt til å få gjort på en bestemt tid. Jeg vet ikke hvordan det har vært før, så det skal jeg ikke uttale meg om.

En soldat fra vekt på betydningen verneplikten hadde for den enkelte soldat:

- Har du endret syn på forhold som har med militæret å gjøre mens du har vært inne?

15: Jeg vet ikke akkurat åssen en skal si det, jo, en så litt annerledes på militæret før en kom inn her, det gjorde en jo. Men da en kom inn, så mener jeg at - en har ikke noe vondt av den tjenesten en gjør her inne, det har en ikke. En har godt av å komme inn en tid, lære å bli litt selvstendig og sånn.

Bare enn soldat valgte å trekke frem mer politiske refleksjoner som svar på spørsmålet. Han var blitt en skuffet soldat:

14: Ja, når jeg kom inn, da så jeg mere positivt på det. Etter å ha vært her, ja, du ser hvor mye penger som blir sløst vekk, og du ser hvor mye som mangler i helsesektoren og sånn ellers... På slutten av hvert år så skyter de bare opp alt de har av ammunisjonen, og får like mye neste år, som de ikke bruker til annet enn - tull.

To andre kvalitative spørsmål tok opp læringsaspektet: Hva de mente de hadde lært og hva de mer spesifikt mente befalet hadde vektlagt i sin innlæring. De fleste valgte å legge vekt på de militære disiplinene de hadde fått opplæring i:

- Hva vil du si er det viktigste du har lært mens du har vært her?

Resp 1: *Viktig, det er ub-kurset, det å kunne snakke med folk og sånn. Før var jeg litt redd for å snakke i forsamlinger og sånt noe, men det er jeg ikke nå.*

- Hva vil du si er det viktigste befalet har ønsket å lære deg?

1: *På kurset så var det i hvert fall å ta ansvar, og ikke være redd for å gi ordre til soldatene.*

- Følte du at det var en god utdannelse?

1: *Ja, jeg har mye igjen for det, i hvert fall.*

- Hva vil du si er det viktigste du har lært mens du har vært her?

4: *Ja, kanskje litt organisasjonsdisiplin, for å si det på den måten. Holder litt mer orden på klær, er litt mer bevisst på å ikke bare slenge det hit og dit. Være obs på at det kan forsvinne hvis du ikke gjør det. Det er vel stort sett det viktigste man har lært.*

- Hva vil du si er det viktigste befalet har ønsket å lære deg?

4: *Den avdelinga jeg var i, den gamle lagføreren vår, så... Vel, det viktigste er jo uten tvil å lære å bruke den enheten vi har, men noe av det viktigste han følte at vi burde lære oss, og jeg også, det er å kjenne igjen fly, hvis vi først skal skyte dem ned. Det har vi ikke hatt noe om. Det går litt på kryss av stort sett alle grenser. Når vi får beskjed om å skyte ned et fly, så skal vi bare gjøre det, uten å vite hva slags fly det er. Det og disiplin, er vel det dem har mest ønska å lære oss.*

5: *Det er jo - skulle til å si, å plukke søppel, men det... Nei, det må vel være våpensystemene. Vi har masse sånn rettetrening, å rette mot simulator, simulerte mål. Det må vel være hoved..., det er jo det vi skal gjøre i en eventuell krig.*

6: *Det må være å bli en god skytter, det tror jeg er det de hovedsakelig konsentrerer seg om.*

- Hva er det viktigste du har lært mens du har vært i militæret?

17: *Det viktigste jeg har lært... Nei, det er vanskelig å svare på.*

- Vel, la meg spørre: Hva har du inntrykk av er det viktigste befalet har ønsket å lære deg?

17: *Befalet har jo ønska å lære meg å bli en god lagfører og lære å utføre de oppgaver som de befaler, ikke sant, det er jo ikke noe å legge skjul på, vi skal jo lære å drepe. Det er jo det vi trener for. Om det er viktig eller ikke, det er en annen sak.*

- Hva mener du - viktig...

17: *Nei, jeg vet jo ikke helt om - jeg synes selvfølgelig ikke det er rett å drepe. Så sånn sett er det jo ikke viktig å lære det, men - ja, jeg vet ikke helt hva jeg synes om militærtjenesten, om det er rett eller galt. Jeg har ikke funnet ut av det, men når jeg først er her, prøver jeg å gjøre det beste ut av det.*

- Hva mener du er det viktigste befalet har prøvd å lære deg?

M5: *Vanskelig å si det. Prøve å lære alt som er, men det er litt spesiell.*

M6: *Det må være jobben.*

- Hva er det viktigste du har lært når du har vært inne?

M8: *Det viktigste jeg har lært når jeg har vært inne, ja - nå er jeg jo så heldig at jeg er på sjøen da og jeg fikk da velge å komme dit, og det som er kjekt med det er jo å komme og reise rundt langs kysten, se*

samfunnet og oppleve noe som jeg ikke har gjort før, og det er det mest interessante og kanskje oppleve sjøen og sjølivet og koss du skal opptre og spesielt når det gjelder båten og spesielt det som – havariet gjør og dette med å lære om sanitær. Det synes jeg er utrolig bra. Du har jeg lært mye og jeg har lært det at det hjelper utrolig godt å bli drilla om igjen og om igjen. Sjøl om en kanskje synes at det er kjedelig så viser det seg å være utrolig effektivt. Så en lærer ganske mye, sånn som effektivitet og ting som har med reprise å gjøre.

– Hva vil du si har vært det viktigste befalet har forsøkt å lære deg – hvis du tenker på det?

M8: Ja, befalet har ønsket å lære meg, altså det går jo hos oss mer på akkurat det som har med det å fungere på båten da. De prøver jo så godt de kan å lære oss opp i den tjenesten, det arbeidet hva vi skal gjøre ombord da. Så – ja.

– Hva er det viktigste befalet har ønsket å lære deg, tror du?

M10: Det må vel være at vi kan forsvare oss hvis det blir krig, tenker jeg. Det kan bli min oppgave ombord.

Flere soldater la vekt på egen personlighetsutvikling:

– Hva er det viktigste du har lært mens du har vært her inne?

15: Det er vel å bli mer selvstendig og gjøre ting på egen hånd.

16: Jeg har en følelse av at det er å gjøre folk selvstendig og... Ja.

20: Tja, man har jo fått inn litt sånn pedagogikk og lederskap og... Har lært å være mer myndig enn man var før, tar å ta ordet og liksom stå på for å få sine krav holdt jeg på å si gjort. Og så har man lært samhold, veldig godt samhold. I hvert fall blant oss lagførerne på aspiranten og på lagførerskolen. Det er jo litt verre nå med lagene, siden en må mase sånn på dem hele tida. De ser litt sånn forskjell, siden du er korporal og de er menning, så nei – de gidder ikke gjøre sånn som du sier, sånt opplegg. Men ellers så – ja, jeg har lært litt.

M5: Å ta eget ansvar og prøve å stå på egne bein og prøve å ta hensyn til de andre som er her.

M6: Selvstendighet.

M9: (Liten pause.) Ja, kanskje litt – nei, jeg vet ikke – jeg har jo vokst litt på den tiden jeg har vært inne. Nei, lært ...

– Har du noen tanker om hva er det viktigste du føler at befalet har forsøkt å lære deg?

M9: Nei, altså, på den turen som var, jeg har bare vært på en tur, det er jo stort sett bare kontakt med befalet noen ganger da, jeg prater sånn sett aldri med dem utenom.

– Hva er det viktigste du har lært mens du har vært inne?

M10: Jeg har blitt mer voksen, tenker jeg. Om jeg har lært noe, bortsett fra det, det vet jeg ikke.

En soldat svarte at han ikke hadde lært noe:

– Hva oppfatter du er det viktigste befalet ønsker å lære deg når du er her inne?

14: Altså – nå har jeg ikke en sånn stilling at jeg lærer meg ting. Jeg sitter på et depot hele dagen og drikker kaffi, tar en røyk.

Så langt gir de kvalitative intervjuene ikke støtte sosialiseringmodellen. For å utfordre dette aspektet ytterligere prøvde jeg å presse soldatene til å identifisere militære

holdninger og væremåter som han eksplisitt ønsket å ta med seg tilbake i det sivile, samt holdninger og væremåter som soldaten ønsket å legge fra seg ved dimisjon:

- Er det noen militære holdninger / væremåter som du vil ta med deg tilbake i det sivile?

Resp 1: *Ja, mye fra ub-kurset vil jeg ha nytte av siden.*

- Er det noen militære holdninger / væremåter som du ikke vil ta med deg tilbake i det sivile?

1: *Nei, ikke som jeg kan komme på.*

- Er det noen militære holdninger / væremåter som du vil ta med deg tilbake i det sivile?

4: *Ja, disiplin og orden, i hvert fall skaporden, og det å lære og bo i lag med andre folk hvis det skulle bli nødvendig, det er ikke så dumt å kunne det. Men ellers ut av det militære, så tror jeg ingenting.*

- Er det noen militære holdninger / væremåter som du ikke vil ta med deg tilbake i det sivile?

4: *Ja, stort sett alt det vi har lært som inngår i tjenesten da. Det tror jeg ikke jeg vil få mye bruk for. Jeg tror ikke jeg vil ta noe med meg tilbake av det militære. Eneste er kanskje skyting, hvis jeg eventuelt skulle finne på å kjøpe meg et gevær, men det har jeg dårlig tro på at jeg blir å gjøre.*

- Er det noen militære holdninger / væremåter som du vil ta med deg tilbake i det sivile?

5: *Ja, det er det nok. Ting er det jo. Sånn som når du er på øvelser, så lærer du en god del mer enn - holdt på å si, når du gjør det ute, så - all den pratenga rundt det, du lærer du ikke så mye, men når du kommer ut og gjør det, du lærer du.*

- Er det noen militære holdninger / væremåter som du ikke vil ta med deg tilbake i det sivile?

5: *Nei, det kan jeg ikke si at det er.*

- Er det noen militære holdninger / væremåter som du vil ta med deg tilbake i det sivile?

6: *Ja. Som for eksempel på øvelser, så lærer du en god del som du vil ha bruk for. Det er mer enn jeg noensinne kunne ha tenkt meg. Alt i fra teltopsett til - ja, alt ute i skogen for å kunne overleve.*

- Er det noen militære holdninger / væremåter som du ikke vil ta med deg tilbake i det sivile?

6: *Ja, det er jo - jeg vet ikke hva jeg skal svare på det. Nei, jeg har ingen tanker om det.*

- Er det noe du har lært i forsvaret som du vil ta med deg tilbake i det sivile?

14: *Ja, jeg gikk jo et skikkelig bra sånn sanitetskurs i Oslo da, så det vil jeg få bruk for siden.*

17: *Det er det helt sikkert, sånn helt hva det skulle være akkurat nå - jeg hadde et sterkt ønske om å komme i god fysisk form, og nå er jeg i bedre form enn jeg noen gang har vært, og har jo lært hvordan jeg skal holde kroppen i form. Det er nå en positiv ting. Og så lærer man seg selvfølgelig å bo sammen med en hel del andre mennesker - nå har jeg bodd på internat tidligere, da jeg gikk på skole, men å kunne fungere sammen med 5 andre på et 6-mannsrom, folk som du kanskje ikke alltid liker like godt, og allikevel skal du måtte få det til... Det er jo en positiv ting.*

- Er det noen kunnskap, holdninger eller væremåte fra det militære som du vil legge bak deg når du flytter tilbake til det sivile liv, noe du ikke ønsker å ta med deg?

17: *Det er vanskelig å svare på. Jeg vil - selv har jeg ikke vært negativ, men jeg har jo opplevd en hel del folk som har vært veldig negative og pessimistiske. Det laget som jeg fikk tildelt ved Skjold, de var jo sånn at de ville jo heller gå i grava enn å gjøre det som ble sagt. Så sånne pessimistiske innstillinger, det kommer jeg aldri til å satse på. (Ler.)*

- Er det noe du har lært i forsvaret som du tenker at du vil ta med deg tilbake til det sivile?

18: *Ja, det er jo litt. Det er jo visse grenser som en kan tøyе litt mer enn hva en trodde en kunne før da, sånn som at en kan holde ut litt lenger i enkelte tilfeller enn det jeg trodde før. Men ellers så – ikke noen spesielle ting akkurat, ikke det.*

– Er det noen kunnskaper/holdninger fra forsvaret som du tenker at det skal du legge bak deg, det skal du ihvertfall ikke ta med deg?

18: *Ja, jeg skal i hvert fall ikke være så nøye med meg selv som jeg er her, som du må være her kan du si, altså sånn som – du må begynne å fungere litt på en annen måte når du kommer ut, synes jeg. Sånn som med skaporden, det er jo ikke mening i å ha det sånn når du kommer ut igjen, så sånne ting må du jo bare glemme.*

– Er det noe du har lært i forsvaret som du vil ta med deg tilbake i det sivile? Som du har tenkt på, at det skal du ta med deg tilbake?

19: *Nei, har ikke tenkt over noe sånt. Men en tenker kanskje over det hvis en først gjør det når en kommer ut i det sivile – at det der lærte jeg i forsvaret.*

– Du har ikke tenkt motsatt – at det er noen militære holdninger/væremåter/kunnskap som du ikke vil ta med deg tilbake i det sivile?

19: *Nei. Sånn som å strekke senger og vaske rommet er jo ikke sånt man vil gjøre hver dag, men...*

– Er det noe du har lært i forsvaret som du spesielt tenker på at du vil ta med deg tilbake i det sivile liv?

20: *Nei, det kan jeg ikke si. Jo kanskje, på jobbintervjuer, at man står mer fram og forteller mer om seg selv – er mer åpen kanskje. Men ikke så mye av det praktiske, du kan ikke ta med deg rekkeformasjoner i øst og vest, det er ingen som har bruk for det.*

– Er det noen militære holdninger/væremåter som du ikke vil ta med deg tilbake i det sivile?

20: *Ja, nei, jeg vet ikke. Det er vel ikke så mye negativt. Det er ikke så mye man kan når man ikke har AG'n og ikke våpen og ingenting. Jeg hadde tenkt å melde meg inn i HV da, det er ikke helt umulig det. Der får man jo litt militært da, en gang i året. Liksom bare for å komme inn i det igjen.*

– Har du lært noe i Forsvaret som du vil ta med deg tilbake til det sivile liv?

M6: *Ja, det tror jeg.*

– Hva tenker du på da?

M6: *Det er ikke så godt å si.*

– Er det noe spesielt som du har lært som du ikke vil ta med deg tilbake?

M6: *Nei.*

– Rekruttskolen, har den formet deg på noen måte som du ikke hadde ønsket?

M6: *Nei.*

– Er det noe du har lært i Forsvaret som du vil ta med deg tilbake til det sivile?

M8: *Ja, selvfølgelig. Du kommer jo sammen med masse mennesker, du lærer jo enkelte mennesker bedre å kjenne og koss de er, andre folk spesielt når du bor så tett sammen som vi. Vi bor 30 stykker på en banjer, så du skal bo der et år, så du lærer jo å tilpasse littegrann mennesker, ja, sånne ting får du i hvert fall med deg. Så lærer du militærets system å kjenne selvfølgelig.*

– Er det noen kunnskap eller holdninger som du ikke vil ta med deg?

M8: *Ja, sånne mindre ting som har kanskje med detaljerte... som har med ABC og så videre og småting ombord og sånt, det vil du selvfølgelig glemme og gå bort fra alt, men i det store og hele så vil jo systemet og hvordan militæret fungerer det er jo helt greit.*

– Rekruttskolen, har den formet deg på en måte som du ikke hadde ønsket?

M8: *Jeg tror ikke den har formet meg på noen måte. Jeg har holdt nokså klar av det der, men jeg ser jo det at mange som går inn der blir formet. De blir kalde og litt stive og de blir litt sånn autoritære altså av å være der, så jeg... Det er systemet altså, militærsystemet, det er et sånt system med gamle tradisjoner og det følger ikke helt opp dagens samfunn. Altså det har forandret seg så mye i forhold til militæret.*

- Er det stort avvik mellom utviklingen i det sivile og i militæret?

M8: *Javisst, det synes jeg er veldig stort. I hvert fall det som er i Marinen her hos oss, stort avvik.*

- Hva kan du.. Hva er det viktigste der, som avviker, synes du?

M8: *Ja, det er altså, altså ombord har du et sånt hierarkiopplegg, ikke sant vel? Det er det som skiller seg mest ut, samme hva du er fra før og hva du har gjort, så er du en menig, og jeg opplever og at Marinen (...utydelig) .. slik at det blir mye sånn skittkast dem imellom, det virker ikke som en god arbeidsplass i det hele tatt. Slik som menige ser på befal, sånn ombord.*

- Er det noe av det du har lært i Forsvaret som du vil ta med deg tilbake til det sivile?

M9: *Hm ... tja ... nei, jeg tror ikke det.*

- Er det noe kunnskap eller holdninger du har fått her som du har tenkt på at du ikke vil bære med deg tilbake igjen?

M9: *Nei, det har jeg ikke.*

- Rekruttskolen, har den formet deg på noen måte som du ikke hadde ønsket?

M9: *Nei, rekruttskolen som jeg var på den - når jeg ser tilbake på den er det bare å le av det egentlig, det var ræva.*

- Har du lært noe i Forsvaret som du vil ta med deg tilbake i det sivile liv?

M10: *Ja, at du respekterer andre mye lettere nå da i og med at det bor tretti stykker på en banjer og du må ta hensyn til alle, og du tar mer hensyn, tror jeg.*

- Har du fått noen kunnskap eller holdninger som du ikke vil ta med deg tilbake?

M10: *Nei, det tror jeg ikke, det kan være at det blir litt slapt av og til og litt mye røyk og kaffe kanskje, og det kan kanskje være..., men jeg ser ikke det som noe jeg har lært i militæret heller.*

- Rekruttskolen, følte du at den formet deg på noen måte som du ikke ønsket?

M10: *Nei, egentlig ikke, jeg synes den var som den skulle være.*

Mine indirekte spørsmål om læring gir ingen støtte til en antagelse om at soldatene i særlig grad blir utsatt for sosialisering av militære meninger som går ut over de oppgavene de ble satt til å utføre. Soldatene valgte ikke å egentematisere forsøk på innlæring av trusselbilder eller annen politisk indoktrinering. Dette utelukker ikke at soldatene er blitt påvirket i andre retninger, f.eks. i retning av mer voldsfiksering, mer aggressivitet eller mer maskulinitet, men dette har jeg ikke undersøkt. Mine intervjudata peker i samme retning som den kvantitative analysen basert på spørreskjema: Sosialiseringmodellen får begrenset støtte i materialet. Rom- og organisasjonsvariablene har begrenset betydning for soldatenes tenkemåter. En mulig slutning fra dette, er at soldatene i hovedsak vedlikeholder sine tenkemåter som de bærer med seg fra det sivile liv.

6.5.2 Modellen for borger i uniform

Vurdert ut fra antall statistisk pålitelige samvariasjoner får modellen for 'borger i uniform' mer støtte i mine data basert på spørreskjema enn det sosialiseringmodellen fikk. Tabell 6.5.4 viser antall statistisk pålitelige samvariasjoner som jeg fant mellom livsløpsvariablene og soldatenes tenkemåter. Antallet varierte mellom 8 og 39 statistisk pålitelige samvariasjoner av 71 mulige. Særlig variabelen for sivil utdanning gir forklaringskraft. Det er også rimelig å anlegge en innholdsbeaktning for resultatet av krysskjøringen mot livsløpsvariable. Særlig ett funn tyder på at livsløpsvariable har betydning for vernepliktsoldaten. I kapittel 6.3 viste jeg at soldatenes tenkemåter om norsk deltagelse i Gulfkrigen varierte med flere livsløpsvariable. Gulfkrigen gjorde et sterkt inntrykk i Norge i 1991. Funnet kan peke i retning av at modellen for borger i uniform har betydning for spørsmål som står høyt på den politiske dagsorden i samtiden.

Når livsløpsvariabelen for sivil utdanning samvarierer statistisk pålitelig i 39 av 71 mulige korrelasjoner og når variablene for inntektsnivå (inntekt 1991) og variabelen som skilte mellom skole- og arbeidsbakgrunn (Arbeid/skole) for skole samvarierer i mer enn hver tredje krysskjøring, kan dette tolkes som støtte til modellen for 'borger i uniform'. Denne modellen skal undersøke om båndene til soldatenes egen biografi og historie er viktige for å forstå variasjon i soldatenes holdninger. Troverdigheten til denne opptellingsmetoden hviler imidlertid på en forutsetning om uavhengighet mellom mine uavhengige variable. Tabell 6.5.5 viser en MCA-test av påvirkning mellom mine uavhengige variable for soldatenes livsløp. Variabelen for sivil utdanning blir i liten grad svekket når MCA-analysen tar hensyn til effekten fra andre variable. Også i denne MCA-tabellen viser uthevede tall til statistisk pålitelig samvariasjon som er vist tidligere i kapittel 6. Tabellene det blir referert til i kapittel 6 er angitt (tabellref.). Bare for soldatholdningene til påstanden om at soldatene primært gjør verneplikten av pragmatiske grunner (tabell 6.5.6: Sivil utdanning vs. pragmatisme) og soldatenes oppfatninger om at andre soldater er viktigste normsendere for egen tjeneste (Sivil utdanning vs. Andre soldater) ble variabelen for sivil utdanning svekket. Fra Eta: .06 ble Beta redusert til henholdsvis .00 og .01. Men i en samlet vurdering fremstår livsløpsvariabelen som angav variasjoner i soldatenes teoretiske utdannelse som en robust livsløpsvariabel som har betydelig forklaringskraft og som styrker modellen for 'borger i uniform'. Variabelen som viser soldatenes inntekt før de gikk inn i militæret (Inntekt 1990) er også robust for 8 av 15 variable som i den tidligere analysen hadde

signifikante funn. Variabelen for sosial bakgrunn er robust for 5 av 7 variable som i den tidligere analysen hadde signifikante funn. Noen av de øvrige variablene for soldatenes livsløp blir imidlertid svekket i MCA-analysen. Den viser at for noen av mine funn om soldatenes tenkemåter har det vært en indirekte sammenheng mellom variablene. Særlig variabelen for hva som var soldatens hovedaktivitet før han gikk inn i militæret, skole eller arbeid (Arbeid/skole) mister betydning i MCA-analysen. Resultatene fra MCA-analysen gjør at konklusjonen om modellen for borger i uniform basert på tabell 6.5.4 blir noe men ikke avgjørende svekket. Jeg tolker det imidlertid fortsatt slik at livsløpsvariablene har større betydning enn rom- og organisasjonsvariablene. Sivil utdanning fremstår som en avgjørende viktig indikator i modellen som skal teste om demokratiargumentet for verneplikt har empirisk dekning. Konklusjonen er således at modellen for borger i uniform også etter MCA-analysen står noe sterkere enn sosialiseringsmodellen. Men heller ikke borger i uniform modellen varierer systematisk med soldatenes tenkemåter. Derimot er det empirisk dekning for å mene at borger i uniform-modellen har betydning for variasjoner i soldatenes tenkemåter om verneplikt (kap 6.1) og soldatenes tenkemåter om utvidet trusselbilde og partipolitikk (kap 6.4).

Tabell 6.5.4: Antall statistisk pålitelige samvariasjoner registrert i kapittel 6

Tabell:-	6.1.1	6.1.2	6.1.3	6.1.4	6.2.1	6.2.2	6.2.3	6.2.4	6.3.1	6.3.2	6.4.1	6.4.2	Sum	Mulige Korr.
<i>b) Der de kommer fra:</i>														
Inntak	3	2	1	1	1	0	3	1	1	2	7	4	26	71
Sivil utdanning	5	8	3	4	1	0	2	1	2	2	5	6	39	71
Region	0	0	0	1	1	0	0	0	1	1	1	5	10	71
By - land	0	0	1	0	1	0	0	0	0	1	0	5	8	71
Inntekt 1990	2	9	3	1	2	1	1	1	2	1	3	2	28	71
Arbeid/skole	3	8	2	2	1	0	0	1	1	1	5	5	29	71
Sosial bakgrunn	1	1	2	0	1	0	0	1	2	1	4	5	18	71
Sum statistisk pålitelig samv	14	28	12	9	8	1	6	5	9	9	25	32	158	497

Tabell 6.5.5: MCA-analyse over krystabeller som gav sterk samvariasjon i kapittel 6. Eta og Beta.

	Blydig	G:rettferdig	Førsteg-tj.lengde	F:lav motiva	Likhet	Pragmat	Egen samvit norm	Andre Soldater norm	Tillit Befal strid	Streike-Rett
Tabellref.	6.1.1	6.1.1	6.1.2	6.1.2	6.1.2	6.1.3	6.2.1	6.2.1	6.2.3	6.2.4
Inntak	Eta .15 Beta .11	.06 .06	.11 .11	.09 .07	.06 .05	.06 .03	.11 .11	.09 .12	.09 .11	.13 .11
Sivil utdanning	.13 .09	.10 .10	.14 .12	.11 .10	.15 .14	.06 .01	.06 .03	.06 .00	.13 .14	.19 .17
By - land	.01 .00	.03 .06	.02 .02	.05 .06	.04 .05	.07 .08	.01 .01	.00 .00	.09 .09	.01 .00
Inntekt 1990	.11 .05	.10 .10	.14 .12	.10 .09	.13 .10	.11 .07	.10 .07	.10 .09	.08 .05	.12 .04
Arbeid/ Skole	.11 .00	.07 .01	.11 .01	.07 .04	.10 .01	.10 .03	.10 .09	.08 .03	.08 .03	.14 .04
Sosial bakgrunn	.11 .07	.11 .15	.08 .09	.05 .08	.10 .15	.13 .11	.15 .14	.08 .07	.06 .11	.12 .12

Tabell 6.5.5forts.

	Krigs-fare	Tenkt krig	NATO	Gulf	Mil. trussel	Atom uhell	Flyktning asyisøker	EU	Støtter Frp	Støtter Høyre
Tabellref.	6.3.1	6.3.1	6.3.2	6.3.2	6.4.1	6.4.1	6.4.1	6.4.2	6.4.2	6.4.2
Inntak	.04 .04	.15 .09	.11 .10	.12 .12	.12 .10	.12 .07	.16 .07	.11 .07	.14 .11	.18 .11
Sivil utdanning	.00 .05	.21 .13	.10 .11	.12 .10	.12 .11	.22 .18	.29 .21	.23 .15	.18 .16	.23 .16
By - land	.05 .05	.04 .02	.03 .04	.06 .06	.06 .04	.05 .01	.01 .04	.22 .15	.01 .01	.12 .10
Inntekt 1990	.09 .13	.19 .11	.08 .06	.10 .09	.07 .05	.12 .06	.23 .09	.11 .02	.14 .08	.16 .09
Arbeid/ Skole	.03 .03	.16 .01	.04 .05	.09 .04	.06 .01	.14 .05	.26 .12	.15 .00	.12 .01	.15 .05
Sosial bakgrunn	.11 .10	.14 .08	.10 .09	.10 .08	.07 .05	.17 .12	.13 .06	.31 .24	.12 .13	.20 .14

6.5.3 Soldatorienteringer og det militære felt

Så langt i analysen er sosialiseringmodellen ikke tilbakevist, men den har fått svak støtte i materialet. Modellen for borger i uniform har fått noe sterkere støtte. Det er likevel et stort sprang i forklaringskraft mellom begge mine integrasjonsmodeller på den ene siden og orienteringsvariablene som peker i retning av et refleksivt perspektiv for å forstå variasjoner i soldatenes tenkemåter. Jeg finner en sterk og entydig tendens i materialet til at soldater som har hatt eller hadde planer om fremtidig karriere i militæret enten på befalsskole eller i FN-tjeneste har tenkemåter, avviker i sin tenkemåte fra soldater som ikke har karriereplaner. Tilsvarende funn er entydige for soldatene som vektlegger *pikten* til å gjøre militærtjeneste. Også pliktsoldatene har tenkemåter som avviker fra de øvrige soldatene. I den grad det er rimelig å hevde at en virkelighetsoppfatning eller *ett* bestemt normativt utsagn ligger nærmere en militær

tenkemåte enn et annet, synes plikt- og karrieresoldatene å velge inn det standpunktet som ligger nærmest opp til en militær tenkemåte. De vektla mer enn andre soldater patriotiske motiv for å gjennomføre verneplikten (appendiks 4, tabell 6.4b), de var mer negative til militærneking (appendiks 4, tabell 6.5 og 6.7), mer positive til å følge ordre, selv om ordren var uheldig (appendiks 4, tabell 6.9). Plikt- og karrieresoldatene er også langt mer enn andre positive til norsk forsvarspolitik med sin sterke støtte til motstandslinjen, støtte til at atomvåpen kan inngå i forsvaret av Norge, støtte til NATO-medlemskapet og til norsk deltagelse i Gulf-krigen (tabell 6.3.2). Plikt- og karrierevariabelen har en litt mer tvetydig kobling til alarmismevariablene. Samvariasjon med påstander om krigsfare var nesten fraværende, mens oppfatning av personlig risiko samvarierte (tabell 6.3.1).

Jeg velger å trekke tre hovedkonklusjoner fra disse funnene:

1) Den betydningen som orienteringsvariablene har i mitt materiale tyder på at *det refleksive perspektivet* med vekt på handling er viktigere enn *det integrerende perspektivet* med vekt på struktur. Som en minimumsbetraktning mener jeg det er rimelig å hevde at norske vernepliktige soldater hadde et betydelig rom for refleksjon ved den kalde krigens slutt i 1991. Selv om de var underlagt militær kommando i en organisatorisk kontekst som i mange sammenhenger har ufrihet og tvang som organiserende prinsipp, har tanken vært relativt fri. Jeg finner i liten grad systemtvang fra soldatenes organisatoriske omgivelser. En norsk soldat vernepliktig soldat ved slutten av den kalde krig er en individualisert soldat.

2) Jeg presenterte et begrep om det *militære felt* i kapittel 2.3. Dette skal angi virkefeltet for soldatsosialisering. Bourdieu sammenlignet felt-begrepet med et magnetfelt som makter å tvinge seg på objekt og agenter som trenger seg inn i feltet. Funnene til dette punkt i analysen viser at det militære feltet var svært begrenset når jeg undersøker feltets grenser slik de er avlest hos norske vernepliktige soldater.

I kapittel 5.3 argumenterte jeg for at variabelen som angir karrieresoldater bør inngå i forsøket på å etablere grensene for det militære felt. De er sannsynligvis mer enn andre soldater opptatt av å tilpasse seg dominerende militære tenkemåter. Etter funnene i kapittel 6 kan argumentet muligens utvides til også å gjelde pliktsoldatene. Jeg skal likevel begrense den videre argumentasjon til karrieresoldatene. Dersom det er slik at karrieresoldatene er mer mottakelig for å ta over en militær tenkemåte enn andre, er det

mulig å tenke at vesentlig tematikk i den militære tenkemåte anno 1991, er mulig å registrere ved å betrakte de samvariasjonene som er viktige og de som fremstår som uviktige for karrieresoldatene: En tolkning basert på dette grepet, gjør det rimelig å hevde at det militære felt ved avslutningen av den kalde krig sluttet ved tenkemåter som involverer et utvidet trusselbilde (6.3) og tenkemåter der partipolitikk inngår (6.4). Men i den militære tenkemåte inngikk oppfatninger om verneplikt som rekrutteringsform (6.1), om autoritet, lydighet, tillit (6.2) og om trusselbilder om militære løsninger (6.2).

Det sterke utslaget for orienteringsvariablene kan gi støtte til en antagelse om egen-sosialisering. Egen-sosialisering forutsetter en handlingsteori med rom for refleksjon og frivillig handling.

3) Orienteringsvariablenes betydning kan også utlegges slik: Soldatene som har inntatt et standpunkt til spørsmål om plikt, militær karriere eller exit velger tydeligvis samtidig inn et batteri med andre holdninger. Soldatenes tenkemåter fremstår i bestemte kognitive og normative mønstre – en større helhet. Dette leder naturlig til følgende spørsmål: Er soldatorienteringer en avgjørende mellomliggende variabel for å forstå strukturvariablenes innvirkning på soldatenes tenkemåter?

En mulighet er at sosialiseringensvariablene har større betydning for soldatene som orienterer seg i retning plikt og/eller soldatene som orienterer seg mot en militær karriere. Mine data gir imidlertid ingen støtte for en slik antagelse.⁵ Eksponeringsvariabelen har ikke systematisk større effekt for soldater med karriereplaner enn andre. Ett unntak er variablene for militære trusselbilder og personlig risiko (jf. tabell 6.3.1) og oppfatninger av militær trussel i et utvidet trusselbilde (jf. tabell 6.4.1). Eksponeringsvariabelen har heller ikke systematisk større betydning for tenkemåter hos soldatene som vektla plikten i sin støtte til almen militærtjeneste. Unntakene som gav statistisk pålitelig samvariasjon var oppfatning om verneplikts-soldaten som en som adlyder ordre (jf. tabell 6.1.1 B: Lydig) og at verneplikten gav lite motiverte soldater (jf. tabell 6.1.2: F: Lav motiva.). Det var også større variasjon i synet på flykninger og asylsøkere som mulig trussel mellom veteraner og andre i gruppen av soldater med pliktorientering. Heller ikke blant soldatene som ikke var orientert mot exit, gav eksponeringsvariabelen på noen systematisk måte større grad av statistisk pålitelig samvariasjon.

⁵ Jeg har kjørt alle tabellene i kapittel 6 mot eksponeringsvariabelen 'tjenestetid avtjent', men kontrollert for orienteringene 'plikt', 'exitplaner' og 'militær karriere'.

Jeg har alternativt valgt et tilgrensende tema for neste kapittel. Jeg skal der drøfte om det er mulig å spore noen av variasjonene som er vist i kapittel 6, tilbake til en av de tre sentrale normkildene jeg undersøker for soldatene: befalet, soldatkollektivet eller det sivile miljø. Får det integrerende perspektiv større betydning når jeg legger vekt på soldatorientering mot ulike normsendere? Har det betydning for variasjon i soldatenes tenkemåter når jeg differensierer mellom medsoldater og befal som normsendere i militæret?

6.5.4 *Borger i uniform*

Jeg har så langt sammenlignet styrken i mine to hovedmodeller ved å vurdere statistisk pålitelig samvariasjon i de to modellene opp mot hverandre. Hver av modellene har jeg kontrollert med en MCA-analyse. MCA-analysen viste at noen av indikatorene for modellen for 'borger i uniform' ble svekket når de ble kontrollert for gjensidig påvirkning. Jeg vurderer imidlertid ikke denne svekkelsen som så omfattende et den er stor nok til å forkaste modellen for 'borger i uniform'. Særlig variabelen sivil utdanning fremstår også etter MCA-analysen som viktig. Denne variabelen er i kapittel 6 dikotomisert slik at den skiller mellom soldater med 9-årig skole og soldater som hadde yrkesrettede studieretningsfag, og på den andre siden soldater med allmennfag fra videregående skole og soldater med høyskole og universitetsfag. MCA-analysen er således brukt til å teste ut holdbarheten av konklusjonene som er trukket med grunnlag i tabell 6.5.1.

Kan MCA-analysen også gi selvstendig kunnskap om hovedmodellenes innbyrdes styrke? Mitt svar er et betinget ja. Det er betinget av at jeg har gjort et rimelig utvalg fra korrelasjonene i kapittel 6. Dernest må tolkningen reflektere den erfaring jeg så langt har med dataene – at det er nødvendig å innholdsbestemme de statistiske variasjonene som jeg finner for soldatenes møte med militæret.

Når jeg presenterer en MCA-analyse der indikatorer fra begge modellene inngår, har dette som mål å svare på to spørsmål:

- 1) Eksisterer det indirekte sammenhenger mellom indikatorer for sosialiseringmodellen og indikatorer for borger i uniform-modellen som bør åpne for en revurdering av de konklusjonene jeg allerede har presentert?

2) Er det grunnlag for å konkludere mer entydig om de to hovedmodellenes innbyrdes styrke i mitt materiale?

Utvalget av variablene for MCA-analysen i tabell 6.5.6 er basert på utvalgene i tabell 6.5.3 og 6.5.5. Disse var igjen valgt ut på bakgrunn av hvilke av soldatenes tenkemåter som gav betydelig statistisk pålitelig samvariasjon i kapittel 6. Jeg har i tabell 6.5.6 videre gjort et utvalg av de uavhengige variable som etter MCA-analysen i kapittel 6.5.3 og 6.5.5 er minst svekket ved kontroll for andre uavhengige variable. Fra sosialiseringsmodellen har jeg valgt ut eksponeringsvariabelen 'tjenestetid' og variabelen som angir om soldatene mener de er i en stridende stilling eller ikke ('stridende'). Fra modellen for 'borger i uniform' har jeg valgt å ta med variabelen 'sivil utdanning' og 'inntekt 1990'. Variabelen for inntekt året før de gikk inn i militæret blir svekket noe i MCA-analysen i tabell 6.5.5, men ikke så mye at den er uten betydning for variasjoner i soldatenes tenkemåter. I tabell 6.5.6 er noen utfall uthevet. Disse svarer til utfall i kapittel 6 som viste statistisk pålitelig samvariasjon målt med Gamma, eller målt med Cramers V der jeg ikke hadde data på ordinalnivå.

Resultatene i tabell 6.5.6 viser at de uavhengige variablenes betydning for soldatenes tenkemåter i liten grad blir svekket ved kontroll med de øvrige uavhengige variablene. Et unntak er variabelen for 'inntekt 1990'. Men det er bare variasjonen med holdningene til norsk deltagelse i Gulf-krigen med KV Andenes som kommer svakere ut enn i tabell 6.5.5.

Tabell 6.5.6 MCA-analyse: Sammenligning av to indikatorer for sosialiseringsmodellen og to indikatorer for 'borger i uniform-modellen'. Eta og Beta.

Soldatenes tenkemåter	B.lydig	J-plikt	G.rett-ferdig	F.lav motiva	Førsteg.tj.lengde	Likhet	Pragmat	F.demokratisk
Tabellref.	6.1.1	6.1.1	6.1.1	6.1.2	6.1.2	6.1.2	6.1.3	6.1.4
Tjenestetid	Eta .09 Beta .12	.08 .07	.05 .04	.12 .11	.09 .11	.08 .06	.03 .03	.11 .10
Stridende	.05 .07	.10 .10	.03 .03	.05 .06	.07 .06	.00 .01	.01 .01	.10 .10
Sivil utdanning	.13 .13	.00 .01	.09 .06	.09 .06	.11 .09	.14 .11	.07 .04	.05 .03
Inntekt 1990	.10 .06	.03 .04	.08 .06	.08 .05	.14 .12	.11 .06	.10 .09	.07 .06

Soldatenes tenkemåter	Troppsbefal	Andre soldater	Egen samvit	Ordre- nekt	Tillit Soldat strid	Tillit befalet strid	Streike- rett?
Tabellref.	6.2.1	6.2.1	6.2.1	6.2.2	6.2.3	6.2.3	6.2.4
Tjenestetid	.13	.15	.05	.11	.07	.19	.10
	.13	.14	.05	.11	.06	.19	.09
Stridende	.03	.05	.04	.07	.09	.08	.04
	.03	.04	.01	.08	.09	.09	.04
Sivil utdanning	.05	.06	.04	.04	.02	.12	.18
	.04	.03	.01	.01	.03	.09	.15
Inntekt	.08	.06	.09	.09	.08	.05	.11
1990	.07	.05	.09	.09	.07	.03	.05

Soldatenes tenkemåter	Krigs- fare	Politisk press	Tenkt krig	Militær motstand	NATO	Gulf
Tabellref.	6.3.1	6.3.1	6.3.1	6.3.2	6.3.2	6.3.2
Tjenestetid	.07	.08	.04	.09	.09	.09
	.07	.08	.04	.10	.10	.09
Stridende	.00	.02	.13	.06	.10	.10
	.00	.01	.12	.05	.08	.09
Sivil Utdanning	.00	.03	.19	.07	.10	.12
	.05	.01	.14	.04	.10	.11
Inntekt	.12	.07	.18	.09	.09	.09
1990	.14	.07	.13	.08	.07	.06

Soldatenes Tenkemåter	Militær trussel	Atom uhell	Flyktninger asylsøkere	EU	Støtter FrP	Støtter Høyre
Tabellref.	6.4.1	6.4.1	6.4.1	6.4.2	6.4.2	6.4.2
Tjenestetid	.11	.06	.12	.06	.17	.10
	.09	.06	.07	.03	.04	.05
Stridende	.01	.05	.05	.03	.02	.02
	.01	.04	.05	.03	.01	.01
Sivil Utdanning	.14	.22	.27	.23	.18	.25
	.14	.22	.23	.22	.16	.23
Inntekt	.05	.10	.19	.13	.08	.16
1990	.04	.04	.10	.05	.02	.09

Hovedkonklusjonen etter MCA-analysen med indikatorer for begge modellene inne i samme regneoperasjon, er at *sosialiseringsmodellen* står igjen med begrenset forklaringskraft når jeg tar høyde for innholdsvurderingen fra avsnitt 6.5.1. Denne innholdsbestemmelsen viste at flere av de sterkeste sammenhengene mellom eksponeringsvariabelen i sosialiseringsmodellen og soldatenes tenkemåte ikke med rimelighet kan tilskrives en militær tenkemåte. Soldatenes føyelighet øker ikke med eksponeringsvariabelen hverken som lydighet (Tjenestetid vs. ordrenekt) eller i form av økt tillit til befalet (Tjenestetid vs. Tillit befalet). Befalet som normsender blir heller ikke oppfattet som viktigere av soldater som har vært lenger inne, enn av soldater med kort tjenestetid.

De funnene som gav støtte til sosialiseringsmodellen i avsnitt 6.5.1 blir imidlertid ikke svekket i MCA-analysen. Tjenestetidens lengde samvarierer også med tenkemåter om

verneplikten og om oppfatninger om alarmisme når jeg måler med Beta-koeffisientene (tabell 6.5.7: Tjenestetid vs. Førsteg.tj. lengde/Politisk press/Militær trussel).

Heller ikke indikatoren for soldatstatus som stridende ble i MCA-analysen svekket på samvariasjoner med soldattekemåter som gav statistisk pålitelig samvariasjon slik jeg summerte opp i avsnitt 6.5.1. Disse statistisk pålitelige resultatene som er angitt med uthevet skrift i tabell 6.5.7, har Beta-koeffisienter som avviker i særlig grad fra Eta.

Modellen for *borger i uniform* viser heller ikke systematisk samvariasjon mellom indikatorene i borger i uniform-modellen og soldatenes tekemåter, men min konklusjon om samvariasjon med tekemåtene om verneplikt og om utvidet trusselbilde og partipolitikk blir ikke særlig svekket i MCA-analysen. To av beta-koeffisientene for sivil utdanning blir trukket lengre ned enn i tabell 6.5.6 (Sivil utdanning vs. G: Rettferdig/F: Lav motiva.), for øvrig blir ikke indikatoren 'sivil utdanning' eller 'inntekt 1990' svekket mer enn i tabell 6.5.6.

---

7. Det militære feltets variasjon med soldatkoblinger

Hovedfunnet fra kapittel 6 var at sosialiseringspotensialet i militærorganisasjonen ved slutten av den kalde krigen var begrenset. Konklusjonen var basert på følgende hovedfunn: Variablene som angav trekk ved soldatenes romlige og organisatoriske kontekst, viste begrenset samvariasjon med soldatenes tenkemåter. Eksponeringsvariabelen for hvor lenge soldatene hadde vært inne til tjeneste gav liten forklaringskraft. Fra dette sluttet jeg at borgere i uniform i hovedsak klarte å vedlikeholde sine tenkemåter gjennom førstegangstjenesten. Mine kvalitative data svekket ikke denne konklusjonen. Selv om sosialiseringsmodellen ikke lar seg avvise, er det ikke dekning for å hevde at norsk ungdom på noen systematisk måte ble sosialisert til militære tenkemåter ved slutten av den kalde krig. Variablene for soldatenes livsløpsvariable gav noe større samvariasjon med soldatenes tenkemåter. Selv om modellen for 'borger i uniform' ble svekket noe i MCA-analysen, var livsløpsvariable - særlig sivil utdanning, viktig for noen aspekt ved soldatenes tenkemåter.

I dette kapittel skal jeg drøfte to hovedtema: For det første ett spørsmål som står uforklart etter kapittel 6: Noen viktige samvariasjoner med sosialiseringsvariablene lar seg vanskelig forklare med referanse til militære tenkemåter som forvaltes av militærprofesjonen. I dette kapittelet skal jeg derfor gjøre et forsøk på systematisk å skille mellom medsoldater og befalet som normkilder. Sosialisering i militæret kan ha medsoldater som kilde, så vel som befal. For det andre: I kapittel 2 drøftet jeg primært betydningen av to modeller innenfor et integrerende perspektiv - sosialiseringsmodellen og modellen for borger i uniform. Jeg valgte imidlertid også å presentere indikatorer som skulle gjøre det mulig å sammenligne strukturelle forhold innenfor et integrerende perspektiv med indikatorer for et refleksivt perspektiv, -

orienteringsvariable. Resultatene fra kapittel 6 tydet på at soldatorienteringer til støtte for et pliktargument, for mulig videre militær karriere og exit-orienteringer hadde langt større samvariasjon med soldatenes tenkemåter enn både rom-/organisasjonsvariablene og variablene for soldatens livsløp. I dette kapittelet skal jeg gå videre langs dette handlingsorienterte sporet.

Jeffrey Alexander mener handling kan betraktes som normativt bestemt av aktørenes mål, betinget av strukturer eller som begge deler. Den tredje synsmåten er det Alexander benevner multidimensjonalitet (Alexander I, 1982:66). I denne 'ja-takk-beggedeler' strategien ligger ingen endelig løsning på den vanskelige handling – orden eller aktør – struktur problematikken. Utfordringen i et multidimensjonalt inntak ligger i måten strukturdata og handlingsdata blir sett i sammenheng. Etter mitt syn kan det ene datasettet sannsynliggjøre eller svekke konklusjonen på det andre. Men ettersom begge posisjoner skal tillegges vekt, kan for eksempel data om handling neppe tilbakevise konklusjoner fra strukturdata. Sannsynligvis er den mest konkrete handlingsanvisningen for en forsker at begge typer data må inngå i forskerens dialog med seg selv og omgivelsene.

I dette kapittelet spør jeg: Blir konklusjonen om sosialiseringmodellen eller modellen for borger i uniform svekket eller styrket dersom jeg trekker inn soldatenes orienteringer som uavhengige variable i analysen? Kanskje er det slik at militær sosialisering har større betydning enn det jeg viser i kapittel 6, men at det militære felt bare strekker seg til de soldater som orienterer seg i retning befalet? I hvilken grad har soldatenes egen handling og holdning betydning for å strukturere det militære felt?

Data om soldatenes orienteringer gjør det også mulig å differensiere mulige *kilder* for militære tenkemåter innad i militæret – hvilke normkilder soldatene selv direkte eller indirekte orienterer seg mot.

Soldatkoblinger til siviltt samfunn, befal og medsoldater

Jeg benytter i den videre drøfting et begrep om 'kobling'. Det avviker noe fra orienteringsbegrepet fra kapittel 6. Der la jeg vekt på noen sider ved hvor soldatene ønsket seg (exit og militær karriere) og i hvilken grad soldatene la vekt på plikt i sin oppfatning av militærtjenesten. I dette kapittelet dreier jeg interessen noe fra

orientering mot ideer og visjoner til orientering mot personer og miljø. I dette kapittelet er jeg særlig interessert i soldatenes orienteringer mot varierende normkilder. Et begrep om 'orientering mot' kan imidlertid tolkes både som en tilknytning og som en avvísning. Av hensyn til språklig presisjon velger jeg derfor i dette kapittelet begrepet 'kobling' og 'kobling mot', i stedet for et begrep om 'orientering mot'. Når en soldat velger en kobling mot sivilt samfunn, medsoldater eller eget befall, velger jeg å tolke dette som en positivt ladet kobling.

Koblingsbegrepet skal spesifisere soldatenes relasjoner til sine omgivelser. Soldatkobling dekker både samhandling, kontaktflater og holdninger til egne omgivelser. Jeg har valgt å se modellen for borger i uniform og sosialiseringmodellen i lys av koblinger i retning av de sivile omgivelsene, koblinger i retning befalet og koblinger i retning medsoldatene. Drøftingen vektlegger som i kapittel 6 analyseskjemaets høyre side (Figur 2.2/2.3, kapittel 2). To typer indikatorer blir brukt gjennomgående for alle tre koblingene. Det ene er indikator for kontakt og kontakthypighet. Jeg forventer at kontaktflate mot ulike mulige normkilder vil ha betydning for å etablere, vedlikeholde eller forsterke normfelleskap og felles virkelighetsoppfatninger. I avsnitt 7.1 er dette operasjonalisert som avislesning. I avsnitt 7.3 og 7.4 inngår indikatoren for kontakt i en indeks for tillit. Indikatoren for kontakt og kontakthypighet gir imidlertid bare *indirekte* kunnskap om hvilke kilder soldatene vektlegger. Mitt direktespørsmål om normkilder er presentert i kapittel 4. Spørsmålet lød: "I vårt arbeid må vi ofte svare for oss overfor grupper og personer som har meninger om hvordan vi utfører arbeidet vårt. Hvem sine meninger tar du vanligvis mest hensyn til i din tjeneste som soldat?" Spørsmålet gir en rekke svaralternativ. Fire normkilder skiller seg ut som de viktigste i svarene: Egen samvittighet, troppsbefall, andre soldater og soldatens sivile hjemmemiljø (tabell 4.9). Denne indikatoren for normkilder blir brukt gjennomgående i avsnitt 7.1, 7.3 og 7.4. Det kan innvendes mot en slik egenrapportering at den blir rammet av argumentet om at det alltid er en kløft mellom motivasjoner og derpå følgende handling (Østerberg 1986:12). Etter mitt syn blir ikke min bruk av soldatenes egen vurdering av normkilder rammet av denne kritikken. Jeg tar nettopp *ikke* for gitt at den normsender som soldaten anviser også er hans viktigste normsender. Jeg undersøker empirisk samvariasjonen mellom denne soldatkoblingen og soldatenes tenkemåter.

En tredje dimensjonen for kobling, er tillit. Mitt tillitsbegrep er presentert i kapittel 4. Jeg velger i dette kapittelet å betrakte tillit som en indikator for kobling, men jeg reserverer drøftingen av tillit for diskusjon av koblinger mot befal og medsoldater.. Når en soldat har tillit til sitt befal er det rimelig å tro at han også er mer mottakelig for den tenkemåten som befalet står for.

Dersom sosialiseringmodellen skal få ny støtte i materialet, forventer jeg at soldatenes befalskoblinger må samvariere med soldatenes tenkemåter. Samvariasjon mellom soldatenes koblinger mot medsoldater vil gi en mer usikker sosialiseringmodell. Dette fordi jeg mangler kunnskap om hva som påvirker normproduksjon og subkulturer innad i soldatgrupper. Modellen for borger i uniform får ny støtte i materialet dersom soldatkoblinger til sivilt samfunn gir samvariasjon med soldatenes tenkemåter.

7.1 Soldater med sivil kobling

Data om soldatenes sosiale bakgrunn gjelder i hovedsak soldatenes historie. Sosial bakgrunn fremstår som etablerte strukturer og som en mulig handlingskontekst for soldatene i tjeneste. Oppvekstfylke og hovedforsørgers yrke angir trekk ved sosial bakgrunn som soldaten ikke har kunnet påvirke – rollene er tilskrevet. Det er rimelig å anta at soldatene i sin tid har vært med på å velge utdanning og sivil status, men på det tidspunkt militærtjenesten starter, er dette i hovedsak valg som er foretatt. Analysen i kapittel 6 av soldatenes tidsvariable eller bakgrunnsvariable betrakter således soldaten primært som objekt, der hans handlingsrom er bestemt av strukturelle forhold.

Det er mulig å tenke seg viktige relasjoner mellom den enkelte soldat og sivilsamfunnet som kommer i tillegg til soldatens forhold til egen sosial biografi. Soldaten kan gjennom handling selv forsterke eller svekke betydningen av egen biografi. Med referanse til Blairs begrep om eksternt integrering som ble introdusert i kapittel 1, er det mulig å tenke seg at soldatene selv kan påvirke graden av eksternt integrering.

Ved slutten av den kalde krig hadde soldaten fått fritid som gjorde det mulig å opprettholde en sivil kontaktflate under førstegangstjenesten. Post og telefon var rimelig lett tilgjengelig for de fleste. Gratis hjemreiser var blitt en innarbeidet del av førstegangstjenesten. I tillegg til relasjoner til det sivile hjemmemiljø har jeg vært åpen for den muligheten at soldaten kan få vennskap, kjærlighetsforhold og andre forbindelseslinjer til sivile nærmiljø ved tjenestestedet.

Langt de fleste norske vernepliktige soldater er etter krigen i hovedsak blitt sendt til andre landsdeler enn den de kom fra. Etter at Tysklandsbrigaden ble trukket hjem i 1953 (Breidlid m.fl. 1990:167), har de største militære avdelingene vært lokalisert til Nord-Norge. Det er lange militære tradisjoner for å sende vernepliktige maruskaper til andre landsdeler enn der de hører hjemme. Et argument er det geopolitiske. Trusselen antas å være størst mot andre områder enn der befolkningsskonsentrasjonen er størst. Et annet argument knytter an til militærpsykologi: Det er lettere å unngå fraternisering med lokalbefolkningen dersom soldatene ikke er rekruttert lokalt. Det er også grunn til å tro at militærorganisasjonens sosialiseringspotensiale overfor soldatene blir større der soldatene flyttes langt fra hjemstedet.

Kontakt med sivile lokalmiljø ved tjenestestedet er betinget av at et slikt nærmiljø eksisterer, og av at soldatene har rett til å forlate leiren. Den norske militære infrastruktur er slik at flere større avdelinger med vernepliktige soldater mangler et by- eller bygdemiljø i nærområdet. Adgangen for soldatene til å oppsøke det sivile nærmiljø ble gradvis utvidet på 1950- og 1960-tallet. Soldatene fikk rett til permisjon etter endt tjeneste om kvelden. Men så sent som i 1970 sendte Forsvarsdepartementet ut utkast til permisjonsbestemmelser der det het at militært personell generelt sett ikke hadde krav på permisjon av noen art (LK 1971:64). Frazerutvalget foreslo å skille skarpere mellom 'soldatens fritid' og 'soldatens tjenestetid' (Frazerutvalget 1971:18):

"Gruppen foreslår at det i Forsvaret gjennomføres en ordning med fri adgang til å oppholde seg utenfor forlegningen/tjenestestedet i tiden mellom tjenestens slutt den ene dag og tjenestens begynnelse neste dag." (sm.st, s. 24)

På Landskonferansen høsten 1971 opplyste arbeidsgruppens formann at det hadde vært en tradisjon å betrakte døgnets 24 timer som tjeneste (LK 1971:57).

Jeg valgte i min spørreundersøkelse to indikatorer på sivil kontaktflate i leirens sivile omgivelser. "Hvor ofte er du utenfor leirområdet?" (tabell 28c i appendiks). Hver tredje soldat var utenfor leirområdet hver dag. Nesten en av ni soldater var utenfor leirområdet minst en gang i uken.. På spørsmålet om soldaten "deltar (..) på sivile møter eller kurs utenfor leiren", svarte bare en av ti at de gjorde dette minst en gang i uken (tabell 28d i appendiks). Indikatorene for sivil kontakt med det sivile nærmiljøet gav ingen samvariasjon av betydning. Av fremstillingsøkonomiske grunner har jeg valgt å ikke gi plass til disse krysstabellene i tabell 7.1.2.

En viktig kontaktform til hjemmemiljøet er de organiserte hjemreisene. Tidlig på 1990-tallet hadde hver soldat med 15 måneders tjeneste rett på 6 gratis hjemreiser. Hver soldat som skal avtjene 15 måneders tjeneste hadde krav på 26 permddager i løpet av tjenestetiden. Denne kontaktformen med hjemmemiljøet er blitt gradvis viktigere de siste 20-30 årene. I 1971 hadde soldatene med 15 måneders tjeneste krav på 2 gratis hjemreiser. På landskonferansen for tillitsmenn i Forsvaret på KNM Harald Hårfagre samme år ble det reist krav om at antallet gratis hjemreiser ble øket fra 2 til 4 (LK 1971: Vedlegg 2, s. 6). Hjemreisene er sannsynligvis en viktig anledning for soldatene til å drøfte militære tenke- og handlemåter med venner og familie. Jeg antar hjemreisene er en viktig struktur for kontakt med det sivile hjemmemiljøet. Men ettersom hjemreisene i all hovedsak er jevnt fordelt, er det vanskelig å omgjøre dem til en variabel. Likevel innebærer tjenesten at sivile bånd blir svakere. En av soldatene jeg intervjuet illustrerte dette slik:

- Har du mye kontakt med familie og venner hjemme?

Soldat 4: *Ja, familien er det jo lett å holde kontakten med, men – de aller nærmeste vennene, de er også greie, men det er jo mange som liksom har sklidd ut da, for å si det på den måten. Du får liksom ikke... Det er liksom ikke så næye om du er hjemme eller borte lenger.*

I min undersøkelse "Verneplikt og samfunn" fikk soldatene to spørsmål om kontakt med hjemstedet. Det ene gjaldt kontakt med slekt og venner hjemme. I parentes bak spørsmålet var 'kontakt' eksemplifisert som telefon, brev, besøk. Åtte av ti soldater oppgav at de hadde kontakt med slekt og venner hjemme minst en gang i uken (tabell 28a i appendiks). I ettertid er det lett å se at jeg her burde brukt lukkede kategorier som var mer differensierte. Den andre indikatoren for hjemmekontakt var egenrapportering av avislesning. Her oppgav halvparten av soldatene at de leste aviser fra hjemstedet minst en gang i uken. 25 prosent oppgav at de leste lokalaviser hver dag (tabell 28b i appendiks). Denne relasjonsvariabelen innebærer ikke samhandling og dialog, som den forrige. Det er likevel rimelig å tenke at den samlet indikerer grad av kobling mot soldatens sivile hjemmemiljø. Jeg har valgt avislesning som sentral indikator for kontakt med det sivile hjemmemiljø i den videre analysen (tabell 7.1.1 og 7.1.2).

Tabell 7.1.1: Indikatorer for soldatenes kobling mot eget hjemsted

a) <i>Hvor ofte leser du aviser fra ditt hjemsted?</i>	%
Hver dag	24
Minst en gang i uken	36
Sjeldnere	39
N=100%	(1425)
Ikke svar	(11)
Referanse tabell 7.1.2: Avislesing	
b) <i>Normsendere for soldatene¹</i>	%
Andre	89
Mitt sivile miljø (familie, venner)	11
N=100%	(1370)
Ikke svar	(66)
Referanse til tabell 7.1.2: Sivile miljø	

Jeg har tidligere i undersøkelsen presentert ett spørsmål der jeg har spurt soldatene direkte om hvilke normsendere de selv vektlegger. Hovedfunnene er gjentatt i tabell 7.1.1. Bare en av ti soldater oppgav at de tok mest hensyn til meningene i eget sivilt nærmiljø når de utførte sin tjeneste. Det sivile nærmiljø ble oppgitt som den fjerde viktigste kilden til meninger om tjenesten som soldaten tok hensyn til. Jeg fant i tabell 4.9 at soldatene primært lyttet til sin egen samvittighet og til befalet. Tredje viktigste kilde som soldatene oppgav at de tok hensyn til var 'andre soldater'. I tabell 7.3 er soldatenes valg av hjemmemiljø som normkilde en dikotomisert variabel som i tabell 7.1.1. Jeg skiller mellom dem som oppgav 'Mitt sivile miljø (familie, venner)' som viktigste normkilde og alle andre normkilder som blir angitt.

Jeg har i tabell 7.1.2 undersøkt om soldatenes tenkemåter varierer med ulike koblinger mot soldatens sivile hjemmemiljø. Mitt funn er at slik kobling har liten betydning. Variabelen for avislesing gir knapt samvariasjon. Sterkest er samvariasjonen mellom denne indikatoren for kontakt med det sivile hjemmemiljøet og oppfatning av personlig risiko for at de som soldat noen gang kommer til å delta i krig (gamma: 0.09***, tabell 29a i appendiks). Samlet gir imidlertid indikatoren avislesing ikke grunnlag for å hevde at det sivile hjemmemiljø er viktig som kilde for soldatenes tenkemåter.

Soldatenes egenrapportering av viktigste normkilder gir heller ikke særlig støtte for at koblinger mot det sivile hjemmemiljø har betydning for soldatenes tenkemåter. Variabelen for normsender i sivilt hjemmemiljø gir 13 statistisk pålitelig samvariasjoner for soldatenes tenkemåter av 61 mulige. Soldatene som oppgav hjemmemiljøet som viktigste normsender for egen tjeneste var mindre overbeviste enn andre soldater om at

¹ Det er gjort mer detaljert rede for funn om normsenderne i tabell 4.9

det var en plikt å forsvare folk og fedreland (Tabell 7.1.2: Sivile miljø vs. J:plikt/tabell 29 appendiks). De var langt mer positive enn andre soldater til at det burde bli lettere å velge sivilteneste (Sivile miljø vs. D:bør bli lett/tabell 29c i appendiks) og at militærnekting er en viktig demokratisk rettighet (Sivile miljø vs. F:demokratisk/tabell 29d i appendiks). Soldatene som oppgav hjemmemiljø som viktigste normsender var mer skeptiske enn andre soldater til at K/V Andenes ble sendt for å delta i operasjonene i Gulfen (Sivile miljø vs. Gulf/tabell 29e i appendiks). Denne samvariasjonen mellom min indikator for oppfatning om norsk deltagelse i Gulfkrigen og indikator for sivil kobling er interessant. Den er den sterkeste av alle korrelasjonene i tabell 7.1.2. Men viktigst er det at den er en av de variablene som i sterkeste grad knytter an til politiske begivenheter som var aktuelle da undersøkelsen ble gjennomført. Det er grunn til å tro at det norske militære engasjement i krigen mot Irak var tema i mange norske hjem. På den andre siden ligger det en begrensning for generalisering i antallet soldater som oppgir hjemmemiljø som viktigste normsender. De utgjør bare 155 soldater i tabell 29e i appendiks.

Tabell 7.1.2 Soldatenes tenkemåter i forhold til deres koblinger mot det sivile samfunn

a) Rekruttering og verneplikt. (Cramers V og Gamma) Argumenter FOR

	A: gode	B: lydig	C: menn	D: oppsl	E: speil	F: demo	G: rett	I: billig	J: plikt	K: antall
Cram. V										
Gamma										
Avislesing	.05	.03	.04	.05	.05	.07	.05	.04	.04	.03
Sivile miljø	-.08*	-.04	-.03	-.02	-.06	.05	.07*	-.01	.02	.01
Sivile miljø	.06	.02	.03	.06	.05	.08*	.08	.03	.09**	.03
Sivile miljø	.08	-.02	.07	.10	.07	.07	.12	.08	.22**	.06

b) Verneplikten (Cramers V og Gamma)

	Rekr. form	Førsteg. tjen lengde	Argumenter MOT verneplikt						Indekser		
			A: teknologi	B: militarist	C: svak plikt	D: urettferdig	E: unyttig	F: lav motiva.	Demokratisk	Effektiv milorg	Likhet
Avislesing	.04	.07	.05	.06	.06	.07*	.08**	.06	.02	.04	.06*
Sivile miljø	.07	.00	-.00	-.01	.05	-.04	.04	.02	-.01	.07	-.08*
Sivile miljø	.05	.06	.06	.05	.05	.03	.07	.06	.10	.04	.04
Sivile miljø	.12	-.10	-.05	-.12	-.01	-.06	-.17	-.11	-.12	-.02	-.08

c) Soldatmotiv for å gjøre militær verneplikt (Cramers V og Gamma)

	Argumenter FOR						Indekser	
	A: hjemmefra	B: selvforvar	C: lang sivil	D: fedrelandet	E: som andre	F: rett og plikt	Patriot	Pragmat
Avislesing	.06	.07	.06	.05	.04	.06	.02	.03
Sivile miljø	-.07	-.01	.01	.04	-.01	.12**	.00	-.05
Sivile miljø	.05	.07	.09*	.07	.07	.08*	.06	.05
Sivile miljø	.02	.03	-.16*	.15	-.01	.20**	-.16*	.12

d) Siviltjenesten, verneplikens grenser og tillitsmannsordningen (Cramers V og Gamma)

	Siviltjenesten og verneplikens grenser						Tillitsmannsordning	
	A:over-bevisn.	B:under-graver	C:verving	D:bør bli lett	E:lettere Tjeneste	F:demo-kratisk	Fornøyd m. TMO?	Streike-rett?
Avis-lesing	.05	.04	.04	.08*	.07	.03	.09**	.05
	-.04	.00	.05	-.06	-.02	.02	-.07	-.05
Sivile miljø	.06	.10**	.06	.11***	.02	.09**	.05	.07*
	-.06	.18**	.14	-.25***	.02	-.20**	-.08	-.19**

e) Militært trusselbilde og forsvarspolitikk (Cramers V og Gamma)

	Militært trusselbilde				Forsvarspolitikk			
	Krigs-fare	Pol. press	Tenkt krig	Personl. risiko	Mil. motstand	Motstand a-våpen	NATO	Gulf
Avis-lesing	.04	.05	.02	.10***	.05	.02	.06	.03
	-.06	.08	.03	.10**	-.08	-.03	-.13*	-.06
Sivile miljø	.08*	.07*	.02	.07*	.06*	.05	.05	.10***
	-.04	.03	-.08	-.10	-.22*	-.18	-.17	.30***

f) Utvidet trusselbilde (Cramers V og Gamma)

	Militær trussel	Politisk ekstrem	Over-befolkn	Økon. kriser	Atom uhell	Aids	Flyktn asylsøk	Gradvise miljøed.
Avis-lesing	.06	.06	.06	.07	.08*	.06	.06	.07
	-.02	.03	.03	-.04	-.00	-.02	.02	.02
Sivile miljø	.06	.04	.10*	.10*	.10**	.07	.06	.05
	-.02	-.09	.07	.15*	-.19***	-.16*	-.04	-.09

g) Oppslutning om EU og partier (Cramers V og Gamma)

	EU	Parti	FrP	Høyre	KrF	Sp	DNA	SV
Avis-lesing	.05	.07	.00	.01	.05	.02	.04	.04
	-.07	--	.00	-.00	-.11	.05	-.05	.08
Sivile miljø	.02	.08	.06	.03	.01	.00	.04	.00
	-.04	--	.20	-.10	.11	-.03	-.13	.01

* Statistisk pålitelig på .05 nivå, ** Statistisk pålitelig på .01 nivå; *** Statistisk pålitelig på .001 nivå

Den begrensede samvariasjonen mellom soldatenes sivile koblinger og deres tenkemåter samlet sett, styrker ikke modellen for borger i uniform. Eller mer presist: Modellen for borger i uniform gir liten forklaringskraft når jeg prøver den i et refleksivt perspektiv. Når jeg nøler med helt å avvise modellen for borger i uniform med grunnlag i funnene presentert i tabell 7.1.1, er det fordi den kritiske variabel om tenkemåter knyttet til krigføring mot Irak, gav så klar samvariasjon.

7.2 Rom for påvirkning av soldatgruppene

Med noen få viktige unntak viser soldatenes sivile koblinger begrenset samvariasjon med soldatenes tenkemåter. I det videre ønsker jeg å sette søkelys på normkilder i militærorganisasjonen selv – medsoldater og befal. Men er det rom for påvirkning av

soldatene? Finnes det lokale forskjeller av betydning som kan tyde på at det er større rom for intern integrering og sosialisering enn jeg så langt har funnet?

Drøftingen fra kapittel 4 viste at det i liten grad var mulig å etterspore samvariasjon mellom forsvarsgren eller våpengren. Dersom det eksisterer kulturforskjeller mellom disse, lar de seg ikke etterspore i mitt materiale. Dette samsvarer med funn fra Offisersundersøkelsen der forsvarsgren gav liten forklaringskraft (Jacobsen 1996:440/453). Tilsvarende er det vanskelig å etterspore en særlig avdelingskultur i Brigaden i Nord-Norge som systematisk samvarierte med soldatenes tenkemåter.

I dette avsnittet skal jeg undersøke om det er variasjoner i soldatenes tenkemåter på lokalt nivå. Med utgangspunkt i primærgruppeteorien ønsker jeg å gå inn der smågrupperelasjonene kan tenkes å virke. Sannsynligvis er disse mest virksomme i uformelle nettverk som er vanskelig å isolere i en bredt anlagt kvantitativ undersøkelse. Den laveste organiserte enhet i militærorganisasjonen er laget eller tilsvarende. Normalt vil et lag ha færre enn 10 mann. Dette nivået var det vanskelig å få statistiske data på uten at bredden i undersøkelsen som helhet ble rammet. Kunnskap på nettverksnivå og lagsnivå planla jeg å få gjennom intervjuene.

Soldat 6: Nå etter at vi fikk nye lagførere har det ikke vært sånn veldig spesiell kontakt. Den forrige lagføreren vi hadde, han dimma jo for en måneds tid siden. Han hadde vi et utrolig godt forhold til, vi jobba veldig bra sammen. Men det vil sikkert opparbeide seg med denne lagføreren også.

Med spørreundersøkelsen har det i stedet vært mulig å få data på troppsnivå eller tilsvarende. Det er ikke vanskelig å finne innvendinger mot å gå inn på dette nivå for å etterspore potensiale for primærgruppepåvirkning. En tropp eller tilsvarende kan ofte være på over 30 personer. Det kan tenkes flere primærgrupper i en slik organisasjon. På den andre siden er det mulig å tenke seg at normsendere eller opinionsledere kan ha påvirkningskraft ut over grupper på 30 personer. Hovedargumentet med å gå inn på troppsnivå i tillegg til det rent forskningsøkonomiske, er imidlertid at dette er laveste enhet kommandomessig for yrkesoffiserene. Laget er ofte ledet av vernepliktige soldater uten befalsskole.

I lys av primærgruppeteorien forventer jeg å finne betydelige lokale variasjoner mellom troppene. Dersom jeg ikke finner dette, er det vanskelig å argumentere for at rommet for sosialisering på innsiden av militærorganisasjonen er tilstede i særlig grad. Jeg allerede har vist at sosialisering i begrenset omfang finner sted om jeg bruker eksponeringstid og andre rom- og organisasjonsvariable som indikatorer.

I min undersøkelse har jeg mottatt svar fra 110 tropper eller avdelinger på tilsvarende organisasjonsnivå. Fra 86 av avdelingene kom det ti eller flere svar. Ettersom data om avdelingstilhørighet er på nominalnivå bruker jeg bare Cramers V. som mål på samvariasjon.

På svært mange korrelasjoner i tabell 7.2.1 er det ingen statistisk pålitelig samvariasjon. Jeg finner imidlertid lokale variasjoner som både i innhold og omfang gjør det rimelig å slutte at det eksisterer et rom for påvirkning av soldatenes tenkemåter på troppsnivå. Når antall og innhold selvsagt må sees i sammenheng er dette fordi det er lite trolig at en forsker skal finne lokale variasjoner på spørsmål som i liten grad er omstridt. Den massive bekymring for gradvise miljødeleggelse viser liten polarisering. Miljøbekymringen var i 1991 tatt bredt opp i soldatmassen (tabell 4.2). Noen av de holdningsvariablene som viser statistisk pålitelig samvariasjon har imidlertid mer konfliktstoff i seg, og kan således i større grad tenkes å være tema for diskusjoner på brakka eller i organisert sammenheng i troppen.

Tabell 7.2.1 viser statistisk pålitelig samvariasjon mellom avdelingstilhørighet og holdningene til tre argumenter for verneplikt. Troppene imellom var det store variasjoner i synet på om vernepliktige soldater var gode soldater, om de adlød ordre og om vernepliktstjenesten gjorde gutter til menn. Variasjonene var også statistisk pålitelige for argumentet om at verneplikten gav billige og mange soldater (tabell 7.2.1a: A:gode/B:lydig/C:menn/l:billig/K:antall). Svarene viste også store variasjoner mellom avdelingene på spørsmål om hvorfor ungdom gjør militærtjeneste. Det er særlig de to argumentene som understreker pragmatisme det er ulik oppfatning om: *"De fleste gjør militærtjeneste fordi de andre gjør det"* og *"de fleste gjør militærtjeneste fordi siviltjenesten er lengre"* (tabell 7.2.1c: Tropp vs. Lang Sivtj.). Tilsvarende var det store lokale variasjoner i oppfatning av hva som burde være tjenestetid for vernepliktige soldater (tabell 7.2.1b: Tropp vs. Førsteg. tjen. lengde).

Tabell 7.2.1a: Rekruttering og verneplikt (Cramers V)Argumenter FOR

	A:gode	B:lydig	C:menn	D:oppsl	E:speil	F:demo	G:rettf	I:billig	J:plikt	K:antall
Tropp	.31**	.32***	.31**	.30	.30	.32*	.30	.30*	.29	.31*

Tabell 7.2.1b: Verneplikten (Cramers V)

	Rekr. form	Førsteg. tjen. lengde	Argumenter MOT verneplik					Indekser			
			A:teknologi	B:militarist	C:svak plikt	D:urettferdig	E: unyttig	F:lav motiva	Demokratisk	Effektiv milorg	Likhet
Tropp	.30	.34***	.31	.30	.29	.30*	.28	.30	.34*	.30	.31*

Tabell 7.2.1c: Soldatmotiv for å gjøre militær verneplikt (Cramers V)

	A:hjemmefra	B:selvforvar	C:lang sivilj.	D:fedrelandet	E:som andre	F:rett og plikt	Indekser	
							Patriot	Pragmat
Tropp	.29	.27	.32**	.29	.31**	.28	.29	.30

Tabell 7.2.1d: Siviltjenesten, vernepliktens grenser og tillitsmannsordningen (Cramers V)

	Siviltjenesten og vernepliktens grenser						Tillitsmannsordning	
	A:overbevisn.	B:undergraver	C:verving	D:bør bli lett	E:lettere tjeneste	F:demokratisk	Fornøyd m. TMO?	Streikerrett?
Tropp	.33***	.31	.30	.29	.32**	.32**	.33***	.31**

Tabell 7.2.1e: Militært trusselbilde og forsvarspolitik (Cramers V)

	Militært trusselbilde				Forsvarspolitik			
	Krigsfare	Pol. press	Tenkt krig	Personl. risiko	Mil. motstand	Motstand a-våpen	NATO	Gulf
Tropp	.32**	.33**	.30	.31*	.27	.27	.31*	.29

Tabell 7.2.1f: Samfunn og politikk (Cramers V)

	Militær trussel	Politisk ekstrem.	Overbefolkn	Økon. kriser	Atom uhell	Aids	Flyktn asylsøk	Gradvise miljøend.

Tabell 7.2.1g: Oppslutning om EU og partier (Cramers V)

	EU	Parti	FrP	Høyre	KrF	Sp	DNA	SV

* Statistisk pålitelig på .05 nivå; ** Statistisk pålitelig på .01 nivå; *** Statistisk pålitelig på .001 nivå

Siviltjeneste var fortsatt i 1991 tydeligvis tema for uenighet. I store deler av etterkrigstiden har striden om verneplikten vært utkjempet som en strid om siviltjenesten. Variasjonene mellom troppene der det er avgitt svar var store når det gjaldt siviltjenestens rettighets- og omfangsside: "Det er en viktig demokratisk rettighet å kunne nekte militæret", og "det bør bli lettere å velge siviltjeneste". Det var også store variasjoner i oppfatningen av nekternes motiv for å velge siviltjeneste: "De fleste som velger siviltjeneste gjør det av overbevisningsgrunner" (tabell 7.2.1d: Tropp vs. F:Demokratisk/E:Lettere tj./A:Overbevisn.). Tabell 7.2.2a illustrerer lokale variasjoner på spørsmålet om ungdom som velger siviltjeneste gjør det av overbevisningsgrunner ved hjelp av frekvensfordelinger. Det er liten skjevhet i marginalfordelingene. Gjennomsnittet for soldatene som oppgir at de er 'enige' i at overbevisningsgrunner er

tilstede, er like stort som for soldatene som oppgir at de er 'uenige' i dette synet – 22%. Datamaterialet viser tropper med opp mot 60% oppslutning om hver av disse ytterkategoriene.

Spørsmålet om soldatene bør ha streikerett er også jevnt fordelt på ytterkategoriene 'Ja' og 'Nei', henholdsvis 19 og 23%. Men de lokale variasjoner i synet på denne aksjonstypen er betydelige. I en tropp sier 50% JA til streikerett. Motsatt har fire tropper mer enn 50% oppslutning om en bastant avvisning av at soldatene bør ha streikerett (tabell 7.2.2b). Tilsvarende var det store variasjoner i oppfatningen av tillitsmannsordningen (tabell 7.2.2c).

Trusselbildeoppfatningen varierer mellom troppene (tabell 7.2.1e: Tropp vs. Krigsfare/Pol. press/Personl. Risiko). Svarene på spørsmålet: *"Hvor stor mener du risikoen er for at Norge vil komme med i en storkrig de neste fem år?"* var svært skjevfordelt på den måten at de fleste opplevde trusselen som liten. De lokale forskjellene som gir statistiske utslag er lokale variasjoner mellom verdiene 'svært liten' trussel eller bare 'ganske liten' trussel.

I synet på norsk NATO-medlemskap finner jeg også statistisk pålitelig samvariasjon (tabell 7.2.1e: Tropp vs. Nato) er fordelingen også skjev. 83 prosent av soldatene svarer 'For' på spørsmål *"Er du for eller imot at Norge er med i NATO?"* Forskjellene mellom troppene som er av betydning er derfor ikke mellom 'For' og 'Mot', men mellom dem som entydig slutter opp om alliansen og dem som er motstandere eller tvilere. I tabell 7.2.2d har jeg valgt å gruppere 'Vet ikke'-svarene sammen med soldatene som svarer at de er 'mot' NATO. I fire tropper var alle soldatene for norsk medlemskap i NATO. Motsatt finner jeg tre tropper der mer enn en tredel av soldatene svarte at de er 'mot' eller de 'vet ikke' hva de skal mene om norsk NATO-medlemskap (tabell 7.2.2d).

Tenkemåtene i de ulike troppene varierte statistisk pålitelig med flere av mine indikatorer for allmenpolitisk oppfatninger (tabell 7.2.1f). Det var bl.a. store variasjoner i oppfatningen om *"problemer på grunn av flyktninger og asylsøkere som kommer til Norge (...) kommer til å utgjøre en trussel (...) frem mot år 2000"*. Polariseringene i svarfordelingen var store. I tre tropper var det 90% eller flere som oppgav at de så på denne trusselen som 'svært viktig' eller 'viktig'. Motsatt fant jeg tre tropper der mer enn 80 av soldatene oppgav at en slik tenkt trussel var av 'middels betydning', 'lite viktig' eller 'uten betydning' (tabell 7.2.2e). Det er ikke uten videre dekning for å benevne dette som

rasistiske holdninger. Det er mulig å tenke seg at noen svargivere tenker at kampen mellom rasister og andre er et empirisk faktum, og at dette ("sakene som er listet nedenfor") vil utgjøre en trussel. Det er dessuten mulig å tenke en begrunnelse i retning av at det er krevende og utfordrende for et lite samfunn som det norske å ta imot flyktninger med krigsskader og asylsøkere med fremmed kulturbakgrunn. Det er umulig å anslå de bakenforliggende begrunnelser for dette trussel-svaret.² Til tross for dette er det grunn til å tro at dataene antyder et potensiale eller en grobunn for rasisme og nasjonalisme blant soldatene som tjenestegjorde i 1991.

FrP er det eneste partiet som i min undersøkelse har betydelig større oppslutning blant soldatene enn i befolkningen forøvrig. I en tropp er oppslutningen 93%. Se for øvrig drøfting i kapittel 4.4 og 6.4. Men det er flere tropper der halvparten av soldatene oppgir at de kunne tenke seg å avgi stemme til FrP dersom det var Stortingsvalg (tabell 7.2.2f).

Tabell 7.2.2a: Lokale variasjoner i synet på om ungdom som velger siviltjeneste gjør det av overbevisningsgrunner: Ekstremutfall for tropper (tilsv.) med mer enn 10 svar:

Andel som er enig:				
Tropp	Nr.	%	N=100%	Ikke svar
LTS	164	60	(10)	
Fasø Rekruttbatt.	11	54	(13)	
101 KPC Tr. 3	108	50	(16)	
HMKG Gardekp 1 santr	107	50	(10)	
24 MTB skv.	147	46	(11)	
Gjsn		22		
N=100%			(1287)	(149)
Andel som er uenig:				
Tropp	Nr.	%	N=100%	Ikke svar
Garrisonskp tr 3	39	64	(11)	
Trandum rekruttskole	123	62	(13)	
EKAVD/HSB	145	59	(12)	
Stabskp forpleining	136	57	(14)	
PBN eskadron 2 tr 2	28	55	(11)	
Gjsn		22		
N=100%			(1287)	(149)

² Ottar Hellevik har brukt 'fremmedskepsis' i sin drøfting av tilsvarende funn (Hellevik 1996:119).

Tabell 7.2.2b: Lokale variasjoner i synet på om soldatene bør ha streikerett: Ekstremutfall for tropper (tilsv.) med mer enn 10 svar:

Tropper med høy andel som svarer JA:			
Tropp	Nr:	%	N=100% Ikke svar
MFBTT Samb/GP	138	50	(10)
Trenkp løstevogntr 2/BN	34	47	(15)
Øvingsavd tr 1/VTR	6	46	(11)
Rekruttbatt tr 1	4	42	(19)
Stabskp forpleining /GP	136	40	(15)
Gjsn		19	
N=100%			(1415) (21)
Tropper med høy andel som svarer NEI:			
Rekruttskolen Gardermoen	160	57	(14)
HSD Harstad	59	50	(12)
Sola Flystasjon	48	50	(22)
IØ1 Skolekp tr 3	7	50	(10)
SSD Odderøya	57	47	(15)
Gjsn		23	
N=100%			(1415) (21)

Tabell 7.2.2c: Lokale variasjoner i synet på tillitsmannsordningen. Ekstremutfall for tropper (tilsv) med mer enn 10 svar:

Tropper med høy andel soldater som er middels fornøyd, misfornøyd og svært misfornøyd med tillitsmannsordningen:			
Tropp	Nr:	%	N=100% Ikke svar
HSSØ øvingsavd.	14	100	(14)
Grøtsund Fort	155	94	(16)
Rekruttskolen Gardermoen	55	94	(16)
IØ1 KPE tr 2	109	93	(15)
Artilleribatt tr 5	13	90	(20)
Gjsn		57	
N=100%			(1392) (44)
Tropper med høy andel soldater som er svært fornøyd og fornøyd med tillitsmannsordningen:			
Tropp	Nr:	%	N=100% Ikke svar
BN3 KPA tr 3	118	93	(14)
LSTN Vardø	51	82	(11)
Bolærne fort	156	80	(15)
VSD Haakonsværn	58	80	(15)
Oppklesk	30	77	(17)
Gjsn		43	
N=100%			(1392) (44)

Tabell 7.2.2d: Lokale variasjoner i synet på NATO: Ekstremutfall for tropper (tilsv) med mer enn 10 svar:

Tropper med høy andel som svarer JA:				
Tropp	Nr.	%	N=100%	Ikke svar
Sola Flystasjon	48	100	(22)	
Bardufoss Flystasjon	169	100	(13)	
Idretstropp/FD1	122	100	(12)	
LTS	164	100	(10)	
HMKG Gardekp 1 Tr	126	95	(19)	
Gjenn		83		
N=100%			(1406)	(30)
Tropper med høy andel som svarer Nei/Vet ikke:				
Tropp	Nr.	%	N=100%	Ikke svar
Rekruttskolen Odderøya	66	46	(13)	
Grøtsund Fort	155	38	(16)	
MFABN/Brig N/santr	115	36	(11)	
VSD Haakonsværn	58	33	(15)	
KPA /GP	35	33	(12)	
Gjenn		17		
N=100%			(1406)	(30)

Tabell 7.2.2e: Lokale variasjoner i oppfatning om flyktninger og asylsøkere som trussel mot folk som bor i Norge frem mot år 2000: Ekstremutfall for tropper (tilsv) med mer enn 10 svar:

Tropper med høy andel som ser flyktninger og asylsøkere som trussel - soldater som oppgir at dette er svært viktig eller viktig:				
Tropp	Nr.	%	N=100%	Ikke svar
INGBN Parkkp tr 1	33	92	(13)	
BN2 Støkp raktr	24	92	(12)	
INGBN Parkkp maskintr	137	90	(10)	
Stabskp forpleining	136	80	(15)	
PBN esk 2 tr 2	28	80	(15)	
Gjenn		55		
N=100%			(1417)	(19)
Tropper med høy andel som ser flyktninger og asylsøkere som trussel - soldater som oppgir at dette er av middels betydning, lite viktig eller uten betydning:				
Tropp	Nr.	%	N=100%	Ikke svar
KPA Gevtr 1/GP	35	92	(12)	
Hvalsmoen Øvkv tr 1	127	87	(15)	
LTS	164	80	(10)	
IØ2 KPD tr 4	103	77	(13)	
MFBIT Sambandstr /GP	138	70	(10)	
Gjenn		45		
N=100%			(1417)	(19)

Tabell 7.2.2f: Lokale variasjoner i oppslutningen om FrP: Ekstremutfall for tropper (tilsv) med mer enn 10 svar:

Tropper med høy andel som oppgir at de kan støtte FrP i valg:				
Tropp	Nr.	%	N=100%	Ikke svar
Oppklaringseskadron	30	93	(14)	
Sola Flystasjon	48	50	(16)	
PBN Esk	28	50	(10)	
TRSD Tromsdalen	61	50	(10)	
24 MTB skv.	147	50	(10)	
Gjsn		24		
N=100%			(882)	(554)
Tropper med høy andel som oppgir at de vil støtte andre partier i valg:				
Tropp	Nr.	%	N=100%	Ikke svar
Hysnes fort	64	100	(12)	
GSV Garnisonstropp	114	100	(11)	
LVA-BN Andøya Flystasjon	157	100	(10)	
KPA tr 1 /GP	35	92	(12)	
VSD Haakonvern	58	92	(12)	
Gjsn		77		
N=100%			(882)	(554)

De lokale variasjonene mellom troppene er til dels betydelige for noen av soldatenes tenkemåter. Disse variasjonene kan være tilfeldige. I det videre skal jeg undersøke den antagelsen at variasjonene kan føres tilbake til variasjoner i kobling mot henholdsvis medsoldater og mot eget befall.

7.3 Soldater med soldatkobling

Teorier om primærgruppens betydning har stått sterkt i sosiologi så vel som i organisasjonsteorien. Jeffrey Pfeffer mener gruppen er blant de strukturelle betingelser et individ inngår i som er mest potent og mest relevant som kontekst.

"Groups tend to enforce conformity on their members. In return for belonging, a person is expected to comply with the behavioural and attitudinal norms of the group, in particular when such norms are considered to be critical. The first group effect is attitudinal homogenization." (Pfeffer 1982:103)

Betydningen av soldatenes smågrupper ble sterkt fremhevet i den omfattende studien fra Stouffer og hans forskere i 2. Verdenskrig. De fant at soldatene identifiserte seg med gruppen heller enn sin offiser. Dersom en ordre manglet støtte i gruppen som helhet ville en offiser som la vekt på lydighet få problemer (Stouffer et al, 1949:418). En anonym forfatter skriver i *American Journal of Sociology* sitt spesialnummer om "Human behaviour in Military Society" at han fant en viktig uformell gruppe i alle formelle

organisasjonsledd han undersøkte (AJS 1946:366). Undersøkelser utført av Morris Janowitz og Edward Shils viste at den tyske hær klarte å opprettholde sterke gruppeidentifikasjoner hos soldatene. Den var viktigere for kampmoralen enn politiske og ideologiske faktorer (Shils & Janowitz 1948). Soldatsamhold blir ofte referert til som 'buddy-relations' i militær sosiologisk litteratur. Et viktig tema er usikkerheten knyttet til om primærgrupper av soldater fungerer som støtte for offisielle mål eller motsatt – at de er i opposisjon. Studier av Koreakrigen viste at uformelle smågrupper var den viktigste sosiale organisering i infanteriet (Little 1964:221).

En forklaring som har vært gitt på amerikanernes begrensede militære effektivitet i Vietnam er at de uformelle gruppene ikke fungerte. Samholdet mellom soldater og offiserer var svakt. En av grunnene var hyppige rotasjoner av offiserer inn og ut av soldatgruppen (Gabriel og Savage 1978:13). Et annet argument var offiserenes manglende vilje til å risikere eget liv. Forfatterne mente at antallet offiserer som døde i Vietnamkrigen forholdsvis var langt lavere enn dødsraten for offiserer i andre kriger og for offiserer i andre lands armeer (sm.st:16).

Eksisterer sterke smågrupper blant norske vernepliktige soldater? Er det mulig å registrere avvikende holdninger mellom soldater som tilhører soldatgrupper og andre soldater?

Vennskap er en viktig sosial relasjon for mennesker. Vennskap knytter sammen. Vennskap gir identitet og følelse av fellesskap. Nesten alle soldatene som ble spurt, oppgav at de hadde fått en eller flere gode venner blant sine medsoldater (tabell 7.3.1a). Likevel svarte ni av ti at de hadde sin beste venn i sitt sivile hjemmemiljø (tabell 7.3.1b). Egenoppfatningen blant soldatene var altså entydig: Den viktigste vennerelasjonen knytter an til det sivile samfunn. Når soldatene oppgir at de ikke har sin beste venn i militæret, reflekterer det det flyktige i soldatenes oppfatning av militærtjenesten. I en krise, der soldatene ikke vet når de kan vende hjem, eller i strid, der soldatene ikke vet om de er i live når krigen er slutt, er det grunn til å tro at bånd soldatene imellom blir opplevd som viktigere.

Tabell 7.3.1a: Har du funnet gode venner blant dine medsoldater?

	%
Ja, mange	55
Ja, noen	43
Ja, en	1
Nei, ingen	2
N=100%	1422
Ikke svar	(14)

Tabell 7.3.1b Hvor har du din beste venn?

	%
Blant mine medsoldater	4
I mitt sivile nærmiljø	92
Vet ikke	4
N=100%	1418
Ikke svar	(18)

Det at soldatene oppgir at de har sin beste venn utenfor militæret utelukker ikke at det blir etablert soldatkollektiv eller viktige soldatrelasjoner under førstegangstjenesten. Jeg antok at slike koblinger var mest synlige i fritiden. Da velger soldatene relativt fritt hvem de skal holde sammen med. Det er mulig å skille ut noen uformelle nettverk fra de formelle samhandlingsmønstre som soldatene inngår i i tjenesten.

- Fritiden, hva gjør du på da?

14. *Du må være interessert i natur her oppe for å ha fritid. Ellers ligger du på rommet her og kjeder deg, tenker på hva som skjer heime.*

- Hvem bruker du fritiden din mest sammen med?

14. *Det er en kompis av meg her borte, som er sanitetsmann han og, og ei som er skriver her da. Det er oss tre hver jævla dag.*

- Har du mye kontakt med familie og venner hjemme?

14. *Ikke så veldig mye. Det blir jo noe brevskrivning, men ikke så veldig mye.*

- Har du fått brakkesjuken kanskje?

14. *Ja, den tror jeg stort sett 90% har.*

- Hvem bruker du fritiden sammen med?

19. *De jeg bor på rom sammen med. Resten av korporalene her, lagførerne.*

- Det er mest de du har kontakt med på fritiden?

19. *Ja.*

- Hvem bruker du fritiden sammen med?

M8. *Nei, jeg bruker fritiden min sammen med – det er en menig ombord hos meg som er godt kjente og en annen som er menig ombord på en annen båt. Vi pleier å gå ut i lag, vi er tre stykker som pleier å gå ut i lag.*

6. *Det er kompisene på kaserna, og de jeg er på rom sammen med.*

Med ett unntak pekte mine intervju og samtaler med soldatene ikke i retning av det eksisterte sterke soldatkollektiv som var avgrenset fra befal og andre soldatgrupper. Unntaket gjaldt veteranenes dimmekultur. Den stod sterkt i en rekke avdelinger og etablerte til dels betydelige skillelinjer i soldatmassen:

- Hva forbinder du med veteranvirksomhet?

1. *Det er de som er klar til å dimme, de viser det på forskjellige måter.*

- Har du noe forhold til det, noen meninger om det, er bra eller dårlig?

1. *Jeg synes det er helt tåpelig egentlig.*

4. *Veteranvirksomhet? Jah – syling. Vis dimmetegnet. Å stå og flire av folk som nettopp er kommet inn. Ellers så – det gikk ikke hardt inn på meg, da, så for meg er det egentlig ikke så nøye med det.*

5. *Det må jo være – de som er yngst, ja, du skal snart dimme, og de som er yngst, de er ferskinger.*

6. *Dimmetid. Stort sett alle når de begynner å nærme seg den tida, driver med litt veteranvirksomhet.*

14. *Det er kult.*

15. *Veteranvirksomhet, tja, det definerer jeg som folk som egentlig er glad for at de snart skal komme seg heim, de begynner å bli lei av militæret.*

17. *Det er et sånt stygt ord som – jeg trodde det var mer omfattende enn det er. Vi var fire tropper i KPB tidligere, og den fjerde troppen har nå dimmittet. Det ble fortalt at de skulle drive med så mye veteranvirksomhet, men jeg merka ingenting.*

18. *Idiotisk.*

19. *Veteran? Nei, veteranvirksomhet, det er at når man går og gleder seg til å dimme, at en viser dimmetegn og lager dimmeplakater og sånn.*

20. *Det er når en begynner å bli klar for å dimme, når du har under tre måneder igjen og begynner å telle dagene. Når du vet hvor mange dager, timer og minutter det er igjen. Vi syler jo litt og, men det er jo ikke noe sånn voldsomt, ikke sånn direkte fysisk og psykisk tortur. Bare litt sånn der at du er en syl, bare for å irritere litt.*

M6. *De som har vært lengst i militæret de setter reglene da.*

M8. *Veteranvirksomhet?*

- Ja, hva mener du egentlig om veteranvirksomhet? Jeg tenker på sånn syling, men hvis du ikke..

M8. *Ja, det har jeg mye imot altså. Veteranvirksomhet det varierer veldig mye, men det har jeg mye imot alle stiller likt, det er negativt altså.*

- Hva forbinder du med veteranvirksomhet?

M10. *(Puster tungt) - Urettferdig.*

Subkultur knyttet til veteranvirksomhet eksisterer. Det er interessant at denne subkulturen har det sivile liv som orienteringspunkt. Gleden over at førstegangstjenesten nærmer seg slutten trenger ikke å være inkonsistent med militære

tenkemåter, men det kan neppe være en verdi som er vektlagt i militære tenkemåter. Er det mulig å etterspore andre subkulturer blant soldatene som avviker fra en sivil eller militær tenkemåte?

I mitt kvantitative materiale valgte jeg to ulike inntak for å etterspore om soldatkobling hadde betydning for soldatenes tenkemåter. For det første oppfatning av normsendere. Jeg valgte å bruke dikotomien fra tabell 6.2.1 – 'Andre soldater' – nå som uavhengig variabel³. På spørsmålet om hvem sine meninger soldaten tok mest hensyn til i sin tjeneste som soldat, differensierer jeg i tabell 7.3.2 mellom dem som oppgir medsoldater og soldater som oppgir andre normsendere som de viktigste. Knappt en firedel av dem som svarte, viste til sine medsoldater. I tabell 7.3.3 har denne variabelen fått betegnelsen 'I) Soldatkobling - norm'. Som et alternativt inntak for soldatkobling til medsoldater har jeg valgt indeksen for soldatenes tillitsrelasjoner. Denne er presentert i kapittel 4 (tabell 4.15 og i appendiks). Den summerer resultater på to spørsmål: Soldater som oppgir at de går først til sine medsoldater eller valgte tillitsmenn med sine problemer i tjenesten og soldater som oppgir at de har tillit til at de vil få den hjelp og støtte de trenger av sine medsoldater om de skulle komme i strid. Denne variabelen er presentert i tabell 7.3.2. I tabell 7.3.3 har variabelen fått betegnelsen: 'II) Soldatkobling henvendelse/tillit'.

Tabell 7.3.2 Soldatkoblinger mot medsoldater: Medsoldater som normsendere og tillit til medsoldater

<i>a) Normsendere for soldatene</i>		%
Andre		76
Andre soldater		24
N=100%		(1370)
Ikke svar		(66)
Referanse tabell 7.3.3:	I) Soldat-kobling - norm	
<i>b) Tillit til medsoldater- indeks</i>		%
Soldater som ikke oppgir tillit langs noen variabel		26
Soldater som oppgir tillit langs en variabel		47
Soldater som oppgir tillit langs to variabler		27
N=100%		(1435)
Ikke svar		(1)
Referanse tabell 7.3.3	II) Soldatkobling henvendelse/tillit	

³ Marginalfordeling er gjengitt i tabell 4.9

Hovedfunnet fra spørreundersøkelsen i tabell 7.3.3 er at kobling mot medsoldater i liten grad samvarierer med soldatenes tenkemåter. Kobling mot medsoldater som viktigste normsender for egen tjeneste (I) gav 8 statistisk pålitelige samvariasjoner med soldatenes tenkemåter av 61 mulige. Soldatene med kobling mot sine medsoldater var mer enn andre soldater enige i at verneplikstiden kunne vært brukt til mer nyttige samfunnsoppgaver (tabell 7.3.3b: I) Soldatkobling norm vs. E: Unyttig). De var i mindre grad enn andre soldater enige i at verneplikten var en rettferdig måte å dele byrdene på (tabell 7.3.3c: I) Soldatkobling norm vs. Likhhet). Soldatene med soldatkobling var noe mer opprørsk enn de øvrige soldatene. De var mer positive til utvidet streikerett for soldatene (tabell 7.3.3e: I) Soldatkobling norm vs. Streikerett). Prosentdifferansen mellom soldatene med soldatkobling og de øvrige var 7 på svaralternativ 'ja' til spørsmålet om soldatene burde ha streikerett (tabell 30 i appendiks). Soldatene med soldatkobling var i mindre grad enn andre soldater bekymret for at militær styrke kunne bli brukt som politisk pressmiddel mot Norge de neste 5 år (tabell 7.3.3f: I) Soldatkobling norm vs. Pol. press). De var altså noe mindre alarmistiske enn andre soldater. Motsatt var soldatene med kobling mot sine medsoldater mer positive enn de øvrige til et militært forsvar av Norge, selv om dette skulle medføre bruk av atomvåpen (tabell 7.3.3f: I) Soldatkobling norm vs. Motstand A-våpen).

Min indikator for soldatkobling basert på indeksen for tillit til medsoldater gav også liten grad av samvariasjon. 13 av 61 korrelasjoner viste statistisk pålitelig samvariasjon med soldatenes tenkemåter. Soldatene med tillit til medsoldater gav i større grad enn andre soldater støtte til allmenn militærtjeneste fordi det var en plikt og rett å forsvare folk og fedreland (tabell 7.3.3a: II) Soldatkobling henvendelse/tillit vs. J:plikt). Soldatene med tillit til medsoldater var mer enn andre positive til lengde på førstegangstjenesten (tabell 7.3.3b: II) Soldatkobling henvendelse/tillit vs. Førsteg. Tjeneste). De var mindre bekymret for at militærteknologien skulle være for komplisert for vernepliktige soldater (tabell 7.3.3b: II) Soldatkobling henvendelse/tillit vs. A: teknologi) og gav mindre tilslutning til påstanden om at verneplikten kunne brukes til mer nyttige samfunnsoppgaver (tabell 7.3.3b: II) Soldatkobling henvendelse/tillit vs. E:Unyttig). Soldatene

med soldatkobling målt med tillitsindeksen hadde i større grad enn andre soldater *tenkt på* at han kunne komme til å delta i en krig (tabell 7.3.3f: II) Soldatkobling henvendelse/tillit vs Tenkt krig), de var også mer positive til motstandslinjen i norsk forsvarspolitik og til Nato (tabell 7.3.3f: II) Soldatkobling henvendelse/tillit vs. Militær motstand/Nato). På alle disse tre spørsmålene var prosentdifferensen for 'ja'-alternativet vel 10 (tabell 31 i appendiks).

Tabell 7.3.3a: VernepliktArgumenter FOR

	A: gode	B: lydige	C: menn	D: oppsl	E: speil	F: demo	G: rett	I: billig	J: plikt	K: tall
I) Soldat-kobling	.03	.04	.05	.07	.08*	.05	.07	.04	.03	.04
	.03	.06	.09	.08	.01	.08	.12*	-.09	.01	.03
II) Soldat-kobling henvend/tillit	.05	.05	.02	.05	.04	.05	.05	.04	.07*	.03
	.09**	.03	-.01	-.04	-.03	-.04	-.06	.02	-.09*	-.02

7.3.3b: Verneplikten forts. (Cramers V og Gamma)

	Argumenter MOT verneplikt								Indekser		
	Rekr. form	Førsteg. tjen. lengde	A: teknologi	B: milit. tarist	C: svak plikt.	D: urett. ferdig	E: unyttig	F: lav motiva.	Demo. kratisk	Effektiv milorg	Likhet
I) Soldat-kobling	.03	.05	.03	.08*	.02	.05	.06*	.07	.03	.04	.07*
	.05	.03	.03	-.09	-.03	-.06	-.15**	-.06	-.03	-.06	-.14**
II) Soldat-kobling henvend/tillit	.02	.09**	.08**	.07	.06	.06	.07*	.06	.04	.04	.05
	-.02	.11**	.13***	.07	.08*	.01	.09*	.11**	.05	.03	.19*

7.3.3c: Soldatmotiv for å gjøre militær verneplikt (Cramers V og Gamma)

	Indekser							
	A: hjem-mefra	B: selv-forsvar	C: lang sivilt.	D: fedre-landet	E: som andre	F: rett og plikt	Patriot	Pragmat
I) Soldat-Kobling	.03	.04	.06	.04	.03	.02	.03	.06
	.04	.04	-.07	.01	-.05	.05	.01	.11*
II) Soldatkobling Henvendelse/tillit	.04	.05	.05	.06	.05	.05	.04	.05
	-.03	-.05	.08*	-.07	-.02	.06	.06	-.02

7.3.3d: Siviltjenesten, vernepliktens grenser og tillitsmannsordningen (Cramers V og Gamma)

	Siviltjenesten og vernepliktens grenser						Tillitsmannsordning	
	A: over-bevisn.	B: under-graver	C: verving	D: bør bli lett	E: lettere Tjeneste	F: demo-kratisk	Fornøyd m. TMO?	Streike-rett?
I) Soldat-Kobling	.08	.06	.06	.04	.05	.04	.07	.09**
	.03	.05	.02	-.05	-.06	-.05	.04	-.17**
II) Soldatkobling Henvendelse/tillit	.07	.04	.06	.04	.04	.08**	.05	.03
	.05	.00	-.00	.04	-.02	.05	-.09**	.02

7.3.3e: Militært trusselbilde og forsvarspolitik (Cramers V og Gamma)

	Militært trusselbilde				Forsvarspolitik			
	Krigs- fare	Pol. press	Tenkt krig	Personl. risiko	Mil. motstand	Motstand a-våpen	NATO	Gulf
I) Soldat- kobling	.05 -.01	.09** .20***	.03 -.07	.03 -.06	.00 .00	.06* .14*	.01 .02	.01 .02
II) Soldatkobling henvendelse / tillit	.04 .05	.03 .05	.08** .12**	.01 .01	.10*** .20***	.05 .09	.10** .21***	.05 .09

7.3.3f: Utvidet trusselbilde (Cramers V og Gamma)

	Militær trussel	Politisk ekstrem.	Over- befolkn	Økon. kriser	Atom uhell	Aids	Flyktn asylsøk	Gradvise miljøed.
I) Soldat- kobling	.04 .02	.05 -.02	.08 -.07	.05 -.01	.04 -.04	.04 -.06	.08 -.09*	.03 -.03
II) Soldatkobling henvendelse / tillit	.04 .01	.07 .04	.07 .02	.06 .06	.04 .00	.04 .00	.06 .05	.04 .05

7.3.3g: Oppslutning om EU og partier (Cramers V og Gamma)

	EU	Parti	FrP	Høyre	KrF	Sp	DNA	SV
I) Soldat- kobling	.02 -.04	.10 --	.07 .18	.02 -.06	.05 -.41	.05 -.27	.01 .02	.01 .03
II) Soldatkobling henvendelse / tillit	.04 .05	.06 --	.04 .01	.02 .03	.05 -.22	.03 -.05	.03 .04	.02 -.05

* Statistisk pålitelig på .05 nivå. ** Statistisk pålitelig på .01 nivå; *** Statistisk pålitelig på .001 nivå

Hovedfunnet i dette forsøket på å etterspore om soldatkoblinger hadde betydning for soldatenes tenkemåter, er negativt. I den grad jeg finner samvariasjon er det en tvetydig tendens i forhold til det som er rimelig å forvente fra militære normsendere. Soldatene med soldatkobling er mer positive til streikeretten, men har også i stor grad tatt inn over seg offisiell norsk forsvarspolitik. Slik sett er det i mitt materiale ingen sikre spor etter smågrupper blant soldatene som har tenkemåter som avgjørende avviker fra militærorganisasjonens egne.

Fraværet av sterke soldatkollektiv fikk i hovedsak støtte av offiserene som ble intervjuet. De fleste offiserene som svarte hadde ikke erfart spesielle soldatkulturer:

– Vil du si at det finnes en egen soldatkultur blant vernepliktige soldater?

7. Det har jeg ikke tenkt over. Det har jeg ikke noe svar på.

– Vil du si at det finnes en egen soldatkultur blant vernepliktige soldater?

8. Tja – litt vanskelig å svare på akkurat det, men. Det kan jo kanskje synes som om soldatene blir litt daffe av å være i forsvaret. Men det har vært mye å si fra soldat til soldat, altså.

– Men jeg tenker på andre ting, altså folk bærer med seg forskjellige synspunkter, holdninger, kanskje politiske sympatier fra det sivile, får det betydning for hvordan tjenesten fungerer?

8. Nei, jeg har ikke vært borti det.

– Vil du si at det finnes en egen soldatkultur blant vernepliktige soldater?

10. Soldatkultur, nei. Da er kanskje det typiske brakkesykesymptomer, de er vel ganske gjennomgående.

- Er det enkeltsoldater, er det tillitsmann, eller andre på soldatsiden som klarer å påvirke tjenestens innhold på noe vis?

M1. Nei, det tror jeg er veldig lite. Det de tillitsmennene stort sett driver på med det er små daglige detaljer som ja, tilgang til dusj og alt sånt helt basicly. Når det gjelder innhold i tjenesten så tror jeg det er svært lite.

Offiserenes viktigste begrep for å karakterisere uønskede soldatholdninger er 'negativisme':

- Har du noen tanker om det er noen spesielle holdninger blant soldatene som er vanskelig å ta knekken på når de kommer inn i forsvaret?

10. Ja, det er helt klart, og det er en negativ innstilling til militærtjenesten. Det er den der trege - i hvert fall de soldatene som vi har her oppe. De vi har nå er ikke de verste, men det går igjen, at dette ikke er noe de gjør frivillig, at dette er noe de er tvunget til å gjøre som de helst ikke ville ha gjort. De er langt hjemmefra og ville egentlig ha vært hvor som helst, eller hvilken som helst annen plass. Det er kanskje det som er mest vanskelig å ta knekken på.

- Er det enkeltsoldater, eller grupper av soldater, eller tillitsmann, tillitsmenn som du føler klarer å påvirke tjenestens innhold ombord på båten?

M2. Til tider, men stort sett så har de såpass spesifikke oppgaver så de, det går omtrent av seg sjøl, men selvfølgelig det er sterke personer tillatt å kunne påvirke tjenesten til en viss grad.

- På hvilke områder er det vanskelig å endre uheldige holdninger hos soldater eller soldatgrupper?

M2. Nei, det må være hos - umiddelbart så tenker jeg på folk som har ganske sterke holdninger til det de kommer inn for å gjøre, og det der kan alltså ta sin tid, faktisk umulig å forandre holdningen deres. Hvis du har en negativ holdning til forsvaret så kan det være så å si umulig å få vridd på. Men det kreves spesielt stor oppfølging og for eventuelt å gjøre noe med det.

- Merker du om det eksisterer en egen soldatkultur blant soldatene her, altså, er det noen fellestrekk ved soldatgruppen som du har lagt merke til som adskiller seg fra f.eks. befalet?

11. Du kan si at flere av soldatene kanskje ikke føler det samme ansvaret for det å være her oppe på Skibotn, som befaler gjør. De bærer preg av at de er her fordi de må være her.

- Finnes det noen områder som du kan tenke deg der det er vanskelig å endre uheldige holdninger i soldatgruppene? Jeg tenker på i de soldatkollektivene som eventuelt oppstår, på romruvå eller i tropen.

9. Altså folk er jo grovt sett rundt 20 år når de kommer inn, noen er yngre, har hatt folk helt nede i 17, og noen er eldre - helt opp til 30, men grovt sett er de 20 år. De har jo gjort et eller annet i løpet av 20 år. Så selv om de er - ja ikke lett, men selv om det går an å påvirke dem, så er det en del ting som er vanskelig å gjøre noe med. Som for eksempel - det er veldig mange som tar veldig dårlig vare på ting, materiell og utstyr, og du må stresse noe jævlig for å få dem til å passe på utstyret og vedlikeholde det. Det er en god del militært utstyr på kasernene der de bor, og det er mange som tror at det kommer noen og ordner ting og reparerer ting og fikser ting, men sånn er det ikke. Hvis de ødelegger det eller gir faen i å passe på det, så blir det dårlig. De fleste har en livsstil før de kommer inn i forsvaret, og den - på en måte er det kanskje mange som skifter livsstil når de kommer inn i forsvaret, med andre er det kanskje at de forsterker ting de har gjort tidligere. Jeg tror at folk som kanskje har vært veldig passive, de blir enda mer passive når de kommer inn til førstegangstjenesten. Folk som har hatt ei veldig aktiv fritid, klarer kanskje å finne på noe på fritida mens de er her.

Noen offiserer hadde registrert soldatkultur, men den var befalspåvirket:

- Ja, vil du da si at - hva tror du er avgjørende for de normer som danner seg, er det trekk ved avdelingen eller trekk ved soldatene som kommer inn?

13. *Jeg tror det er både og. Jeg tror også befalet har en ganske stor påvirkningskraft. Språkføring, måte å være på, det smitter over på de innrullerte, altså soldatene.*

En offiser vektlegger soldatenes latente holdninger, som de holder i sjakk under militærtjenesten.

- Finns det tilfeller der det er holdninger i soldatgruppen som er mer dominerende enn normer som befalet prøver å lære inn?

M2. *Ja, du vil alltid få soldater inn som har et - så å si bestemt seg på forhånd hva de skal syns om militæret, men på grunn av at de vil heller være der enn å få stempel på seg at de ikke duger så gjennomfører de militærtjenesten, men det går tydelig fram at de holdninger de har går de også ut med, uten at det nødvendigvis har så mye å si for tjenesten.*

Noen offiserer hadde erfart varierende former for soldatkultur:

- Vil du si at det finnes en egen soldatkultur blant vernepliktige soldater?

13. *Det er vanskelig å svare på, for det blir ganske forskjellig fra plass til plass. Omgangsmåte og ting en prater om på fritida kan være ganske forskjellig. Jeg tror heller det er mer normer og regler som dannes i avdelingene der de er.*

- Opplever du det sånn at det finnes en egen soldatkultur?

M1. *Ja, det er jo klart.*

- Hva er det viktigste i den?

M1. *Nei. Det er en kultur som blir dannet når en putter en haug med nokså umodne 18, ja 19-20 åringer sammen på veldig liten plass, det blir litt sånt guttemiljø av det, litt sånt mye.. ikke sant de henger opp nakne damer på skottet og det leses mye pornoblader og det går mye på heavymetmusikk og alt sånt og ordningen dem imellom er - den tonen de..., så det tror jeg helt klart at sammensetningen av personalet gjør at det blir en egen kultur.*

- Finnes det en egen soldatkultur?

M2. *Det vil jo alltid bli littegranne for oss etterhvert som de gjennomfører tjenesten og ombord så har de noe, skal vi kalle det banjerjustis. Det er en form for kultur som de på banjer nede opparbeider seg og følger. Der får de egne uskrevne regler, og det vil så danne en form for soldatkultur.*

- På hvilke områder er det vanskelig å endre uheldige holdninger blant soldater?

M7. *Nei, det er vel på områder hvor vi kommer inn på det personlige plan, kanskje også væremåte og opptre på, det tror jeg er veldig vanskelig. Faglig å få dem til å gjøre ting det tror jeg ikke er så vanskelig.*

- Vil du si at det er noen områder der det er vanskelig å endre uheldige holdninger i soldatgrupper?

16. *Hva tenker du på?*

- Ja altså, jeg tenker det at av og til oppstår det soldatkollektiv, soldatkultur, for den saks skyld drikkekultur, altså det er mange sårne ting, er det noen områder hvor det er vanskelig å gå inn og endre de normene som eksisterer?

16. *Jeg tror kanskje det verste området er mobbing. Det er litt uangripelig på en måte, fordi offeret er nesten bare nødt til å føye seg og være med, og da er det vanskelig å kunne gå inn og foreta noe konkret i akkurat de sakene, synes jeg.*

Hva kan være grunnen til at jeg ikke finner konkurrerende soldatkollektiv, soldatkollektiv som systematisk bærer tenkemåter som er *alternative* til de militære tenkemåtene som befalet står for? En mulighet er selvsagt at metoden ikke er god nok. Men med metodetriangulering har jeg her valgt å gi to sett data som begge peker i samme retning, bortsett fra når det gjelder veteranvirksomhet.

En forklaring kan være at divergenshypotesen som jeg skisserte i kapittel 2 er feil. Det er få diskurser der militære tenkemåter avviker fra sivile. Det er tilsvarende få områder der det er grunnlag for subkulturer blant unge soldater som avviker betydelig fra militære tenkemåter.

En annen mulig forklaring er at mulige alternative subkulturer blant soldatene blir effektivt motvirket gjennom integrasjonstiltak: 1) Særlig for hæren er det en ordning med at vernepliktige lagførere som har gjennomgått egen lagførerskole blir innplassert i laget. Dette kan gi en viktig person i primærgruppen som føler lojalitet til flere enn sine medsoldater. 2) Tillitsmannssystemet kan være en god sensor for å oppdage nye subkulturer. Tillitsmannssystemet kan tenkes å gi kunnskap om subkulturer under fremvekst blant soldatene. Denne kunnskapen kan åpne for ulike motstrategier på fagmilitær side. Kunnskapen kan gi endring. Ungdomsopprøret på slutten av 1960- og tidlig på 70-tallet utløste utvilsomt en justering av militære ledelses- og omgangsformer. Men tillitsmannssystemet kan også brukes til å ansvarliggjøre soldatenes valgte talspersoner, slik at disse fungerer som bølgebrytere tilbake på kasernene.

7.4 Hvordan varierer soldatenes holdninger med deres koblinger mot befalet?

Jeg har valgt to indikatorer for soldatkoblinger til befalet. For det første har jeg valgt soldatenes oppfatning av de viktigste normsenderne for egen tjeneste. Denne dikotomiserte variabelen der jeg skiller mellom dem som oppgir at de tar mest hensyn til 'troppsbefal' og dem som oppgir andre normsendere for egen tjeneste er vist i tabell 7.3.1a. Den er konstruert på grunnlag av tabell 4.9 i kapittel 4. I det følgende er variabelen gitt benevnelsen 'I) Befalskobling norm'. Min andre indikator for befalskobling er indeksen for tillit til befalet som ble presentert i tabell 4.15. Denne er også gjengitt i tabell 7.4.1. I tabell 7.4.2 har variabelen fått betegnelsen III) Befalskobling

henvend/tillit. Begge disse indikatorene svarer til dem jeg brukte for å etterspore virkning av soldatkoblinger mot medsoldater i kapittel 7.3.

I tillegg har jeg valgt å presentere en indikator for hvordan soldatene inngår i den andre føyelighetsstrukturen i militæret. Dette er indikatoren jeg tidligere har brukt for å etterspore potensiale for ordrenekt, presentert i tabell 4.10b. Resultatene er gjengitt i tabell 7.4.1. I krysstabellene (7.4.2) denne indikatoren gitt benevnelsen 'II) Befalskobling lydighet'. Min oppfatning er at denne variabelen skiller mellom soldater som aksepterer føyelighet primært basert på myndighet og soldater som har potensiale for ordrenekt. Jeg tenker meg her at soldatene som oppgir lydighet til ordre, selv om ordren er uheldig, har en orientering som langt på veg gir aksept for befalet som myndighetsperson.

Tabell 7.4.1: Soldatkoblinger mot befalet: Befal som normsendere og tillit til befalet

<i>a) Troppsbefalet som normsendere for soldatene</i>		%
Andre		71
Troppsbefalet		29
N=100%		(1370)
Ikke svar		(66)
Referanse i tabell 7.4. 2	I) Befalskobling norm	
<i>b) Vil adlyde uheldig ordre</i>		%
Ja, helt sikkert		4
Ja, mest sannsynlig		32
Nei, neppe		47
Nei, helt sikkert ikke		17
N=100%		(1130)
Ikke svar		(306)
Referanse i tabell 7.4.2	II) Befalskobling lydighet	
<i>c) Tillit til befalet</i>		%
Soldater som ikke oppgir tillit langs noen variabel		50
Soldater som oppgir tillit langs en variabel		39
Soldater som oppgir tillit langs to variabler		12
N=100%		(1435)
Ikke svar		(1)
Referanse i tabell 7.4.2	III) Befalskobling henvend/tillit	

Tabell 7.4.2 viser et relativt entydig mønster: Koblinger til befalet har betydning for soldatenes tenkemåter. Soldater som vektlegger slike koblinger er systematisk mer positive til verneplikten (tabell 7.4.2,c), til tillitsmannsordningen (tabell 7.4.2e) og mer negativt innstilt til sivilarbeid og ungdom som velger sivilarbeid (tabell 7.4.2e). Tabell 7.4.2a som samler spørreskjemaets for-argumenter for verneplikten, viser statistisk pålitelig samvariasjon i 8 av 10 utfall for alle de tre uavhengige variabler som angir offiserskobling. Alle mine tre indekser for hovedargumenter knyttet til verneplikten samvarierer statistisk pålitelig (tabell 7.4.2b). Soldater med befalskobling er mer enn andre soldater enige i at verneplikten er demokratisk på den måten at den gir soldater som forsvarer demokratiet og soldater som avspeiler holdninger i resten av befolkningen (tabell 7.4.2b: Befalsorientering norm/ III) Befalskobling henvendelse/tillit vs. Demokratisk). Soldatene med befalskobling er også mer enn andre soldater enige i at verneplikten er en rettferdig måte å dele byrdene på (tabell 7.4.2c: I) Befalsorientering norm/ III) Befalskobling for henvendelse/tillit: vs. Likhet) og at den gir et effektivt forsvar med gode soldater og soldater som adlyder ordre (tabell 7.4.2c: I) Befalsorientering norm/III) Befalskobling for henvendelse/tillit: vs. Effektiv milorg). Soldater med et lavt ordrenektpotensiale har en tenkemåte om verneplikten som peker i samme retning som soldatene med befalskobling (tabell 7.4.2c: Vil du adlyde en ordre. vs. Demokratisk/Effektiv milorg/Likhet).

Tabell 7.4.2a: Rekruttering og verneplikt :Argumenter FOR verneplikt (Cramers V og

	A:gode	B:lydig	C:men	D:opp	E:spil	F:demo	G:rett	I:billig	J:plikt	K:antall
	Cram. V									
	Gamma									
I) Befals-										
kobling	.13***	.15***	.14***	.10**	.08*	.12**	.12***	.04	.10**	.10**
Norm	-.19***	-.21***	-.22***	-.16***	-.13**	-.19***	-.17***	-.01	-.21***	-.19**
II) Befals-										
kobling	.13***	.11***	.11***	.10***	.09**	.12***	.11***	.07	.13***	.03
lydighet	.24***	.18***	.19***	.15***	.13***	.16***	.12***	-.03	.31***	-.02
III) Befals-										
kobling										
henvend/	.12***	.13***	.13***	.11***	.08*	.09*	.07*	.05	.11**	.03
tillit	-.21***	-.23***	-.24***	-.16***	-.11**	-.12**	-.11**	.06	-.22***	.02

7.4.2b: Verneplikten forts. (Cramers V og Gamma)

	Rekr. form	Førsteg. tjen. lengde	Argumenter MOT verneplikt						Indekser		
			A:teknologi	B:militarist	C:svak pliktif.	D:urettferdig	E: unyttig	F:lav motiva.	Demokratisk	Effektiv milorg	Likhet
I) Befalskobling Norm	.09** -.16*	.03 .03	.03 -.05	.05 .09	.08* .09**	.08 .12	.12*** .20***	.10** .17***	.13** .22**	.14*** .22***	.09** .15**
II) Befalskobling Lydighet	.11** .17***	.13*** -.21***	.07 -.02	.07 -.07	.07 -.06	.07 -.10**	.14*** -.27***	.12*** -.22***	.19** -.15***	.13*** -.23***	.10*** -.13**
III) Befalskobling Henvend./tillit	.10*** .15***	.14*** .17***	.06 -.06	.06 -.03	.07* .03	.06 .09	.12*** .21***	.11*** .19***	.08** .14***	.13*** .26***	.08*** .14***

7.4.2c: Soldatmotiv for å gjøre militær verneplikt (Cramers V og Gamma)

	A:hjemme fra	B:selvforvar	C:lang sivtj.	D:fedrelandet	E:som andre	F:rett og plikt	Indekser	
							Patriot	Pragmat
I) Befalskobling Norm	.05 -.01	.05 -.08	.08 .12	.08* -.13**	.06 .05	.10** -.19***	.07* .12*	.07* -.13**
II) Befalskobling Lydighet	.05 .08	.10*** .15***	.08* -.04	.10** -.18***	.09 -.02	.07* .04	.10** -.17***	.06 .08*
III) Befalskobling Henvendelse/tillit	.08* -.08	.12*** -.22***	.07* .06	.12*** -.23***	.05 .02	.08* -.13**	.13*** .24***	.05 -.04

7.4.2d: Siviltjenesten, vernepliktens grenser og tillitsmannsordningen (Cramers V og Gamma)

	Siviltjenesten og vernepliktens grenser						Tillitsmannsordning	
	A:overbevisn.	B:undergraver	C:verving	D:bør bli lett	E:lettere tjeneste	F:demokratisk	Fornøyd m. TMO?	Streikerrett?
I) Befalskobling Norm	.05 -.05	.16*** -.26***	.12*** -.19***	.10** .15***	.05 -.03	.16*** .26***	.11** -.20***	.12*** .22***
II) Befalskobling Lydighet	.08** -.08	.14*** .25***	.11*** .19***	.11*** -.18***	.04 -.05	.13*** -.24***	.07 .09*	.14*** -.26***
III) Befalskobling Henvendelse/tillit	.06 .02	.11*** -.19***	.11** -.17***	.08* .10**	.04 -.04	.09*** .08*	.11** -.19***	.06 .11**

7.4.2e: Militært trusselbilde og forsvarspolitik (Cramers V og Gamma)

	Militært trusselbilde				Forsvarspolitik			
	Krigsfare	Pol. press	Tenkt krig	Personl. risiko	Mil. motstand	Motstand a-våpen	NATO	Gulf
I) Befalskobling Norm	.08* .04	.04 .09	.01 -.02	.06 .11*	.07** .21***	.05 .12	.01 .02	.01 .03
II) Befalskobling Lydighet	.09** -.14***	.08* -.07	.11** -.17***	.09** -.16***	.11* -.23***	.16*** -.24***	.07 -.06	.11** .18***
III) Befalskobling Henvendelse/tillit	.06* .07	.02 -.02	.04 .07	.04 .06	.05 .10	.05 .09	.04 .09	.09** .16***

7.4.2f: Utvidet trusselbilde (Cramers V og Gamma)

	Militær trussel	Politisk ekstrem	Overbefolkn	Økon. kriser	Atom uhell	Aids	Flyktn asylsøk	Gradvise miljøend.
I) Befalskobling Norm	.03 -.02	.07 -.12**	.07* .09	.04 .03	.08 .01	.05 .06	.06 -.03	.03 -.01
II) Befalskobling Lydighet	.07 .05	.08 -.01	.08 -.03	.07 -.11**	.08 -.03	.07 -.08*	.08* -.09*	.07 -.04
III) Befalskobling Henvendelse/tillit	.06 -.09*	.05 .01	.04 .03	.06 .03	.04 -.01	.06 -.03	.04 .03	.04 -.02

7.4.1g: Oppslutning om EU og partier (Cramers V og Gamma)

	EU	Parti	FrP	Høyre	KrF	Sp	DNA	SV
I) Befalskobling norm	.02 .04	.13* --	.11*** -.30***	.04 .10	.01 -.04	.04 14	.08* .18*	.03 -.10
II) Befalskobling lydighet	.04 -.05	.10 --	.05 .02	.12** -.14*	.07 .39	.03 -.06	.03 .03	.11* .11
III) Befalskobling henvendelse/tillit	.08 .09	.09 --	.04 -.08	.06 .12	.03 .08	.06 -.17	.04 .05	.04 .01

* Statistisk pålitelig på .05 nivå, ** Statistisk pålitelig på .01 nivå, *** Statistisk pålitelig på .001 nivå

Soldater med befalskobling og soldater som er positive til å følge ordre, selv om den er uheldig, mener i langt større grad enn andre soldater at militærtjenesten er en statuspassasje som gjør 'gutter til menn' (tabell 32 i appendiks).

Samlet gir indikatorene for befalskobling en klart sterkere samvariasjon med soldatenes tenkemåter enn det indikatorene for kontakt med soldatenes sivile hjemmemiljø (7.1) og indikatorene for soldatkobling (7.2) gav. Indikatoren for soldater som betraktet troppsbefal som viktigste normsender for egen tjeneste (I) Befalskobling norm) viser i tabell 7.4.2 hele 29 statistisk pålitelige korrelasjoner med soldatenes tenkemåter av 61 mulige. Indikatoren for soldattillit til befalet (III) Befalskobling henvend/tillit) viser 27 statistisk pålitelige samvariasjoner med soldatenes tenkemåter av 61 mulige. Indikatoren for lydighetspotensiale (II) Befalskobling lydighet) viser 35 korrelasjoner som varierer statistisk pålitelig med soldatenes tenkemåter.

Mønsteret som fremkommer i tabell 7.4.2 for variasjon av soldatenes tenkemåter ligner på funnene fra orienteringsvariablene for militær karriere og vektlegging av plikt som jeg fant i kapittel 6 på et viktig punkt: Når soldatene oppgir koblinger mot befalet velger de også inn et batteri med tenkemåter om *verneplikten* og *dens grenser*. Innenfor denne tematikken, verneplikten og vernepliktens grenser, er det systematisk samvariasjon mellom soldatenes tenkemåter og indikatorene for befalskobling (tabell 7.4.2 a,b,c,d). For tenkemåtene knyttet til *problemdefinisjonen* – militært trusselbilde, og til

læringsdefinisjonen - forsvarspolitik, er det også systematisk samvariasjon med føyelighetsaspektet ved befalskobling (tabell 7.4.2e). Min tolkning er at vi her står overfor en selektiv sosialisering, - selektiv i forhold til ulike valg soldatene har gjort for kobling mot eget befall.

Funnene i dette avsnittet gjør det mulig å komplettere mine tidligere funn om utbredelsen av militære tenkemåter blant vernepliktige soldater. For soldater som orienterer seg i retning befall med ulike koblinger inkluderer det militære feltet tenkemåter om verneplikten. Målt med ordrenektindikatoren inkluderer det militære felt også oppfatninger om trusselbilde og forsvarspolitik. Indikatoren for ordrenektpotensiale samvarierer statistisk pålitelig med 6 av 8 mulige tenkemåter (tabell 7.4.2e II) Befalskobling Lydighet vs. Krigsfare/Tenkt krig/Personl. Risiko/Mil.motstand/Motstand A-våpen/Gulf). Med noen få unntak gav befalskoblingene liten samvariasjon med soldatenes tenkemåter om et utvidet trusselbilde og med partipolitiske oppfatninger (tabell 7.4.2 f,g).

Den eneste av variablene for partipolitikk som varierer statistisk pålitelig er støtten til FrP. Det spennende funnet her er at støtten til FrP *ikke* kommer fra soldater som legger vekt på befalets oppfatninger. Det er motsatt relativt klar samvariasjon mellom soldater som gir støtte til Frp og som ikke fører opp troppsbefalet på spørsmål om hvem sine meninger du tar mest hensyn til som soldat (tabell 7.4.2g: Befalskobling norm vs. FrP).

Den sterke samvariasjonen mellom befalskobling og oppfatninger om verneplikt, sivilteneste og tillitsmannsordning gjør det rimelig å reise den hypotesen at offiserene ved slutten av den kalde krig var viktige i produksjon og vedlikehold av ideologi knyttet til verneplikten. Ideologien fremmer det syn at verneplikten er viktig både for den enkelte, for militærorganisasjonen og for samfunnet. En av indikatorene for befalskobling, ordrenektpotensialet, samvarierer med forsvarspolitiske holdninger. Det er derfor tvetydig om befalskobling innebærer soldat tenkemåter om bestemte militære trusselbilder og en forsvarspolitik som avviker fra dem soldater uten befalskobling har.

Det er ikke urimelig å tenke seg at det i den daglige tjenesten tidlig på 1990-tallet var et stort behov for å begrunne verneplikten overfor ungdom som gir ett år av sitt liv til militærorganisasjonen. Motsatt var det vanskeligere å ha overbevisende svar på

trusselbilde. Militærpolitikken var heller ikke lenger så lett å plassere inn i en større politiske ramme som del av kampen mot kommunismen. Ved den kalde krigens slutt var det vanskeligere å holde fast ved kategorier om 'enten-eller'. Ulrich Beck mener at 'enten-eller-samfunnet' brøt sammen ved slutten av det 20. århundret. En av grunnene var Murens fall (Beck 1997).

Mine funn tyder på at herredømmestrukturer i militæret har betydning for soldatenes tenkemåter. Når de ved egen orientering knytter seg til føyelighetsstrukturer for samhold og tillit eller til føyelighetsstrukturer med vekt på lydighet mot ordrer, har dette betydning for deres tenkemåter. Tilsvarende: Når soldatene ved sine orienteringer åpner for befalet som sentral normsender for egen tjeneste har dette også betydning for hvilke tenkemåter soldatene har.

Når jeg gir plass for den tenkende og reflekterte soldat, ser vi altså en klar differensiering av det militære felt. Noen soldater velger inn befalskoblinger. Sammen med denne koblingen følger et sett med militære tenkemåter. Motsatt: Soldater som velger andre orienteringer har også innenfor andre områder systematisk andre tenkemåter. Særlig gjelder dette oppfatning om verneplikten, militære trusselbilder og forsvarspolitik.

Slik kan det synes som om sosialiseringsmodellen er styrket etter funn i kapittel 7. Men den er bare styrket på den måten *at soldatene med sine orienteringer selv bidrar til å avgjøre om modellen skal få effekt*. Slik sett er militær sosialisering i mitt materiale i stor grad betinget av soldatenes egne refleksjoner.

Samlet peker mine funn i retning av at strukturelle forhold er av relativt begrenset betydning for å forstå variasjoner i soldatenes tenkemåter. Individualiseringshypotesen som jeg i kapittel 2 (figur 2.2 og figur 2.3) valgte å benevne egensosialisering har fått støtte i mitt materiale med data fra slutten av den kalde krig.

---

8. Oppsummering og konklusjon

'Man kan vente av et menneske, at det ikke skal graate fordi om der er krig, men man kan ikke kreve av det at det ikke skal le saulenge der er fred . . . bare fordi det er felttjenestevælseser.

' (Militær Orientering, 1951 nr 1; side 3)

I denne avhandlingen har jeg hatt som mål å undersøke vernepliktens betydning for sivil-militære relasjoner ved slutten av den kalde krigen i Norge. Jeg har valgt å betrakte vernepliktskanalen mellom folk og militæret som en tvetydig relasjon. Mine hovedproblemstillinger i denne avhandlingen har vært:

- Var det ved slutten av den kalde krigen rom for at offiserene skulle delta i darnelsesprosessen av unge menn i Norge? I så fall i hvilket omfang?
- Er det mulig å hevde at verneplikten etter den kalde krigen har betydning som institusjon for sivil kontroll over militæret?

Ved hjelp av to modeller har jeg undersøkt om vernepliktskanalen primært bidrar til ekstern integrering eller til intern integrering av soldatene. Modellen som vektlegger ekstern integrering for soldatene i førstegangstjeneste, - soldatenes koblinger mot det sivile samfunn - har jeg gitt betegnelsen 'modellen for borger i uniform'. Modellen som vektlegger intern integrering, -soldatenes koblinger mot militæret, - har jeg valgt å benevne 'sosialiseringsmodellen'. Jeg skal i dette kapittelet summere opp og gi en avsluttende fortolkning av mine funn.

De to modellene er undersøkt både for et integrasjonsperspektiv og for et refleksivt perspektiv. Mine hovedvalg for operasjonalisering i avhandlingen ble presentert i Figur 2.3 (kap. 2.) Jeg velger å gjenta figuren her (figur 8.0) ettersom den ordner hovedoppsummeringen av mine funn:

		SOSIALISERINGS-PERSPEKTIV MED VEKT PÅ:	
		<i>Integrasjon</i>	<i>Refleksjon</i>
VERNEPLIKTS- KANALEN	<i>Borger i Uniform</i>	I Soldatenes tenkemåter varierer med livsløpsvariable.	III Soldatenes tenkemåter varierer med orienteringer og selvvalgte koblinger mot hjemmemiljø.
	<i>Sosialiserings-Modellen</i>	II Soldatenes tenkemåter varierer med organisasjonsvariable. Soldatenes tenkemåter varierer med eksponeringstid	IV Soldatenes tenkemåter varierer med orienteringer og selvvalgte koblinger mot befal.

Figur 8.0: Hovedvalg for operasjonalisering av modellen for borger i uniform og sosialiseringsmodellen.

8.1 Integrasjonsperspektiv I: Borger i uniform for ekstern integrering

Min modell for borger i uniform hadde som mål å undersøke om vernepliktskanalen ved slutten av den kalde krig representerte en form for ekstern integrering som kunne tenkes å bidra til sivil kontroll med militæret. En grunnleggende tanke i modellen er at ungdom som må avtjene militær verneplikt er bærere av sivile tenkemåter. I slike sivile tenkemåter har jeg forventet at det inngår ulike virkelighetsbeskrivelser med relevans for tjeneste i militæret (er-dimensjon) og et sett normative standpunkt om hva et menneske og en militær organisasjon bør eller ikke bør gjøre (bør-dimensjon). Modellen hviler på et representasjonsargument. Selv om unge menn ikke nødvendigvis er representative for andre aldersgrupper eller for jenter i samme aldersgrupper, er representasjonsargumentet etter mitt syn gyldig. Dette fordi en

vervet militærstyrke er den mest realistiske *alternativ* rekrutteringsformen for et norsk militærapparat. For drøfting av representativitet for den mannlige delen av befolkningen kommer det standpunkt i tillegg at alle generasjoner har hatt sin tid i militær uniform.

For å undersøke omfanget av ekstern integrering, valgte jeg å studere samvariasjon mellom enkelte strukturvariable for soldatenes livsløp, -der han kom fra, og tenkemåter om forhold i og utenfor militæret. Jeg finner en viss støtte i mine data for modellen for borger i uniform. For den tematikken av soldatenes tenkemåte jeg undersøkte, er samvariasjonen med soldatenes livsløpsvariable størst for soldatenes tenkemåter om verneplikten og om allmennpolitiske spørsmål. Jeg finner ingen entydig støtte til tesen om at soldatene er bærere av sivile tenkemåter inn i militæret. Jeg finner imidlertid så mange statistisk pålitelige samvariasjoner at jeg *betrakter vernepliktskanalen som ekstern integrering og direktekopling mellom folket og militæret som virksom ved slutten av den kalde krig*. Særlig er variabelen utdanning robust når jeg kontrollerer for andre variable.

8.2 Integrasjonsperspektiv II: Sosialiseringsmodell for intern integrering

Militærorganisasjoner har i årtusen påvirket tanker og handlinger til sine soldater. Militæret har vært en smeltedigel som har formet individer og sosiale relasjoner. Første verdenskrig viste at soldater i tusentall kunne la seg disiplinere til å storme inn i dødelig maskingeværild i bølge etter bølge. Militæret er et mektig instrument for forming av den enkelte, særlig i krig og i krisetider når krig truer. Men historien har også vist at soldater i mange tilfeller har handlet på måter og tenkt i retninger som ikke var intendert av generalene eller av de politiske lederne.

For å undersøke omfang av intern integrering, valgte jeg å studere samvariasjon mellom soldatenes organisatoriske kontekst og ulike soldattenkemåter om forhold i og utenfor militærleiren. Strukturvariablene for soldatenes organisatoriske kontekst

og en bredere historisk kontekst valgte jeg å samle med begrepet 'rom- og organisasjonsvariable' eller 'der han er'. Mitt materiale for å studere militærets sosialisering av unge menn er samlet inn ved slutten av den kalde krigen i 1991 og 1993 i Norge ved hjelp av spørreskjema og intervju.

Jeg finner ikke støtte til en tese om at en sosialiseringsmodell er systematisk virksom for norske soldater i førstegangstjenesten. Motsatt kan jeg med basis i mitt materiale ikke avvise sosialiseringsmodellen som en modell uten betydning. For de fire tema jeg har valgt å undersøke, gir modellen noe forklaringskraft for tenkemåter knyttet til oppfatninger om verneplikten, tenkemåter om autoritet, lydighet og tillit. Jeg registrerer også en viss forklaringskraft for tenkemåter om trusselbilde og forsvarspolitik. For tenkemåtene om autoritet, lydighet og tillit er imidlertid sosialiseringsmodellen tvetydig. Eksponeringsvariabelen samvarierer med tenkemåter som vanskelig kan tilbakeføres til en militær tenkemåte, mens variabelen som angav om soldatene hadde status som stridende delvis pekte i motsatt retning og gir støtte til sosialiseringsmodellen (jf. tabell 6.2.2 og 6.2.3). Jeg finner at vernepliktige soldater som er kommet til slutten av sin tjenestetid har mindre tillit til sitt befall enn ferske soldater med kort erfaring fra militærorganisasjonen. Dette funn for sosialiseringen er etter min vurdering dysfunksjonelt for militærorganisasjonen. Den kan neppe være intendert og bør bekymre militære og politiske ledere.

8.3 Refleksjonsperspektiv III og IV: Den tenkende soldat

Et viktig funn i undersøkelsen er at endringer i soldatenes tenkemåter ikke lar seg redusere til variasjon i strukturelle forhold som integrerer soldaten til sivilt hjemmemiljø eller til militære omgivelser. Norske vernepliktige soldaters tenkemåter lar seg ikke entydig føre tilbake til preging fra oppvekst eller instrumentell innlæring i militæret. Tvert om-, mine data indikerer at det gir mening å drøfte soldatenes tenkemåter i et refleksivt perspektiv. Det refleksive perspektivet som ble introdusert i kapittel 2 hadde som mål å gi analytisk rom for å betrakte norske soldater som

tenkende individer i sin utøvelse av militærtjenesten. Jeg ønsket å overskride skillet mellom eksternt og internt integrering som ble introdusert i avhandlingens kapittel 1.

For å undersøke soldatenes tenkemåter i lys av et refleksivt perspektiv valgte jeg å benytte et begrep om soldatorientering. I kapittel 5 etablerte jeg indikatorer som ordnet mitt soldatutvalg langs tre ulike dimensjoner: En dikotomisert variabel skilte mellom soldater som la vekt på plikten til å avtjene militærtjenesten og soldater som ikke vektla en slik verdi. En orienteringsvariabel etablerte et skille mellom soldater som var motvillige til militærtjeneste, -exit-soldater, og soldater som ikke ønsket seg ut av tjenesten. Til sist etablerte jeg en indikator for karriereorientering som skilte mellom de vernepliktige som ønsket en videre militær karriere etter pliktjenesten og andre soldater som ikke gav tilkjenne slike planer. Funnene i kapittel 6 viser at disse variablene for soldatorientering gir langt sterkere samvariasjon med soldatenes tenkemåter enn mine strukturvariable. Særlig gir orienteringsvariablene utslag for soldatenes tenkemåter om verneplikten, om autoritet, lydighet, tillit og om trusselbilde og militære løsninger. En soldat som hadde eller hadde hatt planer om exit fra militærtjenesten var også på en rekke variable kritisk til verneplikten, -til trekk ved militærtjenesten, -til militære trusselbilder og til aktuelle militære og forsvarspolitiske løsninger. Når jeg betraktet de vernepliktige som tenkende soldater med ulike valg av orienteringer, samvarierte tenkemåtene langt sterkere med variablene for orientering enn tenkemåtene gjorde med strukturelle variable for eksternt og internt integrasjon.

Det er mulig å innvende mot funnene i kapittel 6 at jeg bare har sannsynliggjort et visst mønster i soldatenes tenkemåter, der noen standpunkt simpelthen klynger seg sammen i tenkemåter. En slik tolkning tar etter min oppfatning ikke ut det tolkningspotensialet som ligger i funnene. Når kognitive variable samvarierer sterkere med soldatenes tenkemåter enn strukturelle livsløps- og organisasjonsvariable innebærer dette kanskje at rommet for påvirkning av soldatenes tenkemåter ved slutten av den kalde krig var betydelig. Soldatenes koblinger mot egen sosiale biografi

eksisterte, men den var svak. Organisasjon hadde også begrenset betydning for soldatenes tenkemåter. Funnene tydet på et betydelig handlingsrom for den tenkende norske soldat.

I kapittel 7 introduserte jeg multidimensjonalitet i analysen for å undersøke i hvilken grad egensosialisering hadde betydning. Forskningsspørsmålet var: Blir konklusjonen om sosialisering modellen eller modellen for borger i uniform svekket eller styrket dersom jeg trekker inn soldatenes orienteringer som uavhengig variable i analysen? Jeg valgte å fokusere på ulike koblinger som soldatene selv oppgav som viktige normkilder. I figur 2.3 skisserte jeg hvordan jeg forventet at et inntak med vekt på refleksivitet kunne gi støtte til hhv. borger i uniform-modellen eller sosialisering modellen uten at disse ble redusert til rene strukturelle modeller med vekt på livsløps- / romvariable og organisasjonsvariable (figur 2.4). I kapittel 7 differensierte jeg mellom normkilder i det sivile hjemmemiljø og to normkilder i militæret: Befalet og medsoldater. Disse normkildene ble introdusert som uavhengige variable.

Funnet i kapittel 7 er at koblinger mot normkilder i det sivile hjemmemiljø har liten betydning for soldatenes tenkemåter. Med ett unntak, - refleksjoner rundt det som på undersøkelsestidspunktet var en pågående eller nettopp avsluttede krig mot Irak, gav modellen for borger i uniform liten forklaringskraft når jeg prøvde den i et refleksivt perspektiv.

Heller ikke soldatkoblinger mot medsoldater samvarierte i særlig grad med soldatenes tenkemåter. I den grad jeg fant variasjoner var de tvetydige. Jeg finner ikke spor av sterke soldatkollektiv blant soldatene med særegne tenkemåter. Dette kan i seg selv være et viktig funn. Jeg gir tre alternative tolkninger i kapittel 7.3.

Derimot hadde soldatkoblinger til befalet betydning for soldatenes tenkemåter. Mitt funn er at soldater som oppgir at de orienterer seg i retning befalet systematisk velger

inn tenkemåter som avviker fra andre soldater når det gjelder verneplikten og dens grenser. Jeg valgte å reise den hypotese at offiserene ved slutten av den kalde krig var viktige i produksjon og vedlikehold av ideologi knyttet til verneplikten og tillitsmannsordningen. Forsvaret av verneplikten kan ha fremstått som et viktig ideologisk prosjekt for befalet som skulle begrunne hvorfor unge menn skulle gi ett år av sitt liv etter muren var falt. For andre tema som jeg valgte å undersøke under overskriften soldatenes tenkemåter varierte samvariasjonen noe etter hvilke operasjonaliseringer av soldatorientering mot militære normsendere jeg valgte.

Samlet finner jeg at som i hovedsak må tolkes som egalitære koblinger mot sivilt hjemmemiljø og mot medsoldater ser ikke ut til å ha betydning for variasjoner i soldatenes tenkemåter. Men når soldatene med sine koblinger åpner for herredømmestrukturer fra befalet som sentral normsender, finner jeg innen noen av mine utvalgte tema, samvariasjon med soldatenes tenkemåter.

Analyseskjemaet som er vist i figur 2.3 i kapittel 2 inviterer til to versjoner av vernepliktskanalen med vekt på et refleksivt perspektiv. Jeg finner støtte til at soldatrefleksjon har betydning for variasjoner i soldatenes tenkemåter i sosialiseringmodellen med vekt på refleksjon. Soldatenes tenkemåter varierer med hvilken grad soldatorientering åpner for befalet som normsender.

Mitt refleksive perspektiv med soldatenes orienteringer og koblinger som indikatorer har i mitt materiale betydning for kognitive og normative tankemønstre hos soldatene, - i langt større grad enn det jeg registrerer for mine strukturelle variable. Dette innebærer at egensosialisering er viktig for norske vernepliktige ved slutten av den kalde krig. Noen soldater har valgt å koble seg til befalet ved å gi befalet status som viktige normsendere, ved å vektlegge lydighet i egen opptreden og ved å understreke tillit til befalet. For denne soldatgruppen viser mitt materiale at sosialiseringmodellen er virksom i større grad enn det jeg fant med ensidig vekt på strukturelle variable i kapittel 6.

Mitt funn gir i en viss forstand støtte til sosialiseringmodellen, men modellens styrke er betinget av at tenkende soldater velger inn befalet som normsendere. Modellen har primært forklaringskraft i et multidimensjonalt perspektiv der egensosialisering blir tillagt vekt i analysen.

Mitt funn har betydning for soldatrollen i sivil-militære relasjoner i Norge ved slutten av den kalde krig. Figur 2.1 skiller mellom en soldatrolle som normformidler og normmottaker avhengig av om Borger-i-uniform-modellen eller Sosialiseringmodellen fikk støtte i materialet. Dette begrepsparet lå imidlertid innenfor en strukturell tilnærming. Mitt funn om at sosialiseringmodellen er styrket i en multidimensjonal analyse, gjør det påkrevet med et nytt begrep for å den nye soldatrollen. Et begrep om 'normfortolker' gir rom for at norske vernepliktige soldater ved slutten av den kalde krig er en tenkende soldat (tabell 8.1).

Tabell 8.1: Funntillegget for soldatkanalens karakter i sivil-militære relasjoner i Norge ved slutten av den kalde krig

Modell	Integrasjon	Refleksjon
Borger i Uniform	Normformidler	
Sosialisering	Normmottaker	Normfortolker

8.4 Umoderne å lyde ordre: Verneplikten som usikker relasjon for føyelighet

Verneplikten som rekrutteringsprinsipp for soldater baserer seg grunnleggende sett på tvang. Tvangen er understreket ved straffesanksjoner for dem som unndrar seg plikten. Når de tvangsmessige aspektene ved rekrutteringsordningen i hovedsak blir akseptert i befolkningen og av unge menn er det sannsynligvis to hovedgrunner til det: Vernepliktsordningen er omgitt av en ideologi som understreker dugnadsånd og ideer om fellesskap og solidaritet - en for alle, alle for en. Ideologien og en nasjonal normative orden understreker felles nasjonal identitet og idealer om frihet og likhet og til dels også brorskap. Demest er det laget en rekke fritaksordninger som gjør at tvangsaspektet ved vernepliktsordningen sjelden blir understreket eller satt på spissen. Det er grunn til å tro at langt de fleste unge menn som er minst motiverte til å gjennomføre militærtjenesten, blir sluset ut av militæret før eller under førstegangstjenesten.

En hærfører kan aldri være sikker på sine soldater, særlig ikke i krig. Et instrumentelt perspektiv gir begrenset forklaringskraft for organisasjonsmedlemmenes adferd i alle organisasjoner, militæret er intet unntak. Det faktum at tvangsaspektene-, beslutningssituasjonene og livsfaren som er involvert kan være ekstraordinær i forhold til andre organisasjoner endrer ikke på dette. I mine data fremstår ikke norske vernepliktige i førstegangstjenesten som soldater som en lett føyelige med militær ordre. Kapittel 4 tyder på at svargiverne ikke mente vernepliktsordningen var en god ordning for å sikre lojale soldater. Når soldatene svarte på spørsmål om de selv ville adlyde uheldige ordre, fremkom et betydelig ordrenektpotensiale. Jeg valgte å konkludere med at lydighet med basis i byråkratiske relasjoner ikke står særlig sterkt i den norske militærorganisasjonen ved slutten av den kalde krigen. Mitt funn er at *Verneplikten ved slutten av den kalde krig gir en usikker relasjon for føyelighet.*

En slik konklusjon sier selvsagt intet om ordrenektpotensialet eller føyelighet ved alternative rekrutteringsformer, - for eksempel vervede soldater. I kritiske situasjoner der militæret blir mobilisert til forsvar er det fullt mulig at vernepliktige soldater føler

et kall som gjør dem lang mer stridsdyktige og pålitelige i en kampsituasjon enn soldater og befal som primært inngår i en yrkesrelasjon til militæret.

8.5 Vernepliktskanalen for sosial og politisk kontroll: Kjølesystem mot militære eventyrere

Usikkerheten i vernepliktskanalen blir ytterligere forsterket ved mitt funn om at et refleksivt perspektiv - soldatenes egne orienteringer (kapittel 6) og koblinger som gir åpning mot militære normsendere (kapittel 7) gir forklaringskraft for sosialiseringsmodellen. Soldatenes tenkemåter varierer i betydelig grad etter de koblinger de selv oppgir i forhold til sitt befal.

I kapittel 1 spurte jeg: 'Er det mulig å hevde at verneplikten etter den kalde krigen har betydning som institusjon for sivil kontroll over militæret?' Hvordan er det rimelig å fortolke mine funn om verneplikten som tvetydig og usikker relasjon i forhold til denne problemstillingen?

Vernepliktssoldatene er verken instrumentell for politisk ledelse eller for generalene. Det gjør at autoritetsrelasjoner i linjen er usikre. I beste fall har soldatene en multiappel-lojalitet (konferer Toulmin i Elstain 1992:295) både til militæret og til det sivile samfunn. I verste fall har ikke den individualiserte soldat lojalitetsbånd til andre enn seg selv.

Min hypotese etter å ha studert norske soldater og sivil-militære relasjoner i dette arbeidet er at verneplikten gir organisasjonsmedlemmer og en organisasjon som sannsynligvis vil fungere som et kjølesystem mot militære eventyr. I våre dager er det ikke selvsagt at det er generalene som er den største eksponent for uklok bruk av militære virkemidler. I en tid der krigen står fjernt, kan det tenkes at kunnskapen om krigens redsler forsvinner raskere fra lekmenn enn fra profesjonen som er eksperter på vold. De vil normalt være redd for å miste hæren sin. Alta-konflikten var

sannsynligvis et eksempel på at kunnskapen om verneplikts kjøleffekt var tilstede i Forsvarets ledelse. Ved statens forberedelser til sluttoppgjøret om Stilla hadde politimyndighet et logistikk- og forsyningsproblem. Ved Garnisonen i Porsanger (GP) var det teknisk mulig å stille lastebiler og feltkjøkken til disposisjon. Ryktene om disse planene gikk i leiren. Mange soldater i leiren var vel kjent med den prinsipielle debatten som gikk om i hvilken grad militære styrker skulle kunne brukes i sivile konflikter. Jeg har ikke data som viser hvilke beslutningsgrunnlag Regjeringen hadde da den valgte å bruke Sivildforsvarets kjøretøy isteden for transportkapasiteten som lå langt nærmere. Men med min kjennskap til vernepliktsforsvaret var det ikke bare av prinsipielle grunner klokt å la lastebilene stå ved GP. Regjeringen kunne neppe være trygg på at soldatene deltok lojalt i en slik operasjon.

8.6 Tillitsmannsordningen som sikkerhetsventil

Tillitsmannsordningen (TMO) er en viktig institusjon i det norske vernepliktsforsvaret. Ordningen er en dualstruktur der premissene går begge veier i den horisintale akse. TMO er en struktur for dominans og kooptering som kommer i tillegg til de ordinære kommandolinjer. Men TMO kan ikke reduseres til en herredømmestruktur. Ordningen er også et politisk svar på krav om demokrati og verdighet for norske vernepliktssoldater. Ordningen fanger uten tvil opp krav og forventninger fra soldatene som ikke militærorganisasjonen i tilstrekkelig grad er i stand til å håndtere i kommandokjeden. Mine funn viser at soldatene ved slutten av den kalde krig var rimelig godt fornøyd med tillitsmannsordningen. Samtidig er det et stort flertall av soldatene som etterspør utvidede rettigheter når det gjelder å sette makt bak kravene.

Etter egen erfaring med tillitsmannsordningen og etter arbeidet med denne avhandlingen vil jeg fremsette den hypotesen at vernepliktsinstitusjonen i Norge vil få store legitimitetsproblemer innad blant soldatene dersom ikke TMO utgjør en reel kanal for soldattytringer. Til dette erfaringsbaserte argument kommer et organisasjonsteoretisk: Jo mer uthulet prinsippet om almen verneplikt blir, jo mindre

legitimt blir det å ta i bruk tvangsmakt for å sikre avtjening og lydighet. I en slik situasjon blir en arena for kompromiss og bygging av felles tenkemåter, viktig.

8.7 Divergenshypotesen og det militære felt ved slutten av den kalde krigen

Er det grunnlag for å opprettholde divergenshypotesen for Norge ved slutten av etterkrigstiden? Eksisterer det en militær tenkemåte som avviker fra en sivil tenkemåte (kap. 2.3). Jeg vil bruke tre ulike inntak for å tegne et riss av det militære felt slik jeg har registrert det ved slutten av den kalde krig. (Kap 2.3 og 6.5.3). Inntak 1 viser hvordan feltvirkningen varierer med soldatenes militære grad. Grad er den av de strukturelle rom- og organisasjonsvariablene som jeg forventer skal mest følsom dersom det eksisterer et distinkt militært felt. Teorien her er at dersom militærprofesjonen forvalter særlige militære tenkemåter er det rimelig å forvente at soldater som er utnevnt til korporal eller tilsvarende har sosialisert inn noen av disse tenkemåtene. Inntak 2 viser hvordan feltvirkningen varierer med soldatenes orientering i retning militære karriereplaner. Inntak 3 viser variasjoner i feltvirkningen varierer etter soldatenes koblinger mot befalet.

Tabell 8.2 summerer opp statistisk pålitelige samvariasjoner fra ulike tabeller i avhandlingen som jeg baserer mine konklusjoner på. Som i avhandlingen for øvrig har jeg ordnet mine funn i forhold til dimensjoner/tematikk knyttet til verneplikten, til autoritet, lydighet og tillit, til militært trusselbilde og forsvarspolitik og for tenkemåter knyttet til et utvidet trusselbilde og forsvarspolitik. Basert på min organisasjonsvariabel "grad" er det nærliggende å slutte at det eksisterer divergens, men at den militære feltvirkning er begrenset. Korporaler og visekorporaler (eller tilsvarende) støtter tanken om at verneplikten gir demokratisk rekruttering (tabell 6.1.2), de mener i mindre grad enn andre soldater at det bør bli lettere å velge siviltjeneste (tabell 6.1.4). De er noe mindre fornøyd med tillitsmannsordningen og mer negativ til utvidet streikerett (tabell 6.2.4) enn andre soldater, - mer positiv til Gulfkrigen, NATO-medlemskap og til å yte militær motstand (tabell 6.3.2).

Denne konklusjonen blir forsterket når jeg åpner for handlingsdata. Orienteringsvariabelen som angir om soldatene hadde eller hadde eller hadde hatt planer om militær karriere etter vernepliktstiden skiller soldatgruppen på de fleste av de tema jeg har undersøkt. Målt med denne indikatoren er det mulig å registrere en militær feltvirkning for soldatenes tenkemåte om verneplikten, om autoritet, lydighet og tillit. Feltvirkningen er også mulig å registrere for forsvarspolitikken (Tabell 6.3.2) og i noen grad for militære trusselbilder (Tabell 6.3.1). For tenkemåter om utvidet trusselbilde og partipolitikk er det få statistisk pålitelige utfall.

Mønsteret for mine variable som angir soldatenes selvvalgte koblinger mot befalet sammenfaller i hovedsak med mine funn for orienteringsvariabelen for militær karriere. Den militære feltvirkningen er klart registrerbar for tenkemåter om verneplikt og vernepliktens grenser (Tabell 7.4.2.a, 7.4.2b, 7.4.2c, 7.4.2d). Feltvirkningen er registrerbar, men mindre entydig for militært trusselbilde og forsvarspolitik. Bare en av mine 3 variabler viser systematisk pålitelig samvariasjon (Tabell 7.4.2e). For spørsmål som gjelder utvidet trusselbilde og partipolitikk er divergenshypotesen ikke gyldig.

Konklusjonen fra kapittel 7 er at det eksisterer et særlig militært felt. Grensen går ved almenpolitiske spørsmål. Men magneten i dette feltet (jf. Bordieu kap. 2.3) er svak. Den særegne militære tenkemåten når bare de soldatene som selv velger feltet inn i sine tenkemåter og til dels dem som blir utnevnt til visekorporalsstillinger og korporalsstillinger. Egensoialisering er en viktig om ikke nødvendig forutsetning.

Tabell 8.2: Statistisk pålitelige samvariasjoner registrert i kapittel 6 og 7

Tabell:	6.1.1	6.1.2	6.1.3	6.1.4	6.2.1	6.2.2	6.2.3	6.2.4	6.3.1	6.3.2	6.4.1	6.4.2	Sum
Tema/Felt:	Verneplikt				Autoritet, lydighet og tillit				Trusselbilde, forsvarspolitik		Utvidet trusselbilde/partipolitikk		
Grad	1	3	1	2	1	0	1	2	1	3	2	0	17
Militære karriereplaner	7	10	6	4	1	1	5	1	2	4	0	4	45
Mulige utfall	10	11	8	6	4	1	5	2	4	4	8	8	71
Tabell:	7.4.2a	7.4.2b	7.4.2c	7.4.2d	-	-	-	7.4.2d	7.4.2e	7.4.2e	7.4.2f	7.4.1g	
Befalskobling norm	9	7	4	4	-	-	-	2	0	1	1	3	31
Befalskobling lydighet	8	8	4	5	-	-	-	1	3	3	3	1	36
Befalskobling henvend/tillit	8	7	4	4	-	-	-	1	0	1	1	0	26
Mulige utfall	10	11	8	6	-	-	-	2	4	4	8	8	61

Her er det selvsagt mulig å innvende at behovet for et særegent militært felt er begrenset ettersom noen elementer som normalt inngår i en militær tenkemåte er ivaretatt i det sivile samfunn. Mine funn om at alarmismen blant soldatene målt i 1991 var like stor som blant offiserene i 1989 (kapittel 4.3) kan tyde på at enkelte tradisjonelle militære tenkemåter også har vært ivaretatt i det sivile samfunn.

8.8 Vernepliktskanalen som sivil-militær relasjon

Jacobs og McNamara mente i 1984 at ingen sak er viktigere for sivil-militære relasjoner enn rekrutteringen av mannskap (Jacobs & McNamara, 1984:361). Etter mitt skjønn har dette utsagnet fortsatt gyldighet. Et slikt standpunkt er ikke nødvendigvis ensbetydende med at en nasjon bør beholde verneplikten, men standpunktet innebærer at en endring av rekrutteringsform ikke bør bli iverksatt før etter en bred vurdering av sivil-militære forhold.

Jeg har vist at vernepliktskanalen som direktekobling mellom folket om militæret har en tvetydig karakter. Den er ikke entydig en kanal for lekmannskontroll. Men motsatt er det ikke grunnlag i mine data til å avvise vernepliktskanalens mulige betydning for normsending fra det sivile samfunn til militæret og offisersprofesjonen.

I min undersøkelse har jeg ikke samlet data om vernepliktskanalen som informasjonskanal til det sivile samfunn. Jeg har tidligere referert til Janowitz' tese om at verneplikten er den viktigste informasjonskanal til befolkningen (kap 2.1.1). Mine undersøkelser om dagsordenproduksjon i Stortinget tyder på at verneplikten har vært en av de mest stabile saksområder som Stortingspolitikerne har holdt fast ved (Skauge, 1986). Soldatenes vilkår under verneplikten er et tema der mange føler seg berettiget til å ha meninger.

Det er derfor grunn til å anta at eksistensen av verneplikten som informasjonskanal fra militæret sannsynligvis har bidratt og vil bidra til å produksjon av offentlig dagsorden. Uten sammenligning for øvrig har Soldatmødrene i Russland hatt stor makt nettopp fordi de har hatt legitimitet til å involvere seg i militærapparatets behandling av vernepliktige soldater. Den danske militær-sosiologen Henning Sørensen skriver at verneplikten i Danmark bør gjeninnføres '...alene av hensyn til sivil kontroll' (Sørensen, 1988a:32).

Det er nylig utgitt en omfattende sammenlignede studie av verneplikten i Europa. Den konkluderer

"...in the rapidly changing social, political and military environments of the contemporary era, the citizen-soldier born during the American and the French revolutions may be about to be buried." (Mjøset og Van Holde, 2002:92)

Norge er et av de land i Europa der ideen om verneplikten som demokratiserende struktur har stått sterk. Dersom Stortinget ønsker å følge den europeiske trenden med avskaffelse av verneplikten, så bør Stortinget vite de samtidig avskaffer en snart 200 år gammel tradisjon med borger-i-uniform. Når militærapparatet i Norge aldri for alvor har utfordret den sivile kontroll kan det ha sammenheng med at den norske militærapparatet har vært en folkeforsvar.

8.9 Verneplikt og offisersprofesjon

Verneplikten i Norge er under nedbygging. Færre unge menn skal avtjene verneplikt og flere funksjoner enn før skal opprettholdes med vervede mannskaper. Hvilke følger vil dette kunne få for offisersprofesjonen? Jeg skal kort berøre tre tema: Legitimitet, yrkesorientering og isolasjon.

Som i alle andre tillitsrelasjoner har befolkningens tillit til offisersprofesjonen variert historisk. Det har i perioder vært begrenset samsvar mellom sterk forsvarsvilje og samfunnsmessig legitimitet for offiserene. Jacobsen (1986) har vist hvordan offiserene hadde problemer med å konvertere sterk forsvarsvilje etter krigen til verdsetting av profesjonen. Skauge (1986)¹ har vist hvordan offiserene på slutten av 60-tallet lanserte en strategi for å styrke anseelsen i samfunnet for å bli anerkjent som ekspertise på linje med ingeniørene.

En usikker tillitsrelasjon mellom befolkningen og offiserene har sannsynligvis bidratt til en tilsvarende usikker tillitsrelasjon mellom soldatene og offiserene. På spørsmål i min soldatundersøkelse i 1991 om hvilken yrkesgruppe soldatene mente var viktigst (i et utvalg på 16 vanlige yrker) var det bare en prosent av soldatene som mente offiserene var viktigste yrkesgruppe. Selv som fjerde viktigste yrkesgruppe var det bare 2,5 prosent av soldatene som krysset av for militær offiser.

Selv om offiserene ved slutten av den kalde krigen sliter med legitimitet er det ikke det samme som at profesjonen *ikke* har legitimitet. Den kan muligvis bli ytterligere svekket dersom verneplikten forsvinner. Mitt teoretiske argument for en slik tese er at offiserenes ledelse og forvaltning av vernepliktige soldater har gitt offiserene en ekspertise som angår nasjonen i fred. Selv om soldatene selv ikke har særlig sans for argumentet (jf. tabell 4.2), - er det fortsatt en ide blant mange at verneplikten gjør gutter

til menn. Og selv for dem som ikke støtter et slikt syn: Offiserene måtte ved slutten av den kalde krigen i det minste ha ekspertise til å ta vare på eller ha omsorg for vel halvparten av nasjonens unge menn. I motsetning til profesjonens evne til å hindre krig eller vinne krig, gir soldatekspertisen rimelig målbare resultatet hvert år i form av soldater som har avtjent sin verneplikt.

Moskos er en av mange militær-sosiologer som har vært opptatt av rekrutteringsordningens betydning for militærprofesjonen. Han fokuserte særlig på offiserenes yrkesorientering:

'The end of the draft might be seen as a major thrust to move the military toward the occupational model' (Moskos, 1988:19)

Det er selvsagt mulig å hevde at det ikke utgjør et problem at offisersprofesjonen blir et yrke på linje med andre yrker med vekt på individuell karriere, lønnsvilkår og fagforeningsmakt. For offisersprofesjonen selv kan det uten verneplikt bli vanskeligere å fremstå som en profesjon som også har et altruistisk prosjekt. For samfunnet kan det selvsagt være ryddig å forholde seg til offisersprofesjonen som et fellesskap for rene egeninteresser. På den andre siden har kanskje samfunnet behov for at viktige yrkesgrupper forvalter et kall som gjør at de deltar i en samfunnsdugnad ut over det egen lommebok skulle tilsi.

Verneplikten har gitt offiserene en legitimitet som har bidratt til å motvirke isolasjon skrev Martin for 20 år siden (Konferer Martin, 1981:151). Etter mitt syn gjelder også dette utsagnet i dag. Norske offiserer har i etterkrigstiden hatt et isolasjonsproblem som har mange årsaker. Et forklaring er geografisk plassering av stående norske styrker. Selv om dette blir søkt motvirket ved for eksempel å legge marinefartøy til kai midt i Bergen havn i helgene, har norske offiserer hatt liten samhandling med resten av befolkningen mange deler av landet. Den nye politiske strategien for å bruke eller stille til rådighet norske tropper i operasjoner som ikke er under FN-kommando, gir en ny

---

¹ Se også kap. 4

fare for geografisk isolasjon. Verneplikten i Norge har sikret at nesten halve befolkningen har vært i nærkontakt med militære offiserer i vel et år av sin levetid. Denne kontakten har ikke kunnet forhindre legitimitetskriser. Vernepliktssystemet har til og med bidratt til å skape slike kriser (jf. kap. 3.6). Men verneplikten har gitt offiserene en så god kontakt med det norske samfunn at offisersprofesjonen har maktet å justere sine tenke- og handlingsmåter i tide. Offisersprofesjonen har unngått å bli helt isolert i den samfunnsmessige arbeidsdeling under den kalde krigen og ved avslutningen av den kalde krigen. Dersom verneplikten blir avskaffet i Norge er min tese at offisersprofesjonens samfunnsmessige isolasjon vil øke og divergensen mellom militære og sivile tenkemåter vil øke.

8.10 Generaliserbarhet

Datainnsamling til denne undersøkelsen ble gjennomført mellom 1991 og 1993. Er funnene fortsatt gyldige? Spørsmålet kan selvsagt bare besvares sikkert dersom undersøkelsen blir gjentatt.

På et teoretisk grunnlag vil grad av gyldighet i dag være avhengig av hvilke av hvilke variable som er viktigst for utfallet. Avviker den sikkerhetspolitiske kontekst fra den norske soldater persiperte tidlig på 1990-tallet? Tilsvarende er det store endringer i militærapparatet, -i militærprofesjonen, -i ungdomskullene som blir rekruttert til soldater, -idet sivile samfunn som de vernepliktige kommer fra og returnerer til?

Uten å gi en komparativ analyse av disse sentrale samfunnsmessige endringene vil jeg konkludere med at endringene er betydelige. Funn om begrenset sosialisering i militæret impliserer ikke nødvendigvis at organisasjonen ikke har kapasitet for sosialisering. Det kan være mangel på intensjon om å bruke organisasjonen til indoktrineringsformål. Tilsvarende er det mulig å tenke seg at borger- i uniformmodellen er følsom for bestemte kriser (som Gulfkrigen og Kuppforsøket i Moskva).

Imidlertid, noen konklusjoner holder etter mitt skjønn også i dag:

1. Den norske vernepliktige soldat er en tenkende soldat med multilojalitet både til samfunnet han kommer fra og i noen grad også til sitt befall.
2. Verneplikten er en usikker relasjon for føyelighet.
3. Verneplikten representerer neppe noen form for direkte kanal for politisk innflytelse fra folk til militærapparat, men den utgjør en viktig kontaktflate for offiserene mot det sivile samfunn og for det sivile samfunn mot militæret og offiserene. Verneplikten er fortsatt en demokratisk institusjon i Norge.
4. Uten verneplikt vil befolkningens tillit til offisersprofesjonen bli svekket. Det vil være fare for at militæret og dens bærende profesjon vil bli mer isolert og få en ny legitimeringskrise .
5. Verneplikten begrunner ikke seg selv, den må med jevne mellomrom begrunnes på nytt. I et samfunn med økende vekt på individualisme er det mindre selvsagt at nasjonen får oppslutning om parolen: En for alle, alle for en. .

8.11 Mulige utenrikspolitiske konsekvenser av at verneplikten blir avviklet

Bortfall av verneplikt gir selvsagt ikke bare ett utfallsrom for sivil-militære relasjoner. Det er heller ikke mulig å spå om konsekvenser på andre områder politikk-områder der et militærapparat basert på rekruttering fra vernepliktige har hatt betydning som politisk virkemiddel.

Imidlertid er det i etter NATOs 'out-of-area'-doktrine og etter 11. september et økende press på norsk militært nærvær langt utenfor våre grenser. Stadig større militære ressurser og sikkerhetspolitisk oppmerksomhet blir knyttet til operasjoner i en globalisert verden. Det er liten tvil om at et norsk militær oppbygging langt utenfor åre grenser er vanskelig å gjennomføre med vernepliktige soldater. En velvillig vurdering av denne utviklingen er at Norge holder fast ved sine solidariske forpliktelser i NATO. I en mer kritisk vurdering kan det være fruktbart å spørre om militær rekruttering er i ferd med å gå i en historisk sirkel. Mjøset og van Holde (2002: 92) bruker et slikt perspektiv når de skal oppsummere vernepliktens historie fra 1500 tallet og frem til i dag. De følger soldatrekrutteringens historie fra private leiehærer på 1500-tallet til via de blødige verdenskrigene i forrige hundreår til en samtid der verneplikten er i ferd med å bli avskaffet.

En registrerbar tendens i dag er at militære og politiske aktører ønsker å bytte norsk militært nærvær på størsteparten av kloden mot politisk innflytelse i USA. Faren med en slik utvikling, som sannsynligvis vil være lettere å akselerere uten vernepliktige soldater, er at det kan være vanskelig å se grensen mellom nødvendige bidrag i en solidarisk forsvarsallianse og en situasjon hvor norske militære inngår som leiesoldater etter 1500-talls mønster. Byttemiddelet kan være andre enn penger, - men relasjonen mellom den viktigste fyrsten og en norsk leiehær kan få plagsomme likhetstrekk til relasjonen mellom oppdragsgiver til og tilbyder av militære styrker på 15 og 1600-tallet. Uten å ta Bjørn Møller til inntekt for en syklusteori, viser han også til historiske erfaringer når han seriøst vurderer privatisering som et mulig alternativ for soldatrekruttering til vernepliktssystemet dersom det faller bort (Møller, 2002: 296).

8.12 Forskningsoppgaver

Verneplikten som demokratisk institusjon er sannsynligvis undervurdert. Når et av landene i verden der verneplikten har hatt sterkest fotfeste, nå går inn i en prosess for nedbygging og endring av verneplikten står vi i et historisk øyeblikk som inviterer til en rekke nye forskningsoppgaver.

Vi mangler fortsatt kunnskap om vernepliktens historiske, institusjonelle og ideologiske forankring i Norge og andre land kan gi mening og sammenligne seg med. I samband med endringsprosessene er det mulig å etablere følgeforskning som kan fange noen av endringene.

Foruten faktiske endringer i vernepliktens organisering og innhold bør det være et mål å studere

- 1) endringer i tenkemåter blant ungdom i Norge generelt og blant norske soldater med og uten vernepliktsstatus om sivil-militære relasjoner, trusselbilder og virkemidler for sikkerhet.
- 2) Jeg forventer store endringer i militærprofesjonen når verneplikten bygges ned samtidig med at karrieregivende tjeneste foregår langt fra Norge. Endringer kan forventes når det gjelder profesjonens holdninger til sin rolle i den samfunnsmessige arbeidsdelingen og profesjonens kunnskapsbase. Det er også grunn til å tro at profesjonen vil oppleve at de står overfor et valg mellom avprofesjonalisering, overprofesjonalisering og reprofesjonalisering. Avprofesjonalisering er av Sørensen definert som et økende antall sivile overtar funksjoner som tidligere var besatt av offisersprofesjonen. Overprofesjonalisering betyr at offiserene i kraft av sin bredere utdannelse overtar stadig flere andre profesjonsroller/erhverv som lærere, ledere mv. (Sørensen, 1988a:13). Reprofesjonalisering kan være et forsøk på å gjenskape en profesjon med sterkere vekt på det distinkt militærfaglige. Dette vil implisere økt kunnskapsmessig

divergens mot det øvrige kunnskapssamfunn med fare for samfunnsmessig isolasjon.

- 3) Tiden er også overmoden for å studere endringer i det forsvarspolitiske segment. Hva er den tause kunnskap i brede politiske og fagmilitære miljø i Norge som gjør at det så lenge har eksisterer så mange fagmilitær og politiske aktører som argumenterer for verneplikten?

Appendiks

- A1) Spørreskjema
- A2) Undersøkte tropper
- A3) Intervjuguide
- A4) Tabeller og indekser
- A5) Sekundærkilder
- A6) Hovedoppgaver fra Militærprosjektet
- A7) Litteratur

Appendiks 1

Spørreskjema

Konfidensielt

SPØRREUNDERSØKELSE
OM VERNEPLIKT OG SAMFUNN

for norske
vernepliktige
soldater

februar og september 1991

Vår referanse *VA*
58739/90/B/FO/PI-2/VA/ÅKM/202

Dato 15 OKT. 1990

Tidligere referanse

- a. Universitetet i Bergen/28 jun 90
- b. FO 3 sep 90/51671/FO/PI-2/202
- c. FO 11 sep 90/4335-3/203.31
- d. Universitetet i Bergen/25 sep 90
- e. FO 5 okt 90/06095-2/FO II 4/511
- f. FO 6 apr 89/22593/89/202

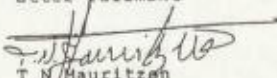
✓ Universitetet i Bergen
Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap
Christiesgt 17
5007 BERGEN

Gjenpart
Forsvarsdepartementet
Landsutvalget for Tillitsvalgte i Forsvaret/Sekretariatet

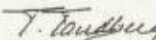
SPØRREUNDERSØKELSE - VERNEPLIKT OG SAMFUNN - GODKJENNING

1. Forsvarets overkommando viser til ref d og e vedrørende ovennevnte spørreundersøkelse.
2. FO gir med dette sin godkjenning til at spørreundersøkelsen gjennomføres blant soldater i januar-februar og august-september 1991.
Godkjenningen inneholder ikke faglig vurdering av oppgavene og de konklusjoner en eventuelt skal kunne trekke. Spørreundersøkelsen har tidligere vært forelagt Sikkerhetsstaben for vurdering.
3. Det vises for øvrig til ref f) Forsvarssjefens retningslinjer for godkjenning av spørreundersøkelser mv.
4. Den praktiske gjennomføringen av spørreundersøkelsen må avtales med og godkjennes av de berørte avdelinger og deres tillitsvalgte.
5. Kopi av denne godkjenning skal vedlegges spørreundersøkelsen ved utsending.

Etter fullmakt

T N Mauritzsen
Kommander I
Sjef for
Personellstaben

T Tandberg
Kommander II
Sjef for Organisasjons- og
plansavdelingen

Informasjon om spørreskjemaet

HVA: ?

Dette spørreskjemaet er en del av en undersøkelse om verneplikt og samfunn. Den skal gjennomføres fra 1990 til 1992 med støtte av Norges råd for anvendt samfunnsforskning (NORAS). Undersøkelsen blir gjennomført ved Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap ved Universitetet i Bergen.

HVORFOR:

Svarene skal gi et bilde av holdninger blant norske soldater om verneplikt, forsvar og samfunn.

HVORDAN:

De fleste spørsmålene skal du svare på ved å sette *et kryss* ved det alternativet du foretrekker, f.eks. slik: 2.

Men noen av spørsmålene ber vi deg om å rangere selv med *et tall*, f.eks. slik: 3 eller *skrive* ditt alternativ, f. eks. slik:

Os kommune

Etter avtale med FO skal skjemaet kunne besvares i *troppens time*.

Det er frivillig å svare, men vi ber om at flest mulig deltar slik at vi får et mest mulig representativt inntrykk av meninger og holdninger som soldatene har.

Det utfylte spørreskjema er et *konfidensielt* dokument og vil bli behandlet som det.

Forskerne som skal lese og registrere svarene, er underlagt taushetsplikt etter Lov om personvern. Etter avtale med Landsutvalget for Tillitsmenn i Forsvaret/sekretariatet (LTF/s) oppfordres troppstillitsmann/kvinne til å ta ansvar for å samle inn og sende svarskjemaene i lukket konvolutt.

På siste side er det ledig plass, dersom du har meninger om dette skjemaets form eller innhold.

Der finner du også informasjon om premier som vi vil trekke blant dem som svarer på spørreskjemaene.

På forhånd takk,
hilsen

Tom Skauge

Tom Skauge
prosjektleder
Institutt for administrasjon,
Universitetet i Bergen
Christiesgate 17, 5007 Bergen

I. Personalia

Noen spørsmål om hvilken bakgrunn du har

- i. Alder: _____ år
- ii. Kjønn: 1. Mann   2. Kvinne
- iii. Hvilket yrke har (hadde) din far (eller han som fungerte som din far) da du vokste opp?
_____
- iv. Hvilket yrke har (hadde) din mor (eller hun som fungerte som din mor) da du vokste opp?
_____
- v. Hvilken kommune er du oppvokst i? _____ kommune
- vi. Er du oppvokst i en bykommune eller i en landkommune?
 1. Bykommune   2. Landkommune
- vii. Dersom du har bodd hjemme fra før du kom i militæret, hvor lenge har du bodd vekke fra barndomshjemmet?   år   måneder
- viii. Hvilken sivil utdanning har du?
 1. 9 årig grunnskole   2. Yrkeskole/videregående yrkesrettet utd.
 3. Gymnas/videregående allmennutd.   4. Universitet/høyskole
 5. Annen sivil utdanning, hvilken? _____
- ix. Hva gjorde du før du kom inn i militæret?
 1. Gikk på skole
 2. Var i arbeid. Stillingen min var: _____
 3. Arbeidsledig
 4. Annet: Fyll ut selv: _____
- x. Sivil status
 1. Gift   2. Samboer   3. Enslig
 4. Enke/enkemann   5. Skilt
- xi. Har du barn?   1. Ja   2. Nei
- xii. Hvilken brutto årsinntekt hadde du i fjor? _____

xiii. Før du gikk inn i militæret, eide du da...

a. ...eget hus	☐ 1. Ja	☐ 2. Nei
b. ...egen leilighet	☐ 1. Ja	☐ 2. Nei
c. ...egen bil	☐ 1. Ja	☐ 2. Nei

Noen spørsmål om militærtjenesten din

- Hvilken militær grad har du?
 1. Menig 2. Visekorporal/vingsoldat/menig i særklasse
 3. Korporal/ledende menig 4. Høyere, hvilke: _____
- Har du noengang i løpet av tjenesten kontaktet eller vurdert å kontakte lege for å be om utsatt tjeneste eller dimisjon? 1. Ja 2. Nei
- Hvilken forsvarsgren tjenestegjør du i?
 1. Hæren 2. Sjøforsvaret 3. Luftforsvaret
- Hvilken våpengren?
 1. Infanteriet 8. Hærens våpentekniske korps
 2. Feltartilleriet 9. Forsvarets sanitet
 3. Kavaleriet 10. Marinen
 4. Ingeniørvåpenet 11. Kystartilleriet
 5. Hærens samband 12. Flyvåpenet
 6. Hærens transportkorps 13. Luftvernartilleriet
 7. Hærens intendantur 14. Kystvakten
- Hvilken rekruttskole gikk du på? _____
- Når startet du å avtjene din verneplikt? År: _____ Måned: _____
- Hvordan trives du i Forsvaret?
 1. Svært bra 2. Bra 3. Middels 4. Dårlig 5. Svært dårlig
- Hvor lang skal din førstegangstjeneste være?
 1. Seks måneder 2. Tolv måneder 3. Femten måneder 4. Annet: _____
- Hvilken avdeling tjenestegjør du ved nå?
_____
- Hvilken type arbeidsoppgave har du nå? _____
_____

26. Har du funnet gode venner blant dine medsoldater?
 1. Ja, mange   2. Ja, noen   3. Ja, en   4. Nei, ingen
27. Røyker du?   1. Ja   2. Nei
28. Hvor stor tillit har du til at ditt *overordnede befal* vil gi deg den *hjelp og støtte* du trenger, om du noengang skulle komme i strid?
 1. Svært stor   2. Stor   3. Middels
 4. Liten   5. Svært liten   6. Vet ikke
29. Hvor stor tillit har du til at *dine medsoldater* vil gi deg den *hjelp og støtte* du trenger, om du noengang skulle komme i strid?
 1. Svært stor   2. Stor   3. Middels
 4. Liten   5. Svært liten   6. Vet ikke

II. Verneplikten - Hva mener du om den?

30. Hvordan mener du rekrutteringen av soldater til det norske Forsvaret bør foregå i fremtiden?
 1. Hovedsakelig verneplikt
 2. Hovedsakelig verving
 3. Ca. 50/50 verneplikt og vervede
31. Hvor lang synes du førstegangstjenesten bør være?
 1. Tre måneder   2. Seks måneder   3. Ni måneder   4. Ett år
 5. Femten måneder   6. Atten måneder   7. Annet: _____
32. Med jevne mellomrom diskuteres det om norske soldater skal være *vervede* eller *vernepliktige* mannskaper.
 Nedenfor har vi listet argumenter som er brukt FOR militær verneplikt. Hva mener du om disse argumentene? Sett *ett* kryss ved hvert argument.

	Enig	Delvis enig	Delvis uenig	Uenig	Vet ikke
a. Den gir gode soldater	☐	☐	☐	☐	☐
b. Den gir billige soldater	☐	☐	☐	☐	☐
c. Den gir mange soldater	☐	☐	☐	☐	☐
d. Fordi den er en rettferdig måte å fordele byrdene på	☐	☐	☐	☐	☐
e. Den gir soldater som forsvarer demokratiet	☐	☐	☐	☐	☐

(forts. spørsmål 32)

- f. Den gir soldater som adlyder ordre
- g. Den gir soldater som avspeiler holdninger i resten av befolkningen
- h. Den fører til at Forsvaret får oppslutning og støtte i folket
- i. Den gjør gutter til menn
- j. Den gir færre arbeidsledige
- k. Det er en plikt å forsvare folk og fedreland
- l. Er det andre argumenter FOR verneplikt som du mener er viktige? Hvilke?
-
-

33. Nedenfor har vi listet argumenter som er brukt MOT militær verneplikt. Hva mener du om disse argumentene? Sett *ett* kryss ved hvert argument.

	Enig	Delvis enig	Delvis uenig	Uenig	Vet ikke
a. Vernepliktstiden kan brukes til mer nyttige samfunnsoppgaver	☐	☐	☐	☐	☐
b. Verneplikten er urettferdig fordi noen slipper unna	☐	☐	☐	☐	☐
c. Verneplikten gjør at menn blir militarister	☐	☐	☐	☐	☐
d. Vernepliktige mannskaper er lite motiverte fordi de er tvunget til å avtjene militærtjeneste	☐	☐	☐	☐	☐
e. Teknologien i Forsvaret er for komplisert for vernepliktige med 12-15 mnd tjeneste	☐	☐	☐	☐	☐
f. Vernepliktige soldater er for lite pliktopyllende	☐	☐	☐	☐	☐

g. Andre argument MOT verneplikt, som du mener er viktige:

---

34. Hva mener du om følgende påstander om militærnektning, og om ungdom som velger sivilteneste? Sett *ett* kryss ved hver påstand.

	Enig	Delvis enig	Delvis uenig	Uenig	Vet ikke
a. Det er en viktig demokratisk rettighet å kunne nekte militæret	☐	☐	☐	☐	☐
b. De fleste som velger sivilteneste gjør det av overbevisningsgrunner	☐	☐	☐	☐	☐
c. Det bør bli lettere å velge sivilteneste	☐	☐	☐	☐	☐
d. De fleste sivilarbeidere har nektet militæret for å få lettere teneste	☐	☐	☐	☐	☐
e. Det er negativt om for mange unge velger sivilteneste; resultatet kan bli et forsvar med bare vervede soldater	☐	☐	☐	☐	☐
f. Militærnektningen undergraver Forsvaret og forsvarsviljen	☐	☐	☐	☐	☐

35. Har du noengang selv vurdert å nekte militærtjeneste /velge sivilteneste av samvittighetsgrunner? 1. Ja 2. Nei

36. Hva mener du om følgende påstander om hvorfor ungdom gjør militærtjeneste? Sett *ett* kryss ved hver påstand.

	Enig	Delvis enig	Delvis uenig	Uenig	Vet ikke
a. De fleste gjør militærtjeneste fordi det er en rett og plikt	☐	☐	☐	☐	☐
b. De fleste gjør militærtjeneste for å forsvare landet	☐	☐	☐	☐	☐
c. De fleste gjør militærtjeneste for å lære å forsvare seg og sin familie	☐	☐	☐	☐	☐
d. De fleste gjør militærtjeneste fordi de fleste andre gjør det	☐	☐	☐	☐	☐
e. De fleste gjør militærtjeneste fordi siviltenesten er lenger	☐	☐	☐	☐	☐
f. De fleste gjør militærtjeneste for å slippe hjemmefra	☐	☐	☐	☐	☐

III. Tillitsmannsordningen - Hva mener du om den?

37. Har du noengang henvendt deg til din tillitsmann for å få ham/henne til å ta opp saker? 1. Ja 2. Nei
38. HVIS JA PÅ SPØRSMÅL 37; - hvilke saker? _____
-
39. Har saker som tillitspersonen/ene har tatt opp ført til endringer? 1. Ja 2. Nei 3. Vet ikke
40. Hvordan er du fornøyd med Tillitsmannsordningen? 1. Svært fornøyd 2. Fornøyd 3. Middels fornøyd 4. Misfornøyd 5. Svært misfornøyd
41. Bør soldatene ha streikerett? 1. Ja 2. Ja, i en begrenset form 3. Nei
42. Jobber tillitsmannsapparatet (TMO) med saker som du mener er viktige for deg? 1. Ja 2. Nei
43. Hvor ofte har soldatene og tillitsmannen/kvinnen møter ("forberedende møter") for å diskutere saker tillitsmannen bør ta opp? 1. Minst en gang hver uke 2. Minst en gang i måneden 3. Sjeldnere 4. Aldri 5. Vet ikke
44. Er du tillitsmann/kvinne? 1. Ja 2. Nei

IV. Om forholdet mellom Forsvar og samfunn

45. Hvor stor mener du risikoen er for at Norge vil komme med i en storkrig de neste fem år? 1. Svært liten 2. Ganske liten 3. Ganske stor 4. Svært stor 5. Vet ikke
46. Hvor stor mener du risikoen er for at militær styrke blir brukt som politisk pressmiddel mot Norge de neste 5 år? 1. Svært liten 2. Ganske liten 3. Ganske stor 4. Svært stor 5. Vet ikke
47. I vårt arbeid må vi ofte svare for oss overfor grupper og personer som har meninger om hvordan vi utfører arbeidet vårt. Hvem sine meninger tar du vanligvis mest hensyn til i din tjeneste som soldat?
☐ 1. Andre soldater	☐ 2. Troppsbefal	☐ 3. Forsvarssjefen
☐ 4. Våre allierte	☐ 5. Forsvarsministeren	☐ 6. Stortinget
☐ 7. Mitt sivile miljø (familie, venner)	☐ 8. Min egen samvittighet	☐ 9. Massemedia
		☐ 10. Andre; hvilke: _____

48. Hvordan tror du at *du selv* vil makte din oppgave i krig?

1. Svært bra   2. Bra   3. Middels
 4. Dårlig   5. Svært dårlig   6. Vet ikke

49. Hvordan tror du norske *soldater* vil makte sin oppgave i krig?

1. Svært bra   2. Bra   3. Middels
 4. Dårlig   5. Svært dårlig   6. Vet ikke

50. Hvordan tror du *befalet i Forsvaret* vil makte sin oppgave i krig?

1. Svært bra   2. Bra   3. Middels
 4. Dårlig   5. Svært dårlig   6. Vet ikke

51. Hvor sannsynlig tror du det er at sakene som er listet nedenfor kommer til å utgjøre en trussel mot folk som bor i Norge frem mot år 2000? Sett *ett* kryss for hver av sakene a til h.

	Svært viktig	Viktig	Middels betydning	Lite viktig	Uten bet.
a. Aids	☐	☐	☐	☐	☐
b. Alvorlige uhell i kjernefysiske anlegg, kjemiske fabrikker el. lignende	☐	☐	☐	☐	☐
c. Gradvise miljø-ødeleggelser (luftforurensning mv.)	☐	☐	☐	☐	☐
d. Militær trussel	☐	☐	☐	☐	☐
e. Overbefolkning i den tredje verden	☐	☐	☐	☐	☐
f. Politisk ekstremisme	☐	☐	☐	☐	☐
g. Problemer på grunn av flyktninger og asylsøkere som kommer til Norge	☐	☐	☐	☐	☐
h. Økonomiske kriser	☐	☐	☐	☐	☐
i. Andre problemer som du tror blir svært viktige; fyll ut selv:					

---

52. Dersom det var Stortingsvalg i morgen, hvilket parti ville du da ha stemt på?

(forts. spørsmål 58)

- d. Hjelpekorpset i tilfelle sivile ulykker i utlandet
- e. Miljøvernoppgaver
- f. Bygging av det sivile samfunn (veier, flyktingemottak, skoler etc)
- g. Grensekontroll
- h. Bekjempe terrorisme
- i. Bekjempe organisert narkotikahandel

59. Er du for eller imot norsk medlemskap i EF? 1. For 2. Mot 3. Vet ikke
60. Er du for eller imot at Norge er med i NATO? 1. For 2. Mot 3. Vet ikke
61. Er du for eller imot at Norge har sendt KV Andenes til den persiske Golf?
 1. For 2. Mot 3. Vet ikke

V. Kompetanse og autoritet

62. Når du tenker på ditt nærmeste overordnede befals forhold til deg, hva vil du si han gjør mest av?
☐ 1. Kontrollerer	☐ 2. Hjelper/veileder
☐ 3. Fastlegger mål	☐ 4. Motiverer
☐ 5. Samarbeider	☐ 6. Straffer/sanksjonerer
7. Annet, fyll ut selv:
-
63. Hvor ofte går du til ditt nærmeste overordnede befal for å få en ordre endret/annulert?
 1. Svært ofte 2. Ofte 3. Av og til 4. Sjelden 5. Aldri
64. Når du har problemer i tjenesten, hvor ofte går du da og snakker med din nærmeste overordnede?
 1. Svært ofte 2. Ofte 3. Av og til 4. Sjelden 5. Aldri

65. Vil du adlyde en ordre du selv frykter kan få svært uheldige konsekvenser, dersom du etter å ha sagt fra om det, likevel får beskjed om å utføre ordren?
1. Ja, helt sikkert   2. Ja, mest sannsynlig   3. Nei, neppe
 4. Nei, helt sikkert ikke   5. Vet ikke
66. Vi tenker oss at befalet har bedre kunnskap enn soldatene på de fleste felter som er aktuelle i tjenesten. Likevel, er det felter eller saksområder du mener å ha bedre kunnskap om, enn dine overordnede?
1. Ja   2. Nei   3. Vet ikke
67. DERSOM SVARET DITT ER JA: Hvilke felter eller saksområder dreier det seg om?
-
-

VI. Kommunikasjon og kommunikasjonsformer

68. Hvordan mottar du vanligvis dine oppdrag?
1. Personlig ordre   2. Anmodning ("Kan du...")
 3. Ordre på oppstilling   4. Anmodning på oppstilling
 5. På dagseddel   6. Eget initiativ
7. Andre måter; hvilke:
-
69. Hvem mottar du vanligvis dine oppdrag fra?
1. Lagfører   2. Troppsbefal   3. Sivilt ansatte i Forsvaret
4. Andre; hvem: _____
70. Dersom du har problemer i tjenesten, hvem går du først til?
1. Medsoldater   2. Lagføreren   3. Din valgte tillitsmann
 4. Troppsbefalet   5. Andre offiserer   6. Presten
 7. Legen   8. Andre; hvem da?
-
71. Hvor ofte snakker troppsjefen (eller tilsvarende) med deg personlig?
1. Hver dag   2. Hver uke   3. Hver måned
 4. Sjeldnere   5. Aldri   6. Uaktuelt
72. Hvor ofte har du kontakt med ditt troppsbefal (eller tilsvarende) utenom tjenesten?
1. Hver dag   2. Hver uke   3. Hver måned
 4. Sjeldnere   5. Aldri   6. Uaktuelt

73. Når du får en oppgave, i hvor stor grad føler du at det blir lagt vekt på...

	I svært stor grad	I nokså stor grad	Både/ og	I nokså liten grad	I svært liten grad
a. ...hva som skal gjøres	☐	☐	☐	☐	☐
b. ...hvordan det skal gjøres	☐	☐	☐	☐	☐
c. ...hvorfor det skal gjøres	☐	☐	☐	☐	☐

74. I hvor stor grad synes du militærtjenesten din til nå har vært *meningsfylt*?

1. I svært stor grad   2. I stor grad   3. Både og
 4. I liten grad   5. I svært liten grad

* * *

VII. Spørsmål som bare skal besvares av tillitsmenn/kvinner:

75. Hvilke tillitsverv har du? _____

76. Hvor mye tid bruker du på tillitsmannsarbeid (medregnet møter)?

1. Nesten ingen tid   2. 1-3 timer pr. uke
 3. 4-10 timer pr. uke   4. Flere dagsverk pr. uke
 5. Er tillitsmann/kvinne på heltid   6. Vet ikke

77. Hvilke sakstyper bruker du mest tid på? Merk av de *tre* viktigste:

Sett tallet 1 ved den sakstype du bruker mest tid på og tallet 2 ved den sakstype du bruker nest mest tid på osv.

- Sosiale saker for enkeltsoldater   Ledelses- og omgangsformer
 Velferds- og fritidstilbud   Økonomiske og sosiale kår
 Tjenestens innhold   Demokratiske og politiske rettigheter
 Statusheving for verneplikten   Tillitsmannsordningens organisering

Andre saker; hvilke _____

78. I reglene for tillitsmannsordningen (Paragr. 61) heter det at "bare vedkommende sjef har anledning til å kalle inn til møter innen tillitsmannordningens ramme". Har det skjedd at din sjef har *avslått* din anmodning om å innkalle til møte som du mener har vært nødvendig?

1. Aldri avslått   2. Det har skjedd *en* gang
 3. Det har skjedd noen ganger   4. Det skjer ofte

79. I reglene for tillitsmannsordningen heter det (Paragraf. 62) at avdelingens sjef kan gi en begrunnet henstilling til mannskapene om å velge ny tillitsmann, dersom han/hun "bryter tillitsmannsordningens grunnleggende prinsipper, gjør gjentatte disiplinbrudd, eller blir siktet for straffbare handlinger som har sammenheng med tjenesten".

Har sjefer ved din avdeling benyttet seg av denne muligheten? 1. Ja   2. Nei

HAR DU KOMMENTARER TIL SPØRRESKJEMAET, ER DET FINT OM DU SKRIVER NOEN ORD
HER:

Dato for utfylling av skjemaet:.....

Hvor lenge arbeidet du med utfylling av skjemaet:.....

Spørreskjemaet sender din tillitsmann/kvinne i lukket konvolutt til:

Vernepliktprosjektet, Institutt for administrasjon, Universitetet i Bergen,

Christiesgate 17, 5007 Bergen

Alle som har besvart spørreskjemaet kan delta i trekning av 20 premier. Hver premie er på 10 FLAXLODD. Vinnerne får premien tilsendt pr. post.

Klipp av og skriv navn og adresse her:

NAVN: _____

POSTADRESSE: _____

Disse navnelappene sender din tillitsmann/kvinne til:

Landsutvalget for tillitsmenn i Forsvaret LTF/s. Boks 8126 Dep, 0032 Oslo 1.

Appendiks 2

Undersøkte avdelinger

Hvilken avdeling tjenestegjør du ved nå?

Undersøkt avdeling

Vår:

Transptr/FD13/IR3
Rekruttskoletropp 2/SDR/Trandum
Rekruttbatt tropp 1/AR1/Fredrikstad
Rekruttbatt tropp 5/AR1/Fredrikstad
Øvingsavd tropp 4/INTR/Gardermoen flystasjon
Øvingsavd tropp 1/VTR/Heigelandsmoen
lø1 skolekp tropp 3/Sessvoll/
lø1 KP C tropp 2/Sessvoll
lø1 KP D Tropp 6(2)/Sessvoll
FASØ rekruttbatt tropp 6/Haslemoen
Artilleribatt tropp 1/Haslemoen
Artilleribatt tropp 5/Haslemoen
HSSØ øvingsavdeling tropp 4/Lahaugmoen
HMKG gardekp 2/ gev.tropp 1
HMKG gardekp 4/ gev.tropp 3
lø2 Rekruttkp B Tropp 1
EKKP/Div 6 EMT-tropp/ Bardu
BN2 KPA gev.tropp 2/Brig N
BN2 KPB gev.tropp 3/Brig N
BN2 Støkp raktropp/Brig N
BN3 Stabskp forpleiningstropp/Brig N
BN3 støttekp pionertropp/Brig N
PBN eskadron 1 stridsvogntropp 3/ Brig N
PBN eskadron 2 stridsvogntropp 2/ Brig N
PBN treneskadron forsyn/matr.tropp/Brig N
Oppklaringseskadron Pansret oppklaringsgruppe/Brig N
LVBTT rekettropp/Brig N
INGBN Parkkp tropp 1/Brig N
Trenkp lastevogntropp 2/Brig N
KPA geværtropp 1/Garnisonen i Porsanger
Grensekp Gjøkåsen/Garnisonen i Porsanger
Støtekp raktropp/Garnisonen i Sør-Varanger
Garnisonstropp tropp 3/garnisonen i Sør-Varanger
Tropp/Dkv/Bergen
Rygge Flystasjon
Sola Flystasjon
LSTN Måkerøy
LSTN Varde
LVBN Andøya
Rekruttskolen Gardermoen
Rekruttskolen Gardermoen
LTS/Kjevik
SSD Odderøya
VSD Haakonsværn
HSD Harstad
TRSD Tromsdalen
TRSD Tromsdalen
22 MTB-skv
24 MTB-skv
Hysnes fort.
Nes Fort/NSD
Rekruttskolen Odderøya

Høst:

IØ2 KPC Tr 3
IØ2 KPD Tr 4
IØ2 USK Klasse B
BN2 KPC Tr 2
HMGK Gardekp 1 San Tr
IØ1 KPC Tr 3
IØ1 KPE Tr 2
IØ1 KPB Tr 3
KP Bodø mek Tr
GSV Garnisonskp Tr 2
GSV Garnisonskp Tr 1
MFABN/Brig N/Stabsbt San Tr
TRENKP/Brig N/Lastevognt 2
Sambandsavd/DKN Harstad
BN3 KPA Tr 3
IØ2 KPD Tr 1
HMGK Gardekp 2 Tr 3
Heistadmoen rekruttskole BK Tr 1, Stabskp FD13/IR3
Idrettstropp/FD15/IR5/Terningmoen
Trandum Rekruttskoletr 3 /SDR
Trandum Stridsvognt 2 /SDR
FASØ Rekruttbatteri Tr 1
HMGK Gardekp 1 Tr 3
Hvalsmoen Øvkp Tr 1/INGR
Teknikk Sambandsverksted/Brig N
LVBTT rakettr 1/Bardufoss
Heggelia Forvaltningsavd
Sambandsavd/TLF
INGBN Stabskp stabstr/Brig N
Stabskp forpleiningstr/GP
INGBN Parkkp maskintr
MFABTT sambandstr/GP
NHLF/IR16
Oppkl. ESK oppktr 1
BN3 Støttekp Øktr
IØ3 Stabskp tr 2
SBKP linjetr/Brig N
INGBN Ingkp 1 tr 1/Brig N
EKAVD/HSB
24 MTB Skv.
KNM Harald Hårfagre
Nes Fort
KNM Stavanger
Grøtsund Fort
FKN
K/V Nornen
Grøtsund Fort
Botæme Fort
LVA-BN Andøya Flystasjon
Andøya Flystasjon
Bodø Hovedflystasjon
Rekruttskolen Gardermoen
Bodø Hovedflystasjon
LTS

LSTN Måkerøy
LVBN Ørlandet
Ørlandet Hovedflystasjon
Bardufoss Flystasjon

Appendiks 3

Intervjuguide og liste over svargivere

BEFALSSPØRSMAL

I) Bakgrunn

- 1.1 Alder
- 1.2 Kjønn
- 1.3 Kommune oppvokst
- 1.4 Bykommune/Landkommune
- 1.5 Egen utdanning
- 1.6 Befalsskole?
  - 1.11 Grad
  - 1.12 Forsvarsgren
  - 1.13 Våpengren
  - 1.14 Tilknytningsform?
  - 1.15 Arbeidsoppgave nå?/ Stilling
  - 1.16 Var det denne stillingen du ønsket deg sist du ble beordret?
  - 1.17 Kan du tenke deg en yrkeskarriere i det militæret?
  - 1.18 Kan du beskrive dagen igår?
  - 1.19 Hvem bruker du fritiden sammen med?
    - 1.19a Kontakt med lokalbefolkningen?
    - 1.19b Grenser for omgang med soldatene?

II) Handling/orden

2.1 Stor forskjell på de ulike soldatinntakene? Hvordan?

2.2 Er det enkelt soldater /grupper /TMO som klarer å påvirke tjenestens innhold/motivasjon mv.?

Alt 2.2a Tilfeller der holdninger i soldatgruppen er mer dominerende el. viktig enn normer som befalet prøver å lære inn?

Alt 2.2b På hvilke områder er det vanskelig å endre uheldige holdninger i soldatgrupper (n)?

2.3 Finnes en egen 'soldatkultur'?

2.4 Erfaringer med TMO?

2.5 Hvor ofte hender det at soldatene søker seg til andre kurs/avd./dimme etc.?

2.6 Motiv: Hvorfor ble du befal?

2.7 Som befal er du utdannet militær ekspert. Hva karakteriserer den militære ekspertise/ Den militære kunnskap du besitter?

2.8 Hva er viktigste egenskap hos befal?

III) Premissleverandør

- 3.1 Viktigste argument for å motivere soldatene
- hvorfor er vi her?
- 3.2 Hva sloss de for?
- 3.2a) Vanskelig å motivere?
- 3.3 Er det vanskelig å overbevise soldatene om at det nytter
å sloss etter teknologioppvisningen i Gulf-krigen?
- 3.4 Spesielle sivile holdninger/ væremåter du ønsker at
soldatene skal beholde mens de er her?
- 3.5 Noen du mener de ikke skal beholde?
- 3.6 Tillit mellom befal og menige?
- 3.7 Er soldatene opptatt av endringene i Europa de
siste årene?
- 3.8 På hvilket område har du klart å tilføre soldatene nye
holdninger / verdier?
- Til noen:
- 3.9 Hvordan vil du beskrive lagførerens rolle?
Hvorfor så lang lagførerutdannelse vekke fra medsoldatene?
Akseptert?

IV) Kommentarer til resultat:

4.0 (spm 62) kontrollerer?

4.1 Hva er ditt budskap når soldatene spør om det er tillatt med ordrenekt?

4.2 Tillit (spm. 29)

IV) ASSOSIASJONSMETODEN:

Hva er det første du tenker på når du hører begrepet:

6.1 'Leder'

6.2 'Militær trussel'

6.3 'Krig'

6.4 'Tillitsmann'

6.5 'Veteranvirksomhet'

6.6 'Fred'

6.7 'Allierte'

6.8 'Fiende'

6.9 'Folkeforsvar'

6.10 'Verneplikt'

6.11 'Rekruttskole'

SOLDATSPØRSMÅL

I) Bakgrunn

- 1.1 Alder
- 1.2 Kjønn
- 1.3 Kommune
- 1.4 Bykommune/Landkommune
- 1.5 Egen utdanning
- 1.6 Hva gjorde du før du kom inn i mil?
- 1.7 Inntak?

- 2.1 Grad
- 2.2 Forsvarsgren
- 2.3 Våpengren
- 2.4 Rekruttskole
- 2.5 Arbeidsoppgave nå?

- 3.1 Vurdert å kontakte lege for å be om utsatt tjeneste eller dimmisjon?

II) Handling/orden

- 2.1 Gjorde du noe for å endre på innkallingen du opprinnelig fikk?
  - 2.2 Har du søkt mil. skoler eller kurs?
  - 2.3 Vurderte du å nekte? /Velge siviltjeneste
  - 2.4 Den jobben du har nå - var det en du spesielt hadde tenkt deg/ønsket deg?
  - 2.5 Kunne du tenke deg å gjøre en yrkeskarriere i det militære?
  - 2.6 Hvem diskuterte du militærtjenesten med før du gikk inn?
  - 2.7 Har du kontaktet TMO / befal for å endre på ting i tjenesten?
- Tilleggs spørsmål for noen:
- 2.8 Hvordan opplevde du ditt første møte med rekruttskolen?
  - 2.9 Viktigste lærdom?

III) Premissleverandører

- 3.1 Kan du beskrive hva du gjorde igår?
- 3.2 Hvem bruker du fritidfen sammen med?
- 3.3 Mye kontakt med familie og venner hjemme?
- 3.4a Forholdet til befalet?
- 3.4 Hvor ofte snakker du med
  - ...lagfører?
  - ...troppsjef?
  - ...KP-sjef?
  - ...tillitsmann?
- 3.5 Hva er viktigste tema på brakka?
- 3.6 Endret syn på forhold som har med militæret å gjøre mens du har vært inne?
- 3.7 Det viktigste du har lært?
- 3.8 Det viktigste befalet har ønsket å lære deg?
- 3.9 Er det viktig å avtjene vpl?
- 3.9a) Hvorfor?
- 4.1 Gleder du deg til å dinne?
- 4.2 Hva gleder du deg mest til?
- 4.3 Interessert i forsvars- og sikkerhetspolitikk?
- 4.4 Hvem er fienden slik du ser det?
- 4.5 Kontakt med lokalbefolkningen?
- 4.6 Dersom du har problemer i tjenesten, - hvem stoler du mest på?
- 4.7 ..dersom du skulle komme i krig?
- 4.8 Finnes det situasjoner der du ville vurdert å nekte ordre?

5.0 Trives du i Forsvaret?

5.1 Meningsfylt tjeneste?

5.2 Er det noe du har lært i Forsvaret som du vil ta med deg tilbake til det sivile?

5.3 Kunnskap/holdninger som du ikke vil ta med deg...?

5.4 Rekruttskolen formet deg på en måte som du ikke hadde ønsket?

IV) ASSOSIASJONSMETODEN:

Hva er det første du tenker på når du hører begrepet:

6.1 'Leder'

6.2 'Militær trussel'

6.3 'Krig'

6.4 'Tillitsmann'

6.5 'Veteranvirksomhet'

6.6 'Fred'

6.7 'Allierte'

6.8 'Fiende'

6.9 'Folkeforsvar'

6.10 'Verneplikt'

6.11 'Rekruttskole'

Resp. 1 - korporal/UB - LVABT

Hvor gammel er du?

-18 år.

Hvilken kommune er du oppvokst i?

-Andøya.

Resp. 4 - tillitsmann - LVABT

-Jeg blir 23 i august.

-Kommune og kommune, Nordreisa og Oslo, og så har jeg bodd en god del i Texas,

Resp. 5 - menig - LVABT

-19.

-Lenvik.

Resp. 6 - menig - LVABT

-Jeg er 20 år.

-Salangen kommune (usikker, han begynner å svare før Tom er ferdig med spørsmålet)

Resp. 14 - soldat/sanitetskorporal - KPB/BN2

-19.

-Time kommune.

Resp. 15 - menig/tillitsmann/fungerende korporal - KPB/BN2

-22.

-Bjørnstad(?)

Resp. 17 - korporal/lagfører - KPB/BN 2

Hvor gammel er du?

17. Jeg er 22 år.

Hvilken kommune er du oppvokst i?

17. Jeg kommer fra Ibestad kommune i Troms.

Resp. 18 - soldat/menig - KPB/BN2

Hvor gammel er du?

18. 19.

Hvilken kommune er du oppvokst i?

18. Vest-Agder.

Resp. 19 - korporal/lagfører - KPB/BN2

Hvor gammel er du?

19. Jeg blir 22 nå i oktober.

Hvilken kommune er du oppvokst i?

19. Namdalseid kommune, nå bor jeg i Namsos kommune.

Resp. 20 - korporal/lagfører - KPB/BN2

Hvor gammel er du?

20. Jeg er 21.

Hvilken kommune er du oppvokst i?

20. Jeg er oppvokst i Karasjok fra -72 til -89, og så flytta jeg til Lørenskog og har bodd der siden.

Resp. M5 UM /22 MTB

Hvor gammel er du?

M5. Nitten, nei tjue (latter)

Hva for kommune var du oppvokst i?

M5. Oslo

Resp. M6 UM / 22 MTB

Hvor gammel er du?

M6. Jeg er atten år

Hva for kommune vokste du opp i?

M6. I, skal vi sjå det er Nordhordland kommune

Resp. M8 UM 22 MTB - SKV

Hvor gammel er du?

M8. Ja, jeg er femogtyve år.

Hva kommune er du oppvokst i?

M8. Jeg er oppvokst i Stavanger, Hafrsfjord

Resp. M9 UM /22 MTB - SKV

Hvor gammel er du?

M9. Tjue

Hva kommune har du vokst opp i?

M9. Vestby

Resp. 10 ULM / 22 MTB SKV

Hvor gammel er du?

M10. En og tyve

Hva for en kommune er du oppvokst i?

M10. Sandnes

Resp. 3 - befal/fenrik - bt/robot 70 - LVA

Hvor gammel er du?

3. Jeg er 24.

Og så er du jente og... Hvilken kommune er du oppvokst i?

3. Det er litt forskjellig. Jeg har vokst opp i Hamar, Stange og et sted som heter Eid, på Østlandet.

Resp. 7 - nk/løytnant batt - LVABN

Hvor gammel er du?

7. 26.

Hvilken kommune er du oppvokst i?

7. Ringebu kommune.

Resp. 8 - løytnant - LVABN

Hvor gammel er du?

8. 23.

Hvilken kommune er du oppvokst i?

8. På Byneset, i Trondheim.

Resp. 9 - fenrik - KPB/BN2

Hvor gammel er du?

9. 24.

Hvilken kommune er du oppvokst i?

9. Engerdal.

Resp. 10 - befal - KPB/BN2

Hvor gammel er du?

10. Jeg er 20.

Hvilken kommune er du oppvokst i?

10. Trondheim.

Resp. 11 - Sjt - KPB/BN2

Hvor gammel er du?

11. 21 år.

Hvilken kommune er du oppvokst i?

11. Nordreisa.

Resp. 12 - Sjt - KPB/BN2

Hvor gammel er du?

12. Jeg er 19 år.

Hvilken kommune er du oppvokst i?

12. Snåsa.

Resp. 13 - befal - KPB/BN2

Hvor gammel er du?

13. 24-år.

Hvilken kommune er du oppvokst i?

13. Ålesund.

Resp. 16 - kaptein - KPB/BN2

Hvor gammel er du?

16. Jeg er 32.

Hvilken kommune er du oppvokst i?

16. Namsos.

Resp. M1 - 22 MTB-SKV Skipssjef/Lt

Jeg begynner med et par bakgrunnsspørsmål. Hvor gammel er du?

M1. Seksogtyve

Hvilken kommune er du oppvokst i?

M1. Troms, Vesterålen

RESP M2 - 22 MTB - SKV LT/NK

Appendiks 4

Tabeller og indekskonstruksjoner

Konstruksjon av indekser:

Indeks 1: Indeks for soldatoppfatning av den vernepliktige som en effektiv soldat (jmf. tabell 4.4)

Indeksen av *effekt* er basert på følgende spørsmål:

- a) Den gir gode soldater (Enig/Delvis enig)
- b) Den gir soldater som adlyder ordre (Enig/Delvis enig)

Indeksen er konstruert som følger:

- Ikke enig i noen av utsagnene = 0
- Enig i ett av utsagnene = 1
- Enig i to av utsagnene = 2

Indeks av *demokratisk* er basert på følgende spørsmål

- a) Den gir soldater som forsvarer demokratiet
- b) Den gir soldater som avspeiler holdninger i resten av befolkningen

- Ikke enig i noen av utsagnene = 0
- Enig i ett av utsagnene = 1
- Enig i to av utsagnene = 2

Indeks av *likhet* er basert på følgende spørsmål:

- a) Fordi den er en rettferdig måte å fordele byrdene på (Enig/ Delvis enig)
- b) Verneplikten er urettferdig fordi noen slipper unna (Delvis Uenig/Uenig)

- Ikke enig i a) enig i b) i noen av utsagnene = 0
- Enig a) eller ikke enig i b) = 1
- Enig i a) og ikke enig i b) = 2

Indeks 2: Indeks for patriotiske og pragmatiske motiv (jmf. tabell 4.7):

Ut fra variablene i tabell 4.6 er det mulig å konstruere indekser for soldatenes meninger om motiv for å avtjene militærtjenesten. Jeg har valgt to: patriotiske og pragmatiske (tabell 4.7). Indeksen for patriotisme er konstruert ved å slå sammen variabelen for forsvar av seg selv og sin familie (4.6b) og variabelen for forsvar av landet (4.6d). De som blir plassert i kategorien "støtter 2 motiv" har svart 'enig' eller 'delvis enig' på både variabel 4.6b og 4.6d. Tilsvarende: Indeksen for respondentene som vektlegger pragmatiske motiv er konstruert ved å slå

sammen variabelen som viser til at siviltjenesten er lenger (4.6d) og variabelen som henviser til at ungdom gjennomfører militærtjeneste fordi de fleste andre gjør det (4.6c).

Indeks for *patriotiske motiv* er basert på følgende spørsmål:

- a) De fleste gjør militærtjeneste for å lære å forsvare seg og sin familie (Enig/Delvis enig)
- c) De fleste gjør militærtjeneste for å forsvare landet (Enig/Delvis enig)

Indeksen er konstruert som følger:

Ikke enig i noen av utsagnene = 0

Enig i ett av utsagnene = 1

Enig i to av utsagnene = 2

Indeks for *pragmatiske motiv* er basert på følgende spørsmål:

- a) De fleste gjør militærtjeneste fordi siviltjenesten er lenger (Enig/Delvis enig)
- b) De fleste gjør militærtjeneste fordi de fleste andre gjør det (Enig/Delvis enig)

Indeksen er konstruert som følger:

Ikke enig i noen av utsagnene = 0

Enig i ett av utsagnene = 1

Enig i to av utsagnene = 2

Indeks 3: Konstruksjon av indeks for tillit (jmf tabell 4.15:)

For variabelen 'indeks for tillit (..) til andre soldater' innebærer verdien 'Soldater som oppgir tillit langs to variabler' at soldatene går først til 'medsoldater' eller til sin 'valgte tillitsmann' med sine problemer i tjenesten (jf. tabell 4.11) og at de også oppgir at de har 'svært stor' eller 'stor' tillit til at de vil få hjelp og støtte fra sine medsoldater dersom de noen gang skulle komme i strid (jf. tabell 4.13). Tilsvarende for variabelen 'indeks for tillit til befalet': Her innebærer verdien 'soldater som oppgir tillit langs to variabler' at soldatene går først til 'troppsbefalet' eller 'andre offiserer' dersom de har problemer i tjenesten. De oppgir også at de har 'svært stor' eller 'stor' tillit til at de fra sitt overordnede befalet vil få den hjelp og støtte de trenger dersom de skulle komme i strid.

Indeks for *tillit til andre soldater* er basert på følgende spørsmål:

- a) 'Spn 29': Hvor stor tillit har du til at dine *medsoldater* vil gi deg den *hjelp og støtte* du trenger, om skulle komme i strid?

Utfallsrommet er dikotomisert som i tabell 4.14:

Soldattillit: Svært stor/Stor.

Ikke soldattillit: Middels/Liten/Svært liten/Vet ikke

b) 'Spm 70': Dersom du har problemer i tjenesten, hvem går du først til?

Utfallsrommet er dikotomisert slik:

Soldattillit: Medsoldater +tillitsmann

Ikke soldattillit: Andre

Indeksen er konstruert som følger:

Ikke enig i noen av utsagnene = 0

Enig i ett av utsagnene = 1

Enig i to av utsagnene = 2

Indeks for tillit til befalet er basert på følgende spørsmål:

a) Spm28: 'Hvor stor tillit har du til at ditt *overordnede befa* vil gi deg den *hjelp og støtte* du trenger, om du noen gang skulle komme i strid?'

Utfallsrommet er dikotomisert som i tabell 4.14:

Befalstillit: Svært stor/Stor

Ikke befalstillit: Middels/Liten/Svært liten /Vet ikke

b) Spm70: 'Dersom du har problemer i tjenesten, hvem går du først til?'

Utfallsrommet er dikotomisert:

Befalstillit: Troppsbefal/Andre offiserer

Ikke befalstillit: Andre

Indeksen er konstruert som følger:

Ikke tillit i noen av utsagnene = 0

Tillit i ett av utsagnene = 1

Tillit i to av utsagnene = 2

Indeks for tillit til organisasjonen er basert på følgende spørsmål:

a) Spm28: 'Hvor stor tillit har du til at ditt *overordnede befa* vil gi deg den *hjelp og støtte* du trenger, om du noen gang skulle komme i strid?'

Utfallsrommet er dikotomisert som i tabell 4.14:

Befalstillit: Svært stor/Stor

Ikke befalstillit: Middels/Liten/Svært liten /Vet ikke

b) Spm 29: 'Hvor stor tillit har du til at dine *medsoldater* vil gi deg den *hjelp og støtte* du trenger, om du skulle komme i strid?'

Utfallsrommet er dikotomisert som i tabell 4.14:

Soldattillit: Svært stor/Stor

Ikke soldattillit: Middels/Liten/Svært liten/Vet ikke

Indeksen er konstruert som følger:

Ikke tillit i noen av utsagnene = 0

Tillit i ett av utsagnene = 1

Tillit i to av utsagnene = 2

Kapittel 4:

Tabell 4.1 appendiks: Kvantifisering av kvalitative utsagn fra norske offiserer på basis av åpne spørsmål. Kilde: Officersundersøkelsen 1989

Tabell 4.1.1: Offiserenes argumenter FOR verneplikt. Andel støtte:		
Argument:	%	N=100%
Motiverte soldater	1	2295
Bedre soldater fordi de har sivil kompetanse	1	2295
Lojale soldater – følger ordre	0	2295
Verneplikt (Vpl) gir oppslutning om /kunnskap om Forsvaret	9	2295
Vpl gir representative soldater/Soldater av folket/Felles ansvar	11	2295
Gode erfaringer med dagens ordning	6	2295
Vpl er nødvendig for/muliggjør mobhær /totalforsvar	21	2295
Vpl gir billigere soldater	22	2295
Vpl gir sivil kontroll/Vpl og demokrati hører sammen	3	2295
Vpl gir likhet/byrdene fordeles likt/mest rettferdig	5	2295
Det er en plikt	6	2295
Vpl er en rettighet	2	2295
Tradisjon	3	2295
Vpl virker oppdragende på ungdommen	3	2295
For få frivillige/rekrutteringsvansker uten vpl	6	2295
Opplæring i forsvar/Vpl. gir ungdom våpenopplæring	4	2295
Skeptisk til for sterk militarisering/vekt på yrkesmilitære	4	2295
Vpl gir mindre arbeidsledighet	0	2295
Vpl soldater er bedre enn vervede	2	2295
Annen rekrutteringsform får ikke politisk oppslutning	1	2295
Vpl er viktig for nasjonsbygging /nasjonalfølelse	0	2295
Annet	8	2295

Tabell 4.1.2: Offiserenes argumenter FOR vervede soldater.	%	N=100
Andel støtte:		
Vanskelig å motivere vernepliktige	2	2295
Verving gir bedre soldater pga kontinuitet/stabilitet/erfaring	1	2295
Verving gir tøffere/mer effektive soldater	1	2295
Verving gir mer lojale soldater	0	2295
Dårlige erfaringer med dagens ordning	0	2295
Vervede er mer kyndige/kostnadseffektive	0	2295
Liberalisme – mer rettferdig med frivillighet	0	2295
Kompleks teknologi krever det	0	2295
Verving gir mindre arbeidsledighet	1	2295
Vervede soldater er bedre soldater	0	2295
Annet	1	2295

Tabell 4.1.3: Argumenter for en delt løsning. Andel med støtte:	%	N=100%
Bedre motivasjon pga frivillighet/selvrekruttering	3	2295
Økt innslag av vervede gir kontinuitet/stabilitet/erfaring	8	2295
Verving gir tøffere/mer effektive/profesjonelle soldater	3	2295
Økt innslag av vervede gir mer lojale soldater	0	2295
Dårlige erfaringer med dagens ordning	0	2295
Flere vervede gir bedre lærere for de vpl	1	2295
Flere vervede gir flere faglig kyndige/billigere forsvar	1	2295
Liberalisme – mer rettferdig med frivillighet	0	2295
Kompleks teknologi krever det	2	2295
Gir mindre arbeidsledighet	1	2295
Vervede soldater er bedre soldater	1	2295
Annet	3	2295

Tabell 4.2: Vil du adlyde en ordre du selv frykter kan få svært uheldige konsekvenser, dersom du etter å ha sagt fra om det, likevel får beskjed om å utføre ordren¹? Prosentfordeling

	Offiser 1989	Soldat 1991
Ja, helt sikkert	10	3
Ja, mest sannsynlig	52	26
Nei, neppe	25 ²	38
Nei, helt sikkert ikke	4	14
Vet ikke	8	20
Eget svar		1
N=100%	1917 ³	1412

Tabell 4.3: Militært trusselbilde hos norske vernepliktige soldater i 1991 og norske offiserer i 1989

		Svært Liten	Ganske liten	Ganske stor/ svært stor	Vet ikke	N=100%	Referanse til tabell 6.3.1
a) Hvor stor mener du risikoen er for at Norge vil komme med i en storkrig de neste fem år?	Offiser 89	74	23	1	2	1937	
	Soldat 91	60	31	3	5	1427	(krigsfare)
b) Hvor stor mener du risikoen er for at militær styrke blir brukt som politisk pressmiddel mot Norge de neste fem år?	Offiser 89	59	35	4	2	1936	(politisk press)
	Soldat 91	56	30	3	10	1428	

Tabell 4.3: Militært trusselbilde hos norske vernepliktige soldater i 1991 og norske offiserer i 1989

		Svært Liten	Ganske liten	Ganske stor/ svært stor	Vet ikke	N=100%	Referanse til tabell 6.3.1
a) Hvor stor mener du risikoen er for at Norge vil komme med i en storkrig de neste fem år?	Offiser 89	74	23	1	2	1937	
	Soldat vår	50	38	7	6	742	
	Soldat hest	71	23	2	4	685	(krigsfare)
b) Hvor stor mener du risikoen er for at militær styrke blir brukt som politisk pressmiddel mot Norge de neste fem år?	Offiser 89	59	35	4	2	1936	
	Soldat vår	49	36	5	10	742	(politisk press)
	Soldat hest	64	24	3	9	686	

¹ Spørsmålet til offiserene hadde en litt annen ordlyd, men jeg oppfatter dem likevel som funksjonelt ekvivalente: 'Vil du adlyde en ordre du selv frykter kan få svært uheldige konsekvenser, hvis du etter tilbake-melding om dine betenkeligheter likevel får beskjed om å adlyde ordren?'

² I Offisersundersøkelsen hadde denne kategorien betegnelsen 'Nei, trolig ikke'.

³ Offisersdataene er vektet for forsvarsgren og grad.

Kapittel 5:

Tabell 5.1 Alder:

Alder	Andel i %	N=100 %
18	1	
19	20	
20	45	
21	22	
22	9	
23	9	
24-29	9	
Sum	100	1429
Ikke svart		7

Spm: Noen spørsmål om hvilken bakgrunn du har: i) Alder ____ år

Tabell 5.2 Svar fordelt på kjønn

Kjønn	Andel	N=100 %
Menn	99	1421
Kvinner	1	11
Sum	100	1432
Ikke svar		4

Spm: Noen spørsmål om hvilken bakgrunn du har: ii) Kjønn:

Tabell 5.3 Sivil status

	Andel %	N=100 %
Gift	1	13
Samboer	8	115
Enslig	91	1279
Enke/enkemann	0	2
Skilt	0	2
Sum	100	1411
Ikke svar		25

Spm: Noen spørsmål om hvilken bakgrunn du har: x) Sivil status

Tabell 5.4 Har du barn?

Barn?	Andel	N=100 %
Ja	3	38
Nei	97	1361
Sum	100	1399
Ikke svart		37

Tabell 5.5 Har du arbeid eller skole å gå til etter endt militærtjeneste?

Arbeid?	Andel	N=100 %
Ja	57	797
Nei	43	600
Sum	100	1401
Ikke svart		35

Tabell 5.6 Grad av uavhengighet før militærtjenesten

<i>Soldaten eide før han gikk inn i militæret...</i>				
	Ja	Nei	N=100%	Ikke svar
a) Eget hus	3	97	1133	303
b) Egen leilighet	7	93	1142	294
c) Egen bil	61	39	1400	36

Spm: Før du gikk inn i militæret, eide du da ... a) eget hus, b) egen leilighet, c) egen bil?

Kapittel 6:

Tabell 6.1: Soldatoppfatning av om verneplikten bidrar til effektivitet. Fordelt etter sivil utdanningsbakgrunn

	Ikke enig	1 gang enig	2 gang enig	N= 100%	Ikke svar	Gamma:
9 årig skole/videregående yrkesfaglig	34	29	36	805		
Allmennfag videregående/høyere teoretisk utdanning	44	32	24	600		-.21***
Sum				1405	31	

Tabell 6.2: Soldatoppfatning av om verneplikten bidrar til likhet. Fordelt etter sivil utdanningsbakgrunn

	Ikke enig	1 gang enig	2 gang enig	N= 100%	Ikke svar	Gamma:
9 årig skole/videregående yrkesfaglig	31	53	17	816		
Allmennfag videregående/Høyere teoretisk utdanning	25	46	29	602		.20***
Sum				1418	18	

Tabell 6.3a: Indeks for vernepliktige som demokratisk rekruttering. Oppfatning fordelt etter soldatorienteringer

		Ikke støtte	1 gang støtte	2 gang støtte	N= 100%	Ikke svar	Gamma:
Plikt	Ja	16	39	45	(880)		
	Nei	35	44	21	(446)	(110)	-.46***
Exitplaner	Ja	33	44	24	(234)		
	Nei	20	40	40	(1006)	(196)	.31***
Militære karriereplaner	Ja	18	36	46	(505)		
	Nei	26	43	31	(735)	(196)	-.25***

Tabell 6.3b: Indeks for vernepliktige soldater som effektive soldater. Oppfatning fordelt etter soldatorienteringer

		Ikke støtte	1 gang støtte	2 gang støtte	N= 100%	Ikke svar	Gamma:
Plikt	Ja	31	31	38	(928)		-.40***
	Nei	53	29	18	(459)	(49)	
Exitplaner	Ja	49	31	20	(245)		
	Nei	36	31	33	(1055)	(136)	.26***
Militære karriereplaner	Ja	34	33	34	(529)		
	Nei	42	30	29	(771)	(136)	-.12**

Tabell 6.3c: Indeks for verneplikten som bidrag til likhet. Oppfatning fordelt etter soldatorienteringer

		Ikke støtte	1 gang støtte	2 gang støtte	N= 100%	Ikke svar	Gamma:
Plikt	Ja	23	52	25	(929)		
	Nei	38	46	16	(460)	(47)	-.29***
Exitplaner	Ja	39	41	19	(251)		
	Nei	26	51	23	(1061)	(124)	.21***
Militære karriereplaner	Ja	21	55	24	(528)		
	Nei	33	45	21	(784)	(124)	-.17***

Tabell 6.4a: Støtte til påstander om at soldater avtjener sin verneplikt med pragmatiske motiv. Oppfatning fordelt etter utdanning, inntekt og sosial bakgrunn

	Ikke enig	1 gang enig	2 gang enig	N= 100%	Ikke svar	Gamma:
A) UTDANNING						
9 Årig skole/videregående yrkesfaglig	38	40	23	(803)		
Allmennfag videregående/høyere teoretisk utdanning	26	51	23	(599)		
Sum				(1402)	(34)	.13**
B) INNTEKT						
0-29999	25	49	26	(301)		
30000-59999	29	47	23	(203)		
60000-124999	32	47	21	(296)		
125000-	40	38	22	(308)		
Sum				(1348)	(88)	-.13***
C) SOSIAL BAKGRUNN						
Profesjon/lærer/høyere off. funksjonær	25	45	30	(201)		
Bonde/fisker	30	43	28	(120)		
Funksjonær	31	45	25	(294)		
Arbeider	36	45	19	(583)		
Selvstendig næringsdrivende/bedriftsleder	38	48	13	(112)		
Andre				(12)		
Sum				(1348)	(88)	.12***

Tabell 6.4b: Støtte til påstander om at soldater avtjener sin verneplikt med patriotiske motiv. Oppfatning fordelt etter oppfatning om plikt som argument for militærtjeneste, planer om exit og militær karriere

		Ikke støtte	1 gang støtte	2 gang støtte	N= 100%	Ikke svar	Gamma:
Plikt	Ja	29	37	35	(922)		
	Nei	57	29	14	(456)		
Sum					(1378)	(58)	-.49***
Exitplaner	Ja	52	29	20	(249)		
	Nei	36	35	29	(1051)		
Sum					(1300)	(136)	.27***
Militære karriereplaner	Ja	33	34	33	(522)		
	Nei	42	34	23	(778)		
Sum					(1300)	(136)	-.19***

Tabell 6.5: Militærnektingen undergraver Forsvaret og forsvarsviljen. Tenkemåte fordelt etter soldatens oppfatning av om militærtjenesten var en rett og plikt

		Delvis enig	Delvis uenig	Uenig	N= 100%	Ikke svar	Gamma
Plikt	Enig	34	35	15	16	(803)	
	Uenig	10	31	24	35	(393)	
Sum						(1196)	(240)

Tabell 6.6: Det er en viktig demokratisk rettighet å kunne nekte militæret.

a) Tenkemåte fordelt etter hvor lenge soldaten har tjenestegjort.

	Enig	Delvis enig	Delvis uenig	Uenig	N= 100%	Ikke svar	Gamma
0-3 måneder	45	25	14	16	(360)		
4-6 måneder	43	27	15	16	(370)		
7-9 måneder	38	30	13	19	(311)		
10 måneder	36	24	16	24	(289)		
Sum					(1330)	(106)	.10**

b) Tenkemåte fordelt etter soldatenes exit-planer.

	Enig	Delvis enig	Delvis uenig	Uenig	N= 100%	Ikke svar	Gamma
Ja	69	16	8	7	(239)		
Nei	34	28	17	22	(989)		
Sum					(1228)	(208)	.54***

c) Tenkemåte fordelt etter soldatenes orienteringer mot militær karriere

	Enig	Delvis enig	Delvis uenig	Uenig	N= 100%	Ikke svar	Gamma
Ja	29	31	17	24	(492)		
Nei	49	22	14	16	(736)		
Sum					(1228)	(208)	-.28***

Tabell 6.7: Oppfatning om påstanden: "Det bør bli lettere å velge sivilteneste"

a) Tenkemåte fordelt etter soldatenes vurdering av militærtjenesten som en rett og plikt

	Enig	Delvis enig	Delvis uenig	Uenig	N= 100%	Ikke svar	Gamma
Enig	18	22	18	42	(898)		
Uenig	43	23	17	17	(431)		
Sum					(1329)	(107)	.46***

b) Tenkemåte fordelt etter soldatenes exit-planer

	Enig	Delvis enig	Delvis uenig	Uenig	N= 100%	Ikke svar	Gamma
Ja	57	20	11	12	(243)		
Nei	19	23	18	40	(1009)		.60***
Sum					(1252)	(184)	

c) Tenkemåte fordelt etter soldatenes orienteringer mot militær karriere

	Enig	Delvis enig	Delvis uenig	Uenig	N= 100%	Ikke svar	Gamma
Ja	13	23	20	44	(500)		
Nei	35	22	15	28	(752)		-.36***
Sum					(1252)	(184)	

Tabell 6.8: Sentrale normsendere for soldatene

Avtjent vernepliktstid	Andre soldater	Troppsbefal	Annet	Mitt sivile miljø	Min egen samvittighet	N= 100%
0-3 måneder	15	37	6	15	26	(371)
4-6 måneder	24	31	6	10	29	(391)
7-9 måneder	27	25	6	9	32	(308)
10 måneder -	31	21	6	11	32	(295)
Sum						(1365)
Ikke svart						(71)

Spm: Hvem sine meninger tar du vanligvis mest hensyn til i din tjeneste som soldat? Oppfatning fordelt etter lengde på avtjent verneplikt.

Tabell 6.9: Ordrenektpotensiale: "Vil du adlyde en ordre du selv frykter kan få svært uheldige konsekvenser, dersom du etter å ha sagt fra om det, likevel får beskjed om å føre ordren?" Samvariasjon med undersøkelsesperiode og ulike framtidorienteringer hos soldatene.⁴

		Adlyde ordre?			N= 100%	Ikke svar	Gamma
		Vet ja	Vet ikke	Nei			
A) Avtjent førstegangstjeneste	0-3 mnd	29	24	47	(381)		
	4-6 mnd	32	19	49	(400)		
	7-9 mnd	29	20	51	(321)		
	10 mnd -	2	16	60	(305)		
Sum		4			(1407)	(29)	.10**
B) Undersøkelsesperiode i 1991	Vår	32	22	45	(740)		
	Høst	25	18	58	(672)		
Sum					(1412)	(24)	.21***
C) Pliktsoldater	Ja	33	21	46	(921)		
	Nei	19	18	63	(454)		
Sum					(1375)	(61)	.32***
D) Soldater med exit-planer	Ja	16	20	64	(246)		
	Nei	32	20	48	(1054)		
Sum					(1300)	(136)	-.31***
E) Soldater med planer om militær karriere	Ja	34	20	46	(525)		
	Nei	25	20	55	(775)		
Sum					(1300)	(136)	.18***

Tabell 6.10: Tillit til at ditt overordnede befal vil gi deg den hjelp og støtte du trenger om du noen gang skulle komme i strid. Oppfatning fordelt etter lengde på avtjent verneplikt.

Avtjent vernepliktstid	Svært stor/ stor		Liten/ svært liten	N= 100%	Ikke svar	
	Middels					
0-3 måneder	46	36	18	(324)		
4-6 måneder	40	36	24	(359)		
7-9 måneder	37	34	29	(284)		
10 måneder -	28	37	35	(274)		
Sum					(1241)	(195)

Tabell 6.11: Tillit til at dine medsoldater vil gi deg den hjelp og støtte du trenger om du noen gang skulle komme i strid. Oppfatning fordelt etter lengde på avtjent verneplikt.

Avtjent vernepliktstid	Svært stor/ stor		Liten/ svært liten	N= 100%	Ikke svar	
	Middels					
0-3 måneder	57	35	8	(337)		
4-6 måneder	55	36	9	(363)		
7-9 måneder	57	33	10	(288)		
10 måneder -	67	27	6	(287)		
Sum					(1275)	(161)

⁴ I forhold til adlyd-variabelen i tabell 6.2.2 er 'vet-ikke'-svarene tatt inn. Svaralternativet 'ja, helt sikkert' og 'ja, mest sannsynlig' er samlet under 'ja'. Tilsvarende er 'nei'-kategoriene samlet.

Tabell 6.12: Soldatoppfatning om det er saksområder de har bedre kunnskap om enn eget befall. Oppfatning fordelt etter tjenestetid:

	Vet		N=	Ikke	Gamma
	Ja	ikke			
0-3 måneder	28	50	22	(377)	
4-6 måneder	39	41	20	(397)	
7-9 måneder	48	39	13	(320)	
10 måneder -	53	34	13	(306)	-23
Sum			(1400)	(36)	

Tabell 6.13: Tillit til at ditt overordnede befall vil gi deg den hjelp og støtte du trenger om du noen gang skulle komme i strid

		Svært stor/ stor		Liten		N=	Ikke
		Ja	Nei	Svært liten	100% svar		
a) Oppfatninger fordelt etter oppfatning om plikt	Ja	44	35	21	(819)		
	Nei	27	38	37	(399)		
	Sum				(1218)	(218)	
b) Oppfatning fordelt etter planer om exit	Ja	29	37	35	(336)		
	Nei	42	36	22	(852)		
	Sum				(1188)	(248)	
c) Oppfatning fordelt etter planer om militær karriere	Ja	45	36	20	(469)		
	Nei	34	37	30	(678)		
	Sum				(1147)	(289)	

Tabell 6.14: Tilfredshet med Tillitsmannsordningen etter lengde på avtjent militær verneplikt

Avtjent vernepliktsid	Svært misfornøyd/ misfornøyd/ middels fornøyd		Svært fornøyd/ fornøyd		N=	Ikke	Gamma
	Ja	Nei	Ja	Nei			
0-3 måneder	38		63	(365)			
4-6 måneder	37		63	(397)			
7-9 måneder	48		52	(319)			
10 måneder -	52		49	(309)			.18***
Sum				(1390)	(46)		

Tabell 6.15: Fornøyd med TMO? Fordelt etter erfaring og initiativ

		Svært misfornøyd/ misfornøyd/ middels fornøyd		Svært fornøyd/ fornøyd		N=	Ikke	Gamma
		Ja	Nei	Ja	Nei			
a) Har du noen gang henvendt deg til din tillitsmann/-kvinne for å få ham/henne til å ta opp saker?	Ja	41	59	(515)				
	Nei	45	55	(868)			-09	
	Sum			(1383)	(53)			
b) Saker som er tatt opp i TMO ført til endringer?	Ja	33	67	(638)				
	Vet ikke	49	51	(432)				
	Nei	60	40	(270)			-37***	
	Sum			(1340)	(96)			

Tabell 6.16a: Oppfatning fordelt etter lengden på avtjent militær førstegangstjeneste. Andel soldater som mener det er svært liten risiko for at ...³

	Avtjent førstegangstjeneste				Sum	Ikke svar	Gamma
	0-3 mnd	4-6 mnd	7-9 mnd	10 mnd -			
... Norge vil komme med i en storkrig de neste 5 år	64	67	61	58	(1349)	(87)	.08*
N=100%	(359)	(387)	(309)	(294)	(1349)	(87)	
... militær styrke blir brukt som politisk pressmiddel mot Norge de neste 5 år	62	69	63	54	(1289)	(147)	.09*
N=100%	(346)	(362)	(296)	(285)	(1289)	(147)	

Tabell 6.16b: Oppfatning fordelt etter undersøkelsesperiode. Andel soldater som mener det er svært liten risiko for at ..

	Undersøkelsesperiode				Sum	Ikke svar	Gamma
	Vår 1991	Høst 1991					
... Norge vil komme med i en storkrig de neste 5 år	53	74			(1353)	(83)	-43***
N=100%	(697)	(656)			(1353)	(83)	
... militær styrke blir brukt som politisk pressmiddel mot Norge de neste 5 år	55	71			(1293)	(143)	-31***
N=100%	(666)	(627)			(1293)	(143)	

Tabell 6.16c: Oppfatning fordelt etter lengden på avtjent militær førstegangstjeneste og undersøkelsesperioder. Andel soldater som mener det er svært liten risiko for at ..

		Avtjent førstegangstjeneste				Sum	Ikke svar	Gamma
		0-3 mnd	4-6 mnd	7-9 mnd	10 mnd -			
... Norge vil komme med i en storkrig de neste 5 år	Vår 1991	54	58	48	51	(696)	(87)	.06
	N=100%	(190)	(157)	(169)	(180)			
	Høst 1991	76	74	76	69			
	N=100%	(169)	(230)	(140)	(114)			
N=100%						(1349)	(87)	
... militær styrke blir brukt som politisk pressmiddel mot Norge de neste 5 år	Vår 1991	51	66	56	49	(665)	(147)	.05
	N=100%	(182)	(149)	(162)	(172)			
	Høst 1991	74	71	72	62			
	N=100%	(164)	(213)	(134)	(113)			
N=100%						(1289)	(147)	

Tabell 6.17: Har du noengang tenkt på om du som soldat kommer til å delta i krig?

a) Tjenestestilling som stridende:

	Nei/ Vet ikke	Ja	N= 100%	Ikke svar	Gamma
Nei/vet ikke	52	48	(493)		
Ja	38	62	(875)		
Sum			(1368)	(68)	.27***

³ Av plasshensyn er bare utfall på verdien 'svært liten' presentert her. Gamma er beregnet med utgangspunkt i verdiene: Svært liten, Ganske liten, Ganske/Svært stor (som i tabell 6.3.1).

b) Oppfatning fordelt etter sivil utdanning:

	Nei/		N=	Ikke	Gamma
	Vet ikke	Ja			
9-årig/ yrkesskole	43	57	(823)		
Gymnas og høyere	27	73	(600)		.35***
Sum			(1423)	(13)	

c) Hva gjorde du før du kom inn i militæret?

	Nei/		N=	Ikke	Gamma
	Vet ikke	Ja			
Var i arbeid	42	58	(722)		
Gikk på skole	27	73	(450)		.32***
Sum			(1172)	(264)	

d) Brutto inntekt året før militærtjenesten:

	Nei/		N=	Ikke	Gamma
	Vet ikke	Ja			
0-29 999	26	75	(302)		
30 000-59 999	33	67	(204)		
60 000-124 999	38	63	(301)		-.26***
125 000-	47	53	(308)		
Sum			(1115)	(321)	

e) Planer om befalskarriere

	Nei/		N=	Ikke	Gamma
	Vet ikke	Ja			
Ja	26	74	(531)		
Nei	44	56	(787)		-.39***
Sum			(1318)	(118)	

Tabell 6.18: Betydning av sosial bakgrunn for risikooppfatninger

	Soldater som svarte at det var svært liten risiko for politisk press med militær styrke		Soldater som svarte at de hadde tenkt på om han som soldat kunne komme til å delta i en krig	
	%	N=100%	%	N=100%
Arbeider	65	(518)	60	(595)
Funksjonær	60	(274)	66	(295)
Selvstendig næringsdrivende/ Bedriftsleder	75	(109)	63	(114)
Bonde/fisker	57	(111)	59	(122)
Offiser	46	(26)	89	(26)
Profesjon/lærer/ høyere off. funksjonær	57	(191)	72	(203)
Annet	73	(11)	67	(12)
Sum		(1240)		(1367)
Ikke svar		(196)		(69)
Cramers' V	.11**		.12**	

Tabell 6.19 utgår

Tabell 6.20: Er du for eller imot at Norge er med i NATO?

a) Oppfatninger fordelt etter lengden på avtjent militær førstegangstjeneste

	For	Vet Ikke	Mot	N= 100%	Ikke svar	Gamma
0-3 måneder	80	15	5	(384)		
4-6 måneder	81	13	5	(398)		
7-9 måneder	87	10	3	(318)		
10 måneder -	86	11	4	(305)		
Sum				(1405)	(31)	-.13**

b) Oppfatninger fordelt etter militær grad (menig-visekorporal-korporal tilsv.)

	For	Vet ikke	Mot	N= 100%	Ikke svar	Gamma
Menig	81	14	5	(1101)		
Visekorporal	92	5	3	(105)		
Korporal	91	7	2	(195)		
Sum	3			(1401)	(35)	-.40***

c) Oppfatninger fordelt etter sivil utdanning

	For	Vet ikke	Mot	N= 100%	Ikke svar	Gamma
9-årig/yrkesskole	80	16	4	(809)		
Gymnas og høyere	87	8	5	(595)		
Sum				(1404)	(32)	-.24***

Tabell 6.21: Dersom Norge skulle bli angrepet militært, mener du Norge bør gjøre militær motstand?

a) Fordelt etter exit-orienteringer

	For	Vet ikke	Mot	N= 100%	Ikke svar	Gamma
Ja	63	27	10	(249)		
Nei	88	9	3	(1061)		
Sum				(1310)	(126)	-.58***

b) Fordelt etter planer om militær karriere:

	For	Vet ikke	Mot	N= 100%	Ikke svar	Gamma
Ja	92	7	2	(527)		
Nei	77	17	7	(783)		
Sum				(1310)	(126)	.53***

Tabell 6.22: Er du for eller imot at Norge har sendt KV Andenes til den Persiske Gulf?
Oppfatninger fordelt etter om soldatene har eller har hatt exit-planer.

	For	Vet ikke	Mot	N= 100%	Ikke svar	Gamma
Ja	38	41	21	(247)		
Nei	73	19	9	(1054)		
Sum				(1301)	(135)	-.56***

Tabell 6.23: Mulig trussel mot år 2000: Problemer på grunn av flyktninger og asylsøkere som kommer til Norge⁴

a) Holdninger fordelt etter avtjent tjeneste

	Svært viktig/ Viktig	Middels betydning	Lite viktig/ Uten betydning	N= 100%	Ikke svar	Gamma
0-3 måneder	50	25	25	(381)		
4-6 måneder	53	31	16	(402)		
7-9 måneder	53	26	21	(323)		
10 måneder -	63	21	16	(310)		-.10***
Sum				(1416)	(20)	

b) Holdninger fordelt etter planer om befalsskole

	Svært viktig/ Viktig	Middels betydning	Lite viktig/ Uten betydning	N= 100%	Ikke svar	Gamma
Ja	46	30	23	(405)		
Nei	58	24	17	(971)		-.20***
Sum				(1376)	(60)	

Tabell 6.24: Hvor sannsynlig tror du det er at militær trussel kommer til å utgjøre en trussel mot folk som bor i Norge mot år 2000?

a) Holdninger fordelt etter lengden på avtjent militær førstegangstjeneste.

	Svært viktig/ Viktig	Middels betydning	Lite viktig/ Uten betydning	N= 100%	Ikke svar	Gamma
0-3 måneder	17	29	55	(380)		
4-6 måneder	19	32	50	(397)		
7-9 måneder	21	31	48	(322)		
10 måneder -	26	31	44	(310)		-.11***
Sum				(1409)	(27)	

b) Holdninger fordelt etter sivil utdanning

	Svært viktig/ Viktig	Middels betydning	Lite viktig/ Uten betydning	N= 100%	Ikke svar	Gamma
9-Årig/yrkesskole	24	32	43	(811)		
Gymnas og høyere	14	28	58	(595)		.25***
Sum				(1406)	(30)	

⁴ Av plasshensyn er ytterverdiene slått sammen. Gamma er imidlertid beregnet i en korrelasjon der alle verdiene er beholdt (som i tabell 6.4.1).

Tabell 6.25: Hvor sannsynlig tror du det er at aids kommer til å utgjøre en trussel mot folk som bor i Norge mot år 2000?

a) Holdninger fordelt etter bruttoinntekt året før vernepliktssoldaten gikk inn i militæret.

	Svært viktig/ Viktig	Middels betydning	Lite viktig/ Uten betydning	N= 100%	Ikke svar	Gamma
0-29 999	48	30	22	(298)		
30 000-59 999	53	27	21	(204)		
60 000-124 999	60	25	15	(299)		
125 000-380 000	69	21	10	(305)		-18***
Sum				(1106)	(330)	

b) Holdninger fordelt etter hovedforsørgerens yrke.

	Svært viktig/ Viktig	Middels betydning	Lite viktig/ Uten betydning	N= 100%	Ikke svar	Cramers V
Arbeider	65	22	13	(592)		
Funksjonær	59	26	15	(294)		
Selvst./bedr.leder	61	24	15	(114)		
Bonde/fisker	52	28	20	(120)		
Offiser	44	32	24	(25)		
Prof./lærer/høyere off. funksjonær	47	27	26	(200)		
Annet	50	33	17	(12)		
Sum				(1357)	(79)	.10***

Tabell 6.26: EU-medlemskap

a) Holdninger fordelt etter lengden på avtjent militær førstegangstjeneste

	Mot	For	N= 100%	Ikke svar
0-3 måneder	43	57	(266)	
4-6 måneder	48	52	(248)	
7-9 måneder	49	51	(205)	
10 måneder -	52	48	(189)	
Sum			(908)	(528)

b) Tenkemåter fordelt etter Forsvarsgrentilhørighet

	Mot	For	N= 100%	Ikke svar
Hæren	48	52	(566)	
Sjøforsvaret	59	42	(159)	
Luftforsvaret	39	61	(181)	
Sum			(906)	(530)

c) Tenkemåter fordelt etter om soldatene har vurdert befalsutdanning (befalsskole + USK)

	Mot	For	N= 100%	Ikke svar
Militære skoleplaner	40	61	(286)	
Ikke militære skole planer	51	49	(595)	
Sum			(881)	(555)

Tabell 6.27: Partipreferanser

a) Tenkemåter fordelt etter lengden på avtjent militær førstegangstjeneste.

	FrP	H	Krf	Sp	V	DnA	SV	Annet	N= 100%	Ikke svar
0-3 måneder	18	33	5	9	2	22	11	1	(240)	
4-6 måneder	22	25	3	8	2	27	9	6	(256)	
7-9 måneder	18	27	3	10	2	27	10	2	(215)	
10 måneder -	39	16	2	5	1	28	7	3	(178)	
Sum									(889)	(547)

b) Tenkemåter fordelt etter sosial bakgrunn for soldatene

	FrP	H	Sp	DnA	SV	Annet	N= 100%	Ikke svar
Arbeider	22	18	7	37	10	7	(341)	
Funksjonær	29	26	6	23	10	6	(206)	
Selvstendig næringsdrivende/bedriftsleder	29	39	4	16	7	4	(74)	
Bonde/fisker	21	20	36	7	8	9	(77)	
Offiser	29	38		19	10	5	(21)	
Prof./lærer/høyere off. funksjonær	16	41	4	19	11	11	(140)	
Annet	33	17		17	17	17	(6)	
Sum							(865)	(571)

c) Tenkemåter fordelt etter utdanning

	FrP	H	Sp	DnA	SV	Annet	N= 100%	Ikke svar
9-årig/yrkesskole	30	15	10	29	8	8	(451)	
Gymnas og høyere	16	37	6	23	11	8	(435)	
Sum							(886)	(550)

d) Tenkemåter fordelt etter om soldatene kom fra arbeidsledighet, arbeidslivet eller skole inn i militærtjenesten

	FrP	H	Sp	DnA	SV	Annet	N= 100%	Ikke svar
Arbeidsledig	37	18	7	27	6	6	(101)	
I arbeid	25	21	9	29	9	8	(409)	
Skole	16	34	8	22	11	9	(328)	
Sum							(838)	(598)

e) Tenkemåter fordelt etter om soldatene hadde hatt eller hadde planer om militær karriere

	FrP	H	Sp	DnA	SV	Annet	N= 100%	Ikke svar
Jå	24	30	8	26	7	4	(357)	
Nei	23	22	8	25	12	10	(464)	
Sum							(821)	(615)

f) Tenkemåter fordelt etter om soldatene hadde hatt eller hadde planer om å søke befalsskolen eller USK-kurs

	FrP	H	Sp	DnA	SV	Annet	N=	Ikke
							100%	svar
Ja	24	34	7	20	9	7	(283)	
Nei	23	22	9	29	10	8	(567)	
Sum							(859)	(577)

g) Tenkemåter fordelt etter om soldatene hadde hatt eller hadde planer om exit

	FrP	H	Sp	DnA	SV	Annet	N=	Ikke
							100%	svar
Ja	24	18	6	24	16	13	(245)	
Nei	23	30	9	26	7	5	(605)	
Sum							(850)	(686)

Tabell 6.28: Sivil kontaktflate

<i>a) Hvor ofte har du kontakt med slekt og venner hjemme (telefon, brev, besøk)</i>	%
Minst en gang i uken	81
Minst en gang i måneden	16
Sjeldnere	3
N=100%	(1426)
Ikke svar	(10)
<i>c) Hvor ofte er du utenfor leirområdet?</i>	
Hver dag	30
Minst en gang i uken	58
Sjeldnere	12
N=100%	(1428)
Ikke svar	(8)
<i>d) Deltar du på sivile møter eller kurs utenfor leiren?</i>	
Minst en gang i uken	11
Minst en gang i måneden	7
Sjeldnere	83
N=100%	(1346)
Ikke svar	(90)

Tabell 6.29: Samvariasjon mellom kontakt med sivilt hjemmemiljø og oppfatning av henholdsvis plikt og risiko.

		a) Hvor stor mener du <i>risikoen</i> er for at du som soldat noen gang kommer til å delta i krig?			
		Svært liten	Ganske liten	Middels/ ganske stor/ svært stor	N
Hvor ofte leser du aviser fra ditt hjemsted?	Hver dag	52	32	17	(333)
	Minst 1 gang/uke	42	45	13	(480)
Sjeldnere		43	36	21	(523)
N=100%					(1336)
Ikke svar					(100)
Gamma					.10**

Referanse tabell 7.1.2e: I) Hvor ofte leser du aviser fra ditt hjemsted vs. Personlig risiko

		b) Det er en plikt å forsvare folk og fedreland				c) Det bør bli lettere å velge siviltjeneste			
		Enig	Delvis enig	Delvis uenig/ uenig	N	Enig	Delvis enig	Delvis uenig/ uenig	N
Tar mest hensyn til:	Andre	69	22	10	(1184)	25	22	53	(1155)
	Hjemmemiljø	58	23	19	(151)	40	20	40	(148)
N=100%					(1335)				(1303)
Ikke svar					(101)				(133)
Gamma					.22**				-.25***

Referanse tabell 7.1.2a II) Sivilkobling norm: Tar mest hensyn til *mitt sivile...* vs. J) Plikt

Referanse tabell 7.1.2d II) Sivilkobling norm: Tar mest.hensyn til *mitt sivile...* vs. D) Bør bli lett

		d) Militærnekting er en viktig demokratisk rettighet				e) Er du for eller mot at Norge har sendt KV Andenes til den persiske Gulf?			
		Enig	Delvis enig	Delvis uenig/ uenig	N	Nei/ Vet ikke	Ja	N	
Tar mest hensyn til:	Andre	39	27	34	(1130)	32	68	(1194)	
	Hjemmemiljø	53	21	26	(146)	47	54	(155)	
N=100%					(1276)				(1349)
Ikke svar					(160)				(87)
Gamma					-.20**				-.30***

Referanse tabell 7.1.2d II) Sivilkobling norm: Tar mest hensyn til *mitt sivile...* vs. F) Demokratisk

Referanse tabell 7.1.2e II) Sivilkobling norm: Tar mest.hensyn til *mitt sivile...* vs. Gulf

Tabell 6.30: Soldatoppfatning om streikerett fordelt etter soldatkobling som la vekt på normer fra medsoldater

		Bør soldatene ha streikerett?			
		Ja, i		N=	100%
		Ja	begrenset form		
Vektlegger	Andre	18	58	25	(1031)
normer fra:	Medsoldater	24	57	19	(324)
Sum					(1355)
Ikke svar					(81)

Tabell 6.31: Soldatoppfatning av militært trusselbilde og forsvarspolitik fordelt etter kobling rettet mot medsoldater

		a) Tenkt på deltagelse som soldat i krig			b) Norge bør gjøre militær motstand			c) For eller mot Norge i NATO		
		Nei/ Vet ikke		N=	Nei/ Vet ikke		N=	Mot/ Vet ikke		N=
		Ja	100%		Ja	100%		For	100%	
Indeks for tillit til medsoldater	0 støtte	39	61	(373)	21	79	(372)	22	78	(369)
	1 støtte	38	62	(677)	19	81	(669)	17	83	(663)
	2 støtte	30	70	(382)	12	88	(380)	12	88	(378)
Sum				(1432)	(1421)			(1410)		
Ikke svar				(4)	(15)			(26)		

Tabell 6.32: Oppfatninger om verneplikt som statuspassasje fordelt etter befalskobling norm, tillit og lydighet

		Verneplikten gjør gutter til menn							Ikke svar	Gamma
		Enig	Delvis enig		Delvis uenig		N= 100%			
Vektlegger befalet som normsender	Nei		14	26	16	44		(916)	-.22***	
	Ja	20	34	17	30	(389)				
Sum/Ikke svar							(1089)	(347)		
Adlyde en uheldig ordre?	Ja, helt sikkert	18	46	3	33	(39)	.19***			
	Ja, mest sannsynlig	19	33	18	30	(351)				
	Nei, neppe	14	26	18	43	(510)				
	Nei, helt sikkert ikke	15	22	12	51	(189)				
Sum/Ikke svar							(1089)	(347)		
Indeks for tillit til eget befalet - soldater som oppgir:	Ikke tillit	12	24	17	47	(683)	-.24***			
	Tillit langs en variabel	16	32	16	35	(523)				
	Tillit langs to variable	27	34	13	26	(158)				
Sum/Ikke svar							(1364)	(72)		

Appendiks 5

Sekundærkilder

Henvisninger:

Aftenposten
Lov om verneplikt av 17 juli 1953
Forsvarets Forum
Odin/ FD
NOU 1979:51
LO-aktuelt
Norsk Militært Tidsskrift (NMT)
Bergens Tidende (BT)
Klassekampen (KK)
Dagbladet
Aftenposten
Ragalands avis
Süddeutsche Zeitung
Forsvarskommissjonen av 1990 (se littliste)
Militær Orientering
Tjenestetidutvalget 1949, 1950
Stortingets Tidende
FD-faktablad
Verdenskommissjonen 1987
Miljøårboka
Kontakt med Hæren
Forsvarets Forum

Primærkilder:

Stortingets utvidede utenriks- og konstitusjonskomite 17 mars 1953, referat
Riksarkivet
Forsvarskommissjonen av 1946
Innst S. nr. 124 (1971-71)
Arkiv ved Landsutvalget for tillitsmenn i Forsvaret, sekretariatet
Aksjonsprogram for landskonferansen 1975
Effektiviseringsutvalget 1994 (93)
Forsvarskommissjonen av 1990, 1992 (s. 93)

St. meld 27 1988-89

Militær straffelov av 22 mai 1902

Lov om verneplikt av 17 juli 1953

Lov om militær disiplinær myndighet av 20 mai 1988

LK 1971 (s. 274)

Appendiks 5

Andre kilder

det er henvist til i avhandlingen

Stortingets utvidede utenriks- og konstitusjonskomite 17 mars 1953, referat
Riksarkivet
Forsvarskommisjonen av 1946
Innst S. nr. 124 (1971-71)
Arkiv ved Landsutvalget for tillitsmenn i Forsvaret, sekretariatet
Aksjonsprogram for landskonferansen 1975
Effektiviseringsutvalget 1994 (93)
Forsvarskommisjonen av 1990, 1992)
St. meld 27 1988-89
Militær straffelov av 22 mai 1902
Lov om verneplikt av 17 juli 1953
Lov om militær disiplinær myndighet av 20 mai 1988
Landskonferansen for tillitsmenn i Forsvaret (LK) 1971
Aftenposten
Lov om verneplikt av 17 juli 1953
Forsvarets Forum
Odin/ FD
NOU 1979-51
LO-aktuelt
Norsk Militært Tidsskrift (NMT)
Bergens Tidende (BT)
Klassekampen (KK)
Dagbladet
Aftenposten
Ragalands avis
Süddeutsche Zeitung
Forsvarskommisjonen av 1990
Militær Orientering
Tjenestetidutvalget 1949, 1950
Stortings Tidende
FD-faktablad
Verdenskommisjonen 1987
Miljøårboka
Kontakt med Hæren
Forsvarets Forum

Appendiks 6

Militærprosjektets skriftserie

Militærprosjektets skriftserie nr:

- 1 Jacobsen, Jan O., 1986
Officersprofesjonen og offentlig politikk – en relasjon i endring. 1945-1952.
Hovedoppgave, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, UiB,
Militærprosjektets skriftserie nr. 1
- 2 Skauge Tom, 1986
Officersprofesjonen og offentlig politikk –en relasjon i endring. 1952-1982
Hovedoppgave, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, UiB,
Militærprosjektets skriftserie nr 2
- 3 Jensen, Siri, 1987
Reservepersonell eller militære sjarmtroll?
Hovedoppgave, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, UiB,
Militærprosjektets skriftserie nr. 3
- 4 Strisland, Gunn-Marit, 1986
Hvem skal styre informantene? Forsvarets presse- og informasjonstjeneste i spenning mellom politikk
og fag.
Hovedoppgave, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, UiB,
Militærprosjektets skriftserie nr. 4
- 5 Barvik, Bjørn K., 1988
Leing og organisasjonsformer i Forsvaret
Ein studie av problemoppfatningar blant befal om leing og organisasjonsformer i Forsvaret
1945-1985
Hovedoppgave, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, UiB,
Militærprosjektets skriftserie nr. 5
- 6 Remøy, Sveinung, 1990
Ledelse i Luftforsvaret
Hovedoppgave, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, UiB,
Militærprosjektets skriftserie nr. 6

- 7 Aars, Jacob, 1992
Kontraksjonsorganisering som politisk virkemiddel. Den militære sakkyndighetens innordning i Forsvarsdepartementet 1884 – 1905
Hovedoppgave, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, UiB,
Militærprosjektets skriftserie nr. 7
- 8 Jan O. Jacobsen, Audun Offerdal og Tom Skauge (red.), 1992
Militær og samfunn: Militær organisasjon og sivil-militære relasjoner i Norge 1945-1989.
Artikkelsamling, Militærprosjektets skriftserie nr. 7
- 9 Medhus, Torstein, 1992
Fra kald krig til oppløsning i øst – Hvordan forholder den militære profesjon seg til endringene?
Komparativt prosjekt del II: Tyskland. Hovedoppgave institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, UiB, Militærprosjektets skriftserie nr. 9
- 10 Svege, Marianne, 1992
Fra kald krig til oppløsning i øst – Hvordan forholder den militære profesjon seg til endringene?
Komparativt prosjekt del I: Norge. Hovedoppgave ved Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, UiB, Militærprosjektets skriftserie nr. 10
- 12 Hjelmseth, Turid, 1994
Kvinner i forsvaret en ressurs, eller en plage? Et studie av holdninger og oppfatninger blant kvinnelig og mannlig befal i Forsvaret
Hovedoppgave, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, UiB, Militærprosjektets skriftserie nr. 12
- 14 Yebuah, Mercy Adoley, 1994
Women and the military. The Ghanaian case
Hovedoppgave, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, UiB,
Militærprosjektets skriftserie nr. 14
- 15 Mevold, Nina, 1994
Til forsvar for miljøet? Een analyse av 'miljøstyrkesaken' i Forsvaret
Hovedoppgave, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, UiB,
Militærprosjektets skriftserie nr. 15
- 16 Jacobsen, Jan O., 1996
Militærorganisasjonen – utfordringer og dilemmaer. En studie av det norske forsvar, gjennom offiserenes opplevelse av det.
Dr. grad., Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, UiB,
Militærprosjektets skriftserie nr. 16
-

Appendiks 7

Litteratur

Abbot, Andrew

- 1988 The System of Professions. An Essay on the Division of Expert Labour
The University of Chicago Press

Abrahamsson, Bengt

- 1971 Military Professionalization and Political Power
Stockholm: Akademisk avhandling

Abrahams, Philip

- 1982 Historical Sociology
New York: Cornell University Press

Ajangiz, Rafael

- 2002 The European Farewell to Conscription?
Trykket i The Comparative Study of Conscription in The armed Forces,
Lars Mjøset og Stephen Van Holde (eds.)
Comparative Social Research, Vol. 20

Albrow, Martin

- 1990 Max Weber's Construction of Social Theory
Macmillan

Alexander, Jeffrey C. I

- 1982 Theoretical Logic in Sociology. Volume One: Positivism, Presuppositions, and Current Controversies
University of California Press

Allardt, Erik

- 1990 Challenges for Comparative Social Research
Acta Sociologica 1990 (33), 3:183-193

Andenæs, Johs

- 1979 Verneplikt, NOU 1975:51, s. 319 - 335

Andersen, Ib

- 1990 Valg af Organisationssosiologiske metoder et kombinasjonsperspektiv
København: Samfundslitteratur

- Archer, Margaret S. (ed.)
 1974 Problems of Current Sociological Research
Current Sociology; Vol. 22:1/3
- Aubert, Vilhelm et al.
 1989 Continuity and Development
 Oslo: Norwegian University Press
- Bagge, Sverre og Knut Mykland
 1987 Norges i dansketiden. 1380-1814.
 Oslo: Cappelen
- Beck, Ulrich
 1992 Risk Society. Towards a New Modernity
 London: Sage
- 1998 Democracy without enemies
 Cambridge: Polity Press
- Beckman, Svante
 1990 Professionalization: Borderline authority and autonomy in work. Trykket i Burrage & Torstendahl
 (ed.): Professions in Theory and History. Rethinking the study of the Professions
 London: Sage
- Benum, Edgeir
 1979 Sentraladministrasjonens historie, Bind 2. 1844-1884
 Oslo: Universitetsforlaget
- Berg, Morten
 1992 En samfunnsøkonomisk vurdering av to alternative vernepliktsmodeller
 SNF/NHH og Sosialøkonomisk institutt/UiO
SNF-rapport 06/92
- Berg, Trond og Knut Einar Eriksen
 1998 Den hemmelige krigen. Overvåkning i Norge 1914-1997 ,Bind I og II
 Oslo, Cappelen
- Berghahn, V.R.
 1984 Militarism. The History of an International Debate 1861-1979
 Cambridge University Press
- Bernstrøm, Åke
 1988 Offiserskår i förvandling. Den svenska armeoffiserskårens rekrytering, utbildning och
 tjänstgarandeförhållanden från 1860-talet fram till
 Akademisk avhandling. Historiska Institutionen
- Blair, John D.
 1980 Internal and External Integration among Soldiers.
Journal of Political and Military Sociology 1980, Vol. 8 (Fall): 227-242
- Blomdal, Odd
 1988 Den militære lydighetsplikt.
Militærjuridiske småskrifter, nr 8., Oslo 1988
- Boëne, Bernhard
 1989 How "Unique" should the military be?
 Paper prepared for presentation at the Inter-University Seminar on Armed Forces and Society
International Conference, Baltimore 27-29 October, 1989

- Bourdieu, Pierre & Loic J.D. Wacquant
 1993 Den kritiske ettertanke: grunnlag for samfunnsanalyse
 Oslo: Samlaget høgskulebøker, Samlaget
- Bourdieu, Pierre
 1995 Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften
 Oslo: Pax
- Brante, Thomas
 1988 Sociological Approaches to the Professions.
Acta Sociologica 1988 (31), 2:119-142
- Bredow Wilfried von
 1971 The West-German Bundeswehr as an Institution for Political Education. Trykket i Doorn, Jacques van & Janowitz (ed.): "On Military Ideology", 97-119
Rotterdam University Press
- 1992 Conscription, Conscientious Objection, and Civic Service: The Military Institutions and Political Culture of Germany, 1945 to the Present
Journal of Political and Military Sociology 1992, Vol. 20 No. 2 (Winter): 289-303
- Breidlid, Olav; Tore Hiorth Oppegaard & Per Torblå
 1990 Hæren etter annen verdenskrig. 1945-1990.
 Oslo: Hærstaben. Produsert av Fabritius
- Burk, James (ed.); Janowitz, Morris
 1991 Morris Janowitz. On Social Organization and Social Control
 Chicago & London: The University of Chicago Press
- Burrage, Michael & Rolf Torstendahl (eds.)
 1990 Professions in theory and history: Rethinking the study of the professions
 London: Sage
- Butenschan, Peter H.
 1974 Skyldig lydighet. En bok om soldaters verden
 Gyldendal, Oslo
- Challener, Rihard D.
 1955 The French theory of the Nation in Arms, 1866-1939
 Columbia Studies in the Social Sciences
- Chorley, Katharine
 1943 Armies and the Art of Revolution
 London: Faber and Faber
- Clausewitz, Karl von
 1972 Om krigen
 Oslo: Gyldendal
- Cochran, Charles L.
 1974 Civil-Military Relations. Changing Concepts in the Seventies
 The Free Press
- Cohen, Eliot A.
 1985 Citizen & Soldiers. The Dilemmas of Military Service
 Ithaca, N.Y.: Cornell University Press

- Collins, Randall
 1990 Market closure and the conflict theory of the professions. Trykket i Burrage, T. & Torstendahl (eds.): Professions in Theory and History. Rethinking the study of the Professions
 London: Sage
- Crevelde, Martin van
 1990 The Training of Officers. From Military Professionalism to Irrelevance
 New York: The Free Press.
- 1991 Technology and War. From 2000 b.c. to the Present
 New York: The Free Press
- Dandeker, Christopher
 1994 New times for the Military: Some sociological remarks on the changing role and structure of the armed forces of the advanced societies
British Journal of Sociology Vol. 45, Issue no. 4,
- Dawson, R.E. & Prewitt, K.P.
 1969 Political Socialization
 Boston: Little, Brown and Company
- Defense Management Study Group on Military Cohesion
 1984 Cohesion in the US Military
 National Defense University
- Diesen, Sverre
 1995 Verneplikens fremtid. s. 17-20
Norsk Militært Tidsskrift nr. 6-7/1995
- Doorn, Jacques van
 1975 The Soldier and Social Change
 Beverly Hills: Sage
- 1965 The Officer Corps: A fusion of Profession and Organization
European Journal of Sociology 6 (August): 262-282
- 1975 The Decline of the Mass Army in the West. General Reflections
Armed Forces and Society, 1, 1975: 147-58
- Doorn, Jacques & Morris Janowitz (eds.)
 1971 On Military Ideology
 Rotterdam University Press
- Efskind, Lasse
 1970: Soldatens lille røde bok
 Oslo: Pax
- Effektiviseringsutvalet,
 1994 Effektiviseringsutvalets innstilling: Ei effektiv førstegongsteneste
 Forsvarsdepartementet
- Elshtain, Jean Bethke
 1992 Just War Theory
 Oxford: Blackwell

Erichsen, Vibeke

- 1985 Kunnskapsutvikling og profesjonalisering. Trykket i Bleiklie mfl. "Politikkens forvaltning". Festskrift til Knut Dahl Jacobsen på 60-årsdagen 14 desember 1985. s. 164 - 188
Oslo: Universitetsforlaget

Erichsen, Vibeke

- 1995 State Traditions and Medical Professionalization in Scandinavia. Trykket i Terry Johnsen, Gerry Larkin & Mike Saks (red.): Health Professions and the State in Europe.
London : Routledge

Eriksen, Anne

- 1995 Det var noe annet under krigen
Oslo: Pax

Eriksen, Erik Oddvar

- 1995 Deliberativ politikk. Demokrati i teori og praksis
Oslo: Tano

Eriksen, og Pharo,

- 1997 Kald krig og internasjonalisering, 1949-1965.
Norsk utenrikspolitikk historie
Oslo: Universitetsforlaget

Etzioni, Amitai

- 1988 The Moral Dimension. Toward a New Economics
New York: The Free Press

Etzioni, Amitai & Edward W. Lehmann (eds.)

- 1980 A Sociological reader on complex organizations
New York : Holt, Rinehart and Winston

Finer, Samuel E.

- 1975 State- and Nation-Building in Europe: The Role of the Military. Trykket i Tilly, C (ed.): The Formation of National States in Western Europe
Princeton University Press

Forsvarskommissjonen av 1946

- 1949 Innstilling fra Forsvarskommissjonen av 1946.
Oslo: Kommisjonen

Forsvarssjefens grunnsyn på ledelse i Forsvaret

- 1988 Forsvarssjefens grunnsyn på ledelse i Forsvaret
Presse og Informasjonsavdelingen/Forsvarets overkommando

Foucault, Michel

- 1977 Overvåkning og straff. Det moderne fengselssystemets fremvekst
Oslo: Gyldendal

Frazerutvalget,

- 1971 Internt utvalg i Forsvarsdepartementet

Freideburg, Ludwig von

- 1968 Rearmament and Social Change. Trykket i Doorn (ed.) Armed Forces and Society. Sociological Essays.
Hague, Paris: Mouton

Fris, Karsten

- 1998 Stat, nasjon og verneplikt.
En genealogisk analyse av stats- og nasjonsbyggingen i Norge med fokus på verneplikten.
Hovedoppgave i statsvitenskap, Universitetet i Oslo, Institutt for statsvitenskap, vår 1988

Furre, Berge

- 1976 Norsk historie 1905 - 1940
Det norske samlaget

Gabriel, Richard A. & Savage Paul L.

- 1978 Crises in Command. Mismanagement in the Army
Hill & Wang, New York

Giddens, Anthony

- 1984 The Constitution of Society
Cambridge: Polity Press
- 1985 The Nation-state and violence. Volume Two of A Contemporary Critique of Historical Materialism
Cambridge: Polity Press
- 1990 The Consequences of Modernity
Cambridge: Polity Press
- 1994 Beyond Left and Right. The Future of Radical Politics
Cambridge: Polity Press

Gilbert, Felix

- 1975 The Historical Essays of Otto Hintze
Oxford University Press

Gleditsch, Nils & Agøy, Nils Ivar

- 1993 Norway: Toward Full Freedom of Choice?. Trykket i Moskos Charles & Chambers: The new
Conscientious Objection. From Sacred to Secular Resistance.
New York, Oxford: Oxford University Press

Gleditsch, Nils P.

- 1994 Peace and Democracy: Three Levels of Analysis
IPSA-paper Berlin

Goffman, Erving

- 1961 On the characteristics of Total Institutions: The inmate World s. 16 Trykket i Donald R. Chessey
(ed.) The Prison: Studies in Institutional Organization and Change
N.Y.:

Grøgaard, Jens B & Ole Fr. Ugland

- 1990a Sammendrag av rapporten En for alle, alle for en. En undersøkelse av frafallet fra vernepliktsmassen
1970 - 89
Oslo: Fafo
- 1991 En for alle. Hvem utfører verneplikt i Norge? En undersøkelse av fullføringsgrad og frafall i
vernepliktsmassen 1970-90. Fafo-rapport nr. 132
Oslo: Fafo
- 2000 Vurdering av fullføringsgraden i vernepliktsmassen 1970-2000
Rapport / Høgskolen i Vestfold ; 4/2000

- Grønmo, Sigurd
 1974 Militære meninger. Interesser og holdninger blant norske offiserer 1918-1970.
 Oslo: U-forlaget,
- 1984 Datakombinasjoner og analysestrategier. Trykket i Dale, Britt; Jones og Martinussen: "Metode på Tvers": Samfunnsvitenskapelige forskningsstrategier som kombinerer metoder og analysenivåer
Trondheim: Tapir
- 1996 Forholdet mellom kvalitative og kvantitative tilnæringer i samfunnsforskningen.
 Trykket i Harriet Holter og Ragnvald Kalleberg: Kvalitative metoder i Samfunnsforskningen.
Oslo: Universitetsforlaget
- Haltiner, Karl & Ruth Meyer
 1979 Aspects of Relationship between Military and Society in Switzerland.
Armed Forces and Society, Vol. 6: 49-81
- Halvorsen, Tor
 1993 Profesjonalisering og profesjonspolitik. Den sosiale konstruksjonen av tekniske yrker
 Institutt for administrasjon og gruppe for fleirfagleg arbeidslivsforskning (Arbeid, Historie, Samfunn
 AHS)
- Hammersley, Martyn og Paul Atkinson
 1990 Feltmetodikk. Grunnlaget for feltarbeid og feltforskning
 Oslo, Gyldendal
- 1996 Feltmetodikk. Grunnlaget for feltarbeid og feltforskning
 Oslo, Gyldendal
- Harries-Jenkins, Gwyn & Charles C. Moskos
 1981 Armed Forces and Society
Current Sociology Vol. 29, No. 3 (winter), 1981
- Harries-Jenkins, Gwyn & Doorn, Jacques van (eds.)
 1974 Armed Forces and the Social Order: A Pluralist Approach. Trykket i Archer (ed.) Problems of Current
Sociological Research . Current Sociology 22 1/3
- Harries-Jenkins, G.
 1989 The Education and Training of Military Elites. Trykket i Stephens: The Education of Armies: 13-38
London: MacMillan
- Hellevik, Ottar
 1993 Forskningsmetode i Sosiologi og statsvitenskap
 Oslo: Universitetsforlaget
- 1994 Sosiologisk metode: for brukere av samfunnsforskning
 Oslo: Pensumtjeneste 1994
- 1999 Forskningsmetode i Sosiologi og statsvitenskap
 Oslo: Universitetsforlaget
- Hintze, Otto
 1906 Military Organization and the Organization of the State. Trykket i Gilbert, Felix: The Historical Essays
 of Otto Hintze, 1975.
Oxford University Press.
- Hirschman, Albert O.
 1970 Exit, Voice, and Loyalty. Responses to decline in firms, organizations, and states
 Cambridge, Mass: Harvard University Press,

- Hobsbawm, Eric J.
1994 Age of Extremes. The Short Twentieth Century
London: Abacus,
- Hoem, Anton,
1978 Sosialisering
Oslo: Universitetsforlaget
- Holm, Torsten
1951 Verneplikten 150 år
Stockholm: Natur och kultur,
- Holme, I.M. & Solvang, B.K.
1996 Metodevalg og metodebruk
Oslo: Tano
- Holter, Harriet og Ragnvald Kalleberg
1996 Kvalitative metoder i samfunnsforskning
Oslo: Universitetsforlaget
- Hovland, Henrik
1997 Vernepliktens framtid,
Norsk Militært Tidsskrift (NMT), 1997:11
- Hovedkomiteen for norsk forskning, Utvalget for sikkerhets- og fredsforskning
1982 Forskning for sikkerhet og fred. Innstilling fra utvalget for..
Oslo, november
- Huntington, Samuel
1964 The Soldier and the State. The Theory and the Politics of Civil-Military Relations.
Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Hurrelmann, Klaus
1988 Social structure and personality development. The individual as a productive processor of reality.
Cambridge, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney:
Cambridge University Press
- Høem, Anton
1978 Sosialisering. En teoretisk og empirisk modellutvikling.
Oslo: Universitetsforlaget
- Håndbok for soldaten
1952 Oslo
- Håndbok for soldaten
1987 Oslo: Utgitt av Forsvarets overkommando
- Håndbok for menige i Sjøforsvaret 1973
1973 Oslo
- Inglehart, Ronald
1990 Culture Shift in Advanced Industrial Society
Princeton University Press
- Innstilling fra arbeidsgruppen for vurdering av Krigsskoleordningen
1990 Forsvarsdepartementet

- Jacobs, James B. & Dennis McNamara,
 1984 Selective Service Without a Draft
Armed Forces & Society, Vol. 10, No 3, Spring 1984: 361-379
- Jacobsen, Jan O.
 1986 Offisersprofesjonen og offentlig politikk – en relasjon i endring. 1945-1952.
 Hovedoppgave, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, UiB,
Militærprosjektets skriftserie nr. 1
- 1996 Militærorganisasjonen – utfordringer og dilemmaer. En studie av det norske forsvar, gjennom
 offiserenes opplevelse av det. Dr. grad
Militærprosjektets skriftserie nr 16, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet
 i Bergen
- 1997 En sammenligning av tillit og organisasjonskultur i militære og ikke-militære organisasjoner.
 Prøveforelesning for Dr. Polit., Universitetet i Bergen
- Jacobsen, Jan O. & Tom Skauge
 2001 The Role of the Military and the Officer Corps in Norwegian Modernization. Trykket i Fimreite, Anne
 Lise, Larsen & Aars: Lekmannsstyre under press. Festskrift til Audun Offerdal.
Oslo: Kommuneforlaget as.
- Jacobsen, Knut Dahl
 1965 Informasjonstilgang og likebehandling
Tidsskrift for Samfunnsforskning, bd. 6:147-160
- 1960 Lojalitet, nøytralitet og faglig uavhengighet i sentraladministrasjonen
Tidsskrift for Samfunnsforskning, bd. 1:231-241
- 1978: Teknisk hjelp og politisk struktur
 Oslo: Universitetsforlaget
- Jacobsen, Dag Ingvar og Jan Thorsvik
 1997 Hvordan organisasjoner fungerer: Innføring i organisasjon og ledelse.
 Bergen-Sandviken: Fagbokforlaget
- Janowitz, Morris
 1960 Professional Soldier. A Social and Political Portrait.
 New York: Free Press
- 1983 The Reconstruction of Patriotism
 Chicago: University of Chicago Press
- 1991 On Social Organization and Social Control. Edited and with an Introduction by James Burk.
 Chicago and London: The University of Chicago Press
- 1975 Military Conflict. Essays in the International Secular Resistance.
 New York Oxford: Oxford University Press
- Janowitz, Morris & Shils Edward A.
 1948 Cohesion and disintegration in the German Wehrmacht in World War II.
Public Opinion Quarterly 12 (1948):280-315
- Jansen, Alf-Inge
 1989 Makt og miljø. Om utforming av den statlige natur- og miljøvernpolitikken
 Oslo: Universitetsforlaget

- Jansen, Alf-Inge og Audun Offerdal
 1976 Verneplåkt og fritak. En beskrivelse av frafall blant en årsklasse vernepliktige
 Sosiologisk Institutt, Universitetet i Bergen
- Jansen, Alf-Inge & Oddgeir Osland
 1996 Norway. Trykket i Peter Munk Christiansen (ed.): Governing the Environment: Politics, Policy and Organization in the Nordic Countries
 Nord 1996:5
- Johnsen & Wasberg (red.)
 1969 Norsk militærhistorisk bibliografi. Utgitt av Forsvarets krigshistoriske avdeling
 Oslo: Gyldendal
- Kalberg, Stephen
 1980 Max Weber's Types of Rationality: Corner-stones for the Analysis of Rationalization Process in History.
American Journal of Sociology, 1980, vol. 85, no. 5: 1145 - 1179
- Karsten,
 1971 Professional and Citizen Officers: A Comparison of Academy and ROTC Officer Candidates. Trykket i Moskos, 1971: Public Opinion and the Military Establishment (ed.)
Beverly Hills: Sage Publications
- Kaspersen, Lars
 1995 Antony Giddens - Introduktion til en samfundsteoretiker
 København: Hans Reitzels Forlag
- Kellett, Anthony
 1982 Combat Motivation. The Behaviour of Soldiers in Battle
 Boston, Haag, London: Kluwer Nijhoff Publishing
- Kelman, Herbert C. & V. Lee Hamilton
 1988 Crimes of Obedience. Toward A Social Psychology of Authority and Responsibility.
 New Haven and London: Yale University Press
- Kingsley, Donald
 1944 Representative Bureaucracy: An interpretation of the British Civil Service
 Yellow Springs, Ohio: The Antioch Press
- Kjellberg, Francesco T
 1961 Offiserene som sosial gruppe
 Utrykt mag. avh. Statsvitenskap, Universitetet i Oslo
- Kjelstadli, Knut
 1992 Fortida er ikke hva den engang var. En innføring i historiefaget.
 Oslo: Universitetsforlaget
- Kontakt med Hæren 96
 1996 Oslo: Hærstaben : i samarbeid med Forsvarets forum
- Korsnes, Olav
 1950 Yrkessosialisering og former for identitet. En presentasjon av en artikkel av Claude Dubar.
 Gruppe for flerfaglig arbeidslivsforskning, Universitetet i Bergen, Arbeidsliv-Historie-Samfunn
AHS serie B 1994-3.
- Kourvetaris, George A. & Dobratz, Betty A.
 1977 World Perspectives in Sociology of the Military
 New Brunswick, New Jersey: Transaction Books

- Lafferty, William M. & Raam, Nina C.
 1990 Makt og politikk med annen røst. Perspektiver på politisk læring hos kvinner og menn
 Oslo: Institutt for statsvitenskap
- Langholm, Sivert
 1966 Stillsretten i norsk vernepliktsdebatt
 Oslo: Universitetsforlaget
- Larson, Arthur D.
 1974 Military Professionalism and Civil Control. A comparative analysis of two interpretations.
Journal of Political and Military Sociology 1974, Vol. 2 (Spring):57-72
- Lasswell, Harold D.
 1962 The Garrison State Hypothesis Today. Trykket i Huntington, S.: Changing Patterns of Military Politics.
Glencoe: Free Press of Glencoe
- Little, Roger
 1964 Buddy Relations and combat role performance. Trykket i Janowitz (ed.): The new military (s. 195-224)
New York: Russel Sage Foundation
- Luhmann, Niklas
 1979 Trust and Power
 Chichester, N.Y., Brisbane, Toronto: John Wiley & Sons
- Lægred, Per & Olsen, Johan P.
 1978 Byråkrati og Beslutninger
 Oslo: Universitetsforlaget
- Lægred, Per
 1988 Oljebyråkratiet. Om statsadministrasjon i ein oljealder
 Oslo: Tano
- Macdonald, Keith M.
 1995 The Sociology of The Professions
 London: Sage
- Mann, Michael
 1993 The Sources of Social power. Vol. II. The Rise of Classes and Nations-states, 1760-1914
 Cambridge University Press
- March, James .G & Olsen, J.P.
 1989 Rediscovering Organizations: The Organisational Basis of Politics
 New York: Free Press
- Marshall, Samuel Lyman Atwood
 1947 Men Against Fire: The Problem of Battle Command in Future War,
 Washington DC: Infantry Journal
- Martin, Michel L.
 1981 Warriors to Managers. The French Military Establishment since 1945.
 Chapel Hill: The University of North Carolina Press
- 1981a Like Father, Like Son. Career Succession Among the Saint-Cyriens.
Armed Forces and Society, Vol. 7, No. 4, :561-

- Martinussen, Willy
 1973 Fjerdedemokratiet: Sosial ulikhet, politiske ressurser og politisk medvirkning i Norge
 Oslo: Gyldendal
- McNeill, William H.
 1967 The Draft in the Light of History. Trykket i Tax, Sol: The Draft: A Handbook of Facts and Alternatives
Chicago: The University of Chicago Press
- 1980 The Pursuit of Power. Technology, Armed Force and Society Since A.D. 1000
 University of Chicago Press
- Medhus, Torstein
 1992 Fra kald krig til oppløsning i øst – Hvordan forholder den militære profesjon seg til endringene?
 Komparativt prosjekt del II: Tyskland. Hovedoppgave institutt for administrasjon og
 organisasjonsvitenskap. Militærprosjektets skriftserie nr. 9
- Meehan, Elizabeth
 1993 Citizenship and the European Community
 London: Sage
- Meier, John Kenneth
 1975 Representative Bureaucracy: An Empirical Analysis
The American Political Science Review. Vol. 69, s. 526
- Merton, Robert K and Paul Lazarsfeld
 1950 Continuities in Social Research: Studies in the Scope and Method of "The American Soldier"
 New York: Free Press
- Merton, Robert K.
 1968 Social Theory and Social Structure
 New York: The Free Press
- Mevold, Nina
 1994 Til forsvar for miljøet. En analyse av 'miljøstyrkesaken' i Forsvaret.
 Hovedoppgave institutt for administrasjon, UiB,
Militærprosjektets skriftserie, nr. 15
- Michelsen, Svein
 1995 Yrkessosialisering, Biografi og organisasjon –
 En undersøkelse av fagopplæring i norsk industri. Dr. grad
Rapport nr. 38, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen
- Mintzberg, Henry
 1993 Structure in fives: Designing Effective Organizations
 N.J.: Prentice-Hall
- Mjøset, Lars & Stephen Van Holde (eds.)
 2002 The Comparative Study of Conscription in the Armed Forces.
Comparative Social Research, Vol. 20
- Moskos, Charles C.
 1970 The American Enlisted Man
 New York: Russel Sage Foundation
- 1977 From Institution to Occupation
Armed Forces and Society, Vol. 4, Nov.

- 1988 A call to Civic Service. National Service for Country and Community
New York: The Free Press
- 1990 Armed Forces in a Warless Society
Department of Sociology Northwestern University, Evanston Illinois. Paper på
Ergomas-konferanse 28.3 1990, Utrecht
- 1971 Public Opinion and the Military Establishment.
Beverly Hills, Sage
- 1971 Armed Forces and American Society: Convergence or Divergence? Trykket i Moskos, C. "Public
Opinion and the Military Establishment", 1971
Beverly Hills: Sage
- Moskos, Charles & John Whiteclay Chambers
- 1993 The new Conscientious Objection. From Sacred to Secular Resistance
New York, Oxford: Oxford University Press
- Møller, Bjørn
- 2002 Conscription and its Alternatives. Trykket i
The Comparative Study of Conscription in the Armed Forces.
Comparative Social Research, Vol. 20
- Mykland, Knut
- 1973 Skiftet i forvaltningsordningen i Danmark og Norge: I tiden fra omkring 1630 og inntil Fredrik den
tredjes død - 2. utg.
Oslo : Universitetsforlaget
- 1988 Norges historie. Tittel: Gjennom nødsår og krig, 1648-1720
Bokklubben Nye Bøker
- Neumann og Ulriksen,
- 1997 Norsk Militært Tidsskrift (NMT) nr. 12, s. 42-47
- Norsk Soldatbok 1923
- 1923 Kristiania: Utarbeidet etter Forsvarsdepartementets foranstaltning
- Nåvik, Ørnulf
- 1996 Vernepliktens Historie 950-1996
Oslo: Elander Forlag
- NOU 1972:
- 1972 Tjenestetidutvalget
Oslo: Universitetsforlaget
- NOU 1978:9
- 1978 Forsvarskommisjonen av 1974
Oslo: Universitetsforlaget
- NOU 1979:51
- 1979 Verneplikt
Oslo: Universitetsforlaget
- NOU 1991:19
- 1991 Lederskap og organisasjonsformer i Forsvaret
- NOU 1992:12
- 1992 Forsvarskommisjonen av 1990

Offerdal, Audun

- 1991 Ledelse og organisasjonsformer i Forsvaret.
Resultater fra prosjektet "Leising og organisasjonsformer i Forsvaret". Kap. 8 i
NOU 1991:19: Lederskap og organisasjonsformer i Forsvaret.

Offerdal, Audun og Jansen, Alf-Inge

- 1976 Verneplikt og fritak. En beskrivelse av frafallet blant en årsklasse vernepliktige
Sosiologisk Institutt, Universitetet i Bergen

Olsen, Johan P.

- 1985 Nyinstitusjonalismen og statsvitenskapen
Statsvetenskaplig Tidsskrift, 88:1-14

Paret, Peter

- 1985 Clausewitz and the state. The man, his theories, and his times
Princeton University

Parsons, Talcott

- 1952 The Social System
London: Routledge & Kegan Paul Ltd

Parsons, Talcott and Henderson A.M. (transl.)

- 1947 Max Weber: The Theory of Social and Economic Organization
London: The Free Press of Glencoe

Parsons, Talcott & Robert F. Bales

- 1956 Family, Socialization and Interaction Process
London: Routledge & Kegan Paul

Perrow, Charles

- 1986 Complex Organizations. A critical essay
Yale University

Pfeffer, Jeffrey

- 1982 Organization and Organization Theory
Cambridge, Massachusetts: Ballinger

Pitkin, Hanna Fenichel

- 1967 The Concept of Representation
Berkeley & Los Angeles: University of California

Powell, W.W. & DiMaggio, P.J.

- 1990 The New Institutionalism in Organizational Analysis
Chicago: The University of Chicago Press

Presthus, Robert

- 1962 The Organizational Society
New York: Vintage Books

Pugh, David C.

- 1982 The Armed Forces and Alta: Some tentative reflections on civil-military relations
Forsvarsstudier.
Årbok for Forsvarshistorisk forskningscenter, Forsvarets Høgskole,
Oslo: Tanum Norli

- Radway, Laurence
 1962 Military Behavior in International Organization: NATO's Defence Collage. Trykket i Huntington, S. (ed.): Changing Pattern of Military Politics
 New York: The Free Press
- Rapoport, D.C.
 1962 A comparative Theory of Military and Political Types. Trykket i Huntington, S. (ed.): Changing Patterns of Military Politics.
 New York: The Free Press
- Remarque, Erik Maria:
 1993 Intet nytt fra Vestfronten
 Oslo: Aventura
- Reymert, Martin L.
 1921 Opdragelse og Vernekraft
 Kristiania: With & Co.s Forlag
- Riesenber, Peter
 1992 Citizenship in the Western Tradition
 Cape Hill: The University of North Carolina Press
- Rosén, Jerker
 1971 Medeltidens allmänna historia
 Esselte Studium.
 Oslo: Scandinavian University Books
- Rosenbloom, David & Krislov, Samuel
 1987 Representative Bureaucracy and the American Political System. Trykket i Shafritz, Jay M. & Albert C. Hyde: Classics of Public administration
 Chicago: The Doorsey Press
- Rothstein, Bo
 1994 Vad ber staten göra? Om välfärdsstatens moraliske och politiske logik
 Stockholm: SNS Forlag
- Savage, Paul G & Richard A. Gabriel
 1976 Cohesion and Disintegration in the American Army. An alternative Perspective
Armed Forces and Society, Vol.2, No. 3, May 1976
- Schattschneider, E. E.
 1975 The Semisovereign People, A Realist's View of Democracy in America
 Hinsdale, Illinois: The Dryden Press
- Schütz, Johannes
 1921 Den militære høyskoles historie 1817 - 1917
 Kristiania: Utgitt ved offentlig foranstaltning,
- 1992 Organizations: Rational, Natural and Open systems
 Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc.
- 1995 Institutions and Organizations
 Thousand Oaks: Sage
- Scott, Richard W. & John W. Meyer
 1994 Institutional Environments and Organizations
 Thousand Oaks, Sage

Seip, Jens Arup

1974 Utsikt over Norges historie, Bind 1: Tidsrommet 1814-1860
Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

1981 Utsikt over Norges historie. Bind 2: Tidsrommet ca. 1850-1884
Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Selznick, Philip

1992 The Moral Commonwealth. Social Theory and the Promise of Community
Berkeley, Los Angeles, Oxford, University of California Press

Shaw, Martin

1991 Post-Military Society. Militarism, Demilitarization and War at the End of the Twentieth Century
Polity Press

Shields, Patricia M.

1980 Enlistment during the Vietnam Era and the "Representation" issue of the All-Volunteer Force
Armed Forces and Society Vol. 7 No. 1, Fall 1980:88-112

Shils, Edward A.

1950 Primary groups in the American army.
Trykket i Merton R.K. & Lazarsfeld, P.F (eds.): "Continuities in Social Research":
Studies in the Scope and Method of "The American Soldier"
New York: Free Press

Shils, Edward A. & Morris Janowitz

1948 Cohesion and disintegration in the German Wehrmacht in World War II.
Public Opinion Quarterly 12 (1948): 280 - 315

Simenon, G

1975 Maigret hesitates. Eight omnibus
Penguin

Sirnes, Thorvald

1997 Risiko og mening: Mentale brot og meningsdimensjonar i industri og politikk: Bidrag til den sosiale
stadieteorien. Rapport / Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen ;
nr 53 (1997). Avhandling (dr. polit.) - Universitetet i Bergen, 1996.

Skauge Tom

1986 Offisersprofesjonen og offentlig politikk -en relasjon i endring. 1952-1982
Hovedfagsoppgave, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap,
UiB, Militerprosjektets skriftserie nr 2

1992 Gjenoppdagelse av institusjoner som gjenoppdagelse av Weber. Trykket i Appiah et al.:
Vitenskapsteoretiske innspill til studiet av samfunnet.
Instituttets notatserie nr 8, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, UiB

1994 Contraction and Detraction: Non-Equilibrium Studies of Civil-Military Relations.
Journal of Peace Research, Vol. 31, No. 2

Skocpol, Theda; Rueschemeyer, Dietrich & Evans, Peter B.

1987 Bringing the State Back In
Cambridge: Cambridge University Press

Soldatens bok 1915

1915 Kristiania: utarbeidet efter Forsvarsdepartementets foranstaltning.

Soldathåndboken UD-17, 1966

1966 Hærens overkommando

SPSS/PC+ Base System User's Guide. Version 5.0
1992 SPSS, Chicago, USA

Steinmo, Sven mfl. (eds.)

1992 Structuring politics: Historical Institutionalism in Comparative Analysis
Cambridge: Cambridge University Press

Steen, Sverre

1953 På fallittens rand
Oslo: Cappelens Forlag

Steenbergen, Bart van

1994 The Condition of Citizenship
London, Sage

Stouffer, Samuel mfl.

1949 The American Soldier
Princeton, New Jersey

Strisland, Gunn-Marit

1987 Hvem skal styre informantene? Forsvarets presse- og informasjonstjeneste. I spenning mellom politikk og fag. Hovedfagsoppgave ved Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, UiB, Militerprosjektets skriftserie nr. 4

Ståhlberg, Krister

1986 Beslut och politik
Publications of the Research Institute of the Åbo
Åbo: Akademi Foundation

Svege, Marianne

1992 Fra kald krig til oppløsning i øst – Hvordan forholder den militære profesjon seg til endringene? Komparativt prosjekt del I: Norge. Hovedoppgave ved Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen. .
Militerprosjektets skriftserie nr. 10

Sørensen, Henning

1988 Den danske officer: Fra kriger til administrator.
Kbh: Nyt fra Samfundsvitenskaberne

1988a Introduction til militær sociologi

Kbh: Nyt fra Samfundsvitenskaberne

1994 New Perspectives on the Military Profession: The I/O Model and *Espirit de Corps* Reevaluated
Armed Forces & Society, summer 1994, Vol. 20, No. 4

2000 Conscription in Scandinavia During Last Quarter Century: Developments and Arguments
Armed Forces and Society, winter 2000, Vol. 26, No. 2

Tax, Sol (ed.)

1967 The Draft. A Handbook of Facts and Alternatives
Chicago: The University of Chicago Press

Geran Therborn

1991 Cultural Belonging, Structural Location and Human Action. Explanation in Sociology and Social Science
Acta Sociologica (1991):34:177-191

Toulmin, Stephen

- 1992 The Limits of Allegiance in a Nuclear Age. Trykket i Eishtain, Jean Bethke: "Just War Theory"
Oxford: Blackwell

Travers, Tim

- 1990 The Killing Ground
New York: Routledge

Tilly, Charles

- 1992 Cohesion, Capital and European States. Ad 990 - 1992
Cambridge: Blackwell

Valen, Henry

- 1994 Valgkampen 1993
Samfunnspeilet 1/94

Vernepliksutvalget av 1974

- 1979 Verneplikt
NOU, 1979:51

Vogt, David, kapt

- 1902 Forelæsninger i Hærorordningslære ved krigsskolen
Kristiania: Grøndahl og Søns forlag

Vogt, C.J.

- 1861 Krigskunst. Uddrag af C.J. Vogts's forelesninger ved den kongelige norske krigsskole
Kristiania: Jac. Dybwards Forlag

Weber, Max

- 1971 Makt og Byråkrati
Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- 1978 Economy and Society, Vol. I & II. Roth, Guenther and Claus Wittich (eds.)
Berkley, Los Angeles, London: University of California Press

Wrong, H. Dennis

- 1961 The Oversocialized Conception of Man in Modern Sociology
American Sociological Review, Vol. 26, No. 2

Ørvik, Nils II

- 1961 Sikkerhetspolitikken 1920-1939: fra forhistorien til 9. april 1940, bind II
Oslo: Utgitt ved Forsvarets krigshistoriske avdeling.

Østerberg, Dag

- 1986 Fortolkende sosiologi
Oslo: Det Blå Bibliotek

Aardal, Bernt

- 1991 Energi og Miljø. Nye strids spørsmål i møte med gamle strukturer
Rapport 93:15
Oslo: Institutt for Samfunnsforskning

Aars, Jacob

- 1992 Kontraksjonsorganisering som politisk virkemiddel. Den militære sakkynndighetens innordning i Forsvarsdepartementet 1884 - 1905
Hovedoppgave, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen, vår 1992
Militærprosjektets skriftserie nr. 7

PUBLIKASJONER I RAPPORTSERIEN

Salg/ Bestilling:

Studia Universitetsbokhandel, Parkv. 1, 5007 Bergen, tlf. 55 54 51 72

- Nr. 1 (1990): T. Gran, F. Appiah, E. Braathen, S. Jensen**
Organization and Development. An Organizational Approach to Problems of Sustainable Development in Third World Countries with Special Focus on Political Autonomy and Economic Autocentricity. Kr. 54,-
- Nr. 2 (1990): Vibeke Erichsen - Doktoravhandling**
Professionalisation and public policy variations. The case of dental care in Britain and Norway. Kr. 133,-
- Nr. 3 (1990): Alexander J. Matejko**
Upgrading industrial relations and work organization: - A sociotechnical approach. Vol. I Utsolgt
Vol. II Kr. 195,-
- Nr. 4 (1990): H.I. Anderssen, G. Haveraaen, Audun Offerdal**
Informasjonsstrøm og opplæringsbehov. Sluttrapport fra prosjektet: "Kartlegging av ansatte og folkevalgte sine opplæringsbehov i Førde og Årdal." Kr. 100,-
- Nr. 5 (1990): Even Nilssen - Hovedoppgave høst 1986**
Reorganisering av Norges Vassdrags- og Elektrisitetsvesen - Et politisk virkemiddel? Kr. 60,-
- Nr. 6 (1990): Jan Thorsvik - Doktoravhandling**
Politikk og marked. En studie av norsk leveransepolitikk for oljevirksomheten. Kr. 120,-
- Nr. 7 (1990): Ivar Bleiklie - Doktoravhandling**
Service regimes - A Comparative Organizational Study of Client-Official Relations and Political Steering in Two Service Agencies. Kr. 80,-
- Nr. 8 (1990): Sveinung Remøy - Hovedoppgave høst 1990**
Ledelse i Luftforsvaret. Utsolgt
- Nr. 9 (1991): Hovedfagsforskning som kunnskapsressurs**
En annotert bibliografi over hovedfagsoppgaver i administrasjon og organisasjonsvitenskap 1971 - 1990. Kr. 102,-
- Nr. 10 (1991): Wenche Sommervold - Hovedoppgave høst 1990**
Lønn, kjønn og politikk. - Styring av lønnspolitikk i Bergen og Trondheim kommuner. En sammenligning av lønnsfastsetting for ingeniører og sykepleiere. Kr. 60,-
- Nr. 11 (1991): Karen Marie Heimvik - Hovedoppgave vår 1991**
Industrisamarbeid mellom utenlandske oljeselskap og norsk industri. Kr. 47,-
- Nr. 12 (1991): Alexander J. Matejko**
Various perspectives on complex organizations. Kr. 208,-
- Nr. 13 (1991): Synnøve Karin Hernes - Hovedoppgave høst 1991**
"Problembarn" som katalysator i yrkesutvikling? En studie av forholdet mellom institusjonaliseringsprosesser i barnevernet og psykologenes profesjonalisering. Kr. 80,-
- Nr. 13A (1992): Jacob Aars - Hovedoppgave vår 1992**
Stortingsstyre, departementsorganisering og fagmiliter autonomi. Den militære sakkyndighetens innordning i departementet 1884 - 1905. Kr. 60,-

- Nr. 14 (1992): Jan O. Jacobsen, Audun Offerdal og Tom Skauge (red.)**
 Militær og samfunn.
 Militær organisasjon og sivil-militære relasjoner i Norge 1945 - 1989. Kr. 100,-
- Nr. 14A (1992): Lars Birkeli** - Hovedoppgave vår 1988
 Oljeskatt og forvaltningsstruktur.
 En studie av utformingen av norsk oljebeskatning mellom 1965 og 1975. Kr. 65,-
- Nr. 15 (1992): Astrid Holø, Paul Roness**
 Stortinget som organisator. Folkevaldes medverknad ved organiseringa av den norske sentraladministrasjonen 1946 - 1986. Kr. 122,-
- Nr. 16 (1992): Marianne Svege** - Hovedoppgave høst 1992
 Fra kald krig til oppløsning i øst - Hvordan forholder den militære profesjon seg til endringene?
 Komparativt prosjekt, del I: Norge. Kr. 81,-
- Nr. 17 (1992): Torstein Medhus** - Hovedoppgave høst 1992
 Fra kald krig til oppløsning i øst - Hvordan forholder den militære profesjon seg til disse endringene?
 Komparativt prosjekt, del II: Tyskland. Kr. 81,-
- Nr. 18 (1993): Thorvald Gran**
 Aid and entrepreneurship in Tanzania. The Norwegian development agency's contribution to
 entrepreneurial mobilization in the public sector in Tanzania. Utsolgt
- Nr. 19 (1993): Line Lie Nyhagen** - Hovedoppgave vår 1992
 Radical environmentalism in The United States. Earth first! A case study. Kr. 88,-
- Nr. 20 (1993): Tove Solem** - Hovedoppgave vår 1993
 Lokal ruteferdsle mellom lokalsamfunn, stat og kapital. Kr. 72,-
- Nr. 21 (1993): Anne Dåsvatn Homme** - Hovedoppgave vår 1993
 "Vi vil løfte skolen og løfte standen". En studie av feminiserings- og profesjonaliseringsprosessen
 i læreryrket i Norge, 1890-1912. Kr. 75,-
- Nr. 22 (1994): Hovedfagsforskning om politikk, administrasjon og organisasjon**
 Bibliografi 1971 - 1993. Kr. 150,-
- Nr. 23 (1994): Håkon Bø** - Hovedoppgave haust 1993
 Styringsvilkår i fylkeskommunen. Kr. 87,-
- Nr. 24 (1994): Tør-Ivar Karlsen** - Hovedoppgave høst 1993
 Tjenestemenn i forhandlingskommunen. En undersøkelse av orienteringer hos
 norske tiltaksarbeidere. Kr. 83,-
- Nr. 25 (1994): Giovanna Procacci**
 On the Social Status of Poverty in Liberal Democracies. Kr. 35,-
- Nr. 26 (1994): Atle Slotnes** - Hovedoppgave januar 1994
 Kontinuitet eller brudd? En sammenlignende studie av sentraladministrative
 endringsvedtak i Norge og New Zealand i 1980-årene. Kr. 87,-
- Nr. 27 (1994): Turid Hjelmseth** - Hovedoppgave januar 1994
 Kvinner i Forsvaret - en ressurs, eller en plage? Et studie av holdninger og oppfatninger
 blant kvinnelig og mannlig befal i Forsvaret. Kr. 80,-
- Nr. 28 (1994): Mercy Adoley Yebuah** - Hovedoppgave vår 1994
 Women and the Military: The Ghanaian Case. Kr. 67,-
- Nr. 29 (1994): Nina Mevold** - Hovedoppgave vår 1994
 Til forsvar for miljøet? En analyse av "miljøstyrkesaken" i Forsvaret. Kr. 77,-

- Nr. 30 (1995): Kari Tepstad Utvær - Hovedoppgave vår 1994**
Yrkesutvikling og omsorgsutvikling. En profesjonsteoretisk analyse av vernepleieryrkets framvekst 1949 - 1990. Kr. 92,-
- Nr. 31 (1995): Anne Kari Skøien - Hovedoppgave høst 1994**
Kvalitet i fysioterapitjenester. I et bruker- og profesjonsperspektiv. Kr. 84,-
- Nr. 32 (1995): Hovedfagsforskning om politikk, administrasjon og organisasjon**
Hovedfagsoppgaver 1994. Kr. 84,-
- Nr. 33 (1995): Ida Marie Holmin - Hovedoppgave januar 1995**
Teatret og politikken - Ei studie av norsk teater som eit sosial felt. Kr. 81,-
- Nr. 34 (1995): Jan Froestad - Doktoravhandling**
Faglige diskusjer, intersektorielle premisstrømmer og variasjoner i offentlig politikk - Døveundervisning og handicapomsorg i Skandinavia på 1800-tallet. Kr. 200,-
- Nr. 35 (1995): Alf-Inge Jansen, Tor-Ivar Karlsen, Oddgeir Osland**
Tjenestemenns kompetanse og kommunenes størrelse. Kr. 45,-
- Nr. 36 (1995): Steinar Askvik - Doktoravhandling**
Organisasjoner, konsulentbruk og læring. Kr. 139,-
- Nr. 37 (1995): Lars Chr. Blichner - Doktoravhandling**
Radical Change and Experiential Learning. Kr. 93,-
- Nr. 38 (1995): Svein Michelsen - Doktoravhandling**
Yrkessosialisering, biografi og organisasjon
- En undersøkelse av fagopplæring i norsk industri. Kr. 139,-
- Nr. 39 (1995): Jan Froestad**
The American Tradition of Policy Analysis and the Alternative Program for "Policy Sciences" - a Comparison. Kr. 57,-
- Nr. 40 (1995): Francis Appiah - Doktoravhandling**
The Search for a Bureaucracy with a Ghanaian Face:
Bureaucratic Reorganization and the Politics of Institutionalization of a Political Regime in Post-Colonial Ghana, 1957-1993 Kr. 189,-
- Nr. 41 (1995): Siren Gjertsen - Hovedoppgave vår 1995**
Fosterpolitikk, teknologi og samfunn - nye muligheter til begjær eller besvær.
- En historisk tilnærming til forholdet mellom individ og samfunn, liberalisering og disiplinering med utgangspunkt i abort og fosterteknologi. Kr. 98,-
- Nr. 42 (1995): Erik Hartmann - Hovedoppgave vår 1995**
Områdegjennomganger som reformstrategi i statsforvaltningen
- Fra overmot til resignasjon. Kr. 95,-
- Nr. 43 (1996): Anne Lise Fimreite - Doktoravhandling**
Desentralisering, toppstyring og lokalt selvstyre
- En studie av endring i to norske og to britiske kommuner som følge av reformene Frikommuneforsøket og Education Reform Act 1988. Kr. 130,-
- Nr. 44 (1996): Hovedfagsforskning om politikk, administrasjon og organisasjon**
Hovedfagsoppgaver 1995. Bibliografi. Kr. 75,-
- Nr. 45 (1996): Jan Are Remme - Hovedoppgave haust 1995**
Når rektor går .... Ein studie av rektorskifte i to norske grunnskular. Kr. 80,-

Nr. 46 (1996): Jan O. Jacobsen - Doktoravhandling Militærorganisasjonen - utfordringer og dilemmaer. En studie av det norske forsvar, gjennom offiserenes opplevelse av det.	Kr. 235,-
Nr. 47 (1996): Wiggo Hustad - Doktoravhandling Inne i, og ut av organisasjonslæringsprosessen. Tilfellet Norge.	Kr. 205,-
Nr. 48 (1996): Mikkel Sune Smith Fra rasjonalitet til identitetsløshed. Om konkurranse, læring og designdilemmaer i en forvaltningspolitisk reform.	Kr. 68,-
Nr. 49 (1997): Therese Czarlinski Reitan - Doktoravhandling Municipal Checks and County Balances. The Referral Process for Substance Abusers.	Kr.170,-
Nr. 50 (1997): Kari Tove Elvbakken - Doktoravhandling Offentlig kontroll av næringsmidler. Institusjonalisering, apparat og tjenestemenn.	Kr. 270,-
Nr. 51 (1997): Hans Knut Trænelhaug - Hovedoppgave høst 1996 Statsmakt i dansk jordbrukspolitikk. Den danske rolle i jordbruksreformene i Danmark på slutten av 1700-tallet.	Kr. 65,-
Nr. 52 (1997): Hovedfagsforskning om politikk, administrasjon og organisasjon Hovedfagsoppgaver 1996.	Kr. 50,-
Nr. 53 (1997): Thorvald Sirnes - Doktoravhandling. Risiko og mening. Mentale brot og meningsdimensjonar i industri og politikk. Bidrag til den sosiale stadieteorien.	Kr.200,-
Nr. 54 (1997): Hans-Erik Ringkjøb Rekruttering til lokalpolitikken. Ei undersøkning av partia sitt rekrutterings- og nominasjonsarbeid i fire norske kommunar.	Kr. 78,-
Nr. 55 (1997): Linda Sangholt - Doktoravhandling. Producing official statistics on the north sea oil industri in Norway and Great Britain.	Kr. 175,-
Nr. 56 (1997): Marit Helgesen - Doktoravhandling. Attføring - en tjeneste i velferdsstaten.	Kr.165,-
Nr. 57 (1997): Thor Øyvind Jensen Product safety in the field of services.	Kr.55,-
Nr. 58 (1998): Jacob Aars - Doktoravhandling Rekruttering og personskifte i politikken. En sammenligning av Finland og Norge.	Kr.200,-
Nr. 59 (1998): Ingrid Helgøy - Doktoravhandling Den institusjonsbaserte attføringen i Skandinavia. Diagnostisering, arbeidsformidling og samtalerterapi.	Kr.180,-
Nr. 60 (1998): Kari Gåsemyr - Hovedoppgave Forskerens rolle, evaluere, modellere eller konstruere?	Kr. 90,-
Nr. 61 (1998): Berit Beate Berntsen - Hovedoppgave Blott til lyst? En analyse av chilenske diskurser om seksualitet sett i lys av moderniseringspolitikken.	Kr.100,-
Nr. 62 (1998): Anne Karin Hamre Marknadsetat eller omsorgsetat	Kr. 63,-
Nr. 63 (1998): Kari Ludvigsen Kunnskap og politikk i norsk sinnsykevesen 1820-1920	Kr. 208,-

- Nr. 64 (1998): Atle Nyhagen - Hovedoppgave**
 Diskurs og politikk.
 Sosialøkonomene og miljøpolitikken 1969-1995
 Kr. 110,-
- Nr. 65 (1998): Oddgeir Osland og Trond Kråkenes**
 "New deal" eller nye spilleregler?
 Om kollektivtransportens forvaltningsorganisasjon og valg av politiske styringsinstrumenter for å fremme kollektivtransporten.
 Kr. 70,-
- Nr. 66 (1998): Jan Erik Hidle - Hovedoppgave**
 Taktisk endring.
 En studie av overgangen fra ordretaktikk til oppdragstaktikk i Infanteriet.
 Kr. 125,-
- Nr. 67 (1998): Jill M Loga - Hovedoppgave**
 Mellom 'erfaring' og 'kategori'
 En studie av kirkeasylets aktualisering i Norge
 Kr. 105,-
- Nr. 68 (1999): Trond Søreide - Hovedoppgave**
 Vurdering og posisjon
 Refleksjoner rundt organisatorisk motstand knyttet til et forsøk på å innføre Total Kvalitetsledelse i en helseinstitusjon
 Kr. 115,-
- Nr. 69 (1999): Bodil Ravneberg**
 Normalitetsdiskurser og profesjonaliseringsprosesser
 En studie av den spesialpedagogiske yrkesutviklingen 1880-1990
 Kr. 185,-
- Nr. 70 (1999): Morten A. Meyer**
 Organisasjonslæring i offentlige forvaltningsenheter
 Et casestudie av helse- og sosialetaten i Fjell kommune
 Kr. 88,-
- Nr. 71 (1999): Sølvi Marie Risøy**
 Mot normal?
 Landsforeningen Rettferd for Taperne og den norske taperdiskursen
 Kr. 120,-
- Nr. 72 (2000): Oddgeir Osland & Trond Kråkenes**
 - Innspill til endringer i transportpolitikken organisasjon i norske byområder.
 Kr. 60,-
- Nr. 73 (2000): Elisabeth Fosse**
 Implementering av helsefremmende og forebyggende arbeid.
 Kr. 105,-
- Nr. 74 (2000): Svanhaug Fjær**
 Integrasjon og Faglige Felleskap
 Europeiseringsprosesser i narkotikapolitikken i Danmark, Nederland og Sverige.
 Kr. 84,-
- Nr. 75 (2000): Øyvind Glosvik**
 I Grenselandet
 - læring mellom stat og kommune
 Kr. 220,-
- Nr. 76 (2001): Oddbjørn Bukve**
 Lokale utviklingsnettverk
 - Ein komparativ analyse av næringsutvikling i åtte kommunar
 Kr. 174,-
- Nr. 77 (2002): Siri Heigre**
 Frykt og avsky i Finnmark
 - En diskursanalyse av prostitusjonsdebatten i Tana kommune 1997- 2001
 Kr. 55,-

USSR 0374

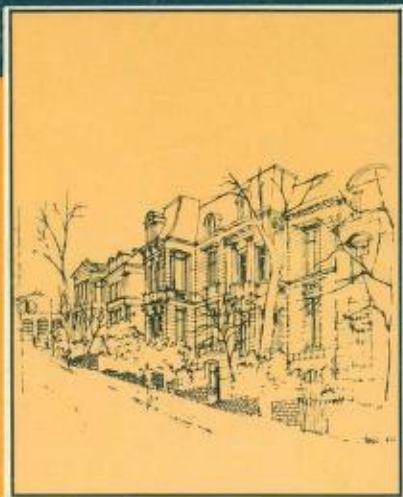
UNIVERSITETET

Depotbiblioteket

03sd 03 771

**INSTITUTT FOR ADMINISTRASJON
OG ORGANISASJONSVITENSKAP**

Christiesgt. 17 – 5007 Bergen
Telefon 55 58 21 90 direkte linje eksp.ktr.
Telefax 55 58 98 90

**DEPARTMENT OF ADMINISTRATION
AND ORGANIZATION THEORY**

Christiesgt. 17 – N-5007 Bergen, Norway
Phone +47 55 58 21 90 Direct line Inst.office
Telefax +47 55 58 98 90

R A P P O R T

